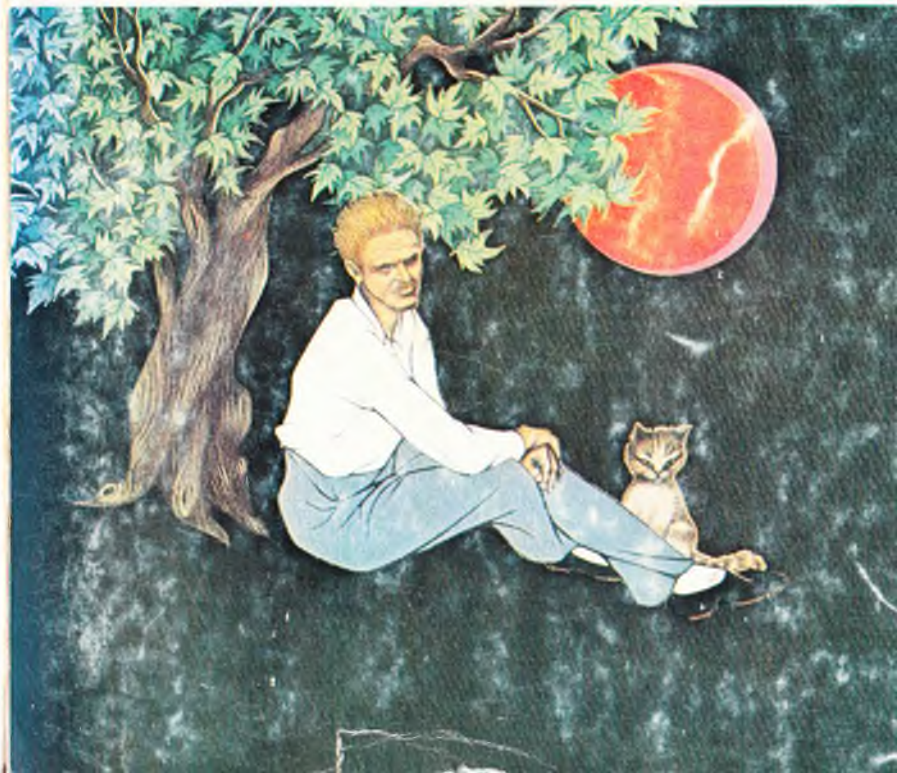
BU DÜNYADAN NÂZIM GEÇTİ / VÂ-NÛ

vâlâ nureddin vâ-nû

bu dünyadan nâzım geçti

BU DÜNYADAN NÂZIM GEÇTİ

Dizgi : GÜL Matbaası Baskı : KARDEŞ Matbaası
ISTANBUL — 1975

VÂLÂ NUREDDİN (VÂ - NÛ)

BU DÜNYADAN NÂZIM GEÇTİ

3. Baskı

CEM YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Öyle sanıyorum ki yarınki nesiller, Nâzım Hikmet'in üzerinde bugünkülerden daha fazla duracaktır. Onlar için Nâzım Hikmet, yarın, yalnız sanatkâr, bu toprağın yetiştirdiği bir büyük sanatkâr olarak değer alacak ve mâna taşıyacaktır.

«Bu Dünyadan Nâzım Geçti», Nâzım'ı en iyi veren ve değerlendiren eser olarak da, onlara en doğru kaynak ve dayanak olacaktır. Çünkü Vâ-Nû, Nâzım'ı bütün cepheleriyle en iyi tanıyan, en iyi değerlendirebilen insan olarak da ayrıca önem taşır. Vâ-Nû bu kitapta Nâzım'ın sadece hayat hikâyesini değil, onun ruh ve sanat aşamalarını da en doğru olarak canlandırır. Evet, Vâ-Nû, Nâzım Hikmet'in yalnız hayat boyunca en yakın arkadaşı olarak değil, Nâzım'ın kendini verdiği eğilimi ve dünya görüşlerini de onunla beraber izleyen ve bunları Nâzım'ın hayat hikâyesinde yerli yerine koyabilen insandır.

Acaba, Nâzım sadece bir mümin yahut sadece bir sokak ihtilâlcisi miydi? Elbette ki hayır! Bütün suçlamalara, cezalara ve hükümlere rağmen Nâzım, başından sonuna kadar, daima bu toprağın çocuğu olarak kaldı. İşte Vâ-Nû onun bu cephesini de bu eserinde en iyi veren ve değerlendirebilen bir yol arkadaşıydı.

Nâzım'ın gençlik hayatının 17 yılı hapishanelerde geçmişti. Suçlu muydu? Bu cezalara müstahak mıydı? Ciddî araştırıcılar bu soruların cevaplarını elbette ki ileride aydınlatacaklardır. Ben ona inanıyorum ki bu toprağın yetiştirdiği büyük bir sanatkâr olan Nâzım Hikmet, dünyanın her ülkesinde olduğu gibi, kendi yurdunda da bir gün, lâyık olduğu yeri alacaktır. Fikirlerine gelince, sanatkârın elbette ki kendine özgü fikirleri olacak. Sanatkâr, standart vatandaş demek değildir.

Nâzım'dan son dinlediğim şiirlerini hatırlıyorum. Vâ-Nû'nun evindeydi. Geceydi. Yıllar yılı süren kapalı kapılar ardında yazdığı en güçlü şiirlerini okuyordu. O günlerde Nâzım, 48 yaşının içindeydi. Ve bu 48 yılın, 17 yılını hapislere vermişti.... Biz bu yıllara ne ümitler bağlamıştık, bu kaybolan yıllara... Vâ-Nû ve ben, onu 19 yaşındayken de yine böyle dinlemiştik.

Dalga dalga altın saçlı ve güneş yüzlü bir çocuktu. Yazdığı ve okuduğu şiirler, bu güzel baştan güneş ışınları gibi dalga dalga hayata yayılıyordu. İşte yine onu dinliyorduk. Ve onu dinlediğimiz nice yılları yeniden yaşıyor gibiydik. Nâzım'ın, hani şu taşmış, kabarmış ama artık durulmuş, yatağına yerleşmiş, azametli nehrin akışına dalmıştık. Bu Nâzım artık o 19 yaşlarındaki Nâzım değildi. Bu başka bir insandı. Çilenin, sabrın ve ıstırapların potasında, hem kendisiyle, hem dünya değerleriyle hesaplaşmış bir olgun insandı.

Birden elektrikler söndü. Karanlıkta kaldık. Ama Nâzım susmadı. Nâzım için karanlıklarla aydınlıklar artık birdi. Okumasına devam ediyordu. Karanlıkta sesi, daha tok, daha gür ve daha tesirliydi.

Müzehher Vâ-Nû o sırada bir şamdan getirdi. Masanın ortasına koydu. Mum yanmış çerağ uyanmıştı. Yine hiç kimse tek kelime konuşmuyordu. Ve Nâzım, yine kâğıtlarını eline aldı. Şiirlerine daldı.

Artık Nâzım serbest bırakılmıştı, aramızdaydı. Ama:

Bir ağaç gibi tek ve hür,
Ve bir orman gibi kardeşçesine

yaşayabilecek miydi? Onu böyle yaşatacaklar mıydı? Hayır! Kale kapıları şimdi onun çevresinde yavaş yavaş yine kapanıyor gibiydi. Kinler, garezler, kıskançlıklar, ve hepsinin üstünde birtakım tertipler, her gün biraz daha harekete geliyordu.

İstemeyerek, yüreği kan ağlayarak toprağından ayrıldı. Ve bu yolculuk onun, bizim için son yolculuğu oldu. Ondan sonra Nâzım'dan ancak hasret şiirlerinin sesi geldi:

Sen esirliğim ve hürriyetimsin:
Çıplak bir yaz gecesi yanan etimsin.
Sen memleketimsin.
Sen, elâ gözlerinde yeşil hareler
Sen, büyük, güzel ve muzaffer
Ve ulaşıldıkça ulaşılmaz olan
Hasretimsin...

Bu son ayrılışından sonra Nâzım'ı bir daha görmedim. Ve bir gün onun ruhuyle ancak, onun mezarı başında konuştuk.

Nâzım'ın mezarı Moskova'daki, Novi Deviçi mezarlığındadır. Novi Deviçi, eskiden kızlar manastırıydı. Mezarlık bu manastırı sarardı. Şimdi burası ünlü kişiler mezarlığı gibidir. Zaten Çehof da, Gogol de orada yatarlar. Eski Slav stili kalın duvarlarla çevrilen bu mezarlığa şimdi, şairleri, sanatkârları, tanınmış generalleri gömerler. Biz vardığımız zaman, sabahın erken saatına rağmen, ağır demir kapılar açılmıştı. Mezarlık daha o saatte kalabalıktı. Aileyi çürütecek, aileyi inhilâl ettirecek şartlar olmayınca veya azalınca, aile müessesesi ve aile bağıntıları güçleniyor. Bunu bu mezarlıkta da gördüm. Ellerinde çiçek buketleri, kadın, erkek, genç, ihtiyar, hele çocuklarıyle Moskovalılar mezarlığa akıyordu.

Biz de kapıdan girdik. Önce bir tören meydanına varılıyor. Nâzım'ın mezarı tam bu meydanın cephesinde ve mezarlığa dalan ara yollardan birinin tam başında ve köşesindeydi. Bütün mezarlık siyah mermerler ve çiçek bahçesi halindeydi. Daha tören alanını geçerken Nâzım'ın mezarını tanıdım. Çok kıymetli, yüksek bir siyah mermer blokun üzerine onun ayakta ve dinamik silueti oyulmuştu. Üzerine Türkçe imzasını işlemişlerdi. Cephe taşından, burada «Türk şairi Nâzım Hikmet» in gömülü olduğunu anlıyordunuz. Başucuna dikili bu anıt taşının altında mezar yerine, aralarından çimler, çiçekler fışkıran dörtköşe küçük taşlar fasılalarla döşenmişti. Etrafına çiçekler ve bodur çam fidanları dikilmişti. Mezarın üzeri, uzaktan ve yakından her gün ona gelen ziyaretçilerin taşıdığı henüz taze buketler, çiçek demetleriyle örtülüydü. Nâzım, burada yatıyordu.

Onu Istanbul'da, Vâ-Nû'nun evinde ve bir mum ışığında şiir okurken ve son defa gördüğüm geceyle bugünün arasında şimdi tam 18 yıl vardı. Bu mezarın başından ayrılırken, ondan birkaç avuç toprakla bir demet çiçek topladım. İstanbul'da Vâ-Nû'nun mezarına serpmek için Moskova'dan ayrılırken getirdiğim tek armağan budur.

Şevket Süreyya AYDEMİR

Bu kitabın ancak beşte biri kadarını teşkil eden parçaları İstanbul'da çıkan «Meydan» dergisinde 1965'te tefrika olunmuştur. Müellif, önceleri, eserinin ölümünden sonra basılmasını sağlayacak bir vasiyetname hazırlamıştır. Fakat dostları kendisine: «— Anlattıklarını kısım kısım bilenler hayattayken bunları derhal yayınlamanda fayda vardır. Bilgi ve düşüncesi olanlara seni tasdik yahut tekzip etmek fırsatını verirsin. Vesika daha kıymetlenmiş olur» dediler. Vâlâ Nureddin de kitabının bu şekilde neşrine razı oldu. Ancak kimseye zarar vermemek maksadıyle bazı isimlerin ve hâdiselerin neşrini ileriki yıllara bırakmıştır.

NÂZIM HİKMET'İN HAPİSHANEDEN VÂLÂ VE MÜZEHHER VÂ - NÛ'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUPLARDAN PARÇALAR

VÂLÂ'NIN HAFIZASI BENİ ŞAŞALATIYOR. YILLARCA ÖNCE YAZILAN ŞEYLERİ OKUMAKTAN ÇOCUKÇA BİR SEVİNÇ DUYUYORUM.

GEÇMİŞ GÜNLERDEKİ HAYATIMIZ VE ŞİİRLERİN YAZILIŞ VESİLELERİ FİLÂN HAKKINDAKİ VÂLÂ'NIN NOTLARINI MERAKLA OKUYACAĞIM. O, BİLİR, BENDE KAHROLASI BİR HAFIZASIZLIK VARDIR. TEFERRUAT AKLIMDA KALMAZ. HALBUKİ TEFERRUAT BAZEN NE GÜZEL ŞEYDİR.

VÂLÂ BİLİR YA, BENİM HAFIZAM DEHŞETLİ ZAYIFTIR. İKİNİZDEN BİR RİCAM VAR. VÂLÂ AKLINA GELDİKÇE BENİM ESKİ YAZILARI SÖYLESİN. SEN DE YAZ. BUNLARA VERDİĞİM DEĞER, ÇOK GÜZEL GÜNLERİMİZİ HATIRLATTIĞI İÇİNDİR. BANA GÖNDERECEĞİNİZ DAHA SEVGİLİ BİR HEDİYE OLAMAZ.

Nâzım Hikmet'in çocukluk ve gençlik arkadaşıyım. Anadolu'daki, Kafkasya'daki, Rusya'daki maceralı seyahatlerinde siyasî fikirleri ve estetiği gelişirken yanında tek görgü şahidi bendim. O bakımdan hâtıralarımı naklederek birinci elden vesikalar bırakmak, mukadderatın bana yüklediği borçtur. Tarihe karşı bu vazifemi daima ihtar etmiş ve eserin ağır yükünü bizzat çekmiş olan hayat arkadaşım Müzehher Vâ-Nû'ya kitabımı minnetle ithaf ediyorum.

(Vâ-Nû)

BAŞLARKEN

ŞAİRİN RUH YAPISI

Nâzım Hikmet'in yaradılışındaki özellik — Hafızasının zayıflığı karşısında hayalinin enginliği — Çocukluk ve gençlik hâtıraları — Muhteşem dalgınlık — Eski arkadaşlar arasında bir hafta — Bulûğdan sonraki yeni şahsiyet.

Yaradılışta insanlar mavi gözlü, yahut güzel sesli, yahut şiire istidatlı olabildikleri gibi, samrım, gericilik, ilericilik eğilimleri de tıpkı öyle bünyeden gelen bir özelliktir. Modern bilimin bize öğrettiği ile elbette zıt gitmemeli; elbette geleneksel telkinlerin, sosyal menşelerin, sınıfların, çevrelerin zihniyetlerdeki rolünü başlıca eleman diye kabulde diretmeli. Fakat acaba gericilikle hafıza gücünün, devrimcilikle de ileriyi gören hesap ve hayal gücünün bir iç bağı yok mu? Uzun yıllarımız beraber geçen iki Türk şairinin kıyaslanmasında dikkatime çarptığına göre, hafızanın gericilikte, ilericilikte büyük rolü vardır.

Hayatı tren yolculuğu farzediniz. Kompartımanda birçok insanlar oturuyor. Kiminin sırtı lokomotife dönük. Geçilmiş yerleri seyreder dururlar. Bunlar, doğuştan gericiierdir. Hep eski zamanla uğraşırlar. Meselâ şair Yahya Kemal'i örnek gösterebilirim. Hatta bana bir gün demişti ki:

— Ömrümüz hâtıralardan ibarettir. Ömrü ileriye doğru uzatmak pek elimizde olmadığına göre kendimizi geçmişe ve-

rip uzun yaşamalıyız. Benim tarihle uğraşmam işte asıl bu sebepledir (1).

Tren yolcularından kiminin yüzü ise, lokomotife dönüktür. Böyleleri ilericidirler. Hele pencerenin yanında oturup başını yaslayan adam, yalnız ve yalnız ileriyi görebilir. Nâzım'ı da ruh yapısı bakımından bu sonuncu tip hayat yolcularından saymakta isabet vardır. Gözleri varılacak yönde bir şeyler umduğu, beklediği ve hayalinde kavuşma sahneleri yaşadığı için, pencereden geriye doğru kayan ve kaymış bulunan manzaraları şaşılacak şekilde umursamıyor; hemen unutuyordu.

Hafızası zayıf olup eski günlerle uğraşmadığı için, çocukluk hayatına dair hemen hiç hâtırası yoktu. Bir amnezi geçirmiş gibiydi. Sonraları, bütün melekeleriyle birlikte hafızasının da kuvvetlendiğinin delilini, 1951'lerden itibaren ölünceye kadar memleket hâtıralarını yansıtan ve hasret ifade eden şiirlerinde buluyoruz.

Yahya Kemal'in ise muhafazakâr hatta gerici (Osmanlıcı) tutumu, hafızasının son derece kuvvetli oluşundan mıdır diye hep düşünürüm. Osmanlı tarihinin az önemli kişilerini bile, öz akrabası gibi tanır, küçük büyük olaylarını da senesi senesine, fakat dün kendi başından geçmiş gibi bilirdi.

İkisini de pek yakından tanıdığım bu şairlerimizin, ideolojik tutumlarını hafızalarıyle ilgili bulurum. Hayat treninin kompartımanında doğuştan oturdukları yerin, zihniyetleriyle mutlaka bir iç bağı vardır sanırım.

Elbette bütün bu yazdıklarım özel yaradılıştaki insanların ruhî durumlarıyle ilgilidir. Yoksa hafızası zayıf olan her insan «ilerici», kuvvetli olan her insan da «gerici» demek değildir. Ancak hazıfa çok yüklü olursa, hayal ona kıyasla pek zayıf kalırsa geçmişle ilgi fazlalaşır. Kısacası bir denge gerekir.

---

(1) Yahya Kemal'deki bu geriye bakarlığı sezen bir eleştirmeci kendisine «harâbâti» demişti. O da cevap vermişti:

Ne harâbi ne harâbâtiyim
Kökü mâzide olan âtiyim.

«Kökü mazide olduğu» doğru ama, «âti» değildi, «ileri, ilerici» değildi üstat.

KENDİNİ KAYBEDERCESİNE DALGIN

Bin dokuz yüz yirmilerin son yıllarına dair bazı olaycıklar anlatayım:

Rusya'dan dönüp Türkiye'deki şöhretinin doruğuna ulaşmış genç şair Nâzım Hikmet pek yakışıklıydı. Sanat ve şiir meraklısı bazı kadın ve kızlar yolunu kesiyor, çevresini kuşatıyorlardı. Kimi de türlü tuzaklar kuruyor, onu çalışmasından alıkoyuyordu. Zor duruma düşürüyorlardı, o sıralar çalışması gereken Nâzım'ı... «Jokond ile Siyau»yu yazdığı devirlerdi.

Yeni bir pusu sezip arkadaşımı tehlikeden kurtarmak için, kendisini Heybeliada'da, bir otelde baş dinlemeye dâvet ettim. Vapura binip birlikte gittik. Bahriye mektebindeki talebeliğinin kendince kıymetli olması gereken dekorlarından hoşlanacağını sanmıştım. Hiç mi hiç ilgilenmedi. Zaten yıllarca süren seyahatlerimiz sırasında, subaylık tahsiline dair ancak iki üç hâtırasını anlatmıştı. Hepsini ezberlemiştim. Heybeli'ye gelmişken bunların yerlerini göstermesini, daha tafsilât vermesini, çocukluk çağına yönelgin yeni yeni uyarışlara uğramasını beklemiştim. Oysa, tahsil ettiği Ada onu heyecanlandırmadı. Dikkatinin kepenkleri sımsıkı örtülü kaldı.

— Bahriye Nazırı Cemal Paşanın karşısında jimnastik gösterileri yaptığınız salon ne yöndeydi?

Dalgın bakıyor.

— Ne tarafta mı? diyor.

Rüyada gibi...

Soruyorum:

— Hani şu baykuşlu papaz mektebine hangi yoldan gidilirdi? Yatakhanenizi naklettikleri mektep?

Elini hafifçe sallıyor:

— Galiba şu yoldan.

Kısa kesiyor.

— Hani bir arkadaşınız pijamasının üstüne pantolon giyivermiş de, müdürünüz mü, kumandanımız mı, biri: «Olmaz beyim, olmaz! Donsuz bahriye zabiti olmaz.» demiş. Neydi onun adı?

— Hımmmmmm...

Boş laflarıma boş veriyor.

Ellerimizde küçük çantalarımız otele doğru yürürken ve

odamıza yerleşirken iç âlemindeydi. Kıt ve kıymetli parasıyle, heves edip o gün beyaz keten bir pantolon almıştı. Paketten çıkarıp giydi ferah ferah... Sofadaki endam aynasında kendini bir an seyretti.

Ama yine dalgındı. İç âleminde oluşu bir dervişin vecde kapılmasını andırmazdı. Nâzım, şiir yazma sırasmda, anormal hareketler yapmazdı. Pratik hayatın gerektirdiği küçük muhaverelerle, çevredeki gürültülerle, mekanik müzikle tedirgin olmazdı. Yabancı gözlerin baktığını sezince, olağandışı jestlerden büsbütün kaçınırsa da, yalnız kaldığı yahut yakın bir arkadaşın varlığından çekinmediği zaman, kendi kendine konuşur gibi çalışırdı. Elleriyle, kollarıyle şiirinin seslerini orkestra şefi gibi ayarlardı. Ritimlerini araştırır, bulurdu.

Şimdi mevsim başında, tenha olan bu adada, her istediğini yapmakta serbestti. Çamlıklarda dolaşmaya çıktık.

İKİLİ YALNIZLIK

«İkili bir yalnızlık» içinde saatlerce yürümek eski âdetimizdi. Heybeli'de bir haftayı yine böyle geçirmek, o eski sevgili alışkanlıklarımızı tekrarlamak kararındaydık. Ben gazeteme tefrika hazırlıyordum. O ise, ilerde yetmiş iki buçuk dile çevrileceğini kendi de bilmediği —yahut hayat treninin ön manzarasını seyreden o yaman sezisi ile kestirse bile tevazuundan açıklamadığı— uzun ömürlü bir iş yapıyordu. «Jokond ile Siyau»sunun son bölümlerini yazıyordu. Daha doğrusu elinde kâğıt kalem olmaksızın... Aklmda düzenliyordu mırıldanarak... Şiirlerini yazışı böyleydi: Dolaşarak bitirir, ezberlemiş olur, en sonunda kâğıda geçirirdi.

Çamlimanı'na yönelmiştik. Yanyana çalışırken tek başımızaymışız gibi davranmak, kendi dünyamızda yaşamak hünerini edinmiştik ötedenberi... «İkili yalnızlık» dediğim budur. Birbirimizi tedirgin etmeksizin beraber olabiliyorduk. Ancak bir yenilik bulunca, sevinçli bir telâşa kapılırdık. Uyuyan bir adamın odası önüne yaklaşmışız esirgerliğiyle kapı aralığından içeri göz atar gibi birbirimizin yüzüne yan gözle bakardık. Çalışan arkadaşın ifadesini elverişli bulduk muydu, mısraımızı söyler, yahut entriğimizi anlatırdık. Karşı tarafta bir ilâve çıkıntı arardık. Böylece başka şair ve yazarlara nasip olmamış bir fantezi ile, özel eleştirmenimizi yıllar boyu yanı-

mızda gezdirmiştik. Bir yazarın, eserini kendinden başka hiç değilse bir adama intikal ettirmesi şart olduğuna göre, hele Türkçe bileni kıt gurbet ellerde, bir portatif mihenk taşı taşımamız yararlı olmuştu. Şimdi, bu arada bizi hiç tanıyan bulunmadığına göre, çocukların «misafircilik» oynaması türünden, gurbetçilik oynuyorduk. Ben, hatıralara bağlı olduğumdan, bu, bana göre eski güzel günlerin bir tekrarlanışıydı. Şairin çamlıklarda geze dolaşa yanıbaşımda eserlerini verişine tanık oluyordum. Öğretmenlik ettiğimiz Bolu mutasarrıflığının harplere, isyanlara rağmen katliâma uğramamış ormanlarında da böyle kendi âlemimizde dolaşırdık. Öğrencilik ederken Moskova'da yakın illerin ötesine uzanan süper ormanlarda da, Nâzım önüm sıra çalı çırpı, dal ve kütük engellerini aşıp böyle yürürdü.

Abdülhak Hamid'in bir beyti vardır:

Şair odur ki gûşuna sesler gelir müdâm
Bir perdedar mutribe-i nağmesâzdan

Bence doğru bir tarif. Hayatım hep şairler arasında geçmiştir. Hele Nâzım'ın kulağına gizli bir perinin gaipten sesler ulaştırdığını, nerdeyse bizzat gördüm işittim diyeceğim. Aynı yerlere gider, aynı şeyleri seyreder, dinlerdik. Üstelik o çevresine bakmaz görünürdü. Gûya efsanedeki «Hüddam» (1) nasıl olsa kendi hesabına çalışacak, bundan emindi. Nitekim esfanedeki «hüddam» onun hesabına çalışırdı. Çünkü, gördüklerimizden, duyduklarımızdan bende yazmaya değer üç, beş izlenim kalmışsa, Nâzım aynı pınardan kırk, elli izlenimi eserlerinde yansıtabilirdi. Kulağma mutlaka bir şiir fısıldayanı vardı. Ritimler dünyasına girince, çekimine kapıldığı sesleri daha iyi işitmek istercesine benden yarım adım öne fırlar, yürümeye başlardı. Gerçek şiir şaire evvelâ güftesiz beste gibi gelir. İlkönce ritim kalıbı belirir. Bu zarf içinde de söz... Şu satırları yazdığım çağda hâlâ kulağıma «bir perdedar mutribe-i nağmesâzdan» sesler gelip durmaktadır. Ama, ritim durulun-

(1) Şarklıların inanışına göre, peri cinsinden bazı yaratıklar varmış. Büyücü bunları sihir kuvvetiyle ele geçirince, «hüddam», hizmete koşarmış. Ne dilerseniz hüddam hemen getirirmiş.

ca anlarım ki, bu meğer Nâzım tarafından yazılıp hafızamda kalmış mısralardı.

BİR FALCI GİBİ

Delikanlılığımızın ilk devrelerinde bu haline —ilham perisini dinler tavrıyle önden gitmesine— pek kızardım. Ne demekmiş? Herkesle bir hizada gitmesini isterdim. Fakat artık onun hizada yürüyeceklerden olmadığını anladığımdan, bütün aşkınlıklarını sempati ile karşılar olmuştum.

Çamlıklarda dolaşırken birkaç kere durdu. O anda tasarladıklarını yüksek sesle bana:

«Malaka şarabı gibi kızdırır kanı
ateşi»
Koşinşin
güneşinin
Çeker yaldızlı yıldızlara doğru gemicileri
Koşinşin geceleri
Koşinşin geceleri.

diye okudu.

Ve sonra tamamladığı son kısmına ilâve etti:

Şang-Hay'da Fransız divanı harbindeyiz.
Hâkimler:
Dört general, on dört miralay
ve süngü takmış Kongolu zenci bir alay
Maznun:
Jokond.
Dâvâ vekili:
Fazla miktarda deli
yani fazla miktarda sanatkâr
Fransalı bir ressam.
Sahne tamam.
Başlıyoruz.
Dâvâ vekili müdafaasını yapar:
— Efendiler!
Huzurunuzda maznun sıfatıyle bulunan bu eser
büyük bir üstadın en mânâlı kızıdır.
Efendiler!

bu eser...
Alev dolu bir tas gibi yanıyor beynimin içi...
Efendiler!
Leonardo da Vinçi...
Efendiler!
Rönesans...
Efendiler!
Bu eser
bu eserin bir misli daha...
Efendiler üniformalı efendiler...
— Eees!
yeter.
Dırlanma bozuk bir mitralyöz gibi.
Zabıt kâtibi,
kararı oku.
Zabıt kâtibi kararı okur:
— İhlâl edilmiştir Çin'de
Fransız tebaasının hukuku.
Mezbure Jokond binti Leonardo tarafından.
Binaen
aleyh
münasip gördük maznunenin
ihrak binnarını.
Ve yarın gece doğarken ay
Senegalli bir alay
infaz edecektir divanı harbimizin
bu kararını

Jokond şöyle bitiyordu:

İHRAK BİNNAR

Şang-Hay büyük limandır.
Beyazların gemileri kocamandır.
Sarıların kayıkları küçücük.
Kalın bir düdük.
İnce bir Çinli çığlığı.
Limana giren bir gemi.
devirdi hasır yelkenli bir kayığı...
Ay ışığı
gece.

Bileklerinde kelepçe
Jokond bekliyor.
Es rüzgâr es...
Bir ses:
— Haydi çakmağı çakın.
Yakın Jokondu yakın...
İlerleyen bir karaltı
bir patırtı...
Çakmağı çaktılar
Jokondu yaktılar.
Kıpkırmızı bir aleve boyandı Jokond.
Güldü içten gelen bir tebessümle
gülerek yandı Jokond...

Bu, kendi hayatının hikâyesine benziyordu. Kompartımanda oturduğu yerden ileriye doğru bakıp encamını görmüştü. Türkiye'de basılmış, nice dillere tercümeleri yapılmış o meşhur kitabının bitiş kısmıydı.

MUHTEŞEM DALGINLIK

Bir kır kahvesine girdik.

Ben, Medine işi bir kallavi sade kahve ile nargile ısmarladım. O, hiç bir şey istemedi. Bana getirilen sudan avuçlarını ıslattı. İlk gençliğinden beri, Anadolu seyahatlerimizden beri huyuydu: İleriki hastalıklarının bir ön belirtileri mi bilemem. Sonra piposunu yaktı. Hasır iskemlede ata biner gibi ters oturmuştu. Manzaraya bakmıyor. Heveslenip o gün yeni aldığı beyaz pantolonun dizlerini seyrediyor. Mırıldanmakta devam ediyor. Eserinin eksik kalmış bazı yerleri var, onları tamamlıyor.

Bir an eli tahta masaya uzandı. Parmakları fincan tabağını mı işaret ediyor, nargileyi mi? Su şişesini mi? Bardağı mı? Düşünceleri yoğunlaştığı zaman sofra başında da hep böyle yapardı. Bir şeyi isterdi meselâ öte yandan... Ama bardağı mı, tuzu mu, ekmeği mi? Söyleyemezdi. Kelimeyi bulamazdı. Koca şair bebek durumuna düşerdi. Onun bu sevimli hali ailesinin, dostlarının çevresinde şaka konusu olurdu hep...

Sordum:

— İstediğin nedir Nâzım?... Sana da kahve mi? (Başıyle

reddediyor.) Nargile mi, gazoz mu, çay mı? (Hepsini reddediyor.)

Anladım: Parmaklarının ucunda sigara izmariti kadar bir kurşun kalem vardı. Ceplerini de arıyor. Ceketini otelde bırakmış. Kâğıdı yok. Oysa, zihnindeki mısra gruplarının başlarını bir yere not etmek huyudur. Hatta duvarlara...

Şairim!
şimşek şekillerini şiirlerimin
caddelerde ıslık çalarak
çizerim duvarlara.

diye kendi halini daprenatür yazmıştı vaktiyle... Burada duvar yok sonradan arayıp notlarını keşfedeceği. Düşüncelerinin iyice toparlandığı şu sırada, parmakları kâğıt parçası araştırıyor masanın üzerinde.

Cebimi yokladım. Bir sigara paketi arkası bile tedarik edemedim ona... Oturduğumuz yerler de aksi gibi temizlenmişti. Şurada burada kâğıtçıklar sürüklenmiyor.

— Şimdi ben sana kahveciden kâğıt bulur getiririm, Nâzım! dedim.

Marpucumu boşalmış fincanın yanına koydum. Kalkıp tembel tembel gerindim. O hâlâ elinde izmarit kurşun kalemi, yeni pantolonunun dizine dalmış mırıldanıyordu.

Çamlar altında, ta ötedeki kahve ocağına doğru yürüdüm. Mektupluk kâğıt ve zarflar varmış. Varmış ama kör olasılar nerede? Şeytan aldı götürdü. Raflarda, çekmelerde araştırırlarken, bir iki gevezelik ettik.

Olan olmuş bu sıralarda... Nâzım küçük kurşun kalemiyle o kadar heveslendiği yeni beyaz pantolonunun dizlerine notlarını almış.

BÜYÜK MATEMATİKÇİ VE BÜYÜK ŞAİR

Nâzım'ı bu türlü falsolarıyle sakat kafalı gibi göstermek istemem. Onun hareketlerinin benzerlerini, başka üstün kişiler, dâhiler hakkında da anlatırlar. Meselâ yakın tarihimizdeki Emrullah Efendi isimli bilgin, Boğaziçi vapurunda sıkışık otururken elini yana daldırmış. Fıstık bulup çıtır çıtır yemeğe koyulmuş. Bir avuç, iki avuç derken yanındaki:

— Efendi hazretleri, diye itiraz etmiş, biraz da çoluk çocuğa kalsın.

Ve sağ cebindeki paketi sol cebine aktarmış.

Gene meselâ bir Fransız matematık bilgini, nazariyelerini evindeki kara tahtaya yazmak için cebinde tebeşir bulundurmuş. Paris yollarında yürürken, siyah arabanın arkasını kara tahta sanıp yazmaya koyulmuş. Atlar tırısa kalkmışlar. Araba gider, matematik bilgini koşar.

Nâzım'ın da muhteşem dalgınlığı onlarınki gibi beynin üstün bir işleyişiydi.

Onda hiç bir anormal iz yoktu. Ne gündelik hayatında, ne cinsî duygularında, ne çalışma çabalarında... Romancılardan biri, kediyi kuyruğundan tepetaklak pencereye bağlar, hayvanın camları tırmalamasıyle ilhamı kamçılanırmış. Nâzım'da böyle acaiplikler yoktu.

Nitekim, yeni pantolonunu çizgili, yazılı görünce pek bozuldu, üzüldü. Bir uyur gezerin uyanması gibi kendine gelmişti. Onu teselli etmek zorunda kaldım. Bir avuç toz ıslatıp çamurladık dizkapağını. Sözde düşmüş olacaktı. Otele varınca pantolonu yıkanmaya verecektik.

Kabahat işleyip anasından, babasından ürken çocuklar gibi, bu sefer yarım adım arkamdan geliyordu çarşıya doğru inerken...

ÇOCUKLUK ARKADAŞLARIYLE

Sokak ortasında gidiyorduk ki, arkamızda bir telâşlanma oldu. Biz yaşta, uzun boylu, gözlüklü sınıf arkadaşımız Doktor Yunus, şairi görmüş, peşi sıra koşuyor.

— Ah, Nâzım!... Ah, Nâzım'cığım!... Canım kardeşim... Şükür kavuşturana, diye beni hiçe sayarak kollarını açmış. Ona seğirtiyor.

Nâzım, usulca bana sordu:

— Yahu, kim bu herif?

Ama doktor benim cevap vermeme meydan bırakmayacak kadar yaklaşmıştı.

Mecbur kalıp dedim ki:

— İşte, Nâzım, en iyi arkadaşınla nihayet karşılaştın. Her zaman hatırladığın, daima sözünü ettiğin, hasretini çektiğin Galatasaray'da yan yana oturduğunuz, bahçede beraber

zıpzıp oynadığınız Yunus... Doktor Yunus! Kucaklaşın gözümün önünde...

Nâzım da kollarını açtı çaresiz:

— Ah, canım Yunus'cuğum, diye haykırdı.

Hiç hatırlamadığını, ismini bile bilmediğini sonradan bana üzüntü ile fısıldadığı, bu meçhul adamla şapur şupur öpüştü.

Heybeliada'nın o devirdeki ünlü eczacısı Yusuf'la bu doktor Yunus sınıf arkadaşlarımızdı (1). Yunus, Yusuf'un eczanesinde oturuyordu. Çağırılınca hastalara giderdi. Lâkin, aklı fikri daha ziyade adanın on iki ile on altı yaş arasındaki fakir fukara kızlarını kandırmaktaydı. Sazla, sözle, parayla kandıramazsa, —medenî nikâh, imam nikâhı dahil— her çareye başvuruyordu. Konuşmaları da hep kız kızan üzerineydi. Boyuna müstehcen hikâyeler anlatıyor...

Nâzım, bunları irkilerek dinliyordu. Bu mu imiş onun en yakın çocukluk arkadaşı, eski kafadarı? Lâubalileşmek istemiyor, aralarına mesafe koymaya uğraşıyordu.

Doktor Yunus, oralı değil. Eczanede oturduğumuz sırada fırlıyor, fırlıyor şairin boynuna sarılıyor.

Yunus'un ada gençlerinden âdeta çetesi vardı. Kız tedarikinde de bunları kullanırmış. Emirler vermeye öylesine alışmıştı ki, bize de baskı yaptı:

— Nâzım'cığımı otel köşelerinde mi bırakacağız, hay hay!. Haydi ulan ne duruyorsunuz? Koşun çocuklar, söyleyin benim tarafımdan, alın beyefendilerin bavullarını otelden...

Delikanlılar seğirtti.

Doktorun aklına birdenbire gelmiş olacak: Evi Nâzım gibi ünlü bir misafiri ağırlamaya elverişli değilmiş... Eczacı Yusuf'unsa ta tepede muazzam bir köşkü vardı. Rahmetli babası kırk eşek satın alıp malzeme taşıtmış, yaptırmış binayı. Sonra geri kalabilen eşekleri (artık pastırmacıya mı bilinemez) satmış. Bizi köşkte ağırlamak için telâşa kapılmışlar, ötekine berikine emirler veriyorlar, içeri girip çıkıyorlardı. Arada da Yusuf'la Yunus boyuna hâtıralarını anlatıyorlar. Galatasaray tamburcusunun değneğini saklamışlar. İmam aptes alırken

---

(1) Eczacı Yusuf gerçekten vardı. Doktor Yunus takma isimdir.

pabucunu çalmışlar. Bir gün Salyangoz Selâhaddin, Hamsalağa çelme takmış, ilh...

Onlar, maiyetle köşke haber iletmek, öteberi aldırıp göndermek için dışarı çıktıkça, şair bana usulca bu adı geçenleri soruyor, eski tiplerini, şimdiki mesleklerini, küçük maceralarını fısıldıyordum.

— Hey gidi tatlı günler!... Neydi o mektep hayatımız?... Bir gün Mişel beni tahtaya kaldırmıştı da, diye benden bir dakika önce öğrendiklerini tekrarlıyordu eski arkadaşlarına Nâzım.

Gerçekte ise hiç bir sınıfın, hiç bir bahçe köşesinin, hiç bir yatakhanenin, yemekhanenin yerini, şeklini hatırlamıyordu. On iki yaşlarında Galatasaray'ı bırakmış bu çocuk, hayatının o devre kadar geçtiği başka semt ve mahalleleri de hatırlamıyordu. Dinsizliği savunan «Filozof Reşit» isimli ve pelerinli bir sınıf arkadaşımız vardı. Nâzım, hayretle ve dehşetle dinlediği bu tek insanı hatırlıyordu Galatasaray'dan... Bir tarife göre kültür, öğrenilenleri unutmakmış. Nâzım da acaba bu sırra erişip tekmil sudan hatıralarını bilincaltına mı kaydırmıştı?

Nâzım, bulûğundan sonra dünyaya gelmiş gibiydi.

BULÛĞUNDAKİ METAMORFOZ

Bazı geri mahlûklar doğar doğmaz erginleşmişlerdir. Cins çapraştıkça çocukluk devri uzar. İnsanda çocukluk en uzundur. Gelişme devri Nâzım'da ortalama insanınkinden daha gecikmeli olmuştu. Benliğinin bir kısmı, hafızasızlık, yatılı okul, dost ve eş vasiliği, hapishane hayatı yüzünden bir bakıma çocuksu kalmışken, benliğinin sanatkâr bölümünde, bulûğla birlikte bir sıçrama olmuştu bilincaltından.

Ben ki yazarlığa şiir yazmakla on yedi, on sekizinde başladım, o benden bir yaşa yakın küçük olduğu halde daha da evvel başlayıp birbiri ardınca kendisinden beklenmez sanat eserleri vermişti. On altı, on yedi yaşlarındayken yazdıklarına, onun kafasından çıkmış şeyler diye inanamıyorduk pratik hayattaki acemiliklerine bakıp... Benim ve başkalarının ona beslediğimiz saygı da, bu çocuk insanın bize mucize gibi görünen şiirler söylemesindendi. Hececi bir şairin tabiriyle, «kaşından daha çok bıyığı yokken» şunları yazmıştı:

Deniz! ne hülyalıdır sonsuz derinliklerin
Durulmuş sularının koynunda uyut bizi
Alsın da dalgaların en son nefesimizi
Fânilerin gezdiği yorgun sahillere in
İn, de ki: — Sevenlerin alnını ölüm eğmez
Atılın dalgalara beklerken sizi adem
elli yıllık ömrümüz hicrana bile değmez.

Ben ona mektebe ait serüvenlerini fısıldayıp dururken, onun gözleri başka dünyalara bakıyor, kulakları başka âlemleri dinliyordu. Arkadaşlarımızın arayıcı gözlerinden onu esirgemeye çabalıyordum.

Doktor Yunus halden anlamıyordu. Mektep şakalarına kalkışarak yumruk denemelerine girişiyordu.

— Ben, seni yerlere yıkar, tozlara bulardım, Patates; diyordu. Patates lâkabını sana takan da benim... Ama patatesliğin hiç kalmamış. Tostoparlaktın, upuzun olmuşsun. Güreşe tutuşsak bu sefer sen beni kündeden atarsın. Arslan olmuşsun, arslan.

Nâzım, arkadaşlarının isimlerini şaşırıyordu. «Yunus» a «Yusuf» ve «Yusuf»a «Yunus» diyordu. Tam pot kıracağı sırada lâfı ağzından alıp düzeltiyordum.

Heybeliada'daki arkadaşlarımıza birkaç gün misafir olduk.

Pek garip duyguların etkisi altındaydım: Nasıl olmuştu da Nâzım, vaktiyle paralel gelmişken sonra bu doktorla eczacıdan apayrı bir yaratık haline gelivermişti? Çocukluk ruhunun yanına nasıl bir delikanlılık ruhu eklenmişti de bütün derme çatma eski zaman kalıntılarını silip süpürmüş, yerlerine böyle yaman ve yoğunlaşmaya elverişli bir hayal yeteneği yerleştirmişti? Ve onu, tarihin kaydettiği büyük adamların muhteşem dalgınlık ve kendinden geçmişlik krizleriyle olağanüstü bir sanat adamı eylemişti?

Bu mucizeli değişikliği açıklamak görevini psikologlara bırakalım.

Çocukluğunun sonuna rastlayan bir hikâyeyi birinci bölümün başında bulacaksınız.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA VE ANADOLU'DA

İlk şiirlerinde tasavvuf ve aşk — Ailesi — Koyu milliyetçiliği — Sağdan sola — İnebolu'daki Spartakistler — Karadeniz kıyısından yürüyerek Ankara'ya — Mustafa Kemal'le karşılaşış — Bolu'da öğretmenlik — Sovyet memleketlerine gitme kararı — Bolu'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Batum'a...

NÂZIM HİKMET ve MEVLEVİLİK

Delikanlılık çağına ulaşmış Nâzım Hikmet, o gün arkadaş bulup tek kale futbol oynayamadığı için, duvara şut çeker dururmuş.

Dedesi eski Konya valisi şair Nâzım Paşanın yaşıtı ve kafadarı emekliler ve tarikat arkadaşı mevleviler, kimi fesli, kimi sikkeli, kameriye altında oturmuş, tasavvuftan bahsederler, Mesnevi'den Farsça beyitler okurlarmış.

Nâzım, topu ara sıra kameriyeye doğru kaçtığından, almaya gidermiş. Bir seferinde kulağına tuhaf bir konuşma çalındığı için lâvanta çiçeklerinin ve süs bitkilerinin arasındaki topuna eli uzanırken öylece donmuş ve oracığa çöküp dinlemeye başlamış.

Bu sahneyi, ömrünün pek büyük sürprizi ve şairlik mesleğinin ilk mükâfatı olarak benim yanımda başkalarına da defalarca anlattı.

Misafirler dedesine diyorlarmış ki:

— Niçin gizlersiniz, Paşa hazretleri? Bu şiiri zat-ı devletinizden gayrı hangi mevlevî yazabilir?

— Emin olunuz, ben yazmadım.

— İmzası da Mehmed Nâzım.

— Aynı isimde başka biri de bulunabilir.

— Tevazu göstermeyiniz. Böyle bir nefîse efendimizin kaleminden çıkmadıysa kimin eseridir acep? Mecmua henüz basılmış. Vapurda okur okumaz, toplanıp arz-ı tebrikât için mübarek ellerinizden öpmeye geldik. Nur olun!

Paşa ısrar etmiş:

— Bu şiir vezn-i benan üzeredir (hece vezniyledir). Ben aruz kullanırım. Maamafih... merak ettim... bir kere daha okuyunuz da dinleyeyim.

Şiiri baştan itibaren okumaya koyulmuşlar.

Nâzım Hikmet artık dayanamayıp kucağında topu, çilli yüzü kıpkırmızı, lâvanta çiçeklerinin ve süs bitkilerinin arasından başını kaldırıp heyecanla manzumenin arkasını getirmiş:

Ebede set çeken perdeyi deldim
Aşkı içten duydum, arşa yükseldim,
İşte huzurunda secdeye geldim
Ben de müridinim işte Mevlânâ

Misafirler kaç yönden şaşırmış: Evvelâ kameriyenin hemen oracığında, çiçekler arasından çatallaşmış bir çocuk sesinin duyuluşuna... Fakat asıl, yeni basılıp köprüden hemen o gün satın alınmış bir dergideki şiiri, torun Nâzım'ın ezberlemiş bulunuşuna...

İçlerinde en dedektif zekâlı bir emekli müstantik kurnaz kurnaz gülmüş:

— Sübut buldu, efendim. Demek ki hafid küçük bey eser-i âlinizi evrakınız meyanında görüp hafızasına nakşeyleyivermiş.

Bir taraftan paşa itirazlarına devam ederken öbür yandan da Nâzım Hikmet haykırır durumuş:

— Benim de ismim dedeminki gibi Mehmed Nâzım. Bahçede oynarken konuştuklarınızı dinliyorum. Mevlevî şiirleri yazıyorum. Mecmuaya gönderdim, basmışlar işte. Dergâh'ta baş-

ka şiirlerim de basıldı, basılacak tabiî. Kitaplarım da çıkacak tabiî...

Pantolonunun cebinden buruşuk bir kâğıt ve sigara izmariti kadar küçülmüş bir kurşun kalem bulundurmak âdeti idi. Bunları çıkarmış, sonradan basılan şu şiirinden parçalar okumuş coşkun coşkun...

Eserin adı ya, «DEĞİRMEN BEYGİRİ», ya da o anlamdadır. İnsan kaderindeki değişmezliği anlatıyor.

döneriz hep döneriz.
Aynı yerde başlarız, aynı yerde söneriz
Deriz ki ilerledik, aynı yoldur geçilen,
Bu ebedî zulmette bir seraptır seçilen...

O devirlerde Türkçe böyle açık açık yazılmıyor. Hele Mevlevîler Farsça üzerineler. Mevlevî ruhunun saf Türkçeyle hece vezninde belirmesi, mutasavvıflarca mucize sayılmış. Bu mavi gözlü alev saçlı gencin Mevlevîlikte pek anlamlı olan yuvarlaklığı telmih edercesine göğsünde bir top tutarak yerden fışkırması, ihtiyarları son derece etkilemiş.

İçlerinden biri:

— Bu çocukta HAZRET tenasüh etti, diye ortaya bir söz atmasın mı?

Vaktiyle kâhinler, Meryem'in kucağındaki bebek İsa'ya nasıl dinî gösteri yapmışlarsa, bu kimi ak, kimi kır sakallı mutasavvıflar, çocuk şairin elini öpmek için birbirlerini ite kaka seğirtmişler.

Büyükbabası da etki altında kalıp torununun elini öpmüş, derlerdi. Bununla beraber, Nâzım dedesine el öptürdüğünü kesinlikle reddetti. Öyleyse bu iddiayı ancak hoş bir efsane kabul etmeliyiz.

Nâzım Hikmet'in, Mevlâna ile ilgisi bu kadarla kalmıyor. Yıllar sonra, Bursa hapishanesinden yazdığı Ekim 1945 tarihli mektupta der ki :

«Görüyorsunuz ya, polemiği ve kavgayı Hazret-i Mevlâna'ya kadar götürmüşüm. Hazret'in «Suret hemi zillest» diye başlayan ve dünyanın bir hayalden, gölgeden ibaret olduğunu söyleyen bir rübaisi vardır. Benimkisi yüzlerce yıl sonra Hazret'e cevap

Bir gerçek âlemdi gördüğün ey Celâleddin, heyulâ filân değil, Uçsuz bucaksız ve yaratılmadı. Ressamı, İllet-i Ülâ filân değil, Ve senin azgın etinden kalan rubailerin en muhteşemi: «Suret hemi zillest...» filân diye başlayan değil...

Ara sıra başka rubailer de yazıyorum. Hepsi başka teknikte, ilh...»

YAHYA KEMAL, NÂZIM HİKMET'İN ANNESİNE ÂŞIKTI

Nâzım, ailesi fertlerinin istisnasız hepsine saygı duyardı. Meziyetlilerin meziyetlerini büyüterek ve saygıyla anlatırdı. Kusurluların kusurlarını örtbas ederdi. Meselâ, annesiyle babası hiç geçinemezlermiş. O, iki tarafı da haklı görürdü. Haklı ve mâzur. Nihayet Celile Hanımla Hikmet Bey ayrıldı. İşittiğime göre uçarı bir zat olduğu için kabahat Hikmet beydeymiş. Celile hanım serbest kaldı. Hele çok gençken o kadar güzel bir kadınmış ki, gelin olarak Halep'e gittiği zaman, yerliler, böyle bir canlı yaratık bulunabileceğine inanmayıp onun tenine parmaklarını değdirirlermiş. Boyalı olup olmadığına bakarlarmış.

Celile hanımın özellikle gözleri şaşırtıcı derecede güzeldi. Söylentilere göre, pek çokları gibi, Bahriye Nâzırı Cemal paşa da Celile hanıma âşıkmış. Yahya Kemal'in aşkı ise şu şiiriyle edebiyat tarihine geçmiştir:

Yollarda kalan gözlerimin nurunu yordum,
Kimdir o nasıldır diye rüzgârlara sordum.
Büyamı saran bir büyü var onda diyordum,
Gördüm: Dişi bir parsın elâ gözleri vardı!

Sen miydin o âfet ki, dedim, bezm-i ezelde,
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde,
Bir sofrada içtik ikimiz aynı emelde?
Karşımda uyanmış gibi bir baktı sarardı.

Ancak bu gibi konularda çok titiz ve muhafazakâr olan Nâzım'a böyle dedikodulardan söz edilemezdi. Sinirlenirdi. Hattâ, 1918'lerde kulağıma çalındığına göre, Yahya Kemal, Celile Hanımla ilgisini Nâzım duydu diye bu genç bahriyeliden ürk-

müş, bir süre ortadan silinmişti (1). Oysa, taraflarda niyet halisti. Bu aşk evlenmeyle sonuçlanacaktı. Yahya Kemal'in güveylik gömlekleri bile bohçaya konulmuştu. Ne çare ki, kaprisli şair yeter derecede para kazanamıyordu. Aile kuracak maddî ve manevî durumda değildi. Uzun bir mektupla Celile Hanımdan özür dilemiş. Nâzım'ın annesi de bu olay üzerine Paris'te yağlıboya portrecilik sanatını ilerletmeye girişmişti.

Yaman hicivler yazmakla ünlü Nâzım, yıllar sonra Yahya Kemal'e şöyle hafiften bir çatmıştır :

Osmanlıların en usta şairi Yahya Kemal gelir aklıma:
Bir camekânda şişman ve muztarip görürüm onu.
Ve her nedense birdenbire hatırlarım,
Yunan dağlarında ölen topal Bayron'u.

Maceranın intikamı mı acaba? Yoksa Yahya Kemal'in rahatına düşkün olmasını yerip Bayron'un mücadeleci oluşunu mu övüyor?

Yahya Kemal, ömür boyu evlenmedi. Celile hanım ise ikinci defa evlendi.

Ressam hanımla şair beyin evlenme dedikoduları ortalığı sarmışken, Nâzım'ın ilk şiiri, Mehmed Nâzım imzasıyla yayınlanıp hececiler çevresinde büyük ilgiyle karşılanmıştı. Meğer Nâzım, aşağıda okuyacağınız bu ilk şiiri 14 yaşındayken yazmış. Bir tarafa atmış. Neden sonra annesi bulup Yahya Kemal'e göstermiş. Yahya Kemal de yayınlatmış. Edebiyatçıların üstün ilgisi şu kanıdan ötürüydü: Celile Hanımın hatırı için bu şiiri Yahya Kemal yazıp oğlunun ismiyle bastırmıştır.

---

(1) Tanınmış mütehassıs asabiyeci ve edebiyatçı Doktor Fahri Celâl (F. Celâlettin) de bu olayın doğru olduğunu, Yahya Kemal'in Nâzım'dan çok ürktüğünü, kendinden arabulmasını istediğini, Nâzım'a gözükmemek amacıyla Göztepe'de kaldığını söyledi. — Benim de bildiğim: Yahya Kemal tarihçi Arnavut Azmi Beyin kira ile oturduğu Servet Paşa köşkünde bir oda tutmak suretiyle Nâzım'ın takibatından kurtulmak istemişti. O sıralarda bu, başkalarınca da biliniyordu.—Celile Hanımın ve Nâzım'ın lâfı açıldıkta, Yahya Kemal, işi dalgınlığa vurur, sorulara cevap vermezdi.

Nâzım'ın, «Servilikler» başlığını taşıyan ve yukarıki Mevlevîlik şiirlerinden evvel yazılan ilk eseri olarak kendinin de kabul ettiği şiir şöyledir :

NÂZIM HİKMET'İN
İLK ŞİİRİ ve İLK MISRAI

SERVİLİKLER

Bir inilti duydum serviliklerde,
Dedim burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?

Gözlere inerken siyah örtüler
Umardım ki, artık ölenler güler.
Yoksa hayatında sevmiş ölüler
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?

O tarihlerde ben de şüphelenerek hem Yahya Kemal'den, hem Nâzım'dan: «— Bunu kim yazdı? Rötuş gördü mü?» diye soruşturmuştum. Çünkü Nâzım'ın Allahlık, sallapati bir çocuk hali vardı. Böyle duyguların sahibi olacağına dair hiç bir ip ucu vermezdi.

Nâzım'ın, akılda kalan ilk mısraı ise, pek çocukken yazdığı: —Yanıyor!... Yanıyor!... Müthiş tarrakalar— dır.

Bu mısraı ile kendisi de, ailesi de alay ederdi. Teyzesi Sara Hanım, hâlâ anlatır: İstanbul'daki büyük bir yangın sırasında manzarayı yalıdan seyrederken Nâzım birdenbire coşmuş, merdivenlerden aşağı yukarı koşarak bu mısraı bağıra bağıra tekrarlamış.

Bana sonradan da :

— Şu münasebetsiz tarrakalar kelimesini nereden bulmuşum? dediydi.

Lûgatlerde aramak 1965 yılında aklıma geldi. Böyle bir tumturaklı kelimeyi Şemsettin Sâmi dahil kimse kaydetmiyor. Ancak Türkçeden İngilizceye mükemmel bir eski lûgat olan Redhouse'da «tarraka» kelimesini iki «k» lı olarak buldum. Öz Türkçe! Tırakkadak kelimesi de bundanmış.

«K» harfini Türkçenin en hâkim harfi sayan ve çok harcayan Nâzım, şayet «tarraka» değil, «trakka» kelimesini ilk mısraında kullandığını bilseydi, başlangıç mısraını afarozlamazdı sanırım.

ŞAİRİN AİLESİ

Nâzım'm manevî şartlarına biraz kuşbakışı göz attık. Az çok biyografiye benzeyen bu kitabın ilk bölümünde nasıl bir aileden çıktığını da anlatmak zorunluluğunu duyuyorum.

Nâzım Hikmet, baba tarafından da, ana tarafından da topluma birçok tanınmış insanlar veren bir ailedendir. Babasının babası, şair Nâzım Paşa da, zevcesi de İstanbul'ludur. Irkçılara bildiririm ki, Türk asıllıdırlar.

Babası, İttihatçılar devrinde Matbuat Müdürlüğü ve Hamburg Başşehbenderliği yapmış Hikmet Beydir. Sonradan özel teşebbüse atılıyor. Pek modern bir sütçülük müessesesi kuruyor. Ziyan edince, gazete idare müdürlüğü yapıyor. Ve nihayet, Kadıköy'de, Süreyya Paşa Sinemasının müdürü oluyor.

Basınımızda, epey zaman imzası çıkmış, piyes yazmış Celâlettin Ezine, Nâzım'ın hala oğludur.

Şairin asıl ana tarafında pek önemli askerî ve siyasî kişiler, ilim ve sanat adamları vardır.

Annesinin büyükbabası Mustafa Celâlettin Paşa, Borjenski soyadlı bir Polonyalıdır. Lâkin Slav ırkından değil, Gagavuzdur. Yani Türkçülükte üzerlerinde çok durulan Hıristiyan Türklerden. Bu zat henüz Polonya'dayken Türkçeyi türlü lehçeleriyle bilen Türkoloji bilgini, askerî mühendis ve topoğrafya ressamıydı. Bir gruba katılıp yurdumuza geliyor. Müslüman oluyor. Ömer Paşanın kızı Saffet Hanımla evleniyor. Bu birleşmeden ünlü dilci Enver Paşa doğuyor. Enver Paşa, Türkçeye özelliğini kazandırma savaşının ilk önderlerindendir. Önemli vazifelerle Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da bulunuyor. Fakat asıl Tiesalya'daki Golos kumandanlığıyle anılır. Son devrinde Erenköy'de özel lise açmış, çok talebe yetiştirmiştir.

Bu zat, Nâzım'ın annesi ressam Celile Hanımın ve güzel tablolar yapan Sara Hanımın babasıdır. Enver Paşanın, Mehmet Ali isimli pek yetenekli mühendis, ressam ve şair oğlu, çocuk yaşta gönüllü olarak Balkan harbinde hizmet etmiş, Ça-

nakkale'de de şehit düşmüştü. Nâzım Hikmet, bilhassa bu dayısının etkisi altındaydı.

Berlin Kongresinde, Osmanlı devletinin murahhaslığını yapmış Müşir Mehmet Ali Paşa da, Nâzım'm anneanne tarafından büyük dedesidir. Mehmet Ali Paşa, Hügönot asıllı Alman'dır. Daha doğrusu Protestan dinini kabul ettiği için Almanya'ya göçmüş Fransızların soyundandır. Karl de Troi ailesinden ve Magdeburg'ludur. Ziyaret için İstanbul'a gelen bir mektep gemisinden 12 yaşında miçoluk vazifesinde bulunduğu sırada kendini denize atmış, Kızkulesi bekçisi tarafından kurtarılmıştır. Türlü meseleler çıkmış, meşhur sadrazam Âli Paşa ilgilenip onu Mekteb-i Harbiye'de okutmuştur. On sekiz yaşında ihtida eden gence Mehmet Âli ismi verilmişse de zamanla Âli, Ali halini almıştır (1).

Bu paşa dede, hoşsohbet, şakacı bir zattı. Orduda yaşama seviyesini yükseltmiştir. Avrupalı üslûbu muntazam kılık, supye, gömlek, çatal, bıçak gibi yenilikler getirmiştir. Onun kızı Leylâ Hanım Nâzım'ın büyükannelerindendir. Mehmet Ali Paşa, rakipleri tarafından Rumeli'ye isyan bastırmaya gönderilmiş, Berlin andlaşmasında Hıristiyan cemaatlere hak tanımak zorunda kaldığından: «— Sizi gâvura bu sattı!» diye Müslüman halk el altından kışkırtılmış, Mehmet Ali 44 yaşındayken Arnavutlar tarafından linç edilmiştir.

Nâzım'ın anne soyundan bir büyükbabası da, Mısır ordusunun isyanına karşı kumandanlık eden Dağıstanlı Hâfız Paşadır.

Hayattaki ünlü kişiler arasında Ali Fuat Cebesoy, annesinin teyzesinin oğludur. Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı avukat Mehmet Ali Aybar, annesinin teyzesinin torunudur. Şair avukat Oktay Rifat, teyzesinin oğludur.

Nâzım'ın aile tablosunu tamamlamak için, ün almış ve üzerinde etki yapmış enişte lerini de sıralamalıyım:

Hareket Ordusunu Selânik'ten İstanbul kapısına kadar getiren Hüseyin Hüsnü Paşa (Mehmet Ali Aybar'ın büyükbabasıdır.) İttihatçılardan İzmir Valisi Rahmi Bey; Ali Fuat Cebe-

(1) Bazı kaynaklar Âli Paşanın Mehmet Ali Paşayı çocuk yaşta Berlin'den getirdiğini yazıyorsa da Nâzım'ın ailesine göre durum yukarıdaki gibidir.

soy'un babası İsmail Fazıl Paşa ki, Nâzım'da şairlik istidadı bulunduğunu keşfeden bu zattır.

Şair, dil bilgini ve vali Samih Rifat.

Nâzım Hikmet'in büyükanneleri arasında Çerkez kadınları vardır.

SATIRLAR ARASINDA NÂZIM

Yukarıda anlattığım aile durumuna göre, «Nâzım, damarlarında dörtte üç oranında Türk kanı taşırdı» diyeceğim ama, bu satırlar arasından onun mavi gözlerinde yaman bir sitemle bana baktığını görür gibi oluyorum:

«— Ben yarış atı mıyım ki, beni kan ölçüsüne vurursun? Silsilemi ortaya seriyorsun! Şeceresinde pek ünlü kimse bulunmayan işçiden, köylüden, esnaftan, kara ırktan, sarı ırktan Nobel mükâfatını almak derecelerine yükselenler çıkmamiş mıdır? Çıkamaz mı? Benim öldüğüm yaştan üç yıl fazla yaşadığın halde henüz insanlık gerçeğini öğrenemedin mi, Vâlâ?»

Ben de ona cevap vererek öteden beri hiç sonu gelmeyen tartışmalarımıza devam ediyorum:

— Bir bakıma hakkın var. Hakkın var ama, işçiden, köylüden, esnaftan, kara ırktan, sarı ırktan senin gibi biri çıkıp eserleri otuz kırk dile tercüme edilince o da ailesine iftihar vesilesi olmuyor mu? Olmayacak mı? Falanca millettendi, filancanın akrabasıydı, denmeyecek mi? Altmış iki yıl yaşadın, öldün, hâlâ bunları öğrenemedin mi, Nâzım?

NÂZIM ve KADINLAR

Bana bir eski hoca efendinin anlattığı doğruysa, karşıdan gelen bir güzele bakmanızda günah yokmuş. Ancak, hizanızı geçerken baş çevirmek günahmış. Hele geçtikten sonra, başını çevire çevire gözlemek katmerli günahmış.

Nâzım Hikmet'le Türkiye içinde ve dışında birçok şehirleri gezmiştik. Firavunun sarayında Yusuf'u görmüş gibi elma soyarken parmaklarını da beraber kesenler olmadı gerçi, fakat her ırk, millet ve dinden kadınlar, Nâzım'a karşı hoca efendinin dediği katmerli günahı işletmekte sanki birleşmişlerdi.

Aslında Nâzım, monogamdı. Birini severse —iyice sever-

se— ona sadık kalmak isterdi. Sevemediği sıralarda da, sevilecek birini daldan dala arardı. Bunu bilinçle mi, içgüdüsüyle mi, can sıkıntısıyla mı yapardı? Daha fazla kadınların ayartma çabalarına kurban gittiğini tanıdığım kadınların sözlü ve yazılı itiraflarından öğrenmiş bulunuyorum.

Şair, sağlam aşklarının etkisindeyken ve sevgilisi uzun süre gözden ırak değilken, başka çekimlere kapılmamak için, gönlünün kepenklerini sıkı sıkıya indirirdi diyebilirim. Fakat sevgiliyi zamanlar ve mekânlar ayırınca, günün birinde mahzun mahzun içeri girerdi.

— Vicdan azabı çekiyorum, Vâlâ, derdi.

Ben de anlardım: Olan olmuş! Biri, yeni biri, yeni bir peri onu gelberi etmiş...

Medenî Kanundan önce, imam nikâhı devrinde çok evlenen bir müşterek arkadaşımız, kendince şöyle bir mazeret göstermişti: «— Ne yapayım, ben terbiyeliyim. Ve kadınlara hürmeti olan bir insanım. Havva kızlarından biri evlenmeyi teklif edince, olmaz demeyi nezakete sığdıramıyorum. Bu sebeple koleksiyon kabardıkça kabarıyor.»

Nâzım asla böyle değildi. Nâzım, iyi arkadaş, kıskanç koca, mükemmel baba, hattâ üvey çocuklarının şefkatli babasıydı. Evlilik kurumu konusunda çok muhafazakârdı. Fedakâr, çalışkan, aile erkeğiydi. Bu durumlarda şaka kaldırmazdı. Karakteri her halde gitgide bu tarife uygun gelişti.

Ama hayatının koşulları kaygandı. Dekoru değişiyordu. Nâzım'ın hayatına birçok kız ve kadın ismi karıştıysa, bunun nedenini, yalnız şairin coşkun mizacında değil, birçok dahilerde görülen aşırılıklarda değil, en fazla yukarıdan beri anlattığım özelliklerde aramalı.

Yırtıcılıkla, yıkıp yakıp geçicilikle, mahvedicilikle ilgisi yoktu. Tam tersine, müşterek hayatı güzelleştirmek ve gönülleri onarılmış kılmak çabasındaydı. Bunda da başarı kazanıyordu ki, buluşup ayrıldığı bütün kadınlar, onu hep mazur gördüler. Hayırla andılar. Kendisiyle arkadaş kaldılar. Arkasından gizli aşikâr ağladılar. (Belki, esrarı bende kalan bir teki müs-

tesna... Ama o kendince ne kadar haklıysa, ölçülerine göre Nâzım da o kadar haklıdır. Sırası gelmişken buna dokunmayı isterdim. Ancak hem saygısızlıktan hem kabalık yapmaktan çekiniyorum).

İLK SEVGİLİLERİ

Nâzım'ın ilk sevgilisi, Sultan Hamit devrinin ünlü valilerinden birinin kızı Sabiha Hanımdı. Kendisini hiç görmedim. Fotoğrafını da görmedim. Fakat gençlik haliyle köşe başında karşıma çıksa da profilinden görsem, minimini kalkık burnuyle onu mutlaka tanıyacağım. Ve rimelin henüz icat edilmediği devirde, rimelli gibi gür kirpikleriyle... Zira on altı, on yedi yaşlarındayken Nâzım, elinde kalem kâğıt bir şeye daldı mı, kendinden hayli büyük olan bu Sabiha'nın resmini çizer dururdu. Plajda, bahçede kumlara da çizerdi.

Ona dair yazdığı, «Gözleri Siyah Kadın», gençlik devrimizde çok kimsenin aklındaydı:

Gözleri siyah kadın, o kadar güzelsin ki
Çok sevdiğim başına yemin ediyorum ben:
Koyu bir çiçek gibi gözlerin kapanırken
Bir dakika göğsünün üstünde olsa yerim
Ömrümü bir yudumda ellerinden içerim.
Gözleri siyah kadın, o kadar güzelsin ki...

Derken bu Sabiha evlenmiş mi, başka bir yere mi gitmiş hatırlamıyorum; hayatında bir «Azize» doğuyor Nâzım'ın... Pek ünlü doktor Mahmud Atâ'nın baldızıydı. Sonradan bir yabancı ile evlendi. Avrupa'yı dolaştı. 1940 küsur yıllarında yurda dönünce bana telefon etti. Nâzım hapiste olduğu için yandığını anlattı. Kendisini ille görmek çarelerini aradı. Ben bu hanımla da yüz yüze gelmedim. Kızkardeşiyle yeğenini iyi tanırım. Güzel hanımlardır. Azize onlardan bile güzelmiş desem, çoktandır ölmüş bulunan kadıncağızı kıskanacak değiller elbette. On yedisindeki Nâzım, Azize için yazdığı şiirde dinî azizelerin motiflerini işliyor. O devirde çok rağbetteki lirizmin ve ritmin başarılarına ulaşıyor:

AZİZE

Bir ilâhî gibi içten duyulur
Seven gönüllere aşina sesin.
Başında hâle nur, gözlerinde nur,
Sevda mabedinde bir azizesin.

Sihrinle dolarken boş muhayyilem,
Gözlerinle telkin edilen dinin
Kitabı ne kadar olsa da elem,
En zahit kuluyum ben mabedinin.

Rüyaya daldıran şarabını sun.
Önünde gönlümle gelirken dize.
Şu yanan alnıma bir kere dokun,
Azize, gözleri nurdan Azize!

Sondan önceki mısra, platonik aşk şampiyonluğunda rekordu doğrusu.

Derken ayrı ayrı kadınlara, «Lâdes» diye, «Gölgesi» diye şiirler yazdı. Bunlar, hikâyemsi konulu manzumelerdi:

Sevgilisiyle lâdes tutuşuyorlar. Kadın, «Saçlarımı tara bir tel incitmeden» diye tarağı uzatarak delikanlının aklını başından alıyor. Aklını dağınık saçlara döndürüyor. Şair elini uzatınca, kadın, «Lâdes» diyor birdenbire kalkarak...

Düştü parçalandı yerlerde tarak!

«Gölgesi» şiiri de şöyle:

«Ağlasa da gizliyor gözlerinin yaşını — Bir türlü eğemedim bu kadının başını...» diye başlıyor. Öfkesi büyüktür. Yan yana yürüyorlar. Ve manzume şöyle bitiyor:

Hiç olmazsa hıncımı böyle alırım, dedim,
Yere mağrur uzanan gölgesini çiğnedim.

Orta kırat bir hececi şair niteliğini gösterirken, Nâzım bir yarışmada ansızın sıçrama yapıyor:

KARTAL GÖNÜL

Mütareke İstanbul'unda gençlik, ruh açısından olsun Osmanlı devletinin haşmetiyle avunmak isteğinden tarihe, tarihin de Lâle devri faslına merak sarmıştır. Yahya Kemal, kendi aradığı sesleri meselâ, «Nîm sun peymaneyi sâki tamam ettin beni» mısraında bulduğu için, Nedim'i moda haline getirmiştir. Şiir ve sanat toplantılarında varsa Nedim yoksa Nedim! Gazetelerden birinin edebiyat sahifesinde bir yarışma açılıyor: Nedim'in «Gönül» gazelini göz önünde tutarak her şair bir şiir yazsın. Hececi şairlerin ölçüleri pek milimetrelik:

Benim gönlüm bir kelebek
Dolaşıyor çiçek çiçek.

Derken Nâzım, kendi gönlünü engine fırlatıyor ve birdenbire parlıyor. Yanılmıyorsam yarışı da kazanıyor.

Benim gönlüm bir kartaldır!
Nerde güzel görürsem ben
Haydi derim, haydi saldır.
Onun için kan dökmekten
Gagasının rengi aldır.
Göklerinde tek yaşıyor
Gönüllerin ilâhıdır.
Gönüllerle uğraşıyor,
Her fırtına bir ahıdır.
Açılınca kanatları
Gölgesiyle kaplanır yer.
Kızıl, kumral, siyah, sarı
Bütün başlar eğilirler.
Hiç bir avcı vuramadı
Vuramaz da zannederim... ilh...

Estetik gelişmesinin son kertesine varsaydı, Nâzım, belki benim telkinime kulak asar, «İşte böyle bey pederim!» diye işi şakaya vurur, bu derece yukarıdan uçmazdı. Fakat manzume başladığı gibi böbürlenerek bitiyor. Ama etkisi büyük oluyor. Herkes:

— İşte bir erkek sesi... Türk şiiri nanemollalıktan kurtuldu; diyorlar.

Marifet iltifata tabi imiş. Bu rağbet üzerine mi bilinemez, yoksa delikanlılık sesi kendiliğinden daha da kalınlaştığı için mi kestirilemez, Kurtuluş Savaşı üzerine meşhur şiirini «Sarı Zeybek» i vesaireyi yepyeni bir sesle yazdı.

FEDAİ RUHLU DELİKANLI

Mütarekenin en heyecanlı günlerinde, bir grup edebiyatçı, İstanbul'da, Sultan Mahmut türbesinin yanından yürüyorduk. Servet-i Fünun matbaasından çıkmış, Çemberlitaş kahvelerine doğru gidiyorduk. Hepimizin başlarında muntazam kalıplı fesler vardı. Püsküllerimiz usulünce arkadaydı. Yalnız Nâzım Hikmet, genel kurala uymamak için kalıpsız fesinin püskülünü ve ibiğini koparmıştı. Arada sırada grubumuzun önüne doğru fırlıyor, yüzünü bize dönüp tersin tersin yürüyordu.

— Ah, ben de dretnotunu kurtarmak için boğulan o fedaî gibi olabilsem, diyordu.

Ve başından fesini çıkarıp yere çalıyordu. Sonra tekrar yerden alıp dizinde pat pat tozunu silkeleyip katlayarak cebine sokuyordu.

Saçları alev alevdi ve kabarıktı. Fakat asıl dikkati çeken kabarıklık favorileriydi. Nâzım, İstanbul sokaklarında —hoş dünyanın başka taraflarında da— az rastlanan delikanlı tiplerindendi. O devirlerde Türklerin bıyık tıraş etmeleri, hele dudak hizasına kadar favori bırakmaları görülmüş şeylerden değildi. Nâzım, fesini cebine koyduğu zaman XIX. yüzyıldan arta kalma bir Avusturya arşidükünü, hiç değilse bir hassa alayı hüssarını andırıyordu. Halbuki Kadıköy'ün herhangi bir evinde yaşayan herhangi bir delikanlıdan farklı olmaması gerekirdi. Galatasaray'ın ilk sınıflarında okuduğumuz sıralarda ona tombalaklığından ötürü «Patates» lakabını takmışlardı. Şimdi ise yuvarlak hatlarla hiç ilgisi yok. Filiz gibi uzamış. 1,80'leri hayli geçmiş. Kılık kıyafetine bakmıyor, kızlar ona bakıyorlar... Ayakları hafifçe içeri basıyor ama bu onda kusur değil özellik... Grupla yürürken, ya da iki kişi yürürken mutlaka yarım adım ileride gidecek. Ve yarım döner, yolunu keser gibi insanın yüzüne bakarak konuşur. İlle inandırmak

için insanın lafını keserek, heyecanla bağıra çağıra, yumruklarını sallayarak anlatır, anlatır. Soğukkanlılık hak getire... Aklına geleni söyler. Ancak kıymetli bulduğu insanlar içinde sevdiklerine saygı gösterir. Öbürlerini tahkir edercesine horlar. Daima heyecanlıdır.

Hele o gün olağanüstü heyecanlıydı. Bilmem kimden şu olayı işitmiş; bize tekrarlıyordu: Bir dretnot, sancak tarafından torpili yemiş ve yanlamış. Batmaması için iskele tarafındaki bölmeye de su dolması gerekir ki denge sağlansın. Halbuki bölmenin kapısı bozuk. Ancak içeriden kapatılabileceği anlaşılınca, bir genç subay bölmeye girmiş, kapıyı kilitlemiş. Deniz suyunu bölmeye alıp boğulmuş. Fakat harp gemisi de kurtulmuş.

Nâzım bunları anlatırken mavi gözleri pırıl pırıl parlıyordu. Bizi de etkisi altına alıyordu. O andaki ideali buna yakın bir defakârlık fırsatı bulmak, Mütareke devrinin rezaletlerinden İstanbul'u da, memleketi de kurtarabilmekti. Japonlarınki gibi bizim de, şayet, içinde insanla patlayan torpilimiz olsaydı, çocukluktan yeni kurtulmuş Nâzım ilk yazılacak gönüllü olurdu. İşgal kuvvetlerinin limanda demirlemiş küstah gemilerinin ortasında patlardı seve seve...

O günlerde hepimiz gerginliğin bu derecesine varmamakla beraber buna yakın ruhî haletteydik. Aydınlar arasında yaman bir kaynaşma vardı. Halk arasında da... Meselâ üniversitenin Zeynep Hanım Konağında Süleyman Nazif'i, Sultanahmet mitinginde çifte ezanlardan sonra Halide Edib'i dinleyerek içimiz içimize sığmaz olmuştu. Nâzım'sa büsbütün coşmuştu:

«— Ah bir fırsatını düşürsem!» aranağmesi dilinden eksilmiyordu.

BİR KUTUPTAN ÖBÜRÜNE

Şöyle bir söz vardır: «İdeal uğrunda zorluklara katlanıp yaşamak, ideal uğrunda ölmekten zordur.» İlk gençliğinde ideal uğrunda ölmeyi amaç bilen Nâzım, hayatının sonraki kısımlarında daha zor yolu, amacı uğrunda zorluklara katlanıp yaşamak yolunu seçti. Onu iyice anlatabilmek için karakterinin daha çok bu özelliğini belirtmeliyim.

Fransız ütopist sosyalistleri arasında Louis Auguste Blan-

qui pek ilgi çeker. 1805 ile 1881 arasında yaşayan bu çetin ihtilâlci iki kez idam hükmü giymiş ama öldürülmemiş. Ancak ömrünün otuz yılını hapiste geçirmiş (1). Azerbaycan'da bir yayınevi Blanqui'nin hayat hikâyesini tercüme etmemi istemişti. Moskova'dayken eseri çevirmiş, göndermiştim. Nâzım, yıldırılmaz ve sindirilmez ihtilâlcinin hayatını okudukça, tıpkı İstanbul'daki fesini yere çaldığı zamanki gibi coşardı:

— Ah, ben de Blanqui olabilsem... Ah, bir fırsat düşse, derdi.

Blanqui'nin 30 yıllık rekorunu tutturamadıysa da yolunda bulundu. 28 yıla mahkûm oldu. Ve 10 şu kadar yıl hapiste yattı.

ANADOLU'YA GEÇİŞ NEDENLERİ

Bir edebiyatçı arkadaşımı Kalamış'ta ziyarete gitmiştim. Sonradan okul müdürlüğü yapan tanınmış öğretmen Hıfzı Tevfik'ti bu. Fuat Paşa arsası denen kendi haline bırakılmış bir bahçeden Dalyan tarafına dalgın yürüyorduk. Şiirden konuşuyorduk. Birden suratımıza doğru bir kamçı şakladı. Dehşetle irkilip sonra toparlanınca şöyle bir manzara gördük: İşgal ordusunun birlikleri her yana çadırlar kurmuştu. Burada sömürge askerleri barınıyor. Bir dudağı yerde bir dudağı gökte Senegalli Fransız piyadeleri... Sakallarını iple gerdanlarına burmuş, sarıklı Hint Mecusî İngiliz silâhşörleri...

İki metre boyundaki çavuşları, Galata fahişesi olduğu ilk bakışta anlaşılan şellafenin birini koluna takmıştı. Güya biz kadına yan bakmışız. Çavuş çevresindekilere caka olsun diye kamçıyı şaklatmış olacak. Köşeye sıkıştırılan âciz bir kedi, sopalı koca adama nasıl saldırırsa, ben de öyle yaylanır gibi bir hareket yaptım. Hıfzı Tevfik'in pedagogluğu üstün geldi. Koluma yapışıp beni badireden sıyırdı. İşte o gün «— Bu işgal İstanbul'unda artık yaşanmaz» kararını verdim.

Nâzım'ın çevresinde de onu İstanbul'dan iteleyen nice olaylar geçiyordu. Meselâ, annesi ressam Celile Hanımın oturduğu

(1) Bu ele avuca sığmaz samimi fanatik ihtilâlcinin mezarını süsleyen heykel çok meşhurdur. Dalu'nun tunç eseri Blanqui'yi sakin bir ifadeyle yatarken temsil eder. Ve hareketli hayatıyle tam çelişme halindedir.

apartmanın karşı dairesinde işgal kuvvetlerinin subayları, edepsizliği o kerteye vardırmışlardı ki, pek coşkun mizaçlı Celile Hanım, çıldıracak hale gelmiş. Tek başına bir protesto mitingi tertiplemiş (1). Dikkati çekip sokağa kalabalık toplamak için, mutfağa koşmuş. Eline geçirdiği bir boş tencereye havan elini vura vura balkonda gümbürtü koparmış. Velvele üzerine kalabalıkla beraber subaylar da heyecanlanmış. Fransız subayları, ihtilâl mi çıktı, Türkler mi ayaklandı diye bitişikteki balkona fırlamışlar. İşte Celile Hanım o zaman:

Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar,

diyen İstiklâl Marşımızın henüz doğmamış mısraından başlamış. İyi bildiği Fransızca ile Pierre Loti'sine kadar şöyle bir nutuk çekip iyice giydirmiş. İşgal ordusunun subayları pısırmışlar.

Nâzım'ın sonradan yazdığı şiir bu etki altında olsa gerektir:

Hattâ sen,
Sen Pierre Loti!
Sarı muşamba derilerimizden
birbirimize geçen
tifüsün biti
senden daha yakındır bize.
Fransız zabiti!
Fransız zabiti, sen,
o üzüm gözlü Âzade'yi
bir orospudan
daha çabuk unuttun!
Kalbimize diktiğin
Âzade'nin taşını
bir tahta hedef gibi topa tuttun! (1).

---

(1) Ressam Celile Hanım, oğlu açlık grevine yattığı sırada da eline değneklere geçmiş koca bir döviz alıp şehrin birçok yerlerinde tek başına gösteri yapmış ve trafiği aksatmıştı.

(1) Pierre Loti, Çanakkale'yi topa tutan Fransız donanmasındaymış diye harp içindeki Türk gazeteleri yazmıştı.

Nâzım, Celile Hanım kıratta bir kadının oğluydu. İşgal altındaki İstanbul'da o da ufak tefek yararlıklar gösteriyor ama, bunları pek küçümsüyordu. Yapa yapa ne yapmış meselâ? Beyoğlu mağazalarından kaldırımlara kadar sarkan düşman bayraklarını —bilhassa Yunan bayraklarını— çekip çekip yere düşüren, yırtan vatanseverler çetesine katılmış. Az daha yakalanacaklarmış. Bereket hızlı kaçmışlar.

Bunlar, durumun sinematoğrafik yönleri... Bir de büyüklerden gelen başka türlü etkiler var. Meselâ milliyetçi sayılan nice aydınlar kurtuluş çaresi diye Amerikan mandasını ileri sürüyorlardı, Yahya Kemal ise bir başmakalesinde şöyle diyordu: «Fatih İstanbul'u alırken bir topunu kırk mandaya koşmuş. Biz koskoca devleti bir mandaya mı koşacağız?» Ve idama mahkûm olmuş Mustafa Kemal'in propagandasını yapıyordu. Çevremizde Kuva-yı Milliyeci duygular ve fikirler kaynaşıyordu. Çemberlitaş'taki, Şehzadebaşı'ndaki kapalı kahveler, Sultanahmet meydanındaki, Beyazıt camii dolaylarındaki açık kahveler, Anadolu harekâtına taraftar yetiştiren fidelikler gibiydi. Nâzım'la hep buralarda dolaşıyorduk.

Hatta, padişah taraflısı ve Mustafa Kemal aleyhtarı gazete idarehaneleri... Hatta, bizzat Damat Ferit Paşanın para yatırımıyle ve nişanlar dağıtma taktiğiyle çıkarılan bir derginin idarehanesi... Buralarda konuşulanlar bile, biz genç şairlere «işgal ordusuna katlanmamalı!» imanını aşılıyordu.

Nâzım, anasıyle babası ayrıldığı için normalliğini kaybeden evinde daima kalamıyor, bazen hısım akrabasında yatıyor, bazen biz bohem şair ve edebiyatçılara katılıyordu. 24 saatlerini, 48 saatlerini, aramızda, rüzgâra kapılmış yaprak gibi şurada burada, dost evlerinde, yar evlerinde, kahvelerde, otel odalarında edebiyat ve siyaset münakaşalarımız ortasında geçiriyordu. Sonradan başbakan olmuş Hasan Saka'lar, parti kurmuş Fuat Köprülü'ler, milletvekili olmuş Celâl Sahir'ler, Halil Nihat'lar, damgalanıp «150'likler» listesine alınmış İlmi Beyler, türlü akımlara kapılmış fikir, sanat, maliye, hukuk adamları, profesörler, artistler çevremizdeydi. Seyyar bir üniversiteymiş gibi gelişiyorduk.

MİLLİYETÇİ BİR ŞAİR ARANIYOR

Nâzım, öbür şairler arasında gittikçe dikkati çekiyordu. Çünkü istenilenleri, beklenilenleri yazmaya başlamıştı. Hepimizin «millî hisleri haykıran bir şair» özlediğimizin küçük bir delili, benim bir nesil önceki ateşli bir Emin Bülent'e yazdığım mektuptur. «**Kin**» isimli şoven manzumenin yazarı olan bu Galatasaraylı futbolcu ağabey o devirde bir bankanın şube müdürlerindendi. «Sesini yükselt, Türk halkını coştur» anlamına ona bir çağrıda bulunmuştum. Tekmil çevremiz bilirdi. Bana cevap verdi: «Nefesim buna yetecek kudrette değil». Muska gibi koynumda saklamıştım cevabını, hayıflanarak...

Meğer benim gökte aradığım, başkalarının da aradığı sesin sahibi yanımdaymış. Nâzım Hikmet'miş.

Tasavvuf şiirlerinden artık vaz geçmişti. Kadın, aşk, alâka hatta sanat tekniği etrafındaki araştırma manzumelerine ara vermişti. Paldır küldür milliyetçi şiirlerini birbiri ardınca yuvarlamaya başlamıştı. Bunlarda gerçi şiir dozu azdı ama, propaganda dozu fevkalâdeydi. Neslimizi coşturan, bizden pek yaşlıların da takdir ettiği, kitaplara alman, okullarda ezberletilen üç beş manzumeyi bir çırpıda edebiyat piyasasına sürüverdi.

Nâzım artık çocuk çetelerine katılıp bayrak yırtmak yolundan ayrılmıştı. Kendi silâhıyle yani şiiriyle savaşmak yolunu tutmuştu. Devrin modası «sanat sanat içindir»di. «Sanat gaye içindir» prensibi kabul edilmiyordu. Bunu, Tevfik Fikretlerden, Mehmet Akif'lerden, Mehmet Emin'lerden sonra yaşıtlarımız arasında ilk benimseyen Nâzım Hikmet oldu. Gerçi, Hececilerden Enver Paşanın ödüllerini alarak, sanatlarını Birinci Dünya Savaşında «gaye» uğruna uyarlayanlar olmuştu. Ama Mütarekede Yahya Kemal'in estetiği hâkimdi. Bu üstat konuşurken, nesir yazarken millî mücadelenin duygularını ileri sürmekle beraber, şiirlerini günün kavgalarından uzak tutuyordu. Hececilerden hiç biri millî şair, milliyetçi şair olmak eğiliminde değildi. Gülden, bülbülden, gönülden dem vurmak belki bu kötü günlerin yarattığı tepkiydi. İç rahatlığıydı, avunma aracıydı.

Fakat elbette her genç, emperyalist saldırganlara karşıy-

dı. Şiirde karşıtlık bayraktarı Nâzım'dı. O, «sanat sanat içindir» prensibiyle, «sanat gaye içindir» prensibini karışım haline getirmeye çabalıyordu. Bu amaçla laboratuvar çalışmalarına şimdiden girişmişti. O devir şairlerine genellikle hükmeden kadınsı, çıtkırıldım, çelebice edalara, sedalara büsbütün zıt, yüksek perdeden, kabadayı, bahadır, dövüşken edaları, sedaları benimsedi. Birdenbire ün alan milliyetçi şiirlerden birinde tasvir ettiği şu:

Türkiye'yi sembolleştiren esirin bir kolunu kesmişler. Yani Rumeli gitmiş. Şimdi öteki kolu da, yani Anadolu'yu kesip koparmaya hazırlanıyor haramîler. Uzun manzume Kurtuluş Savaşının belirdiğini şu mısra ile müjdeler:

Birden balta esirin elinde parıldadı

Ve «Sarı Zeybek» şiiri. O da aynı tonda:

Çaldı; tamburasından tarihin sesi geldi.
Dağlara dayanarak Sarı Zeybek yükseldi.

Sonra Yunan ordusunun o sıralarda henüz gerçekleşmeyen, ancak dilek sınırları içinde bulunan kovalanışı:

Her sıyrılışında palası kından
Eğilip dörtnala giden atından
Boşluğa bir kafa yuvarlıyordu.
Önünde kaçarken bu kahpe ordu
Ala boyuyordu mor cepkenini.
Sağ kolundan sarkan sırma yenini
Paladan damlayan kan kızartmıştı.
Onun dövüştükçe gayzı artmıştı.
Bir leke sürmedi o gururuna.
Böyle senelerce aşkı uğruna
Durup dinlenmeden döktü kanını.
İlh...

Şiir modern terazilerle tartılınca —geniş soluğuna rağmen— elbet yüngül kalır bu mısralar ve bu bütün. Ama o devrin ruh haleti ortasında 18 yaşındaki Nâzım Hikmet'in kitle-

ler üzerinde söz yoluyle etki bırakmak kudreti doğuyordu, şiiriyet koşullarını tepkileyerek...

Şovence duygularını da şu mısralarda belirtiyordu:

Her şaha kalktıkça atlarımız
Bin âsi kölemiz geberecektir.
Ölüm, göğsümüzde bir al çiçektir.
Ölüm bir içimlik badedir bizde...

Birinci mısra, Türkçe bakımından yerine oturmamış. İkinci mısrada da Yunan milletini, Osmanlı devletinden devir alınmış âsi bir köle farz ediyor şair şu Mütareke devresinde. Lâkin bu palas pandıraslık, orta ve ortadan alt tabakanın dertle karışık duygularına derman oluyordu. Böyle gittiği, normal yol izlendiği takdirde, Nâzım Hikmet nazmına hem zarf, hem mazruf bakımından elbet çeki düzen verecek, millî şair anıtının tepesine doğru tırmanacaktı. Siyasî olaylar da bunu zorluyordu.

İşte, anlattığım koşullar ortasında Nâzım'la evimizi barkımızı bıraktık, Anadolu'ya geçtik.

BLANQUI'YE DÖNÜŞ

Anadolu'da özgür olacaktık. Ve Nâzım, şiirlerinin oradan daha iyi işitileceğine inanıyordu. Ben de memleket şiirleri yazmak hevesine düşmüştüm. Netekim sonradan ortaklama yazdıklarımız kıraat kitaplarına alındı. Mısralarımdan bazılarını hâlâ hatırlayanlar ve bana okuyanlar vardır.

Salâtin camiini anlatırım:

Çekilmiş kılıç gibi yanında minareler

İstanbul'dan İnebolu'ya gidişimiz şöyle olmuştu:

Bizden yaşlı şair arkadaşlar bu kaçışı tertipliyorlar. İstanbul Polis müdüriyetindeki millîci polisler, bizlere birer geçiş tezkeresi veriyor. Sahte isimlerle, sahte mesleklerle... Meselâ ben, güya yumurta tüccarı imişim. Ve yol paramızı Sirkeci'de dişçilik yapan Şevki isminde bir zat sağlıyor. Bu zatın yüzünü önce de, sonradan da asla görmedik.

Ben gideceğimi aileme açıklıyorum, Nâzım açıklayamıyor. Bu sebeple hiç tedariki yok. Yalnız, eniştesi bir dürbün hediye etmiş, onu satıyor, parasını cebine koyuyor. Randevu yeri olan Cenyo'ya (1) elini kolunu sallayarak eşyasız geliyor. Yahut bir gazeteye paket edilmiş çamaşırlar... Sırtında kadife yakalı gri bir pardesü. Başında püskülsüz fes... Ayağında topuğu yenik ayakkabılar. Benimkilerin ise tabanları pençe pençe üstüne. Ve sırtımda birkaç yıl evvel hazır alınmış, küçülmüş bir palto. 1920 yılının son gecesini Sultan Mahmut türbesinin yanındaki Mahmudiye otelinde geçirmiştik. 1921 yılının ilk günü Sirkeci rıhtımından kalkan çok eski, çok küçük «Yeni Dünya» vapuruna dört hececi şair, yani bizden başka Yusuf Ziya ve Faruk Nâfiz binecektik. Vakit gazetesi sahibi Hakkı Tarık ile tarih hocası Emin Âli ve kardeşim (sonraki yüksek mühendis) Faruk Vâ-Nû grubumuzu geçirmeye gelmişti.

Emin Âli eğilip son nasihatini verdi:

— Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın (2). Anadolu'da türlü cereyanlarla karşılaşacaksınız, hiç birine uymayın. Sözümü dinlerseniz bütün yollar önünüze açılacaktır.

«YENİ DÜNYA» VAPURUYLE YENİ DÜNYALARA

Sirkeci rıhtımından vapura bineceğimiz sırada, tanıdığımız bir «millîci» polis komiseri, bizi ürkütmemek için sesini tatlılaştırarak fısıldadı:

— Üzülmeyin ama bir tehlike var. Kızkulesi açıklarında işgal ordusunun kontrolu gemiye gelecekmiş. Son günlerde baskı arttı. Millî mücadeleye katılmaya gittiğiniz anlaşılırsa, Arapyan hanını boylarsınız. (Siyasî mevkufları buraya atıyorlardı. Akıbetleri de bilinmiyordu). Mürur tezkerelerinizde «yumurta taciri» diye yazılmasına rağmen sizin münevver insanlar olduğunuz meydana çıkarsa, millî mücadele uğruna çalı-

(1) Galata'da köprünün tam yanında, Haliç yönünde Avrupa tipi bir birahaneydi. Yere batıkçaydı.

(2) Sonradan çok yaygınlaşan bu yuvarlak sözü gök kubbe altında o gün ilk defa Emin Âli söylemiştir sanırım.

şan polisler de zarar görür. Bu sebeple kontrolu atlatmalısınız. Yeni Dünya vapuru pamuk yüklemiş gidiyor. Güvertedeki çuvallar arasına mümkün mertebe saklanın.

Tembihini tuttuk komiserin. Dördümüz de vapurun ön güvertesinde çuvalların aralarına iyice saklandık.

Sarı paltom sırtımda, astragan taklidi yelpaze kalpağım başımda, çuvallar altında büzüldüm kaldım. Bu arada, dış etkilerden uzak, kendimi tarttığımı hatırlıyorum:

Geride bıraktığım hayata çok kırgındım. Hem kişisel, hem toplumsal hayata... İstanbul'dan ayrıldığıma üzüntü duymamıştım. Hatta pamuk çuvallarının altında bir de manzume yazdım; ancak şu mısraları aklımda kalmıştır:

İstanbul ben artık istemem seni
Benim öz vatanım Anadolu'dur.

Geride bıraktıklarımı istemiyordum. Çünkü aile bağlarım da kuvvetli değildi. Babam Selânik'te memurken, ilk kardeşim dünyaya gelince, garip bir modern pedagoji kuramlarına mı kapıldı, yoksa anneme mi ağır geldim; her ne sebepleyse beş yaşımdayken beni yatılı mektebe verdiler. Hem de Selânik'in o zamanki ilkel koşullarında. Çok mutsuz olmuştum. Mektebi kuşatan yüksek duvarlara bakar bakar, galiba dünyanın hiç bir yerinde bu kadar yüksek kale duvarları olamayacağını düşünürdüm. Yapyalnız kalmıştım. «Kimseden medet yok» fikri bana ta o günlerde gelmiştir. Yatakhanede Galip isimli bir arkadaşım olduğunu hâlâ unutmam. Arkadaş şefkatine kenetlenmeyi beş yaşında öğrenmiştim. Sonraları da Galip'e rastladım, hep ilgilendim. Aile bağımdan kolay kopup arkadaş canlısı oluşumun sebeplerini, ömrümün genellikle evimden uzak, yatılı mekteplerde geçmiş olmasında buluyorum.

Üç kardeşim var. Beni pek severler. Ben de onları pek severim. İmkânları hayli geniştir. Fakat başım sıkışınca aklıma daima birinci gömlek dostlarım gelir. Ve dostlarımın niceliği, niteliği hiç yabana atılmaz (1).

(1) Halbuki 1965'te çok hastalanmam üzerine vefalı kardeşlerim sınır dışlarından bile gelip baş ucumda toplandılar.

Ben, on bir yaşındayken babam ölmüştü. Galatasaray'da yatılı okuyordum. On altı yaşımdayken, bir bankanın açtığı yarışmayı kazanarak Viyana'ya gitmiştim. Ve o tatil dönünce, «İtibar-ı Millî Bankası»na ufak bir memur olarak kapılanmıştım. Bağımsızlığıma tamamen kavuşmuştum.

Yazarlığa sıçrayışım o devirde başlar.

Memurluktan hiç hoşlanmıyordum. Kendi para hesabımı bile yapmayı hâlâ sevmem. Halbuki genç yaşta —şimdiki hesap makineleri de yok— elde kurşunkalem, yüz binlerle yüz binleri çarp birbirine, âlemin faiz «nombr»larını bul. Dayanılır şey değil. Mizacıma uymuyordu. Yazarlıkta ömür boyu «intizamsız bir intizam» içinde yaşadım. İstediğim yerde, istediğim saat yazılarımı yazdım. Memurluğun düzeni malûm.

Şiire merak sarmıştım. Hayal kırıklığına uğrayan her genç gibi. Bankada azıcık boş kaldım mı, rasgele boş kâğıtların arkasına müsveddeler yapardım. Hatta bir seferinde, benim müsvedde fişimin arkasına resmî senet tertiplemişler. Muamele tamamlanmış. Pullar yapışmış, direktöre kadar ulaşmış imza için senet. Bir de çevirmişler ki, arkasında benim mısra:

«Gül tacını giydi, diken kuşandı.»

Aynı gün bir sürpriz oldu. Ben haşlanmış, küskün, hesab-ı cari gişesinde homurdanıyorum. Holde iki ünlü Hececi şairin yaklaştığını gördüm. Yüreğim çarptı. Onlar beni tanımazlar ama, ben şiirleri dillerde dolaşan, okullarda ezberletilen Orhan Seyfi ile manzum piyesi oynanan Yusuf Ziya'yı elbet tanıyordum. Kim bilir ne kadar zengindiler! Her halde ünleri kadar paraları da vardı. Şimdi buraya bir banka muamelesi yaptırmak için gelmiş olacaklardı.

Heyecan içinde karşıladım kendilerini...

İsmimi söylediler, ismimi... İsmimle beni arayarak benimle görüşmek istediklerini söylediler. Şaşırdım. Bayılacak gibi oldum.

Diyorlardı ki, bir genç kız, manzumelerimi Yahya Kemal'e vermiş. Yahya Kemal okuyup Celâl Sahir'e vermiş. Celâl Sahir okuyup bu üstatları harekete geçirmiş:

— Kabul ederseniz sizinle bir neşriyat şirketi kurmak istiyoruz, dediler.

Benimle şirket kurmak mı? Bankadaki paraları benim sandılar galiba? Yeleğimin cebinde bir haftalık öğle yemeği param bile yok.

Ayaküstü uzun uzun konuştuk. Şiirden, şairlerden söz ettik. Bana Celâl Sahir'in de Arapça, Farsça yakası açılmadık kelimeler kullanmaktan ve Fransız modernistlerinin dümen suyundan gitmekten vaz geçtiğini, Hececiler partisine başkan olduğunu, bundan böyle konuşulan halk diliyle yazmak kararını verdiğini en son haber olarak bildirdiler. Cephemizi genişletmek için ertesi gece Celâl Sahir'in —Sultanahmet'te Toprak sokaktaki kiralık, harap— evinde toplanacakmışız. Hepimiz birer miktar para koyup dergi çıkaracakmışız. Benim param mı yokmuş? Ne zarar? Zaten bu üstatların hiç birinin parası yokmuş. İlk taksit olarak iki Osmanlı altını karşılığı bir sermaye tedarik etsem yetermiş. Sonra nasıl olsa para kazanacağımızdan, hisselerimizi ödermişiz.

Kısacası gönlüme bir ateş düşürüp gitmişlerdi.

Pamuk çuvallarının arasına sinmiş, gemiyi yoklamaya gelenlerin nalçalı ayak seslerini dinlerken, hayalimde o yayın şirketine kapitalist olmak için sermaye tedarik ettiğim günü yaşıyordum.

Hayatımın çok önemli bir dönemeci olduğu için, bu Yeni Dünya vapurunda ne türlü duyguların etkisinde kaldığımı, pamuk çuvallarının arasında kendi iç âlemimde nasıl savaştığımı pek yakın geçmişteki olaylar gibi hatırlarım. Saklı kaldığım sürede, arkada bıraktığım yılları düşünerek avunmuştum. Neşriyat şirketi kurmak müjdesini vermek için eve heyecanla koşuşumu kafamın içinde yaşıyordum. Tamtakırlaşan aile hazinesinden iki altın isteyeceğim... İki altın!

Aile hazinesini de kısaca anlatayım:

Kırk iki yaşında ölen babam ailenin en sivrilmiş insanıydı. Osmanlılık geleneği gereğince, soy soptaki yaşlıların ve tahsildeki gençlerin yükünü sırtına almıştı. O bakımdan, evimizde yıllardan beri sekiz kişilik maiyet dahil, yirmiye yakın nüfus barınır, masrafa kimse katılmazdı. Elbet babamın babası Tahsin Bey de bunlar arasındaydı. Emeklilik maaşını yalnız kendine sakladığı, babamın hastalığı sırasında bile çorbaya

tuz katmadığı büyük teyzemle annem arasında fısıldaşılır, yerilirdi. Ben de oyun oynarken kulak misafiri olur, üzülürdüm.

Ama babam beş parasız hatta borçlu ölünce, tek evlâdının acısını yüreğine hapsedip gözyaşlarını bile göstermeyen büyükbabam, elinde bir kese altınla anneme yaklaşmış:

«— Bütün biriktirdiğim budur. İhtiyaçlarına harca, kızım Zâhire!» diye hayatının garantisini oracığa bırakmış.

Evin dönmesine hele harp pahalılığında dul ve yetim maaşlarımız yetişmezdi. Üstelik babam Nureddin Bey, emekliliğini doldurmamıştı. I. Dünya Savaşını büyükbabamla, büyükanne dediğim, fedakâr büyük teyzemiz Hatice Hanımın desteğiyle geçirdik. İşimiz yokken karanlıkta oturduk. Gazı esirgemek için idare lambası ancak ders çalışırken yakılırdı. Kışın, yemek pişirilen mangalın sıcak küllerinde ellerimizi ısıtmaya çabalardık.

Bu türlü koşullarla bocalayan bir ailenin ortak bütçesinden iki altın borç istemek güç... Gerçi eve yardım edemiyorsam da yük olmamaya da çalışıyordum. Ama yine de güç.

Her ne hal ise, dergi işini epeyce büyüterek annemden iki altın borç istedim. Gidişatımı beğenmedi ama, büyük teyzemle baş başa müzakereden sonra arzumu yerine getirdi. Ancak —pulsuz olmakla beraber— benden senet aldı. Bu para, dedemden mi kalma, sünnet düğünümde bana hediye edilenlerden mi, bilemedim. Annemin dediğine göre bu iki altın, tanıdıklarımızdan Meserret Kalfa isimli, yarım akıllı bir zenci kadına aitmiş. Meserret Kalfa, ne bankaya, ne sarrafa, kimseye emanet edemeyip arasıra çekmenin gizli gözünde gördüğümüz on küsur altını anneme emanet etmiş. Yıllarca istememiş ama, bir gün istemesi muhakkakmış. Ailemiz zaten kendi varlığını tükettiğinden, aslı yirmi tane olan bu altınlardan, yediklerimizi yerine koymak bizlerin boynuna borçmuş. Netekim aradan on iki yıl geçti. Ben Anadolu'ya gittim. Rusya'ya tahsile gittim. Yazar oldum. Annemin 1931'de ölümü üzerine, bu parayı kız kardeşlerime teslim ettim. Yirmiyi doldurup zenci Meserret Kalfayı buldular.

Biz Türklerde çocukları, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte zencilerle korkuturlar. Annemin bana borç verirken, ahdime sadık kalayım diye, bu usulle gözdağı verdiğini sanmıştım.

Sermaye tedarik edebildiğim için sevinçle evden ayrıldım. Artık banka memurluğuna büsbütün yan çizdim. Patronlar arasına karışmıştım ya, memurluk da neymiş!

Türk edebiyat tarihine, Birinci Kitap, İkinci Kitap... Yedinci Kitap, Sekizinci Kitap diye geçen, hece vezni neşriyatına işte böylece başladık. Dergimize isim aranırken bu değişik başlığı ben teklif ettim, kabul edildi. Normal kitap büyüklüğünde bu seri, Nâzım'la ben Anadolu'ya geçtikten sonra da devam etti. Ve bu kitaplarda Nâzım'ın birçok şiirleri çıktı. İlk nüshada benim hisseme on iki buçuk lira kâr düşmüştü. Nâzım ise o güzel şiirlerine iki liradan fazla yazı ücreti alamadı. Çünkü sermaye koymadı. Biz kapitalistler onu iyice sömürmüşüz demek!...

Birinci Kitaba, Ziya Gökalp de sürgün bulunduğu Malta'dan bir şiirini göndermişti. Sırası gelince açıklayacağım.

Ziya Gökalp Malta'da sürgün... Nalçalı ayaklar baş ucumda dolaşıyor. Bizi buralarda keşfederlerse acaba nereleri boylarız?

Nalçalı ayaklar uzaklaştı. Yine daldım. İki üç yıl geriye gidiyorum.

İstanbul'da sefalet son aşamadaydı. Şehir hizmetleri çok aksamıştı. Meselâ, I. Dünya Savaşı sonlarında, bir yağmurlu kış gecesi bizi evimize götürecek banliyö treni işlemez olmuştu. Aralarında paşalar da olan yolcular, çamurlara bata çıka, Haydarpaşa'dan itibaren kilometrelerce yürümek zorunda kalmıştı. Evimiz Göztepe'deydi. Artık âdet oldu: Yandan çarklı vapurla köprüden ta Caddebostan'a çıkar, karda, güneşte aile evine varırdım. İşimle evim arasında günde beş saatı yollarda boşuna harcardım. Sonunda aile ocağına hiç gidemez oldum. Bu sırada bohem şairler çevresine dalmıştım. Yarı aç, yarı toktum. Asla tam tok değildim.

«— Müezzin Allahüekber demeden evde bulunacaksın» diye bana alaturka baskı yapmak isteyen annemin arzularını yerine getirmeme maddî ve mânevî imkân kalmamıştı.

Zira yumurtanın kabuğu kırılmış bulunuyordu.

Nâzım'm da şartları benimkinden pek farklı değildi. Annesi babasmdan ayrılmış, Nâzım da bir bakıma manen yalnız kalmıştı. Biz çocukluk arkadaşları bu yüzden, sanki bir destek arayarak birbirimize yaklaşmıştık.

Derken Mütareke...

İstanbul'da, suratımıza kamçı sallayarak dolaşan işgalci izbandutlar, memleketimizin bu şartlarında yaşamamıza meydan vermiyorlardı. Bize hayatı zehir ediyorlardı. Yaşamaktan nefret eder olmuştuk.

Pamuk çuvallarının arasına sinmiş, tehlikeli bölgeyi geçerken kararımı vermiştim: «— Gurbet ellerde sürünmek ve ölmek, Osmanlı payitahtını bu zillette görmekten yeğdir. Mücadele edenler arasına katılmalı.»

GARİP BİR MÜSLÜMAN POLONYALI

Kızkulesi'ndeki işgal kontrolu bizi görmeden geçti. Vapur hareket edince meydana çıktık.

Dik dörtgen biçimli, küflü, çürük tahta kokan küçük salonda birbirini tanımayan birçok adamlar oturuyordu. Ekserisi bizler gibi takma kimliklerle yolculuk ederlermiş. Bazıları davete katılan sivil subaylarmış. İşgal bölgesinde kaldıkları takdirde haklarını, maaşlarını kaybetmek tehdidi altındaymışlar. Şartları başka mesleklere de geçmelerine engeldi. Kurtuluş Savaşında yerlerini tutmaya gidiyorlardı. Birtakımı da çok genç mektepliler. Diploma almadan almış muamelesi görüp hayata atılmışlardı. Netekim, sonradan bunlar arasından, lise bitirmemiş fakülte mezunları, mevki hatta şöhret sahipleri çıktı.

Yolculardan biri pos bıyıklı ve favoriliydi. Kalın camlı gözlüklerinin altından mavi gözleriyle bakıyor ve hiç konuşmuyordu. Bir ihtiyaç duyması üzerine tercüman aradı. Hiç Türkçe bilmeyen Polonyalı bir Müslümanmış. İsmi Seyfettin Gaştoft'tu. Yirmi gün kadar beraber bulunduk. Durumunu öğrendim. Komünist düşmanıydı. O sıralarda Rusya Türkiye'ye yardım ettiğinden, bu zatın bir misyonu vardı. «Türkiye ile Polonya tarihî dosttur. Rusya müşterek düşmanımızdır. Aldanmamalı, inanmamalı, kanmamalı!» tezini savunuyordu. Müslümanlığını da bir sempati rozeti yapmıştı. Ama eşeledim, hiç Müslüman terbiyesi görmemişti. Bu Gaştoft, bolşevik yardımı yerine başka yardımlar alınabileceğini ileri sürüyordu. Ama belirli bir vaatte bulunmuyordu. Sunulacak çorbada

Polonya'nın ne derece tuzu olacağını da söylemiyordu. Pek garip bir şahsiyetti. Yukarıki ciddî konular arasına müstehcen salçalar katıyordu. Gitgide anladım, cinsî bir sapıktı. Hayvanlarla insanlar arasında cinsî münasebetlere dair fıkralar anlatır dururdu. Biri aklımdadır. Kendi mi görmüş, başkası mı söylemiş... Çin'de iki türlü ördek satılırmış. Bütün olanlar on kuruşa ise, ortasından bölünmüşler beş kuruşa... Sebebi de, cinsî münasebet yüzünden ikincilerin parçalanmış bulunmasıymış. Böyle hikâyeleri hoş buluyordu. Defalarca anlatıyordu. Ve kalın gözlükleri altında çok miyop mavi gözleri bir tuhaf ışıldıyordu.

Kendisini, ileriki yıllarda da birçok yerlerde aynı teraneler ortasında gördüm. Fakat İnebolu'dan Ankara'ya gitmek için, uzun incelemeler yapılıyor, öyle izin çıkıyordu. Seyfettin Gaştoft'a izin çıkmadı. İnebolu'da on beş, yirmi gün bekledikten sonra bir vapura bindirilip İstanbul'a ters yüzün gönderildi.

ZONGULDAK'TA İKBAL, İNEBOLU'DA İDBAR

Gelelim bizim gruba: İstanbul'dan hareketimizin ertesi günü iyi bir hava ile Zonguldak'a varışımızda, donanma günü gibi renk renk bayraklarla süslenmiş kayıkların «Yeni Dünya»ya doğru geldiğini gördük. Ne oluyordu? Gemimizde ünlü bir kişi mi vardı ki, karşılamak için böyle tören yapılıyordu? Şehrin gençleri heyecanla vapura girdi. Hececi dört şairleri sordular. Nasıl hürmet, nasıl itibar... Bizi süslü kayıklara bindirip şehre aldılar. Muazzam bir masa kurulmuştu. Üstü bayraklarla donatılmış. Denize bakan bir çardağın altında kahvemsi bir gazinoydu burası...

Kalabalık arasında, sonradan Zonguldak mebusu denen Ragıp Beyi hatırlıyorum. İleride zengin olmuştu. O zaman varlıklı mıydı bilmem. Galiba bu ziyafeti bize o vermişti. Ajans müdürlüğü gibi bir görevi olduğundan, ya da istihbarat teşkilâtına girmiş bulunduğundan, isimlerimizi bildiren bir telgrafı Ankara'ya çekmiş ve teşrifimizi müjdelemişti!

Nutuklardan, vedalaşmalardan sonra bu iyi niyetli, yelpaze kalpaklı, külot pantolonlu, getrli Kuva-yı Milliyeci arka-

daşlar, karşılıklı çok iyi izlenimlerle bizi vapurumuza bindirdiler. Şiirler okumuştuk. O devirde yasak olan rakılardan içmiştik. Ve bu sevgi gösterilerinin, duraktan durağa böyle gideceğini umduk.

O gece fırtına çıktı. Fırtınayla birlikte talihimiz de dönüverdi. Ertesi gün İnebolu'ya yaklaştık ki, iri dalgalar güverteye kadar yükseliyor, alçalıyor. İnebolu'nun kayıkçıları çok usta denizci. Dalga yukarıdayken yolcuyu eşyasıyle beraber kapıyorlar, dalga aşağı inince herkesi yerine yerleştiriyorlar. Dalga tekrar yukarı çıkıyor, başka yolcu...

Böylece, heyecan içinde vapurdan mavnaya bindik, mavnadan karaya çıktık. Donanmış kayıkların bize karşıcı gelmemiş olmasını fırtınaya verdik. O devrin bir âdeti vardı: Esir İstanbul'dan hür sayılan Anadolu'ya geçenler secdeye kapanır, vatan toprağını öperdi. Yusuf Ziya'nın ihtarı üzerine, bu ödevi gerçi Zonguldak'ta yapmıştık ama, İnebolu'da başkalarının yerlere kapandığını görünce, vatanın bu eteğini de öpmekten geri kalmadık. Kocaman bir kayayı şappadak öptüğümü hatırlıyorum.

Tökezleye sendeleye yardan yukarı tırmandık. Karşımıza iki siviller bir komiser dikildi. Bizi karakola davet ettiler. Sebebini anlamadan, burada usul böyleymiş diye peşlerine takıldık.

Komiseri sonradan çok gördüm. İsmini de hatırlarım ama şu anda unuttum. Yıllar geçip, ben memleketin tanınmış bir gazetecisi oldum. Bu komiser, defalarca, bana baş vurup kendisine yapılan haksızlıkları anlattı. Ne derece vatansever olduğunu bildiğim için kendisini savunmamı istedi. Ben de yapabileceğim yardımları esirgemedim.

Ancak o ilk karşılaştığımız gün, hiç de mazlum, boynu bükük değildi. Çok kaba hareket etti. Eşyalarımızı açalım diye emretti. Ne eşyası? Benim mahut sarı bavul ve babadan kalma evrak çantam. Yusuf Ziya'nın da ona yakın bir küçük çantası filan... Faruk Nâfiz aramızda en tedariksiz olanıydı. Battaniyesi eskiydi. Ortasından birbirine ekli, ancak bahar aylarında bir köylü çocuğunu sarmalayacak kadar uyuz bir şeydi.

Komiserle yardımcıları her şeyimizi didik didik etmekten

başka üstümüzü de aradılar. Ceplerimizi teker teker tersine çevirdiler. Yusuf Ziya sinirlenerek:

— Pabuçlarımızın içine de bakın bari, dedi.

Komiser de:

— Çıkart pabuçlarını, çıkart çoraplarını, emrini verdi.

Çıkarttırdı, baktı.

Soruyorduk: «Zonguldak'ta o kadar iltifat görmüşken, buradaki bu muamelenin manası nedir?»

Komiser, Ankara'dan öyle emir geldiğini gevelemekle yetiniyordu. Tevkif mi edilmiştik? İki saat, üç saat, dört saat bizi orada alıkoydular.

İKİ ŞAİRİN İADESİ

Akşam üstüne doğru karakoldan tahliye edildik. İskeleden bakınca yokuş üzerinde, sağ kolda üçüncü blokta gibi aklımda kalan bir otelde dört kişilik bir odaya yerleştik. Otel de otel. Hakkuran kafesi... Karadeniz'in rüzgârı pencereden giriyor, kapıdan çıkıyor. Duvarlar bile zıngır zıngır. Mevsim o günlere kadar mülâyim gitmişti. Birdenbire poyrazladı, sertleşti. Isı da düştü.

İnebolu, Kurtuluş Savaşı Anadolu'sunun giriş kapısı durumundaydı. Süzgeçli bir kapı.... Buraya dışarıdan gelen yerli ya da ecnebiler, tıpkı bizim gibi, veya Seyfettin Gaştoft gibi otellerde, kahvelerde, resmen rakı içilemeyen ahçı dükkânlarında on on beş gün siftiniyor, bu uzun beklemeden sonra, ya «buyur içeri», ya da tahkikat olumsuz çıkıyor, «git gerisin geri».

Kasaba yabancı doluydu. Çoğunun parası tükeniyor, birbirinden borç istiyordu. Yusuf Ziya'nın aklına, Seyfettin Gaştoft'tan borç istemek geldi. Fransızcası, bilhassa diktesi en kuvvetli grupta bendim. Gayet vakur bir mektup döşendim. Borcun iade edileceğini katiyetle bildirdim. Polonyalı, bizi, alışılmış neşesiyle ve bitmez tükenmez hatıralarıyle karşıladıysa da, malî durumunun parlak olmadığını laf arasında yarım cümleyle söyledi geçti.

Yarı açtık. Son derece heyecanlı ve dertli on beş gün bekledikten sonra, bir gün komiser, Yusuf Ziya ile Faruk Nâfiz'i davet etti. Yüreğimiz cızladı. Demek bizi küçük buldu-

lar, adam yerine koymadılar. O meşhur Hececileri içeri alıyorlar. Bizi ise açıkta demirleyen vapura yollayacaklar. Meğer durum tam tersineymiş: Yusuf Ziya ile Faruk Nâfiz'in İstanbul'a geri gönderilmeleri karar altına alınmış. Çünkü —lâ havle!— seciyesizmişler. Kullanılan tabir buydu. Ne insafsızlık... Ve üstelik, Ankara'da münasip görülen bu yafta uzun müddet üzerlerinden kalkmadı. İstanbul'daki gazetelerin mizah yazarlarına sermaye oldu.

Seciyesizliklerinin gerekçesi de şu: Yusuf Ziya, Alemdar gazetesinin yazarıymış, edebî sayfasını yönetmiş filan. Faruk Nâfiz ise Ferit Paşadan nişan almış; mecmuasına yazı yazdığından...

Nâzım'la ben bunu büyük bir haksızlık saydık. Arkadaşlarımızın İstanbul'a geri gönderilmesi yüreğimize taş gibi oturdu. O anda bütün insanlardan nefret ettik. Hiç birinin yüzünü görmemek için deniz kıyısına yürüdük. Sırtımızı devrik bir balıkçı kayığına verdik. Sürgünler vapurunun batıya doğru gidişini, gözlerimizin yaşını birbirimizden gizleyerek izledik.

Sonra bayırları tutturup tepelere tırmandık. Aşağıya doğru baktık. Sahilde birbirinden ayrı üç, beş külüstür ahşap ev görünüyordu. Bizim bulunduğumuz yüz, yüz elli metre kadar yükseklikteki tepede bir inek otluyordu. Vapuru gözden kaybedince, Nâzım, oturduğu yerde koca bir kayayı, «— Tuh, Allah cezalarını versin!» diye döylene söylene dürtükledi durdu. Derken bu kaya yerinden oynadı. Evvelâ ağır ağır, sallanarak, sonra hızı artarak ve derken hop hop zıplayarak bir belâ bombası gibi ahşap evlerden birinin bağrında kapkara bir delik açıp içeri girdi.

Beynimden vurulmuşa döndüm. Her halde Nâzım da bu hüneriyle eğlenmemiştir. Hemen yerimizden fırladık. Bu işi az ötede otlayan ineğin yapmış olduğuna aramızda karar verdik. Açıyı değiştirdik. Gizlenip baktık. Bir süre bekledikse de, ne evin içinden feryatlar duyuldu, ne komşulardan koşuşanlar oldu. Belki de boş bir evdi. Netekim, sonradan şehirde, böyle bir kaza olduğuna dair hiç rivayet dolaşmadı.

Heyecan üzerine heyecan, üzüntü üzerine üzüntü, otelimize döndüğümüz zaman kapıda iki polisin beklediğini gördük. Tamam! İneğin cinayetini bize yükleyecekler!

Polisler bize bir zarf uzattı. Ankara'dan harcırah gönde-

rilmiş. Bir de imza aldılar. Ne harcırahı bu? Demek vazife verecekler de harcırah...

Sonradan öğrendiğimize göre Doktor Adnan (Adıvar) ile Halide Edip, bizi yazılarımızdan tanıdıkları için, Nâzım'ı da şahsen sevimli bulduklarından, ikimize bu yol parasını uydurmuşlar. Kefil olmuşlar.

İBRET VERİCİ BİR HATIRA YANILTISI

İstanbul Üniversitesinde profesör olan Nurettin Şazi Kösemihal, 1965 yılında Şevket Süreyya'yı ve beni, Moda'daki evine davet etti. Kayınpederi de vardı. Meğer anlattığım devirde İnebolu kaymakamıymış. Şöyle dedi:

— Ben o zaman Ankara'ya bu Nâzım Hikmet aleyhinde gerekenleri bildirmiştim. Fakat komünist olduğunu dinlemediler. Yusuf Ziya ile Faruk Nâfiz'in yerine asıl o iade edilecekti.

Aradan geçen zamanla, bazı hatıraların ne muziplikler yaptığını anlatmak için bunu buraya kaydediyorum. Çünkü Yusuf Ziya ile Faruk Nâfiz'in iade edildiği gün Nâzım'ın zihnine komünistliğin tohumu henüz düşmemişti. Ve elbet kaymakam bey falcı değildi.

Üç, dört günden beri doğru dürüst yemek yememiştik. Nâzım, çarşı ortasında börek ve helva satan, içerlek büyük bir dükkânın önünden geçtiği sırada birkaç sefer camekâna bakıp durmuştu. Hemen oraya gittik. Ben pek zayıf olduğumdan ne börek, ne tatlı yiyebiliyordum. Midem almıyordu. Onun iyice karnını doyurmasını bekledim.

Ve sonra, harcırah meselesine sevinmemize rağmen, iki arkadaşımızın derdiyle gönlümüz hâlâ kırık, iskelenin yanındaki büyük kahveye gittik. Orada, İnebolu'ya gelir gelmez karşılaştığımız, fakat o güne kadar dört kişilik bir grubumuz olduğu için kendileriyle pek kaynaşmak lüzumunu duymadığımız Spartakist ağabeyleri bulduk.

İşte bu ağabeylerden birisi mi desem, ikisi mi desem, fakat muhakkak ki biri, dretnot bölmesinin netameli kapağını kapatmak hevesinde olan Nâzım'ı çok etkiledi. Onu şoven milliyetçilikten Blanqui üslûbuna yöneltti.

Bu zat, yaman bir sülâlenin yaman maceralar yaşamış

önemli bir kişisiydi. Bu zat, Sadık Ahi idi. İleride, Mehmet Eti ismini alarak Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olmuş bir garip politikacı...

KIRMIZI BOYUN ATKISI

Yıllar sonra Naziliğin birdenbire belirip başarı kazandığı sıralardaydı; öteden beri mevcut büyük Alman partilerinden birinin temsilcisi, siyaset alanında uğradıkları bozgunun sebeplerinden başlıcasını şöyle anlatmıştı:

— Bizim hatipler halkın karşısına çıkıyor; rakamlara ve mantığa dayanan açıklamalarda bulunuyorlar, uzun uzun ve soğukkanlılıkla... Gençler bunları dinlemiyor değil, dinliyor ama, Hitler ve arkadaşları acayip kılıklarıyle, acayip selâmlarıyle, rütbe ve işaretleriyle kürsüde belirdiğinde, isterik seslerle bağırıyorlar ve muzıkaları avaz avaz ötüyor; işte o zaman bilhassa coşkun mizaçlı kimseler «Heil Hitler!» diye kıyametleri koparıyor. Kalabalıklar da onların peşlerine takılıyor. Bu işde akıl ve izan gerekçesi değil, sinir gerekçesi aramalı.

Komünistlerin, Naziler gibi, masonlar gibi manitaları yoktur. Ancak işçi gençlerin, o tarihlerde birbirlerinden heveslenerek kırmızı boyunbağı taktıkları polisçe tespit edilmişti. Bu çocukça gösteriye değerinden fazla önem verilmiş, dünya polisi parmak dolamıştı. Bizde de öyle olmuştu.

1921 ocak ortalarına kadar koyu milliyetçi ruhta olan şair Nâzım Hikmet'in, Hitlerci toy gençlik gibi bir renk ya da remizle avlandığını katiyen iddia edecek değilim. Fakat görgü tanığı olduğum bir gerçeği de gizlemeyeceğim. Nâzım'a İnebolu'da komünistlik fikirlerini ilk aşılayan Spartakist ağabeyler arasında Sadık Ahi'nin kırmızı bir boyun atkısı vardı. Rüzgârda yürüyorduk. Ve o anlatıyordu.

— Böyle bir boyun atkısı takıp ihtilâl nutukları söylemek, ihtilâl şiirleri okumak senin tipine ve manevî bünyene ne kadar yakışacaktır, Nâzım.

Nâzım, beraber gezdiğimiz yıllarda asla kırmızı boyun atkısı takmadı. Fakat bu hatırayı ünlü şiirinde yansıtmıştır:

YÜRÜYEN ADAM

Alnı yukarda
kırmızı boyun atkısı rüzgârda
yürüyor.
Yürüyor adım adım
Yürüyor ağır ağır
yürüyor.
Rüzgâr deniz gibi köpürüyor
esiyor deniz rüzgâr gibi.
Akıyor iki yandan ışıklar
düşen yıldızlar gibi.
Sesler geliyor derinden,
Kalbin uzak sahillerinden:
— Nereye gidiyorsun yavrum benim nereye?
Dön sevgilim,
dön kardeşim,
dön evimin erkeği, dön geriye.
Yürüyor o
ışıkda kızgın bir ölüm marşı çalarak.
Yürüyor o
gövdesi bir gemi gibi yükselerek, alçalarak.
Yürüyor adım adım
Yürüyor ağır ağır
yürüyor.
Kim bilir
belki bir daha sokmayacak parmaklarını
dizi dibinde dikiş diken kardeşinin
sarı saçlarına.
Ve belki bir daha altında yatıp
güneş giden yeşil bir yola bakar gibi
bakmayacak
gürgen ağaçlarına.
Yürüyor o, yürüyor.
Açık, geniş adımlarla arşınlıyor yolları.
Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları.
Kıllı göğsü bir kalkan gibi kabarık.

İşitmiyor artık
hep aynı tahta masanın başında akşamlayan
hasta topal dostların
kalbe karanfil ruhu gibi damlayan
sözlerini.
Çıplak
iki bıçak
gibi çekmiş yüzünde gözlerini
yürüyor düşmana doğru.
YÜRÜYOR ADIM ADIM
YÜRÜYOR AĞIR AĞIR
YÜRÜYOR.

Ve Sadık Ahi anlatıyor; zulüm gören halk tabakasının karşısına şair olarak çıkıp insanlığa —şimdiki deyimiyle— «sosyal adaleti» sağlamanın asil bir yüreğe vereceği büyük zevki anlatıyordu.

Anlatıyordu : Nâzım'ın yaradılışı öyleymiş ki, her halde bir misyonla doğmuş olacak. Sesi, hali, ilhamlarının üslûbu hep bunu müjdeliyormuş.

Ve Nâzım:

— Peki, ahilik? diye soruyordu Sadık Ahi'ye; komünistliğe benzerliği nedir?

Son günlerde Hasan Sabbah'a dair bir roman okumuştuk. Acaba o tarihî kişiyle ilgisi var mıydı bu işlerin?

Sadık Ahi, kendini tutamayıp bıyık altından gülüyordu. Esrarengiz tavırlar takınıyordu:

— Gelenler var, diye arkasına bakınıyordu, bunları âlemin yanında konuşmayalım. Tenhada konuşuruz.

On dokuz yaşındaki bizleri merak sarıyordu. Kırkıncı odanın kapısına varmış gibiydik. Mütareke İstanbul'unda siyaset kapılarının birçoğunu aralayıp arkalarına bakmıştık. Şimdi de işte bu netameli kapı...

İnebolu'da, sahildeki yüksek kahvenin köşesinde toplanıyorlardı bu yeni ağabeyler. Sadık Ahi, kendisine sorularımızı arkadaşlarına fısıldıyordu. Onlar da tavla şakırtılı kahvede kahkahalar atıyorlardı. Omuzumuza vuruyorlardı gülerlerken.. «Cahiller!» diyorlardı bize...

Mahcup düşüyorduk.

SPARTAKİSTLER KİMLERDİ?

Biz Nâzım'la hâlâ, zıngırtılı otelin dört kişilik perişan odasında oturuyorduk. Onlar, taş köprüyü batı yönüne geçince hemen oralarda, düzlükteki bir evde oda bulmuşlardı. Çepeçevre kerevetlerle, portatif karyolalarla kuşatılmış ve galiba tek masadan başka hiç mobilyası olmayan koskocaman bir odaydı bu... Sonradan Cumhuriyet Halk Partisinin genel sekreteri olan Nafi Atuf Kansu, en baştaki yatağı işgal ediyordu. Ve sonradan Ticaret Odası umumî kâtibi olan, İstanbul Ticaret mektebinde profesörlük eden, C.H.P. den milletvekili seçilen Vehbi Sarıdal dostum, (ömrü uzun olsun) onun yanındaki yatağı işgal ediyordu. Nafi Atuf'la uzak akrabaydılar. Almanya'da bulunmuş posbıyık bir Spartakist ustabaşı... Ve nihayet, sonradan iktisat profesörü olan «Bıdıbıdı Servet»... Bizden üç, beş yaş büyük Servet Bey... Sadık Ahi ve hatırlayamadığım başkaları... Hepsi bu odada yatıp kalkıyorlardı.

Kendilerine misafir gittikçe, oturmamız için bize, kerevetleri, portatif karyolaları gösteriyorlardı. Çay ikram ediyorlardı.

Bu oda da, tıpkı İstanbul'da Şehzadebaşı kahveleri gibi bir fikir fideliği halindeydi. Karl Marx'tan söz açıyorlardı. Engels'ten, Kautzsky'den söz açıyorlardı. Biz hiç birini tanımıyorduk. İsimlerini bile duymamıştık. Cahilliğimiz onları şaşırtıyordu. Eskiden, «buyurun şairler!» diye bizi karşılarlarken, şimdi kızmadığımız bir şaka ile «gelin bakalım cahiller!» demeyi huy edinmişlerdi. «Cahil» aşağı, «cahil» yukarı... Sonraki devirlerde herkesin birbirine «üstat» demesi kabilinden bir durum...

Sadık Ahi ile posbıyıklı ustabaşı, Almanya'daki Spartakist hareketlerine elde mitralyöz, pencereden pencereye ateş etmek suretiyle katılmışlar. Karl Liebknecht'in, Rose Luxemburg'un hayranıydılar. Hep bu konulardan söz açıyorlardı.

Nâzım, şoven Prusya subaylarının suikastına kurban giden Spartakist şef Karl Liebknecht hakkında sonradan bir şiir yazmıştır. Bir parçası aklımdadır:

Söyle Berlin söyle:
Elleri bombalı mavi gömleklilerin
bekleyecekler mi
Unter den Linden caddesinde nöbet.
Kırmızı bayrakların üstünde
yeniden can bulacak mı
Karl Liebknecht?

II. Dünya Savaşında Hitler bu imkâm yarattı.

SPARTAKİSTLER KONUŞUYOR

Biz üstün bir cehaletle dinliyorduk. Fakat maceralar bizi sarmaktaydı. Sonradan öğrendik ki, I. Dünya Savaşı sonunda, Akdeniz vapuru Hamburg'dan Türk uyrukluları toplayıp yurda getirirken, vapurun içindekiler iki ideolojiye bölünmüş. Çatışmalar daha evvel Berlin'de, Kantstrasse'deki Türk kulübünde baş göstermiş miş, milliyetçilerin şefi Hamdullah Suphi Tanrıöver'le Spartakistler arasında... Sonraları Trabzon'da Mustafa Suphi ile boğulan komünistlerden bazıları ve Sadık Ahi ile bu posbıyık ustabaşı, kulüpteki Spartakistler arasındaymış. Birbirlerine girmişler Almanya'da... Yüreklerinde hâlâ o hıncı taşımaktaydılar bu İnebolu odasında...

Sadık Ahi, Eğinli bir eşraf ailesindendi. Tarihteki Ahilerden direkt inme olduğunu iddia ediyor, Ahileri de bir nevi Doğu komünisti kabul ediyordu. Yani asaleti çok eski... Bir yemiş kesilince deliğinden çıkan kurt gibi, kıvrıla büküle konuşuyordu. Zayıftı. Boynu uzundu. Kırmızı atkısını hep takardı. Bunu bir remiz sayıyordu.

Ahilerin sırları varmış malûm. O da, Nâzım'a ve bana karşı sosyalizmin merak edilecek sırları varmış gibi tavırlar takınıyordu. Taktiği buydu. «Cahilsiniz» kamçısıyle merakımızı uyandırıyordu.

Vehbi Sarıdal: «Etme bu çocuklara!» gibi tavsiyelerde bulunuyordu. Bıdıbıdı Servet: «Kıyma cahillere!» diyordu.

Nafi Atuf: «Ben sosyalist filan değilim» diyordu. Fakat hoşgörü ile dinliyordu.

Bizse, Ahi şeyhinden esrar kapmak merakına düşmüştük. O, Roma tarihindeki asi esir proleteri anlatıyordu. Hiç duy-

mamıştık. Proleteryayı anlatıyordu. Hiç duymamıştık. Dünyada iki sınıf olduğunu anlatıyordu. Hiç farkına varmamıştık. Sahi yahu! Var ya...

Peki, Türkiye'de kesin olarak bu iki sınıf?

İki sınıf mı? Köy ağaları, istismarcılar; şehir zenginleri, istismarcılar. Yani fıkaranın iliğini kemiğini sömürücüler... Sınıf hükümeti de onların koruyucusu. Dünya görüşünü ve Türkiye'yi bu açıdan bize telkin ediyorlardı. Hükümetin başında Mustafa Kemal olduğuna göre, bu yöne biz hiç yanaşmıyorduk. Çünkü tarih hocası Emin Âli, İstanbul'dayken kulağımızı bükmemiş miydi?

BOCALAMA DEVRESİ

İnançlarımızda büyük bir deprem oluyordu. Manevî bir sarsıntı geçiriyorduk. İki kutup arasında bocalamaktaydık. Spartakistlerin aşıladığı sosyalist fikirler ve o güne kadar kişiliğimizi yoğurmuş bulunan milliyetçi fikirler arasında... Ve ister istemez bu iki ayrı kutuptaki grupların etkisinde kalıyorduk.

İnebolu'da, sonradan Halkevleri ismiyle Türkiye'de kurulan teşekküle benzer kulübümsü, mahfilimsi, gençler uğrağı bir lokal vardı. İsmini şimdi hatırlayamıyorum. Kasabaya geldiğimiz günden beri, —İstanbul'a geri gönderilen şair arkadaşlarımızla birlikte— oraya gider, çay içer, gazete okurduk. Aydınlarla çene çalardık. Akşamları burası pek kalabalık olurdu. Bizlere şiir okuturlar, çok alkışlarlardı. En büyük başarıyı Nâzım kazanırdı. Onun milliyetçi şiirleri çok beğeniliyordu. Çünkü günün savaşçı ruhuna uygun düşüyordu. Osmanlı ruh hâletiyle yetişen bizler, bu arkadaşlarımız arasında da bir havaya kapılıyor, Spartakistlerin arasında olduğu gibi heyecanlanıyorduk.

Bir yandan işte bu çevrenin etkisi, fakat öbür yandan kırmızı boyun atkılı Sadık Ahi'nin telkinleri... Beynelmilellik... Sınıfîlik... Emperyalizm... Halk tabakalarının kandırılışı...

Derken bir üçüncü etki: Seyfettin Gaştoft'un etkisi...

Seyfettin Gaştoft, İnebolu'da bizler gibi «mürur tezkere»sini beklemekteydi. Gri kürk yakalı seyahat paltosu ve başı-

na baltalama geçirdiği aynı kürkten kalpağıyle avare dolaşıp duruyordu. İnebolu'nun eciş bücüş sokaklarında Nâzım'ın koluna giriyor; onda bu coşkun micazın damarlarındaki Polonya kanından ileri geldiğini telkin etmeğe çabalıyordu. (Nâzım'da Polonyalı kanı değil, bir miktar Gagavuz yani Hıristiyan Türk kanı olduğunu yukarıda anlatmıştım) Ve Nâzım'ı Bolşevizm aleyhine kışkırtmağa uğraşıyordu. «Polonyalılar keskin ihtilâlci olurlar» diye tarihten, edebiyattan örnekler veriyordu.

Gerçi bizler, Seyfettin Gaştoft'u iyice alaya alırdık. Nâzım, usulü üzere küstahça denecek cümlelerle onun yüzüne karşı söylemediğini bırakmazdı. Sonradan Moskova'dan yazdığı bir şiirde o zaman altı aylık bir Cumhuriyet olan ve komünizmin karşısında Fransa'nın yardımıyle batının kalesi gibi durmuş Polonya hakkında şu hazin mısraı haykırmıştı:

Altı aylık bir çocuk gibi ezeceğiz kafasını.

Kızılordu'da bir marş söylerlerdi. Baş tarafı aklımda kalmadı; şu manada: «Biz kızıl süvarileriz; ve bize dair hikâyeler anlatılır.»

Nakaratta marşın tonu birdenbire yükselirdi. Ve II. Dünya Savaşından sonra gerçekleşen Bolşevik ideali şu yaman ifadeyle belirtilirdi:

«Dayoş Varşâvu! Dayoş Berlin!» (Ver bakalım Varşova'yı, ver bakalım Berlin'i).

Milletlerarası proleterya ideali hesabına demek ki, Nâzım, Seyfettin Gaştoft'un tavsiyelerinin taban tabana zıddı bir yolu seçmiş oldu. Sosyalist bir Polonya taraflısı kesildi sonradan...

Kısacası, İnebolu'da geçirdiğimiz günler süresince, şoven milliyetçilik geleneğine bağlılıkla, henüz pek esrarengiz, pek muammalı olan komünistlik anlayışı bizde çatıştı, çarpıştı durdu.

Hani «vahiy» aramak için bazı peygamberler çöllere gitmiş. Musa da Sinâ dağına çıkmış. Öyle inzivalar arar olduk. Düşüncelerimizi tertibe sokmak ve duyguları imbikten geçirmek için...

İnebolu'da, arkanız denize dönük, kara tarafına bakınca

sağda küçük bir tepe görünür. Orada «Yatır» yatar. Yani evliya... Solda da daha yüksek ormanlı bir dağ vardır. Ama bilmem, orman karakteri hâlâ devam eder mi? Yoksa ağaçları kesildi mi? 1921'den sonra İnebolu'ya bir daha ayak basmadım.

Bu dağlara tırmanıyorduk iki arkadaş. Her nedense aramızda bir de terim kullanıyorduk: «İçanadolu!» Bu dağların ardı bize, meselâ mistisizm yuvası Hindistan gibi, Tibet gibi bir maneviyat iklimi geliyordu. Sanki buralarda ümmi fakat cahiliyet devrinin şairleri gibi ümmi şairler, ermişler ve peygamberler vardı kalıntı halinde... Mutlaka buralarda hakim ihtiyarlar vardı. Bunlar ağaçların altına oturmuş dervişçe kafalarını sallarlardı. Atasözü yumurtlarlardı. Öyle ya, şu Türk diline bakın. Bunca şaşırtıcı kelâmları kimler etmiş? O halk etmiş, bu kelâmları... Hele mürur tezkeremiz elimize bir verile! Dalsak şu vatan özüne... Daprenatür şiirler yazmak hevesine düştük. Sağdaki Yatır'ın türbesinin yanına gittik. Baş tarafı benim, orta tarafı ikimizin, son tarafı Nâzım'ın olmak üzere şu şiiri, o tepede yazdık. İnebolu Gençler Mahfilinin hatıra defterine de el yazımızla geçirdik. Bu şiir sonradan okul kitaplarına alınmıştır:

İNEBOLU

İki arkadaş tuttuk dağlara giden yolu.
Öyle yükselmişiz ki, sahilde İnebolu
İnce sokaklarıyle ufaldıkça ufaldı,
Minareler bir çizgi, camiler nokta kaldı
Evleri birbirine giren şehrin içinde.
Ufuklar, genişledi önümüzde gitgide;
Denizi kucaklayan iki açık kol oldu.
Rüzgâr esti, denizin suları yol yol oldu.
Serilmişti yerlere yığınla kuru yaprak.
Yaprakların üstünde sendeleyip kayarak,
Dağın son kayasının dibine varabildik.
Bu tepede bu kaya mağrur bir baş gibi dik!
Çıkıp onun üstünden bakabilsek eğer
Çocukken masallarda dinlediğimiz bir yer
Güzel İç Anadolu görünecekti bize.

Bunu nakşetmek için bir anda beynimize
Son adımı atmadan gözümüzü kapadık.
Gözümüz açılınca karşımızdaydı artık
Sisli vadileriyle rüyalı Anadolu.
Görüyorduk uzaktan dereye inen yolu.
Sağ yanında bir çayır, solda çam ağaçları...
O kadar yakındı ki, dağların yamaçları
Dereye düşen bahar bir daha çıkamamış!
Bu ne güzel memleket! Yüksek dağlarında kış,
Deresinde ilkbahar, yollarında sonbahar
Altın güneşinde de yazın sıcaklığı var.

1921 ocak ayının ikinci haftasıydı. Zıt etkilere rağmen duygularımızın yönünü bu şiir belgeliyor.

Fakat kafamızda başka bir tohum daha yeşermekteydi. Sosyalist fikirler gitgide gelişecekti.

İNEBOLU'DAN KASTAMONU'YA ÜÇ GÜNLÜK BİR YÜRÜYÜŞ

Ocak ayının yirmisiydi filân diye tahmin ediyorum. O güne kadar oldukça elverişli giden hava, birdenbire son derece sertleşti. Diz boyu kar yağdı. Yolların kapalı olduğu, hiç bir vasıtanın işlemediği haberi geldi. Bizimse mürur tezkerelerimiz artık cebimizdeydi. Matbuat Müdürlüğünde bize iş verileceği de söylenmişti. Hiç yadırgamadık bu işi. Çünkü yazar değil miydik? Yazarlıkla basının ilgisi var tabiî... Yazarız, hizmet ederiz. Üstelik Nâzım'ın babası Hikmet Bey de İttihatçılar devrinde Matbuat Müdürlüğü yapmış. Bu işle aramızda bir akrabalık var sayılır!

Spartakistler, kar yağmadan bir iki gün evvel araba tutmuşlar, çekip gitmişlerdi. Karlı kışta dağlar bize ne zaman yol verecek? Bu İnebolu'da artık oturamazdık. Mutlaka yola çıkmamız gerekiyor. Yatır'lı tepeye tırmanmadık mı? On mislini, yirmi mislini tırmanmak için kalbimizde kuvvet yok mu? Var tabiî! «Kurtlar parçalar» diyorlardı. «Kar gövdeyi aşmış. Saplanır kalırsınız,» diyorlardı. «Başkaları geçsin ki o izden yürüyebilesiniz,» diyorlardı. Bizse Gençler Mahfilinde, «aşamayacağımız hiç bir dağ yoktur» diyorduk. Hele Nâzım bu-

nu, şiirlerindeki inandırıcı coşkunlukla gençlere haykırıyordu. Tedbir salık veren yaşlıları küçümsüyorduk. Onun bu azmi ve kararı başka gençlere de sirayet etti.

Askerî mektepleri subay olmadan bırakmış bazı gençler ve biz yaşta bazı siviller kafile olup beraber gitmek hevesine kapıldılar. O derece etkimiz altındaydılar ki, nereye istesek onları sürükleyebilirdik. Tek şarkılar söyleyerek, şiirler okuyarak bir an önce yola çıkalım.

Ancak kılığımız uygun değildi. Hele ayakkabılarımız. İkimizin ayakkabısı da su alıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında gizli pençe denen yama usulü de icadedilmediğinden ek köselelerden su girerdi. Kasabada dolaşırken bile çoraplarımız sırıl sıklam olurdu.

Yerlilerde çapula denen bir çeşit mest çizme gördük. Bu çizmenin üzerine galoş gibi bir yemeni giyiliyordu. Yumuşak çizmenin baldır üstü kaymasın diye bir kemerle boğuluyordu. İlk olarak bunlardan aldık. Mestin alt dikişi tabanımızı zedeler diye korktum. Uzun yollarda felâket olurdu. Yerli yün çoraplarla da ayaklarımızı destekledik, arıza çıkmadı.

Bu gibi pratik fikirler hep benden geliyordu. Nâzım, bir bakıma hâlâ çocuktu. Vasiye muhtaçtı. Benim tertiplerimden yarar gördükçe güveni arttı. Bütün parasını (harcırahını) bana teslim etti. O günden itibaren de yıllarca kendisinin fahri vekilharçlığını yaptım. Bütün seyahatlerimizde... Anadolu'da, Kafkasya'da, Rusya'da. Bir dükkânın önünden geçerken canı kebap, helva, pasta filân istedikçe tereddütlü ve mahçup yüzüme bakardı. Halinden anlardım. Tatlıyı seviyordu. İçeri sokar, yedirirdim.

Aynı pratik düşünceyle de pazar yerinde, kullanılmış eşya satan bir dükkânın önünde durdum. Bir sürü kalpak vardı. Ben Anadolu'ya Mustafa Kemal'in kullandığı biçimdeki astragan taklidi siyah bir yelpaze kalpakla gelmiştim. İstanbul'da da bunu giyiyordum. Milliyetçilik alâmetiydi. Fes tereddüt uyandırıyordu. Nâzım'ınsa başında hâlâ mahut püskülsüz fes. Pek dekadan şey. Çapulalara uymuyor. Tam altı kaval üstü şeşhane. Onun için bir üslûba girmeli. Mutlak kalpak almalı. Vasi olduk diye baskı gerekmez a? Kalpaklardan kalpak beyenmesini ona bıraktım.

Özgürlüğün bu derecesinden pek memnun kaldı.

Hemen eli boz rengi bir uzun tüylü kalpağa gitti. Ne kalpak bu böyle? Nereden gelmiş? Kimin başından? Mevlevî külâhına yakın uzunluktaydı. En üstü kırmızı çuha ve sırma şeritlerle süslüydü. Nâzım kalpağın içine bir yumruk attı, gizli kalması gereken, belki de azıcık görünmesi caiz olan bu kırmızı ve sırmalı kısmı iyice dışarı fırlattı. Sonra başına geçirdi kalpağı.

Kulaklarına kadar indi. Halbuki şapka numarası elli sekizdi. Nâzım'ın boyu zaten uzundur. Bir seksen üç filân, bununla iki metreyi geçti. Bir heyulâ oldu. Favorileri de var. Kulak memelerinin çok altına kadar. Bıyıkları tıraşlıydı. Köşe başını döner dönmez dikkati çeken bir tip iken bu kalpakla Macar mı desem, Kazak mı desem, öyle değişik bir tip oldu.

Sırtında kadife yakalı gri paltosu. Paltonun altında ceket. Yine İnebolu'dan aldığımız gayet geniş külot pantolon.

Nâzım, cebinde daima küçük bir ayna taşırdı. Hani şu arkasında zenci kız resmi vardır? İki seyyar topu gözlerine oturtursun, Arap fıldır fıldır bakar. Aynasını çıkardı. Kendini bir temaşa etti. Beyendi. Sonra daha usturuplu olmak için, yine cebinden hiç eksik etmediği tarağını çıkardı. Çok güzel olan ve kızların bulunduğu yerlerde mutlaka sükse yapan saçlarını iyice taradı. Favorilerini de burnu istikametinde düzeltti. Giydi kalpağını, Heeyt!

Eşyamızı nakletmek için bir usul tavsiye etmişlerdi. Hanlarda araştırma yaptık. Çankırılı bir genç katırcı bulduk. Oradan İnebolu'ya kar yağmadan önce mal getirmiş her ne ise mal... Şimdi yollar kapandığı için nakliye yok diye pinekliyormuş. Biz kafadakileri görünce, bizim eşyaları, ve yol arkadaşlarımızın ötesini berisini yükleyip hem bizimle gelmeye, hem de rehberlik etmeye razı oldu.

Hissemize ikişer lira kadar bir para düştüğünü zannediyorum. Oysa, o devirde İnebolu'dan Ankara'ya bir yaylı araba yüz liraya gidiyordu. Altın ve kâğıt para farkı da pek azdı. Hele Anadolu'da ayda on lirayla geçinen aileler çoğunluktaydı. Hesabedilsin.

Buz kesen bir günün sabahında daprenatür İnebolu şiirimizde bahsedilen bir yanında bahar, bir yanında sonbahar olan yolda, karları aça aça yürümeye başladık. Sekiz on kişilik bir kafileydik. En önde giden yorulunca, o arkada kalıyor,

bâkir karları başka biri açıyordu. Böylece üç günde Kastamonu'ya vardık. Nâzım'la beraber yol sırasında yazdığımız şu şiirin ilk mısraı mutlaka onundur. Çünkü gerçekten taca benzeyen güzel saçlarına telmih var.

YOL TÜRKÜSÜ

Alnımızda yanar gençliğin tacı
Yorgunluğun anasını satarız!
Elimizde neşemizin kırbacı
Ufukları önümüze katarız.

Göğsümüz kuvvetli, gönlümüz temiz
Tükenmez yolları tüketiriz biz.
Ne saray, ne hamam, ne han isteriz,
Nerede gün batarsa orda yatarız!

Güçlü olan birinci kuple onun, ikinci kuple benim olacak. Bunu mevcut marşlardan birine uydurmuştuk, hep bir ağızdan söyleyip can buluyorduk.

İnebolu'dan çıkışta ilk gün boyuna yokuş tırmandığımız için, yorgunluğumuz son aşamaya vardı. Sekiz saatte otuz kilometre aldığımızı hatırlıyorum. Dağları kaplayan ormanlar arasından geçmiştik. Biz yükseldikçe karın kalınlığı artıyordu. Menzil gelmedi, gelmedi. Meşhurdur ki, Anadolu'da: «Köy nerede?» dersiniz. Köylü dayı sakalı ile işaret eder: «Nah şurada». Yarım saat, bir saat gidersiniz. Hâlâ görünürde bir şey yok. Tekrar sorarsınız, yine bir sakal işareti. Bizim genç katırcı da, çene işaretleriyle bizi oyalıyordu.

Sonunda, bir uçurum kenarına dikilmiş kahve, otel, han arası konaklayacak birkaç yeri olan köy azmanı bir yere geldik. Has isimleri hatırlamak bakımından hafızam çok zayıftır. Bundan ötürü, adını kırk şu kadar yıl sonra bulamadım. İlk kahvenin önündeki tahta sıraya oturdum. Orada yer yokmuş. Yirmi otuz metre ilerdekinde varmış. Tahta sıradan kalkıp o binaya gitmek bana sekiz saatlik dağ yolculuğundan ağır geldi.

Ertesi gün yola devam edemeyeceğimden katiyen emindim. Bir yatak ki, maazallah! Yorgan çarşafının ağız yeri kah-

verengiydi. Bir pastırma sahanı bulaşığının içinde gibi geceyi geçirdim.

Buna rağmen sabahleyin dipdiri kalktım. Ve daha büyük şevkle yolumuza devam ettik. Öğleyin, bir düzlükteki kahvemsi yerde konakladık. Yemek namına yumurta varmış. O kadar ucuzdu ki, bir yumurtanın normal fiyatına kırk yumurta alınıyordu.

Kahveciye sordum:

— Tavan kaç yumurta alır?

— Kırk... Kırk yumurta.

— Doldur öyleyse tavanı... Buyurun arkadaşlar. Benden bu ziyafet.

Bazlama dedikleri saç ekmeğini bandık bandık yedik, büsbütün tosunlaştık.

BİLGİ DÜZEYİ

Nâzım'la İnebolu'dayken tasarladığımız İç Anadolu dekorları yoktu. Hakim ihtiyarlar, han köşelerinde vecizeler savurmuyordu. Perişanlık, derbederlik, bilmezlik, başarmazlık, başaramamazlık. Ya o pislik.... Ya o birbirimizin üstünden ayıkladığımız bitler? Her fırsatta ayıklıyorduk. Ayıkladıkça sayıları artıyordu. Dikiş yerlerine ahır yemliğindeki atlar gibi sıralanıyorlardı.

İleriki mesleğim olan gazeteciliğin bir ambryonu baş gösterdi. Katırcı gençle röportaj yaptım. Bu anketi anlatmışımdır. Fıkralarımda da sırası geldikçe yazmışımdır:

— Mustafa Kemal kimdir?

— Padişahtır.

— Padişah kimdir?

— Enver Paşadır.

— Enver Paşa kimdir?

— Halifedir.

— Halife kimdir?

— Peygamberdir.

— Peygamber kimdir?

— Allahtır.

— Allah kimdir?

— Alidir.

— Peki, ne yapar, bu Mustafa Kemal, padişah, Ali mali olan adam?

— Çamurlu iki parmağı vardır. Uzatınca, düşman kralının gözlerini oyar.

Nâzım'la düşündük. Bunun manası ne? Şunda karar kıldık ki, bu ümmi oğlan geçtiği yollarda, bazı büyüklerin isimlerini gelişi güzel aklında tutmuş. Birbirinden ayırdedemiyor. Aralarında karma yapmış. Ayrıca, benim vaktiyle dinlediğim bir masalı dinlemiş: Padişah, has bahçesinde çiçekçilikle eğlenirmiş. Eli çamurluyken bir yabancı devletin elçisini huzuruna çıkarmışlar. Elçi tehdit savurmuş. Kralın asker göndereceğini söylemiş. Padişah da çamurlu iki parmağını uzanıp:

— Git söyle ona, gözlerini çıkarırım, demiş.

Yabancı elçi memleketine dönmüş ki, herkes matem içinde. Meğer gaipten iki çamurlu parmak uzanıp kralın gözlerini çıkarmış imiş.

Efsane buydu. İnanış seviyeleri de nereye gitsen bu.

Gazetenin girmediği, radyonun bulunmadığı, yolcuların pek seyrek olduğu bu kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde, herhangi bir yolcu dünyanın öte tarafından haberler ulaştıran ayaklı kütüphane sayılıyor. Derhal kahveler ısmarlanıyor. Herkes evine davet etmek istiyordu. Genel olarak, köylerin bir misafir odası vardı. Ocak yanar. Yabancı geldiğini öğrenenler doluşur, tahta zeminde bağdaş kurar. Çevre olurlardı. Tabakalar uzaktan fırlatılır: «Sar benden», «Yak benden de»... İkramlarda bulunulurdu. Herkes ayrı ayrı merhaba der. Ve herkes ayrı ayrı hatır sorardı. Birine verdiğiniz cevabı işitmelerine rağmen, aynı soruları tekrarlarlardı. Bu misafir odalarında yolculardan para da alınmazdı. Gelenler Tanrı misafiri sayılırdı. Yenen yemekler, bazlamaç ile bulamaç idi. Anadolu'nun başka yerlerinde saç ekmeğine bazlama diyorlardı. Buralarda bir de (ç) ilâve ediyorlar. Bulamaç ise sulandırılmış un. Besinin temeli bu olduğu için, insanlar ağır düşünür, ağır hareket eder, «yavaşçı yavaşçı» olmuştu. Kemikler, kafatası dahil, eciş bücüş bir hale gelmişti. Öyle ki, o devirde genellikle Türk ırkı bozuldu fikri insanda yer ediyordu. İstanbul'da bir yazar, Türk milletine yakın olan Macar kardeşlerden damızlık getirilmesini, böylece ırkımızın ıslah edilmesi-

ni yarı ciddî olarak teklif etmişti. İnsanın buna inanacağı geliyordu.

I. Dünya Savaşı askerlerinin haline bakıp büyük babalarımızın dediklerini hatırlıyorduk: Vaktiyle Anadolu aslan gibi askerler gönderirmiş. Şimdi boylar kısalmış. İnsanlar mozalaklaşmış. Biz burada, kaynakta bu iddianın doğru olduğunu görüyorduk. Köyler, evler de bu insanlarla uyarlıydı. Kazıklar üzerine yapılmış göl evlerine benziyorlar, fakat karada... Çoğu tek odalı kulübeler. Bir de üçgen kenef delikleri var. Bu deliklerin altında, toprağın üzerine pislik ehramları birikmiş. Hayvanlarınki ile karıştırılıyor, kullanılıyor. Tezek hikâyesi de malûm.

Orman bölgesinde manzara buydu. Ve ormanların o devirde bile yokedildiği gözle görülüyordu. İhtiyarlar, «vaktiyle burası da ormanlıktı» deyip duruyorlardı orman sınırından birkaç saat ötelerde.

İkinci gün daha az yorulduk. Üçüncü gün hiç yorulmadık. Ve Kastamonu'ya neşe içinde girip bir otelde geceledik. Bu şehirde iki yahut üç gün kaldık. En belirli hatıram, oralı gençlerin ikram olsun diye bizi Kayadibi genelevlerine götürmeleriydi. Kayadibi ya da Kayaaltı. Şehrin biraz kenarında ismine uygun bir yerdi burası. Bu bölgede frenginin çok yaygın olduğunu işitmiştik. Kaçak rakıdan bir iki kadeh içmeye başlamadan önce: «Aman ha!» diye birbirimizi uyardık. Zaten ikimizin de mizacı kiralık kadınlarla alışverişe elverişli değildi. Hiç bir devremizde o yola sapmadık. Hayat gerektirmedi. Bizi buraya sevkeden yalnız meraktı.

KASTAMONU GENELEVİ

Kastamonu aydınlarından bir yazar, bize ikramlarda bulunduktan sonra önümüze düştü, alâmetli fenerler yanan berbat sokakta ahşap fakat sağlam bir kapıyı çaldı. İçerdekiler ihtiyatlıydı. Kimbilir ne belâlılar gelebilir. Kastamonulu arkadaş adını verdi. Tanıyıp açtılar. Bina dışındaki tahta merdivenlerden, han sofası gibi gayet geniş ve döşemesiz bir odaya girdik. Kalaslardan yapılma yer. Kenarda bina mimarisine dahil kerevetler. Bunların üzerinde top edilmiş yataklar, üstlerinde yorganlar, daha üstlerinde pis sarı yastıklar.

Buranın özellikle tavanı ilginçti. Hevenkle soğanlar, sarmısaklar, içinde nevale dolu sepetler, çengellere asılmıştı. Fakat asıl tipik olan sağdan sola, karşıdan karşıya ipler veya teller gerilmiş olmasıydı. Bunlara perdeler çekiliyor, dört tarafı perde bir loca meydana geliyordu. İçine de dertop edilmiş döşeklerden biri seriliyordu. Bu sofa, şimdi aklımda kaldığına göre, bir düzüne kadar locaya bölünebiliyordu. Her birinde bir kadınla hovardası yatabilsin diye...

Kadınlar da kadın! İçlerinde gençleri de vardı. Genellikle elli sularındaymış izlenimini uyandırıyorlardı. Zorlu hayatları yüzünden otuzundayken bu yaşta görünmüş olmaları muhtemeldir. Ya da 1901'li olan ben, henüz yirmisini doldurmadığımdan bana öyle göründü. Hepsi boyalıydı. Rastıklar, sürmeler, allıklar ile güzelleşmişlerdi! Şuralarına buralarına püskürtme benler kondurmuşlardı. Kaşların çatık, yani burun üstünde bitişik olması zahir modaydı ki, öyle bir makyaj yapmışlardı. Hacıyağına benzer bir koku sürünmüşlerdi. Elleri tentürdiyota batmış gibi kınalıydı. İçlerindeki terbiyeliler, kaba şaka yapanları susturuyor, bizim kibar olduğumuzu söylüyorlardı. Arpa kahvesi ikram ettiler. Kaçak tütünü elleriyle sarıp yarısını tükrüklediler, yarısını bayrak gibi açık bırakıp biz tükrükleyelim, içelim diye ikram ettiler.

Göz kaş işaretinden sonra biz de birer vizite ikramında bulunup çıktık. Yol yorgunu olduğumuzu, yine geleceğimizi söyledik ki, gönülcükleri kırılmasın.

BU PERİŞANLIĞIN SORUMLUSU KİM?

Kastamonu'da sokak fotoğrafçısına çektirilmiş bir resmimiz vardır. Mahut kalpaklarımızla. Çapulalarımızla. Benim sarı paltom, Nâzım'ın gri paltosu... Ve ben sıskacık, sıskacık... Nâzım heybetiyle nasıl dehşet saçıyorsa, ben de iskeletvari vücudumla aynı dehşeti saçıyorum. Tam tezat teşkil ediyorduk. Herkes «Kim ola bunlar?» gibisine dönüp dönüp bize bakıyordu. Ve biz de herkese bakıyorduk. Sorumlu kim? Bu memleketin böyle kalmasında sorumlu kim? Geçenlerin hangisi? Hangi evde oturuyorlar onlar? O sorumlular?

İşte o zaman kırmızı boyun atkılı Spartakist Sadık Ahi'-

nin beyinlerimize düşürdüğü çekirdek filizleniyordu. Hmmm, ağalar! Bizdeki burjuvalar onlar olacak. Hımmm, onların kapı kulu uşakları!

Kes! Hiç balta görmemiş bir orman keser gibi kes
Bu altından bataklığın her sivrilen başını!
Sana kesti yaktı yıktı deseler de aldırma,
Dinle bak ne vaadediyor yüreğinden gelen ses!

Bunu Nâzım, üç-beş ay sonra Bolu'dayken yazdı.

Doğrusu, yüreğimizden gelen sesin ne vaadettiğini biz henüz kestiremiyorduk. Nihayet bu şiirin arkası pek belirsizdi. Aklımda bile kalmamış. Yalnız yıkılması gereken bir şey var. O, açıktı. Göz önündeydi. Bu hal, bu perişanlık yıkılmalı. Hâlâ bile, kaç yıllar, kaç yıllar sonra Türkiye kargaşalar içinde kıvranırken, çoğu aydınımız «Yıkmalı yıkılmalı. Yerine ne koymalı? That is the question! Belki altı üstünden iyi çıkar» umudundaydı.

Biz bu zihniyetin kırk küsur yıl önceki habercileri gibiydik. Filânca ağa dendikçe, filânca eşraf, filânca mütegallibe dendikçe, öbürlerinden daha iyi yapılmış, fakat çağdaş uygarlık ölçüsünde modern ahır konforuna dahi varamamış binalar gördükçe: «Gidi, ah gidi» manasına kafalarımızı iki yana sallıyorduk. Bir üstün taşıt gördükçe de...

O devirlerde üstün taşıt ne Kadillaktı, ne Rolls Roys. Hatta ne de otomobil. İnebolu ile Ankara arasında motörlü tek araç yoktu. Ne nakliyede, ne ziraatte. Kağnılar malûm. Yollara onlar hâkimdi. İçi oyuk tip araba tekerlekleri enderdi. Belki de bunlar batak yollara pek uymuyordu. Yaylı araba da ender mi enderdi. Ve en lüks nakil vasıtası üç atlı yaylıydı. İnebolu ile Ankara arasındaki dokuz günlük yaya yolculuğumuzda, bunlardan dokuz tanesine rastlamadık desem doğrudur.

Yaylı araba, üstü muşamba ile kapalı bir tüb gibidir. Yüksek tekerleklerin üstünde yüksek yaylarla salıntılıdır. Tüpün alt kısmı düzdür tabiî. Ve buraya yer yatağı gibi döşek serilir. Rahat yastıklarına abanılır. İki hatta üç at çektiği olur bu arabayı. Üçüncü at dingil dışı yana koşulur. Rusların troykası türünden. Arabacıdan başka buna üç kişi, dört kişi

de bağdaş kurup rahatça binebilir. Biz bazen tek yolcu götürene rastlıyorduk. Ve bunda bir altın babasının gittiğini anlıyorduk. Kafası kırılası mütegallibelerden biri ya da. Kapıkulu azmanı biri ya da. Yolun kıyısında sözü geçen piyade arkadaşımızla beraber durup kindar gözlerimizden şimşekler salıyorduk zalim zalim. Çünkü bize düşen tohumdan onlara da birer çimçik serpiştirmiştik. Bu memleketi bu hale getirenler aleyhine.

Dağlık bir bölgede tam bir tepedeyiz; aşağıdan doğru üç atlı bir yaylının dolu dizgin ve insafsızca kamçılanarak geldiğini görerek mola verdik: Dur hele şuna bakalım. Büyük bir hadise oluyor. Tek adam binmiş yaylıya... Şişman bir adam. Koca koca bıyıkları da var. Arabacıya: «Sür» emrini vererekten geliyor belli. Kim bu yelpaze kalpaklı, üstü başı yepyeni!..

Durmuşuz fukaralığımız içinde, memleket sevgimiz içinde ve karmakarışık idealler içinde vakur bakıyoruz. Uzun değneklerimize iki elimizi çenemiz hizasında dayayarak. Yolculukta asâvarî kullandığımız değneklerimize...

Üç atlı yaylı, yelpaze kalpaklıdan aldığı emir üzerine rap dedi, önümüzde durdu. Tüpün arkasından ilk önce yepyeni pabuçlar, sonra yepyeni bir getr ve külot pantolon... İri göbekli bir zat, önümüzde heybetli belirdi. Kim olduğumuzu nereye gittiğimizi sordu. Yüzüne bakmayarak, başımız havada, boynumuz yampiri dönük, ikişer kelimeyle özetledik. Ellerimizin istifini asâlarımızdan bozmayarak...

Bu istiskalin, bizdeki bu ruh haletinin farkında olmayarak yaylıdan inen adam bize, bir konferans geçti. Ama ne konferans! Sanki biz binlerce insanmışız da o da meydan demagogu... Şöyle dayanmalıymış, böyle ölmeliymiş bu vatan için...

Netekim kendi, Batum'a mı bir yere şehbender gidermiş. Bu gaye ile... Adı da Fahri bey mi imiş, neymiş? İlerki senelerde onu, meydan mitinglerinde daha üstün demagogların yanında dikili gördüm. Ağzı yeni tip demeçlerle sulanıyor gibiydi. Fakat ona söz vermezlerdi. Palavracı sayarlardı.

«Deh» edip yokuş aşağı gitti üç atlı yaylı... Fakat bu tablo Nâzım'a bir ilham kaynağı olmuştu. Gerçi bir yıl sonra... Ankara'daki kalemşorların ve küçük, büyük tip palavracıların izlenimlerini de derleyip potasında karıştırdıktan sonra...

Ve bu kış seyahatinin ardından zahmetli yaz seyahatleri yaptıktan sonra, o zaman büyük tepkiler yaratan ünlü «Yalınayak» şiirini yazmıştır.

YALINAYAK

Kafamızda güneş
ateş
bir sarık.
Arık toprak
çıplak ayaklarımızda çarık.
İhtiyar katırlardan
daha ölü bir köylü yanımızda,
yanımızda değil,
yanan
kanımızda.
Omuz yamçısız
bilek kamçısız
atsız, arabasız
jandarmasız,
ayı ini köyler
balçık kasabalar
kel dağlar aştık,
işte biz o diyarı böyle dolaştık!
Hasta öküzlerin
yaşlı gözlerinde
dinledik taşlı tarlaların sesini.
Gördük ki vermiyor toprak
altın başaklı nefesini
kara
sapanlara!
Rüyada gezer gibi gezmedik,
hayır,
bir çöplükten bir çöplüğe ulaştık.
İşte biz o diyarı böyle dolaştık.
Biz
biliriz
o memleket
neye hasret çeker.

Bu hasret
bir materyalist kafası kadar
çizgilenmiştir,
bu hasrette
madde var
madde!

★

Basık
suratı asık
evler
Köstebek yolu sokakların üstünde
vermiş kafa kafaya
Cin gözlü
güvercin sözlü
abani sarıklılar
dükkânlara bağdaşmış.
Yarık
tabanı çarıklılar
önlerinde.
Yarma
bir jandarma
tarlada zina eden
bir çifti sürür.
Kahvede
piri mugan dede
sulanırken çırağa
«Lâhavle ve lâ» çekip derin derin
bu geçenlerin
suratına tükürür.
İşte şu
ekşimiş uyku kokan çömlek gibi şehrin
kara sevdası değil böyle romantik.
Onun
ruhunun
iki kıvrak kelimelik
hasreti var:
BUHAR
ELEKTRİK!

★

Kör değilseniz eğer
görürsünüz ki
şu toprak yüzlü rençper
Kafkastan arta kalan
kalbur göğüslü oğlu
kel başlarında mültezimin
tırnakları oyulu,
kızıyla
karısıyla
kağnısıyla
son karış toprağına sarılmış,
ölse de burada onlarla ölmek
burda
onlarla
gömülmek
istiyor.

★

Dağların, tarlaların özlediği,
arzulu bir kadın gibi şehvetle gözlediği
her tırnağında 1,000 manda kuvveti
demirleşen
ve çalkalar gibi toprağı eşen
ruhu buhar
makinalar!

★

Ey cam karınları
sarı
nargileler gibi horuldayan,
ey üç atlı yaylısının içinden
sağır
burunsuz
kör
köylülere
Pierre Loti ahı çekip geçen

ağzı gemli
eli
kalemli
efendiler!
Tatlı maval dinlemekten gayrı usandık.
Artık
hepinizin kafasına
şu
daaaaaank
desin:
Köylünün toprağa hasreti var,
toprağın hasreti
makinalar!

(1922)

Eski sosyalistler, kapitalist cemiyetini çok güzel eleştirmiş ama, yeni bir dünya kurmak için yol gösterememişlerdir. Nâzım da bu şiiri yazdığı o devirde o sosyalistleri andırıyordu. Bu ünlü şiirinde tasvirlerini, tenkitlerini pek parlak yapmıştır. Lâkin hatırlıyorum, çıkar yol konusuna gelince, yeni rejim için ne tavsiye edeceğini bilmiyordu. Pek zayıf olan sonuçlara vardı; çıkar yol: «İki kıvrak kelimelik —hasreti var: — BUHAR - ELEKTRİK» Sonra, «Köylünün toprağa hasreti var —toprağın hasreti— makinalar!» Bütün bunlar sosyalizm olmadan da yapılabilir işler.

İSTİKLÂL MAHKEMESİNDE BİR FİDAN BOYLU

Bu seyahatimizin bir izlenimi de, İstiklâl Mahkemelerini seyredişimiz oldu.

Halkın zihniyeti öyleydi ki, vatan anlamının belirmemiş olduğu meydana çıkıyordu. Bir vilâyetteki insanlarımız öbür vilâyetteki düşmanların ilerleyişine memleket istilâsı gözüyle pek bakamıyorlardı. Bütünlük fikri pek doğmamıştı. Bu sebeple, askerlik çağırılarına katılmayanlar çok oluyordu. Zaten Trablus Harbi, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve daha önceki tedip hareketleri üst üste gelmiş, yedi yıl belki ondan fazla süren askerlikler, seviyelerini yukarıda anlattığım in-

sanlarımızı bezdirmişti. Şimdi bunları meşru bir vatan müdafaası için tekrar silâh altına almak gerekiyordu. Fakat bezgin vücut, bezgin ruh debreşmiyordu. Bir sille, bir kamçı gerekiyordu. İstiklâl mahkemeleri de bu noktadan hareket edip bazı kaçakları en ağır cezalara çarptırıyordu.

Bir mektep binasına girmiştik. Sınıftaki kürsüye, yelpaze kalpaklı bir zat oturmuştu. Tepesinde «İstiklâl Mahkemesi Allah'tan başka kimseden korkmaz» yazılıydı. İki yanında galiba iki de âzâ vardı. Lâkin sınıfı halk kalabalığı öyle doldurmuştu ki, kim âzâ kim dinleyici belli bile olmuyordu. Biz de araya sıkıştık. Jandarmalar halkı yararaktan fidan boylu bir delikanlıyı getirdiler. Başında fes vardı. Ayağındaki yemeniler boyalıydı. Gayet terbiyeli, uslu akıllı, sevimli bir adamcağız.

Adı, sanı soruldu. «Kaçtın mı?», «Kaçtım.»

Reis sağa döndü, fısıldaştı. Sola döndü fısıldaştı. İstiklâl Mahkemesinin temyiz edilemez kesin kararını şıpın işi verdi:

— E'ydam!

Yani idam.

Ve götürdüler, astılar fidan boyluyu oracıkta...

Evet, vatanseverlik. Evet, Nâzım'ın şiirlerindeki «şaha kalkmış atlarda yalın kılıç süvarilerin ha bre kafa kesmeleri». Ve altından bataklıkta her sivrilen başı kesme tavsiyeleri.

Lâkin bu anlattığım «E'ydam» daki konkrelik bizi son derece yadırgattı. O filiz delikanlının hamamın namusu uğruna ceza görürcesine asılması, toplumla kişiliğimiz arasında bir uyuşmazlık olduğunu bize anlattı.

Nâzım'ın yakın akrabası şair Oktay Rıfat, bir şiirinde sanki bizim bütün izlenimlerimizi özetler: Bu vatan için şu yanımızdaki gençler şehit olmaya gidiyorlar. Bu vatan için o şehbender, yepyeni urbalarını giymiş, üç atlı yaylıda dolgun maaş almaya gidiyor. Bu vatan için filiz delikanlı, başkalarına ibret olsun diye sehpaya gidiyor. Oktay Rifat bu vatan için herkesin kendince bir şey yaptığını anlatır.

GÖRDÜĞÜM EN GERİ KÖY

Çankırı'ya girmeden bir gün önce, seyahatlerimizde rastladığım en geri dekor içinde yaşadık. Bu, bütün arızalı hayatımın da rekorudur. Düz ovada karlar çözülmüştü. Bir karış,

bir buçuk karış çamur... Ayaklarıyle hamur yoğurduğu söylenen eski fırıncılar gibi, her adımımızı cıvıklıktan kurtararak yürüyorduk. Gece bastırmıştı. Tezek kokuları bir iskân bölgesinin yakınlığını müjdeler. Bir tezek kokusu var ama, hem de yoğun biçimde.... Nerede? Ne köy görünüyor, ne dam silueti... Ne ağaç, ne değirmen... Katırcıya soruyoruz:

— Hani köye varacağımızı söylemiştin. Nerede köy?

Âdeti gereğince çenesini uzatıyor, işaret ediyor:

— Nah işte geldik.

Kimbilir daha kaç saat çapulalarımızı böyle çamurdan çekmeye uğraşacağız. Baldırlarda da güç kalmadı.

— Hani ya görünmüyor?

— Nah, işte, diye tabanıyle çamurlara vurdu. Köydeyiz ya işte. Köy tabanımızın altında.

Gerçekten de ayaklarımızın altındaki mini mini bir tepeciğin deliğinden tezek dumanı çıktığını gördük. Tepecikten indik. Bir tahta kapıyla karşılaştık. Burası köyün misafir odasıymış. Öbür evler de toprağa oyulmuş koğuklardı.

Katırcı bağıraraktan geldiğimizi haber verdi. Kapıyı kaktı. Kanat açılınca üzerimize duman fışkırdı.

Yağmur başlamıştı. Fena ıslanıyorduk. Çaresiz daldık. Hani mahalle kahveleri vardır, dumana boğulmuştur. Onların havası burasınınkine göre Çamlıca havası... Dipte bir ocak yanıyordu ama, dumanı bütün oyuğa yayıldıktan sonra ancak bir kısmı tepe deliğinden çıkıyor. Ne gariptir: Topkapı sarayını gezenler, mutfak kısımlarında aynı üslûbu görürler. Fakat bu koca oyuğun tavanı da duvarları da düz değildi. Burası bir mağaraydı. Toprak yer, merdaneyle vurula ezile berkleştirilmişti. İçerisi ocağın aleviyle aydınlanıyordu. Köyde lamba, mum türünden başka ışık kullanılmazmış. Yerlerde, kimi pırtı yorganına sarılmış, kimi ocaktaki tezek alevlerine sırtını vermiş perişan köylüler yatıyordu. Çarıkları çamurdan çizmeye dönmüş, sayıları da mağaranın yüzölçümüne göre o kadar çok ki, çökecek boş yeri zor bulduk. Çaresiz kıvrıldık, «Destur, biraz öteye»lerle uzandık. Yorgunluktan perişandık. Uyuduk da... Arasıra yüzümüze, gözümüze bir çamurlu çarık, bir heybe, bir torba çarptı. O kadarı bu samimî hayatta olur, aldırma...

Acaba bu altı günlük yürüyüş, dikkatimi de vücudum kadar yormuş muydu? Çankırı ile Ankara arasındaki seyahatten bende pek hatıra kalmadı. Yalnız şunu biliyorum: Çankırı, tahta barakalar gibi evleri ve tahta dükkân kepenkleri çok bir kasabaydı. Sanki tekmil ağaçlarını keresteye çevirmişler. Kırk şu kadar yıldır görmedim. O tarihte öyleydi.

Kasabaya girişimizi hiç unutmam. Yatsı vaktiydi. Fener mener yanmıyordu. Her taraf kapkaranlıktı. Sadece görebildiğimiz, bir elde meşale, bir elde testi, kadınlar çeşme başında su dolduruyorlardı. Gölgeler oynuyordu. İlgiyle baktıktı. Meselâ Kâbil'i, meselâ Babil'i biz böyle tasavvur ederdik. Türkiye'de XX. Yüzyılda dün gece kaldığımız o köy gibi, bu kasaba gibi yerler bulunabileceğini hayalimize sığdıramazdık. Sonradan çok vilâyetlerimizde memurluk yapmış tecrübeli bir dostuma gördüğü en ilkel yerleri sordum. Çankırı'yı da saydı.

Elbette Doğuda daha ilkel yerler vardır. II. Dünya Savaşı sonunda, Doğu illerimizde genel müfettiş olan Avni Doğan, bana, İstanbul'un bir kulübünde iki viski arasında anlattı. Doğu'nun bir merkezinde kaymakam, jandarma kumandanı, maliyeciler, askerlik dairesi ilgilileri ilh, köhne bir deve hanının alt katını işgal ederlermiş. Kaymakamın meskeni üst kattaymış. Ama bütün ahşap kısımlar eskimiz. O bölgede de orman yok, kereste nakledilemiyor. Kaymakam ve ailesi üst kata ip merdivenle çıkarlarmış.

Acaba o mu rekor? Anlattığım köy mü? Doğunun dağ mağaraları mı?

İki dinlenme günümüzü de Çankırı'da geçirdik. Gaipten bir haberci şayet Nâzım'm bir siyasî sebepten yıllar sonra bu kasabanın hapishanesine atılacağını fısıldasaydı, mutlaka kurtuluş hareketimizin başarılı olamayacağına, güzel yurdumuzun işgal kuvvetlerinden birinin mandası altına girmiş bulunacağına hükmeder, kahrolurduk.

Spartakist ağabeyler, İnebolu'dan yaylı arabayla bizden evvel hareket etmiş olmalarına rağmen, şimdi hatırlayamadığım bir sebeple Çankırı'da duraklamışlardı. Bol camekânlı kahvede onlarla karşılaştık. Ankara'ya varışımız da birlikte oldu.

İnebolu'dan beraber hareket ettiğimiz genç asker ve sivil

arkadaşlar yorularak kısmen Kastamonu'da kısmen Çankırı'da kaldılar. Katırcı da Çankırı'da kaldı.

Biz iki gün dinlendikten sonra yeni bir kafileyle, yine üç günde Ankara'ya ulaştık. Böylece İnebolu ile Ankara arasındaki mesafe kara kışın kar ve çamur engelleri yüzünden on dokuz yaşındaki yürük insanlar için dokuz gün sürer. Aradaki dinlenmeler hariç.

Yol arkadaşlarımızdan hiç birinin ne ismi, ne cismi aklımda kalmıştır. Hani tren kompartımanında bir aileyle dostluk kurarsınız, ama menzile varınca birbirinizi unutursunuz. O türden... Onlar şayet hayatta iseler bilmem bizi hatırlayacaklar mı? Yalnız bir generale rastlamıştım. O yolu beraber yapmışız. Lâkin adını sormak ayıp olur diye düşündüm. Ünlü bir kişiydi. Bir tören kalabalığında buluşup ayrıldık. Hatıralarımız parladı, söndü gitti.

Ankara'ya Çankırı kapısından girdik. Şimdi Ulus Meydanı olan yer noktası noktasına ne haldeydi bilemiyorum. Yalnız halen Karaoğlan çarşısı aşağı yukarı o devirde gördüğümüze yakın bir durumdadır. Meşhur bir Taşhan vardı. Altındaki ahıra atlar bağlanırdı. Üstteki odalar lüks sayılırdı ama buram buram gübre kokardı. Orada bir oda tuttuk. İlk iş yıkandık. Bitlerimizden temizlendik, ve geceleyin açık olan karşıki muhallebicide karınlarımızı doyurduk.

Sabahleyin, Ankara'nın güneşiyle uyandık. Çevremizi şöyle bir dolaştık. Korları sönmüş, kıvılcımı tükenmiş bir saç mangalın külleri ortasında hissettim kendimi. Ne bir onarım belirtisi, ne bir tutam yeşillik... Kül kokusu, bir ecişbücüşlük.

Geçtiğimiz bütün Anadolu bölgesinde evlerin birer odası iskelet halinde bitmemiş olarak bırakılıyordu. Nazar değmesin diye imiş. Altın babaları bile bunu böyle yaparlarmış. Bu mimarî üslûbu, şehirlerin sefaletine sefalet katıyordu.

Ancak, Ankara'nın sevimsizliği, (muazzam bir yangın felâketine de uğradığından) benzersizdi. Ahali bakımından da bir zeytinyağla sirke karışmazlığı... Şehir idare merkezi haline geldiğinden, buraya memurlar doluşmuştu. Sokaklarda her halleriyle yerli halktan ayrılıyorlardı. Zeytinyağ gibi üste çıkmak çabasındaydılar. Yerli halk ise, onlara sirke kadar

ekşiydi. Fuzulî'nin dediği gibi: «Ben ana gusse ol bana âfet - Müteneffir ben ondan ol benden.»

MECLİSTE GÜRÜLTÜYE SEBEP OLDUK

Resmî dairelerin açılma saatinde, Matbuat Müdürlüğüne gittik. Çünkü bize harcırahları orası göndermişti. Doktor Adnan Adıvar, o sırada İçişleri Bakanıydı. Bu zat İttihatçıların perde arkasında rol oynayan kişilerindendi. Matbuat Müdürü olan Muhiddin (Birgen) Taninci Muhiddin diye anılırdı. Tanin gazetesinde, yine İttihatçılar zamanında başyazarlık ettiği için. Onun da ne derece İttihatçılıkta devam ettiğini, Kafkasya'daki müşterek hayatımız dolayısıyle uzunca anlatacağım.

Taninci Muhiddin, otuz beş yaşlarında kadar görünen şeklen sevimli bir zattı. Bakışları dostçaydı. Derdinize mutlaka bir çare bulacakmış, zor işlerinizi mutlaka o halledermiş; çok bildikleri varmış, ama söylemeye ne hacetmiş gibi tavırlar takınıyordu. Siz anlattıkça kafasını sallar: «Hımm... Hımm...» diye dinlerdi. Sonra «arslan çocuklar» der gibi omuzunuzu okşardı.

Harcırahımızı verdiği için bu daireye gidip gelmek zorunda kalıyorduk. Toz içinde, eski bir Osmanlı kalemiydi burası. Her gidişimizde Taninci Muhiddin, «Bize bir çare bulacağını» söylüyordu.

— Ne iyi ettiniz geldiğinize! diyordu.

Ara sıra yine «hm, hm» diye düşünceye varıyor:

— Sizi Maarife devretsek. Bir hocalık alsanız. En münasibi de budur, diyordu.

Fakat yine de bize bir iş havale etti:

— Uzun bir şiir yazın. İstanbul gençliğini Millî Mücadele ile ilgilendirsin.

Cana minnet... Biz de kaleme sarıldık. Çoğu mısralar Nâzım'ın olmak üzere, meydan hatipliğine benzeyen takriben iki, üç sahifelik bir manzume kaleme aldık ki, fikir vermek için son tarafını yazıyorum:

Gel ey iymanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik!
Gel ki Anadolu'da senin bükülmez, çelik
İymanına, azmine ümit bağlayanlar var.

Falan filân...

Sonunda, Anadolu hareketine katılmayanlara şöyle çıkışıyoruz:

O satılmış vezire, o satılmış Hünkâra
O satılmış kullara sizde mi katıldınız?
Siz de mi satıldınız, siz de mi satıldınız?

Taninci Muhiddin kafasını sallaya sallaya okudu. Muhabbetle yüzümüze baktı. Pek beğendiğini söyledi. «Arslanlar» diye gene omuzumuzu okşadı.

Fakat... Fakatı var. Vahdettin aleyhine gerçi Ankara'da çok konuşuluyor; Mustafa Kemal de ona cephe almış. Hatta Padişah Mustafa Kemal'e karşı bir derme çatma ordu bile göndermiş. Yine de, Büyük Millet Meclisinin Matbuat Müdürlüğü, padişahı küçümsemeye cesaret edemiyordu. Belki de mebuslardan bazılarının gazabına uğramaktan korkuyordu. Onun için, hünkâr kelimesini oradan kaldırmamızı teklif etti Muhiddin. Biz de vezni kafiyeyi bozmadan bir rötuş yaptık. Bu manzumeyi, Matbuat Müdürlüğü resmen bastırdı. Bizim imzalarımızı kullanmadı. On bin mi bastırmış? Yirmi bin mi bastırmış? O zaman için süper bir rekor olan bir sayıda bastırıp dağıtmış. Bu da mebuslardan bir çoğunu kızdırmış.

Bizim ikimizin dinleyiciler locasında bulunduğumuz bir gün Taninci Muhiddin'i Millet Meclisi huzuruna çekerek sorgu suale uğrattılar. Azarladılar. Zavallı Muhiddin, Meclisin karşısında el pençe divan duruyordu. Başında yelpaze kalpağı vardı. Cevap vermiyordu. Belki içinden yine «Hm, hm» diyordu. Bizse onun alev alev harlanmasını beklemiştik...

Konuşmacılar arasmda Muhiddin Baha Pars da Besim Atalay da vardı galiba? Hafızam yanılttıysa özür dilerim. Herhalde o tip mebuslar konuşmuşlardı. Birbiri arkasından kürsüye çıktılar. Özetle dediler ki:

— Matbuat Müdürlüğü kendiliğinden böyle bir işi nasıl yapar? Hem ne yanlış bir dâvettir bu! Burada zaten memur

kalabalığı var. Adamları yerleştirecek iş bulamıyoruz. İstanbul'da ise işsizler sayısız. Ya bu dâvetimizi okuyup akın akın Ankara'nın yolunu tutarlarsa biz ne yaparız? Bizim eli kalemliye, şaire filâna ihtiyacımız yoktur. Bizim teknisyene, mühendise, sanat erbabına, müstahsile, pratik işçilere ihtiyacımız vardır. Onları da çağırmak usulü bu değildir. Bu manzumeyi kim yazmış? Kâğıt pahalıdır. Bu dâvetiyeyi devlet parasıyle ne demeye bastırmışlar?

Ben çok üzülüyordum ama, Nâzım, Muhiddin Birgen'den fazla «Hm hm» diyordu.

Bu skandal üzerine Muhiddin, artık bizimle şahsen ilgilenemedi. Evvelki düşünüşüne uygun olarak ikimizi de Maarife kamançe etti. Orada da ya Tedrisat-ı Taliye müdürü (orta tedrisat) ya da Müsteşar durumunda olan Kâzım Nami ile karşılaşıp bağdaştık. Liselerin güdümü herhalde bu zatın elindeydi.

O bizi, Taninci Muhiddin'den daha büyük bir sempati ile karşıladı. Babamı Selânik'ten tanırmış. O da babam gibi İttihatçıymış. Çok hürmeti varmış. Nâzım'ın da babasını tanırmış. Tuhaf şey, demek bizler on dokuzar yaşındaymışız? Halbuki o, ondokuz yaşındayken pısırık bir oğlanmış. Bak biz neler yazıyormuşuz, ilh...

BOLU'YA ÖĞRETMEN ATANDIK

Vekille konuşup bizim liselerde boş bulunan birer hocalığa tayinimize dair prensip kararı almış Kâzım Nami... Listesini açarak boş bulunan yerleri gözden geçirdi. Ben Galatasaray'da riyaziyeden birinci olduğum için ille de riyaziye hocalığı istiyordum. Boş yok riyaziyede. Lâkin Fransızcada yer var.

— Estağfurullah! Ben bu vazifeyi yapacak ehliyette değilim, dedim.

Güldü:

— Sen Galatasaray'da okumadın mı?

— Okudum.

— Parlez - Vous Français?

Fransızca cevap verdim. Biraz bildiğimi söyledim. Daha başka sorular da sordu. Cevapları birbiri ardından yapıştırı-

yordum. Sözlü sınavı kazandığımı bildirdi. Basit bir kitaptan yarım sahife okuttu. Her kelimesini biliyorum tabiî.... Dikte yazdırdı, hiç yanlış yapmadım tabiî... «Analiz gramatikal» yaptırdı. Mektepten yeni çıkmışım, mükemmel biliyorum, tabiî...

Böylece yazılı imtihanda da başarı sağlamış oldum.

Lise son sınıflarına tayin edildiğimi müjdeledi.

Galatasaray'daki kendi hocalarımı göz önüne getiriyordum. Bilgimden utanıyordum. Lise hocalığını kabul etmemekte ısrar ediyordum. O da ısrar ediyordu. Kadrodaki parlak Fransızca hocalarından biri olduğumu bana telkin etmeye çabalıyordu. (Ömrü uzun olsun. Hâlâ kendisine rastlayınca bu imtihanı hatırlatırım. Şakalaşırız.) Netekim üstad haklıymış, bir bakıma... Çünkü benden evvel Fransızca hocalığı yapan birine sonradan özel dersler verdim.

Galiba biraz şımarmıştım ki, bu sefer de kabarık şartlar ileri sürdüm: Her ne pahasına ağaçsız bir bölgeye gidemeyeceğimi, isterse yurdun bir bucağında olsun, mutlaka ağaçlıklı bir yerde vazife almak istediğimi kesin olarak bildirdim.

Zira, Anadolu'nun, ağaçlı bölge, ağaçsız bölge diye akla kara gibi iki kutba ayrıldığı kanısındaydım.

Nâzım da ileri atıldı. Onun da bir şartı vardı: İkimizin aynı yere tayinini istiyordu. Yoksa, hayır!

Kâzım Nami, gerçekten baba, babacan bir adamdır. Anlayış gösterdi. Karıştırdı evrakı, iki boş kadrolu yer aradı. Elâziz'de varmış ağaçlı yer olarak... Bolu'da da varmış ama, Bolu'dakilere Nâzım için harcırah verilemezmiş. Çünkü ilk sınıfların Türkçe hocalığı imiş. Mahallî bütçeden maaşı da azmış.

Bana teklif edilen elli altı lira maaşlı bir hocalıktı. Nâzım'a teklif edilen otuz liralık...

İster Elâziz, ister Bolu... Hangisi olursa kabul edecektik. Kâzım Nami, düşünüp karar vermemiz için bize ertesi güne kadar zaman bıraktı.

Sevinçten uçarak sokağa fırladığımızı hatırlıyorum.

Bütün bu anlattığım olaylar bir aya yakın zaman içinde geçmişti. O sürede ahbaplar edinmiştik. Temaslarda bulunmuştuk. Türlü insan manzaraları seyretmiştik. Olup bitenler hakkında az çok fikir sahibi olmuştuk. Özellikle Spartakistler-

le Ankara'da buluşmuş, bir çok seferler görüşmüştük. Fikirlerimiz epey gelişiyor bir bakıma... Kafamızın içi az çok duruluyordu.

Kâzım Nami'nin yanından ayrılınca, hemen, tanınmış şair Samih Rıfat'a koşmuştuk, Samih Rıfat, Nâzım'ın teyzesinin kocasıydı. Şair Oktay Rıfat'ın babası. Dil Kurultaylarının ünlü başkanı oldu sonraları... O zaman milletvekili de değildi. Bir vazife almak için Ankara'nın önemli bir toplantı yeri olan Kuyulu Kahve'de bizimle birlikte vakit öldürürdü.

Sakallı, güler yüzlü, —bence— çok iyi kalpli bir zattı. Elâziz'e gitmemizi katiyen onaylamadı:

— Orada başınıza neler geleceğini kestiremezsiniz, dedi. Ama bakın Bolu İstanbul'a yakındır. Tabiatı da munistir. Mutlaka orasını seçin.

Sözünü dinledik. Ertesi gün muamelemiz tamamlandı. Tek harcırahla ikimiz gideceğimiz için, arabaya da, ata da binmemiz mümkün değildi. Yine bir katırcı edindik. Başkaca mallar da taşıyacakmış. Benim meşhur sarı bavulu ve öbür eşyamızı yükledik. Kızılcahamam Gerede yoluyle dört günde, yürüyerek Bolu'ya vardık.

Fakat daha önce, Ankara'da resmî hayat dışında geçirdiğimiz zamanı hikâye edeceğim.

GEÇİT RESMİNİ SEYREDEN MUHALİFLER

İnebolu'da aldığımız harcırahı miskal miskal sarfetmemize rağmen gittikçe parasız kalıyorduk. Karnımız doymamak tehlikesiyle karşılaşıyorduk. Bu sebeple Taşhanın odasında bile oturamayıp şehrin pek uzak bir yerinde, sözüm ona bir pansiyona taşınmıştık. Spartakist arkadaşlarla birlikte kalabalık bir odada yattık. Sadık Ahi de bizimle beraberdi. Kırlara çıkıyorduk. Hangi çalının altında adam gizli gibi etrafma bakındıktan sonra, Marx'ın cümlelerinden birini söylüyor. Sonra bunu hadîs yorumlar gibi uzun uzun anlatıyordu. Meselâ: «Proletaryanın zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi yoktur.» Meselâ, yıllar sonra Nâzım'ın şiirine girmiş şu kelâmı Marx'ın:

Duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin!

Hem esrarlı, hem şairane... Dinledikçe gözlerimizin önünde perdeler açılıyordu. Kanında Ahi'lerin dayası olan bu şeyh, bizi büyülüyordu.

Yollardan itibaren edindiğimiz izlenimlerle birleştirip bu memleketin, bu sefaletten kurtuluş çaresini, dumanlı bir ümit halinde önümüzde görüyorduk. Belki de İlkçağlarda paiyenler yeni dinlere bu ruhsal durumlarla girmişlerdir.

Büyük Millet Meclisinin karşısında, bir yazlık kahve vardı ki, Ankara'ya sonradan ikinci gelişimde Ziya Gökalp'le yirmi dört saatimizi burada birlikte geçirdik. Onu sonradan anlatacağım.

Bir gün zamanın muhalifleri olan kimi daha sağcı, kimi epey solcu —fakat hiç biri hakkında bu tabirler kullanılmayan— ahbaplarla oturmuş, çay içiyorduk o bahçede. Meclisin balkonunda nüfuz sahibi belirli mebuslar yelpaze kalpaklarıyle, koyu renk elbiseleriyle yer almışlardı. Mustafa Kemal'in de biraz sonra balkona çıkacağı söyleniyordu. Kendisini ilk defa görecektim. Merakla bekliyordum.

Bir askerî geçit resmi olacakmış sokakta. Muhafız Alayı da geçecekmiş. Millî çeteler de geçecekmiş. Çerkesler faslı filân. Çerkes Ethem'inkiler mi, onu tayin edemiyorum. Ama herhalde çeteler.

Yine bu yazlık kahvedeki grubumuzda kimlerin konuştuğunu hatırlamıyorum. Şu manada sözler sarfedildi pervasızca... Bizim ve başkalarının bulunduğu dikkate alınmadan

— Biri çıkıp şunu vursa! (Yani Mustafa Kemal'i)

Ben fena halde irkiliyorum. Mizacım herkesin fikrini dinlemektir. Hoşgörülü olmak eğilimindeyim. Esasen vuracakları da yoktu. Lâftan ibaret. Ancak, Mustafa Kemal'in benim idealize ettiğim Mustafa Kemal'in aleyhine Ankara'da büyük bir cereyan vardı. Bazıları başka bir paşanın liderliğe lâyık olduğu fikrindeydi. Meselâ Kâzım Karabekir'i, daha hamiyetli Osmanlı tipi ve devlete daha çok hizmet etmiş sayıyorlardı. Bazıları muhafız alayı ile kurulan tantanayı belki de yeni bir padişahlığın ilk basamağı olacak sanıyordu. Bazıları içki yasağı varken Mustafa Kemal'in sofra âlemleri yapmasına içerliyorlardı.

Geçit resmi başlayınca, Mustafa Kemal sahiden balkona çıktı. Sonradan pulların üstünde, heykellerde ve resimlerde

gördüğümüz, Kocatepe'ye tırmanan Mustafa Kemal... Fakat o tarihte henüz tırmanmamış... İnce, zarif ve balkonda herkesten apayrı Mustafa Kemal'di.

Buna rağmen Nâzım, civardaki muhalefete bir sebeple uydu: O güne kadar Mustafa Kemal'i hep takdirle anarken muhafaza ihtişamını ve bütün dekor ortasındaki tek başınalığı antidemokratik buldu.

Spartakistler bize —başlarında Mustafa Suphi olan— 15 Türk komünistinin Trabzon'da takaya bindirilip boğdurulduğunu anlatmışlardı ilerde... Kimi Ankara'dan emir alındığını söylüyordu. Kimi Trabzon'da Yahya Kâhya'nın bu siyasî cinayeti kendiliğinden yaptığını söylüyordu. İttihatçıların köprü başında adam vuruşları gibi 1921 yılında, merkezin tertibi ile siyasî cinayetler yoktu.

Siyasî suikastların ve ferdî darbelerin karşısında olduğumuzdan bu Karadeniz dramı yalnız Nâzım'da değil, benim üzerimde de pek kötü bir etki bırakmıştı. Bunu meydana vurmaktan da kaçınmıyorduk. Hâlâ da siyasî cinayetlerin aleyhindeyim.

PİYAZCININ KAPISINDA PİYANGO

Nâzım'ın yakın akrabalarından meşhur Ali Fuat (Cebesoy) paşanın babası İsmail Fazıl Paşa da Ankara'da bulunuyordu. Mustafa Kemal ona çok hürmet edermiş. Nâzım Hikmet de bu ihtiyar paşaya «enişte» diyordu. Şair Samih Rıfat, birkaç kere Kuyulu kahvede bize:

— İsmail Fazıl paşa sizi görmek istiyor, dedi.

Hernedense gitmedik. Yahut gidemedik.

Son derece parasız kalmıştık.

Bir ahçı dükkânının camekânı önünde piyazlara, Arnavut ciğerlerine filân imreniyorduk ki, omuzumuza bir el dokundu. Dönüp baktım. Güler yüzlü, kibar halli, sakallı bir zat. Hüsnü paşayı tanıdım. Nâzım daha evvel de bir karşılaşmamızda beni kendisine takdim etmişti. O da Selânik'ten babamın dostu olduğunu söylemişti. Hüsnü paşa, 27 mayıs 1960'dan sonraki

devirde kurulan Türkiye İşçi Partisinin lideri Avukat Mehmed Ali Aybar'ın büyük babasıdır desem, genç nesil onu daha iyi tanıyacaktır. Fakat eski nesil onu, Hareket Ordusunun gerçek kumandanı olarak tanır. 1325 yılının 31 Martında İstanbul'da isyan çıktığı zaman Rumeli'deki orduyu İstanbul kapılarına kadar getiren emir ve kumandayı Mahmut Şevket paşaya devreden bu Hüseyin Hüsnü paşadır. Nâzım Hikmet'in o da eniştesidir diye baş tarafta bildirmiştim. İsmail Fazıl Paşa ile birlikte Ankara'nın bağlarında bir köşkte otururmuş.

Elini öptük.

— Çocuklar, ne hakikatsiz şeylersiniz. Neden gelmediniz bize? dedi. İsmail Fazıl paşa da, filânca amcan, filânca dayın da oradalar. Hep seni merak ediyorlar, soruyorlar, Nâzım. Siz de beraber gelin, Vâlâ bey. Öbür gün yemeğe bekliyoruz.

Şöyle bir durdu. Bir piyazcının camına baktı. Bir yüzümüze baktı. Yine bir piyazcının camına baktı. Camekânın önünde yalınayak, başı kabak bir küçük çocuk yalanıyordu. Nasıl bir çağrışım oldu rahmetlide? Elini birkaç kere iç cebine soktu çıkardı. Hâlâ ifadelerimizi kontrol ediyordu. Sonuncu sefer parmaklarının arasında bir deste banknot vardı:

— Tedahülde kalan maaşlarımı şimdi aldım. Kısmetiniz varmış, çocuklar. Eğer aşağı doğru giderken karşılaşsaydık size bu parayı veremeyecektim.

Desteden bir yirmi beş liralık çekti. O devirde yirmi beşlik tek kâğıtlar vardı. Kocaman boyda. Koyu sarı... Pek güler yüzlü şeylerdi. Tasarruflu iki kişiyi iki üç hafta geçindirecek kudrette idiler. Hele Bolu'da bir ay.

Bunlardan bir tanesini bize uzattı:

— Yarı yarıya... Ben sizin de amcanızım, Vâlâ bey. Haydi haydi nazlanma.

Döndü yürüdü. Sonra başını çevirip:

— Öbür günü unutmayın, dedi.

O köşe başından kıvrılınca hemen piyazcıya daldık.

Benim, Ankara'da çıkan «Yeni Gün» gazetesinin birinci sahifesinde, o devrin geçim endeksini gösteren şöyle bir mizahî manzumem vardı. Yunus Nadi'ye ait olan gazeteye Kemal Salih benden beş liraya satın alarak basmıştı:

Yarım lirası olan cebinde çantasında
Yemeğini uydurur Merkez lokantasında
Parası tükenen de sabahleyin kaleme
Öte beri götürür çinko sefertasında
Benim ne yarım liram, ne de sefertasım var
Gözüm şu piyazcının soğan salatasında
Dün bir dostum dedi ki lokantaya gidelim
Bir ağırlık var dedim, midemin ortasında
Dostum hastalığımın sebebini aradı
Merkez'deki omletin bayat yumurtasında
Piyazcıdan çıkarken burun buruna geldik
Dedi burda işin ne, birader hastasın da
Dedim ki Ankara'ya sen evvelki gün geldin
Bu sırrı geldiğinin anlarsın haftasında.

Samih Rifat bu manzumeyi beğenmiş, Ankara'da sükse yapmıştım.

MUSTAFA KEMAL'E TAKDİM EDİLİYORUZ

Hüseyin Hüsnü paşanın randevusunu kaçırmadık. Bizi Samih Rıfat Kuyulu kahveden alıp arabayla köşke iletti. Yedik içtik. Şiir repertuvarlarımızı alâka ile dinlediler. Bizi teşvik ettiler. İsmail Fazıl paşa bize ikinci bir randevu verdi. Bu randevu ertesi gün Büyük Millet Meclisindeydi.

— Sizi Mustafa Kemal paşaya takdim edeyim, dedi.

Büyük Millet Meclisine gittik. İsmail Fazıl paşanın ismini söyleyince görevliler bizi büyük bir salona saygıyla aldılar. Burası binanın tam merkezindeydi. İçinde hemen hemen hiç eşya yoktu. Muayene salonu gibi bir yerdi. Ötesinde berisinde tek tük koltuklar, iskemleler vardı. Herkes pencere tarafında ayaktaydı. Mustafa Kemal'in siluetini görüyorduk. Etrafını iri cüsseli insanlar kuşatmıştı ama göze o çarpıyordu.

Kapıdan girdiğimizi farkedince, İsmail Fazıl paşa bize yürüdü. Ellerimizden tuttu. Birkaç adım attırdı. Onlara, takdim edeceği gençlerin biz olduğumuzu Mustafa Kemal'e Giritliye çalan şivesiyle söyledi.

Mustafa Kemal de konuştuğu gruptan ayrılmış bize yaklaşmıştı. Salonun tam ortasında buluştuk.

İsmail Fazıl paşa, isimlerimizi söyleyerek:

— Genç şairler, diye bizi takdim etti.

Mustafa Kemal, elini ilkönce bana uzattı. Aklıma öpmek geldi. Sonra askerî bir eda ile sıkmayı üslûba daha uygun buldum. Yine balkonda gördüğümüz kılıktaydı. Külotluydu. Ve meşin getrleri vardı.

Elinin etkisini hiç unutmayacağım. Bir kadın eli kadar nahifti. Nâzım da aynı şekilde selâmladı. Zaten ben öpseydim, elini o öpmeyecekti. Onun hesabına gaf olmasın diye hareketimi ayarlamıştım.

«Yolculuğunuz nasıl geçti? Ankara'yı nasıl buldunuz?» gibi basmakalıp laflara ihtiyaç duymaksızın, Mustafa Kemal, bizim için çok önemli bir sadede girdi:

— Bazı genç şairler modern olsun diye mevzusuz şiir yazmak yoluna sapıyorlar. Size tavsiye ederim, gayeli şiirler yazınız, dedi.

Daha da konuşacaktı. Ama aceleyle yanına bir iki kişi yaklaştı. Bir telgraf getirdiler. Paşa göz atınca telgrafla ilgilendi. Eliyle selâmlayıp bizden uzaklaştı.

Ertesi gün, sonradan maarif vekili olan Necati bey ve «Hayat bir katakullidir» diye de bir vecize yumurtladığı kendisini sevmeyenler tarafından ortalığa yayılan bir zat bizi yolda görüp dedi ki:

— Paşa hakkında derhal birer methiye yazın. Bana verin götüreyim.

Bu politika adamından ayrıldıktan sonra Nâzım, dişlerinin arasından, içinde birçok «s» harfleri olan uzun bir küfür savurdu.

Ben de Mustafa Kemal'e büyük saygı beslediğim halde menfaat kasitli şiir yazmayı amaca hizmet saymadım.

Ankara'daki birkaç hatıramızı daha anlatarak bu faslı bitireyim:

Birinci gelişimde değil, ikinci gelişimdeydi Ankara'ya. Meşhur Kuyulu kahvede beni Mehmed Akif'e takdim ettiler. Görüşmeyi o istemiş. Çok iltifat etti. Ve ne kadar gariptir ki, o da aynen Mustafa Kemal'in dediğini tekrarladı:

— Mevzusuz modern şiirler yerine gaye şiirleri yazınız.

Vasıta bir ama hedef ayrı galiba? Birinci amaç Kemalizm, öbüründe amaç, islâmî... Ümmetçi... Nâzım'da sosyalizm.

NÜZHET HANIM

Nâzım, Ankara'ya gelince, hayalindeki eski sevgilileri bir tarafa bırakıp İstanbul'da bilmem nerede tanıdığı Nüzhet hanımla ilgilenmeye başladı. Nüzhet, bir İttihatçı ailenin kızıydı. Zekâ ve his incelikleri olan, kedi yavrusu gibi ufak tefek ve Nâzım'ın haşinliğiyle taban tabana zıt karakterde uysal bir kızcağız. Kolunuza girmesi bile bir tüy hissini verirdi. Sesi uzaktan gelir gibiydi. Bir ressam, onun portresini mutlaka pastelle yapmak isterdi. Kara kalem, yağlıboya ile filân değil. Klasik anlamda güzel sayılmazdı. Ama herhalde kendisini arattıran bir havası vardı. Arkadaşlığı da nazik nazenindi. Gönül hatır kırmayan, karıncayı incitmeyen bir insan izlenimini uyandırırdı.

İleride de, Nâzım'ın peşinde öyle büyük bir maceraya girişeceğine katiyen ihtimal verilemezdi.

Nüzhet'in sır arkadaşıydı İttihatçı eniştesi. Aralarında büyük bir dostluk vardı. Sonradan, Nüzhet, Nâzım'la olan her ilişki evresinde eniştesinin fikirlerini aldı. Onun etkisinde kaldı. Bilemiyorum, Ankara'daki ilk günlerde de Nâzım'la eski ilgisini eniştesine bildirmiş miydi? Bildirmiş olmalı ki, enişte bizi sevdiği halde evine hiç davet etmedi. Belki de bu Şark paşası, kadını pek az Ankara'da hariminin sükûnu bozulmasın istiyordu. Kıskanıyordu. Halbuki, evleri Spartakistlerin uğrağıydı. Yeni arkadaşlarımız, oraya gidiyorlar, imrendiğimiz entellektüel sohbetlerde bulunuyorlardı. Anlattıklarına göre, herkes düşüncelerini açıkça söylermiş. Türkiye mukadderatının Mustafa Kemal'in sürüklediğinden başka türlü olmasını isterlermiş. Başka türlü? Nasıl?

Belirli değil ama, şöyle gibi: Nüzhet'in eniştesi, İttihatçıların belli başlı adamlarındandı. İttihatçılarla Mustafa Kemal arasındaki çelişki ve rekabetin, nasıl geliştiğini tarih sonradan gösterdi. Son evre, Maarif Nâzırı Şükrü Beyin, Maliye Nâzırı Cavit Beyin, doktor Nâzım ve arkadaşlarının İzmir suikast girişimi nedeniyle idamlarıdır. Ama bu tasfiyeye daha zaman vardı. Halen Enver Paşa, Cemal Paşa, doktor Nâzım, Kûtül-Emare kahramanı diye anılan Halil Paşa, Küçük Talât ve daha niceleri Rusya'daydılar. Her biri kendi anlayışlarına ve kudretlerine göre manevralar çeviriyordu. Eğer Mus-

tafa Kemal hareketi başarılı olamasaydı, bunlar Sovyetlerin yardımıyle ikinci bir dalga halinde Türkiye'nin son kuvvetlerini, Doğudan Batıya doğru ilerleteceklerdi.

İttihatçılar gerçekten faaliyetteydi.

Matbuat Müdürü ve Tanin'in eski başyazarı olan Muhiddin de Mustafa Kemal'le İttihatçılar arasında tahtıravalli gibiydi. Resmî ve gayri resmî durumu, onun, Ankara'daki Sovyet sefaretiyle sıkıfıkı ilişkilerine olanak sağlıyordu. Kırk şu kadar yıl sonra Sovyetlerle ilişki bambaşka bir anlam taşıyabilir. Ama, Lenin'in sağlığında Türk Kurtuluş Savaşını maddî manevî destekleyen Sovyetler, o devrin koşulları içinde bir numaralı yabancı dost olarak değerlendirilmekteydi.

Muhiddin'in evine, sonradan Gürcistan Cumhurreisi olan Sovyet sefiri Prens Mdivani de geliyordu.

Vehbi Sarıdal, Sadık Ahi, İktisat hocası Bıdıbıdı Servet daha başkaları hep toplanır, dünya ahvalini, iki memleket ilişkilerini, savaşın gelişmelerini ileride neler yapılması gerektiğini bir çay masası çevresinde görüşürlermiş. Bunlar, Sovyet sefaretinde de toplanıyorlarmış. Votkaları içiyorlarmış. Rahat rahat konuşuyorlarmış.

Ya da rahat rahat konuştuklarını sanıyorlarmış.

KUŞKULU KULAKLAR

Bu anlattıklarımı tamamlamak için Ankara'nın ünlü Kuyulu Kahvesine gelelim. Biz burada Patriyot Hilmi isimli biriyle tanıştık. Daha doğrusu ismen bildiğimiz Patriyot Hilmi ile karşılaştık. Ve son derece duygulandık. Patriyot Hilmi'yi, Paris'te ders okumayan Osmanlı talebesi arasında pek acayip bir tip olarak Yahya Kemal anlatır dururdu. Ona Patriyot lakabının takılmasına sebep şuymuş : Balkan harbinde Edirne'yi düşman kuşatmıştı. Şükrü paşa ismindeki kumandan kahramanca savunuyor, şehri teslim etmiyordu. Paris'te Hilmi, Fransız arkadaşlarına: «Edirne düşerse intihar ederim,» demiş. Edirne düşünce de kurşunu kendine sıkmış. Mucize kabilinden kurtulunca lakabını Patriyot, yani vatansever koymuşlar.

Çok munis, güleç, ahbap canlısı bir adamcağızdı. Sonraları Bolu'ya tayin edildiğimizi öğrenince dedi ki:

— Ben Bodrum'a gideceğim. Tatilde siz de oraya gelin. Pek memnun kalırsınız.

Harp sırasında oradan oraya gitmek mümkün mü diye sorduk. Acaba bir bildiği var mıydı? Yok muydu?

— Canım kim kime, tum tuma? Sıyrılır geçer insan, dedi. Sonra ilâve etti. «Siz madem İnebolu'dan Ankara'ya kadar yürümeye alışmışsınız, bir eşek alın. Eşyanızı yükleyin, köyden köye koşulları kollayarak sekin Bodrum'a kadar. Ötesini bana bırakın. Bakın ne hoş zaman geçiririz.»

Hanya'nın Konya'nın farkında olmayan biriydi. Ne derbeder kaygusuz olduğunu sonraki yıllarda da gördüm. Hayatını düzenleyemeden öldü gitti. Biz bu çocuk akıllı arkadaşa, bir derdimizi açtık:

— Bizim Spartakistlerden dostlarımız var. Bunlar cahil olduğumuzu tekrarlayıp duruyorlar. Hakikaten de I. Dünya Savaşı tahsilimizi baltaladı. Hani sen de bilirsin, Avrupa'da şu Bulgar talebesi varmış ya? Geceyi gündüze katarmış. Hem çalışır bulaşık bile yıkar, ekmeklerini kazanırlarmış, hem de üniversitede iyi yetişirlermiş. İşte biz de onlar gibi olmak istiyoruz. Spartakistlerle kendimizi ölçerken bilgiden yana geriliğimizi anlıyoruz. Deriz ki, Bodrum'dan bir vapura binsek, ateşçilikte yahut daha iyisi kamarotlukta çalışa çalışa İtalya'yı tutsak. Oradan yürüye yürüye Almanya'yı boylasak. Her işi yaparız, her işi. Söyle Patriyot Hilmi sen bizi Bodrum'dan Brendizi'ye atmak için çare bulabilir misin?

Şimdi düşünüyorum da bu adam, acaba sahiden bu derece saf mıydı?

Bize şu cevabı verdi:

— Hay hay, ne demek? Benim o kadar tanıdığım vardır. Takalar, vapurlar işleyip durur. Size bu kadarcık bir iyilik yapamayacak mıyım?

Suyumuza gitmesi belki vazifeli oluşundandır. Şimdi içimde yüzde elliden fazla öyle bir kuşku var.

Yine Yahya Kemal anlatırdı:

— Patriyot Hilmi ile arkadaşı Külhanbey Celâl, Paris'te Şanzelize'de tulumba kaldırdılar.

Omuzlarına iki sırık almışlar. Sırıkların ortasına tulumba gibi bir şey asmışlar. Bizim İstanbul tulumbacılarını taklit ederek yalınayak Paris ortasında «Heeeyt... Simitçi kaldır tablanı»

diye bağırarak koşmuşlar. Türk talebe bu hale pek gülmüş. Fransa'yı tanıyanlar oralıların bu gibi sululuklara aldırış bile etmediklerini bilirler. Ama ben ve Nâzım, edebiyata ve siyasete ne aşamada atılmış olursak olalım, hangi liseye hoca atanmış bulunursak bulunalım, on dokuz yaşımızda hâlâ çocuktuk. Patriyot Hilmi ile Külhanbey Celâl'in Şanzelize'de böyle şan vermesini, hele Nâzım pek önemli bir taşkınlık saydı. Arada sırada Patriyot'un sırtını okşuyordu:

— Yaşşayın, be! Hani Külhanbey Celâl de bizimle görüşmek istiyormuş? diye soruyordu.

Evet, Külhanbey Celâl de o günlerde Ankara'da. Patriyot'la haber yollamış. Mutlaka bizimle tanışacakmış. Şiirden çok hoşlanırmış. Sosyalizmden de çakarmış. Falan filan...

Netekim Kuyulu Kahveye geldi. Bizimle ahbaplık kurdu. Yürüyüşlere çıktık. Düşüncelerimizi kopuk kopuk anlattık. Kimlerle ahbap olduk? Ne dediler?. Biz onlara ne dedik? Külhanbey Celâl ve Patriyot Hilmi bizimle aynı arabaya koşuluyorlardı.

Bir gün Kuyulu Kahvede bir arkadaş kulağımızı büktü:

— Yahu! Bu Celâl beye karşı dikkatli olun. Pek sıkı fıkı konuşuyorsunuz. Polistir.

Omuz silktik:

— Polisse polis, bize ne?

Sonra, neden sonra bu uyarının, «Hafiyelik eder. Tezvirde bulunur» anlamına geldiğini kavradık.

— Külhanbey Celâl mi? Yok, öyle şey yapar mı? Mert adamdır o! Hem de Patriyot Hilmi'nin arkadaşı. Yahya Kemal tanıyor, Paris'teyken...

Aradan yıllar geçti. Ben Rusya'dan döndüm. Nâzım mahkûm olmuş, Rusya'da bulunuyordu. Bir gün Haydarpaşa treninde Külhanbey Celâl'e rastladım. Eski dostlukları tazeledi. Olağan bir eda ile:

— Polis âmirlerindenim. Galatasaray merkez âmiriyim, dedi.

Bütün bunları burada anlatışımın nedeni, Muhiddin Birge'nin çevresinde, Sovyet dostluğuna rağmen, elbette sıkı bir kontrol bulunduğunu göstermek içindir. Belki de başka Külhanbey Celâl'ler de vardı.

Dönelim Spartakistlere: Bunlarla yangın yerlerinin ötesinde, koca kapılı, koca bir binada birlikte yaşıyorduk. Yan yana koca pencerelerde hiç perde yoktu. Mimariye dahil makatlara yufka şilteler yayılmış, oralarda yatıyorduk. Portatif karyolası olanlar, mektep yatakhanesi gibi karyolalarını odanın ortasına koymuşlardı. Yatıp da ışıkları söndürünce uykumuz gelinceye kadar bir çeşit sosyete oyunu oynuyorduk. Örneğin herkes bir aşk macerasını anlatırdı. Örneğin herkes hayatta en sevindiği günü anlatırdı. Örneğin herkes en korktuğu olayı anlatırdı.

Ben anlattım: Mütarekede işgal ordularının askerleri şehre öyle asayişsizlik, öyle emniyetsizlik getirmişlerdi ki bahçe duvarı dibini takip ederek Göztepe yollarında yürüyemezdik. Çünkü duvardan tepemize her an birinin atlaması mümkündü. Köşe başlarına varınca da tabancamızı iki yana çevirir, tehlike olmadığını anlayınca sapardık. Odada tabancayı el altına koyar, öyle otururduk. Bir gece yukarı katta patırtı duyduğumuz kuruntusuna kapılıp, elde silah fırladık. Kimse yok odalarda. Küçük kız kardeşim yatağında uyuyor. Bir de tavanarasına bakalım, dedik. Kontrolden sonra inerken, orta kat tuvaletinde yaman bir gürültü. Demin oraya bakmamıştık. Kapıyı ittik. İçerden mukavemet ediliyor. Tabancayı kanada dayadım «— Ateş edeceğim. Teslim ol! Bir, iki, ü...» Tam tetiği çekeceğim, kız kardeşim tuvalette uyku sersemi ağlamaya başladı.

Nâzım da nöbeti gelince anlattı: Bunlar Heybeli Bahriye mektebinde talebeyken, tepedeki Rum Papaz mektebine yatakhane olarak el koymuşlar. Ama binada hortlak vardır diye rivayet dolaşmış. İşte yine, tıpkı, bu odaya benzer yüksek pencereli bir yatakhanede yattıkları sırada, servi ağaçlarının üzerinden bir hışırtı duymuşlar. Bütün öğrenciler yatarken kalkmış, yataklarında oturuvermişler. Fışşşş... Bir de ne görsünler? Servilerin arasından fıldır fıldır iki göz pencereden içeri bakıyor.

— Anlatmaaaaa...

Nâzım sustu.

Bir hıçkırık bir hıçkırık:

— Allahını seversen anlatma, diye Bıdıbıdı Servet'in titrek sesi...

Ne oldu? Çıldırdı mı bu?

Acaba Nâzım çok mu canlandırmıştı baykuşu ki o sıralarda yirmi beşini geçkin olan bu ekonomi hocası korkusundan tirtir hıçkırıp duruyordu?

YAKILAN SANAT ESERLERİ

Ankara'dan çıkınca, şoseyi izlemedik, dağ yoluna kestirmeye vurduk. Esasen bugünkü günde şosenin geçtiği yer değişmiştir. Bununla beraber, Kızılcahamam yakınlarında suya sarkan sıra sıra salkımsöğütleriyle dikkati çeken bir vadi vardı.

İki yanı renk renk, ışıl ışıl kayalardı. Son devirde Ankara'ya gidip gelirken dikkat ederim, burası aynen kırk üç, kırk dört yıl evvelki gibidir. Ve burası Nâzım'a büyük bir ilham kaynağı oldu.

Ankara'nın bir hanında, Geredeli bir katırcı bulmuştuk. Başka yüküyle birlikte bizim eşyayı da götürmesi için pazarlık etmiştik. Şimdi düşündükçe yavaş yavaş aklıma geliyor. Yukarıda sözünü ettiğim ve ilerde de büyük macerası olan benim sarı bavuldan başka, bir de yumuşak çantam vardı. Bu babamın evrak çantasıydı. İçine şifreli evrakmı koyar ve bunu yanından ayırmazdı. Ne kader ki, şimdi bu önemli çanta bir katır sırtında nerelere gidiyor ve daha nerelere gidecek. Ta Moskova'lara...

Katırcı yol göstererek önde... Mahmut Şevket paşa kalpağıyla Nâzım da önümdeydi. Şiirlerini hep yürürken yazıyordu gene...

Doğrusu o sıralarda böyle bir dâhi şairle arkadaşlık ettiğimin farkında değildim. Benim gözümde bugün Nâzım, Homiros'ların, Shakespear'lerin, Mevlânâ'ların, Hâfız'ların, Fuzulî'lerin, Baudelaire'lerin müşterek mayasından yoğrulmuştur. Aynı yıllarda birlikte sanat yoluna çıktığımız bu arkadaşımla kendimi kıyaslamaya başladıkça kendi bakımımdan karamsarlığa düşmeye başlıyordum.

Nâzım, o sıralarda daprenatüre meraklıydı. İnebolu'da Yatırtepe'deki ekolümüzün devamı olarak çevreye bakıyor ve o anda gördüğü kayaları yazıyordu:

Göz alan renklerine insanın gözü dalar
Söğütlü ovalarda at koşturup giderken

— Daprenatürden ayrılıyorsun, Nâzım. Hani at? dedim.

Fikrimce Nâzım, Türk edebiyatındaki bütün boşlukları sezmiş, oyukları doldurmak istemiş. Bir ekolde, diyelim ki sembolizmde, öbüründe diyelim ki empresyonizmde, derken daizmde üç beş şiir yazmış, hepsini kısa aralıklarla atlayarak kendi bilinen estetiğine girmiş. Onu da ömrünün son devresine kadar geliştirmiş, biçimlendirmiş.

İşte şimdi de daprenatürden bir at sırtında ayrılıyordu. Vara vara nereye vardı bu atla? Bu ünlü şiirlerinden biri olan «Salkımsöğüt»e vardı.

SALKIMSÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birdenbire
kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atların pırıldayan nallarına!
Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona
dört nal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!
Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!
ATLILAR ATLILAR KIZIL ATLILAR.
ATLARI RÜZGÂR KANATLILAR
Atları rüzgâr kanat...
Atları rüzgâr.
Atları...
At...

Rüzgâr kanatlı atlılar gibi geçti hayat!
Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi
renkler silindi.
Siyah örtüler indi
mavi gözlerine,
sarktı salkımsöğütler
sarı saçlarının
üzerine
Ağlama salkımsöğüt
ağlama,
Kara suyun aynasında el bağlama!
El bağlama!
Ağlama!

Bir efsane vardır. Derler ki: Lokman hekim bütün hastalıklara ilâç bulmuş. Hepsini kâğıtlara yazmış. Bir eksiği olmasın diye dere kenarında okuduğu sırada Azrail arkadan yaklaşıp göz atmış: «Bu benim mesleğime engel olacak!» deyip bir kanat çalmış, bütün kâğıtlar akar suya uçmuş. Lokman hekimin elinde yalnız üç beş yaprak kalmış. İşte bütün tıp bundan yararlanıp durmuş yüzyıllarca...

Nâzım'ın da elde kalan gençlik eserleri, 1923'e kadar olanları, İnebolu'da Vehbi Sarıdal tarafından hediye edilmiş, lûgat kalınlığındaki bir deftere ince ince yazılmıştı. Bu benim babamın evrak çantasına konulmuştu. Ayrıca birçok manzum piyesler «Jokond ile Siyau»yu andıran manzum hikâyeler hep bu çantada biriktirilmişti. Nâzım, on yıl mahkûmiyetle sonuçlanan Türkiye'ye gelişi sırasında bunları babamın çantası ile beraber benden aldı. Babıâli'de bastıracaktı. Emniyetli bir takacıya teslim etmiş, sonra alırım diye. Emniyetli takacı da, korkusundan eserleri imha etmiş. İçlerinde bazıları kendi aklımda kalmıştı. Sonraki eserlerinin şurasına burasına aktarıldı. Bazıları da benim aklımdaydı. Azrailin kanadı ikimizin de hatıralarına vurdu. Bir derleme külliyat kaldıydı elde.

Azrail kanadını bir kere daha vurdu: Nâzım Bursa hapishanesindeyken şiirlerini bize emanet etmişti. 1950'de açlık grevini takiben hapisten çıktıktan sonra yine bizde dururdu.

Üzerinde işlemek istediklerini gelir alır, tekrar getirir, tekrar götürürdü.

Bir gün, eşi Münevver Andaç, kendilerinde bulunan şiirleri ve müsveddeleri Nâzım'ın da rızasıyle Kadıköy'de komşu oturdukları bir arkadaşına —genç kız romanları yazmakla tanınmış Peride Celâl hanıma— emanet ediyor. Aradan zaman geçiyor. Nâzım, Türkiye'den gittikten sonra Peride Celâl hanım evlenip Münevver'le ilişkisini kestiğinden, Münevver, karım vasıtasıyle şiirleri kendisinden istiyor. Aldığı cevap : Peride Celâl hanım bu şiirleri saklamaktan çekinmiş. Ablasına emanet etmiş. Ablası da Nâzım gittikten sonra korkup hepsini yakmış imiş.

Son günlerde evime gelen ve Nâzım'la Rusya'da konuşmuş bulunan bir Avusturyalı profesör, Tietze ki kendisi halen Amerika'da üniversite hocasıdır, Nâzım'ın bu yakılan şiirlerinden söz ederek çok üzüldüğünü ve yakılanların neler olduğunu Nâzım'ın hatırlayamadığını söyledi.

Peride Celâl hanımın şiir ve sanata bu etkisi buracıkta zikredilsin, istedim. Ancak dağın ardında küçük bir ümit var. İnşallah boşa çıkmaz. İnşallah yanmamıştır da örneğin, diyelim çalınmıştır. Elden ele artıranın üstünde kalır bir gün. Müzelere satılır...

Nâzım'ın şiirlerini kulaktan dinledikten sonra, kelimesi kelimesine, mısraı mısraına hiç de uymayan yepyeni baskılarını yapmış nicelerine rastlamışımdır. En başarılısı şair Celâl Sılay'dır. Bursa hapishanesinde bir gün Nâzım'ı ziyarete gitmiş. «Mehmetçik Mehmet» şiirini ondan dinlemiş. Kulağında kalan seslerle sonradan kendisi şiire başka bir düzen vermiş. Nâzım'a da okumuş. Sılay, bunu gülerek anlatır. Sanırım Nâzım'ın ilerde sahici olan ve olmayan bir hayli eseri ortaya çıkacak ve ekspertiz gerektirecektir.

Dönelim yolculuğumuza:

HASTA ARKADAŞIMI
OMUZUMDA TAŞIDIM

Nâzım şiir söyleye söyleye Gerede'ye doğru yol alıyorduk. Eski Türkler şiir yazmak demez, şiir söylemek derlerdi. Hal-

buki şair olan Nâzım, bu deyimin pek yerinde olduğunu ispat etmiş bulunuyor.

Gerede'ye bir gün kala arkadaşım şiddetli bir baş ağrısına tutuldu. Alnına dokundum, ateş gibi yamyor. Gözleri kararmış. Katıra bindirmek istedim, nakliyeci eşyasını atamadı. Tablolarda, yaralı arkadaşlarını taşıyan yaralanmamış neferler misali onu sırtımda kilometrelerce ötede bir köye götürdüm. Nâzım'ın aklında burası bir han gibi kalmış.

Benim için çok kıymetli olan şu şiiri de oradan ayrıldıktan nice zaman sonra annesine hitaben yazdı:

Suları boyarken batan gün kana
Karanlıkta girdik çınarlı hana
Köylüler ocakta kütükler yaktı.
Dönüyor başım
Bu kahpe dünyada tek arkadaşım
Anne! Senin gibi yüzüme baktı.
..... Elleri
İnceldi ufaldı ellerin oldu
Ah anne, hasretin ne derin oldu.

Üçer mısralık kuplelerden oluşmuş bu manzumenin şiir değerindeki zayıflığı şairin bünyesindeki zayıflıktan ileri geliyor belki. Ya da annesine hitaben yazdığı mektupta gelişi güzel çırpıştırıvermişti bunları.

Ve annesi, ömrünün sonuna kadar bana karşı büyük bir muhabbet ve dostluk besledi. Pek çok eserleri arasında aynadan bakıp kendi eliyle yaptığı kendi portresini, ve diğer tablolarının birkaçını bana hediye etti. Şu satırları yazdığım odada da ressam Celile hanımın fırçasından çıkma üç yağlıboya portre vardır. Biri kendi portresi, ötekiler de Nâzım Hikmet'e ait olanlardır. Ve yine annesinin türlü eserleri bendedir. Evim, arkadaşımın hatıralarıyle doludur. Şairin annesine ait ahşap ev ki burada ömürlerinin büyük olayları geçti. (Celâl Esat Arseven'in suluboyası). Şairin Bursa hapishanesinde demir parmaklıklar önüne saksı ile koyduğu «ümit karanfili» (Cam üzerine yapılmış kendi eseri). Ağaçlar (kendi suluboya eseri). Picasso'nun bir röprodüksiyonu (Münevver Andaç'ın he-

diyesi). Nâzım'ın el yazıları (çerçeve içinde)... Bu dekor arasında Nâzım'la beraberim...

Nâzım'ı omuzda getirip ocağının yanına yatırdığım köy odası da şimdiye kadar gördüklerimizden farklı değildi. Garip yolcular şuraya buraya yumulmuş, azıklarını yiyorlardı. Süt? Yoğurt? Nâzım, yarı aygın yarı baygın hiç birini yiyemeyeceğini söyledi.

— Bir tavuk suyu içer misin? diye iştihasını gıcıklamak istedim.

Gözleriyle: «Evet» işareti yaptı. Sonra yine daldı.

Değerinin birkaç misli para vererek bir tavuk kestirttim. Ayıklatıp kaynamaya koydum. Nâzım açılır gibi oldukça suyu ona kaşık kaşık içirdim. Zorlayıp göğüs taraflarını yedirdim. Sonra ayran, ayran... Tavuğun geri kalanını ben ve iştihası bol katırcı yedik.

Vakit ilerleyip de uyumaya koyulduğumuz zaman Nâzım bir an uyanmış ve köylülerin aralarında şöyle konuştuklarını duymuş:

— Bunlar demiyorlar ve lâkin çok möhöm kişiler. Ellelem Mustafa Kemal'in adamları ama tebdil gidiyorlar.

— Nereden bildin, ağa?

— E bir tavuğu üç kişi yediler ya, görmedin mi?

Bu odada Nâzım ölecek diye korktum. O kadar hastaydı. En iyimser tahminim buradan bir hafta içinde kurtulabilmekti.

Fakat ertesi sabah o beni uyandırdı:

— Haydi geç kalmayalım. Yola düzülelim, dedi.

— Yürüyebilecek misin?

— Bugün de ben seni arkamda taşıyayım istersen.

Sevinçle yola çıktık.

Ne gariptir, insanlar arkadaşlık sırasında birbirlerine maddî manevî destek oluyorlar ama, Nâzım gibi bir şairin bile en fazla makbulüne geçen bu maddî destek olmuş. Bütün hayatımızda durur durur bunu söylerdi. Halbuki karşılıklı birbirimizin daha ne kahırlarını çektik.

GEREDE'DE KÂRLI TİCARET DE YAPTIK

Geçtiğimiz yerler hemen çoğunlukla ormanlardı. Körpe ağaçlar kartlaşmışlardan çoktu. Şimdi buralarda orman koruma teşkilâtı yer yer faaliyette.

Böylece, Ankara'dan üç gün yürüyerek Gerede'ye vardık. İlk geceyi Kızılcahamam'da, ikinci geceyi Nâzım'ın Çınarlıhan zannettiği köy odasında geçirmiştik. Gerede'de de küçük bir otelde sabahladık. O gün dinlenmek istedik. Bolu'ya bir günlük yolumuz kalmıştı.

Galiba ertesi gün tatildi. Cuma filân... Onun için Gerede'de bir gün oyalanmakla yeni mesleğimizde bir görev kusuru yapmış olmayacaktık. Çarşıyı pazarı dolaşmaya çıktık. Küçük küçük dükkânlar, peykesinde bağdaş kurmuş abani sarıklı bir güleç ihtiyar pek usta tüccarmış meğer. İki yana bakıp yürüdüğümüz sırada, bizi selâmladı. Hal hatır sordu. Ağzımızdan girdi, burnumuzdan çıktı. Dükkânında av hayvanı derileri vardı. Biz de laf etmiş olmak için sorduk:

— Kaça bu tavşanlar?

— Tanesi beş kuruş.

— Nasıl yani?... Bir tavşan derisi beş kuruşa mı?

— Evet, beş kuruşa... Kaç tane sarayım?

Nâzım, bu ucuzluk karşısında afalladı:

— Yirmi tanesi bir lira mı bunun?

— Evet, efendim. Yetişir mi yirmi tane?

— Peki şu sansarlar kaça? Şu yabankeçisi kaça?

— Bu yirmi kuruş. Bu kırk kuruş. Kaçar tane sarayım?

«Dur» demeye kalmadı, Nâzım eteğimi çekti. Kendisinde büyük bir ticarî dehanın da doğduğunu sanıvermiş meğer. Kız kardeşi Samiye'ye hediyeler göndermek istediğini dükkâncıya söyledi:

— Sar şunu... Sar şunları da...

Beş liralık alış veriş ettik. Ama bir ambar dolduracak kadar mal tuttu. Nâzım, bu kasabadaki cahil tacirlerin mal kıymeti bilmediklerini sanıyordu. Öyle ya, meselâ bu aldıklarımız Londra'ya sevkedilse, kim bilir kaç Sterlindir. Pek kârlı alışveriş yaptığımıza ben de aşağı yukarı inanmıştım. Ka-

tırcıya haber verdik. Yük üstüne yük bindirdik. Ver elini Bolu'ya...

Bize yeni yol arkadaşları da katılmıştı. Kendi türkümüzü onlara öğrettik. Hep bir ağızdan tutturduk. Anadolu'nun derinliğine varmak istiyoruz ya, onlardan da bir yerli türkü istedik.

— Ama tam buranın türküsü olsun.

Başladılar şakımaya:

Meyhanenin şişeleri parlıyor
Cerrah gelmiş yareleri bağlıyor
Anam babam baş ucumda ağlıyor, of...

Bu pek moda türküyü biz ilk defa duyuyorduk. Sahiden ora malı sandık. Anlatış düzenini, kuvvetini pek beğendik. Üç mısrada koca bir macerayı anlatıyor.

Ama ben lafı pek uzattım. Bu yolculuğu burada kesip hayırlısıyle Bolu'ya varalım.

BOLU'DA YENİ MESLEĞİMİZE BAŞLARKEN

Gerede'yle Bolu arasındaki mesafe çok uzundur. Ancak gece yarısı, el etek çekildikten sonra kapkaranlık kasabaya girebildik. Okulun bulunduğu tepenin altındaki çok eski hana indik. Dayanılır şey değildi. Fakat bu berbat odada mesleğimiz süresince kalmayı göze aldık. Başka ne türlü kombinezonlar yapılabileceğini hiç bilemiyorduk. Hayatın çok acemisiydik. Şu iki yataklı küçücük sobasız odada, şu küçücük masanın başındaki iki iskemlede aylarca kim bilir belki de yıllarca hayat geçerse sefil olunur fikri bizde doğmamıştı. Yüklerimizi bir köşeye yığdık. Derin bir uykuya vardıktan sonra sabahleyin bir uyanış uyandık. Altımızdaki buram buram gübre tüten ahırda at kişnemeleriyle... Önümüzdeki Arnavut kaldırımlarında demir tekerlekli arabaların tangırtılarıyle, ohalarla, çüşlerle, eşek anırmalarıyle yeni hayata gözlerimizi açtık. Gürültüden uyumaya değil, burada oturmaya imkân yoktu. Giyindik. Avludaki tulumbayı nöbetleşe çekerek yüzlerimizi yıkadık. Bir kahvehane sorduk. Başka kahveler de varmış ama, bize lâyığı Beyler Kahvesi imiş.

Bu kahvede anlatacağım bir hayli macera geçti önümüzdeki aylarda... Son yıllara kadar Ankara yolu Bolu'nun içinden geçerdi. Uğrayıp bakardım. Beyler Kahvesi aşağı yukarı aynı nitelikte duruyor. Orijinalliği de yok. Dikdörtgen büyük bir salon. Ard pencereleri ılıcalar yönüne bakar. Duvarlar çepeçevre peyke, kara muşamba kaplı bu peykeler. Önlerinde mermer masalar. Masaların çevresinde hasır iskemleler. Buraya memur ve eşraf devam ettiği için ismi Beyler Kahvesi'ydi. Gelsin nargileler, gitsin çaylar.

Sabahın erken saatında pek kalabalık değildi. Lisenin bazı öğretmenleri de burada kahvaltı ettiler. Kasabalarda yabancının kimliği derhal öğreniliyor. Hancı mı söylemiş? Katırcı mı? Yoksa o zamanın bu kuş uçmaz kervan geçmez Bolu'sunda beklenen yalnız boşluk doldurucu iki hoca mıymış? Her ne sebeple ise, bizi tanıdılar.

— Sefa geldiniz, muallim beyler, diye etrafımızı aldılar.

Sonra bu genç lise öğretmenleri grubu bizi yanlarına katıp tepeye tırmandırdılar. Okula ulaştırdılar. Daha varmadan bütün politikayı öğrendik. Hocalar iki grup olmuşlar. Biri bu gençler, yeniciler. Elbette onlarla beraber olmalıymışız. Bir cephe kurmalıymışız. Karşı tarafta da yaşlılar, gericiler. Ah, o keçi sakallı müdür Hilmi bey gericilerin başı imiş. Ziyaeddin efendi isimli ulum-u diniye muallimi ile elele vermişler, gençleri mum etmek istiyorlarmış ama nafileymiş.

Bu bilgilere sahip olarak ve gericilere karşı büyük bir antipati besleyerek koca tepenin üstündeki yüksek okul binasına yaklaştık. Burası Gerede yönündeydi. Çepeçevre her tarafı görürdü. Tepenin tepsivarî doruğu okul bahçesiydi. Bina ortasında «kalıp pasta» gibi duruyordu. Talebe toplanmaya başlamıştı. Hepimizi elleriyle selâmlıyorlardı. Biz selâm verdik. Genç öğretmenler selâm vermedi. Selâma karşı selâm vermek çocuklara yüz vermek olurmuş.

Nâzım'ın uzun külah kalpağı tuhaflarına gidiyordu ki, oğlanlar kık pık gülüşüyorlardı. Külahı ve favorileri...

Müdürün odasına girdiğimiz zaman keçi kılıklı bir zayıf ve kumral sivri sakallı zatla karşılaştık. Fesi kulaklarına iyice geçik olduğundan Sultan Hamid'in gençliğine de benziyordu. Küçük gözleri fıldır fıldır. Kurnaz bakışlıydı. Osmanlı nezaketiyle bizi buyur etti. Hal hatır sordu, gönlümüzü aldı. Bir

hana indiğimizi öğrenince buna isyan etti. Hiç merak etmememizi, bize mutlaka uygun ev bulacağını söyledi. Şakacı bir zattı da. Yarı ciddî lafı gediğine koyarak burada halkın pek bağnaz olduğunu, muallimleri şekil şemail bakımından camianın usul ve âdetine uygun çehre ve elbise sahibi görmek istediğini bildirdi. Aksi takdirde kıylükal olurmuş. Hemen bir ahbaplık, yakınlık ve hâmilik kuruvermişti.

— Gerçi bu favoriler bir şaire yakışır, diyordu. Nasıl kıymalı? Yazık olur. Ama neylersin, mutaassıplar favori yerine bıyık tercih ederler.

Tostoparlak yusyuvarlak Van kedisi kadar munis, Sultan Reşat kılıklı ulum-u diniye muallimi Ziya bey de içeri girip bu muhavereye karışmıştı. Sultan Hamid'le Sultan Reşat yanyana...

Ziya bey, sonradan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri olan ve o sıralar Bakû'da «keenne» sefir bulunan hikâyeci Memduh Şevket Esendal'ın kayınpederiymiş. Sonradan Bakû'ya gidince Esandal ile aramızda epey maceralar geçti. Onu da sırası gelince anlatacağım.

Biz bu bağnazlarla fazla kaynaşıyoruz endişesindeydik. Samimiyet kurulmasın diye kendimizi tutuyorduk. Çünkü yenici genç öğretmenlerin partisine katılmaya yokuş üstü gelirken iyice karar vermiştik. Onun için Nâzım, çetin karakterini yenemiyor, hep ters, hep aksi cevaplar veriyordu. Favori meselesinde «herkesin şahsî hürriyetinden» sözediyordu. Bıyık bakımından da ne derlerse desinlermiş. Bunlar kendinden başka kimseyi ilgilendirmezmiş. Bir de sevgilisini ilgilendirirmiş. Mektep müdürü de, öğrenci velisi de, hocanın ancak iyi ders öğretip öğretmemesiyle ilgilenmeliymiş. Kafasını dikmiş, yumruğunu sıkmış bağırıyordu. Bu da hele o devrin maarif geleneklerine hiç uymazdı.

Gericiler partisinden başka ihtiyar öğretmenler de müdürün odasına geldiler. Bizi o kılıklarda ve öyle bağırır çağırır görünce elbette pek şaştılar. Birbirlerine göz ucuyle baktılar. Gün görmüş insanlardı. Ne o sefer, ne de Bolu'da bulunduğumuz zaman zarfında damarlarımıza basmadılar. Hep suyumuza gittiler. Yine de Nâzım'a istediklerini yaptırmayı başaramadılar. Tersine onu azdırdılar.

Odadan ayrıldığımız zaman:

— Gösteririm ben onlara, diyordu Nâzım.

Başından kalpağını çıkardı. İçine bir yumruk attı. Kırmızı çuhalı, sırmalı kaytanlı düğmeli kısmı tepeye doğru burtlattı. Sonra çapulasının kemerlerini çözdü. Her adım atışta çözük kemer şak şuk dizlerine vuruyordu. Sınıfa bu şekilde girdi. Bu şekilde ders verdi. Bahçede nöbet tutması da gerekiyordu. Küçük sınıflarda hoca olduğu için. Mubassırlığını da böyle yaptı. Heybet saçarak...

Çok gariptir ki, öğrenciler onu alaya almadılar. Hep sevdiler. Nâzım'la övündüler. Bununla beraber, biliyorum, fikirlerinden herhangi bir zerreyi telkine kalkışmış değildir. Zaten on iki, on üç yaşındaki çocuklar sınıf mücadelesinden anlayacak düzeyde değillerdi. Sınıfı, mektep sınıfı sanırlardı. Mücadeleyi de mubassıra karşı yaparlardı. Kaldı ki biz de o sıralar bu işin yüzeyinden mek parmak aşağı inememiştik. Ama yine de genç öğretmenler üzerinde büyük etkilerimiz oldu. İçlerinden bir ikisine sonradan, devrim memleketlerini görmek üzere büyük seyahatlere çıkacağımızı şöyle bir çıtlatmış Nâzım. Peşimizi bırakmadılar. Kendilerini de götürelim diye yalvardılar yakardılar. Oralı olmadık, atlattık.

Yenicilerle Bolu'da kaldığımız süre içinde sıkı fıkı ahbaplık etmeye karar vermiştik. Gericilere boykot edecektik. Onların davetlerini atlatıyorduk. Aksiliğe bakın ki, yeniciler de bizi hiç sarmadı. Hiç mi hiç. Çok boş buluyorduk topunu... Sekiz on kişi evlerin birinde buluşurduk. Çocuk şakaları yaparlardı. Hatta el şakaları yaparlardı. İtişler, kakışlar... Müstehcen şakalar da yaparlardı. Biz şiir okur, onları da kendimizin hoş göreceği alana sevketmek isterdik. Hep bir ağızdan türkü tuttururlardı:

«Ulu Tanrım, bize Bozkurt ihsan eyle!»

Aslında iyi gençlerdi. Ama ham ervahtılar. Toplumun bir çıkmazda olduğunu seziyorlardı. Bir kurtarıcı, bir mehdi bekler gibi hep: «Bozkurt ihsan eyle!» Yalnız şarkıda değil, söz arasında da «Bozkurt» hasretlisi idiler. Din konusunda özensizdiler. Bunlarda da o özellik görünüyordu. Kara kuvvet düşmanıydılar.

Bu kara kuvvetin kara elleri
Böyle sarılırken boğazımıza

Gönüllerimizde biz o hırsıza
Hâlâ veriyoruz kutsî bir yeri
Nankördür iymanlı gönüller bütün
Şükranla secdeye varmazsa eğer
Gençliğin nurunu çalan bu eller
Hırsız eli gibi kesildiği gün!

Bu manzumeyi Nâzım o günlerde yazmıştı. Başka şiirlerini de okudu. Fakat bunu pek beğendiler. Üstüste okutup defterlerine yazdılar. Nâzım'm, bir genç muallimin hayatına dair başka bir şiiri de vardı o gaibe yazılmış Azrail'in kanadıyle gaibe fırlatılmış.

Çok gençti hiç bir kuvvet sarsamamıştı onu
Erişilmez hislerle doldurmuştu ruhunu.

Böyle başlar ve bir öğretmenin köyde yobazlar tarafından parçalandığını anlatır. Kubilây olayının falcılığı! Son devirdeki köy romanlarının müjdecisidir diyebilirim. Bunu da beğenmişler ve defterlerine yazmışlardı. O eski genç meslektaşlarımın ne isimlerini, ne cisimlerini hatırlıyorum. Eğer bir hatıra diye defterlerini sakladılarsa, oralarda yazılan şiirlerin pek çokları edebiyat tarihimize tekrar mal edilebilir. Bu perakendeler kimde varsa örneğin bana gönderilmelidir.

DUVARA ÇİZİLEN HARİTA

Lise müdürü Hilmi bey verdiği vaadi tuttu. Bizimle çok ilgilenip ev buldu. Döşetti, dayattı bir gün içinde. «Buyurun» dedi anahtarını teslim etti. İki mecidiye, yani kırk kuruş kirası varmış. Teşekkürle anahtarı aldık. Kale kapısına yaraşır bir koca anahtar.

Okul tepesinin yakınında, kuzeyindeki bir sokaktaydı. Çarşıya da yakındı. Müdür çarşıyla evi arasında gidip gelirken bizim evin önünden geçerdi. Ulum-u diniye muallimi Ziya efendi de öyle.

Eve kadar bizi getirdiler:

— Bu eski binanın altı ahırdı ama kullanılmıyormuş. Koku gelmez, merak etmeyin, dediler.

Limon sarısı oluncaya kadar gıcır gıcır uğulmuş bir tahta merdivenden çamurlu çapulalarımızla yukarı çıktık. Hilmi beyle Ziya efendi ayakkaplarını çıkarmak istiyorlardı.

— Bizim evimiz değil mi? Zarar yok, zarar yok, dedik.

Onlar da geldiler.

Bir kat ama ne kat! At koştur.

Şimdiki binalar bizi tecrübe sahibi kıldı. Bir bakışta anlıyoruz. İki yüz metre kareyi aşkındır diye tahmin ederim dairemizi. Daire değil ev zaten. Çünkü binada bizden başka kimse oturmuyor. Çifte sofalar. Yükleri olan bomboş odalar. Geniş zemin tahtaları hep tertemiz oğulmuş. Henüz ıslak. Mis gibi tahta kokuyor. Tavanlar boyalı. Duvarlar badanalı. Odaların birinde duvarların dipleri makat denen mimariye dahil kerevetlerle çevrili. Pencerelerin önleri keza... Duvarlarda vazo koymaya mahsus gibi yerli raflar. Üzerleri lâle nakışlı. Bütün bu makatlar pamuk şilteyle örtülüydü. Şiltelerin üzerlerine de bembeyaz ve fistolu patiskalar serilmiş, duvarlara yastıklar dayanmıştı.

— Eh, buralarda yatarız, dedik.

— Hayır, yükte yataklarınız da duruyor. Yere serer yatarsınız, dediler.

Bu ev kime aittir? Neden bu kadar ucuzdur diye merak ettik. Bolu'da kiralar zaten ucuzmuş. Bina, oğlu okulda okuyan bir zata aitmiş. Muallimlere saygısı varmış kendisinin. Müdürün pazarlık bile etmesine ihtiyaç kalmaksızın bize bu fiyata bırakmış. Lâkin oğluna iltimas için değildi. Çünkü ne kendisini tanıdık, ne oğlunu. Aydan aya kırk kuruşu müdür beye bıraktık.

Evi beğendiğimizi öğrenince ihtiyarlar memnun, gittiler. Eşyamızı taşıdık. Nâzım ilk iş olarak tezyinata girişti. Kürk dengini açtı. Kız kardeşi Samiye'ye hediye göndereceği kulaç büyüklüğündeki yabankedisi postunu yani en pahalısını, kırk kuruşluğunu, bir yana ayırdıktan sonra, ötekileri koşup aldığı küçük çivilerle duvarlara mıhladı. Sürü sürü derilerle bir avcı kulübesine döndürdü odamızı... Tabiî duvarları ilk günden çopurlaştırdık.

Nâzım'ın enteryörüne dair kimde fotoğraf varsa incelesin, eminim hepsinde garip garip duvar süsleri görecektir. Dekupe fotoğraflar, montajlı tablolar v.b... Moskova'da

birlikte kaldığımız odalar da böyleydi. Bursa hapishanesinde revirdeki odası da böyleydi. Türkiye'den ayrılmasından sonra gelen fotoğraflarında da aynı üslûbu gördüm. Bir Avusturyalı ziyaretime gelmişti, anlattı. Son zevcesi Vera ile yaşadığı modern evin bir duvarı baştan başa oğlu Memo'nun fotoğrafları ile doluymuş. Nâzım, Avusturyalıya: — «Oğlum bu duvarda büyüyor!» demiş.

Sırtımızdaki çamaşırları ne olur ne olmaz, bit varsa yayılmasın diye evin en uzak bir köşesine koyduk. Çünkü her merkezde olduğu gibi Gerede'de de hamama girmiştik. Onun için «varsa» diyorum.

Evimizde soba mangal hiç bir şey yoktu. Fakat o gün hava iyiydi, olabildiği kadar temizlendik. Benim iki patiska gecelik entarimden birini Nâzım giydi, birini ben giydim. Koskoca odanın bir başındaki kerevete ben yan geldim, öbür başındakine o...

— Eee, daha daha? dedim.

Bunca maceradan sonra bir konağa ulaşmıştık.

— Buraya geldik. Böyle oturuyoruz. Şimdi ne olacak? Ders programlarını da aldık. Yarın erkenden kalkacağız. Ben dokuzuncu sınıfa, sen alt sınıflara... Hem senin derslerin yüklü... Öğleyin ahçı dükkânına... Akşam Beyler Kahvesine. Gece bu eve... İşte hayat bu.

Nâzım'ın, sırtında gece entarisi, sedirden kalktığını hatırlıyorum. Ceketini buldu. İç cebinden bir kalem çıkarttı. Sofaya gitti. Ben de merak edip arkasından yürüdüm. Duvara bir şey çiziyordu. Yepyeni badanalanmış bembeyaz duvara. Dikkat ettim. Evvelâ bir Anadolu haritası, sonra Akdeniz sınırları, İtalya, İsviçre, Almanya gözükmeye başladı. Coğrafyası kuvvetliydi Nâzım'ın... Ressamlığı da vardı. İyi harita çizerdi. Askerî hareketleri de izlediği için cepheyi biliyordu. Patriyot Hilmi'nin tavsiyelerine ben pek kulak asmamıştım ama, Bodrum'a gitmek için nerelerden geçmemiz gerektiğini Nâzım ondan dikkatlice dinlemiş, Bolu'yla Bodrum arasında nokta nokta bir hareket hattı çizildi. Aynı nokta noktalar Akdeniz'i verev geçip İtalya'nın topuğunda Brendizi'ye ulaştı. Orada dağ dere tanımayarak Alp'leri hiçe sayarak Brenner geçidine Saint Gotar'a filân boş vererek İsviçre üzerinden Almanya'yı buldu.

— Daha daha bu işte, dedi.

— Spartakistlik bitti ya, Nâzım?

— Canım biz tahsile gidiyoruz. Cahilliğimiz kaç kereler yüzümüze vuruldu. Sahiden de çok eksiğimiz var, çok.

— Çok eksiğimiz var, çok, diye başımı salladım.

Gözlerimizi kıstık: Kaç gün çeker bu yürüyüş? diye düşündük. Bolu'dan Almanya'ya kadar.

ORUÇ TUTMADIKLARINI AİLELERİNDEN BİLE SAKLIYORLARDI

Bolu'dan ayrılışımın üzerinden yirmi beş yıl geçmişti ki, bir Ankara dönüşü karımla bindiğimiz otomobil Bolu'da durdu. Yemeklerimizi yedik. Yol arkadaşlarımızın işi olduğundan biz bir iki saat oyalanacaktık.

Beyler Kahvesinde birer çay içtik. Karıma şunları anlattım:

— Nâzım'la öğretmenlik yaptığımız sırada Ramazan gelip çatmıştı. Değil oruç tutmamak, oruç tutmadığımızı belli etmek bile mümkün değildi. Onun için bir hafta evvelden tedarikli bulunmayı düşündük. Ne alalım diye baktığımız sırada şu ilerki sokağın köşesindeki bir bakkal dükkânında kavanoz kavanoz gül reçelleri gördük. Nâzım, gül reçeli sevdiğini söyledi. Ben de severim. Bir koca kavanoz satın aldık. Fakat sonra dalgınlığımıza geldi, başka hiç bir şey almadık. Bir gül reçeline kaldık. Pratik hayattan o kadar uzaktık ki, akşamdan sahur için filân diye bir şey tedarik etmeyi düşünmüyorduk. Günü gününe yaşıyorduk. Ancak acıktığımız zaman yemek yemek aklımıza geliyordu. Gül reçeli kavanozunun başına çöküyorduk. Bir kaşık ben, bir kaşık Nâzım. Bir kaşık ben, bir kaşık Nâzım. Öyle ki, neredeyse burnumuzdan gül ağacı çıkacak. Bakalım şimdi o dükkân bu Beyler Kahvesi gibi yerinde duruyor mu?

Köşeyi döndük. Bakkalı gördüğümüz anda ikimiz de hayretle haykırdık. Kahkahaları kopardık. Onca yıl sonra, aynı alçak ve ahşap vitrinde yine boy boy kavanozlarda gül reçelleri satılmaktaydı. Oturduğumuz eve de baktık. Aynı ev yerli yerinde duruyordu. O zaman çok eskiydi. Yine çok eski. Pencerelerinde de eteği dantelli patiska perdeler vardı. Bizim

devrimizdeki gibi. Ve binanın altı, sâbık ahır. Bizim zamanımızdaki depo, şimdi kim bilir ne?

Sonra, otomobil hareket ederken, daima yemek yediğimiz ahçı Hafız'ı sordum. Bolu otomobil yolu haline geldiği için dükkânını büyütmüş. Hâlâ ahçılık yapıyormuş. Görüşemedik.

Bunları Bursa hapishanesindeki Nâzım'a da yazdık. Pek şaştı. «Bana neden o gül reçelinden almadınız?» diye sitem etti. «Bıkmışsındır» diye cevap verdik.

Neyse... Gene bir Ramazan günü açık gözlülüğümüz tuttu. Pazarda sepetle yumurta satan bir kadının önünde durduk. Herkese işittirecek şekilde:

— Sahurda lâzım olur! diyerek fiyat sorduk.

— Beş kuruş, dedi.

Pek pahalı bulup şaşırdık:

Bir yumurta beş kuruşa nasıl olur? Koskoca evde aylığı kırk kuruştan oturuyoruz.

Kadın, hayretimizi görerek:

— Sepetiyle birlikte beş kuruş, dedi.

— Hepsi mi bu yumurtaların? Kaç tane bunlar?

— Otuz beş tane. Bir de küçücüğü var. Onunla otuz altı.

Güvercin yumurtası kadar bir küçük yumurtayla otuz beş normal yumurtayı ve sepeti beş kuruşa alıp eve geldik. Köylünün hali bu derece dumandı.

Evde biraz tuzumuz vardı. Sepetin başına oturduk. Nâzım yumurtanın birini tepesinden deldi. Üstüne tuz ekti.

— Şerefe! dedi, dikti.

Ben de aşağı kalmadım: — «Şerefe!»

Bir yumurta daha kırdık. Tuzları ektik, tokuşturduk:

— Şerefe!

— Üçlemeli, dedik. Üçledik.

Ve çivi çiviyi sökercesine şerefler devam etti. Ayıptır söylemesi, bir sepet yumurtayı bir oturuşta içtik. Sepetin başından kalkmadan... Zahir iliğimiz kemiğimiz açmış. Hasta olmak aklımızdan bile geçmedi. Karaciğerimizin nasıl dayandığına şaşılır. Gelgelelim hasta olmamış mıydık acaba? Çünkü şimdi hatırlıyorum: Dudaklarımda bir acaiplik sezerdim. Beyaz geceliğimin kolunu dudaklarıma dokundururdum. Kıpkırmızı bir (o) belirirdi. Üç kere beş kere dokundururdum. (O)lar perde perde açılır pembeleşirdi. Yalnız bu yumurtalar yüzün-

den mi bilemiyorum, sağlığım çok bozulmuştu. Sıskalıktan canlı cenaze gibiydim. Hatırlarım, yollarda yürürken susuz kalırdık. Durgun suların yosunlarını iterdik. Kuyruklu kurbağa yavruları kaçışırdı. O sudan içerdik. Rusya seyahatimizde de buna benzer dengesiz gıdalanmalar oldu. O zamanlar da gömleğimin koluna kırmızı (o) çıkarmak huyuna devam ettim. İstanbul'a döndüğüm zaman annem bunların kesilmediğini görünce ağlamıştı. Nâzım da yaşadığı kadar hep karaciğerinden şikâyet eder dururdu.

Gündüzün yumurta yiyişimiz bir güne münhasır kaldı. Ertesi günler eve ekmek getirir yahut etmeği unutur, yine koca gül kavanozunun başına çökerdik.

Bir seferinde tam yemek ortasındaydık ki, kapımız çalındı. Pencereden eğilip baktık.

— Eyvah, müdür beyle ulum-u diniye hocası!

Öğle üzeri misafir gelmişler, «açm açın» diye sesleniyorlar. Ekmek kırıntılarını etrafa saçmışız. Gül kavanozunu nereye saklamalı? Baskına uğramışa döndük.

Nâzım:

— Bir çaresini bul, diyerek merdivenlerden aşağı seğirtti.

Ben de bir süpürge çaldım. Ekmek kırıklarını köşeye süpürgenin arkasına sakladım. Tam kavanozu yüke tıkacağım, Nâzım:

— Yaşayın be hocalar, diye merdivenlerden yukarı çıkıyor.

Meğer bu kafadarlar da oruç tutmazlarmış. Ama âleme karşı oruçlu görünürlermiş. Âlem ne kelime? Kendi ev halklarına, kendi karılarına oruçlu görünmemek mümkün değildi. Halbuki mübarek gün işte susamışlar. Fena susamışlar.

— Canım, yüzleyelim. Bunlar da nasıl olsa oruçsuzdur! diye karar vermişler.

Evlerinin yolundayız ya? Kapımızı çalmışlar. İstedikleri birer bardak su. Ama biz onların önüne âlâ gül reçeli kavanozunu da çıkardık. Dilim dilim ekmek verdik. Çaldılar kaşığı... Lâkin, yalnız tatlıyla olamayacağını, tuzlu da gerektiğini söylediler. Tedarik yollarını öğrettiler. Öğle vakitleri evimize devam edip durdular. Gerçi onlar da ikramdan geri kal-

mıyorlardı. Bizi iftara çağırırlardı. Küçük kuşhanelerde ne yemekler, ne yemekler! Bize görünmeyen hanımları hanımmış doğrusu.

O zamanlar pek ünlü, pek bakımlı ılıcaları vardı Bolu'nun. Gayet güzel bir yoldan, sağlıklı ağaçların gölgesinden gidilirdi ılıcalara. Birkaç kere yemekler yaptırıp bizi de davet ettiler. Ve Sultan Hamid devrine dair, İslâm tarihine dair, eski örf ve âdetlere dair pek çok hikâyeler, olaylar anlatırlardı ki, bunları yazarlık hayatımda zaman zaman yazdım durdum. Kullandıkları kelimeler, deyimler çok özenli, seçme ve nezihti. İnce anlamlıydılar.

Bizler, sonunda «yeniciler» partisinden çıkıp bunlarla ahbaplık kurduk. Ama, «yeniciler» le de bozuşmadık. Onlar müdürlükte bir işleri olunca bize havale ederlerdi. Biz araya girerdik. İstediğimizi yaptırırdık. Oruç tutmadıklarını ağzımızdan kaçırmadık. Bu sırlarını bize emanet ettiklerinden mağrurduk. Demek güvenmişlerdi karakterlerimize. Sırları bilinse perişan olurlardı. Muhit, son derece bağnazdı. «Alenen nakz-ı siyam»ın cezası vardı.

Şimdi, Nâzım'ın bu bağnazlığa karşı tepkisini anlatmak için konudan biraz ayrılacağım.

HALÛK VE NÂZIM

Babam şiir meraklısıydı. Tevfik Fikret'in arkadaşı olduğu için, şairin eserleri evimizde geçer akçeydi. Pek çoğunu küçük yaşta ezbere bilirdim. Benden yaşlıca olan Halûk'a dair yazılmış şiirlere de, bu ağabeyin resmine de, Batı'da okumaya gittiği için talihine de bayılırdım.

Tahsilini bitirip Halûk'un yeniliklerle memlekete dönmesini, kimsenin yapamadıklarını yapmasını; vatanı, bu «hasta nine»yi kalkındırmasını bekliyordum. Onu idealize etmiştim. Yolunu gözlüyordum çocukça bir duyguyla...

Fikret, bizim perişan dünyamızdaki durgunlukları, uyuşuklukları tasvir ettikten sonra Anglosakson diyarına uğurladığı oğluna şu öğüdü vermişti:

Topla fırlat ne varsa —taş, iğne!—
Şu muhitin ser-i rahavetine

Ne yazık ki, Halûk bunların hiç birini yapmamıştı. Babasının umudunu boşa çıkarmıştı. Türkiye ile ilgilenmemişti. Protestan olmuş, Amerika'da yerleşmişti. Konfora yan gelmişti. (Sonra papaz kılığında resmini gördük Halûk'un).

Halûk, Fikret'in oğlu sayılır mıydı? Hele manevî alanda?... Nâzım'sa, ilerici zihniyetiyle, şiirdeki mücadeleci ruhuyle, uzun soluğuyle, erkek sesiyle Tevfik Fikret'in manevî zürriyetiydi. Bununla da kalmıyor, Halûk'a verilen öğütleri o tutuyordu. Bende hem ürküntüler, hem takdirler uyandırarak durgun suyu durmadan bulandırıyordu. Ortaçağ çevresinin tam ortasına «ne varsa, taş, iğne» topluyor, fırlatıyordu.

AKINTIYA KARŞI

Dedim ya: Bolu, o devirde çok bağnazdı. Biz kılığımızla, kıyafetimizle, davranışlarımızla, konuşmalarımızla, bağıra çağıra şiir okumalarımızla son derece yadırganıyorduk. Hele Nâzım... Hele Nâzım'm kalpağı, hele Nâzım'ın favorileri... Halbuki burada şekiller bakımından herkese benzemek gerekiyordu. Aykırılık affolunmaz bir günahtı. Üstelik lise gibi bir yerde öğretmen olunca...

Beş vakit namazlarda, çarşı camiinde güldür güldür ezan okunduğu halde, sokakta eli sopalı biri belirirdi. Başında abani sarığı, cübbesinin etekleri yel yeperek, falakacı tipi, sırım gibi bir herif. Kümes hayvanlarını kovalarcasına ümmeti kış kış ederdi. Dükkânların peykelerine camekânlarına vurarak haşin bir sesle haykırırdı: «Vakt-i salât! Vakt-i salât!»

Herkes, süklüm püklüm, ya camiin yolunu tutturur, ya gözden silinir. Dükkânlar kapanır.

Ben düşünürdüm ki: «Yahu, bu zorbalık neye? Niçin ile sıcağı sıcağına? Namazı kazaya bırakmak da var.»

Bu arbede koparken biz meselâ, bir kahvenin köşesine çekilip oturabilirdik. Tenha sokaklara dalabilirdik. Özellikle memurlar, öğretmenler böyle yapardı.

Hayır, Nâzım, gözden silinmeye imkân vermiyor, «Vakt-i salâtçı» nın zorbalığı onda (gerçi uyandırmayacak gibi değil) isyan uyandırıyor. Kızıp söylenenlerin elebaşlığını yapıyor. Göze batmak ister gibi, inadına, namaza sürülenlerin akıntısının tersine yürüyor.

Bizi bir sefer Müftü efendi makamına davet etti. Kalktık gittik. Odasında çepeçevre bir sürü ihtiyar. Ekserisi eşraf, ayan, dükkân sahipleri filân... Jüri gibi oturmuşlar. Okulumuzda evlâtları varmış. Müftü vaaz verircesine ortaya konuşuyor. Namazın farz olduğunu anlatıyor. Cuma namazlarına gitmenin önemini ileri sürüyor. Bunları gençlere bildirmenin vazife olduğunu yan gözle bize bakarak ilâve ediyor.

İşte bu baskılar Nâzım'ı çileden çıkarıyordu. Kimin ne haddineymiş onun kişisel hürriyetine karışmak?

Lise müdürü Hilmi bey de kinayeli kinayeli uyarıyı tekrarlıyordu:

— Nâzım bey oğlum, bendeniz dün gece bir rüya gördüm. Aman ne kadar memnun oldum. Şu favorilerinizi kesmişsiniz. Hafif bir bıyık bırakmışsınız. Elhamdülillah efendim, sayenizde çarşı pazarın dedikodusu önlenmiş. Öğretmen kadromuzun aleyhine artık hiç bir şey söyleyemez olmuşlar. Yüzünüze de nur-u Muhammedi geldiğinden bahsediliyor.

Müftü böyle söyledi ya, müdür böyle söyledi ya, çarşı pazardaki mütegallibe görsün kişisel hürriyete karışmanın ne olduğunu... Dur Nâzım onlara gösterir.

En civcivli zamanda çarşıya yaklaştık mıydı, başındaki Mahmud Şevket paşa kalpağını çıkarıyordu. İçine bir yumruk atarak kırmızı çuhasıyle sırmalı kaytanları bırtlatıyor, kabartıyordu. Bir elde ayna, bir elde tarak favorilerini kulak hizasından burun hizasına doğru tarıyor. Büsbütün kabartıyor. Çapulaların uzun kemerini çözerek her adımda iki yandan şak şak sallanır hale sokuyor. Sonra mendilinin ucuna bozuk paralar bağlayıp sağ elinin şehadet parmağında zincir gibi çeviriyor. Sol eli pantolonunun cebinde, ıslık çalarak ortaoyunundaki delişmen Frenk edasıyle çarşının ortasına dalıyor... «Vakt-ı salâtçı»ya doğru yürüyerek...

— Aman Nâzım, kuzum Nâzım, etme Nâzım! Vallahi bizi burada parçalayacaklar, Nazım.

Hayır! O, Tevfik Fikret'in öğüdünü tutuyor: «Ne varsa, taş, iğne» fırlatıyor. Durgun suyu bulandırıyor.

Yalvarıyorum, hiç laf anlatamıyorum. Müftü efendinin yanındakilerin dükkânları hizasında ıslığının kâmeti yükseliyor. «Lâ! lâ! lâ!» diyerek akortsuz sesiyle şarkılar söylediği de oluyor.

Bir kaşık suda boğacaklardı bizi... Çünkü zaten buraları isyan çıkmış bölgeydi. Bizim ders verdiğimiz okulun üst katına kadar Kuva-i Milliyecî subayları kovalamışlar. Orada kesip şehit etmişler. Ders verdiğimiz sınıfların duvarlarında oluk oluk akmış kanların izleri vardı. Kaç kereler badana etmişler, fakat kirecin altından kan izleri daima sırıtıyordu.

Ve bize bir şeyler ihtar etmek istiyordu.

Bazen müdürden izin alırdım. Fransızca konuşmaya alıştırmak için, öğrencilerimi ders saatında okulun doğusundaki dereciğin kenarına doğru götürürdüm. Orada insan iskeletlerine rastladığımız olurdu. Hafifçe akan sular, kesik kafaları anlamlı anlamlı kımıldatırdı.

Ve yine Tevfik Fikret'in mısraları:

Ey kimsesiz âvare çocuklar, hele sizler,
hele sizler!

KONTROL ÇEMBERİ BUNALTICI OLUYOR

Yahya Kemal, bir gün demişti ki:

— Bunca resmî maarif, Avrupa'ya bunca talebe göndermeler... Bütün bunlar, zihniyetimizin batılaşması için pek fayda vermedi. Osmanlı Devleti, yetiştirdiği en üstün münevverleri İstanbul'da alıkoydu. O da nafile! Batılı zihniyet İstanbul'dan transit geçti. Kimsenin kafasına uğramadan Diyarbekir'e Ziya Gökalp'a ulaştı.

Öğrencilerime bakıyorum. İçlerinde sakin Anadolu tipi olanlar, daha derinlemesineydi. Bunlar meselâ, bir Fransızca kitabı alıp, kendi kendilerine lûgata baka baka anlamak zorlamasına kalkışırlardı. Ve sonraki devirlerde bu tip insanlar meslekî yarışmalarda mesafe kazandılar. Soysop şehirli olanlar, bütün imkân nimetlerinden yararlandılar Yahya Kemal'in İstanbulluları eleştirisini hâlâ da önemsiz kılmış değillerdi. Öbürleri hakkında da gerçi Ziya Gökalp'ın manevî soyağacını ürettiler diyemem. Ancak, büyük şehirlerde aradaki mesafeyi kapatıp hiç değilse at başı geldiler.

İnceliyordum öğrencilerimin istidat ve gelişimini... Kendi sınıf arkadaşlarıma da kıyaslayarak bunlardan her birinin

vara vara ne sonuca varabileceklerini kestirmeye uğraşıyordum.

Ortadan hayli düşük diye sınıflandırdığım bir öğrencim, Ramazan günü yanıma terbiyeli terbiyeli sokuldu:

— Peder bu akşam iftara teşrifinizi rica ediyor, dedi. Nâzım beyi de davet ediyor.

— Peki, dedim. Kimdir baban, evlâdım? Nerede oturuyorsunuz?

Hâlâ işitmemiş miyim manasına hayretle yüzüme baktı:

— Rüfai tekkesinin şeyhidir, efendim. Biz de tekkede oturuyoruz tabiî...

Bolu'da kalıp da Rüfai tekkesi hakkında fikir sahibi olmamak olanaksızdı. O sıralar büyük faaliyette olan tekkelerin en önemlisi buydu. Sokaktan geçerken zikir coşkunluklarını velvele halinde duyardık. Anadolu'nun birçok binalarında da, hep bir ağızdan «Hu» çekildiğini, «Allah Allah» diye zikredildiğini duymak olağan işlerdendi.

Âdet gereğince, hava kararmasına yakın tekkeye gittik ki, koca ahşap binanın pek büyük sofalarında bin kişi demeyeyim ama, yüzlerce misafir toplanmış. Neler yenildiğini, sofraların nerelere kurulduğunu pek hatırlamıyorum. Geçmiş zaman. Herhalde bunda bir fevkalâdelik olmayacak. Yalnız Şeyh efendinin diğer misafirler arasında bize de iltifat ettiği belirsiz şekilde aklımda kaldı. Güler yüzlüydü galiba. Bakışları etkindi galiba. Ve elbette o akşam içki filân içmedik. Ama hoş içkiler içilen bir akşamın latif sarhoşluğunu hatırlıyor gibiyim. O etki üzerimden hâlâ silinmemiştir.

Kalabalığa karışmıştık. Kalabalık ibadet için hazırlanıyordu.

Biri bize:

— Aptesli misiniz? diye sordu.

Nâzım, galiba namaz kılmaya yan çizmek için

— Değiliz efendim, diye ağzından kaçırdı.

— Buyurun öyleyse şadırvana!

Bu fena... Meşhur Bektaşi hikâyesinde olduğu gibi: «Ben aptessiz de namaz kılarım. Pekâlâ oluyor» diyemez a...

İster istemez şadırvanlara doğru buyurtulduk. Kendisinden bir garip intikam almak istediklerini seziyordum. Mah-

vedeceklerdi onu Müslüman terbiyesi almamış, usul ve erkânı bilmiyor diye.

Galatasaray'da, aynı sınıftaydık. Okulda sıkı ilmihal öğretilirdi. Kur'an okumak öğretilirdi. Sûreler ezberletilir. Bunları bilmeyen sınıfı geçemez. Cumadan Cumaya da namaz mecburiydi. Elbet çocukluğunda, herkes gibi Nâzım, bunların hepsini mükemmel öğrenmişti ama. hafızası zayıf olduğundan, şimdi sırayı şaşıracaktı, emindim. Belki önce ayaklarını yıkayacak, sonra başına mes yapacaktı. İmdadına koşmalıydım.

Şadırvanda hemen onun yanındaki musluğa gittim. Bana baka baka aptes aldı. Fakat baktığını kontrolcülerden gizleyebildi mi bilemem. Çünkü acemi olduğu işlerde rol yapamazdı. Namazın tek başına kılınan kısımlarında da önce ben, sonra o... Gölge gibi peşim sıra... Yani bağımsızlığını kullanamıyor.

Teravihden sonra Rüfai âyinleri başladı. Bunların ne olduğunu burada tarif gerekmez. Herhalde en muhteşemlerinden biriydi.

Benim için önemli olan talebemin gösterdiği hüner. Hüner tabiri caizse... 'Ben ki, onun hocasıyım; öğrenme yeteneğini bilirim: Bir sınırı aşamaz öğrenme yeteneği! Ve bu yaptığı harikaları da ona öğretmek deve sürüsüne hendek atlatmaktan güçtür. Oysa, onbeş, on altı yaşındaki bu çocuk, hocası olduğum için önüme geliyor. Mucize ya da keramet denecek bir gösteri yapıyordu. Hani insan eski evlerde kapı tokmağına el atar da, tokmak elinde kalır. Uç kısımda gayet kaba ve kalın bir demir vardır. İşte o hantal demir kabalığında ve kalınlığında bir şişi, bu mürit, bir yanağından sokmuş ağzının boşluğundan, dişleri arasından geçirip öbür yanağından çıkarmış. Dişlerini de önümde çat çat ağzının içindeki bu demire vurdu.

Şeyh efendinin davet başlangıcında bana gözlerinden sunduğu tatlı sarhoşluğun sonucu muydu bu? Hep birlikte kolektif rüyalar mı görmüştük? Yüzyıllardan beri devam eden ve modern bilimlerce sicile geçirilmeyen sırların bazılarından biri miydi bu? Benim gördüklerimi Nâzım da gördü. İkimiz de açıklayamadık. Yalnız Bolu'daki görünür görünmez düşmanlarımız, bizim bazı sırlarımızı kendi aralarında izah ettiler: Çocuklarına ders veren muallim Nâzım efendi, Cuma namazı-

na bile gelmiyorsa ve frengâne halleri varsa, demek bu gerekli İslâmî terbiyeyi almamış olmasındandır. Böyle bir muallim nasıl ders verebilir? Ben de cuma namazına gitmiyordum ama, bir aptes alma imtihanını vermiştim.

Düşman orduları bulunduğumuz bölgeye doğru ilerliyordu. Bahsi geçen çevrelerin antipatisi de, Müftü Efendinin odasından, zorbaların dükkânlarından, tekkelerin «hu hu» larından, meçhul oyuklardan, koğuklardan doğru, bize doğru ilerliyordu. Bunu gittikçe daha fazla hissediyorduk.

Daima akıntıya karşı göğüs vermeye mizacından ötürü istidatlı olan Nâzım, aykırılığı artırdıkça artırıyordu. En sert tenkitleri kalabalıkta yapıyor, Spartakist tohumu fikirleri meydana vuruyordu. Hele Beyler Kahves'inde genç öğretmenlerle birlikteyken... Nargile içen Sultan Selim bıyıklı bir kabadayının bize ters ters baktığını hatırlıyorum. Ve kışkırtıyorlardı Nâzım'ı...

— Şunun nargile ateşinden bir sigara yakabilir misin?

Her memleketin garip âdetleri, garip bamtelleri olur. Acaba duyulmuş mu ki, birinin nargilesinden sigara yakmak Anadolu kasabaları geleneğinde o adamın babasının mezarına bilmem ne etmek kadar netamelidir. Kan çıkar! Nâzım'ın itliği yoktu. Nargileden sigara yakmadı. Fakat başka şeyler yaptı: «Ayınpe» teşkilâtının temsilcisine meydan okudu.

Bunun nasıl olduğunu ilerki senelere gelip oradan anlatayım:

Babıâli'nin belli başlı sermayedarlarından Türkiye Yayınevi sahibi Tahsin Demiray diye bir zat vardır. Boğaziçi'nde, Ortaçağ kalesine benzer mazgallı bir bina yaptırmıştır. Irkçılardan diye tanınır. Dağılıp C.K.M.P ye sarmaşmış Köylü Partisi'nin kurucularındandır. Sonra A.P. ye girdi. A.P. namına 1963 Belediye seçimlerinde sözcülük bile etti. Kalabalıklarda başı dik duran, kendi benliğiyle ağız ağıza dolu fakat muhaliflerini pek öfkelendiren bir zattır. Benim kendisine bir şahsî antipatim yok. Selâmlaşırız, konuşuruz.

Meşhur Kitapçı Hilmi'nin seksen yaşına bastığı gündü. Türk Editörler Derneği büyük bir ziyafet tertipleyip basın erkânını davet etti. Sofra başında Necmeddin Sadak'ın bir nutuk söylediğini hatırlıyorum. Benim yanımda da Tahsin Demiray oturuyordu. Dereden tepeden, meslek işlerinden görüş-

tük. Falanca kitap filânca mecmua kaç basar, kaç satar filân... Derken bu basma kalıp laflar ortasında Tahsin Demiray birdenbire durdu, gözlerimin içine baktı:

— Siz beni tanır mısınız? diye sordu.

— Aman beyefendi...

İfadesinde anî bir zihin kargaşalığı aradım. Her zamanki gibi bakıyor.

— Bir düşünün, düşünün, dedi. Bolu'da bir kalpaklı adam.. Köşe başlarında durur, Nâzım'ı ve sizi hep kontrol eder. Siz yaklaşınca o uzaklaşır, arkanızdan yürür. Pelerini omuzuna atardı. İşte o bendim.

Sahiden de böyle bir adam vardı. Tıpkı anlattığı gibi. «Fantoma» diye aramızda isim takmıştık. Öğretmen arkadaşlar, onun «Ayınpe» yani askerî polis, yani bir tür siyasî polis, bir tür «Mah» teşkilâtı adamı olup bizi izlemeye memur edildiğini söylerlerdi. Ama biz kendimizde bir suç görmüyorduk ki, ona önem verelim? Biz hür düşünceli ve bu memleketin çıkar yolunu arayan namuslu gençlerdir. Varsın dolaşsın peşimizde. Her şeyimiz açık. Öğrenir gider. Yine dilediğimizi söylüyor, dilediğimizi yapıyorduk. Grup halinde yollarda gezerken: «Göründü Fantoma, göründü» diyorlardı. Ta uzaktaki köşede gölge, pelerinin bir kanadını omuzuna vuruyor, dödüp gidiyordu. Ne anlar, ne görür, ne işitir yüz metreden, elli metreden? Meselâ, böyle yapacağına Beyler Kahvesi'ne gelseydi. «Merhaba!» deyip masamıza otursaydı. Zaten Nâzım alabildiğine ağzını açıyor. «Dün düşünmeyip bugün düşünmeye başladığı» kuramları sıcağı sıcağına açıklıyor. Ama Fantoma'nın araştırma yolu bir orijinal... Orijinal ki ne orijinal.

Kitapçı Hilmi'nin sekseninci yaş günü davetinde, Tahsin Demiray bana şu şaşılası haberi verdi:

— Ben Bolu'da sizin toplantılarınızı dinlerdim. Raporlar yazdım hakkınızda.

— Hangi toplantıları, Üstad? Biz toplantılar filân yapmamıştık.

— Oturduğunuz ev vardı ya? Altı ahırlı. Depo haline getirilmiş ahır hani? İşte o ahıra girer, tavana kulak verir, siz Nâzım'la içtima halindeyken konuştuklarınızı dinlerdim.

— Kaç kişiydik konuşurken?

— İki kişi.

— Burası Nâzım'ın ve benim müşterek evimizdi. Beraber oturuyorduk. İçtima sayılır mı?

Öyle saymış, öyle rapor vermiş.

Nâzım, bu zattan öcümüzü peşin peşin, küçümseyen el hareketleriyle, yüz ifadeleriyle meydan okuyarak almıştı. «Fantoma»mn pelerini omuzuna atıp gölge halinde kaybolu-şundaki başlıca sebep de bu küçümsemelerdi.

Sağdan soldan dostlar kulağımızı bükmeye başladılar:

— Siz bu kasabada fazla kalmayıp hayırlısıyle başka bir yere gitseniz. Aleyhinize çok cereyanlar uyanıyor.

Bu sözleri o devrin Bolu mutasarrıfı duymuş. Uzun boylu yakışıklı genç bir zattı. Ağustos ayındaydı. Hür düşünen insanlara bu memleketin ihtiyacı olduğunu, ancak bizim tipimizdeki insanlarla gericilik çevrelerinde denge olabileceğini bana bizzat söyledi. Bizi Bolu'da alıkoymak için bana, —yirmisine birkaç ay evvel basmış ve hiç idarî memuriyet vermemiş gence— Mudurnu kaymakamlığını teklif etti. Hemen atayacağını bildirdi. Fakat bizim gözümüz memuriyette, maaşta değildi. Mutlaka okumak, manen daha donatımlı olmak amacındaydık. Onun için ben reddettim. Nâzım'ı da artık Bolu'da tutacak hiç bir kuvvet yoktu. Çevrenin kuşatımı daralıyordu.

Ve ben bunun boğuntusunu hissediyordum. Soluğumu rahat alamıyordum. Nâzım'ın da çok tedirgin hali vardı.

ALIŞILMIŞLIĞIN DIŞINA

Şiirde alışılmışlığın dışına itmekle Nâzım'ı oyalamak istedim. Bari hızını sanattan alsın. Evde kapanıp kalalım da yıldırımları üzerimize çekmeyelim. Kabak, kafiyelerin başına patladı.

— Nâzım, yahu! Kafiyelerin ille mısra sonlarında olması şart mı? demiş bulundum. Şunları başka tarafa çeksek çekiştirsek...

Bu önerimin sonucu, klasik dışı şu ortak «dizdiri» kaleme alındı:

Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
Saatlarca nasıl koşmak arzusunu verirse

Senelerle mesafeler arkasında atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı.
... İstedik ki rengi biraz başkalaşsın göklerin
Serin pınar başlarında dinleyelim bülbülü
Ayşeciğin beş örgülü saçını bağlayalım,
Acısıyla ağlayalım gurbet dolu hanların.
Ummanların alnımıza vursun tuzlu suları
Sarı muzlu ağaçların gölgesine yatalım
Elimizle tadalım o köpük gibi meyveden.
Gül bedenli kadınların dudaklarının rengi
İstedik ki alnımızın temasıyla sararsın.
Varsın yıllar yuvarlansın birbirinin üstüne!
Bize bütün bütüne baş döndürücü görünen
En kokulu şurupları bir yudumda içelim.
Geçelim şen, gürültülü, aydınlıklı yerlerden.
Bize meçhul kederlerden haber versin musiki.
İstedik ki dünyada bir yeni talih vadeden
Maden yüzlü insanlara doysun biraz gözümüz.
Yıldızlarla ufka sarkan berrak dündüz bir gece
Saatlarca nasıl koşmak arzusunu verirse
Senelerle mesafeler arkasına atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı.

Nâzım Bursa cezaevindeyken bu şiirimizi bir romanın iç kapağına yazıp göndermiştim. Çok duygulanmış. Karıma yazdığı bir mektupta hislerini anlatıyor:

«... Mektubunu ve Vâlâ'nın mektubunu aldım. Romanı henüz okuyup bitirmedim. Fakat baş tarafına yazdığı 26 yıl önceki şiirimizi içim tatlı bir kederle burkularak okudum. Ben hâlâ ve çok şükür o 26 yıl önceki çocuğum. Ve bu sefer 8 yıl süren hapislikte de «senelerin ve mesafelerin arkasına atılmak, fırlatılmak» iştiyakını, rengi başkalaşacak göklerin hasretini çekiyorum. Hapislik sıhhatimden, uykumdan, iştihamdan bir şeyleri aldı, öğüttü. Fakat neşemi, sevincimi her zaman iyimser ve insanlara güvenir tarafımın bir zerresini bile koparamadı. Bunu size, içinde bulunduğum ruh hâletini anlatmak için ve her şeye rağmen keyfimin yerinde olduğu-

nu söylemek bu bakımdan benim için üzülmemenizi sağlamak maksadıyle yazıyorum.»

Bu şiirde dikkate değer özellik, kafiyelerin şeklinden başka, son mısralardaki anlam: Seyahat fikriyle proleterya birleşiyor!

Gerçekten ayrılmamak için itiraf etmeliyim: Tahsil seyahati projeleri bence henüz bir hayal oyunuydu. Bir oyalamacaydı. Önümüzde çatal yol vardı. Hangisine sapacaktık? Zaten Nâzım da çatal ağzında bulunduğumuzu farkediyordu: Normal yol ve iradenin çizdiği yol... Acaba iradenin çizdiğine sapabilecek miydik?

Her çeşitten tecrübelere girişip kendi kendimizi oyalıyorduk. Çocuk şiirleri bile yazdık. Benim şu dört mısralık «Ördek» manzumem defalarca yayınlanmıştır:

Külâhı yeşil olur, ağızlığı kehribar
Derenin kenarında dolaşır kibar kibar
A... Yüzüyor, yüzüyor, nasıl daldı bak, bak, bak!
Suyun içinde attı bir taklak, iki taklak...

Çevreden bize doğru esen havanın etkisinde kalmamak için dört elle şiire sarılmıştık. Birbiri arkasından döktürüyorduk! Aynı devirde biz iki arkadaş, hece vezni şairlerinin yalnız şekilden değil, kapsamından da ayrılma denemeleri yaptık.

BİR KİBRİT İKİ MUM

Cüce bir sihirbazın kıvılcımlardan eli,
«Senin olsun» diyerek bana bahşetti işte
Alınları sallanan alevlerle hareli
İki çıplak kadının mermerden vücudunu.
Fakat görüyorum ki bir hile var bu işde:
Taşırlarken kadınlar onun ateş putunu
Git gide küçülüyor, git gide eriyorlar;
Beyaz vücutlarını zulmete veriyorlar...

Bu ortak yazımız bir lâboratuvar denemesiydi.

İşte bir deneme daha... Bunu da ben kendim yazmıştım Nâzım'sız:

PINAR

Ateş dudaklı yarim bana uğramaz oldu
Pınar, senin suyundan içiyormuş o kadın
Demek güzel bahtına kış içinde yaz oldu?
Sen nasıl ısınmadın sen nasıl ısınmadın

Yüreğimde ateş var, yüreğimde ateş var!
Suları soğuk pınar, suları soğuk pınar!
Ateş dudaklarını göğsüne koydu da yâr
Sen nasıl ısınmadın, sen nasıl ısınmadın

Güzel sesli bir arkadaşımız vardı. «Yine zevrak-ı derûnum»u pek hoş okurdu. Kudüs'te bıraktığı bir sevgiliyi hiç unutamıyormuş. İsmini söyledi, tarifini yaptı. Nâzım'a bir şiir sipariş etti.

Piknikteydik. Bizimki, ağaçların altında şöyle bir dolaşıp geldi. Not bile almamıştı. Ezber okudu:

Ey Kudüs! Ey gök gözlü Meryem! Ey Lidya Kurban!
Gölgesinde uzan da altın portakalların
Yafa sahillerinde inceleşen rüzgârın
Serin ruhunu dinle. Dinle senin derdinle
Uzaklardan ağlıyor ikinci Zekeriyan

Arkadaşımızın ismi Zekeriya'dır diye keşfetmiş olacaksınız.

Bu ısmarlama şiirler, İstanbul'dan beri alışkanlıkları arasındaydı. Tanburî Cemil hastalanınca, hayranları Nâzım'dan bir şiir istemişler, o da üstadın «tarifnamesini» alıp çiziktirmişti:

Elâ gözleri süzgün, geniş alnı sararmış
Bir sanatkâr hastadır, Cemil hasta yatıyor
Başında duranların kalbi yorgun atıyor
Ecel onun yanına sen de el bağlayıp gir
Nefesinle titreyen fanilerden değil bu
Ölmeyen bir sanatkâr ölüm döşeğindedir.

Oğlu Mesut Cemil, yaşıdımızdı. Soluk soluğa geldi, Nâzım'ın boynuna sarıldı:

— Nereden gördün sen? Nasıl bu kadar iyi tanıyorsun babamı? Aynen... aynen...

Bu kitabı yazdığım sırada, elbette her zamankinden fazla şair arkadaşımın havasında yaşıyorum. Evimde zaten hep onun hatıraları... Başımı kaldırıyorum, kütüphanenin üstünde onun portresi. Annesinin portresiyle yan yana... Ve bir yanında oğlu Memo'nun altı aylık resmi... Bir raf altta Memo'nun on iki yaşındaki resmi. Başımı çeviriyorum, Nâzım'ın hapishanede incecik bir kâğıda özenle yapıp gönderdiği bir resim. Suluboya. Bursa'nın kavakları... Üç beş kavak ağacından bir küme... Masamın camının altında onun resimleri, el yazıları... Kulaklarımda onun sesi...

Ve elimin altında şiirleri, mektupları.

Mektuplarını karıştırıyorum, arıyorum. İşte Bolu'daki o anlattığım günlerde beraber çalıştığımız şairin aklına gelmiş. Karıma yazıyor:

«... Vâlâ'nın mektubunun arkasından senin mektubun geldi. Sağ ol emi? Bu «emi?» turnürünü pek severim. Vâlâ'yla beraber yazdığımız yahut tek başına onun yazdığı —pek hatırlamıyorum— bir şiir vardır: «Bahçemde açıldı son Japon krizantemi.» diye başlar. Onda «emi» diye biten bir mısra vardır ki, nefistir. Vâlâ sana söylesin, bakalım akhnda mı? Bugünlerde bende birdenbire hafıza açıldı... İlh...»

Bu şiiri o devirde ben yazmıştım. Bolu'daki evimizin odasında. İmzamla da sonradan bazı dergilerde çıkmıştı.

KRİZANTEM

Bahçemde açıldı son Japon krizantemi
İlkbaharda gülleri götürdün demet demet
Sonbaharda bari et bana biraz merhamet
Kuzum koparma emi şu son krizantemi

İşte bir daha:

SİNYORİNA

Sinyorina, kara gözlü sinyorina!
Gözlerinden yanağına düşen beni
Görmiyelim ört yüzüne yelpazeni

Sinyorina, kara gözlü sinyorina
Gelelim mi kollarına sinyorina?
Sinyorina sinyorina sinyorina...

Nâzım, bunu pek beğenmişti. Benim şiirimdi bu... Yalnız son mısraı onun.

— Benim olsun, dedi.

— Senin olsun, dedim.

Sonradan bir eserinde kullandı. Ben de iftihar ettim. Ve nice siyah gözlü kadınlar bunu kendilerine sandı. Bestesi de yapıldı.

DEĞİŞEN ROTA

Ama ortada ne sinyorina var hatta ne de Fadime kız. Şu iki mısraım, realitenin tam kendisidir.

Aylar oldu gurbet elde
Kadın sesi işitmedim.

Bu haller biz delikanlılara acı da veriyordu. Hiç bir kadın hayali göremiyorduk. İki istisna ile: Asılları Rum'du galiba. Zonguldak'tan mı nereden bir ihtiyar ana ile iki kızı Bolu'ya sürgün edilmişlerdi. Ta bir yerlerde bir evde otururlardı. Kapılarının önüne bile çıkmazlardı. Belki de ara sıra pencerelerinde gölgeleri görünürdü. Söylentilere göre güzelmişler. Haftada birkaç kez tur atmaya çıkardık. Onların evinin önünden geçerdik. Bir kez bile yüzlerini göremedik.

İşte yine evimizde, karşılıklı kerevetlere oturmuş şiir denemesi yaptığımız bir gün ve karşı cinsiyet hakkında böyle karmakarışık duyguların etkisi altındayken postacı bize bir kartla bir paket getirdi.

Karta baktık, aşağı yukarı şu satırlar yazılı üstünde: «Biz Tiflis'e ailece yerleşmeye gidiyoruz. Kastomoni'den selâmlar.» İmza Nüzhet idi.

Sonra, bilmem kimden soruşturduk. Taninci Muhiddin'in de dört kişilik ailesiyle ticaret için mi, bir misyonla mı, artık orasını bilemiyorlardı, Gürcistan'ın merkezi Tiflis'e gittiğini öğrendik. Pek şaştık. Bu sırrı çözemedik. Bir tarafta İttihatçı grubuyle, bir taraftan Sovyetler'le bu eski matbuat müdürünün kişisel temaslar sağlamak için gönderildiği ipotezini zihnimizde kuramadık. Hani Büyük Millet Meclisinde sorguya çekilmişlerdi ya? Ona gücendi de ufak bir sermayeyle ticaret için gidiyor gibi geldi bize. Nitekim, o devirde Rusya ile bu gibi küçük ticaretler vardı. Görünüşe bakılırsa bu da bir şirket kurdu filân... Şimdi bile bu muammanın niteliğini açık olarak anlamış değilim. İlerde de hep ipotezler etrafında yürüyeceğiz. Tiflis'te Taninci Muhiddin'in, Nüzhet'in ve Sovyetler'deki İttihatçıların çevresinde gördüklerimi ve konuştuklarımızı yeri gelince anlatacağım.

Beyaz geceliklerimiz sırtımızda, duvarda Nâzım'ın çizdiği haritaya bakıp dururken dikkatimiz Batıdan Doğuya çevrildi bu kez de... Nâzım büyük duvarın boş tarafına Karadeniz'i de iyice çizdi. Kafkasya'yı belirtti. Ortasına da Tiflis'i oturttu.

— Bunlar nereden gidiyordur?

— Batum'dan.

Batum'u da oturttu yerine. El şakakta düşündü düşündü. Ben o sırada postacının getirdiği paketi açıyordum. Büyük bir paketti. Çok büyük. İçi kitaplar dolu. Bir de mektup iliştirilmiş. Nâzım'a babası yazıyor, kız kardeşi Samiye yazıyor. Babası da: «Kitaplar istemişsin mektubunda. İşte sana bir yığın gönderiyorum,» diyor. «Eğlendirici olmaktan çok öğretici eserler yolladım, arzuna uygun olarak Vâlâ ile kafa kafaya verin, okuyun. Onun da, senin de gözlerinden öperim.» diyor.

Paket, Ankara'dan postaya verilmiş. Anlaşılıyor ki, bir yolcu getirmiş Ankara'ya, o postalamış.

Nâzım'ın dikkati haritadan kopup kitaplara çevrildi. Cilt cilt Fransız tarihi vardı içlerinde. Fransızca şiir kitapları vardı.

— Musset malûm. Mektepten biliriz, onu geç. En sonra okuruz. Neymiş öbür şiir kitabı?

— Les Fleurs du Mal.

— Kim yazmış?

— Baudelaire diye biri

Şaşılacak şey ama, Yahya Kemal'le bunca ahbaplık ettik. Yahya Kemal de Fransız şairi Baudelaire'e bayılır. Ne tesadüftür ki, ya bize sözünü etmemiştir, ya bana etmiştir de özel isimler aklımda kalmaz. Önsöze filân göz atmaksızın okumaya başladık. Bir sarsın, bir sarsın:

— Yahu, dehşet bu genç! Bir istidat yetişiyor Fransa'da. Vallahi dünyanın sayılı şairlerinden olur bu. Okuyayım bir daha şu Balkon'u.

— Şimdi de ver ben okuyayım.

— Dur ben bir daha okuyayım.

Yüksek sesle tekrarlaya tekrarlaya ezberleyiverdik. Başka şiirlerinde bilmediğimiz kelimeler vardı. Lügata baktık.

— Dehşet!

— Dehşet!

Neden sonra, ama neden sonra, önsöze göz atmak aklımızdan geçti Baudelaire'in 1867'de ölmüş bir şair olduğunu öğrenince ikimiz de utancımızdan pısırdık.

— Hakkı varmış Spartakistler'in biz değme cahillerden değiliz. Tevfik Fikret'i bile aşmak için kırk fırın ekmek gerekir.

Sıra cilt cilt Fransız Devrimi tarihine geldi.

Ben okudum, o dinledi. O okudu, ben dinledim.

— A be aslan Robespierre, diyoruz.

Devrime ihaneti yakalanıyor.

Charlotte onu banyoda öldürüyor.

— Çüş, neler olmuş!

Neler olmuş da haberimiz yok. Gerçi Fransız Devriminin 1789'da patlak verdiğini, XVI. Louis'nin Marie Antoinette'le beraber hapsedilip kafasının kesildiğini filân, okulda kuru kuru ezberlemiştik. Ama bu koca kitaplarda yağlandırılıp ballandırılan ayrıntıları duymamıştık

— Ah, dedim ben. İnsan o asırda yaşamalıymış da, bu olayların içinde yoğrulmalıymış. Bizimki de bu Bolu köşelerinde hayat mı?

Nâzım, puflayıp karşı sedirden kalktı. Beyaz entarisini savurarak haritalı sofayı boyladı; Doğu tarafına baktı.

— Sen cuma namazı zamanı istihbarat odasına gelip duvardaki haberleri neden okumazsın, kuzum? dedi.

— Cepheye dair haberleri hep okuyorum, dedim.

Parmağını Kafkasya'ya doğru uzattı:

— «Geliyor. Kürkünü giymiş geliyor,» dedi.

Bu Yahya Kemal'in yayınlanmamış bir mısraıydı. Mütareke devrinde beyaz Rus generali Vrangel ordusunun döküntüleri köprü başına yığıldığı gün, Yahya Kemal: «Çarlığın yıkıldığını gördük» diye memnunluğunu belli etmişti. Sonra da Bolşevikler'in güneye doğru inişiyle ilgili yukarıki mısraı söylemişti.

Nâzım, göz ucuyle Tiflis'e bakarak:

— Fransız devrimine benzer olaylar buralarda da geçiyor, dedi. Belki de daha yamanları. İnsanlık tarihine daha iz bırakacakları. Ne dersin hımmm?

Kafamı salladım:

— Hakkın var, dedim.

Sessizce bakıştık. Yeni rotamızı çizmiştik.

Gerçi Halûk'unkinin aksine bir rota... Ama önemli fark şu ki, Halûk dönmemecesine gidiyor. Arkasına bile bakmıyor. Nâzım'sa azat kabul etmiyor. Milletin —en azından— diline bağlı kalıyor. Topraklarının hasretini silsile halinde şiirleriyle yansıtıyor. Ve Anadolu'ya gömülmesini vasiyet ediyor.

Bu konuyu o günlük burada kestik. Bilinçaltı dağarcığına attık.

AĞIR CEZA REİSİYLE ARKADAŞ OLDUK

Derken beklenmedik başka bir olay oldu. Beyler Kahvesi'nde oturuyorduk. Genç öğretmen arkadaşlar heyecanla yanımıza gelerek dediler ki:

— Mektepler tatil olunca Ankara'da bir muallimler kongresi kurulacak. Bolu'dan bir murahhas seçilip gönderilmesi istendi. Toplantıya davet için sizi aradık, bulamadık. Fakat toplantıda bulunmamanıza rağmen, tek murahhas olarak sizi seçtik. İhtiyarlar, bu meşakkatli yola kendileri gidemeyecek-

lerinden namzet olarak sizi gösterdiler. Biz de ittifakla siz arkadaşımızı desteklerdik. Tebrik ederiz Vâlâ bey. Hiç muhalefet eden olmadı.

— Teşekkür ederim ama, diye düşünceye vardım, tek başıma mı gideceğim? Hangi malî ve maddî imkânlarla?

Artık her biri bir şakaya başladı. İstanbul'dan kalkıp buralara kadar geldiğime ve İnebolu'dan Ankara'ya, Ankara'dan Bolu'ya kadar yürüdüğüme göre, yine demir asa demir çarık köyden köye konaklayaraktan bir çare bulurmuşum filan.

Dağlar eşkiya doluydu. İstiklâl Mahkemeleri tesir edemez olmuştu. Fakir köylüleri bile soyup soğana çeviriyorlar, adam öldürüyorlardı. Ve ben geldiğimizden beri hiç maaş alamamıştım. Nâzım'ın otuz lira maaşıyle geçiniyorduk. Çünkü onun aylığı hernedense İdare-i Hususiyeden çıkıyordu. Benimki Merkez Bütçesine bağlıydı. Hep ödenmeden kalıyordu.

— Daha iyi ya, dediler. Kongreye murahhas gitmişken, büyüklerle temas eder, biriken aylıklarınızı da alırsınız.

— İmtihanlar yeni başladı. Tatil ola, hayır ola! dedim.

Yine Beyler Kahvesi'nde, belki de aynı gündü. Mutasarrıflıkta işlenen bir cinayetten bahsediliyordu. Bolu'nun asıl ceza reisi ölmüş ya da bir yere gitmiş. Ziya Hilmi isimli birinci aza, onun yerine reislik ediyormuş. Ya da reis tayin edilmiş. Esrarlı cinayeti parmağına dolamış. Öyle ustalıkla işi idare etmiş ki, bütün sırları şaşılacak süratle çözmüş. Ah keşke gidip de dinlemeliymiş geçen celseleri. Tiyatrodan daha meraklıymış. Bugün de öğleden sonra hüküm bildirilecekmiş.

Genç öğretmenler, cinayet mahkemesine giderlerken Nâzım'la beni de beraber sürüklediler.

Gerçekten de yaman bir başkandı bu... İki hançer gibi çatılan kaşları vardı. Gözleri etkiliydi. Bakıra çalan sakal koyuvermişti. Arkadaşlar kulağımıza fısıldadı

— Henüz yirmi altı yaşındadır. Yaşlı görünmek ve itibar kazanmak için Reis olunca sakal bıraktı.

Ziya Hilmi, idam kararını bildirdi. Hapis cezalarını yiyen suç ortaklarına da, güzel sesiyle dokunaklı bir nutuk çekti. O devirde yargıçları alkışlamak âdet olsaydı mutlaka dinleyiciler tavanları indirirdi. Hep birlikte saygıyla dışarı çıktık. Mahkemenin heybeti etkisinde kalmıştık. Bu yeni başkanı

öve öve bitiremiyorlardı. Parlak bir geleceği olacağından kimsenin kuşkusu yoktu. Meğer ne kara kaderi, ne kötü sonu varmış Ziya Hilmi'nin...

Dönüp Beyler Kahvesi'ne geldiğimiz zaman hâlâ onun övgüsü devam ediyordu.

Harıltı, gürültü, tavla patırtıları sürüp giderken, ansızın bir sessizlik oldu. Kapı açılmış, içeriye günün kahramanı Ağır Ceza Reisi Ziya Hilmi beyefendi girmişti. Kasabalarda vali, mutasarrıf yahut kaymakam yahut ağır ceza reisi bir kahvenin önünden bile geçse herkes ayağa kalkar, selâm verir. Bu muhterem kişi içeri tenezzülen giriyor. Kalkılmaz olur mu ayağa? Güür herkes halktı. Biz de terbiyesizlik etmedik, topluluğa uyduk.

Reis, kısa bir selâmlamadan sonra, eliyle herkese «oturun» işareti yaptı. Kendi de bakışlarıyle bir boş masa arayıp bizim yanımızdakini seçti. Kahvede adliye mensupları da vardı herhalde. Yahut ahbapları... Etrafını sarıverdiler, yarı el pençe... «Evet efendim, sepet efendim. Fevkalâdeydi beyefendi, doğrusu efendim.»

O, bütün bu saygı gösterilerini, komplimanları kulak arkası etti. Başını herkesin omuzları hizasından kaldırıp bizim masaya baktı:

— Siz de dinlemeye teşrif buyurdunuz, şair beyler. Alâkanıza teşekkür ederim, dedi. Şöyle mi otursunuz, yoksa ben mi geleyim masanıza?

Bu ilgiden mağrur, hemen cevap verdik:

— Aman efendim, elbette biz.

— Yok yok, sizin masa boşaldı.

Gerçi boşalmıştı ama, nedeni, bizim arkadaşlar masamızdan ayrılmış, onun etrafına toplanmışlardı. Yani masa değiştirmişlerdi. Hâkim geldi yanımıza oturdu. Derhal şiirden açtı. Divan edebiyatından çok zevkli mısralar okudu. Sonra Fransız edebiyatından döktürdü. Sevdiği şairler arasında Baudelaire de varmış.

— Ne muazzam asırdır XIX. asır, dedim.

Nâzım:

— «Balkon» şiirine bayılırım, diyerek okumaya başladı.

Ben de tempo tuttum, dublunot okurken bir de ne görelim? O da katılmaz mı aynı Balkon şiirine bizimle beraber

ezber okumaya... Fakat o başkalarım da ezber biliyormuş. Modern akımlardan da haberi var. Anlattı, okudu. «Ya, evet» gibi, «cidden» gibi kelimeciklerle geçiştirdik.

Hafızamızda henüz taze ya, lafı Fransız Devrimine getirdik. Jakoben'lerle Montanyar'ları bir anlattı. Bu kadar ayrıntı bizim kitaplarda yok ya... Hele Montanyar'lar üzerinde önemle duruyor. Montanyarlar dolayısıyle Paris Komününe sıçradı. O da neymiş? İlk defa işittik. Prusya harbinden sonra ha? Tiers ha? Vay hainler! Kurşuna dizmişler o canım inkılâpçıları... Nereden biliyor bunları bu Ağır Ceza Reisi? Commune de Paris'in ve 1904'de Rusya'daki genel grevin de Bolşevik inkılâbı için bir prova niteliğinde olduğunu söylüyor. Kautzski ile Lenin arasındaki anlaşmazlığa değindi.

— Proleter diktatörlüğü zarurî değil miydi? dedi.

Biz: «Evet, tabiî, zaten...»

O günü öyle geçiştirdik. Ve o akşam, kökten cahil olduğumuzu, mutlaka okumamız gerektiğini uzun uzun konuştuk. Aramızda ancak altı yaş bulunan bu kişinin yaşına varınca, onun gibi bilgi sahibi olmaya karar verdik.

Ziya Hilmi, ertesi günler de bizi hep aradı. Elbet bizim de kendimize göre bildiğimiz birçok şeyler var: İstanbul'un dayanılmaz bir utanç kaynağı haline geldiğini coşkunlukla anlattık. Yollarda gördüğümüz sefaletin Türk milleti için yine dayanılmaz bir utanç olduğunu, milleti kurtarmak üzere bir çare aramak gerektiğini birimiz kestik, birimiz söyledik.

Bu çare?... Bu çare?.

Ziya Hilmi, o çareyi bizimle birlikte aramak tenezzülünde bulundu. O bakımdan duygularımız aynı yöne akıyordu. Bunu anlayınca, içimizde kaç günden beri kendi kendiliğinden oluşan bir karar, dudaklarımızdan dökülüverdi. Tiflis'e giden Taninci Muhiddin'den aldığımız haberin etkisinde kalarak zihnimize düşen fikir tohumu birdenbire filiz vermişti.

— Bolşevik inkılâbını biz çok merak ediyoruz, dedim. Fransız inkılâbının içinde bulunmak elbette kabil değil. Geçti o asır. Fakat komşu bir memlekette Fransız inkılâbına benzer büyük hadiseler cereyan ediyor. Onları görmeyi istiyoruz. Tahsilimizi ilerletmek istiyoruz.

Nâzım, gayet normal:

— Kısacası, biz bu yaz Tiflis'e gideceğiz. Oradan da ba-

kalım, Rusya içlerinde neler oluyor. Dolaşır görürüz, dedi.

Ziya Hilmi, soğukkanlılığını ilk defa olarak o anda yitirdi:

— Yani buradan kalkıp bu yaz Rusya'ya mı gideceksiniz? dedi.

İkimiz beraber otomatik şekilde:

— Evet, dedik.

— Eh, öyleyse ben de sizinle beraber geleceğim, cevabını verdi Ziya.

Nâzım'ın uzun bir şiiri vardır. Mahut kanat darbesiyle alt tarafı suya düşenlerden...

Şöyleydi ilk mısraı:

Onlar üç arkadaştı, üç bulunmaz arkadaş

Üçüncü arkadaş Ağır Ceza Reisi, bakır sakallı çatık kaşlı, altın sesli bu Ziya Hilmi işte.

AĞIR CEZA REİSİ İLE KÖYE TAŞINDIK

Ziya Hilmi'nin gayet pratik bir zekâsı da vardı. Bilgileri yalnız hukuktan, edebiyattan, tarihten ibaret değildi.

Bir gün bize dedi ki:

— Göreceksiniz, size ne yemekler yedireceğim, ne yemekler! Ben mükemmel ahçıyım.

— Nerede yiyeceğiz bu yemekleri, Ziya'cığım? diye sordum.

— Kendi evimizde, dedi. Senin imtihanlar bitti, Nâzım... Senin daha onbeş, yirmi günlük imtihanın var Vâlâ, imtihan günleri inersin Bolu'ya.

— Nereden ineceğim Bolu'ya?

— Bir ev tuttum, bir köy evi, dedi. Yazlığı kırk kuruşa. Bir mecidiye benden, biri ikinizden... Çünkü ben sizden varlıklıyım. Şehirdeki evi bırakın, köye taşınacağız. Bir de tay pazarlığı üzerindeyim. Ne tay, ne tay... Yüz lira istiyorlar. Ben yetmişe kadar çıktım. Bu tay üçümüzün olacak. Yine yarısı benden, yarısı ikinizden.

— O kadar paramız yok, dedim.

— Hepsini ben veririm. Borçlanırsınız. Maaşlarınızı alınca borcunuzu ödersiniz. Benim epeyce birikmiş param var.

Bu basit konuşmadan sonra, hayatımızın şekli birdenbire değişti. Bolu'daki evle ilişiğimizi kestik. Bolu'nun kuzeyinde, ovada, dağların yarı yolunda iki köy grubu görülür. Biri sağdadır, yani Reşadiye tarafında. Soldakinden dosdoğru bir hat çizerseniz, suların şakır şakır aktığı bir değirmene varırsınız. Oradan sık ormanlı yüksek dağlara ve gene devam edilirse böylece Zonguldak'a ulaşılır.

Bolu'da, «Köylük» diye bir deyim vardır, «Köyler toplumu» anlamına gelen bu deyime başka yerde rastlamadım. Evimiz böyle bir köylüğün ortasındaydı. Her ev çok ağaçlı bahçeler içinde. Bizimki de öyle. Her yanda yemişler. Cennet gibi bir yer. Köylüğe bir şairane mezardan girilirdi. Bunu izleyerek de cennet. Tepede sözünü ettiğim değirmen dönerdi. Fazla ilerlemeyin, ormanlarda kaybolursunuz. Nitekim biz bir gün kaybolmuştuk. Sonradan anlatacağım.

Köy, —evleri büyük bahçeler ortasında olduğu için ve o devirde radyo ile gramofon bulunmadığından— tam baş dinlenecek yerdi. Rahat uyunurdu. Bol bol eser verirdik.

Ev işlerini de kendimiz görecektik. Aramızda bir anlaşma: Ziya Hilmi vekilharçlık ve ahçılık yapacak. O devirde mahkemeler tatil olmuyordu galiba? Yetmiş liraya aldığı atımız Düldül'e her sabah binerek yarım saat ilerdeki işine gidiyordu. Akşam heybeler dolu dönüyordu. Biz ahçı çıraklığı eder, sebzeleri ayıklardık. O da bize pek nefis gelen yemekler pişirirdi. Güveçte türlüler, kuzu kapamaları, bulgur pilavları... Benim ödevim, evi temiz tutmaktı. Bulaşıkları kurulamaktı. Çamaşırları asmaktı. Nâzım'ınkileri tahminde güçlük çekmeyeceksiniz galiba? Maalesef bulaşık yıkamak ve (kahkahanızı zaptedin) çamaşır yıkamak!

Ben — «Bayılırım kedilerin çamaşır yıkamasına!» dedim.

O işi ciddiye aldı:

— Bulgar talebe tahsil ederken bulaşık yıkıyor ya? Ben neyle hayatımı kazanacağım? Bu zenaati şimdiden öğrenmeliyim.

İçine doğmuşmuş. Bu büyük şair gerek hapishane haya-

tında, gerek sonraki geçim zorlukları ortasında bulaşık yıkamakta ustalaşmıştı. Utanarak kaydediyorum.

Bolu'daki evimizde tahta silmek antrenmanı yapmadı. O iş benimdi. Lâkin, Nâzım'ı sonraları, hapisten çıkınca 1950 yılında, yeni taşındığı ahşap evin tahtalarını gacur gacur silerken gördük. Çıplak ayaklarının altında bir çuvalı döndüre döndüre... Çünkü çocuğu ana karnındaydı. Bu işi kadınına havale edemezdi.

Sabahları Ziya Hilmi gidince, biz Nâzım'la işlerimizi bitirir, ağaçlardan birinin altında ya birlikte, ya ayrı ayrı şiirler, tek perdelik piyesler, hikâyeler, manzum piyesler yazardık. Kimini bitirir, kimini yarı bırakırdık. Babamın evrak çantası bunlarla epeyce ağırlaşırdı.

Bolu'daki hayatımızı özellikle köyde geçirdiğimiz o dertsiz avare günlerimizi ileriki tarihlerde de Nâzım'la daima konuşurduk.

Hapishaneden yazdığı bir mektupta şöyle der şair:

«... **Mektubunu bitirince bir ferahlık, bir rahatlık duydum. Kendimi, —hani Bolu'da— bahçe gibi bir yere giderdik, köyde... Dehşetli yeşil bir yerdi... Tekrar oradaymışım sandım. Bana şimdi öyle geliyor ki, gençlik denilen hadiseyi Bolu'da yaşadım ve sonra artık bir daha genç olmadım, hep bugünkü gibiyim...**»

Akşam üstü, Ziya'nın Düldül sırtmda geldiğini uzaktan görürdük. Heybeleri mutfağa götürürdük. Ziya Düldül'ü tımar ederken biz patatesleri, domatesleri soyardık. Malzemeyi hazır bulur, işe girişirdi. Bu arada da dünya meselelerini hallederdik, mutfakta...

Nâzım kuramını anlatırdı:

— İnsanları bu cemiyet şartları berbat ediyor. Yeni nesil bu şartlar ortasında yetiştiği müddetçe nafile. Bundan dolayı çocukları aileden almalı. Dağbaşı gibi münzevî yerlerde mektepler açmalı. Bu pis cemiyete temas ettirmeden yetiştirmeli. Böylece sağlam zihniyetli bir nesil meydana gelir.

Ziya, tencerenin dibi tutmasın diye karıştırırken:

— Yahu! Yahu! diye kafasını sallardı. Bu nazariyeleri sen mi icadettin sanıyorsun? Çiğnendi bu sakızlar. Olmaz öyle şey. Evvelâ, o çocukları okutacak hocaları nerede bulacak-

sın? Ailenin isyanı bir tarafa. Dağbaşında bina inşası bir tarafa. Bunları ikmal teşkilâtı bir tarafa... Sen azizim Jean Jacques Rousseau'yu oku. Sonra Ütopist Sosyalistleri oku. Sonra Marx'ı oku.

Nâzım, sesini yükseltiyordu:

— Okuyacağım ama fikrim yine değişmeyecek. Zorla vergileri alırsın. Binaları yaptırırsın. Bunca temiz vicdanlı muallim var. Onlara ders programlarını verirsin. Bir de yemin ederler. Hurafelerle zihinleri doldurmayacaklarına dair.

Ziya elinin bir hareketiyle tencerenin dumanını savuruyordu:

— Kaç fırın ekmek lâzım sana... Kaç fırın ekmek...

Ben, Ziya'yı haklı buluyordum. Onunla birleşik cephe yaparak Nâzım'm fikirlerine hücum ediyordum. Bu kadar yakın arkadaşken kendisiyle birlik olmayıp yeni arkadaşla birlik olmama içerlediğini, kıskandığını ve günlerce somurttuğunu farkedince siyaseti değiştirdim. En aşırı fikirlerine bile: «Sen haklısın» demeye başladım. Bir de şaka tekerleme buldum: «Ben patlıcanın dalkavuğu değilim. Efendimizin dalkavuğuyum. Zatıâliniz gibi büyük bir sairin entüisyonları kuvvetlidir. Ne deseniz elhak doğrudur, efendim.»

Seneler sonra, Nâzım, bir kadını sevdi. «Münasiptir.» dedim. «Pek güzel, pek meziyetli bir kadın» dedim. Onu bıraktı. Başka bir kadını sevdi. Bende yine aynı laflar. Evvelki kadına döndü. Ben yine: «Bu daha iyi! Bu daha güzel! Bu daha münasip.» Ve sonra ilâve ettim: «Ben patlıcanın dalkavuğu değilim. Efendimizin dalkavuğuyum.» Nasıl gülmüştü.

Bu satırları yazdığım sırada daktilo başındaki karım: «Peki, Nâzım'ın fikri malûm. Ziya'nın fikri de malûmum oldu. Ya senin fikirlerin?» dedi.

Cevap verdim:

— Ben sosyalisti, «filozofla şair arası, yağlı uzun saçlı orijinallik meraklısı, paradoksçu bir aydın tipi» sanırdım. Komünistlikle sosyalistliğin münasebetini bile o tarihlerde bilmiyordum. Milliyetçiliğin bütün bunlarla münasebetini de yine bilmiyordum. Gözlerimi dört açmış, bu dönen kavga nedir, öğrenmeye uğraşıyordum. Büyük seyahatlere gidişimin sebebi de, büyük olayları öğrenmek merakıydı. Ve öğrenip şu zavallı memleketime bir çıkar yol bulmak isteyenler arasına katıl-

maktı. Ben yüksekten uçmuyordum. «Basit fanî» sözü dilimden düşmezdi. Spartakist'ler, İnebolu'dayken bize bir Alman sosyalist şairinin bir şiirini okumuşlardı. Sosyalist şair, insan üstü nazariyesinin sahibi Neitzche'ye —ömrünün sonunda delirmesinden kinaye— şöyle diyor: «Ey fevkalbeşer! Sen basit bir insan bile olamadın.»

Ben, o sıralarda sadece insan olmaya, ama okka dörtyüz dirhem bir insan olmaya çabalıyordum. Bütün o büyük işleri hazmedip başarabilmek için insanın kendini evvelâ bir seviyeye yükseltmesi gerektiğine inanıyordum. Bütün dikkatim, öğrenmek üzerinde toplanmıştı. Anti tezler, sentezler ileri sürmeye kendimi hazırlıklı bulmuyordum.

ORMANDA YOLUMUZU KAYBETTİK

Geceleri, beş numara gaz lambamızı söndürüp yataklarımıza uzanınca memleket ve dünya meselelerini hallederdik. Ahkâm yürütürdük. Evimiz, damı ve içi bakımmdan hiç değilse o devrin basit bir İstanbul ahşap evi kadar muntazamdı. Üç odalı şipşirindi. Bugün bile orada uzun zaman geçirmeye can atarım, imkân olsa... Belki de o kırattaki arkadaşların tesiridir.

Fakat öyle bir olay oldu ki onlar bir süre daha köyde oturmakta devam ettiler, ben ayrıldım.

Bir sabah, genç öğretmenlerden birkaçı telâş içinde geldiler. Ankara'daki öğretmenler kongresi ağustosun bilmem kaçında toplanıyormuş. On gün içinde mutlaka Ankara'da bulunmalıymışım. Yirmi lira kadar tahsisat da veriyorlarmış. Ama onun muamelesi birkaç gün sürermiş. Parayı alır almaz, atıma atlayıp hemen gitmeliymişim. Hazır atımız da var. Benden başka kimsede at yok.

Ortaklarım Düldül'ün bana ayrılmasını onayladılar. Ziya çok, çok cömertti. İyi kalpli bir arkadaş olduğunu her davranışıyla belli ediyordu. Önce paramızı oranlar içinde ortaya koyar, yetmeyince birbirimize borçlanır, hesaplaşırdık. Sonra ondan da vazgeçtik. Çünkü Nâzım'la benim aramda bir hesap olmadığını görmüştü. Kimin ihtiyacı olursa ona sarfediyorduk.

Bu kez de benim ihtiyacım var, Düldül'e ben binip Ankara'ya gidip geleceğim. O, köyden mahkemeye yürüyerek gidip gelecek. Yahut bir köylünün atını uyduracak.

Tahsisatı almam için üç gün daha beklemem gerekiyordu. Aradaki cumadan faydalanıp sabahleyin üç arkadaş, azığımızla köyün kuzeyindeki şairane değirmene doğru yürüdük. Havanın çok güzel olması gençliğimizi kamçıladı. Daha ilerki dağlara dalıp ormanda yolumuzu kaybettik. Gidiyoruz gidiyoruz, ağaçların arasından önümüze bir uçurum çıkıyor. Geri dönüyoruz. Yönümüzü kestiremez olduk. Ziya, ağaçların yosununa göre bizi yürüttü.

Ansızın kuytulukta karşımıza bir heyula çıktı.

Nasıl olur bu bedende böyle şişman adam diye aklımdan geçirmeme kalmadı. Yaz gününde kürk giymesi büsbütün garibime gidecekti. Ama, Ziya'nın:

— Eyvah, ayı! demesi, ben miyobu kendime getirdi.

Arkam da uçurumdu.

Ayı şöyle fortlayarak yüzümüze baktı. «Lâhavle! beni günaha sokma!» der gibi başını çevirdi, funda kargaşalığı arasında kayboldu. Biz o taraftan uzaklaşalım derken büsbütün yolu sapıttık. Vakit ikindiyi geçmiş, öğleyin yediğimiz azıcık azık çoktan hazmolmuştu. Üstelik fena halde susamıştık. «Ya günlerce yolumuzu bulmaz da şu kongreye gidemezsem?» diye endişeye kapıldım.

Derken ağaçlar seyreldi. Önümüzde geniş bir çayır; bayır yukarı çayır, üst tarafında da dumanlar belirdi. Yürüdük, baktık; köymüş. İlk rastladığımıza ismini sorduk. «Kızıl Ağıl» dediğini hatırlıyorum.

Ziya, adliye işlerinden dolayı buranın nere olduğunu biliyordu. Epeyce uzaklaşmışız yerimizden...

— Burada geceleyelim. Yarın bir kılavuz alır, döneriz, dedi.

Köpekler üzerimize yürüyordu.

Hâkim tavrıyle köylülere emir verdi:

— Susturun şunları. Bizi ağanın evine götürün.

Ağanın evine götürdüler. Ağa kapıdan karşıladı. Ziya Hilmi'yi tanıyıp çok hürmet etti. Bizim de kimler olduğumuzu sordu. Ziya:

— İkisi de hocadır, dedi.

— Aman ne iyi, ne isabet! Bizim hoca gitmişti de bugün.

Saatına baktı. Nâzım'a döndü:

— Haydi hoca efendi, sen ezanı okuyuver, dedi.

Nâzım, cevabı yapıştırdı:

— Benim sesim kerihtir, ben okuyamam.

Köydeyken ara sıra şarkılar söylemiştik. Ziya benim de sesimin pek parlak olmadığını bilirdi.

— Ağa, iznin olursa ezanı ben okuyayım, dedi.

Sonra beni gösterdi:

— Hoca da imamlık yapar.

Hiç bozmadım. Bu işi yapabilecek kudretteydim. Çocukken sofu olduğum için Göztepe camiine çok giderdim. Oradaki imamı taklit ederek kusursuz bir akşam namazı kıldırdım. Yatsıyı da kıldırdım. Ziya müezzinlik etti. Arkada inşallah Nâzım pot kırmamıştır!

Bu köy ağası kadar atmacaya benzeyen insana ömrümde rastlamadım. Kavisli kaşları, yusyuvarlak gözleri, ince sakalıyla, atmaca...

Kızıl Ağıl'da yediğimiz taze peynirin lezzetini hiç unutmayacağım. Çorba tabakları içinde muhallebi gibi bir şey. Nedense ismi peynir. Gece rahat bir uyku çektik. Sabahleyin ağa yanımıza bir kılavuz kattı, evimize döndük.

Ziya son defa olarak Düldül'e binip işine gitti. Pazar günü de benim harcırah muamelesi tamamlanmış. Haberi gelince Düldül'ü o akşam alıp şehirde bir hana indim ki, sabahleyin yol arkadaşlarımı güneş doğarken Ayrılık Çeşmesi'nde bulayım.

Yol arkadaşım Bolu'nun polis müdürü Kerim beydi. O da Ankara'ya gidiyormuş, atına binip... Yanında iki atlı daha vardı ama onlar Mudurnu'da kalacaklarmış. Muamelem tamamlanırken Kerim beye rastlamıştım. Şişman, iri yarı, babacan bir Rumelili olan, silâhşörlüğü ile ünlü bu Kerim bey, yol arkadaşlığı edelim deyince memnun olmuştum. Zira yollar, önce de söylediğim gibi felâket. Sakarya savaşı sırası. Talih önceleri bizim pek aleyhimize olduğundan askerler takım takım, hattâ bazen de başlarında amirleriyle kaçıyorlar diye söylentiler dolaşıyordu. Yol kesiyorlar, adam soyuyorlar, öldürüyorlar. Onun için Kerim bey gibi birinin yanında

gitmekte yarar var. Ne de olsa zabıta adamıdır, yol iz bilir. Cüssesinin heybetiyle de tehlike savuşturur. Üstelik de hoş-sohbetti. Birtakım hatıralar anlatırdı.

ÖLÜMLE RANDEVUYA YAN ÇİZDİM

Sabahleyin handan çıkıp Düldül'e bindim. Bolu'nun güney yönlerinde Ayrılık Çeşmesi'ne vardım ki, eyvahlar olsun! Bizim Maarif Müdürü Zülküfül bey. O da atma binmiş, dişlerinden tırnaklarına kadar silâhlı, göğüsleri çapraz fişeklikli dört atlı jandarmayı kendine muhafız olarak almış. Ankara'ya kadar beraber gidip gelecekler. Onun da amacı bizim kongre...

— Ben jandarmalarımla dağ yolundan gideceğim, dedi. Siz de Vâlâ bey, madem muallimsiniz, ve madem ben sizin amirinizim elbet benimle gelirsiniz.

Kerim bey, söze karıştı:

— Bizim iki arkadaşımız daha var. Onları Mudurnu'da bırakacağız. Biz Vâlâ beyle Mudurnu, Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya gideceğiz.

O sırada bir tabur imamı ile emirberi de yanı başımızda belirmişti. Tabur imamı da Ankara'ya gidermiş.

— Dağ yolu tehlikelidir. Mudurnu yolu iyidir, dedi.

Maarif müdürü Zülküfül bey:

— Dört jandarma olduktan sonra tehlike neresinde? diye diretti. Benim acele işim var. Gün kazanacağım. Haydi bakalım Vâlâ bey...

— Aman efendim, ne şereftir sizinle beraber gitmek, dedim. Ancak görüyorsunuz, atım tay. Ne yazık ki soluğan. Dağ yoluna tırmanamaz. Onun için beni mazur görün. Düz yolun dolambacından bir gün sonra varayım Ankara'ya. Müsaade-i aliyyenizle...

Öfkelendi:

— Canın nasıl isterse, dedi.

Kırbaçladı hayvanını gitti. Jandarmalar da peşi sıra tozuttular. Tüfekleri omuzlarında sallanaraktan...

Normali elbette Maarif Müdürüyle gitmekti. Hem meslek-

taş, hem jandarmaların güvenliği altında. Ama, Nâzım da, ben de bu Zülküfül beyi pek sevimsiz bulurduk. Ufacık tefecik, burundan sıkma yay gözlüklü, üstelik gözlüklerinin camı kara bir âdemdi. Herhalde trahomluydu ki, kara camlar ardında özrünü saklıyordu. Güney illerinden olduğu, şivesinden ve Halep çıbanından belliydi. Büyük bir kara yelpaze kalpak giyerdi. Şehir içinde kenarları bol külot pantolonla, futbol çoraplarıyle dolaşırdı. Bacak kısmı gövdesinden de kısaydı. Upuzun resmî odasını bir garip düzene sokmuştu. En dipte kocaman masası. Masaya varıncaya kadar, giriş kapısından başlıyarak duvara bitiştirilmiş yanyana, iki keçeli iskemleler asker gibi dizilmiş. Biz öğretmenler içeri girdiğimiz zaman, hal hatır sormak için, evvelâ o da bu iskemlelerden birine otururdu. Dereden tepeden konuşur, aklı sıra şakalaşırdı. Sonra bu özel görüşme bitip de resmî fasıl başlayınca, iskemleden kalkar, önünü ilikler, yazı masasını dolaşır, koltuğuna otururdu. Masa boşluğundan futbol çoraplı kısa bacaklarını görürdük.

Hemen bir konferansa başlardı:

— Sizlerle samimî, latifeli, hususî konuşmalarımız artık bu noktada bitti. Zira resmî makamımı işgal etmiş bulunuyorum. Bu makama sizler gibi bizzat ben de hürmet borçluyum. Bu ulvî makam, ilh... Bu kutsî makam, ilh... Bu makam...

Öf... Sıkıntı!

Nâzım, illâllah dememek için kendini zor tutardı. Ve döner dolaşır her yerde, «bu makam, bu makam» diye Zülküfül beyin taklidini yapardı. Nefret ederdi ondan. Eh doğrusu ben de hiç hoşlanmazdım Zülküfül beyden...

Mudurnu yolunu seçişimin sebebi, elbette Düldül'ün soluğanlığı değildi. Taylığı da değildi. Çünkü o taysa ben de sıskacık bir şeydim. Nitekim beni uçurdu götürdü.

Mudurnu'ya vardığımız zaman, cepheden pek kötü haberler geldi: Altmış kişilik, seksen kişilik kaçak kafilelerinin geçtiğini öğrendik. Oranın güvenlik kuvvetleriyle ilgili olanlar, galiba —sarışın ve yakışıklı bir yüzbaşı olan— jandarma kumandanı, bizim Kerim beyin kulağını büktü

— Yola geceleyin devam etseniz, Nallıhan'ı geçtikten sonra...

Hattâ bizi, bir yirmi dört saat Mudurnu'da kalıp olayla-

rın gelişmesini beklemeye zorluyorlardı. Mudurnu'ya yaklaşırken muharebenin top seslerini işitiyorduk. Kasaba, dağlar arasında bulunmakla beraber bu sesler yanılmıyorsam Mudurnu'ya kadar yansıdı. Hele bu kasabadan ayrılınca savaşın bize iyice yaklaştığını, düşmanın ilerlediğini yine bu top seslerinden anladık.

Böyle kasabalarda, garip yolcuları meslektaşlar, hanlara, otellere bırakmaz. Beni de dere boyundaki açık hava kahvesinden ismini bile şimdi unuttuğum, yüzünü de katiyen hatırlayamayacağım, halim selim, kibar bir öğretmen büyük bir nezaketle aldı, evine götürdü. Hanımı güzel yemekler pişirmiş. İkram etti. Sonra da beni bir odaya buyur ettiler. Hayatımda daha bu kadar yumuşak yatakta yatmadım. Çünkü karyola yüksekliğinde üstüste şilteler koymuşlardı. Belki altı şilte, belki yedi şilte. On saate yakın at yolculukları ilk gün insanı pek yoruyor. Sonra alışılıyor. Bu ilk gün bitkindim. Çok rahat uyudum.

Sabahleyin kapım vuruldu.

Ev sahibi öğretmen pek bozulmuş. Telaşlı bir hali var. Bir şey söylemek istiyor, söyleyemiyordu.

— Çabuk kahvaltı edelim, kahveye gidelim, dedi.

Bir kötü önsezişle:

— Ben kahvaltı etmeyeceğim. Kahvede çay içeriz, dedim.

Tereyağları, reçelleri, peynirleriyle büyük bir sofra hazırlanmıştı. Normal durum olsa bu ikramcı meslektaş elbet ısrarda bulunacaktı. Fakat heyecan içinde:

— Hay hay, nasıl isterseniz, dedi.

Ve öne düştü. Kahveye gittik.

Kerim bey, tabur imamı, emirberi iskemlelerinden kalkıp bana doğru geldiler:

— Zülküfül bey sizlere ömür, dediler.

Yüzbaşıya haber gelmiş. Maarif Müdürü seksen kişilik bir kaçak grubuna dağda rastlamış. — «Teslim olun jandarmalarıma,» demiş. Adamlar teslim olmayınca jandarmalara ateş emrini vermiş. Kaçaklar da hem Zülküfül beyi, hem dört jandarmayı öldürmüşler.

Hayatımda, özellikle bu seyahatlerim sırasında, çok kez ölümden kurtuldum. Bir tanesi budur.

İki dağ ortasındaki derenin kıyısında bulunan bu Mudur-

nu'da kaymakamlık etmeyi kabul etmemiştim. Eğer ilerde anlatacağım teşebbüslere girişmeseydim, hayatımın bir çatalı burada olurdu. Bugün yazar olmazdım. Hükümeti idare eden kadroda bulunurdum.

İKİ SÜVARİ ORTASINDA YAYA BİR KELEPÇELİ

İhtiyatlı davranmış olmak için Mudurnu'dan gece yola çıkmamız gerekiyordu. Böyle tavsiye ediyorlardı, fakat kulak asmadık. Bolu Polis Müdürü Kerim bey, tabur imamı, tabur imamının emirberi hepsi iri atlarında ve ben tığ gibi genç ince bacaklı tayımda, kara yelpaze kalpağım, çapulalarımla terkiye bağladığım sarı paltomla yola düzüldük. Kışın ayranı, yazın yorganı unutmamalıymış gezilerde... Bu Türk atasözünü hep yazarım... Ben yorgan alamamıştım ama, aynı işi görebilecek paltoyu unutmamıştım. Gerçekten sonra, geceleyin kırda uyumak için işime çok yaradı.

Mudurnu'dan biraz açılınca, iki atlı jandarmanın ortasında yaya olarak, lâcivert elbiseli, kravatlı, fesli, rugan iskarpinli yavuz bir adamın kelepçeli olarak sevkedildiğini gördük.

Kerim bey, elini kaşlarının üstüne koyarak uzaktan şöyle bir baktı:

— Mehmet ağa, sen ha? diye bağırdı.

— Gör halimi Kerim bey.

Atlarımızı bu gruba yaklaştırdık. Mehmet ağanın lâcivert elbisesi ve rugan iskarpinleri toza batmıştı. Fakat kelepçesine rağmen yağız çehresi vakurdu. Güzel bir başı ve güzel bir vücudu vardı.

Kendisine (ağa) değil, çizgisiz (g) ile aga denilen bu yirmi beşlik genç, Düzce'nin belki de en zenginiymiş. Büyük toprakları varmış. Kendi anlattığına göre, rakip grubun tezvirine uğramış. Düşmana yardım mı ediyor demişler, Çerkezleri kışkırtıyor mu demişler, galiba. Çerkezlikle bir ilgisi varmış. İşte böyle bilmem ne mahkemesine sevkediyorlarmış. Çiftliğinde palaspandıras yakalamışlar. Yanma para bile alamamış. Hiç bir dostu da imdatçı gelememiş.

Kerim bey, bu Mehmet aganın bütün dediklerine gözü

kapalı inanıyordu. Bolu Polis Müdürü olduğunu jandarmalara ispat etti. Zaten tanıtlamaya da gerek yok. Sesi ve tavrı öyleydi ki, geçtiğimiz köylerde tabur tabur asker devşirebilirdi. Şayet yeniçeri devrinde olsaydık bu adamı sadrazam bile yaparlardı.

Kerim beyi tanıyınca Osmanlı Devletinin ne tip insanlarla idare edildiğini hemen anlamak mümkündü. Dedeleri mutlaka Rumeli'ye serhatbeyi olarak gönderilmiş, nihayet kaderin geri bir dalgası onu öz vatanına atmış. Büyüklüğüne küçüklüğüne bakmadan bir kasabada komutayı eline almış. Bolu Polis Müdürlüğüne katlanmış.

Jandarmalara emir verdi. Evvelâ kelepçe çıktı. Sonra bizim azıklarla Mehmet aga doyuruldu. Bir izzet, bir ikram. Jandarmaların en güzel atı da Mehmet agaya devredildi. O jandarma piyade olarak geri döndü. Kumandanları dostuymuş; Kerim bey ona durumu anlatan bir mektup gönderdi. Adlî takibat yine de devam edecekmiş. Kaçmayacağına dair Mehmet aga Kerim beye söz veriyor. Kerim bey de kumandana karşı kefil oluyor. Ailesine para buldurup falanca adrese gönderilsin diye jandarmayla haber iletiliyor.

Mehmet aga, şehirli kılık kıyafetiyle ve örneğin üniversite mezunu dedirtecek yüz ifadesiyle, düzgün konuşmasına rağmen ümmiymiş. Elifi görse mertek sanırmış. Lâkin gene bütün konulara —resmî cahilliğini belli etmeksizin— katılıyor, kimseden de aşağı kalmıyordu. Özellikle Tabur İmamından...

Daha Batıdan geldiği için cepheye dair ilâve kötü haberleri bu Mehmet agadan öğrendik: — «Ordunun vaziyeti çok fena» diyordu. Zaten bunu birinin bize haber vermesine gerek de yoktu. Çünkü savaş az ötemizde, sesini gittikçe yaklaştırarak sürüp gidiyordu. Rastladığımız köylüler, düşmanın bugün yarın bu çevreye varacağını söylüyordu. Bu koşullar altında, Mudurnu'dan çıktığımız akşam Nallıhan'a vardık.

NALLIHAN ERMENİLERİ

Nallıhan'da büyük bir göç hazırlığı gördük. Kasabanın içinde yer değiştirme ve kasabanın dışına doğru göç. Dışına doğru olanı Nallıhan Ermenilerinin düşman geliyor diye kasa-

badan uzaklaştırılması. Hemen o gün, kafile halinde göç ettirilmişler. Kasabanın durumu gözümün önünde Mudurnu yönünden gelince, sağ kolda bir tepe üstüne rastlayan Ermeni mahallesi, Müslüman mahallelerinden daha bakımlıydı. Bazı Müslümanlar, sahipsiz kalan Ermeni evlerine eşyalarının bir kısmını taşımakla uğraşıyorlardı. Bir kısmını, çünkü, Ermeni evleri zaten eşya doluymuş. Yeni sahipleri, eski evlerinden ancak pek özel öteberilerini taşıyorlarmış.

O geceyi Nallıhan'da geçirip ertesi sabah erkenden tekrar yola çıktık. Dün göç ettirilen Ermenilerin kafilesine öğle üzeri bir bayırın alt kısmında rastladık.

Kerim bey kamçısıyle, tabur imamı sarığıyle, emirberi tüfeğiyle, lâcivert elbiseli Mehmet ağa jandarmasıyle ve ben esrarengiz sıskalığım ve koskocaman kalpağımla arkalarındaki tepede belirdik. Ermeniler irkilip bize baktılar. Siluetimiz göğe çizilmiş olacaktı. Uğursuzluk habercileri olduğumuz kuruntusuna kapıldılar. Kaderlerini beklemek için durdular. Biz de durmuş, birkaç yüz metreden onları seyrediyorduk. Ermeniler, bir kişi iki kişi sıraya dizilmişler, kıvrıla büküle yokuş aşağı gidiyorlardı evvelce... Çevrelerini jandarmalar sarmıştı. Ve jandarmalar, onlara durmamalarını işaret ettiler. Onlar da ara sıra başlarını korkak korkak bize doğru çevirerek yollarına devam ettiler. Yol tek olduğu için atlarımızı peşleri sıra sürdük. Gördüğüm tabloyu ve bunun sonucunu burada tespit edeceğim. Bunu hem tarihe karşı bir görev sayıyorum, hem de Mustafa Kemal idaresi aleyhindeki bir söylentiyi önlemek istiyorum. Pek acıklı başlayan bu olayın aynı acılıkla sonuçlanmadığından ötürü gerçekten memnunum.

Atlarımız kafileye yaklaştığı zaman, en geride pos kıranta bıyıklı bir Ermeni kalmıştı. Fesi koyu renkti. Tepesi dar olarak muntazam kalıplanmıştı. Bacaklarında art tarafının torbası küçük siyah bir şalvar vardı. Biz yaklaşınca, kruaze ceketinin düğmelerini hürmetle iliklediyor. Yana çekilip divan durdu. Boynunu büktü. Sonra hizasına geldiğimizde, yere kadar eğilircesine bir kandilli temenna çaktı. Her birimize aynı kandilli temennayı birer birer çaktı. «Allah ömürler versin beyfendiler» gibi sözler söyledi. Ve onur kırıcı hiç bir ricada bulunmadı. Sırf bu Osmanlı görgüsünün gereğini göstermişti. Fakat aynı zamnda dönüp dönüp kendi önünde yürüyen bir

genç kadına ve yanındaki çocuklara bakıyordu. Bu kadın belki onun kızıydı. Yaş farkı ve şefkatli bakışları öyle gösteriyordu. Selâmını alıp geçtik. Hele Kerim bey, çok gönül alıcı, ferah verici şekilde selâmladı. Kafilemizin şefi olduğunu belirtti. Bizden bir tehlike gelmeyeceğini haliyle tavrıyle anlattı. Atları sürüp bahsi geçen kadınla çocukların hizasına gelince onları inceledim. Ermeni kadınlarından bazıları klasik ölçülere göre çok çirkin, bazıları inadına pek güzel oluyor. Bu genç kadın, güzeldi. Devrin ünlü aktristi ve sevgili Elize Binemecyan'ımız olabilirdi. Gönülleri fethedebilirdi. Fakat üç çocuk annesi bir kasabalıydı. İskarpinlerini sol elinin iki parmağına takmıştı. Ajurlu siyah çoraplarıyle toprakta yürüyordu. Sağ eliyle bir kundak çocuğunu göğsüne bastırıyordu. Diğer bir çocuğu kadının sol dirseğine yapışmış, üçüncüsü eteğini tutuyordu. Heykel ya da tablo olmaya elverişli bu manzarayla yürüyorlardı. Kadın bize, aşağıdan yukarı baktı. Hiç bir şey söylemedi. Bu hatırayı kırk şu kadar yıldır unutmadım, bundan sonra da elbette unutmayacağım. Yalnız sesleri ve soruları hatırlıyorum. Mahzun sesler, endişeli soruyor:

— Nereye götürülüyoruz? Encamımız ne olacak?

Kerim bey, özür diler gibi cevap veriyor

— Harpler türlü zaruretler yaratır. Düşman orduları yaklaştığından devlet böyle tedbirlere mecbur kalmıştır.

Kendisi Bolu Polis Müdürü olduğu için biliyor. Dediklerinin doğru olduğuna yemin eder. Namusuyle temin eder. Ermenilerin hayatı emniyettedir. Bu feci günler sona erince, normal hayatlarına kavuşacaklardır.

Ve geçip gidiyoruz. Onları ardımızda bırakmışız.

Ben, uzun yıllar hep Nallıhan Ermenilerinin akıbetini merak edip durmuştum. Nihayet gerçeği öğrendim.

Halen Kadıköy'de terzilik eden bir anne ve iki kızıyle sık sık görüşürüz. Anne, Nallıhan Ermenileri arasında sözünü ettiğim gün göç ettirilmiş. Bizim rastladığımız grupta imiş. Görülüyor ki sağ salim. Hiç birinin hayatına dokunulmamış.

Ertesi gece de Beypazar'a vardık ki, mahşer. Harp badiresi Türklere de neler etmiş : Bütün sokaklar göçmen arabalarıyle dolmuştu. At arabaları, öküz arabaları... Kiminin üstü tenteli, kiminin üstü muşambalı. Çoluk, çocuk, sefalet...

Kaldırımlara yayılmışlar yemek pişiriyorlar, bohça yerleştiriyorlar, derede bez yıkıyorlar.

Bazılarıyle konuştum. İçlerinde Sırbiya'dan beri beşer onar sene duraklamalarla buralara kadar gelmiş bir aileye rastladım.

— «Daha nereye gideceğiz? Hamiyet, gayret kalmadı mı Osmanlıda?» diye konuşuyorlardı.

Ve Sakarya muharebesinin topları gümgüm ötüyordu.

Son durağa geldiklerinin farkında değillerdi. Artık dalga tersine tepecekti.

WALT DİSNEY'İN İPOPOTAMI

Beypazarı'nda Mehmet aga ile vedalaştık. Nereye sevkediliyordu? Niçin bizden ayrılmıştı? Şimdi hatırlayamıyorum. Herhalde Kerim bey, ona birtakım iltimaslar sağlamıştı. Bir miktar para da vermişti. İki üç günlük ahbaplıkta öyle kaynaşmıştık ki, sanki hısım akraba olmuştuk. Düzce'ye gidersek ömür boyu onun varlığına sırtımızı dayayabilirmişiz gibi bir hava yaratmıştı. Bunda da samimî olduğuna inanıyordum. Ama, sonradan acaba ismimi bir kere olsun hatırladı mı? Aksiliğe de bakın, ümmiydi. Gazeteler hafızasını tazelememiştir. Bense boyuna Düzce'den geçtim, orada onu aramak hiç aklıma gelmedi. Birkaç kere Düzcelilere sordum, pek iyi, pek zengin bir ağa olduğunu söylemişlerdi.

Mehmet agadan ve jandarmasından ayrılıp Beypazar'ından dört kişi yolumuza devam ettik. Birkaç saat yol kesmiştik ki, önümüzden bir tavşan geçti.

Tabur imamı duraladı:

— Eh, bana müsaade!

Çıldırmış mıydı bu adam bu kargaşalık ortasında? Dört yanımız bozkır. Geçtiğimiz yoldan gayrı da görünürde yol yok. Önümüz Ankara, ardımız Beypazarı.

Şüpheli şüpheli:

— Nereye hocam? dedik.

— Ben Bolu'ya dönüyorum, cevabını aldık.

— Neden yahu? Hani Ankara'da mühim işin vardı? Üç gün atla yol aldıktan sonra geri dönülür mü? Ankara'ya bir günlük yol kaldı.

— Önümden tavşan geçti de... Bu yolculuğun sonunda meymenet yok.

Anan yahşi, baban yahşi, tavşanın uğursuzluk getirmeyeceğine onu inandıramadık. Kös dinler gibi kafasını sallıyor. Kerbelâ'da Hazret-i Hüseyin'in de önünden tavşan geçmiş. Sonucu tarih yazıyor. Tabur imamı bilmez mi? Ne kitaplar okumuş. Kısacası aldı emirberini, döndü gerisin geri. Biz kaldık, çepeçevre ufuklar ortasında Kerim beyle iki kişi... İn yok, cin yok.

Derken bir in zuhur etti. Bu atlı bize düşmanın Ankara'ya girmek üzere olduğunu, belki de ilerde Yunanlıların yolumuzu keseceğini söyledi.

Biz de şuralarda bir gündüzleyip geceleyin ihtiyatla yola devama karar verdik. Pek yorgunduk. Beypazarı'nın kargaşalığı ortasında dinlenememiştik. Süvariden aldığımız haber üzerine gündüzü dinlenerek geçirmeyi cana minnet bildik.

Gelgelelim epeyce gitmemize rağmen atımızı bağlayacak hiç bir yer bulamadık bozkırın ortasında. Ne bir ağaç, ne bir telgraf direği, ne bir kök, ne bir taş... Bereket iplerimiz uzundu. Ayrı ayrı yerlere yüzü koyun uzandık. Atların ipini ayaklarımıza bağladık uygun biçimde, ilmikle. At birdenbire ürküp koşarsa bizi sürüklemesin diye... Ustaca ilmik atmıştık.

Uyuyoruz, at bozkırın seyrek otlarını otlaya otlaya yanımızdan uzaklaşıyor, ip gerginleştikçe bacağımızı kasıyor, bizi çekip uyandırıyor. Böylece uyuya uyana, kızgın güneş altında geç saatları bulduk. Birbirimizden epey uzaklaşmışız. Bağırarak konuştuk. Susamışız, acıkmışız. Beypazarı'nın kargaşalığında elverişli bir azık edinememişiz. Memleketin haline üzgünüz. Perperişan, yola devam ettik. Harplere lanet yağdırarak...

Gece bastırıyor. Hâlâ ortalıkta ev, köy yok. Benim üzerimde, buraları, büyük çöl etkisini bırakmıştır. Haritada yokluyorum, o kadar da tenha olmamak gerekir. Belki harp dolayısıyle tenhaydı.

Nihayet gecenin ilerlemiş saatında bir köy göründü. Kerim bey, seslendi. Uyuyan birkaç köylü uyanıp bize yaklaştı, hepsi de don gömlek. Uyku sersemi.

— Tavuktu, ekmekti, bize yiyecek. Parasıyle, dedi.

Köylüler tersledi:

— Ne tavuğu? Tavuk burada ne arar?

— Öyleyse peynirdi, sucuktu...

— Ne peyniri? Ne sucuğu? Peynir sucuk ne arar burada?

— Yavan ekmek?

— Yavan ekmek de yok, dediler.

Hani Walt Disney'in filmlerinde ipopotamlar filan, zaten büyükken, daha kabarır, devleşir. Öbür yaratıkları ezecek gibi bir hal alır. Ben o filmleri sonradan gördüğüm zaman: «Yahu! ben şu ipopotamı tanıyorum. Kabarışını kendi gözlerimle iyice görmüştüm,» dedimdi.

Meğer bu izlenim, don gömlek köylülerin karşısında bizim Kerim beyin kabarışının izlenimi imiş. Çizmesinin koncundan kamçısını çekti. Bir yürüdü köylülerin üzerine, içlerinden birini gelişi güzel yere yıktı. Allah yarattı demeyip kaba etlerine şaklattı kamçıyı...

— Aman ağam biz ettik, sen etme!

— Ekmek var mı?

— Var ağam, sen emret.

— Peynir, sucuk var mı?

— Olmaz mı, ağam? Sen emret!

— Yumurta var mı?

— Köy yerinde yumurta bulunmaz mı, ağam? Haşlanmış tavuk da var. Yol için hazırlamıştık.

Hepsini getirdiler. Siniyi kurdular. Galiba bizim aklımıza gelmemişken bal pekmez de buldular. Bol bol yedik.

Ne garip adamdı bu Kerim bey ki, dayak attığı adamlara karşı siyasetini bir anda değiştirip onlarla ahbap bile olabildi. Yahut tersini söylemeli: Ne garip adamdı bu köylüler ki, kendilerine dayak atan bu adamı galip bir general gibi ağırladılar. Ona hayran kalmışlardı. Neredeyse biat edeceklerdi. Böyle bir şefin hasretini mi çekiyorlardı? Böyle bir şef an'aneden mi geliyordu? Böyle bir şef isteği doğulu olmanın gereği miydi? Ancak böyle bir şef mi derleyip toplar ve ileri sürerdi? Ve aradan şu kadar yıl geçmişken hâlâ da, köylüleri bilmem ama, nice nice şehirli aydınların gönlünde yatmakta olan arslan, Kerim beyin çizme koncundan kamçısını çekip

Walt Disney ipopotamı misali kabaran heybetidir gibi geliyor bana. Üzülüyorum.

Yunan yaklaşıyor, ordu göçüyor. Birkaç ok atımı ötede millî mukadderatla oynanıyor. Bu olaylara karşı o köy halkının aşağı yukarı ilgisiz olduğunu, bilgisiz ve ilgisiz olduğunu Kerim beyle acı acı konuşarak yolumuza devam ettik Eğer düşünüyorlardıysa acaba şöyle mi düşünüyorlardı: «Bunlar gidecek, onlar gelecek. Onlar da rızkımızı isteyecek. Vermezsek onlar da kamçıyı çalacak. Alacaklar rızkımızı elimizden. Ha Kâni, ha Yani.»

GÖÇE HAZIRLANAN ANKARA'YA GİRİŞ

Ankara'ya yaklaştıkça ve şurada burada telâşlı yolcularla konuştukça Türk ordusundaki bozgun belgeleriyle karşılaşıyorduk. Ankara'nın düşmesini saat meselesi değilse bile gün meselesi sayıyorlardı. Yolda sıra sıra kağnılara, tatar arabalarına rastlıyorduk. Bunlar Batıdan Doğuya göçen şuurlu vatandaşlardı. Malını terkedip ırzını, canını korumak kaygusunda ailelerdi. Netekim sonradan Ankara'ya varışımızda bu şehirde kalburüstü kimselerin de aynı telâş içinde olduklarını gördük. Bir kağnı yüz altına kiralanıyormuş Sivas'a kadar diye herkes söylüyordu. Gazetelerin makineleri sökülüyazmış. Onlar da yükleneyazmış, gideyazmış. Hükümet evrakı da gideyazmış. Hükümet erkânı da gideyazmış. Bir ivedili tedarik ki Mevlâ beterinden esirgesin. Yalnız variyetsizler, bizden tavuk esirgeyen köylülerin ruhsal durumunda olsalar gerekti.

Ne gariptir ki, şurada burada Millîciler sözünü işitiyorduk. Başımızda yelpaze kalpaklara: «Ne uğursuzluk getirdi bunlar!» der gibi bakanlar oluyordu. Silsile halinde devam eden harplerden sonra, halkta yaygın bir bezginlik vardı. Bu bezginlik Ankara'nın içine kadar girmişti. Ve biz bunu, Nâzım'la Bolu'da farkederek: «Mandalar» diye bir küçük şiir yazmıştık ki, tek mısraı bile aklımda değil. Gene bir daprenatür tecrübesi idi. Fizyolojik bir tecrübe. Çamura yan gelip geviş getiren mandaların gözleri yakınından, bir santimetreden parmağımızı geçirmiştik, kırpmıyorlardı mandalar gözlerini, esirgemiyorlardı. Bu reflekssizliği şiirimizde canlandırmıştık.

O eser kayboldu ama, Nâzım sonra daha mükemmelini yazdı

En ümitsiz macera:
Yedi yerden yara almak değil.
En ümitsiz macera:
ipin ucunu kaybetmek elinden
ve gözlerimiz koyun gözü gibi mahzun
bıçağın altına kendiliğinden
bıçağın altına bıkkın ve uzun
yatıvermesi boynumuzun.

Ben Kurtuluş Savaşının o yıllarında, kalabalıklar ortasında yaşadım. Çoğunluk böyle bir manevî poperizme düşmüştü. Bir parya ruhî haletine bürünmüştü. Fenerin her yanı yanmıyordu. Fakat mum yanıyordu. Fener de tümüyle böyle bir ışık veriyordu.

Geceyi yolda at sırtında geçirip tepeden tırnağa toza bulanmış, bozkırın rüzgârına sinerek kirpiklerimize kadar yapışan ince bir toz içinde, uncu çırakları gibi, Ankara'ya, sabahleyin girdik. O şekil ve şemailde beni nasıl tanıdılar ki, Büyük Millet Meclisinin karşısındaki yazlık kahveden ismimle bana seslendiler. Bir grup halinde oturuyorlardı. Hep gençlerdi. Divan durur gibi hürmetle oturmaktaydılar. Ve ortalarında, Buda heykeline benzeyen sakin, kımıltısız fakat sükûnu, hareketsizliği etkili ve elektrikli bir zat oturuyordu.

Bana seslenen gençler koşup setin üstünden usulla fısıldadılar:

— Ziya Gökalp'tır. Atla gelenin siz olduğunuzu kendisine söyledik, görüşmek istiyorlar sizinle.

— Atımı bağlayıp geliyorum, diye heyecanla cevap verdim.

ZİYA GÖKALP'I NASIL ANLATMIŞLARDI

Kerim beyle Ankara'nın meşhur Taşhanına indik. Atlarımızı bir seyise teslim ettik. Bol arpa yedirmesini ve iyi tımar etmesini tembih ettik. Şimdiki devirde otomobili garaja bırakmak türünden bir davranış.

Sonra elimi çeneme, başıma götürdüm. Saç sakal karmakarışık. Hemen hamama gitmek mümkün değil, hemen bir berber.

Berber dükkânına gitmiştim ki, yüzü köpükler içinde tıraş olanlardan biri bana seslendi. Döndüm baktım, Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Bizim Bolu'da bulunduğumuz süre içinde İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş. Yukarıdan beri anlattığım kılıkta beni görünce, pek etkilendi. Beni tepeden tırnağa süzdü. Ve gururumu okşayan sözler söyledi. Kendi üzerime dikkatimi çekti. Aynanın karşısında oturduğum zaman ben de kendi kendime şaştım. Ben, o eski yumuşak fesli, soluk yüzlü, pense gözlüklü, uzunca saçlı şehirli Bohem şair, bir dağlı olmuştum. Çeteci gibi bir görünüşüm vardı. Bunu ilk defa farkediyordum. Tabiat ortasında burunda pense durmadığı için, kulak arkasma takılan badem biçimli eski zaman gözlükleri almıştım. Kararmış bir yüz. Haşinleşmiş tavırlar. Daha erkekleşmiş bir eda.

Bu maceralar sırasmda birçok hocalara rastladım. Profesörlerimden biri muhakkak ki Kerim beydi. Yok, hiç bir zaman onun kâbına yetişmek mümkün değil. O öyle yaratılmış. Fakat şehirli terbiyesiyle dağ hoyratlığı arasında bir elastikiyetle varlığımı korumayı ondan öğrendim. Gerekmediği zaman çekik yaşamayı, gerektiği zaman kabarıp yaşama hakkı istemeyi... Hani şu İngilizler Londra'da da yaşıyorlar, Afrika'da da... Biraz onlar gibi olmayı, ayrı ayrı coğrafî ve sosyal iklimlerde yaşamayı... Bu yedi, sekiz ayın idmanıyle Rusya'daki zor koşullara dayanabildiğimi sanıyorum.

Olabildiği kadar arınıp paklanıp süprülüp berber dükkânından çıktım. Çapullarımı da boyattım. İğne iplik alarak kopuk düğmemi diktim. Çünkü, anlattığım ve anlatacağım serüvenler ortasında söküğe, kopuk düğmeye, tek lekeye razı olamamışımdır. Nâzım'm derbederliği aksine... Onun da söküklerini ben diker, lekelerini ben çıkartmaya uğraşırdım. Ben yanında yoğum, şimdi kim bilir ne haldedir çocuk. Ziya Hilmi de onu çekip çeviremez.

Önce Maarif Vekâletine uğrayıp orasını askerî harekâtın yarattığı bir kargaşa içinde buldum. Fakat yine de Kâzım Nami'ye meramımı anlatabildim.

— Biz Bolu'da tutunamıyoruz. Gericileri kendimize düş-

man ettik. Hele ordunun bozgunu devam ederse bizi de lisenin tepesinde kör testereyle ensemizden kesecekler. Onun için öğretmenlikten istifa ediyoruz. Hiç maaş alamadım. Biriken paralarımı bana merkezden verirseniz şahsen büyük dostluk edersiniz.

Kâzım Nami, vekil Hamdullah Suphi'ye bunları arzedeceğini söyledi.

— Şimdi ne yapmak niyetindesiniz? diye sordu.

— Niyetimiz Şark tarafına gitmektir. Kâzım Karabekir paşa, yeni mektep açmış, öğretmen sıkıntısı çekiyormuş. Oraya varabilirsek bizi vazifelendirir.

Bu, niyetimizi ancak yarı yarıya gizlemekti. Planımızı tatbik etmekte bize akıl hocalığı yapan Ziya Hilmi, demişti ki:

— Trabzon'da eniştem büyük mevki sahibidir. Mektuplaşıyoruz. Bana hukuk müşavirliği teklif etti. Birlikte gideriz. Siz Kars'a Kafkasya yolundan geçmek teşebbüsünde bulunursunuz. Ben de bir kulpunu bulurum. Kars'a kadar yolumuzu uzatmayız, Kafkasya'da kalırız.

Bana bu teklif garip görünmüştü; ama gerçeklere uygunmuş. Trabzon'dan Kars'a iki yol varmış o tarihlerde. En az yorucusu Batum üzerinden olanıymış. Eğer projemizi uygulayamazsak, sonuç belki Kâzım Nami'ye söylediğim şekilde olacaktı. Nâzım, Bulgar talebe gibi bulaşık yıkamakla hayatını kazanmak hususunda ısrar edip duruyor. Bense daha realist olduğumdan düşünüyorum: Belki de Taninci Muhiddin'i Tiflis'te bulamayız Belki buluruz, bize yüz vermez. «Ne geldiniz peşimden?» der. Belki elinde hiç imkân yoktur. Belki o çok karışık olduğunu işittiğimiz Bolşevik memleketlerinde bulaşık yıkayarak hayat kazanmak gibi usuller yoktur. Bulaşığını herkes kendi yıkıyordur bizcileyin... Öyleyse seyahate devam edip Kafkasya'ya girmişken Kars'a geçmek belki de uygun bir gerileme kapısı olur?

Zihnimin köşesinde bütün bunlar vardı. Fakat Nâzım'a hiç açmamıştım. Şimdi ise Kâzım Nami'ye projeyi böyle yarım porsiyon anlatmak suretiyle ne ona, ne de kendime yalan söylüyordum. Bu bir yalın yalan değildi.

Kâzım Nami, ertesi gün falanca saatta uğramamı, beni vekille görüştüreceğini söyledi.

Bütün bu anlattıklarım yarım saat, bir saat içinde olmuştu. Hemen Büyük Millet Meclisinin karşısındaki açık kahveye yöneldim. Uzaktan bakınca, ortalarında Ziya Gökalp, gençler grubunun hâlâ orada oturmakta olduklarını gördüm. Yüreğim tekrar heyecanla kabardı.

Nasıl bir Ziya Gökalp'la karşılaşacağımı anlatmak için, onu gıyaben nasıl tanıdığımı, başkalarından nasıl dinlediğimi şurada özetlemek zorundayım.

Daha okuldayken onun şiirlerini okur, niçin kıymetlendirdiklerine şaşardım. Kendince bir felsefesi olduğunu neden sonra öğrendim. Bense lirik teller arıyor, onda bulamıyordum. Ziya Gökalp, toplumsal fikirlerini manzum olarak özetlerdi.

Biz Celâl Sahir'le birlikte Hececi şairlerin edebiyatımızda şöhret kazanan Birinci Kitap, İkinci Kitap, Üçüncü Kitap ilh... Dergisini çıkarttığımız sırada, Celâl Sahir, Malta'da sürgün bulunan Ziya Gökalp'a bir mektup yazmış, ondan son eserlerini rica etmiş. O da «Sürülerim hani, Çoban nerede?» anlamına şekilce basit, ama içe dokunan, sonraları okullarda ezberletilen bir manzume göndermişti. Bunu, benim de ortağı bulunduğum dergide yayınlamıştık. Ziya Gökalp, bu şiirinde dağılan imparatorluğu tasvir ediyor ve bir lider arandığını belirtmiş oluyordu. Benim sevdiğim lirizm bu şiirde vardı.

Gelgelelim başkaları, Ziya Gökalp'ı hiç bir lirizmle bağdaşmaz bir insan olarak bana anlatmışlardı. Büyükada'da bir köşk tutmuş kendi. Ya da ona bir köşk tutmuş İttihatçılar. Topal olan zevcesiyle birlikte orada oturur imiş. Köşesine geçer, hiç kımıldamaz düşünür imiş. Köşkün bütün panjurları ve pencereleri yaz günü bile kapalı olur imiş. Odaya girildi mi maazallah havasızlıktan insan boğulur imiş. Ziya Gökalp dünya kelâmı etmez, yalnız yüksek problemlere kendini verir imiş.

Bizim Yusuf Ziya, şu karakteristik beytiyle Ziya Gökalp'ı canlandırırdı:

Gözlerimi kaparım
Vazifemi yaparım.

İşte Ziya Gökalp bu imiş. Ve Ziya Gökalp, İttihatçıların bir tür mistik şeyhi. Akıl hocası. Sözünden dışarı çıkılmaz üstadı imiş. Bir iddiaya bakılırsa, önceleri, Kürt milliyetçiliği yapmış ve bir buhran geçirmiş, beynine kurşun sıkmış. Kurşun kafatasını delmemiş. Sonra da Yahya Kemal'in anlattığına göre, Batı görüşünü havadan kapan yaman bir anten olmuş Diyarbakır'da. Modern felsefeler İstanbul'dan transit geçip onun antenine çarpmış. Yalnız onun antenine...

Bir de seneler sonra Necmettin Sadak'ın Ziya Gökalp'ı anlatışını şuraya geçireyim Fransa'da Lyon'da tahsilini bitirip İstanbul'a dönen ve Maarif Nezaretinde memur olan Necmettin Sadak, bilmem ne gazetesine ilk makale olarak «İlm-i Terbiye-i Etfal» yani Pedagoji başlığı ile bir yazı yazmış. Durckheim'dan ve Bergson'dan bahseden bir iki yazı daha yazınca, Ziya Gökalp'ın dikkatini çekmiş. «Kimdir bu genç?» diye sordurmuş üstad. Maarifte memur olduğunu bildirmişler. «Bir kere görüşelim,» demiş.

İttihatçıların zorlu zamanı. Müjdeyi vermişler Necmeddin Sadak'a... Zaten kılığına kıyafetine pek meraklı olan Necmettin bey, o gün büsbütün özenli giyinmiş. İki dirhem bir çekirdek Ziya Gökalp'a gitmiş. Kendisini, resmî dairelerden birinin modası geçmiş mobilyalı eski yıpranmış odasında Ziya Gökalp'ın karşısına çıkarmışlar. Odada yalnız bırakıp çekilmişler. Necmettin Sadak alaturka bir temenna etmiş. Büyük üstad da elini başına götürüp selâma karşılık vermiş. Kendi üst tarafta bir koltukta oturuyor. Onu da eliyle bir iskemleye, buyurtmuş.

Necmettin Sadak, el pençe terbiyeli terbiyeli bekliyor. Dizleri birbirine bitişik, ayakları birbirine yapışık. Boyun hafifçe eğik ve baş hafifçe göğse yatık. Osmanlı terbiyesi gereğince...

Ziya Gökalp de koltuğunda bir Buda şişmanlığında ve bir Buda sükûtunda.

Çıt yok! Tek kelime yok! Birbirlerine ara sıra bakmışlar, bakmışlar, böylece bir çeyrek mi, yirmi dakika mı, yarım saat mi karşı karşıya oturmuslar. Sonra Ziya Gökalp: «Memnun oldum. Yine görüşelim,» demiş.

Bunun odadan savulmak manasına geldiğini anlayıp Nec-

mettin Sadak, gayet üzgün dışarı çıkmış, yerden bir temenna edip...

Kapıdaki arkadaşları heyecanla sormuşlar, imtihandan çıkan talebeye sorulur gibi...

— Ne dedi? Ne dedi?

— Hiç bir şey demedi. Ne biçim adam bu? Beni buraya kadar neden çağırdı?

— Elbette sefa geldiniz filan demiştir girerken... Asıl mesele çıkarken ne dedi?

— Hiç... Memnun oldum, yine görüşelim, dedi.

— Dedi, ha?

Bütün genç arkadaşlar hararetle Necmettin Sadak'ın eline sarılmışlar:

— Tebrik ederiz, tebrik ederiz. İşin oldu.

«Yine görüşelim» demek bu manaya imiş meğer. Gerçekten de Ziya Gökalp, bu görücülükten sonra Necmettin Sadak'ı üniversitede kendi kürsüsüne asistan yapmış.

Ziya Gökalp'ın her lâfı geçtikçe Necmettin Sadak bu tabloyu her toplantıda anlatırdı. Ve üstadını son derece değerlendirir, son derece severdi. Halbuki maddî manevî tipleri taban tabana zıttı. Fakat burada o kıyaslamaya girişecek değilim.

Bir de Nâzım'la ve benimle ilgili yön: Beni de bir gün tebrik ettiler, Ziya Gökalp'ın kitabına ismim geçti diye. Arkadaşları Necmettin Sadak'ın elini nasıl coşkuyla sıktılarsa, arkadaşlarım da benim elimi öyle coşkuyla sıktılar. Türk edebiyatının genç temsilcileri arasında üç, beş kişi arasında Nâzım'ın ve benim ismimden sözediyordu kitabında Ziya Gökalp. Bunu kendi gözlerimle gördüm.

Son günlerde haber aldığıma göre, ölümünden sonraki baskılarda kitaptan Nâzım'ın ve benim ismimi silmişler. Bu bize mi hakaret yoksa Ziya Gökalp'a mı?

ZİYA GÖKALP'LA 24 SAAT

Ziya Gökalp'ı Türkiye'nin pek netameli bir gününde, sözünü ettiğim gençler arasında, şeyh efendi ve müritler ilişkilerini hatırlatan bir tablo ortasında gördüm. Bizim Anadolu maceramızı adım adım izlemiş. Yazdıklarımızı da izlemiş. Gerek bana, gerek Nâzım'a büyük ilgi gösteriyordu. Yanındaki

iskemleyi eliyle okşayarak beni oturttu, sırtımı sevdi.

Önceden ve sonradan anlatılanlara hiç uymayan bir Ziya Gökalp'le karşılaştım. Belki de askerî hareketlerin sinirlerini kamçılaması sonucu, pek uyanıktı. Buda heykeline değil, Uzak Şark şilâhşörüne benziyordu. Malta'daki sürgünden Ankara'ya gelivermesi mi onu böyle canlandırmıştı? Ayağını bastığı Ankara'nın tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi göçme tehlikesinde bulunması mı onu katmerli uyarmıştı? Ara sıra koşup geliyorlardı. Cephenin son haberlerini ona getiriyorlardı. Bunlar kötü haberlerdi. Ziya Gökalp, daha Doğuda, Sivas üzerinde, daha daha arkalarda bir Türk mukavemetinin doğacağına inanıyordu. Bunu belli ediyordu. Türklüğün ölmeyeceğini hep söyleyip duruyordu.

Fakat bu söyledikleri şairane laflar mıydı? Hayal ürünü müydü? Yoksa kuru manzumeleri gibi bir bilgi manzumesinin sembolleri miydi bu laflar? Herhalde öyleydi. Öyle olduğunu da sonradan, Bolşevik ülkelerinde bulunduğum süre içinde öğrendim. Cemal paşalarla, Halil paşalarla, doktor Nâzım'larla, Küçük Talât'larla Bolşevik memleketlerinde buluştuğumuz sıralarda... Ve Türkiye'nin sefirleri olan Muhtar beylerle, Memduh Şevket Esendal'larla uzun uzun konuşurken, yine onların toplantılarında öğrendim. Bolşevik dünyasının tanınmış kişileriyle görüşürken öğrendim. Nâzım'ın akrabası Ali Fuat paşa Moskova'da sefirdi. Nâzım, kendisini ziyaret ederdi. Nâzım'dan da öğrendim. Rusya'da tanıdığımız diğer arkadaşlarımız Şevket Süreyya Aydemir, Rusya'daki İttihatçılarla görüşmüş. Ondan da öğrendim.

Ve, öğrendiklerimi özetleyeyim: Şayet Mustafa Kemal hareketi bozguna uğrasaydı, bozgunun ardından bozgunlar gelseydi İttihatçılar, Rusya'da düşmana karşı koyacak ikinci bir dalga hazırlamak emelindeydiler. Lenin'in yardımıyle... Ziya Gökalp'ın bunları bilmemesine imkân yoktu. O, yukarıda da belirttiğim gibi İttihatçıların ruhuydu. Şeyhiydi. Sakarya'dan gelen kötü haberlere rağmen ümidinin kırılmamasının başlıca unsuru da bu ikinci dalgaya güveniydi. Çünkü sevgili Enver paşası da Rusya'da bulunuyor. Yani, damad-ı Hazret-i Şehriyarî Enver paşa, Cemal paşa ile birlikte Rusya'da bulunuyor. Nuri paşa Kafkas'larda pala çalmıştı. Ve Talât'a bir haber uçurulsa, Almanya'dan Kafkasya'ya inmesi iş-

ten bile değil. Kûtülemâre kahramanı Halil paşa da Batum'da. Türk sınırına yakın...

İşte bunlar alestaydılar. İttihatçılardan Taninci Muhiddin de Tiflise gitmişti. Hariciyemizin şahsiyetleri arasında da İttihatçılar vardı. Doğuda birikmiş bu siyasî ve askerî dayanağı Ziya Gökalp biliyordu.

Onun içindir ki Bolşeviklerin lafı açıldıkça NATO'ya girmiş T.C. ehli gibiydi; aleyhte sözler söylemiyordu. Lehte konuşuyordu. Onun lehte konuşması, beni de kararımızda destekliyordu. Ve öte yandan Sovyetlerin Türk savunmasına ne kadar yardım ettiklerini, paraca, silâhça, fikirce yardımlarda bulunduklarını işitiyordum. Şimdi kesinlikle belirtemem, 1921'de mi, Sovyetler'e pek yakındık, yoksa 1965'te şu satırları yazdığım sırada, Kıbrıs meselesi had halindeyken, Amerikalılara mı daha yakınız? Devlet politikasında ve millet gönlünde? Hava böyle bir havaydı. Ağabeyimiz yaştaki birçok kimseler, komünist tutumlu olduklarından gizli açık, sözediyorlardı. Kimi de politika olsun diye, başka birtakım örgütlere giriyor, birtakım külâhlar giyiyordu.

Fakat yine de, Ziya Gökalp'la şöyle bir konuşma geçtiğini gayet iyi hatırlıyorum:

— Biz, «Asya» isimli bir mecmua çıkartmak istemiştik, dedim.

Sahiden de, Bolu'ya gitmemizden önce, Ankara'dayken böyle bir teşebbüs olmuştu. Spartakist ağabeylerin yardımıyle bir dergi çıkartacaktık.

Ziya Gökalp, cevap verdi:

— «Asya» isimli bir mecmua çıkarmak, Avrupalılık mefhumunun karşısına Asyalılığı dikmek olur. Ben bunu caiz görmem. Türkler Avrupalı olmalıdırlar.

Halbuki Nâzım Hikmet bu mecmua için bir şiir bile yazmıştı. Bir kısmını hatırlıyorum.

O devirdeki emperyalizmin lideri ve Millî Mücadelemizin baş düşmanı İngiltere'yi kastederek diyor ki:

Adalı haydudun titresin tacı!
Kırılan bir zincir uğultusu var
Doğudan Batıya göçen bu seste.

Ey matem diyarı, göz yaşını sil!
Kanlı bir tacidar uğruna değil;
Kurtuluş içindir döktüğün bu kan.

Nuhun beklediği güvercin gibi
Dualı dudaklar özleyen ruhlar
Bekliyor Asya'nın kızıl kuşunu.
Istırap içinde bütün bir cihan
Asya'dan umuyor kurtuluşunu.

Modern Türkçede Şarklı olmak var, Doğulu olmak var. Birbirlerinden apayrı şeyler. Nâzım o zaman da, benzersiz içgüdüsüyle iki Asya'yı birbirinden ayırmış. «Şark» anlamı yanına «Doğu» anlamını dikmiştir. Avrupa'ya karşı konan Asya'nın, devrimizdeki Asya-Afrika konferansları gibi şarklılıktan ayrı nesne olduğunu sezinlemişti. Ziya Gökalp'ın hatırasına karşı onu ancak şimdi tarihin deneyini elde ettikten sonra savunabiliyorum. Fakat bu manzumede Sadık Ahîler'e de gözümün önünde parmak ısırtmış bir «üstadı geçmişlik» vardı. Bütün Spartakistler «Kızıl kuş» deyimini duyunca hemen oracıkta polis baskısına uğramışçasına telâşlanmışlardı.

Lenin «Paris'e Pekin'den gidilir» der, dünya devriminin yolu olarak Asya'yı ilk evrede görür. Bizim doğamamış çocuk Asya dergisinin müteşebbisleri olan bizler, ona yakın sezintilerde bulunmuşuz. Nâzım: «Asya'nın kızıl kuşu» deyimiyle bu sezintiyi bilinç üstüne çıkarmış. Bu manzume o sıralarda tamamıyle aklımdaydı. Ziya Gökalp'a okudum. Bir daha, bir daha okuttu. Kaşları yukarıda, dinledi, dinledi. Sonra Nâzım'ı çok öğen sözler söyledi.

Avrupalılık filan derken bir ara konuşmamız, Latin harflerinin Türkçeye kabulüne geldi. Ziya Gökalp'ın şu fikri kesinlikle hafızama kazınmıştır. Gazete fıkralarımda da belirttim.

— Okumayı kolaylaştırmak için, Latin harflerini auxilliaire (yardımcı) olarak alabiliriz. Fakat Arap harfleriyle alâkamızı kesemeyiz. Çünkü bu kaç asırlık tarihimizle alâkayı kesmek olur.

O gün akşamı bulduk. Ve o akşam sabahı bulduk. Aynı yerde oturduk. Yalnız gece ayazı bastırınca şanosu olan ve

Ankara'ya ilk gelişimizde biçare bir şarkıcı kadından halk türküleri dinlediğimiz salaş salona girdik. Oralarda bir şeyler yedik. Ve yanımızda gençlerle, hep vatan konuları konuştuk. Cepheden haberler gelmekte devam etti. Derken bir mucize oldu: «Müjde» diye koşuştular.

— Ordu mukavemet ediyor. Harbin talihi değişmiştir.

Sakarya'da muzaffer oluyorduk. Yirmi dört saatten beri birlikte oturduğumuz Ziya Gökalp bunun üzerine rahat bir soluk aldı. Ayağa kalktı. Günün jönprömiyesi benimle vedalaştı. Nâzım'a çok çok, ama pek çok selâmlar gönderdi. Gözlerinden öptü. Ayrılıp yatmaya gitti.

Bu benim ömrümde Ziya Gökalp'ı ilk ve son görüşümdür Nâzım'sa onu hiç görmedi.

Tekrar gündüz alışkanlıklarımı gündüze, gece alışkanlıklarım geceye devretmek niyetinde olduğum için, yatmadım, doğruca Maarif Vekâletine gittim. Kâzım Nami beni, Hamdullah Suphi ile görüştürdü.

Hamdullah Suphi beni ilk gelişimde zayıf bulmuştu. Bu defa —hem yol yorgunluğu, hem sabahlama bindiğinden— daha zayıf buldu. Sağlığıma bakmamı söyledi. Birikmiş maaşlarımı da Ankara'dan almam için emir imzaladı şefkatle...

Belki de bu kitabım ölümümden sonra çıkacak. Yaşadığım sırada yayınlanır mı, yayınlanmaz mı bilemiyorum. Temin ederek, yemin ederek kimi inandıracağım, neye inandıracağım? (Hem bu külfet niçin?) Ama gerçek bu söylediğim gibidir. Oysa Hamdullah Suphi, yıllar sonra, M. Zekeriya Sertel'in Resimli Ay dergisinde açılan «Putları Yıkalım» mücadelesi üzerine, solculuğa karşı milliyetçiliği savunma arzusuna kapıldı. Ali Naci Karacan'ın çıkarttığı İkdam gazetesinde bana ve Nâzım'a —hele bir gün, bütün birinci sayfayı ayırarak— borda ateşi açtı. Başmakalede, Hamdullah Suphi, bizim Kars'ta bir vazifeye atanarak harcırah aldığımızı bu hak edilmemiş para ile «Rusya'ya kaçtığımızı» yazdı. Ne tayin edildik, ne harcırah aldık, ne kaçtık. Doğrusu budur. Aynı konuya kitabın ileriki kısmında döneceğim.

Şimdi bu satırları yazarken, masamın üzerine uzanıyorum. Bir gümüş kutudan bir sigara alıp yakıyorum. Bu gümüş kutuyu bana, Akşam'da yazarlık ettiğim yıllarda Hamdullah Suphi hediye etmişti. Gönlümü almaya çok uğraşmış-

tı. Fakat o sıralarda Nâzım kaç yıldır hapisteydi. Hamdullah Suphi siyasî çevrelerde sözü geçen kişiydi. Aleyhimizdeki yalan yanlış neşriyat dahil, birçok haksızlıkları ve özellikle Nâzım'ın mahkûmiyet koşullarını ona uzun uzun anlattım. Araya girmesiyle büyük şairin hapisten çıkması belki de mümkün olurdu. Bunu da belirttim; yan çizdi. Değil gümüş, murassa kutuyla da elbet gönlüm alınamazdı.

Hamdullah Suphi, bana şöyle demiştir:

— Harcırah suretinde verilmeyip de birikmiş maaşlarınız suretiyle dahi verilmiş olsa, sizin Anadolu köylüsünden alınmış vergilerle elde edilme maaşları cebinize koyarak Rusya'ya geçişiniz, yine tecviz edilemez.

Ziya Gökalp'ın ikinci dalga diye bildikleriyle kendi izlenimlerimizi, bütün şu anda evvelki sahifelerde anlattıklarımı terazinin bir kefesine koyuyorum, Hamdullah Suphi'nin mantığını öbür kefeye koyuyorum, şöyle bir netice çıkarıyorum: Biz ikinci dalga değil ama, tarihî mukadderat gerektirseydi üçüncü dalga hazırlamak niyetindeydik. Bu halkın hayrına saydığımız çalışmalar için gidiyorduk. Osmanlı İmparatorluğunu batırmış olan İttihatçılar takımından şu memlekete daha az bağlı, şu halka daha az sadık olduğumuzu kat'iyen kabul etmiyorum.

MAYIN TARLASINDAN GEÇER GİBİ

Kuyulu kahvede Mehmet Akif'le görüştüm. Ve Mehmet Akif, Nâzım'dan övgüyle sözetti. Arkadaşıma selâm gönderdi. Nâzım, Ziya Gökalp'la da Akif'le de karşılaşmış değildir. İdeolojik bakımdan da, estetik bakımdan da Akif'i tutmazdı. Ziya Gökalp'ı da tuttuğunu söyleyemem. Fakat Nâzım'ın huyu, hiç bir şairin aleyhinde bulunmamaktı. Bunda da samimiydi. Yalnız yıllar sonra İstanbul'a dönünce, politik bir düşünceyle «Putları Kıralım» mücadelesine girişti.

Benim hafızam eski şairlerin eserleriyle doluydu. Bunları ara sıra okurum. Ve Nâzım, ekserisini benden dinlemiştir. Hayranlık ifade etmezdi. Benim, «beğeniyorum» dediklerimi de kötülemeye kalkmazdı. İnsan okul çağlarında öğrendiği bazı sudan eserleri, sonradan sanat anlayışı değişmiş olması-

na rağmen yine değerlendirmekten geri kalamıyor. Şu anda bana pek gülünç gelen, meselâ Faik Âli'nin: «Bütün zindanların, makberlerin tak-ı revanında» diye başlayan şiirini bu arada okurdum. Her şeye rağmen, bunu, pek tumturaklı bir müzikalite taşıdığını Nâzım'a ille telkin etmek isterdim. O da buna inanır gibi dururdu. Fakat sonra, bu neviden şiirlerin tümünü birden şu mısra ile karikatürleştirdi

Severim pek raks-ı rakarek-i raksani

Edebiyat-ı Cedideden başlayarak Türkçeye zorla sokulup ömrü pek kısa sürmüş deyimleri öğrenerek zihnini bunlarla doldurmak külfetine katlanmamıştı. «Raks-ı rakarek-i raksan» gibi uydurmaydı tekmil o lafızlar Nâzım'ca... Yalnız, Akif'le Fikret arasındaki çekişmede elbette Fikret taraftarı olmuştu. Fakat ben yine Akif'in selâmıyle ona gidiyordum.

Hamdullah Suphi'leri, Ziya Gökalp'leri, Mehmet Akif'leri görüp kendileriyle konuştuğum sıralarda, Spartakistleri de bulup onlardan fikir alıyordum. Ankara'ya şu ikinci seyahatimde, Sadık Ahi'nin belirli bir etkisi olmadı. O günlerden kendisini hiç hatırlamıyorum. Belki şehirden gitmişti. Belki genel kargaşalıkta memleketine dönmek telâşındaydı. Ankara'ya ikinci seyahatimde başlıca sima, başka bir Spartakisttir. Bu Vehbi Sarıdal'dır...

Ona dedim ki:

— Taninci Muhiddin, Tiflis'e gitti. Nüzhet de orada. Kastamonu'dan kart yolladı. Biz önce Almanya'ya kapağı atıp sizin öğrendiklerinizi öğrenmek istiyorduk. Hem çalışıp hayatımızı kazanacak, hem de tahsilimizi tamamlayacaktık. Fakat Rusya'da önemli olaylar geçiyor. Oraya gidip bir taşla üç kuş vurmak istiyoruz. Yani hayatımızı kazanmaktan, tahsil etmekten başka, bu asrın en büyük tarihî olaylarını yakından göreceğiz. Dahası da var. Bir taşla dördüncü kuş! İttihatçılar meselesi...

Vehbi Sarıdal beni dikkatle dinliyordu. Sadık Ahi, yalnız Spartakist değil aynı zamanda İttihatçıydı. Bizden on küsur yaş büyük olan Vehbi Sarıdal ise İttihatçılık hareketlerine fiilen ne kadar karışmıştır, kestiremem. Ancak konuşmalarında İttihatçıları tutuyordu. Sonradan da —Galatasaray'da hoca-

mız olan— Galip Bahtiyar merhum gibi bir sicilli İttihatçı ile pek sıkı fıkı dost olduğunu görmüştüm. Herhalde, Vehbi Sarıdal İttihatçılar konusu üzerinde durmamı dört kulak kesilerek dinledi.

— Ramak kaldı, diye devam ettim, Mustafa Kemal mukavemetinin Sakarya'da kırılıp düşmanın Ankara'ya girmesine ramak kaldı. Ne önemli günler içinde yaşıyoruz. Belki de İttihatçıların Kafkasya'da kuracağı bir ikinci mukavemet hareketi düşmanı Orta Anadolu'da önlemeye çalışacak, o da kırılacaktır. Biz gençler yeni hamleler hazırlayabilmeliyiz. Nâzım da, ben de böyle düşünüyoruz. Ağır Ceza Reisi olan bir arkadaşımız daha var. O da böyle düşünüyor. Kıcacası, üçümüz birden, bir takaya binip Trabzon'dan Kafkasya'ya geçeceğiz. Orada da Muhiddin'i buluruz. O ne yapıyor bakarız. Beğenirsek beraber hareket ederiz.

Vehbi Sarıdal şaşırmıştı. İnebolu'daki cahil şairle, bu siyaset heveslisi romantik arasında muazzam fark buldu. Sene başında onlar, bizi etki altında bırakmışlardı. Şimdi ben onu büyülüyordum. Önce ne diyeceğini kestiremedi. Bir kaktüs çiçeğinin sürprizli şekilde açılmasına bakar gibi bana bakıyordu. Kararımızın kesin olduğunu halimden, sözlerimden anlıyordu. Herhalde bizi korumak istemiş olacaktı:

— Takalarla filan pasaportsuz yolculuklar pek tehlikeli, dedi. Mademki aklınıza koydunuz, mademki iyi niyetlerle mutlaka gideceksiniz, öyleyse... Öyleyse ben de biliyorum: Kâzım Karabekir Şark'ta muallim arıyormuş. Siz Kafkasya yolundan...

Bizim de aklımızdan geçen, fakat hâkim olan Ziya Hilmi aynı usulü kullanamayacağı için, bir yana ittiğimiz planı, iyice telkin etti. Takayla seyahatten vaz geçmemizi, mürur tezkeresiyle önce Batum'a gitmemizi, oradan da Tiflis'te Muhiddin'i bulmamızı, onun bize mutlaka elinden gelen yardımı yapacağını, çünkü bizi sevdiğini söyledi. Nâzım'ın sevgilisi Nüzhet de Tiflis'te ailesinin yanında mıdır diye iyice kanaat getirmek istedim ki, Nâzım'a müjdeyi götüreyim. O konu tamam...

Sonra Taninci Muhiddin konusunda uzun uzun durduk. Vehbi Sarıdal birdenbire sordu:

— Siz Ankara'dayken onların evine hiç gitmemiş miydiniz? Hep toplanırdık...

— Evlerine hiç gitmemiştik, dedim.

Vehbi Sarıdal, yutkundu yutkundu:

— Ya? Vah vah... Üzüldüm... Siz de bizler gibi Muhiddin'in evine gidip gelseydiniz, orada Bolşevik Sefiri Mdivani ile tanışırdınız. Bununla beraber kalabalık içinde çehreler nereden aklında kalmış olabilir Mdivani'nin? Şimdi o, Gürcistan Cumhurreisidir. Baktımz ki pek sıkıştınız, Muhiddin filan ortada yok; çaresini bulun gidin Mdivani'ye... Muhiddin'in, benim ve biz Spartakistlerin dostumuz olduğunuzu söylersiniz. Muhiddin'in evindeki gençler arasında sizin bulunduğunuzu ilâve edersiniz. Unutmuş gitmiştir olup olmadığınızı. Bana dediklerinizi aynen ona da anlatırsınız. Bir taşla dört kuş vurmak istediğinizi söylersiniz. O bizim Millî Mücadelemizin mutlaka muvaffak olmasını arzu ediyor. Bunda da samimidir. Sizin de mücadele duygularıyle hareket ettiğinizi görüp destek olacaktır. Türkiye'den talebe gönderilsin diyordu zaten. Bir üniversiteye yerleşirsiniz. Gerekirse, İttihatçılarla, gerekirse düşündüğünüz gibi üçüncü dalga olarak hareket edersiniz. Haydi şansınız açık olsun. Nâzım'ın gözlerinden öperim. Lâkin mayın tarlasında yürür gibi tehlikeler ortasından geçeceğinizi aklınızdan çıkarmayın. Çok ihtiyatlı davranın.

ALLAH RAHMET EYLESİN KERİM BEY

Sadık Ahi'den komünistliğe dair aldığımız bilgiye göre komünist rejimde para geçmez. İnsanlar kudretince çalışır, ihtiyaçları oranında tüketirlermiş. Birikmiş maaşlarımı alıp cebime yerleştirdikten sonra Kafkasya'ya kadar vakti ve yanımızdaki parayı şöyle bir tasarlamaya koyuldum. Vakit az, para çok. Özellikle Ziya'nın da parası var. Bolu'da Düldül'ü satacağız. Peki Bolşevik memleketine gittikten sonra geri kalan para ne olacak? Ziyan! Onun için ilk iş olarak yol arkadaşım Kerim beyi bir akşam ziyafetine çağırdım. Bol keseden yedik içtik. Beraber yola düzülmek için azıkları da ben aldım. Hayvanlarımızı bir âlâ doyurduk. Arpalar yine benden...

Yabanabad'a (Kızılcahamam'a) kaymakam giden bir ta-

nıdıkla üç atlı yola çıktık. Savaşın kazanılmasından ötürü neşe içindeydik.

Yabanabat bölgesinde Kurtboğazı denen yahut ismiyle kurt kelimesi olup anlamı buna benzeyen yere yaklaşıyorduk. Kaymakam ne sebeple ise bizden ayrılmış, ben Kerim beyle yalnız kalmıştım. İki dağdan birinin yamacından aşağı doğru inerken, vadide silâhlı bir adamın yürüdüğünü gördük. O da bizim yönümüzde gidiyordu. Ve iki dağ birbirine yaklaştığından, geniş başlayan ova darala darala bir huni içi halini alıyordu. Huninin en dar yeri, yüksek kayalarla duvarlanmıştı. Belki de üç beş metre genişliğindeydi. İşte buraya Kurtboğazı diyorlardı. Yahut Kurt bilmem nesi... Bizim gibi dağdan aşağı doğru inenler de, ovadan yürüyenler de yollarına devam etmek için mutlaka bu boğazdan geçmek zorundaydılar. Topoğrafya öyleydi.

Kerim bey, bana:

— Herife doğru bakma. Başın öte yanlarda olsun, dedi.

— Niçin??

— Çünkü tüfeği var. Görmüyor musun?

— Bize ne?

— Nasıl bize ne? Asker kaçağı bu...

— E, ne olacak?

— Nasıl ne olacak? Yakalayacağız.

«— Etme, gözünü sevdiğim Kerim bey. Zülküfül beyin akıbetini düşün» diyecektim, fakat yutkundum.

Nihayet tüfekli adam bir kişi, biz iki kişi... İkimizin de tabancalarımız var. Korkaklık ben delikanlıya yaraşmaz. Hele Kerim bey, o limana yanaşmaz.

— Sür Düldül'ü... Biz daha önce geçelim ki, herifin gönlü rahatlasın. Tuzağımıza düşüversin.

Kamçıladık hayvanları, tırısa kaldırdık. Kurtboğazı'nı geçer geçmez hemen orada bir kayanın siperinde durduk.

Kerim bey:

— Tabancanı ceketinin sol iç cebine al, dedi. Ve ne olur ne olmaz tetikte bekle.

Sonra atlardan indik. İki hayvanın dizginini sol elimle çeneleri altmdan tuttum. Kerim beyin tavsiyesi gereğince sağ elim serbest.

— Yanmamış bir sigara al, bekle, dedi.

Kendi de ağzına bir yanmamış sigara aldı. Bağdaş kurup gölgeye oturdu. İlgisiz bir tavır takındı.

Az sonra tüfekli adam, Kurtboğazı'nın kayaları ardından belirdi. Beş on adım ötede, bizimle karşılaşınca, hafifçe bozuldu. «Selâmünaleyküm» diyerek geçmek istedi.

Ben selâmını aldım. Kerim bey, elindeki ve benim ağzımdaki yanmamış sigaraları gösterip:

— Ateşin var mı, ağa? diye ayağa kalktı.

Sigarası sol elinde, kamçısı ise sağ elinde ve arkasındaydı. İki yana sallanarak bacakları ayrık ayrık, boynu ilerde yürüdüğünü hâlâ görür gibi oluyorum. Öyle dikkatli izlemişim hareketlerini...

Meçhul adam, büyülenmiş tavşan gibi ona bakıyordu. Kayışı göğsünde, tüfeği arkasında çapraz asılıydı. Gerçekten gafil avlanmıştı.

Kerim bey yaylandı. Bir sıçrayışta koca gövdesiyle abandı, adamın sırtındaki tüfeği yakalayıverdi. Bir eliyle çıkartıp alırken öbür eliyle kamçıyı çaldı.

Adam, köylü ağzıyle yalvarmaya başladı. Evini göresi gelmiş de, köyüne gidip bir yol bakacakmış da, zaten izinliymiş de, zamanında dönecekmiş de...

Kerim bey, kös dinlemiş gibi kafasını sallıyordu. Tüfeği bana devretti. Adamın belinden fişekleri çıkartıp aldı. Sonra atlarımızı bağladığımız ipleri uçuca ekleyip kaçağın ellerini bileklerinden sımsıkı bağladı. Atlarımıza bindik. Biz atlı, o yaya ve ipin ucu Kerim beyin eğerinde takılı yola düzüldük.

Evvelâ, bir sürü azar, sonra vatansever öğütler, derken köy durumuna dair sorular, cevaplar... Tutsağımız önce sosyal insanken sonra kişisel insan oluverdi. Bütün zorunluluklarıyle, duygularıyle, geride bıraktıklarına beslediği sevgiyle, hasretle; ve özellikle onların dertlerini, geçimlerini düşünmesiyle... Anlattıklarının samimiyetine yarım saat içinde Kerim beyi de inandırdı. Bolu Polis Müdürü atından indi. Tutsağın ellerini çözdü. Bir su başına gelmiştik. Karşılıklı üç arkadaş gibi bağdaş kurduk. Azıklarımızı ortaya serdik. Kaç gündür aç olan adamı iyice doyurduk.

Ben kaçağın avucuna gizlice birkaç lira sıkıştırdım. Bir

karakol görününce Kerim bey de ona bir lira verdi. Fakat karakola teslim etmekten de geri kalmadı yol arkadaşımızı...

Adam, ellerimize sarılıp veda etti. Kerim bey, karakol amirine, işi fazla uzatmamasını, şu garibi olabildiği kadar tehlikesizce bölüğüne iade etmesini rica etti.

Bolu'ya gelince dostça ayrıldığımız Kerim beyi, on şu kadar yıl sonra, Akşam gazetesinde yazarlığım sırasında tekrar gördüm. İhtiyarlamış bir halde ziyaretime geldi. Boynuma sarıldı, sırtıma pat pat vurdu. Omuzlarımdan yakaladı, geriye itti, gözlerimin içine baktı. Başını Rumeli'vari iki yana salladı:

— Breh çocuk, breh breh! dedi.

Bu kısa seslenişin anlamı pek genişti. Kerim bey, İttihatçılık yolundan ve Makedonya komiteciliği geleneğinden yetişmişti. Ben başka geleneklerden geliyordum. Bu anlattığım seyahatler sırasında birbirimizin ruhunu, memleket sevgisini anlamış bulunuyorduk. Okul arkadaşlığı, askerlik arkadaşlığı gibi uzun süren yol arkadaşlığı da insanları birbirine kaynaştırır. Ben, onun memleket ve halk sevgisiyle dolu olduğunu birçok ufak tefek hareketlerinden, bakışlarından, söz parçalarından, Mehmet ağaya muamelesinden, asker kaçağına muamelesinden, Ermeni sürgünlere davranışından hattâ bize yemek vermeyen köylüleri dövdükten sonra, karnı doyunca onlara iyi davranmasından anlamıştım.

Bense onun gözüne girecek ne yaptığımı bilmiyordum. Fakat bu: «Breh çocuk, breh breh!» lerde bir imtihandan başarıyla geçmişlik anlamı vardı. O bir polis amiriydi. Fakat bu kitapta anlattığım başkaları türünden, yanlış değerlendirmelerde bulunmamıştı. Kendisinden ayrıldıktan sonra Rusya'ya gittiğimi; dönünce, hakkımda verilen raporlara rağmen benim, bu memleketin sevgisiyle dolu bir evlâdı olduğumu sağduyusuyle kavramıştı. Elbet ayrı ayrı yollardaydık. Taban tabana zıt yönlerde bulunuyorduk. Fakat ikimizin de amacı bu halkın bahtiyarlığıydı. Omuzumu okşaması, bana sarılması da bundan geliyordu.

Kerim bey, birçok seferler daha beni matbaada ziyaret etti. Arkamdan hep lehime konuştuğunu işittim. Nâzım'ın da siyasî karakterini biliyor, ona: «Koç yiğit» diyordu. Make-

donya komitecilerinin cefaya dayanıklı ruhunu onda görüyordu. Onu öylesine değerlendiriyordu.

Bir gün, bir devlet hastanesinden telefon edip Kerim beyin beni arattığını, çok hasta olduğunu söylediler. Fena koşullar içindeydi. Bu koşulların düzelmesi için elimden geldiği kadar yardıma çabaladım. Gazeteci olduğumdan sözüm geçiyordu. Hekimler arasında dostlarım vardı.

Maalesef, Kerim bey tedavi kabul etmez bir hastalığa yakalanmış. Çabalar fayda vermedi. O hastanede öldü. Allah rahmet eylesin! Gani gani...

EŞKİYALI DAĞI YARDIK

Bolu'ya kadar yolculuğumuzun hele bundan sonraki kısmını hiç hatırlamıyorum. Zihnim seyahat hazırlıklarıyle çok yüklüydü herhalde. Ve Bolu'ya gider gitmez yine seyahat hazırlıklarına kendimizi vermiş olacağız ki, sadece Nâzım'ın, Ankara'ya dair anlattıklarımı dinlerken mavi gözleriyle heyecanlı heyecanlı bakışı hayalimde kalmış.

Vehbi Sarıdal'ın projesini pek beğenmişti. Fakat Ziya Hilmi kötü kötü düşünüyordu. Takayla değil vapurla nizammda gitmek onun durumunu büsbütün zorlaştırmış olacaktı. Keyfi kaçmamış gibi davranıyordu. Ara sıra dalıyordu. Fakat yine de Düldül'ü satan o oldu. Yetmiş liralık hayvanı yolda öylesine örselemişim ki, otuz liraya elden çıkardık. Ziya Hilmi bizi Akçakoca'ya kadar götürmek üzere bir de yaylı araba tedarik etti.

Köydeki evimizde eşyamızı derlemiş toplamıştık. Yaylıya binip bavul ve çantaları almaya geldiğimiz zaman, benim bavulun, Ziya'nın denklerinin açılıp odanın ortasına serildiğini gördük. Yanında da koskoca bir saldırma duruyordu.

Ziya, Ağır Ceza Hâkimliğinin verdiği tecrübeyle

— Hırsız girmiş eve, dedi. Biz birdenbire baskın verince şaşırıp bir yere saklanmış. Arayın bakalım.

Yerli dolapları açtık. Yükün birinden on yedi, on sekiz yaşlarında, korkudan tiril tiril titreyen bir zibidi oğlan çıktı.

Ziya Hilmi, Kerim bey gibi kükreyerek:

— Şimdi seni karakola teslim edeyim mi, dedi?

Oğlan iki gözü iki çeşme yalvarınca, birkaç tokat çaktı. Kemerinden saldırmanın kınını aldı. Bu ganimeti elde ettikten sonra kıçına bir tekme atıp salıverdi. Eşyalarımızı tekrar kapattık. 1921 ağustos sonlarıydı. Yaylı arabayla hareket ettik.

Bolu çarşısında öğretmen arkadaşlardan bir grup bizi selâmetledi. İçlerinde ikisine, Rusya'da tahsil edeceğimize dair Nâzım'la beraber gevezelik etmiştik.

Bunlar etkimiz altında kalmış gençlerdi. Kendilerini de götürmemiz için bize çok yalvarmışlardı. Fare deliğine sığmamış kuyruğuna kabak bağlamış. Kendimiz nasıl gidebilecektik ki bunları götürelim...

Nâzım, onlara, bol keseden vaitte bulunmuş. Bizi kandırabilirse onları da alıp götürecekmiş. Fakat Ziya, bunu işitince Nâzım'ın üzerine yürüdü:

— Bizi mahvedeceksin, geveze, dedi. İhanet edebilirler, ele verebilirler.

Nâzım, meslektaşların öyle kötü kişiler olmadığını temin etti. Bu seferlik içgüdüsü onu aldatmamış. Belki benim içgüdüm de onunkine katıldığından... Fakat hayatının ilerki devrelerinde körü körüne inandığı en yakın, en sağlam bazı «dostları» belki de hiç esrar olmayan sırlarını açığa vurmak suretiyle onun başını ateşe yakmışlardır. Sanırım sırları tahrif dahi ederek... Neyse bunlar benim konumun dışındadır. Bunlar devlet teşkilâtının evrak hazinesinde saklı olsa gerektir. Tarihe o yoldan devrolacaktır.

Eşyamızın bir kısmı arabacının yanında, bir kısmı arabacının arkasında. Ve biz üçümüz arabanın en arkasında mindere bağdaş kurmuşuz... Gün epeyce ilerlemişken yola düzülmüştük. Hayvanları sulamak için bir çeşmenin başında durduğumuz zaman, Düzce tarafından gelen yolcular, ara yerdeki dağın eşkıya tarafından kesilmiş bulunduğunu, kalabalık halindeki silâhlıların köylüleri bile soyduklarını, bizim geçmemizin imkânsız olacağını söylediler. Batıya doğru yol aldığımız sürece kime rastladıksa, bilgi sorduk. Hemen hepsi aynı haberi tekrarladı. Düzceye varmak için tırmanılması gereken dağın, Bolu yönündeki eteğine vardığımızda, ağaçlar arasında elli ile yüz arası jandarmanın, silâhlı köylünün ve yolcuların bekleşmekte olduklarını gördük. Arabalar sırayla dizilmişti.

Eşkıya öylesine acar ve gözü öylesine pekmiş ki, hükümet kuvvetleri yol açamıyor, yolcular da yollarına devam edemiyordu. Anlattıklarına göre, haydutlar Çerkezmiş. Civardaki Çerkez köylerine dayanarak, geriliyor, ilerliyor, gerekti mi kaçıyor, gerekti mi saldırıyormuş. Her köşe başı, her kaya dibi, bir tehlike yatağı, bir pusu olabilirmiş. Ve esasen yol çok dolambaçlıymış. Biz buradan ilk defa geçecektik.

Arabamızı sıraya dizdik jandarma öne buyursun da kılavuzluk etsin diye bekledik. Fakat jandarmalar tüfekleri çatmış sigara içiyorlardı. Vakit öldürüyorlardı. Akşam ilerliyordu. Saatlar boşuna geçiyordu.

Niçin beklediklerini sorduk. Çavuşları dedi ki:

— Düzce tarafındaki kuvvet daha fazladır. Onlar yolu açar buraya gelirler.

Gözle gözle yolu, fayda vermedi.

Ziya Hilmi

— Bu Çerkezler, gece dağ başında bekleyecek değil ya? İki tarafa kuvvet yığıldığını da öğrenmişlerdir. Köylerine çekilmişlerdir. Sabahleyin tekrar faaliyete geçerler. Benim tahminim yollar açıktır. Ne dersiniz? Jandarmayı filan beklemeden gidelim mi, çocuklar? dedi.

Biz Nâzım'la ikimiz derhal kabul ettik. Arabacı da bize uydu. Delikanlıydı. İhtimal öbür meslekdaşlarına, özellikle jandarmalara caka olsun diye haykırdı

— Yedi köye nam veriyoruz, dah!

Sürdü yaylıyı yokuşa... Karanlık basmak üzereydi...

Ben düşündüm ki, eşyamız nedir zaten? Alırlarsa alsınlar. Hem üçümüzün de çenesi kuvvetli. Bolu köylerinde ağzımızı açtık mı insanları etkiliyorduk. Nihayet bizim hoca olduğumuzu, hele Ziya Hilmi'nin Ağır Ceza Reisi olduğunu, üzerimize silâh çevirenlere gereği gibi anlatsak «lesepase» vereceklerini umuyordum. Arkadaşlarıma da bu düşünceleri telkin ettim. Onlar da manen hazırlandılar. Söyliyeceklerini zihinlerinde tertiplediler.

Fakat maddî tedbirden de geri kalmadım. Nâzım'ın parası bendeydi. Anadolu'da ve Rusya'da bütün seyahatlerimizi sırasında müşterek paramız daima bende kalmıştır. Bolu'dan çıkarken ikimizin üç yüz liramız olduğunu hatırlıyorum. Bunun otuz lira kadarını, on beşerden bölüşüp cüzdanlarımıza koy-

duk. Geri kalanını koyu renk bir beze bağladım. Elimi atınca derhal yakalayabileceğim şekilde yan cebime soktum. Arabacı «Höt» dese, yahut yol kıyısında netameli bir kımıltı sezinlesek, koyu renk çıkını, etrafı gittikçe basan bu alaca karanlıkta, yol kıyısındaki fundalıklara fırlatacaktım. Sonra karakteristik ağaçları, taşları belge sayıp hafızama yerleştirecektim. Eşkiya bizi soymaya kalkarsa cüzdanlarımızı alacak, belki de eşyamızı alacaktı. Fakat jandarma, nihayet yolları açacaktı ya? Ben de nişanladığım fundanın dibinden kötü paçavrayı çıkarıp alacaktım. Paramıza tekrar kavuşacaktık.

Ziya Hilmi'ye de aynı tedbiri tavsiye ettim. Arabacı da konuştuklarımızı duyup hazırlığını yaptı. Ormanın çok kuytu yerlerine daldığımız için, planımızın tatbiki gerekseydi, çıkınlarımızı atarken eşkiyanın dikkatini çekmezdik; buna hâlâ inanırım.

Boyuna yokuşlar çıkıyorduk. Arabacı belirli dönemeçlerde, belirli büyük kayaların başlangıç noktasında, önceden kararlaştırdığımız şekilde öksürmelerle bizi ikaz ediyordu. Bir tehlike olsa: «Peki kardeşim duruyoruz» gibi bir seslenişle bizi uyaracaktı. Onun her öksürüşünde bir silkiniyor, alesta bekliyorduk. Gece iyiden iyiye basmıştı.

Nihayet bir tepeye vardığımızda, aşağıdaki çıplak alanı gördük. Burada ateşler yakılmıştı. Yüz kişiden fazla bir kalabalık ısınıyor, belki yemek yiyordu. Mevsime rağmen dağ başı soğuktu.

Yokuş aşağı sürdük arabayı, heeeeyt... Bir jandarma ve memur kalabalığının ortasına düştük. Düzce'nin Jandarma Komutanı ve Mülkiye amirleri de aralarındaydı. Birbirlerine:

— Açılmış yol, açılmış, gelenler var, dediler.

Sonra bizden kim olduğumuzu sordular. Yolda bir olağanüstü hal görmediğimizi öğrendiler. Dağın Doğu yamacındaki jandarmalar hakkında da bilgi verdik. Davrandılar:

— Haydi biz de dağı aşalım, arkadaşlar. Yakın meşaleleri..

Jandarmalar ve orada bekleşen arabalar bizim indiğimiz yokuşları sardı.

1921 ağustos sonunu yaşamış Düzceliler o günleri hatırlayacaklardır. Belki içlerinde bizleri de hatırlayan olacaktır. Çünkü geçişimizden az sonra hakkımızda ne sözler söylenmedi.

Düzce'de sofraları kurduk.

ŞU PARALAR . ZİYAN OLMASIN

Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'da içki yasağı vardı. Rakı güya kaçak çekilir ve yarı gizli içilirdi. Bizse içkiye ne düşkündük, ne alışık. Fakat yine de :

— Garson! Yüz dirhem daha getir o aslan sütünden! Beylerin fincanları boşaldı galiba. Taksim et, deyip duruyorduk.

Su karışınca rengi ağardığı için, meydana vurulmasın diye rakı kahve fincanlarında içilirdi.

Soframızdakiler mahcup düşüyorlardı.

— Bu sefer de bizden olsun bari, şairler, diyorlardı. Öğleyin de ikram ettiniz. Biz yerlisiyiz bu kasabanın, siz misafirsiniz. Nasıl olur?

Aldırmıyorduk. Hint racaları gibi, Mısır paşaları gibi birbiri ardından emirler veriyorduk garsona

— Oğlum, beylerin tabaklarını değiştir. Mezeleri yenile. Listeyi de getir. Balık, tavuk, filan, ne isterler sor bakalım.

— Aman efendim, kâfi.

Amanı zamanı yok, ziyafet bu. Veda ziyafetleri veriyoruz geçtiğimiz yerlerde. Yesinler içsinler sempatizanlarımız! Şiir séver yurttaşlarımız! Tek paralarımız ziyan olmasın. Paramız harcansın ki ziyan olmasın. Çünkü gideceğimiz memlekette para geçmez.

Ağır Ceza Reisi arkadaşıma ihtiyaten bir kere daha soruyorum fısıldayarak :

— Para geçmez eminsin ya, Ziya Hilmi?

Üç kişilik yolcu grubumuzun en yaşlı ve en tecrübelisi, mahkemede kararını bildirir gibi çatık kaşlarını ciddiyetle büsbütün çatıyordu. Başını ağır ağır sallıyordu

— Geçmez. Geçmez dedik ya...

— Garson, evlâdım! Bolca getir ortaya şiş kebaplarını.

— Başüstüne paşşşşam!

Son gürlüktü bu... Elveda Türkiye! Gideceğimiz ülkede darlık, hattâ kıtlık olduğundan haberimiz vardı. Ajanslar bunu bildiriyordu dünyaya... Bu gerçeği bile bile yakından görmeye; öğrenmeye gidecektik. Eh, bu gereksiz paraları bir an evvel elden çıkarmak gerekir.

— Değil mi, Vâlâ?

— Elbette, Nâzım.

— Garson, bak beylere!

— Öyle ya, Nâzım, ne yapacağız bu üç yüz lirayı? Rusya'da para geçmedikten sonra...

— Öyle ya, Vâlâ, yere batsın para! İnsanları esir eden alçak para! İzi silinecektir tarihten...

Ziya Hilmi de Rusya'da para geçmediğini tekrar söylüyordu. Komünist kuramlara göre paranın orada geçmemesi gerektiğine inanıyordu.

Nitekim üçümüzün görüşünde bir aksaklık yok. Sonradan Rusya'ya gidince öğrendim ki, 1917 Devriminin ilk günlerinde, Petrograt'ta (İleriki Leningrat'ta) «para tedavülden kalktı,» denmiş. Meselâ; halk tramvaylara bedava binmiş. Ama bizim kadar acemiydiler. Sonradan Lenin, şu anlamda açıklamalar yapmış :

«— Dışımızda kapitalist bir dünya olduğuna göre, paranın hâlâ geçerliliği vardır. Hele sosyalizmi dünya ölçüsünde gerçekleştirelim, altınlardan genel helâlar yaparız.»

Biz safhaların hangisi olduğunu bilemiyorduk.

— Ne dersin, Nâzım? Bir ziyafet de Akçakoca'da çekelim. Ne nefis kumluk bu böyle?

— Denize karşı pek sefalı olur, Vâlâ!

— Ne dersin, Nâzım? Biletlerimizi birinci mevki kamara alalım?

— Lüks mevki yok mu, Vâlâ?

— Hayır yok, bu küçük vapur. Akçakoca'dan bizi Zonguldak'a bırakacak. Oradan başka vapurla Trabzon'a gideceğiz.

— Mademki Zonguldak'a uğruyoruz, Anadolu'ya ilk gelişimizde bize ziyafet çeken şiirsever aydınlara biz de bir ziyafet çekelim, Vâlâ.

— Peki Nâzım, onlarınkinden daha mükemmel bir sofra donatalım.

Gelsin rakılar, gitsin boş meze tabakları, gelsin dolu meze tabakları...

Fakat Zonguldaklılar ikramda bizden aşağı kalmamışlardı. Hattâ bir de yaman sürpriz hazırladılar.

Zonguldak'ın o zamanki dekoru hayalimde yer etmiştir:

Deniz kıyısında bir dağ, dağın güzel sırtlarında villalar, eteklerinde mağaralar. Villalarda patronlar, mağaralarda da maden işçileri... Sosyalistleri çileden çıkaracak bir manzara ki değmeyin gitsin.

Patronlar ama ne patron! Çoğu imtiyaz sahibi ecnebiler. Hattâ içlerinde Rumlar vardı ki, soydaşlarıyle cephede boğuşuyorduk. Bir terbiyeli, «rafine» Grek'in muhteşem villasına, Zonguldaklı aydınlar, her ne münasebetle ise bizi davet ettirdiler.

Kapılardan karşılandık. Bey kıyafetli uşaklar, prostelâlı hizmetçiler, görülmemiş yemekler, içilmemiş içkiler. Balık yumurtası, havyar, şampanya, tatlı dil, iltifat... Ve belki de bir kurnaz Grek'in Kurtuluş Savaşına komplimanları... Ben Ankara'dan yeni gelmişim, yelpaze kalpağımla! Milliyetçi şiirler haykıran Nâzım Hikmet'in upuzun kalpağı karşısında rafine reveranslar... Zahir, patron: «Bunlarda bir iş var» diye düşünmüş olacak.

Veda edip kayalıklardan aşağı iniyoruz. Maden işçileri Taşdevri insanlarının hayatını yaşıyorlar. O zamandan aklımda kaldı. Sabah akşam ha babam karamancar yiyorlar. Sebze denemez devedikeninden hallıca bir ot... Midelerimizdeki yemeklerden utanıyoruz, bu kömür karasına bulanmış insanların neler atıştırdığını görünce... Dekorlar ve insanlar karşısında utamyoruz.

Nâzım, bütün bunları zaman zaman şiirlerine, piyeslerine geçirmiştir. Ve Nâzım bir de ressam yetiştirdi hapishanede: Balaban'ı yetiştirdi. Balaban'ın tablolarında o kâbus suratlara çok rastladım. Nâzım'dan aldığı ilham gibi geldi bana... Çünkü Balaban'ın memleketi olan Bursa'yı, Bursa köylerini çok gezdim, o yeşil diyarın güler yüzlü Müslümanları bu üslupta değildir.

Zonguldak'ta bu tezattan gayrı bizi ilgilendiren başka bir tezada da rastladık

— Rusya'da para geçiyor, dediler, tam ayrılacağımız gün.

Ne halt eder ağanın beygiri?... Kurama uyan şey mi bu? Ne cehalet bu? Ama ilerledikçe de yüreğimize bir kuşkudur düştü. «—Para bal gibi geçer. Türk lirası da çok kıymetli!» diyorlardı. Nasıl olur? Bizim üstat Sadık Ahi Komünizmi bu türlü öğretmemişti. Hukukçu bilgin Ziya Hilmi de Sadık Ahi

ile aynı fikirde! Uygulama teoriye nasıl bu kadar aykırı olur? Ama işte, Kafkasya ile ilgisi bulunan kaçakçılar, iş adamları, hep aksi iddiadalar.

İyice pirelendik. Bir köşeye çekilip paramızı saydım. Yüz otuz filan kalmış üç yüzden...

— Bizi Kafkasya'ya ulaştırır, Nâzım, dedim.

— Ha üç yüz, ha yüz otuz, Vâlâ. Nasıl olsa üç yüz de tükenmez hazine değil ki... Biz gittiğimiz yerde çalışıp geçinmeyecek miyiz? Aldırmaaa!

— Buyurun arkadaşlar sofraya!

— Garson, bak beyler ne arzu ediyor.

1 ÇİÇEK, 3 BÖCEK

İsmini hatırlamadığım bir küçük vapur, Yeni Dünya'dan bile küçük bir vapur, bir Türk vapuru, bizi Akçakoca'dan Zonguldak'a getirmişti. Ama Zonguldak'tan Trabzon'a İtalyan bandıralı Kornilof isimli büyük bir vapurla seyahat ettik. İsminin Rus olmasındaki sebep, harp sıralarında bu geminin İtalyan limanlarında bulunması ve müsadere edilmesiymiş. Bu sebeple yolunu Batum'a kadar uzatmayacaktı. Çünkü Bolşevikler geri alırlarmış. Bizde kabotaj hakkı henüz bulunmadığı için, İtalyan bandıralı Kornilof, Türk limanları arasında işleyebiliyordu.

Birinci mevki kamaralarımıza yerleştik. Ve üç insan dikkatimizi çekti. Belki başkalarıyla da ahbap olmuşuzdur ama, aklımda yalnız bu üç kişi kaldı.

Biri Nâzım'ın ve benim sınıf arkadaşım Âtıf'tı. Bizden yaşça büyük, gayet dalgacı bir talebeydi. Derviş taklidi konuşurdu hep. Elini göğsüne bastırarak «Eyvallah» larla «Hu» larla... Şimdi gemide kâtiplik ediyormuş. Hesapları birbirine karıştırmış. Çok derdi vardı. Sabah akşam içiyordu. Nedendir anlayamadım, bu Türk'ü İtalyanlar ne zorunlukla kâtip almış? Belki de melez bir kumpanyaydı bu... Belki de Âtıf çok sevimliydi de yanaşıvermişti bu çorbacıya... İşi gücü yok, buram buram içki kokarak hep üçümüzün peşindeydi. Bu eski arkadaşa da Rusya'ya gitmek niyetimizi açtık. İstanbul'dan gelen yolcu bir hanım vardı. Sıkma baş modern kıyafetiyle. Samsun'da bir akrabasına baldızlık misafirliğine gidiyormuş. Yılı birliğine... O devrin küçük hanımları gibi, şiirden pek hoşla-

mıyordu. Büyüleyiverdik. İkimiz de yıldırım darbesi aşkına uğramış görünerekten... Ve Ziya Hilmi, dünya edebiyatından, felsefeden geniş kapılar açarak... Dümen kümbeltisinin üstüne oturtuyorduk genç kızı, üçümüz etrafını alıyorduk. Âtıf da Bektaşi nefesleri okumaktan geri kalmıyordu. Vapurdaki hacılar, hocalar, hattâ subaylar, memurlar bize tehdidedici bakışlarıyle lanetler yağdırıyorlardı ama, biz oralı değiliz. Bir deniz kızı elde etmişiz etekleri aşık kemiklerine varan uzun entarisiyle, yan oturtmuşuz, Nâzım enstantane şiirler yazıyordu. Ben de bir akrostiş döşendim. Zaten o sıralarda huyumdu: Tanıdığım kızlara akrostiş yazmak. Necibe isimli birine şunu yazdığımı hatırlıyorum ama, bu Necibe miydi değil miydi iyi bilemiyorum.

Nun **Nasıl unuturum hatıranızı?**
Cim **Cihanın olsam da en vefasızı**
Ye **Yine her yâdınız bağrımda sızı**
Be **Bu kara bahtımın kara yıldızı**
He **Heyhat unut, diyor, unut o kızı.**

Tabiî Arap harfleriyle akrostiş. (Nun cim be ye he). Baş harfleri böyle çıkıyor.

Çok iyi bir kızdı. Çok saftı. Sonradan bana başka şehirlerden selâmlar yolladı. Nâzım'la ilgisi ne dereceyi buldu bilemiyorum. Fakat bizim sarhoş Âtıf, geceleyin buncağızın kamarasına saldırmış. Rezaletini ertesi sabah özür dilemelerle, gönül alıcı sözlerle tamir ettirdik. Ve duyulmasına meydan vermedik. Yoksa gemi kâtipliği elden gidecekti.

Üçüncü tip de, tıknaz bir Lâzdı. Ona da Rusya'ya gideceğimizi dostça haber verdik. Âtıf'la bu hanıma sırrımızı çıtlattığımız gibi. Hani okul çocukları arasında sırlar herkesin kulağına fısıldanır. Biz de o huyumuzu bırakmamıştık. Bu Lâz bize Rusya'da para geçtiğini söyledi. Kötü haber verdiği için az daha aramız açılacaktı. Fakat hoş bir insandı. Bir kız severmiş. Nesini mi? «Vallahi» derken ilk harfi telâffuz ettiği sırada, üst dişleriyle alt dudağını kıstırmasını... «Sen şunu etmişsin», «Vallahi etmedim», «Ama sen bunu yapmışsın» «Vallahi yapmadım.» «Vallahi» lerin «Ve» sine canı dayanamıyor Lâz'ın.

Bizim sosyalistçe fikirlerimize o da gönülden katılıyordu. «Vallahi» kancası olmasa da beraber gelseymiş. Dümenin üstün-

de kendisine serenad okuduğumuz küçük hanım da, kız olmasaymış, erkek olsaymış da gelseymiş. Ah sarhoş Âtıf'ın da, viran olası hanede bilmem kimleri olmasaymış da gelseymiş. Onların da duyguları, tıpkı Bolu'daki genç öğretmen arkadaşlarımızınki gibiydi. Benzetiyi daha genişletirsek, şu satırları yazdığım senelerde, Amerika'ya, Almanya'ya gitmek isteyen gençlerin ruhsal haline benziyordu, o devirlerde Sovyet Rusya'ya gitmek arzusu bütün anlattığım gençlerde...

Buna rağmen; vaktaki, Trabzon'a vardık, mürur tezkeresi işleminin tamamlanmasını bekleyerek kırlarda bayırlarda geziyorduk ki, bir evin köşesinden gemici kılıklı bir adam keçi yolunu tozutarak belirdi. Keçi yolunu tozutarak yanımızdan geçti. Daha aşağıdaki bir evin kapısına daldı. Yanımızdan geçerken

— Siz Rusya'ya gidiyorsunuz. Rusya'ya gittiğinizi belli etmeyin. Başınıza iş açılır, dedi.

O devirde buna pek şaştık. Pek, pek şaştık. Biz Trabzon'da Yahya Kâhya tesiriyle Bolşeviklik aleyhine esintiler sezmiştik. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının heyulâsı Karadeniz ufuklarında dolaşıyordu. Onun içindir ki, artık talebe boşboğazlığını kesmiştik. Peki nereden biliyor bu meçhul adam? Nereden anlamış? Nâzım'ın Kazak kalpağından mı? Bu bile aklımıza geldi. Fakat evvelki gevezeliklerimizin yankısı olduğunu bir türlü kestiremedik.

Kornilof gemisinden bir hatırayı daha anlatayım: Doğuya doğru yol alıyorduk. Gerimizdeki ufukta bir koyu duman göründü. Dürbünle bakan denizciler askerî bir gemi olduğunu haber verdiler. Bir muhrip büyüye büyüye bize yaklaştı. Âdeta borda bordaya geldik. Bu bir Yunan gemisiydi. Türk sahillerinde Millî Mücadeleye yardım teşkil edebilecek nakliyatı kontrol ederlermiş. Onun için güvertede yelpaze kalpaklarla görünmememizi tavsiye ettiler. Herkes de ona göre davrandı. Bizler de baş açık dolaştık. Yunanlılar sorular sorup cevaplarını aldılarsa da gemiye çıkmadılar. Muhrip geldiği hızla geri döndü.

BİR ŞEY SAKLADI AMA NE?

Eski medeniyetlerin şeyhleri, Yogileri, yeni medeniyetin filozofları, psikologları ve magazincileri... ağız birliği etmişçe-

sine «irade seferberliği» nden bahsederler. İradeni toparlayacakmışsın, başkalarına yönelteceksin, arzu ettiğini yaptırabilirmişsin. Bu şekilde özetlenebilecek yazıları herkes kitaplarda, hattâ gazetelerin iç sayfalarında ayrı ayrı kıratlarda okur durur.

İşte biz Trabzon'a geldiğimiz zaman, taa Bolu'lardan hattâ İnebolu'lardan beri kurula kurula öyle bir irade seferberliğine erişmiştik. Bütün bünyemizin güçlerini aynı hedefe yöneltmek gibi bir şeydi belki de. İki arkadaş, kimin karşısına geçip de bir şey istesek, «Olmaz» diyemiyordu. Büyülüyorduk. Karşımızdakilerin iradesini iskambil kâğıdı gibi yıkıp geçiyorduk. Trabzon'a geldiğimiz zaman kemalini bulan bu halimiz, daha sonraları, Kafkasya'da, Rusya yollarında, Moskova'da devam etti. Moskova'da üniversite hayatının içine girince yavaş yavaş dağıldı gitti. Galiba, Nâzım'ın irade seferberliği kadınlar konusunda ömrünün sonuna kadar sürdü.

İşte bu sözünü ettiğim büyüleyici telkinlerle Trabzon'da kendimize birer mürur tezkeresi uydurduk. Asker sivil türlü engel makamlar vardı. Polis müdürleri, askerlik şubesi reisleri ve saire... Nâzım, onlara beni gösteriyordu: «Kars'a Kâzım Karabekir paşaya gideceğiz. Öğretmen arıyor bulamıyormuş. İşte vesikalarımız. Lâkin arkadaşım gördüğünüz gibi zayıf. Bu mevsimde kara yolundan gidemeyiz. Vapurla Batum'a geçersek, Kafkas üzerinden Kars'a gitmek daha kolay.» Böyle bir mürur tezkeresi istiyorduk. İtiraz edemiyorlardı, veriyorlardı.

Fakat bizim de irade seferberliğiyle sinirlerimiz gergin keman tellerine dönmüştü. Muamelenin tamamlanması için sabırsızlanıyorduk. O devirdeki Trabzon'da ulu ağaçlarla süslenmiş bir meydanın kenarlarında kalabalık ve dumanlı kahveler vardı. Kırk sene sonra bir Karadeniz gezisine çıktım, o meydanı ve o kahveleri boş yere aradım. Trabzon'u modernleştirmişler ve modern hal eskisinden güzel olmamış. Sözünü edeceğim kahve de yerinde değildi.

Yine bir gece, devrin gençleriyle birlikte o pitoresk kahvede oturduk. Bunlar öğretmenler, yazarlar ve şairlerdi. İçlerinden biri memleketin tanınmış Eyyubî ailesine mensuptu. Esat Ömer Eyyubî. Son derece tesirimiz altında kalıyordu. Bizden fazla fikirlerimizin taraflısı oluyordu. Öyle ki, bizim ar-

kamızdan o da yola çıkmış, Kafkasya'ya geçmiş, orada yerleşmiş. Öğretmenlik filan bir şey bulmuş. Ama kendisiyle Rusya'da karşılaşamadık. Başka gençler de vardı. İçlerinden biri, sonradan Halk Partisi'nin ileri gelenlerinden sayıldı. Yerli bir gazetede başyazarlık etti. Özelliklerini takdir etmediğimiz bir edebiyatçıydı. Romanlarını, hikâyelerini, makalelerini gevezelik sayıyorduk. O ise, yarı yarıya Fecr-i Âti kelimeleri kullanarak yazıyor, yazıyordu. Esat Ömer Eyyubî'den daha becerikli davranıp Moskova'ya kadar peşimiz sıra gelebilmişti. Bir, bir buçuk yıl çabalamadan sonra bu başarıya erişmişti. Ve bir iki yıl Rusya'da kalıp, Trabzon'a döndü. Şimdi ismi bile aklımda değil. Mavi gözlü, sarı saçlı, koca burunluydu. Ve daha da başkaları vardı grubumuzda... Bizim etrafımızı alırlardı.

Ziya Hilmi, Ordu merkezindeki hukuk müşavirliği işine başlamıştı. O da geç vakit yanımıza gelirdi.

Günden güne ağız değiştiriyordu

— Üçümüz birden gitmek olmaz. Sizin Kars'ta öğretmen olmak bahaneniz var. Halen işsizsiniz. Mürur tezkeresi istemeniz herkese yerinde göründü. Bense burada hukuk müşaviriyim. Nasıl bir mucip sebeple size katılabilirim? Hele siz önden gidin, ben de bir vesileyle arkanızdan gelirim.

Nâzım, bir dereceye kadar bu duraklamayı normal sayıyordu. Ve işine de geliyordu. Çünkü ikili arkadaşlığımız, onun daha meşrebinceydi. Bu Ziya Hilmi'nin aramıza katılması, benim dostluğumu ikiye bölmüştü. Kıskanç tabiatlıydı Nâzım. Çekememişti bu bölünmeyi. Üstelik Ziya Hilmi, Nâzım'ın toyca hareketlerine sık sık takılır, zaman zaman âdeta onu hor görürdü. Öylesine karikatürlerini yapardı ki, bunlara ben bile gülerdim. Bolu'danberi bu böyleydi. Bazı günler Nâzım ikimize de küser somurturdu. Konuşmaz da. Gezmeye çıktığımız zaman arkada kalır, bir başına yürürdü. İşte şimdi burada üçlü arkadaşlığı bozmamızı, iki arkadaş kalmamızı yeğ buluyordu herhalde.

Bense, «mızıkçılık ediyor» diye Ziya Hilmi'ye iyice taktım. Onu düpedüz tahkir ediyordum. Bu belki de genel durumumuzun bende yarattığı bir asabiyet sonucuydu. Müşküllerle karşılaştıkça hıncımı ondan alıyordum. Ve müşküllerin başında para meselesi geliyordu. Önceki tahminler öyleydi ki, Ziya Hilmi de bizimle geleceği için, eh yine yeteri kadar bir paramız

olacaktı. Halbuki, anlattığım şekilde, paralarımızı yollarda savura savura pek az bir şeyimiz kalmıştı. Bu pek az parayla ve Nâzım gibi pratik tecrübelerden yoksun bir arkadaşla yabancı ülkelerde pala çalarken, liderlik bana düşecekti. Ziya Hilmi'ye özellikle kızışımın sebebi buydu. Beni böyle bir duruma itelemiş olmasıydı.

İnsan yürür yürür ve son durağa doğru mecalsiz kalır. Ben de Trabzon'da o haldeymişim ki, aklımda ancak kopuk parçaları kalan şu kötümser manzumeyi yazmışım:

Yürüdüğüm yolların ucu yok, bucağı yok
Kara bulutlu ufkun aydınlanacağı yok
Beni biraz anlatır, içimi söylerdiler
Neyleyim gecelerin dili yok, dudağı yok
Omuzlarım çekmiyor, başım ağırlaştı pek
Başımı dinleyecek bir kadın kucağı yok.

Nâzım, hem klasik şekle, hem bezgin ruha burun kıvırdı. Ben de şu şişirme iyimserlikle manzumeyi tatlıya bağladım güya

Yanımda tatlı bir ses bana diyor ki yürü!
Yürü, varırsın yürü! Önünde Kaf dağı yok...

Zayıf zamanlarımızda birbirimize nasıl destek olduğumuzun delili.

Gelgelelim madalyanın ters tarafı da var

Bir gece grubumuz dağıldı, Nâzım'la kahvede yalnız kaldık. Ziya'yı beklerken vakit öldürmek için tavla oynamaya koyulduk. Tabiî parasız oynuyorduk. Ama inatlaşarak...

Ben, «Düşeş» diyordum, raslantı bu ya, düşeş geliyordu. Mars ediyordum. «Birli at da mars ol» diyordum, birli atıyordu ve mars oluyordu. Yine bir seferinde «iki bir» dedim, iki bir geldi ve altı kapıya aldım Nâzım'ı... O kalabalık, o uğultulu, o dumanlı kahvenin ortasında suratımda bir tokattır şakladı. Uğultu kesildi, herkes sustu ve bize doğru baktı. Ben de herkese uyup herkesin baktığı yöne daha öteye baktım. Böylece skandalı atlatmış olduk. Vuku buldu ama şuyu bulmadı.

Yine, düşeş, dübeş oyuna devam ettik. Az sonra Ziya gel-

di. Ona da bu konuyu açmadık. Ne var ki, üçümüz de aramızda küskündük. Oturduğumuz ev Ziya'nın bir akrabasına aitti. Şehrin doğusundaki yüksek sahilde. Karadeniz'e hâkim, ahşap bir evdi. Burada son günlerimi Ziya ile de, Nâzım'la da dargın olarak ama onlarla yanyana geçirdim. Elini sıkmaksızın Ziya'dan ayrıldım. Bizi Batum'a götürecek olan vapura bindiğimiz zamansa, o kadar heyecanlı ve neşeliydim ki, Nâzım'la el sıkışıp barışmamıza gerek kalmadı. Aramızda hiç bir olay geçmemiş gibi yine birbirimizle kaynaştık.

ZİYA HİLMİ'NİN İNANILMAZ AKIBETİ

Ziya'nın hayatında sonradan pek mühim olaylar geçti. Bütün kişiliği tepetaklak oldu. Bolu'daki bakır sakallı o Ağırceza Reisine beş altı yıl sonra ve on küsur yıl sonra İstanbul'da çok kez rastladım. Artık sakallı değildi. Epey derbeder giyiniyordu. Ayrılışımızdaki sebep yüzünden onu hâlâ hor görüyordum. Ziya'nın gizli komünist teşkilâtmda çalıştığı, yahut çalışmak istediği, yahut oradan çıkarıldığı karışık haberler halinde kulağıma çalınıyordu. Bir oyunbozanlığı vardır bunun, başına iş açar, diye hep aklımın kenarından düşünürdüm. Yine de gizli komünist partisiyle ilgisi var mı yok mu, buna dair kendisine hiç bir soru sormadım. Bu gibi sorular sormak zaten âdetim değildir, sakıncalı bulurum. O da bana bir şey söylememişti. Ancak bir gün Kadıköy vapurunda başbaşa kaldığımız zaman, düşünce açısından tamamiyle komünistleşmiş gibi konuştu.

Sonra birdenbire gözlerimin içine bakıp

— Sen para kazanmak istiyor musun, Vâlâ? dedi. Hem de çok, çok para?

Elimin tersiyle bir hareket yaptım. Benim için para kazanmak ömrümün hele o evrelerinde kesinlikle problem değildi. Zaten mesleğimde başkalarını şaşırtacak kadar kazanıyordum. Ziya'nın lâübali kılığını, şöyle bir yan gözle süzdüm.

— Sen kendin kazansana, diye şaka ettim.

Birkaç kere yutkundu. Dilinin altında bir bakla vardı. Çıkarmaya cesaret edemedi. Fakat kazanmak istediğim takdirde bana çok çok para, milyon kazandırabileceğini söyledi.

Vapurdan çıkarken omuzunu okşadım. Ayrıldık.

Aradan birkaç ay mı geçti, bir yıl mı geçti? Günün birinde, Cumhuriyet gazetesinde, birinci sahifede eroin kaçakçılarının yakalandığına dair bir haber gördüm. Tek tek şahıs resimleriyle süslenmişti haber. Saç baş karmakarışık Ziya Hilmi'nin de bir fotoğrafı vardı. Beni dehşet kapladı. Komünist hareketleriyle ilgili biri, şimdi hatırlayamıyorum belki de Nâzım Hikmet, bana Ziya Hilmi hakkında şu bilgiyi verdi

— Bu kaçık ne fikirde biliyor musun? Hani biyografisine göre, Stalin tren soyarak elde ettiği paralarla Partiyi desteklemiş ya? Bu özenti de güya eroincilik yapıp vurgunu vuracak milyonlarıyle siyasî hareketi destekleyecek! Kepazelik!

Düşündüm ki, demek, eroinci diye benden kimse kuşkulanmadığı için, çantamı, üstümü aramayacaklar ve Bolu'nun saygı değer Ağır ceza Hâkimi de uyuşturucu madde kaçakçılığından beni el ulağı gibi kullanacak.

Böylece hayatta tanıdığım insanlar arasında en garip biçim değişimini bu Ziya Hilmi geçirmiş oldu.

Ve Ziya Hilmi, bir gün patlayıveren eroin imalâthanesinde havaya uçmuş. Gazeteler öyle yazdı. Ne tekniktir, anlaşılamadı.

Bir ağır ceza reisinin akla sığmaz sonu...

İKİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'DA VE RUSYA İÇLERİNDE

Bolşevik memleketlerinin ilk etkisi. — Tiflis'te aradığımızı bulamıyoruz, sürprizlerle karşılaşıyoruz. — Bir «sosyal aile» kuruyoruz. — Yarı tüccar, yarı sosyalist, ama her zaman samimi — Açlar arasında 11 günlük tren seyahati. — Moskova üniversitelerinin birinde tahsil. — Türk ve Rus ünlüleriyle karşılaşmalar. — Ormanda ahlâk düzeltimi. — Kazakistan'da kımız sanatoryumu. — Nâzım'ın ve benim evlenişimiz. — Türkiye'de gıyaben 10 yıla mahkûm olan Nâzım sayfiyedeki evime çıkageliyor.

Ben daha önce Orta Avrupa'da hayli zaman kalmıştım. Galatasaray'da okurken bir bankanın yarışma sınavına girip kazanmış, Viyana'ya gönderilmiştim. Benimle aynı derme çatma tahsili yapanlar, sonradan millî bankacılığın başlıca elemanları oldular. Bir sene kadar Viyana'da kalıp dönmüştüm. Nâzımsa, Türkiye sınırlarından ilk defa çıkıyordu. Bir bakıma bu sebepten de heyecanlıydı.

Bir yabancı vapuruyla güverte yolculuğu yapıyorduk. Deniz sakinken bindik. Askıda duran bir filikanın altına yerleştik. Hafif battaniyelerimizi sırtımıza çekmiş, uykuya hazırlanıyorduk ki, müthiş bir fırtına çıktı. Bizi savuracak. İster istemez başka yolcuların sığındıkları ambara sığındık. Sabahleyin fırtına dinmiş, bulutlar sıyrılmış, kızgın bir güneş ortalığı kavurmaya başlamıştı. Eylül başlangıcıydı. Sene 1921.

Güvertede büyük bir sürprizle karşılaştık. Âdeta gözlerimize inanamadık. On beş, yirmi kişilik bir Rus grubu varmış

meğer vapurda. Bunlar Vrangel Ordusunun döküntüsü imiş. Kızıl Orduya karşı çarpışıp sınır dışı püskürtülmüşler. İstanbul'da dikiş tutturamamışlar. Şimdi süklüm püklüm dönüyorlarmış memleketlerine... Bugünün açısından bakılırsa, gayet normal sayılacak giyim kuşamdaydılar. Daha doğrusu giyimsiz kuşamsızdılar. Mayolarla güverteye yatmış, kadın erkek birbirlerine sarılmış, güneşleniyorlardı.

Ambarın kapağından çıkınca, banyoda adam varken yanlışlıkla içeri girmiş gibi bir şaşkınlığa uğradık. Az daha: «pardon!» deyip geri dönecektik. Çünkü Vrangel ordusuyla önce İstanbul'a gelen, oradan da bütün dünyaya yayılan plaj modasını da, ızgarada balık gibi güneşte yanma modasını da bilmiyorduk. Uzaktan uzağa işitmiş ama görmemiştik. Büyük bir merakla ve yan gözle mahcup bakarak yanlarından üç beş defa geçtik. Bu kadar çok kadın vücudu topoğrafyasına bir yerde rastlamamıştık.

BİZE ACAİP GÖRÜNEN NORMALLİKLER

Öğle sıralarında Batum'un silueti göründü. Mülteci Rus grubunda da bir telâş bir heyecandır başladı. Hep bir arada fotoğraf çekeceklermiş gibi toplandılar. Poz aldılar. Sonra pozu değiştirdiler, yeniden poz aldılar. Ama görünürde kameraları yoktu. Ancak Batum rıhtımına yanaşmamıza az kala bu garip hareketlerinin sebebini anladık. En elverişli buldukları grup pozunu iskele binasına karşı tekrar aldılar. Bolşevik bayraklarını açtılar. Önceden hazırladıkları bir pankartı çıkarttılar. Komünist marşı Enternasyonali söylemeye başladılar. Böylelikle Bolşevik taraftarı olduklarını gözcülere anlatmak, ilk adımda sempati kazanmak istiyorlardı belli.

Biz bu hareketlerini yadırgadık.

Burada mürailik geçer mi? Kime yutturacaklar dalkavukluğu?

— Değil mi Vâlâ?

— Evet Nâzım.

Yadırgayıp içerlediğimiz bir şey daha oldu: Karşımızda kubbeleri pırıl pırıl kiliseler. Yakılmamış, yıkılmamış sapasağlam duruyorlar. Sanki öğrendiklerimize meydan okuyorlar. Te-

oriyi hiçe sayıyorlar. Hani «Din halk için afyondur» demişti Sadık Ahi? Bu ne biçim tatbikat?

Nâzım, hayalini işletti:

— Belki depo, kütüphane, müze, ahır filan bir şey yapmışlardır kiliseleri. Değil mi, Vâlâ?

— Belki, Nâzım.

Yadırgayıp içerlediğimiz bir şeyler silsilesinden: Liderlerin resimleri sıra sıra duvarlarda.

— Şahısları ilâhlaştırmak uydu mu ya, Nâzım?

— Uymadı, Vâlâ.

Bir yadırgayış daha: Bir kadınla bir erkek yanyana gidiyor. Olur şey değil! Çocuklarını ellerinden tutmuşlar. Bebekleri kucaklarında. Hani aile müessesesine paydos, demişti Sadık Ahi?

— Dememiş miydi, Vâlâ?

— Demişti, Nâzım.

Benimse hayalimle tokuşan asıl katı gerçek: Gümrükteki sorgu sual. Muntazam vesikalarımıza baka baka bir zabıta soruşturması.

— Adınız nedir? Babanızın adı nedir? Mesleğiniz nedir? (Buralara kadar iyi.) Ama, sosyal menşeiniz nedir?

— Efendim? Anlayamadım?

— Yani, babanızın mesleği nedir?

— Vali.

— Ne valisi???

— Beyrut valisiydi. Şimdi öldü.

Meşin ceketli, meşin kasketli komünistler o ana kadar biz öğretmen şairlere sempati ile bakıyorlardı. Hattâ, «memleketinizde kalıp sosyalizmi incelemek amacındayız.» dememiz üzerine, hallerinde bir tereddüt belirmişti ama sempati yine de süregitmişti. Ancak, Nâzım'ın cetlerinde paşalar silsileleri bulunuşu, benimse babamın vali, hem de Osmanlı devletinin sömürgesi olan Lübnan'larda Beyrut valisi oluşu dehşetlerini uyandırdı.

«— GENERAL GUBERNÂTOR» Vay vay vay, gök gürler gibi!

Gümrükte bizi sorguya çekenler bu itiraf üzerine birbirlerine baktılar. Hele ben... Hele ben mıcırık. General Gubernâtor'un oğlu ha? Yani, Kafkasya'ya Çar'ın gönderdiği o anar-

şist bombasını haketmiş, o zalim Arşidükler gibi bir şey babam. Halbuki, ah zavallı babam! İki yakası bir araya gelemeden, emekliliğini bile doldurmaksızın 42 yaşında dul ve yetimlerini çaresiz bırakarak ölmüş bir İttihatçı valisiydi.

Devrim Rusya'sında, adım başında bu sorgu sual âdetti «Adın ne? İlh... Sosyal menşein ne?»

Batıdaki hiyerarşinin tepetaklağı makbuldü burada. Bizimkilerde en mahkbul olmayan sosyal menşe... Saklamayı kendimize yediremiyoruz. Sordular mı buldok havlar gibi yüzlerine haykırıyoruz: «General Gubernâtor!» Hele resmî makamlar karşısında. Örneğin üniversiteye alınırken, filan... Biz hep: «Hırrrr!»

Gümrükten canımızı dar kurtardık. Yadırgama devamda: Taşıyabileceğimiz ağırlıktaki bavul ve çantalarımızı ıhlaya pıhlaya yüklenmişiz. Kitaplarımız ağır çekiyordu. Benden kuvvetli olduğu için daha okkalı parçaları Nâzım sırtladı. Büyük bavulun sapına bir eski boyun atkısı dürüp dürüp bağladık. Bir ucundan o tuttu, bir ucundan ben. Böylece bir insan ve eşya karması halinde, rıhtım meydanına çıkmamız üzerine, kulağımızın dibinde tanıdık bir ses:

— Götüreliiiim!

Yahu, biz hâlâ neredeyiz? Sanki hâlâ İstanbul'da Köprü üzerindeyiz. Orada da hamallar bu sesle kendilerini hizmete buyur ederler. Yanımızda tıknaz, Tatar yüzlü, köylü tavırlı bir oğlan belirmişti. Sırtında bir kangal ip. Güya yolumuzu gözetlemişti. Sordu

— Siz Türkçe konuşuyorsunuz. Türk müsünüz? Batum'a sefa geldiniz. Ben de Türküm.

— Pekâlâ... Maaşallah!

Türkiye'den yeni geldiğimiz için şu anda vatandaş hasreti çekmiyorduk tabiî. Hamalın hemen boynuna sarılmak şöyle dursun, onu baştan savmak istedik. Ama bunda başarılı olamadık. Atsineği mubarek! Yarım adım gerimizden geliyordu.

— Yabancısınız. Yatacak yer bulamazsınız. Ben hem eşyanızı taşırım, hem otel gösteririm.

— İstemez.

— Çok para almayacağım. Ağır geliyor size üstelik, eşyanız.

Gerçekten, yürüdükçe omuzlarım çöküyordu.

— Nâzım, şuna beş on kuruş verelim, hem uygun bir otele götürür, hem eşyayı taşır tosun, dedim.

Nâzım, teklifin ancak yarısına razı oldu :

— Bize en ucuz tarafından bir yatacak yer göstersin. Ama biz komünist bir memlekete gelmişken, insanları sömürmeye devam edemeyiz. Yük taşıtamayız.

— Hakkın var, artık proletaryayı ezmemeliyiz, dedim.

Hamal, Tatar yüzüyle şöyle bir güldü:

— Peki, ben nereden ekmek yiyeceğim?

Sonra, beni daha uysal bulup yanıma yaklaştı

— Haydi madem paranız yokmuş, garipsiniz burada, senin eşyam bedava taşıyayım bari... Ucuz bir yatakhane göstereyim size.

Yükümü hamal Şevki'ye devrettim. Nâzım'la fısıldaştık:

— Gelse de görse şu hali Sadık Ahi, Nâzım.

— Kendi de az cahillerden değilmiş, Vâlâ.

Meğer bu Tatar Şevki, bizi izlemekle görevlendirilmiş. Sonradan maceralarını kahkahalar ortasında anlattı.

KURTULUŞU TİFLİS'E GİTMEKTE BULDUK

Tatar Şevki'yle ilerde çok karşılaştık. Moskova'da yıllarca beraberdik.

Hamalı savdıktan, eşyaları da yatakhanede karyolanın altına sürdükten sonra, şehri gezmeye çıktık. Ömrümüzde hiç işitmediğimiz bir uğultu dikkatimi çekti. Makine işliyor desek değil, miting var desek değil. Tabiatın bir sesi desek, şimdiye kadar işittiklerimize benzemiyor. Kısa aralarla nefes alınır gibi... Zikredilir gibi...

Havanın güneşli hali devam ediyordu. Eylüle rağmen yazlık giyinmiş insanlar uğultuya doğru oluk oluk yürüyorlardı. Bu taraftan gidenler çoktu, o taraftan gelenler azdı. Biz de akıntıya kapılarak uğultuya doğru yürüdük. Yolda köylü kadınlar, sepetler içinde üzüm satıyorlardı. Biz de aldık. Batum'un başlıca «eğlencelik»i çilek kokulu siyah üzüm. Misk gibi...

Yiye yiye yürüyoruz. Yaklaştıkça daha da büğüdü uğultu. Deniz böyle ses çıkartmaz. Ama deniz kokusu geliyor. İçinde

tropik ağaçları da bulunan düzenli bir parka girmiştik. Sonradan öğrendik ki, Batum'da iki park var. Bunlardan biri, sahil boyunca uzunlama, öbürü de yine hemen oracıkta, göl kıyısında yuvarlak biçimli... Batum Karadeniz sahillerinde özel iklimi olan bir bölgede bulunduğu için, muz cinsinden sıcak ülkelerin yemişleri burada bol bol yetişiyordu. Park, koca palmiyelerle süslüydü.

Az sonra, sahile ulaştık. Geçtiğimiz sokaklar asfaltlanmamış, fakat yerine bazı zengin bahçelerde görüldüğü gibi yuvarlak çakıllar zemine kakılmıştı. Bu parkın sahilinde kum yerini tutuyordu çakıllar. Zaten bütün o bölgenin tabiatında vardı yumurta büyüklüğünde çakıllar. Başka taraflardan da toplayıp park plajına ilâveler yapmışlar. Pek orijinal bir plaj meydana gelmiş. Hem sığdı, hem genişti. Park kısmında elbiseli adamlar geziyordu. Ancak çakıllıktaki halkın üçte biri mayoluydu. Üçte ikisi Âdem'le Havva kadar çıplaktılar. Kadınlar, kızlar göğüsleri ve her organları meydanda dolaşıyor. Ya da çeşitli pozlarda yatıyorlardı. Erkekler de öyle.

O kadar karmakarışık olaylardan sonra bu görülmemiş, işitilmemiş manzara nenin nesiydi? Gözlerimi uğuşturup bir daha, bir daha mı bakmalı? Rüyada mıyız? Demek kiliseleri yıkmamışlar, bu tipte bir usul meydana getirmişler? On dokuz yirmi yaşındaki biz delikanlılar: «Fena değil!» gibisine birbirimizin yüzüne baktık. Ama herhalde bir münasebetsizlik vardı ki bu işin içinde, başlarımız döndü. Kimbilir ne komik manzara almıştık. Omuzumuza biri dokundu. Silkinip döndük, baktık. Anadolu kalpaklı, telâffuzundan Karadenizli olduğu anlaşılan bir vatandaş. Cızır bızır konuşarak nereden geldiğimizi, ne zaman geldiğimizi, niçin geldiğimizi sordu. Bizse cevaplara boş verip gördüğümüz manzaraya dair bilgi istedik.

Yok, Bolşevik âdeti değil imiş bu... Rusların eski âdetiymiş bu... Irmak boylarında da köylü kadınlar, köylü erkekler böyle cıscıpıldak çimerlermiş.

— Ayıp değil mi? diye nabız yokladık.

Ayıp da laf mıymış? Rezaletmiş, rezalet!

Ama kulağımıza bir hamam adresi fısıldadı. Hemşerileri işletirmiş. Loca locaymış hamam. Her locanın kurnası, soğukluğu, şezlongu varmış. Bizim parayla bir buçuk lira vermeliy-

mişiz, bize oradaki hemşeriler, istediğimiz yaşta, istediğimiz biçimde kadın bulup getirirlermiş. Ama bir çeyrek sonra kapanırmış hamam ha! Saatını gösterdi.

GECE PARAMIZI HESAPLADIK

Yirmi altı liramız kalmış. Ve artık hiç bir yerden para beklediğimiz yok. Yalnız bir şey dikkatimizi çekmişti: Bizim para burada fevkalâde değerliydi. Şu ölçüyü söyleyeyim ki, anlattıklarımdan epey sonra, ben ayda on beş lira kazanmaya başladım. Bu para ölmeyecek kadar geçinmemize kâfi geldi. Ruble günden güne düşüyordu. Üç beş ay sonra bir yemek için milyonlarca ruble vermek gerekiyordu ki, karşılığı beş on kuruştu.

Bolu'dan çıkarken yanımızda bulunan üç yüz liranın bu kadar süratle eriyişi beni dehşete salmıştı:

— Aman Nâzım, biran evvel şu Muhiddin'i bulalım. Bizi bir baltaya sap etsin. Onun için paramız büsbütün tükenmeden hemen Tiflis'e gidelim, dedim.

Nâzım da başka bir açıdan, sevdiği kıza kavuşmak açısından :

— Aman biran evvel Tiflis'e, dedi. Yarından tezi yok, ilk trenle.

O geceyi yatakhanede geçirip bavullarımızı sabahleyin erkenden yüklendik. İstasyonu boyladık. Otelci bize, öğle treninde yer bulmanın güç olduğunu, erkenden kuyruğa girmek gerektiğini söylemişti. Bir de gittik ki, meded Allah! Kilometre uzunluğunda kuyruk. Türkçe bilenler vardı. Ben Almanca konuşuyor, Yahudi jargonuyle cevaplar alıp anlaşıyordum. Yahut Fransızca bilenlere rastlıyorduk. Nâzım en az bildiği İngilizceye meraklıydı. Hulâsa her adımda herkesle anlaşıyorduk. Böylece öğrendik ki, meğer bu kuyruğun tarafındakiler dün sabahtan beri tren bileti almak için beklerlermiş. Yirmi dört saat evvelki treni kaçırmışlar. Bugün gideceklermiş.

Çare yok, gemilerini yakmış Tarık İbni Ziyat durumundayız. Mutlaka ileri... Alaturka hilelerle kuyrukta öne geçmeyi denedik, acaip kalpaklarımızla, çapulalarımızla, Nâzım'ın favorileriyle koca istasyon kalabalığının dikkatini çektik. Biz mimlileri yerimizden kımıldatmadılar. Nöbetimize razı olup bekledik. Karıncalara rekor kırdırarak yavaş yavaş ilerledik.

Sekiz saat sonra gişenin önüne varmıştık ki, kapağı şırak kapandı. Bu tren dolmuş, yarın sabahki trene kalmışız.

Hayatımda daha bu kadar kızdığımı, bu kadar tepindiğimi, yumruklarımı bu kadar ısırdığımı hatırlamıyorum. Nâzım beni teselli etti. Hayatın bütün güçlükleriyle soğukkanlı olarak pençeleşmemiz gerektiğine dair uzun bir konferans verdi. Eşyamızın arasma büzülüp oracıkta, gişenin önünde sabahladık. Fakat bu sabır ve direnme sayesinde, ertesi gün gişe açılınca ilk biletlerden ikisini alan biz olduk. Boş trenin rahat bir kompartımanına yerleştik. Pencerenin yanına. Ve arkadan telâş içinde koşuşup gelen adamlara imtiyazlı yerimizden, burjuvaların proletaryaya bakışı gibi tepeden baktık. Bu halimizi kendimiz de farkedip «Düzelecek tabiî bu işler, bunlar rejimin yerleşme kargaşalığı», gibi ukalâlıklar ettik.

Vagonun içini bir sürü posbıyıklı çok yakışıklı erkeklerle başörtülü çok güzel kadınlar doldurmuştu. Gençler de güzeldi, ihtiyarlar da. Bunlar genellikle Gürcülerdi. Zaten Batum da, Acara'dadır. Acara ise, Gürcistan'ın muhtar bir parçacığı halindedir. Bir de Devlet Başkanı vardı. Ancak yabancı göz Acaralı ile Gürcüyü birbirinden ayırdedemiyordu. Bunlar, gırtlaktan çıkan harflerle konuşarak, keyifli kahkahalar atarak sepetlerini açtılar. Şarap şişelerini çıkarttılar. Ha babam yiyor, içiyor, şarkı söylüyorlardı. Bize de sağdan soldan ikramlar geliyordu. Çok cömert, yiğit kişilerdi. Biz de pencere dışındaki satıcılardan öteberi aldık. Karşılık verdik. Aldığımız nesneler arasında özellikle, çilek kokulu, küçük taneli üzüm olduğunu hatırlıyorum. En ucuz, en bol buydu. İleriki günler başımız sıkılınca bol bol bu üzümlerden yedik.

Güzel manzaralar arasından geçerek, geceleyin başlarımızı arkaya dayayıp uyumaya çalışarak, ikinci mevki tramvaydaymış gibi ayakta sallanan halkın oturduğumuz sıraların da önünü işgal etmemesi için bavullarımızı dizlerimizin dibinden kımıldatmayarak yola devam ettik.

Tiflis'e sabah varmıştık. Taninci Muhiddin'in oturduğu oteli bize, Batum parkında rastladığımız bazı Türkler söylemişti. Başka Türkler de aynı bilgiyi tekrarlayınca, Muhiddin'in şehir merkezindeki Orient Otel'de oturduğuna kesin kanaat getirdik. Fakat eşya ile öyle kibar yere gitmek olmazdı. Trende tanıştığımız yolcular, bize Batum'da kaldığımıza benzer bir ya-

takhane otelin yerini tarif ettiler. İstasyona da yakın. Hamaliye de gerekmez. Yatakhanede birer karyola tuttuk.

MUHİDDİN'İ TİFLİS'TE BULAMADIK

Sonra derhal Orient Oteline.

Şehrin merkezinde. Operaya yakın, dağı tırmanan ünlü finükülerin karşısında. Kılığımıza çeki düzen verdik. Yani Nâzım kalpağının tepesini bastırdı. Çapulalarımın şeridini dertop etti. Ben de, bronz iğneli gömlek yakamdaki el örmesi kıravatımın düğümünü sıktım. şıklaştım. Saçlarımı kulaklarımın üzerinden arkaya ittim. Ve Orient otele girdik. Resepsiyona yaklaştık.

— Parlez-vous Français?

Tabiî her dil konuşurlarmış. Tam Avrupaî bir otel. Bu son derece güzel şehrin ortasında. Bu set set arazi üzerindeki ağaçlıklı, bulvarlı, güzel binalı, parklı şehirde... Dünyanın bunca şehirlerini gördüm, hepsinin arasında pek beğendiğim bu medenî Tiflis'te...

— Peki efendim, sizin burada bir Muhiddin bey var. Kendisi Türktür. Onunla görüşmek istiyoruz.

Kapıcı

— Muhiddin bey gitti, dedi.

— Nasıl gitti? Nereye gitti? Kaç günlüğüne gitti? Kiminle gitti?

Bayılacağız. Cevaplar birbirinden feci: Moskova'ya gitti. Daha yeni gitti. Şimdi trendedir. On bir günde gidilir buradan Moskova'ya. Baldızıyle gitti. Peki, Nüzhet? Nüzhet'i sorduk. O da Tiflis'te değil, Moskova'da. Ama dönecektir. Ne zaman dönecekleri belli değil. Yine de dönerler herhalde. Çünkü...

Bu çünküden sonrası bir teselli mükâfatı oldu.

— Çünkü hanımıyle, kayınvaldesi buradadır. Evet, otelimizdedirler. Salonlu bir oda işgal ediyorlar. Evet, şimdi odalarındalar. Haber verelim telefonla. Kimler diyelim?

İsimlerimizi söyledik. Telefonda hemen «buyursunlar» cevabı gelmiş. Bizi oda kapısına kadar götürdüler. İçeri girince bir büyük özel salonda saraylı hanım olan kayınvalide ile nazik bir hanım olan Muhiddinin karısı Melâhat hanım, bizi ailelerinden hasret kaldıkları iki kişiymiş gibi karşıladılar. Beni

hiç görmemişler. İsmimden bilirlermiş. Ama Nâzım'ı ailece iyi tanıyorlarmış. Bize kahvaltı, yemek hazırladılar. Muhiddin hakkında kapıcının verdiği haberleri tekrarladılar. Bizi de sorulara boğuyorlardı. Neden geldik? Kaç paramız var? Nerede kalıyorsunuz'a kadar sorular samimileşti. Gerçeği olduğu gibi anlatmamız üzerine, saraylı hanımı bir telâştır aldı. Meğer hayatı bizden daha iyi biliyormuş. Kızına yan gözle bakıp onun onaylamasını istedikten sonra bize şu teklifte bulundu

— Biz ana kız içeriki yatak odasını kullanırız. Siz de iki arkadaş bu salonda, biriniz kanepede, biriniz şezlongda idare edersiniz. Muhiddin Moskova'dan dönünceye kadar... Otelin verdiği yemekleri paylaşırız. Üstüne de ufak tefek bir şey katarız.

Teklifin ikinci bölümünü bir yana bırakıp bu güzel, bu misk kokulu otelde dört beş hafta yan gelmeyi pek uygun bulduk. Kendimize bir hayli yalvarttıktan sonra kabul ettik. Ancak Melâhat hanım düşünceliydi

— Müdüriyet izin verir mi acaba, yabancıların gecelemesine? diye tereddüt ediyordu.

Nitekim korktuğu başına gedli. Gece yarısına doğru sohbetimiz tam kıvamını bulmuşken, kapı vurulup eşikte bir garson belirdi. Livreliydi. On ikiden sonra otelde ziyaretçilerin kalamayacağını bildirdi.

Oysa biz, Saraylı hanımın davetini kabul etmemiz üzerine, gündüzün bir an dışarı fırlamış, yatakhane oteldeki karyola hakkımızdan vazgeçmiştik. Eşyalarımızı da istasyonun emanetçisine bırakmıştık. Şimdi böyle geceyarısından sonra sokakta ne yapacağız?

Otelin kapıcısından bilgi sormayı kibirimize yediremedik. Çaresiz çıktık. Zaten o bize pahalı yer salık verecekti. O saatte caddeler de bomboş. Meçhule doğru yürüyoruz. Beş on dakikada bir karşımızdan ya da arkamızdan biri geliyor. Çeşitli dillerde «Affedersiniz,» diye başlıyoruz. Hiç biriyle anlaşamıyoruz. Nihayet galiba, bizi otel kapısından itibaren izleyen bir sivil ajan, ense kökümüzde belirdi. Ona da aynı soruyu sorduk. Geceleyecek ucuz bir yer aradığımızı, paramızın kıt olduğunu anlattık. Biz dilemiştik ki, yeri tarif ettikten sonra işine gitsin. Oysa, o kovsan gitmez, sinek gibi yapıştı. Bizi pansiyonumsu bir yere sürükledi. Temiz, iyi, güzel, ama, çok

paramızı aldılar. Geceleyin uykumuz kaçtı. Şimdi artık dokuz liramız kalmıştı. Yabancı bir ülkede başlayacak bütün bir hayat için dokuz lira sermaye! İki kişiye dokuz lira! Gerçi, ha dokuz, ha doksan, ha dokuz yüz... Arkası gelmedikten sonra dokuz binin de faydası yok. Bir meraklı romanı izler gibi sayfanın öteki yanı açılınca sonumuz ne olacak diye bekliyorduk. Bu işin içinden nasıl sıyrılacaktık?

Gün doğup da otelden çıkınca, sabah kahvaltısını nerede edebileceğimizi sorduk. İğne atsan yere düşmeyecek kadar kalabalıkta, bir çayhane gösterdiler. Her müşterinin önüne kaç bardak isterse içebilsin gibilerden kaynar su ve çay getiriyorlar. Ama şeker verilmiyor. Halk bir miktar kuru üzüm edinmiş, «kişmiş» denilen bu üzümleri ağzına alıyor, çiğneyerek çay içiyor. Bazı imtiyazlıların da kendi şekerleri var. Yine de küp şekeri ucundan ısıra ısıra kıtlama çay içiyorlar. Biz de ilk kez bu şekilde çay içmeye o gün başladık. Ve bu alışkanlık yıllarca sürdü. Arada bir yine de böyle içerim. Hoşuma gider.

Çayhaneden ayrılınca, inişli yokuşlu güzel şehrin ağaçlıklı yollarından sallana sallana, düşüne düşüne yürümeye başladık. Bir çıkar yol arıyorduk. Ne yapılır. — Nereye gidilir? İlham gelinceye kadar haydi yine Taninci Muhiddin'in ailesiyle çene çalmak üzere Orient Otele gidelim.

Gittik de...

CUMHURBAŞKANINA MİSAFİR OLDUK

İçeri adımımızı atmıştık ki, kapıcı bizi telâşla karşıladı. Ne sürpriz... Bizi Cumhurbaşkanı görmek istiyormuş.

— Efendim?

Evet, bizi Cumhurbaşkanı Prens Mdivani evinde bekliyormuş. Ankara'da sefirlik eden zat... Spartakist Vehbi Sarıdal'ın sözünü ettiği... İşte bu şaşılacak şey... Hanımlar mı bizi birine anlattılar da döne dolaşa kulağına gitti? Yoksa hakkımızda rapor mu verildi : «Sizin Türklerden iki şairin başından dün gece şöyle şöyle bir olay geçti» diye? «Otelden atıldılar, ayıp oldu kendilerine» filan diye?

Bu muammayı çözemedik. Kapıcı yanımıza birini kattı. Acele etmeliymişiz, acele... Acaba saraya mı gideceğiz?

Meğer Cumhurbaşkanı bir apartman katında otururmuş. Tiflis'e gitsem o apartmanı tekrar bulabilirim. Operanın ardındaki iniş yola rastlar. Orient Otelden çıkınca bu yol sağdadır. İki yüz metre kadar gidilir, solda bir bitişik düzende apartman...

Kılavuzumuz kapının önündekilere sordu. Çeneleriyle bir şeye işaret ettiler. Kılavuz bize bir otomobil gösterdi :

— Cumhurbaşkanınındır. Çok şükür evde. Henüz gitmemiş.

İkinci kata çıktık.

Burada hikâyeyi durdurup başka bir hikâye anlatacağım. Lejant öyleydi ki, Mdivani ailesinin annesi üç erkek evlât doğurmuş. Bunlardan biri çar taraftarı partisinin lideri imiş. Çarlık devam ederken annesini sarayında oturtmuş. İkinci oğlu, liberal partinin şefiymiş. Çarlık devrilince ağabeysini kovmuş. Fakat annesini yine aynı sarayda alıkoymuş. Derken devir değişmiş, Bolşeviklik başlamış. En küçük oğlu Mdivani Ankara sefirliğinden Cumhurbaşkanlığına gelmiş. Ağabeyleri kaçak... Saraya bu yerleşmiş. Annesi de yanında. İhtiyar kadının tek derdi, evlâtlarını bir araya toplayamamaktan ibaretmiş. Hep hasret içinde. Yoksa işi tıkırında.

Oysa lejantla gerçek birbirine uymuyordu. Ve gerçek lejanttan belki de daha enteresan «Saray» diyerek mübalâğa etmişler! Orta servette bir ailenin oturabileceği apartman dairesinin zilini çaldık. Bir kadıncağız açtı. Kapıcının kılavuzu bir şeyler söyleyip çekildi. Kadın, terbiyeli terbiyeli bizi içeri aldı. Bir yazı odasında ayakta bekledik. Nâzım, Mahmut Şevket paşa külahıyle... Ben yelpaze kalpağımla. Kapı aralandı, bir gölge dolaştı. Sonra kanat birdenbire açılıp iri yapılı bir Gürcü belirdi. Bu, 'Bolşeviklerin başkanı Mdivani'ydi. Çetecilikte yetişmiş yaman bir adam. Bize namlu gibi gözleriyle bakıyordu. Ciğerlerimizi okuyordu. Numaramızı verince :

— Efendiler, kim olduğunuzu ve niçin buraya geldiğinizi bana anlattılar, dedi.

Bir cevap verip pot kırdık. Vehbi Sarıdal'ın bizi yanıltmasıydı bu...

— Biz, sizinle Ankara'da Taninci Muhiddin beyin evinde tanışmıştık, diye kötü bir yumurta yumurtladık. Hattâ o gün

Sadık Ahi bey de vardı. Servet bey de vardı. Vehbi bey de vardı.

Mdivani kestirip attı :

— Ben sizleri ömrümde ilk defa görüyorum, efendiler, dedi. Evet, gerçi Muhiddin beyin evine giderdim. Sadık beyi de, Servet beyi de, Vehbi beyi de tanırım. Ama sizleri bir kere sokaktan geçerken görseydim aklımdan silinmezdiniz.

Fena bozuldum. Kekeledim. Nâzım, okumaya hevesli şairler olduğumuzu, Rusya'daki devrim hareketlerini merak edip geldiğimizi, ama Muhiddin'i bulamadığımızı, Muhiddin'e güvendiğimizi, kimseyi tanımadığımızı, ama Bulgar talebe gibi bulaşık yıkayıp tahsil edebileceğimizi, alnımızın teri, kolumuzun gücüyle çalışarak hayatın zorluklarını mutlaka yeneceğimizi anlattı

Mdivani saatına baktı

— Biliyorum. Zaten bu niyetlerinizi bana söylediler, dedi. Ama trenim neredeyse kalkacak. Ben şimdi Moskova'ya gidiyorum. Dönüşümde müşterek dostumuz Muhiddin de gelmiş olur. Sizin bir çarenize bakarız.

Ama bunlar dönünceye kadar?

Bizim kafamızdan geçeni Prens Mdivani okumuş olacaktı. Zaten, babamızı, anamızı, mektebimizi biliyordu. Benim babam vali. Nâzım'ın ailesinde sayısız paşalar... Ve bu paşaların bir kısmını da Gürcü Cumhurbaşkanı, Ankara'daki sefirliği zamanından tanıyor.

Yüzümüze bakarak şöyle bir düşünceye daldı. Kendi gençliğini hatırlamış olacak. Hangi aileden gelip ne akıbetlere varmış. Kendi hayat deneyleriyle bizimki arasında bir benzerlik bulmuş galiba? Babacan yüzünde bir gülümseme belirdi. Elini omuzlarımıza değdirerek

— Benim misafirim olacaksınız, dedi. Sizi Orient Oteline yerleştireceğim. Moskova'dan dönüşüme kadar her ihtiyacınız sağlanacak. Buyurun!

Bizi buyurttu. Kapının önünde bekleyen açık otomobilin arkasına kurulduk. Kendisi şoförün yanına oturdu. Bavullarını da koydular otomobile.

Tiflis sokaklarında yarım saat evvel ne haldeydik. Şimdi nasıl gidiyoruz. Cumhurbaşkanının otomobilinde. Kocaman kalpaklarımız başımızda... Öteki beriki arabamıza selâm veri-

yor. Mdivani'ye baktıklarından fazla arkada oturan bize bakıyorlar.

Orient Otelin önünde indik. Mdivani, özel misafirlerini yine önden buyurttu. Otel müdürü koşarak üçümüzü karşıladı. Geceyarısı sepetlediği avarelere karşı biraz utandığı belliydi. Cumhurbaşkanı Gürcüce ya da Rusça bir şeyler söyledi. Müdür bir lâla şefkatiyle başını sallayarak bize bakıyordu. Sonra, Mdivani bize döndü.

— Ben gelinceye kadar ne ihtiyacınız olursa bu efendiye söyleyeceksiniz, size temin edecek. Haydi şimdi gönlünüz ferah olsun. Güzel güzel şiirlerinizi yazın. Ben gidiyorum.

Elimizi sıktı, çıktı gitti.

Bu, Mdivani'yi ilk ve son görüşümüz oldu.

Mdivani ailesinden yakışıklı prensler, gazetelerin magazin sayfalarını uzun yıllar işgal etmişlerdir. Bunlar milyoner, milyarder kadınlarla evlenmiş, meşhur beynelmilel jigololardır. Kimisi siyasette, kimi aşkta şampiyon.

Müdür önümüze düştü. Yumuşak halılara basarak temizlik kokan koridorları geçtik. Bir kapı açtılar. İki yataklı banyolu bir oda. Ana caddeye bakan bir de balkonu var. Taninci Muhiddin ailesine ayrılanın benzeri ama, salon kısmı yok. Aslında salon kısmı da olacak fakat, ara yerdeki kapı bir foblen ile kapanmış. Herhalde orasını da başkasına kiralamışlar.

Kiralamış değiller. Çünkü sonradan öğrendiğimize göre, otel, devletin özel misafirlerine tahsis edilmiş. Taninci Muhiddin de o sıfatla kalıyor. Biz de o sıfatla kalıyoruz. Başkaları da o sıfatla kalacaklar. Bu başkaları dediğimin iki kategorisini anlatacağım şimdi ki, medet! Fakat daha evvel, özel işlerimize geçeyim.

Elma yüzlü, teyze ifadeli şişman bir famdöşambr belirdi. Eşyalarımızı sordu. Yıkanacak bir şeylerimiz olup olmadığını öğrenmek istedi. Arkamızda bir ağaç varmış da sırtımızı kaşıyormuşuz gibi bir hareket yapacaktık, fakat kendimizi tuttuk. Kadın, bizi teselli eder gibi konuştu

— «Tabiî, efendim. Büyük olaylar oluyor. Yollar kargaşalık. İnsan kendine gerektiği gibi itina gösteremiyor. Bu otel çok temîzdir. Sizi rahat ettirir. Yıkanır, temiz çamaşırlarınızı giyersiniz.

— Öyleyse her şeyden evvel eşyalarımızı getirelim, dedik.

Ve çıktık. Emanetçiden bavullarımızı aldık. Bir arabaya koyduk. Galiba çorap kabilinden ufak tefek de aldık. Paramız azaldı. Ama artık paraya ne ihtiyaç var? Komünistliğin rutinine girmiş bulunuyoru.z

Otelimizde yıkandık. Temiz çamaşırlarımızı giydik. Ve bu sırada da kuramlardan söz ediyorduk. Her şey iyi hoş, şu kiliseler neden duruyor yani?

Bu ayrıntıları bu derece verişimin bir nedeni vardır : Aradan bir çok aylar geçmişti. Moskova'ya gitmiştik. Orada başka bir Cumhurbaşkanıyla, Dağıstan Cumhurbaşkanı Celâl Korkmaz'la ahbap olmuştuk. Azerbaycan'da Bolşeviklerin devirdiği Müsavat hükümetinin Maarif Nazırı olan Reşit Kaplan'ın evinde bulunuyorduk. Burada İttihatçıların meşhur siması, hani, şu, Atatürk'e suikast dolayısıyle idam edilen Doktor Nâzım da vardı. Celâl Korkmaz, Reşit Kaplan, Doktor Nâzım, şair Nâzım ve ben, yedik iştik. Ve galiba fazlaca da içtik. İşte o zaman müthiş bir şey oldu :

Doktor Nâzım, birdenbire dedi ki

— Size bir muhavere nakledeceğim, çocuklar. Ben nereden biliyorum diye şaşacaksınız. Siz Orient oteldeyken, elma yüzlü diye aranızda lakap taktığınız famdöşambr size çamaşırlarınız hakkında şunları söyledi. Siz şunları şunları konuştunuz. Kiliseler ve saire...

Bütün konuştuklarımızı aynen tekrarladı.

— Peki, beyefendi bunları nasıl biliyorsunuz, dedim?

Doktor Nâzım, goblen perdeyle kapalı odanın arkasındaki kapıya kulak verip bizi dinlemek üzere oraya getirilmiş. Ve ne konuştuğumuzu günlerce ve gecelerce tespit etmiş.

Bu önce akıl almaz bir şey gibi görünür ama, Rusya'daki İttihatçı davranışlarıyle birleştirilirse, gerçek bütünüyle meydana çıkacaktır.

Arınıp paklandıktan sonra ve ünlü çamaşırlarımızı kadına teslim ettikten sonra, Taninci Muhiddin ailesini ziyarete gittik.

Saraylı hanım başını iki yana sallayarak :

— Ah, çocuklar. Hep aklımız sizde kaldı. Nerelerde barınıyorsunuz siz? dedi.

Aynı katta olduğumuzu söyledik. Önce inanamadılar. O sı-

rada kapı vuruldu. İçeriye müdür girdi. Kenarında kuponları olan aylık abonman kartlarına benzeyen yemekhane kâğıtlarımızı, isimlerimizi yazarak bize teslim etti. O dışarı çıkınca Saraylı hanımla, Melâhat hanım :

— Vallahi siz şeytansınız, şeytansınız! diye dizlerini dövdüler. Sonra, iki dam, iki kavalye lokantaya indik.

Kolalı örtüler. Gümüş takımlar. Kimi dört kişilik, kimi on kişilik masalar. On kişilik masada oturan bir grubu bizimkiler selâmladılar. Melâhat hanım bunların Türk komünistleri olduğunu söyledi. Masanın başında oturan sakallı beye de bizi takdim etti.

GİRİTLİ AHMET CEVAT HOCAMIZ

Türlü sıfatları olan Giritli Ahmet Cevat (Emre)'ydi bu..

Öbürleri de, Kayserili İsmail Hakkı isimli bir bey. İhtiyat zabiti iken esir düşmüş. Kafkasya'daki Türk komünistlerinin başkanı imiş. Öyle geçiniyordu. Ankara'da bağımsız oluşan, İstanbul'da bağımsız oluşan komünist grupların da başı olmak hülyasındaydı. Kayserili şivesiyle konuşan daima güleç, fakat samimiymiş izlenimi vermeyen bir insandı. İdadî tahsili varmış gibi görünüyor. Kırk, kırk beş yaşlarında. Sözü sakız gibi uzatır, durur. Karısı Rahime, Darülmuallimat mezunu. Kısa boylu, tıkız mı tıkız, esmer mi, esmer. Alnında fırçamsı kakülleri var. Saçlarını da kısa kestirmiş. Allı morlu giyiniyor. Bu grupta Zinetullah Nuşirevan isimli bir tatar var. Ama Türkiyeli olduğu için Kayserili İsmail Hakkı'ya rakiplik ediyor. Rusçayı bir oranda öğrenmiş. Bilgiçlik taslıyor. Âlim geçiniyor. Bunun bir de Aynülhayat isimli karısı var. Yıllar sonra İstanbul'da gazetecilik ederken, Darülacezeyi gezmiştim. Bir yatağa oturmuş harıl harıl yazı yazan yaşlı bir kadına rastladım. Yüzüme kinle baktı «Hepinizi yazacağım. Her şeyi yazacağım,» diye meydan okudu. Dergilerden birinde de bir şeyler yazmış galiba, okumadım. İşte Nuşirevan'ın hanımı...

Bir başkası Kadri isimli bir başçavuş. O da esir düşmüş. Komünist olmuş. Bir Rus kadınıyle evlenmiş. Kadını Müslüman etmiş. Odasından burnunu çıkartmıyormuş. Dinini değiştiren kadın sofrada yok. Yemeği odasına gidermiş. Ve nihayet

Abdurrahman hoca... Tabur imamı imiş. O da komünist partisine kayıtlı. Fakat bu adamın odasında gizli gizli Ahmediye okuduğunu görmüşler. Bu bir cürümdür diye jurnal etmişler. O da elini masaya vurarak camide vaaz verir gibi haykırıyor

— Ben tarikat-ı Ahmediye ile usul-ü Bolşevizmeyi tevhid etmiş bir müctehidim.

Müctehidim deyişinin sebebi Bizim mensup bulunduğumuz Sünnilik kolu, ictihat kapılarını kapatmış. Fakat bu tabur imamı, esareti sırasında Şiîler arasına düşüp, onlardan müctehidliğin devam ettiğini görmüş. Acaba bir Müslüman sosyalistliği mi yaratmak istiyor da, yukarıki formülü tekrarlıyor ikide bir?.

Ve sofrada başkaları da vardı.

Ama Nâzım'la ben, bir aydın yükseklikte uçuyorduk. Şiir ve katıksız sosyalizmin kuramları üzerindeydik. Kayserili İsmail Hakkı dahil, bütün grubu hor gördük. Onlara burun kıvırdık. Yalnız Ahmet Cevat'la ahbaplık kurduk. Bu zatın yazdığı şiirlerden hiç hoşlanmıyorduk gerçi...

Meselâ, bütün neslimizin ezber bildiği, «Keşşaf» marşının güftesi onundur.

«Düşmana kalbim besler intikam.» diye biter bu... İntikam motifi Ahmet Cevat'ın zihninde yer etmişti. Çünkü Girit'liydi. Cemaatlerin birbirini yoketme kavgası içinde büyümüştü. Balkan harbi bozgunundan sonra da «Kırmızı siyah kitap» diye koca bir cilt yayınlamıştı. Kırmızı kan, siyah matem. Türklere nasıl zulüm edildiğini gösteren resimlerle, belgelerle dolu bir cilt. Bundan ötürü, intikam!

Son derece savaşçı bir ruhu vardı. Ama bu Bolşevik çevresinde savaşçılığının yönü değişmiş. Girit gâvuru bir tarafta dursun, koca emperyalizm var ortada devrilmesi gereken... Ona saldırmaya hazırlanıyor, hoca... Ve Nâzım, okuyordu Asya şiirinden

Adalı haydudun titresin tacı!
Kırılan bir zincir uğultusu var
Doğudan Batıya göçen bu seste...

Bu savaşçı ruh karşısında Ahmet Cevat idealini buluyordu. Kendinin olmak isteyip de olamadığını buluyordu. Ve Ah-

met Cevat, çoluğuna çocuğuna son derece bağlı aile hasreti çeken, bizden bir nesil büyük bir insandı. Karşısında biz iki genci görür görmez evlâdı gibi sevdi. Sofrada bulunanlar ise, onu son derece yadırgatıyordu. Hepsinden ayrı ayrı nefret ediyordu. Ah, eğer biz, biz ona katılırsak bir grup oluruz. Sosyalist hareketine bir nüve oluruz. En saf, en sağlam kimseleri çevremizde toplarız. Onlar Batum'a gidiyorlar, bir gazete çıkaracaklar, emperyalizm aleyhine... Biz de gidelim. Bütün şiirlerimizi, bütün fikirlerimizi oraya yazabiliriz.

— Evlâtlarım! Arkadaşlarım! Burada Muhiddin'i, Mdivani'yi bekleyeceksiniz de ne çıkacak? Öbür hafta hep beraber gidelim... Benim şahsî imkânım da var, diye sesini alçaltıyordu. Sizin geçiminizi sağlarım. Batum'da tanıdıklarım da var. Sizlere iş bulurum. Beraber gidelim, oh benim çocuklarım.

Elimize sarılıyordu. Kolumuzu okşuyordu. Nâzım'ı iyiden iyiye yumuşattı. Özellikle bir gazetede şiirlerini neşretmek ihtimalini söyleyince... İkimiz de Batum'da yeni bir Jöntürk hareketinin başlayacağı inancına vardık. Öğle ve akşam yemeklerinde Ahmet Cevat'la ayrı bir sofraya oturup hayaller kurar olduk. Caddelerde de beraber geziyorduk. Başka komünistlerin de yanımızda yürüdüğü oluyordu. Ve şurada, burada, Tiflis'e, ticaret dahil, türlü amaçlarla gelmiş Türklere rastlıyorduk. Bu arada, Galatasaray'dan okul arkadaşım, bizden birkaç sınıf yukarıda Tatar asıllı, mavi gözlü kısa boylu Murtaza ile karşılaştık.

Boynuma sarıldı. Bana dedi ki

— Sefir Muhtar bey de buraya geldiğinizi işitmiş. Bize uğramadılar, diyordu. Ziyaretine gitsenize... Beni de sık sık yoklayın. Rusça bildiğim için size yardımım da dokunur.

Aslen Kazan'lıydı. Sefir Muhtar bey ise, Galatasaray'da üst sınıflarda tercüme hocalığı yapmıştı. Sonradan Washington büyükelçisi olan zattır. Nâzım'm ailece pek yakınıydı. Yine de Nâzım, ancak Murtaza'nın uyarması üzerine, bu ilişkiyi hatırlamıştı. Evet, kızı da varmış Muhtar beyin, pek severmiş. Damadı da varmış: Nebil bey. (O da sonradan sefirlik yaptı.) Onu da severmiş, filan.

— Geliriz geliriz, dedik, Murtaza'yı savdık.

Gözümüze finikülerin kapısı ilişti. İçeri girip birer bilet aldık. Tepeye tırmandık. Oradan Tiflis, yeşillikleri ortasında

set set manzaralarıyle, güzel yapılarıyla şahane görünüyordu. Bir de lüks gazinosu vardı. Kurulduk oturduk gazinoya, birer bira ısmarladık. Bira dediğin nedir? Bakkaldan da alıp içmiştik. Fiatı belli. Ama bir hesap geldi ki, medet Allah! Paramız çıkışmıyor. Son meteliğimize kadar verip gerisi için özür diledik. Çok nazik insanlardı. Babacanca omuzumuza vurup teselli ettiler. Bizi uğurladılar. Biraz utanmış kapıdan çıkıyorduk ki, müphem şekilde şimdi hatırlıyorum, galiba bizi gözetleyen gözler vardı şurada burada... E bu kısa zaman içinde kimlerle görüşmedik... Şimdi de bu lüks kahvede hovardalık mı ediyoruz? Mutlaka bizi şüpheliler listesine yazmış olacaktı, rejim. Mdivani gibi eski komitacının da : «Şunlara göz kulak olun» diye fısıldayarak otel müdürüne bizi emanet ettiği şüphesizdi. Biz toyların aklımızdan bu ihtimaller geçmiyordu. Dağ yollarından aşağı indik.

MUTLAKA PARA TEDARİK ETMELİYİZ

Şehirde, «Şeytana Bazar» yani Şeytan Pazarı adıyle bir Bit pazarı olduğunu işitmiştik. Nâzım'la derhal karar verdik. Çare yok, iki buçuk eşyamızı satacağız. Hemen otele geldik. Ayırdığımız giyeceklerimizi, benim büyük sarı bavula doldurduk. Bir sapından Nâzım tuttu, ötekinden ben. Bir bahaneyle otelden çıkardık. Geniş bulvarlardan geçip halkın çoğunluğu Müslüman olan eciş bücüş bölgeye girdik. Yerli deyimle «alverci»lerin kaynaştığı pazar ortasında pis bir kahveye oturduk. Bavulu açtık.

Türkçe konuşulduğunu farkeden bir kalpaklı yanımıza yaklaştı. Çatra patra konuşuyor Türkçeyi: «Men gelüben. Sen gidüpsen», türünden sözler. Henüz Azerî lehçesi hakkında, hele Azerî kırması Tiflis Türkçesi hakkında hiç fikrimiz yok. Şu adamla daha iyi anlaşalım ki, tavsiyelerinden faydalanalım. Pek ilginç sözler ediyor çünkü. Diyor ki: Madem biz muallimmişiz, bütün Rusya'daki fırıncılar Türk olduklarından ötürü çocuklarına Kur'an ve İlmihal dersi verebilirmişiz. Böylece hayatımızı kazanabilir mişiz. Ve ayrıca diyor ki: Bizim bavul çok para edermiş. Çünkü burada kösele sıkıntısı varmış. Bundan kaç pabuca yama olurmuş. Vay vaay... Filan... Seyyar

«bedeker»den daha anlaşılır bir dille bilgiler sızdırmak için Fransızca konuşur mu diye denedik.

— Yohti, balam, dedi. Men Fransavî danışmirem.

— Almanca bilir misin, ağabey?

— Yohti. Men Nimesçeni danışmirem.

— İngilizce?

— Yohti. Men Nimesçeni danışmirem.

Öyle ya, burası Rus nüfuzu altında. Belki Rusça bilir. Ve burası Gürcistan. Gürcüce bilebilir. Ülkeye tarihte İran sızmıştı. Farsça bilir.

Teker teker sınadık.

— Yohti. Men Rusicam danışmirem. Yohti. Men Gürcüceni danışmirem. Yohti. Men Farscanı danışmirem.

Artık işin içinden çıkamadık:

— Be adam, sen ne dil bilirsin, diye sorduk.

Gözlerini devirdi. Ellerini iki yana açtı:

— Pes Türki danışıram da, diye cevap verdi.

Böyle bir Türkçeye Nâzım'ın son derece öfkelendiğini, mavi gözleri çakmak çakmak, dişlerinin arasından adama bir küfür salladığını hatırlıyorum. Adam, bu küfürü de anlamamış, anlamını bana sormuştu. Ben de geçiştirmiştim.

İşte bu dildaş bize yardım etti. Benim rugan iskarpinlerimi iki parmağına takıp pazarda gezdirdi. Bir köylü, karısı için aldı. Hayli Türk parası verdi. Sonra, büyükbabamın setresinden bozma bir jaketatayım vardı. Onu da gezdirdi. Çok para edermiş ama önü böyle açık ve yuvarlak olmasaymış. Başkaca ağırlık saydığımız giyeceklerimizi okuttuk. Kendimizi yeter derecede kalantor saydık. Bavul iyice boşalmıştı. Bunu gerisin geri otele götürmeli mi?

Seyahate çıktığımızdan beri ilk defa olarak tasarruf fikri bizde başladı. Böyle mal elden çıkarılır mı? Türkî danışan ne diyor? Kaç pabuca yama olurmuş. Dünya kadar para edermiş bu bavul. Belki de ilerde kara günler gelecek. İhtiyatlı olmalı. Saklamalı bavulu... Bir kıymetli yüzük saklar gibi... Baba evini satmaz gibi.

TEKRAR BATUM'A DÖNÜYORUZ

Boş bavulu yüklendik döndük. Ve bu bavulu aylarca, yıl-

larca içinde kitap, şehirden şehire, stepten stepe taşıdık durduk. Çok sıkıştığımız günler oluyordu. Dişimizi sıkıyorduk, satmıyorduk. Sıkıntılı günler atlıyordu. Ama bavul da gitgide eskiyordu. Bir gün yine bir yolculuk sırasında içine doldurduğumuz ağırlığa dayanamayıp patladı emektar bavul. Bir de baktık ki, meşin değil, mukavvaymış.

Bize darlık günlerimizde nasıl manevî destek olmuştu biçare bavul... Hayırla anıyorum.

Bit pazarı macerasından sonra bavul elde otele dönmüştük ki karşımızda Murtaza'yı bulduk. Bizi Muhtar beyin ailesine götürdü. Ve daima şık daima biçimli, hele kır bıyıklarına pek meraklı sefir bizi, bir akraba gibi karşıladı. Hiç kırılacağımız sözler söylemedi. İrkitici sualler sormadı. Sanki Tiflis'e gelişimiz normalmiş gibi davrandı. Ancak sözü bir konunun eşiğine getiriyor, kapısından girecek miyiz diye bekliyor. Meselâ, Ahmet Cevdet... Meselâ komünistler... Meselâ Orient Oteldeki hayat... Meselâ, bizim o otele nasıl yerleştiğimiz... Hahay! Yağma mı var? Biz terbiye görmüş aile çocuklarıyız. Bir taraftan bir tarafa söz nakleder miyiz?

Asla o konulara dokunmuyorduk.

Muhtar bey İttihatçıydı. Eski İttihatçılardanken Mustafa Kemal'in elçisi olmuştu. Kafkasya'da ise, Mustafa Kemal'e karşı olan İttihatçılar kaynaşıyor. Daha doğrusu imiş. İmiş... Adam sen de, geç İttihatçıları... Çok gördük Dünya Savaşında... Babam da İttihatçıydı ama, o da öldü gitti. Bizim İstanbul'daki çevre tutmazdı İttihatçıları... Özellikle dayım. Onun için Muhtar beyin onlardan söz edişine pek önem vermiyorduk. Meğer neler çeviriyormuş İttihatçılar Kafkasya'da... Sonradan aralarına düşüp görecekmişiz.

Kendi kendime karar verdim ki, Orient Oteldekiler sorarsa Muhtar beyle neler konuştuklarımızı, buradan da oraya laf taşımamalı. Annemin bu konudaki öğütleri aklımdaydı.

Muhtar bey, bizi ertesi gün yemeğe davet etti. Çok ikramda bulundular ailece. Sevdiğimiz yemekleri yaptılar. Oturma odalarında laf attık, kahkahalar ortasında. Hattâ Muhtar bey, bize nadir bulunan jiletler hediye etti, avuç avuç. Her ne kadar gençsek de haftada bir traş olmamalı artık. Bizim kendimize özen göstermeyişimiz dikkatini çekmiş olacak, bu şık adamın.

Bir taraftan bir tarafa böyle gidip geldikçe Bolşeviklerin Çekası nezdinde defter-i âmalimiz kabarıyordu herhalde. Komünistlerden bazıları kulağımızı bile burdu. Bizse omuz silktik. Yolda tanımadığımız Türklere rastladık. Durup manalı manalı elimizi sıktılar. Bizi buraya Ankara'dan bir özel görevle gönderilmiş saydıkları belliydi. Elçilikte görmüşler. Öyle bir takım anlaşılmaz sözler ettiler. Bolşeviklerin aleyhinde bulundular, tersledik biz.

Böylece kaç gün geçirdik hatırlamıyorum. Nâzım günde iki üç şiir birden yazıyordu. Daha doğrusu söylüyordu. Akşam olunca bunları bir deftere geçiriyorduk. Benimse dikkatim çevreye çevrildiği için verici yeteneğim tamamen alıcı yeteneğe yerini bırakmıştı. Hiç bir şey yazmak isteğini ve imkânını bulamıyordum bu gürültü ortasında.

Finiküler'de dağa çıktığımız günün akşamı Ahmet Cevat'ı otel odasında ziyaret edip kahvede başımızdan geçenleri anlattık. İkimize de birer altın uzattı:

— Batum'a gidince ben, size iş bulurum, borcunuzu ödersiniz, dedi. Bilet paralarınızı da ödersiniz.

— Aman hoca, bilet paralarımızı verin yeter. Biz burada parasız da yaşayabiliriz. Gerekirse Melâhat hanımın annesinden borç alırız. Sen de gurbettesin. İki altının var, savurma.

Gençlik işte... Parasızlık yüzünden kahvedeki bozgunumuzu anlattık da, bit pazarında satış yaptığımızı anlatmaya utandık.

Bilmem başkalarına karşı nasıldı? Fakat bize karşı Ahmet Cevat, ilk günlerden beri gayet samimî, içi dışı bir davranmış, babalık etmişti.

Cevabımız üzerine bir kahkaha attı, yeleğini çözdü. Çok üşüdüğünden kat kat ve renk renk yün fanleler giyerdi. Bunların orta yerinde bir acaip kemer belini sıkıyordu. Ucundan açıp gösterdi.

— Bakın, sarı kızlara! Siz hiç merak etmeyin aç kalmayız.

Bunun üzerine, kendisine açılmak zorunda kaldık:

— Üzülmeyin biz para bulduk, dedik. İşe yaramaz üst başımız vardı, «Şeytana Bazar»da sattık, dedik.

Biz özel durumumuzu ortaya koydukça o da bize açılıyordu. Türkiye'den geliş sebebini anlattı. Hah ticareti için gelmiş. İstanbul'da kitapçı Hilmi'nin okul kitaplarını ve bunlar arasında kendi yazdıklarını Azerbaycan Musavat hükümeti maarifine satmaya gelmiş. Kitapları kısmen satıp işte bu altınları almış, bir kısmı daha emanetçide duruyormuş. Hah işini de hayırlısıyle bir sonuca bağlasa iyi olurmuş. Ama işte bir çarka yakalanmış.

Ahmet Cevat gurbet illerde bize uzun yıllar şeflik etmiştir. Hattâ Nâzım da, Şevket Süreyya da, ben de Moskova'da tahsile onun aracılığıyla gidebildik. Böyle de olsa gerçekleri gizlemeyeceğim.

Ahmet Cevat, türlü kalıplara girmiş bir kişiydi. Ama her kalıpta çok çalışkan, çok samimiydi. Talebeyken Jöntürk diye yakalanıp Fizan'a sürülmüş. Trablusgarp'ten Avrupa'ya kaçmış. Meşrutiyette kooperatifçilik önderliği yapmış.

İşte şimdi de Kafkasya'da kitap ticareti, halı ticareti için gelmiş ama, Bolşevikler, Kaf Dağlarının berisine iniverdikleri için evdeki hesap çarşıya uymamış. (Satılabilen kitapların parasıyle, Türkiye'ye götürmek üzere aldığı halılara, Bolşevik rejimince el konulmuştu. Hoca uğraşır dururdu.)

Bizimle karşılaştığı zaman durumu buydu.

Ahmet Cevat hoca, gerçekten çok samimî bir insandı. Ticaretten sözederken de, komünistlikten sözederken de, kooperatifçilikten sözederken de... Millî duygulardan sözederken de samimiydi. Birbiriyle çelişen türlü davalarla uğraştı hayat boyunca. Hepsinde samimî ve ateşliydi. Belki bunu başkaları anlamayıp onun karakterindeki zayıflığa verir. Ama o devirdeki şair hassasiyetimizle biz, onun samimiyetini kesinlikle anlıyorduk. O, bizi ne kadar sevdiyse biz de onu o kadar sevdik.

Ahmet Cevat, ileriki tarihlerde Atatürk'ün arzusuyle milletvekili oldu. Dil konusunu canla başla benimsedi. Gramerci kesildi. Sonra da aynı samimiyeti sürdü gitti. O bizi sevmekte, biz de onu sevmekte devam ettik. Aramızdan hiç bir karakedi geçmedi. Kusurlarımızı birbirimize peşin peşin bağışladık. Nâzım, Bursa hapishanesindeyken, Cevat hoca bir aralık Haremde bir ahşap evde oturmuştu. Kendisini ziyarete giderdim. Nâzım'dan söz eder, buruşuk yanaklarından yaşlar süzülürdü.

Tam on bir dil bilirdi. Bir arada ikisiyle üçüyle yazardı. Onun kadar çalışkan insana az rastladım.

Kafkasya'dayken ona bağlı olarak çalışan silik şahsiyetli iki üç kişi vardı. Bunlardan biri sıska mı sıska, hamarat mı hamarat, çok cefa çekmiş peltek bir Yahudi Şimon'du. İşleri için sağa sola koştururdu.

Biletlerimizi Şimon aldı. Eşyalarımızı trene Şimon gönderdi. Kompartımanda yerlerimizi Şimon'a tutturttu.

Ve biz, Orient Otelin müdürü aracılığıyla Cumhurbaşkanı Mdivani'ye kendisine iletilmek üzere teşekkürlerimizi emanet edip Batum'a yöneldik. Ahmet Cevat'ın grubuyla...

Ve yine peltek Yahudi, her nedense, Batum'da, Orient Otelin bir numunesi olan Otel de France'da bizler için odalar hazırlatmış. Yerleştik bir güzel. Bizimki en üst kattaydı. İki yataklı kocaman fakat basit bir oda. İçinde sıcak su musluğu var ama, suyu akmaz. Apteshane koridorda. Buranın ısınma tertibatı da zayıftı. Onun için soğuk ve rutubetli günleri, daha çok Ahmet Cevat'a ayrılan bir numaralı odada geçiriyorduk. Ahmet Cevat da bizim odayı kendine bir tür büro ya da ambar yaptı. Burada bir takım sandıklar duruyordu. Ve masanın üzerinde de ıstampa dahil yazı edevatı. Bir gün bu odaya girdim. Çekmelerden birinde Kafkas Komünist Partisi'nin lâstik bir mühürü gözüme ilişti. Odayı aynı otelde oturan Kayserili İsmail Hakkı ve diğer komünist parti üyeleri de kullanıyorlardı. Biz ise bir ayağımız bu odada, bir ayağımız hocanınkinde kaldık. Çünkü Ahmet Cevat, otelde pek lüks olan kendi odasının pufla yataklarını kullanmıyor, uydurma bir kerevet yapmış ambalajlardan, üstüne seccadelerinden birini sermiş, orada yatıp kalkıyordu. İlerde kendisini güç bir hayatın beklediğini söylüyordu. Böyle fantezi yataklara alışırsa, sefaletini hisseder, mutsuz olurmuş.

Bizse: «Hoca rahata alış» diye onunla şakalaşıyorduk.

Ahmet Cevat, bize kendi odasını paylaşmayı teklif etti. Nâzım pufla yatakların birine, ben ötekine yan geldik. Artık bizim odanın anahtarı da Ahmet Cevat'ta duruyordu.

İşte bu arada bir gün, Ahmet Cevat'tan anahtarı alıp bizim odaya girdim. Geçmiş gün... Kalem filan bir şey alacaktım. Parti mührünün bulunduğu çekmeyi açtım. Bir de ne göreyim? Tahta sap duruyor, lâstik kısım yerinde değil!

Hemen dışarı fırladım. Heyecanla koşup hocaya bunu haber verecektim. Fakat onu yerinde bulamayınca, aynı otelde oturan Kayserili İsmail Hakkı'ya, Abdurrahman Hoca'ya ve başkalarına olayı anlattım. Çok telâşlandılar.

Bu mühür, görevle gönderdikleri ajanların (galiba) elbise astarları içine bir bez üzerine yazılan itimatnameye basılır ve elbise dikilirmiş. Terziye diktirilirmiş. Öyle ki, bu çeşit bir vesika bütün elbise sökülmeden (güya) ele geçemezmiş. İşte şimdi mühür çalınıyor, çalan adam kimleri nereye gönderecek? Ve gizli teşkilât aleyhine ne dolaplar döndürülecek? Telâşları bundanmış.

Düşman baskınına uğramış gibi kaynaştılar. Aralarında kimbilir ne teşkilâtının adamları da varmış. Az sonra Türkçe bilmeyen meşin ceketli kişiler gelip beni ve Nâzım'ı bir resmî daireye sürüklediler. Evrakımızı da almışlar. Yani şiirlerimizi, piyes, roman, hikâye müsveddelerimizi... Beni ve Nâzım'ı bir Ermeni tercüman vasıtasıyle iyiden iyiye sorguya çektiler. Rusya'ya gelişimizdeki sebepler, hele Tiflis'deki hareketlerimiz, hele bu komünist teşkilâtına böyle kolaylıkla sokuluşumuz mantıklarına sığmıyordu. Olay da aksi gibi bizim odada.

Biz sorguya çekilirken meğer otelde bir olay daha olmuş. Ahmet Cevat'ın odasındaki banyo penceresi aydınlık tarafından kırılmış, içeri adamlar girip bir sürü evrakını aşırmışlar.

Bizim şiirler, romanlar bir hafta sonra geri verildi. Otele giren hırsızı da sözde yakalamışlar. Ahmet Cevat'ın da evrakını çalınmış eşya arasında ele geçirip ona geri verdiler. Anlaşıldı ki, Çeka, onun da kâğıtlarını bizimkiler gibi yoklamak için bu hırsızlık masalını tertiplemiş.

Sonradan ahbap olduğum ve uzun uzadıya sözünü edeceğim Abid Alimof ve Tatar Sait gibi Çeka'cı komünistler, Nâzım'la benim bu sırada Batum'da bir varta atlattığımızı, az daha tantuna gideceğimizi, ama tanımadığımız yüksek mertebedeki aydın komünistlerin şefaatiyle kurtulduğumuzu bize haber verdiler. Kimdi bunlar acaba? İçlerinden biri Mdivani mi?

Bize sonradan bir seyahat belgesi veren güney Kafkasya genel valisi yerindeki Orjenikitze mi? Ki bu Gürcü şef, Stalin'in pek yakın çalışma arkadaşıymış. Ve Ahmet Cevat'ı tanıyordu, tutuyordu. Abid Alimof'un bir açıklamasına göre

de, bizi adamakıllı incelemek ve faaliyet halinde başkalarıyle birlikte yakalamak için bir süre serbest bırakmışlar. Ve bu konu tavsamış gitmiş.

Peki sözü geçen mührü kim çalmıştı? Nâzım'la benim şüphelerimiz Sedat isimli biri üzerinde toplanıyordu.

AKTÖR SEDAT'IN ŞAŞILACAK MACERALARI

Sedat'ı anlatayım: Galatasaray'da Suat isimli bir mubassırımız vardı. Ufak tefek kırmızı saçlı hareketli bir delikanlı. Diplomasını almış, okulda vazifelendirilmişti. Pek tatlı bir sesi vardı. Bize Alphonse Daudet'nin «Değirmenimden Mektuplar» kitabından hikâyeler okurdu. Kendisini pek severdik. Ankara'dayken bir gün, aynı boyda, aynı çeviklikte Sedat isimli biri ile tanıştık ki, kardeşiymiş. Ve aktörlük edermiş. Tulûat kumpanyalarında. O gece oynanacak Othello piyesinde Yago rolüne çıkacakmış. Eksiksiz yapıyordu görevini! Aradan iki gün geçti. İstiklâl Mahkemesinde bir Fransız casusu hüküm giyecek, dediler. Merak edip Nâzım'la gittik. Bir de ne görelim? Bu Sedat! Birkaç seneliğine hapse mahkûm oldu. Sonra biz, anlattığım maceralarla döne dolaşa Tiflis'e, oradan Batum'a geldik ki, önceden anlattığım uzun plajda gezinirken yel yeperek yelken kürek bu Sedat! Nasıl kurtulmuş mahkûmiyetten? Nasıl gelmiş buralara? Biz soruyoruz ama, o defterini çıkarmış, kurşun kalemini tükürükleyerek bize daha meraklı sualler soruyor. Meselâ: «Kuzum bu memlekette neler oluyor? Neymiş bu Bolşevikliğin aslı? Komünistlikle Bolşevikliğin ve Sosyalistliğin farkı ne? O sakallı Karl Marx kim? Hayatta mı? Bunların başı Engels mi? Lenin mi? Trocki mi? Kaç Cumhuriyet var burada? Burası tam anlamıyla Gürcistan değilmiş, Acara'ymış. Ne demek Acara?»

Bu, bizim İnebolu'daki halimizden daha cahil. Vapurdan o gün inmiş, bir solukta bütün bilgimizi yutacak obur.

Bir de ertesi sabah ne görelim? Bu Sedat, yerli Türkçe gazetede yani mahalli hükümetin Türk azınlığı için çıkarttığı gazetede bizden aldığı bilgilere dayanarak Bolşevikliği metheden bir makale döşenmiş ki, böyle bir tantanalı övgüyü divan şairleri padişaha bile yazmamışlardır.

«Yahu bu ne iş?» dememize kalmadı. Sedat, aynı gazetenin başyazarlığına getirildi. Aman bre! Altında resmî otomobil, sağa sola seğirtiyor, bize uzaktan eliyle şakacı selâmlar veriyor. Meğer Acara Cumhuriyetinin kabinesine girmiş. İleri gelen komünistlerden sayılıyor. Bunun niteliğini şurada burada anlattık. Bize bir düşman kesildi. Öyle Yago'luklar yaptı ki, mührün odamızdan çalınması, yanında hiç kalır. Ama yine de rastladıkça, ağzı kulaklarına vararak yüzümüze gülüyor, kısa boyuyla yakamıza tırmanmak ister gibi hareketler yapıyordu.

Ahmet Cevat'ın odasına da misafir gelirdi. Konuşmanın ortasında, karşı tarafın ne dediğini dinlemeden hop dışarı çıkar, beş dakika kaybolur, yine içeri girer. Azıcık oturur, üst kattaki komünistlerden birine misafir gidip bir iş konuşup tekrar yanımızda belirir: «Ha ne diyordum?» diye deminki sözüne bıraktığı yerden devam ederdi. Ufak tefek bedeniyle böyle dinamik bir adamdı. Yukarıdan mührü çalması, aşağıdan evrakı götürmesi onun için işten değildi. Biz kendisinden şüpheleniyorduk.

Bu sırada partililer, hattâ partisizler arasında bir temizleme oldu. Kendi hakkında konuşulan adam, arkadaşlarının eleştirilerine, suçlamalara cevap veriyor; kendini savunuyor, savunabilirse. Sonra onu dışarı çıkarıyorlar toplantıdan... İsteyenler arkasından aleyhinde bulunuyor ya da hakkındaki imzalı, imzasız mektuplar okunuyor, hulâsa kirli çamaşırlar ortaya seriliyor. Ak koyun, kara koyun belli oluyor. Çoğu komünist, kendi kusurlarını da bu arada söylüyor. Düzeleceğine dair söz veriyor.

Böyle bir toplantıyı dinlerken Nâzım, Sedat aleyhine veriştirdi. O da, böyle bir yerde bizlerin nasıl dinleyici olarak bulunduğumuza hayret ettiğini söyledi. Toplantıda üstünlük sağladı. Rus Komünist Partisi'ne girmek güç iken, birçok nitelikler aranırken bu yeni gelmiş yabancı balıklama atladı, partiye üye oldu. Zannederim daha da mevki kazanacaktı.

Biz aylar sonra Kafkasya'dan ayrılıp Rusya içlerine dalarken onu böyle ikbalde bıraktık. O yıl mıydı? İkinci yılı mıydı? Haber aldık ki, idam hükmü giymiş. Ama idam cezası müebbed küreğe çevrilip Sibirya'nın kuş uçmaz kervan geç-

mez bir yerine sürülmüş. Orada da bir sene kadar kaldı. Biz Moskova'da, üniversitede bir gün Türk arkadaşlarla laf atıyorduk ki, oda kapısından hop diye Sedat içeri daldı. Kırk yıllık hasretmiş gibi boynumuza atlayıp iki yanağımızdan bizleri öptü.

Meğer Sibirya'dan iddiasına göre yürüyerek kaçmış. Affedildiğine dair evrak uydurmuş. Ama, Abid Alimof, iki gün sonra haberi verdi : Sedat'ın foyası meydana çıkmış. Yine Sibirya'ya iade edilmiş.

Yıllar geçti. 1934 ya da 1935 olduğunu tahmin ediyorum. Türkiye'de Bursa'daydım, bir de baktım ki, Sedat! Yine boynuma sarıldı. Önemli bir okulda öğretmenmiş. Ve Sibirya'dan nasıl kaçtığına, Bolşeviklerden nasıl zulüm gördüğüne dair bir eser kaleme alıyormuş, bizden de bahsedecekmiş.

Bu türden bir sürü eserler çıktı. Onunki de çıkmıştır. Sonrasını pek bilemiyorum. Hayatta mı Sedat? Ne oldu?

20 PARAYA ÖĞLE YEMEĞİ

Batum, Rusya'dan sıvışmak ve Rusya'ya dalıvermek isteyenlerin netameli kapısı olduğu için, burada maddî manevî pek acaip insanlar kaynaşıyordu. Marinski diye aklımda kalan ana caddede dolaşanlar arasında, XIX. asır silindir şapkalı, mavi redingotlu Ruslardan, monokl takan centilmenlere ve meşin ceketli komünistlere kadar her çağın ve her mizaç ve meşrebin insanları vardı. Gezinip ibretle bakıyorduk. Bir de kafeşantanla bar arası yerleri vardı. Ahmet Cevat aracılığıyla tanıştığımız İran asıllı fakat Girit'te yerleşmiş bir ailenin çocuğu olan Mustafa İmamverdi, sermayesini vaktiyle Kafkasya'ya getirmiş, şimdi bir türlü kurtaramayan tüccarlar arasındaydı. Dost olmuştum. Beni bu kafeşantana davet eder dururdu.

Her sınıftan ahbaplar edinmiştik. Geldiğimiz günler Ahmet Cevat, sözünü tutup beni bir baltaya sap etti. Yani, Türkiye'ye gitmeye hazırlanan bir Azerî aileyle tanıştırdı. Bu ailenin biri kız, biri oğlan iki çocuğuna Türkçe ders verecekmişim. Madem öğretmenmişim. Buna karşılık da ayda on beş lira maaş. Bu on beş lira benim ve Nâzım'm ölmeyecek kadar doy-

mamıza yetiyordu. Nâzım da aynı yoldan üç beş lira kazanıyordu. Onun şiir yazmasını çalışmasından önemli sayıyorduk.

Böylece iki kişi 15 - 20 liralarla bir ay yaşayabilmemiz pek garip mucizeler yüzündendi. Fikir vermek için şu kadarını anlatayım

Türk komünistleri arasında yine Tatar asıllı ve ihtiyat zabitiyken esir düşmüş bir Ali Rıza vardı. Skandinavyalı bir bankere ait olan ve sahibi Bolşevikler'den kaçmış bir villâda oturuyordu. Sosyal kargaşalık ortasında, bırakılan binalara gelişigüzel herkes başını sokmuş, yabancılarla birlikte o da bu muhteşem villâya girmiş. Fevkalâde banyo dairesiyle yanındaki giyinme odası onundu. Aynı zamanda kendisine imza karşılığında eşyaları da teslim etmişler. Kanunca güvenilir kişiydi. Yatacak yeri âlâ buldu, peki yiyeceğini nereden sağlıyor diye merak ettim. Koltuğunun altında battaniyeye sarılmış bir camı, kenarından açarak bana gösterdi sokakta giderken.

— Meselâ, yed-i emin sıfatiyle imzaladığım kâğıtta duvardaki suluboya tabloların camlı olup olmadığı yazılı değildi. Ben camları söküyor, camcıya götürüyorum. Yirmi gündür böyle yaşıyorum. Camlar bitince Allah kerim! Hem bereket enflasyona...

— Nasıl yani?

— Gel de bak... Çocuklarına ders verdiğin Azerî tüccardan on beş liranı aldın mı?

Almıştım. Ali Rıza, Nâzım'la beni çarşının bir sokağında, bir Gürcü'nün işlettiği meyhaneye götürdü. Hem meyhane, hem lokanta. Birer Borç ısmarladık. Diyelim ki, onar kuruş. Ertesi gün yedi buçuk. Daha ertesi gün beş kuruş. Daha ertesi gün yüz para. Daha ertesi gün altmış para. Yirmi paraya kadar düştü Borç! Aynı Borç!... Lahanası var, yağı var, eti var. Adam güler yüzle mermer masayı siliyor. Ruble olarak parasını verince teşekkür ediyor. «Beğendiniz mi?» diye soruyor. Ertesi gün beklediğini söylüyor.

İşte ruble böyle tepetaklak düşüyordu. Benim on beş lira aylık, mükemmel yaşamamızı sağlıyordu. Ve zamanla ruble öylesine düştü ki, Moskova'da birgün, bir milyar ruble verip tramvaya bindim. Diyeceksiniz ki, bu kadar parayı yanında nasıl taşıdın? Gayet basit. Biletten kabaca bir kâğıdın üstüne «bir milyar ruble» yazmışlardı. Tedavüldeki paralar öyleydi.

Sonra yeni temele dayanan sağlam paralar çıktı. Madenî paralardı ilk nöbette. «Çervonetz» ismi veriliyordu. Rus parası o gün bugün sağlamlaştı.

Yine bu Ali Rıza'dan Şeytana Bazar'daki bilgimizi sağlamlaştırarak öğrendiğime göre, kendine hocayım diyen ve sahiden de hoca olan bir Türk aydını, Kafkasya'da aç kalırım diye korkmamalıymış. Çünkü Rusya'da da hattâ Polonya'da da fırınlar bizim Hemşinlilerin ve diğer Türklerin, Karadenizlilerin elindeymiş. Bunlar aileleriyle otururlarmış. Çocuklarına Türkçe, bilhassa Kur'an dersi ve ilmihal okuttursunlar isterlermiş. Bu işi becerebilirsen ne mutlu! Herhangi bir furuna «esselâmünaleyküm» diye dal, kim olduğunu söyle. Geçimini sağlarmışsın. Ama tecvit aksamamalı...

MÜSLÜMAN CEMAAT SAYESİNDE...

Benim ders verdiğim aile, kemerli bir kapıdan avluya girince güneş görmez bir zemin katta yaşıyordu. Çocukların anneleri Türkiye telâffuzuna kulağı yatsın diye gelir, oturur, dersleri dinlerdi. Arada sırada da benimle konuşurdu. Ama Azerbaycanca...

Bir gün kocasından yakındı. Evinden yakındı. Hazin hazin yüzüme bakıp

— Gıçlarım ağrır, dedi.

Çok bozuldum. Nasıl? Kıçları nasıl ağrıyormuş?

Dersleri bitti diye çocuklar da yanımızdan uzaklaşmışlardı. Şimdi ben ne diyeyim? Ne yapayım acaba? Bereket versin, kadın, daha açıkladı. Bu avlu dibindeki daire hiç güneş görmezmiş, çok rutubetliymiş de, romatizma olmuş. Ondan bacakları ağrırmış. Azerî'de «kıç», bacak demek. «Daldan Kabaktan» da önden arkadan demek. «Kârhane» fabrika demek. «Heştad», seksen demek. Sakın «seksen» dememeli. Çünkü «sen köpeksin» manasına alıyorlar.

Batum'un büyük caddesinde pek güzel kadınlara da rastlanıyordu. Bunlar Avrupaî tiplerdi. Hotoz biçiminde başlıklarının üstünden başörtülerini örtüp millî kılıklarına bürünmüş Gürcü kadınlar da vardı. Çarşaflı Müslüman kadınları da gölge gibi geçiyorlardı. Ama hepsinin arasında en garibime giden çok güzel gözlü, çok belirli yüz çizgileri olan zayıf, çevik bir

çarşaflı kadındı. Avcı görüp ürkmüş bir ceylân hali vardı. Hep tetikteydi... Tango çarşaftan evvelki çarşaflardan giyiyordu. Erkeklerle arkadaşça konuşarak yolda gidiyordu. Serbest, sevimli ve alesta olmayı bir garip toparlamıştı kişiliğinde... Yürüyüşü pek, hali pek hoştu pek... Gülümseyişi boldu. Nâzım'la ben geçerken, gür kirpiklerinin arasından bizim tarafa şimşekler kaydırdı. Biz de merak ediyorduk. Kimdir bu?

— Musulmanskaya gazeta! Musulmanskaya gazeta!

Gazete satıcısı her gün Türkçe gazeteyi satarken böyle bağırırdı. Hani şu yerli hükümetin çıkarttığı Türkçe gazete... Aktör Sedat'ın başyazarlık ettiği gazete... Ahmet Cevat, boyuna çocuğa tembih ederdi «— Turetskaya gazeta de, Musulmanskaya deme. Çünkü bu Türkçe gazete bu.» Çocuk, başını sallar. «— Peki,» der, yanımızdan uzaklaşınca yine «— Musulmanskaya» diye bağırırdı.

Çarşaflı kadın bir Türkçe gazete aldı. Bununla yelpazelendi. Üstünden de bize doğru baktı. Anladık ki Türkçe biliyor. Bizim Türk olduğumuzu da biliyor. Ahmet Cevat'a bu olaydan sözettik. Kadın konularına pek meraklıydı. Kendi de imkân buldukça flört eder, bizim flört edişimizden pek hoşlanırdı.

— Sizi bir akşam onlara götüreyim, dedi. Adı Mihrimah'tır. Kakobadze mektep müdüresi Naime hanımın kız kardeşidir. Hafızdır. Kur'an hafızı... Acaralıdır. Türk mektebinde jimnastik hocasıdır. Benim talebem olan Hikmet beyin kadrosundadır. Hikmet bey Darûlmuallimin mezunudur. Eskiden beri buranın mektep müdürü. Karısı Naime hanım İstanbul Darûlmuallimat mezunudur. Ailece burada çocuk okuturlar. Bolşevik idaresi de ilişmemiş kendilerine. Aksine destekliyorlar azınlık mektebi olarak...

Haber verildi. Yemeğe davet ettiler. Muazzam bir sofra hazırlamışlar. Acara Devlet Başkanı Tahsin Hamişvilli de geldi. (Tam ismi Şevket Süreyya'nın aklında kalmış.) O da Darülmuallimin mezunuydu. Bizim kadar Türkçe biliyordu. İstanbul'da olsa Türkten farkedilmezdi.

Kâgir bir bina olan, dershaneleri muntazam, öğretmenleri pek sevimli bu okulda Hikmet bey ve ailesi de oturuyordu. Naime hanımm bir de erkek kardeşi vardı. Kardeşinin bir de Türkçe bilmeyen alaturka gelini var. Sıyrılmış bıçak gibi bakışlı. Neticeyi söyleyeyim ki, Hikmet bey, bu kadını ayarttı

ya da o kadın Hikmet beyi... Okulu da, aileyi de bırakıp iki sevdalı Rusya'nın kuytuluklarına kaçtılar sonradan... Başka bir garip olay; Hikmet beyin küçük kız kardeşi İstanbul'dan ağabeysini görmeye gelmişti. On dört, on beş yaşında tahmin ettiğim bu kızcağız, saçlarını kâkül kestirmiş, tepesine bir de kurdelâ bağlamıştı. Everdik onu.

Nâzım, bir taraftan hafız jimnastik öğretmeni ile flört ediyor, öte taraftan da beyaz kurdelâlı küçük Leman hanımın resmini bir kâğıda çiziyordu. Ama ne resim! Sadece bir yüz ovali, kâkül ve kurdelâ. Bundan ibaret... Kalemini iyice alıştırdı bu resme... Ve bu resim, iki kişinin hayatının değişmesine, birçok çocukların, torunların doğup büyümesine sebep oldu. Aşağıda anlatacağım.

Mihrimah'a gelince, ele avuca sığmaz bir kızdı. Bu kadar modern olduğu halde niçin çarşafla gezdiğini soruyordum. Türk gazetesine «Müslüman gazetesi» dendiği gibi bu Türk okuluna da «Müslüman mektebi» deniyormuş. Müdire de çarşafla gezermiş. Çevre başka türlüsünü kaldırmazmış. Kendi çocukluğunda Kur'an ezberlemiş. Ama işte böyle...

— E, yarın?

— Yine Göllü Parkta, diye fısıldıyordum. Saat üçte mi?

— Hayır, o saatta dersim var. Üç buçukta. Ama dörtte yine mektepte bulunmalıyım. Sen parkta beklersin, ben yine yanına gelirim. Tsss...

Sözü kesiyor, Nâzım'a dikkatle bakıyor

— Kuzum şuna söyleme. Sarı saçlılardan hiç hoşlanmam. Musallat oluyor.

Memnun, söz veriyorum «Peki, peki.»

AMAN! KIZ İNTİHAR ETMESİN!

O sırada, Nâzım, Acara Devlet Başkanı ile şiddetli bir tartışmaya tutuşmuş. Ahmet Cevat da, Hikmet bey de katılıyorlar. Ünlü kuramını anlatıyor, Nâzım Yeni nesli, eskilerin pisliklerine bulaşmasın diye ayırıp dağ başlarında kurulacak okullarda terbiye ettirmeli. Gerçek komünistliğe öyle ulaşılırmış. Devlet Başkanı Tahsin bey, uzun uzadıya sosyalizm tarihini, Marksist nazariyeleri anlatıyor ve mantıkî itirazlarda

da bulunuyor. Farzedilsin ki, Nâzım'ın dediği yapıldı. Peki bu vazifeyi yüklenecek öğretmen kadrosu?

Bu türlü toplantılarla rakılı geceler, rakılı geceleri izliyor. Ve galiba rakılar, votkalar Devlet Başkanlığı kanalından geliyor buraya... Şimdi öyle sanıyorum. Bizim niteliğimizi tesbite uğraşıyor herkes. Mdivani'den Doktor Nâzım'dan bu Başkan Tahsin'e kadar. Hamal Şevki'den Çeka'daki Ermeni tercümana kadar.

Dönelim, Hafız jimnastikçi Mihrimahın hikâyesine Bana, Göllü Park'ta böyle ısrarla randevular vermesi, sonra Otel de France'daki odamızda Nâzım'dan gizli benimle buluşması beni düşündürmeye başlamıştı. Nâzım'ı da düşündürmüş. Çünkü ona da, benden ayrıldığı kısa zamanlar içinde Uzun Park'ta randevular verirmiş. Aynı otel odasında onunla da buluşurmuş.

Birgün kuşkularımızı birbirimize açıkladık. Ve Mihrimah'ı iki park arasındaki yolda yakalayıp bütün ettiklerini yüzüne vurduk. Makas ateşine aldık.

Ağlayarak yanımızdan kaçtı

— Ben artık yaşamayayım bu dünyada...

İki arkadaş bir müddet arkasından öfkeyle soluduk. Sonra birbirimizin yüzüne baktık

— Yahu, bu ne dedi? Sakın kıymasın kendine?. Gidip intiharına mâni olalım.

Aradık, okulda yok, deniz kıyısında yok. Şehrin içerilerine doğru pür telâş aramakta devam ederken bir de ne görelim? İki balıriye subayının ortasında, kollarına girmiş, şıkırdım sohbet gidiyor.

Biz yanından geçerken uzun kirpiklerinin arasından alaycı alaycı baktı. Nâzım eski bir mısraını okudu

Ya bu kadın delidir, ya da ben çıldırmışım!

Yalnız Mihrimah değil, başka kadınlar da belirmişti çevrede...

Başka kadınlar...

Bunlar arasında madam Çaparidze isimli ufak tefek, gayet güzel, gayet şık ve zengin bir sosyete kadını hatırlıyorum. Sanki Bolşevik devrimi olmamıştı. O, tantana içindeydi. Kocası eski tüccarlardanmış. Büyük iş adamı imiş. Batum'da muhteşem evleri vardı. Dış görünüşe bakılırsa, güya dışarı

ülkelerden buraya, rejimin muhtaç bulunduğu maddeleri kolaylıkla sağlayabilirmiş. Öyle bir dış ticaret cihazına sahipmiş. Yabancı ülkelerdeki firmaları yüzünden... Bu gerekçeyle rejim, şimdilik onlara dokunamıyormuş. Ama, bu gibiler, bir süre ayakta durup sonra birdenbire darbelenirmiş. Söylenti öyleydi. Başka bir söylentiye göre de, madam Çaparidze, Çeka'nın adamıymış. Batum'a girip çıkan netameli kişiler üzerinde inceden inceye incelemeler yaparmiş. Buna rağmen aydın bir özelliği yoktu. İkinci Dünya Savaşından sonra sinemacılık dolayısiyle beliren renk renk bomba kadınlardan birine benziyordu. Nâzım'la çok ilgilendi. Onun da hayatında kısaca bir patladı. Çaparidze'ler de kuyruklu yıldız gibi geçip gittiler. Nereye? Bilmiyorum.

Çeka, bizimle çeşitli şekillerde ilgilendi. Bir gün sinemaya gitmiştik. Yanımıza bir kadın oturdu. Pek nazik pek şıktı. O zaman yerli kadınlarda nadir görülen şekilde tırnakları cilâlıydı meselâ... Bizi davet etti. Güya bize, pek işe yarayacak birkaç Rusça cümle de öğretti. Ama hepsi yanlış. Meselâ : «Nerede?» anlamına «gdie» dedirtecek yerde, «çide» dedirtmeyi öğretti. Yolda soruyoruz, «çide» filan diye, hiç kimsenin bir şey anladığı yok. Sonradan Türkler, bu kadının, Çeka'da çalıştığını haber verdiler.

Biz bu izlenmelere aldırış etmeyerek her yere dalıyorduk. Şimdi de İttihatçı grubuyle ahbaplık kurmuştuk.

BATUM'DA İTTİHATÇILARIN GENEL KARARGÂHI

Burada, Göllü Park çevresinde fevkalâde bir evde Enver Paşanın amcası Halil paşa oturuyordu. Birinci Dünya Savaşında Kûtülemare'de İngiliz generali Tawsend'i esir etmekle ün kazanan paşa... Gayet neşeli, bol kahkahalı, yemesini, içmesini seven, misafirden hoşlanan bir zattı. Elli altmış kişiyi bol bol ağırlayacak kadar geniş salonunda, İttihatçılarla toplanıyorduk. Bunlarm arasında özellikle Küçük Talât'ı hatırlıyorum ki, son zamanlara kadar İzmir'de yaşadı. Aklı fikri Türkiye'nin Karadeniz sahillerinde oturan on yedi yaşında güzel bir Çerkez kızıyle evlenmekteydi. İsteğine kavuştu ama, bu

hanım sonra ondan ayrılıp ressam Ratip Tahir'e vardı. Hürmet ettiğimiz bir hanımefendidir. Yengemiz sayarız.

Halil paşa, sanki büyük bir ordunun başındaymış gibi, emir subayıyla, çavuşuyla yaşıyordu. Çavuşu da Ali çavuş. Sırım gibi, ateş gibi şehir uşağı bir şeydi. Ünlü Nuri paşanın ordusuyle Kafkasya'ya sarkmış, bir gün trende yalnız başına giderken Azerîler, «Türkler niçin buraya geliyor? Burada işleri ne?» gibi konuşmuşlar. O da palaskasını belinden sıyırmış. Allah yarattı demeniş; Türklerin aleyhinde bulunanları iyice pataklamış. Söylenti kendinden... Aynı zamanda milliyetçi nutuklar çekermiş imiş... Azariler

«Men poh yemişem, vurma dadaş...» diye yalvarırlarmış. Tren dolusu Azeri ırkdaşın tek başına Osmanlıdan dayak yiyişine pek aklımız ermezdi ama dinlerdik.

İster yalan ister doğru. Sofralar kurulup rakılarla votkalarla, havyarlı nadide mezeler yenirken, bu hikâyeye yakın laflar konuşuluyordu. Çok kez Ali Çavuş, mutfaktan çağrılır, trende palaskayla dayak olayını her girişinde ona anlattırılırdı. Halil paşa da, öbür İttihatçılar da bol bol gülerlerdi. Toplantılarda konuşmaların yarısı bu gibi şakalar üzerine geçerdi.

Nâzım'a da şiir okusun diye rica edilirdi. Henüz unutmadığı meşhur milliyetçi şiirleri sıralardı; «Yaldızlı meşin kabı— parçalanmış kitabı — ay altında dün gece — deli bir derviş gibi...» diye başlayan dinî mukaddesata dair o günlerde yazdığı ünlü şiire kadar repertuvarını okurdu.

Misafirler arasında, İngiliz kumaşından şık elbiseler giymiş, sivil subaylar da bulunurdu. Bunlardan birkaçı, Nâzım'ın son şiiriyle Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadîm'i arasında bir benzeyiş sezmişlerdi. Tarih-i Kadîm ezberimde olduğu için, toplantıda okumuştum. Kıyaslama yapmıştık. Gençler, Nâzım'ın şiirini, Fikret'inkinden hiç aşağı bulmadılar.

Biz böyle edebiyat tartışmasındayken, büyük salonun öteki köşesinde, yaşlı İttihatçılar, Mustafa Kemal hareketi hakkında nazariye yürütüyorlardı. Teknik ayrıntılar üzerinde görüşüyorlardı. Bu ayrıntılar gerçi bizden gizliydi. Ruslarla ne alırlar, ne satarlar?

Aldıkları, sattıkları Enver paşanınkine paraleldi şüphesiz! Şurada Enver paşa üzerinde biraz durmalıyım.

İstanbul'dan ve Anadolu kıyılarından Kafkasya'ya küçük,

büyük ticaret için gelenler arasındaki Mustafa İmamverdi'den biraz önce de söz açmıştım. Hoş konuştuğu, serbest düşündüğü için sık sık görüşürdük. Nâzım'la çekişe çekişe tartışırlardı. İlk önceleri Mustafa, bizi bir lüks pansiyondaki odasına çağırır, demlediği çayı ikram ederdi. Ama ansızın ağır hastalandı. Hoca, Giritli kentdaşı olan bu arkadaşımızı odamıza buyurttu. Kendisine elimizden geldiği kadar bakmaya çalıştık. Az daha kaybedecektik onu. Bünyesinin sağlamlığı sayesinde kurtuldu.

Mustafa İmamverdi, görgü tanığı olarak Bakû Kurultayında Enver paşanın başına gelenleri bize kaç kez anlattı. 1965'de bu kitabı yazdığım sırada hafızamı yine tazeledi. Bizim Batum'a varmamızdan aşağı yukarı bir yıl önceye ait, Mustafa İmamverdi'nin dedikleri

«— Paşa locada oturuyordu. Türlü halklardan türlü kılıklarda delegeler gelmişti. Salonu doldurmuşlardı. Ben de dinleyici sıfatiyle bulunuyordum. Derken, başlarında «karnından yarılmış tüylü bir koyuna benzeyen papaklarla» 30 - 40 kişilik bir kafile Enver paşanın Kurultayda bulunduğunu öğrenip coştular. Parterdeki yerlerinden birbirlerini ite kaka fırladılar. Paldır küldür şanoya çıkıp kulisten dolaşarak locanın bulunduğu koridora girdiler. Locasına dalıp Enver paşanın elini şapur şupur öptüler. Bu hal Kurultay'ın tertipçileri üzerinde gayet menfi tesir bıraktı. Herhalde onların telkini ile, Azerbaycanlı komünist liderlerden, Bünyat Dadaşof, Enver paşanın Kurultayda söyleyeceği evvelce ilân edilen nutkunu önledi. Bünyat Dadaşof kürsüye çıkarak kısaca kestirip attı : «— Emperyalizm uğrunda fıkara-yı kâsibenin kanına elini bulaştırmış olan Enver paşanın bu kürsüden hakk-ı kelâmı yoktur.» Bu cümle aynen böyledir. Tekerleme halinde dilimize doladığımız için hafızamıza nakşolup kalmıştır.»

ENVER PAŞA'NIN CESURCA BİR GİRİŞİMİ

Şimdi bulunduğum noktadan tartıp verdiğim hüküm şudur Mustafa Kemal hareketi başarılı olmasaydı, bu İttihatçılar, Anadolu'nun doğusundan, Yunan istilâcılarına karşı ikinci bir dalga halinde gideceklerdi. Belki de Mustafa Kemal'i, da-

ha bugünden çelmeleyip yerine geçmek istiyorlardı. Bolşeviklere sundukları proje buydu diye kesinlikle iddia edemem. Ama aralarında konuştuklarının parçacıklarını birbirine ekliyorum, bu sonuca varıyorum. Halk Mustafa Kemal'e oranla kendilerini sever, Enver paşaya bağlıdır iddiasmdaydılar. Mustafa Kemal'in kişisel davranışlarına ve fazla Batıcı oluşuna, Osmanlılık koşullarından ayrılışına itirazları vardı. Onu son derece bencil olmakla suçluyorlardı.

Ama, asıl kızdıkları Ruslardı. Ruslardan umduklarını bulamadıkları anlaşılıyordu. Bu hayal kırıklıkları, Enver paşanın bilinen akıbetine kadar ulaşacaktı. Enver paşanın Rusya içindeki Müslümanları ayaklandırmaya kalkışıp neticede öldürüldüğü tarihçe sicillidir.

Enver paşanın amcası, Halil paşa, yeğeninden evvel beklenmedik bir harekete kalkıştı.

Gelgelelim yeğeninden evvel mi? Yoksa Enver paşayla beraber mi?

Biz Batum'da bulunduğumuz sırada, Enver paşa, amcası Halil paşaya misafir gelmiş. Sevket Süreyya ve başkaları bunu kesinlikle söylediler. Ancak ben ve Nâzım, Enver paşayı Batum'da görmedik. Bildiğimiz şundan ibarettir Halil paşa bize her zamanki nezaketiyle, «— Birkaç günlüğüne misafirlerimiz bulunacak» demişti. O sürede evlerine gitmemizin istenmediğini hissettirmişti. Biz de ayağımızı kestik. Enver paşanın Batum'a gizlice gelişi işte o günlere rastlamış.

Bir sabah haber aldık ki, muhteşem konağından ötesini berisini toparlamış ve kaçmış Halil paşa... Nereye kaçar bu? Etrafındakilerle birlikte Türkiye sınırından giriverdi, dediler Enver Paşa ile birlikte! Muazzam hareketlerin başlayacağını sandık. Ama bu girişim balon gibi söndü, yirmi dört saat içinde.

Ertesi sabah haber aldık ki, Halil paşa, sınırı geçememiş; yine beraberindekilerle konağına dönmüş. Eşyalarını da eskiden oldukları yerlere yerleştirmiş. Aynı akşam yine şerefe kadeh tokuşturuluyordu.

Biz de ziyaretine gittik. Hiç bir şey olmamış gibi davrandılar. Yıllar sonra, Henri Bordeaux'nun «Escapade» isimli bir romanını okudum. Buna benzer bir sonuca varır. Bolşevikler Çeka'larını harekete geçirmediler. Hiç görmemiş, duymamış

gibi davrandılar. Ve Halil paşaya eski hayatını devam ettirmek imkânını verdiler.

Harp talihi, Mustafa Kemal'in aleyhine dönüyor sanıldı da Enver'in girişimine göz yumuldu diye işittik. Harp talihi Mustafa Kemal'in lehine dönünce Enver de sınırdan döndürüldü dedikodusu oldu. Enver çok içerlemiş buna!

Irkdaşları, dindaşları isyana kaldırma girişimleri de bunun üzerine imişmiş...

Halil paşanın gayet sarışın, pembe yüzlü, iri yarı bir karısı vardı. Biz parkta Mihrimah ile flört ederken, birkaç kere kameriyelerde göz göze geldik. O zamanki delikanlı utangaçlığıyle yerin dibine geçtim. Bu hanımefendi, zamanın alaturkalığı yüzünden, yukarıda sözü geçen toplantılara katılmıyordu. Kocasının «huruç» teşebbüsünden biraz önce de normal koşullarla vapura binip Türkiye'ye dönmüştü. Halil paşanın bir çeşit yarıtutuk olduğu iddia ediliyordu. Ve öyle de görünüyordu. Öteki İttihatçılar, Türkiye'ye gidip geldikleri halde, o burada mecburî ikamete bağlı gibiydi. Sebebi o sıralarda izah edilemiyordu. Ama, Enver paşanın sonraki harekâtı, Bolşeviklerce tahmin edilmiş, amcası o sebepten rehinemsi alıkonmuş imişmiş.

Ve İttihatçı teşkilâtı, Kafkasya'da bundan oluşmuş değildi. Tiflis'te, Mustafa Kemal'e kaymış bir sefir Muhtar bey, Halil paşagillerce ihanet etmiş demiyeyim, kaypak sayılıyordu örneğin... Tanin başyazarı Muhiddin, Mustafa Kemal'e Matbuat Müdürlüğü etmiş olduğu için şüpheli sayılıyordu. Kafkasya'ya gelişi kuşkuyla karşılanıyordu. Bu grupla, yani Halil paşa grubuyla Muhiddin kaynaşabilmiş değildi.

Ben burada ancak Batum'a yerleşmiş İttihatçı grubuna genel olarak bir göz atmak istedim. Cemal paşa, bu sırada Moskova'daydı. O da tıpkı, Halil paşanınkine benzer bir hayat sürüyordu. Önceden sözünü ettiğim Doktor Nâzım, o da Moskova'daydı. Ona kâşane, malikâne ayırmamışlar. Bir otel odasında barınıyordu. Ve muhalefetteki yarı sürgün azınlık aydınlarıyle Bolşevikleri çekiştirip duruyordu. Enver paşa ise, doğu taraflarına, ağalar, ahuntlar arasına göçmüş. Bir şeyler hazırlıyordu. Onun da kendisine bağlı eski miralaylar, kaymakamlar, binbaşılar vardı. Bunlara ara sıra bulunduğumuz çev-

relerde rastlıyorduk. İşittiğim bir olayı şuraya kaydetmekten kendimi alamayacağım. Gözlerimle görmemiş olmama rağmen

Enver paşayla aynı amaçlar çevresinde çalışan, yani, duruma göre tam pan-türkist, duruma göre pan-islâmist propagandaları yapan bir posbıyıklı miralay, ücra yerlerdeki bir bağnaz şeyhin ya da ahuntun tekkesine yahut konağına varmış. Halifenin adamıdır diye çok izzet ve ikram görmüş. Ahunt, bayılmış, bu hoş konuşan, bağnazlığına göre şerbet veren misafire... Ne ikram edeceğini bilememiş. Geceleyin uykuya vardığı zaman, Miralayın kafasını kestirmiş. Şu sebeple ki, yalnız bıyıkları var, sakalı yok. Oysa hem sakalı olmayan, hem de sakalına kına sürmeyen bir Müslüman cennete gidemezmiş Ahuntun itikadınca... Adamı şehit payesine ulaştırmış ki, cennet nasip olsun .

İşte realiteleriyle, lejantlarıyle Rusya'daki Türk ihtilâlciler, İttihatçılar, bu haldeydiler. Moskova'ya varışımızda Cemal paşayla da yemek yedik. Hele Doktor Nâzım'la uzun uzadıya görüştük. Bunları kronolojik bir şekilde anlatacağım.

«PADİŞAHIMA, YURDUMA KULUM!»

Komünist Partisi mührünün çalınması olayı üzerine, Otel de France'da tedirgin olduk. Zaten, benim kazandığım on beş lira, Nâzım'la benim ölmeyecek kadar yiyip içmemize yetiyordu. Yukarıda sözünü ettiğim, Tatar Ali Rıza, Ahmet Cevat'ın giriştiği Yeni Dünya gazetesinin tek mürettibiydi. Bu mesleği Bakû'daki tutsaklık hayatı sırasında öğrenmişti.

Ali Rıza bize, kendi evinin salonunda iki divan ayırdı. Biz de Skandinavyalı Bankerin muazzam villâsına naklettik. Gündüzleri Otel de France'a gidiyor, yazılarımızı yazıyor, akşamları da Ali Rıza ile evimize dönüyorduk.

Nâzım, Otel de France'm üst katındaki balkona çıkar, elini kolunu sallayarak, yüzüne garip ifadeler vererek dolaşa dolaşa şiirler söyler, sonra bunları aşağı inip Ahmet Cevat'ın yanında bir kâğıda not ederdi. Karşı evlerden onu seyreden komşu kadınlar ve kızlar : «Zavallı delikanlı!» ne yakışıklı ama delirmiş biçare,» diye acırlarmış. Ne var ki, asıl acınacak şey, Ahmet Cevat'ın odasında geçiyordu.

Söyledim ya, paramız pek kıttı. Her gün lokantaya gide-

miyorduk. Paramızı bir araya getiriyor, alış veriş yapıyor ve Ahmet Cevat otel odasında müşterek yemeğimizi pişiriyordu. Böylece lüks bir otelin, lüks odasını mutfak ve bulaşıkhane haline sokmuştuk. Dışarıdan başka arkadaşlar da gelirdi, onları da ağırlardık. Odayı zaman zaman gazocağının kokusu sarardı. Camlar buğulanır, elif elif akardı. Başımız ağrıyıp dururdu, ma sebebini anlayacak kemale varmamıştık henüz. Ahmet Cevat'sa pir-i fanî oldu, ne kemallere vardı, Mustafa Kemal'e bile vardı, ama bu kemale varamadan öldü.

Yemekler de bari yemek olsa! Etsiz, yağsız, tatsız, tuzsuz şeylerdi. Berbattı. Kaynar suyun içine Cevat hoca bir kaşık yağ salar, soğan atar, doğranmış patatesleri de boca ederdi bu suya... Tuz da serpti mi, tamam!

Aramızda iş bölümü yapmıştık. Nâzım'la ben ahçı çıraklığını üzerimize almıştık. Hoca bunları hatıralarında belirtir.

Yıllar sonra Nâzım, hapishane hayatında yemek pişirmesini mükemmel öğrendi. Bursa'da ziyaretine gittiğimizde bize kendi pişirdiği yemeklerden ikram ederdi. Aftan sonra evimde misafir olduğu devirde, keyfi istedikçe mutfağa girer, yemek yapardı. İş görürken türkü tutturmak âdetiydi. 1950'lerde moda olan bir türküydü: «Yesin onu ninesi» türküsünü tekrarlayarak püre yapışı hepimizi uzun uzun güldürmüştü.

Ölümünden bir gece evvel de kendi pişirdiği Türk yemekleriyle bir arkadaşına ziyafet çektiğini bir yabancı gazetede okudum.

Hernehalse, ben yine konuma döneyim : Üstelik her sefer Ahmet Cevat, o berbat yemekleri övmemizi isterdi. Sorardı

— Nasıl olmuş, çocuklar?

Ben hatır için :

— Elinize sağlık, iyi olmuş, derdim.

Ama karakteri «selâmünaleyküm kör kadı» biçiminde dobra dobra olan Nâzım, öterdi

— Yemesine katlanıyoruz, bari methettirme şu zıkkımı, hoca!

Bir gün Nâzım, masa başına geçmiş bir şeyler mırıldanarak patates soyuyor, ben hocanın Türkiye'den sandık sandık getirdiği kıraat kitaplarından sayfalar kesiyordum. «Muzır» sayılarak kitabın satılmasını önleyecek sayfaları... Jiletle ke-

sip yere attığım bu sayfalarda tanınmış «Keşşaf» manzumesi vardı. İzcilere o tarihte keşşaf denilirdi.

Ahmet Cevat, yere attığım yapraklardan birini eline aldı. Böyle bir şiirin rejim anlaşmazlığı yüzünden ziyan edilmesine üzülerek sakalını titrete titrete yüksek sesle okudu

Ben bir keşşafım, bacağım, kolum
Gözüm, dimağım, her yerim sağlam!
Padişahıma yurduma kulum
Düşmana kalbim besler intikam.

Sonra patates soyan Nâzım'a döndü

— Nasıl buluyorsun bu şiirimi, şair?

Nâzım, mavi gözlerinde alaycı pırıltılarla yine cevabı yapıştırdı

— Dinlemesine katlanıyoruz ama, bari methettirme şu herzeyi hoca!

Bu sayfalarını kestiğim kitapların macerası uzundur. Sırası gelince anlatacağım.

Ahmet Cevat'ın çevresindeki hayatımız böylece sürüp giderken grubumuza Şevket Sürayya Aydemir de katıldı.

Kendisiyle ilk karşılaşmamız şöyledir

«AYDEMİR» ROMANININ CANLI AYDEMİR'İ...

Ali Rıza'nın kâşanesinde havuza ve çiçeklere karşı kanepede oturuyorduk. Karnımız zil çalaraktan, ama kafamız şiir dolu, sosyal idealler dolu... Derken bahçeye, dedelerimizin «Razakızade Narçin bey» dedikleri tipte bir genç geldi. Ceketinin üst cebine rengârenk bir mendil sokulmuş, mendilin kenarı türlü türlü mürekkepli kalemlerle tutturulmuş. Yürüyüşü heyecanlı, konuşması heyecanlı. Mavi gözleri zeki zeki bakıyor ama, kirpiklerinde kızarmışlık seziliyor. O sebeple duman renkli gözlük kullanıyor...

Bu yeni arkadaşla hemen kaynaştık. Ve onun, bütün tanıştığımız insanlara oranla çok, hem de pek çok kaliteli olduğunu anlamakta güçlük çekmedik. Siyasî görüşlerimiz uyuştu, sonradan ayrıldı. Bir zaman kendisini grubumuzun lideri say-

dık. Onu, Türkiye'nin mukadderatında bir numaralı rol oynayacak sandık. Başkaları da o kanıdaydılar. Ve derken, Nâzım'ın, benim, Şevket Süreyya'nın düşünce ve davranışlarımız kişiliklerimize göre gelişti. Ama, hiçbir zaman, şahsî ilişkilerde bir çatışmamız olmuş değildir. Her zaman en aziz arkadaşlar halinde kaldık. Hattâ kırk küsur yıl sonra şu satırları yazdığım gün, «Tek Adam» isimli kitabının üçüncü cildini bastırmak üzere Ankara'dan İstanbul'a gelen Şevket Sürayya, evime misafir ineceğini telefonla müjdeledi. Karımla beraber çok sevindik. Ona sevdiği yemekleri hazırlamaya koyulduk.

Bu Şevket Sürayya, başlı başına bir romandır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ihtiyat zabitliği yaparken ister uzaktan olsun, ister zahmetli olsun, ister tehlikeli yerde olsun, bağımsız hizmetler aramış. Ta ki, tepesinde karışanı görüşeni bulunmasın. Ve çok kitaplar okumuş. Ama, Habil Âdem'in eserleri türünden Anglosaksonlar'ın Esbab-ı Faikıyeti! Sarı Irk Tehlikesi! Maddiyecilik Nedir? Ve saire.

Türkçeden başka dil bilmiyordu henüz. Tercüme eserlerin keçiboynuzundan bal çıkarmaya uğraşmış durmuştu. Bu arada «Aydemir» isimli bir Türkçülük romanı hayatında çok etkili olmuş.

Memleketi olan Edirne'ye dönünce, ihtiyar babacığını, imkân bulduğu kadar emin ellere emanet etmiş. Yine de aklı hep onda kalarak... Bu bırakışın vicdan azabım hem çekip hem ikide bir anlatıyor... İdeal uğruna işte buralara kadar gelmiş. Müfide Ferit hanımın «Aydemir» isimli romanının kahramanını benimseyerek onun hayatını yaşıyordu Şevket Süreyya... İlk iş «Aydemir» adını almış. Romandaki adaşı Aydemir Türkçü imiş. Bu da Türkçü. Aydemir memleketini bırakıp, ırkdaşlarını aydınlatmak, kurtarmak için Türkistan'a koşmuş. Bizim Aydemir de o yolu tutmuş. O da ırkdaşlarımızı aydınlatacak, kurtaracak. O da Büyük Turan'ı kuracak. Okullar, medreseler, üniversiteler açacak. Büyük Aydemir gittiği yerde bir medrese odasına yerleşmiş. Kapısı gece gündüz herkese açık. Bizim Aydemir de bir okul odasına karargâhını kurmuş. Kapılar gece gündüz ardına kadar açık. Dertliler, derman arayanlar, ümit, iman arayanlar, günün gecenin her saatında ona koşacak..

Ama iki Aydemir arasında bazı farklar da var. Büyük

Aydemir sanki bir İsa Peygamber! Bir yanağına vurursan öbür yanağını çeviren cinsten.. Oysa bizim Aydemir'in ayağında çizmeleri, belinde tabancası, omuzunda silâhı da var. Bir taraftan mektepte, medresede ortalığı aydınlatır, camilerde vaaz verirken, diğer taraftan o anarşi devrinde elinde silâhı, peşinde gönüllüleri, baskınları önler, düşmanlarla çarpışır.. Hem de âşık! Sitare isimli bir kızla aşkı, Şark masallarındaki gibidir.

Aydemir «Suyu Arayan Adam» isimli eserinde ve kendi biyografisinin mihveri etrafında bu başdöndürücü hikâyeleri de bir güzel dile getirir...

Muallim Naci'nin «Havâda yaprağa döndürücü rûzigâr beni» diye bir mısraı vardır. Komünizm fırtınası, önüne kattığı her şeyi, herkesi yerinden oynattığı gibi, Şevket'in de bütün ideallerini altüst etmişti. Ahmet Cevat gibi o da Komünist Partisine resmen girmişti. Eylemlerinin sonucunda, yıllar sonra İstiklâl Mahkemesinde de bir nutuk çekip meydan okuduğundan ağır hapse mahkûm edildiği ve hapse girdiği bilinir.

Şevket Sürayya, mürettip Ali Rıza'nın malikânesinde, bahçıvan odası ya da kâhya odası gibi meşrebince müstakil bir yere yerleşmişti. Bakû'daki öğretmenlikten ayrılırken birikmiş paralarından bir kısmını almıştı.

O da Ahmet Cevat grubuna katılmadı. Ve Nâzım'la benim pek sağlam arkadaşımız haline geliverdi. Kafkasya'da gruplaşmış devrimci Türklerin belki de en enteresam bizim dörtlü gruptu. Bu grup yıllar boyunca devam etti. Sonra Türkiye'nin şartları ortasında çözüldü.

Ahmet Cevat'ın odasında otururken, yahut parkta gezerken ve malikânemizin bahçesinde kanepede güneşlenirken dünyayı düzeltmek için projeler kurardık. Tartışır, yeni yeni kuramlar ileri sürerdik. Batum'un iklimi öyleydi ki, her Allah'ın günü öğleye kadar bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor, öğleden sonra ise pırıl pırıl güneş açıyordu. Bizler de bu güzel havalardan faydalanarak çoğu zaman geziyorduk.

Bir gün parkta Nâzım, defterine krokiler çize çize yine çocuk terbiyesi kuramını anlatıyordu.

Şevket Sürayya, cevap vermeye hazırlanırken, birdenbire duraladı. Gözü Nâzım'ın krokisine ilişmişti. İslâm mektebi müdürü Hikmet beyin kardeşi, pek masum Leman'ın bir karikatürüydü bu. Kâküllü ve kurdelâlı bir yüz ovali.

Şevket ilgiyle baktı :

— Kim bu kız?... Pek beğendim.

Bu kızın Batum'da olduğunu söyledik.

— Bana varırsa alırım, dedi.

Şaka sandık. Çünkü ovalin içinde kaş, göz, ağız, burun hiç bir şey yok. Salt kâkül ve kurdelâ.

Hoca, ciddî tuttu bahsi :

— İsteyeyim senin namına...

Biz hâlâ şaka sanıyoruz gafiller...

Oysa Şevket Süreyya, Azerbaycan'da kalan Sitare'nin masallara lâyık aşkının buhranlarından kurtulmak zorundaydı.

Kısa zamanda söz kesildi. Nikâh kıyıldı. Şevket Süreyya ile birlikte Leman kardeş de grubumuza karıştı. Leman, Şevket'in hâlâ eşidir. Altın yıldönümlerini kutlarız inşallah... Bu konu, mistik konu...

SOSYAL AİLE

Girit'li Ahmet Cevat, Bolşevik rejimi bakımından, «mide bozar» sayılacak yaprakları kesilip Osmanlı tavaşisine döndürülmüş okul kitaplarını tahta sandıklara yerleştirdi. Bakû'de teslim alınmak üzere Batum'da trene verdi. Makbuzunu, otel odamızdaki masanın üzerine koydu. Sonra dedi ki

— İçimizden birine mühim bir iş düşüyor. Bakın çocuklar! Aileler yalnız biyolojik olmaz. Sosyal aile de olur. Yani ana baba ve çocukların bir araya gelişi, hayvanlarda ve insanlarda biyolojik ailedir. Halbuki aynı gaye etrafında toplanıp iş bölümü yapmakla daha ileri bir tip olan sosyal aile kurulur. Bizimkisi gibi...

Konferansının etkisini sindirmek için bir an sustu.

Öğrenmek ihtiyacı içindeyiz. Yeni kuramlara gözümüz gönlümüz alabildiğine açıktı. Hani Molière'in kahramanına : «— Söz sanatı iki türlüdür. Biri nazım, biri nesir,» diye edebiyat dersi verirler. Nazmı anlattıktan sonra da : «— İşte senin konuştuğun gibisine nesir denir!» diye ilâve ederler. Adam hayran kalır : «— Aferin bana! Meğer kendim de bilmeyerek edebiyatın iki çeşidinden birine mensupmuşum!» deyip gururlanır.

Ben de «— Aferin bize! Sosyal aile kurmuşuz haberimiz olmadan» diye Nâzım'a yan gözle bakıyordum. O, müşterek defterimize (ilerde tamamlanmayan) yani manzum piyesimizin o gün parkta dolaşırken bulduğumuz mısralarını yazmakla meşgul.

İHTİYAR, (Cephaneleri yere bırakır)

İşte getirdik.
Kuru dallar gibi kollarımızın
En son yemişini yorulmaksızın.

GENÇ İNKILÂPÇI :

Kalbimiz ihtiyar değilmiş demek.
Alevden yemişler veren bir yürek
İhtiyar olsa da taze sayılır.

Hoca, kuramının arkasını uygulama alanında bir yere getirecekti, ama nereye? Bu önsöz bir teklif içindir anlıyorum. Hangimizi nasıl bir işe sevkedecekti? Barometreye bakarcasına Nâzım'ın ifadesini kolluyordum.

Derken Ahmet Cevat, «sosyalizm ve ticaret» konusuna dokundu. Lenin'in kapitalist çevreye uymak için gösterdiği esneklikten kapı açtı. Ve birdenbire yüreğimize dokunan bir sual sordu

— Evlâtlarım! Bizim sosyal ailemizde görülecek ağır bir hizmet olsa onu yüklenmek ben ihtiyara mı düşer? (Sakalından parmaklarını geçirdi.) Sandıklardaki kitaplar Bakû maarifine satmak üzere ve müsadere edilmiş halılarımı kurtarmak üzere birimizin mutlaka Bakû'ya gitmesi gerekiyor. İsterseniz ikinizden biri gitmesin de ben gideyim? Fakat grubumuz burada başsız kalacak diye korkarım. (Lezzetli veya lezzetsiz yemek pişirmesini kim becerecek? diye aklımdan hazin hazin geçirdim.) Onun için diyorum ki, ikinizden biri gitmeli. En rasyonel budur. (Yine ilmî bir tabir!) Türkçeyle, Fransızcayla, biraz Almancayla bu ticaret başarılacağına göre...

Hoca, gözlerini Nâzım'dan bana çevirdi. Zaten Nâzım'da

dursaydı da ben kabul etmezdim. Şair tek başına pratik işlerin altından kalkamazdı. Sosyal ailemizin zorunlu hizmetini ben kabullendim. Hocanın bunca yüksek kuramları karşısında da arkadaşım, benim tek başıma ticaret macerasına atılmamı —onaylamadıysa da— Vetolamadı. Çekimser kaldı. Karar vermeyi bana bıraktı.

Ahmet Cevat, kat kat fanilelerin altında gizlediği kemerinden üç altın çıkarıp bana verdi. İdareli harcamamı tenbih etti. Gerekli adresleri, biletleri, tavsiye mektuplarını aldım. Program gereğince davranmak üzere —bu sefer eziyetsiz olarak— trene bindim. Önce Tiflis'e gittim.

Tenbihler öyleydi ki, kitap ticareti ve halı işlerinin olumlu sonuca bağlanması için sefir(1) Muhtar beyle Taninci Muhiddin'in hakkımda besledikleri sempatilerden faydalanacaktım. Onlardan birer tavsiye mektubu alıp Bakû'daki Türkiye sefiri(2) Memduh Şevket (Esendal)'a verecektim. O da Sovyet teşkilâtının nezdinde : «— Biz dost milletleriz. Tüccar Ahmet Cevat'ın filanca işleri için kolaylık gösteriniz.» türünden iltimas isteyecekti. Şayet sosyal ailemizin kır sakallı başkanı olan kendi bu işe bizzat girişse, sevimsiz etki olur. Ama bir genç şair, masum tavrıyle, bu çapraşık görevi bir engele çarpmaksızın daha kolay başarır diye hesaplamış olacaktı Ahmet Cevat.

Beni ise sevkeden, her şeyden çok, merak ettiğim Bakû'yu Azerbaycanlıları, Hazer denizini görmekti. Hiç denemediğim bu gibi alış veriş işlerine karışmak da, meçhul ülkelerde yolculuk edecekmişim gibi bende merak ve heyecan uyandırıyordu. Yeni bir eve kapılandırılmış kediler gibi, her köşe bucağı koklamak istiyordum. Batum'daki otel hayatımızın tekdüzenliği bana bıkkınlık vermişti.

ELÇİLERDEN ELÇİLERE

Direktif gereğince Tiflis'e indim. Şimdi zihnimi yoruyorum

---

(1) ve (2) Gürcistan'la Azerbaycan'daki mümessillerimiz elçi mahiyetinde olmakla beraber bunlara «sefir» denmiyor, başka bir tabir kullanılıyordu. Galiba Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcisi yahut buna benzer bir söz.

da nerede gecelediğimi bir türlü bulamıyorum. Acaba Tanin'ci Muhiddin'in salonunda, kanepe üzerinde mi? Herhalde Muhiddin ve ailesi beni canla başla ve dostça karşıladılar. Çok ağırladılar. Sonradan bakan olan Nazmi Topçuoğlu da bu şehirdeydi. Galiba Ankara'dan görevliydi. Benimle görüşmek istemiş. Gayet şık giyinen, uyanık bir gençti. Benden politik ve sosyal bazı şeyler soracağını sanıyordum. Kendimce öyle hazırlanmıştım. Ama hayır, dereden tepeden çene çaldık. Gezdik tozduk.

Öğle üzeri dedi ki

— Dünyanın birçok yerlerinde «şatobriyan» yedim. Ama burada yapılan gibisine hiç bir yerde rastlamadım. Buyurun birlikte yiyelim.

Lüks bir lokantaya girdik. Opera civarında... Koca tabağı dolduran et belki de üç parmak kalınlığındaydı. Ya da o kıtlık şartlarında bana öyle göründü. Bıçağı vurunca sünger gibi iniveriyordu kanlı özsuyunu salıvererek aşağıya... Peynir kadar kolay kesiliyordu. Nitelik değişikliği, etin lezzetini eksiltmemiş, arttırmıştı. Ben ki, 1915'lerden beri 7 yıldır yarı kıtlık ve tam yoksunluk şartları içindeydim; öyle bir dünya taamı olabileceğine şaştım, şaştım! Şatobriyanın ne olduğunu ve nasıl yapıldığını Nazmi Topçuoğlu'dan öğrendim.

İki bifteğin ortasına bir kalın bonfile konulurmuş sandviç halinde... Sonunda biftekler yanmış hale gelir, bozulurlarmış. Ortadaki bonfile işte böyle enfesün nefaisten olurmuş. Yüreğim cız ediyordu : Kenardaki biftekler büsbütün mü bozulur? Atarlar mı? Hiç mi yenilemez? Ahmet Cevat'ın yemeklerinden kötü müdürler? Proleterya faydalanamaz mı? Kurama bağlıyordum.

Tiflis'in armutları da dudakla yenecek derecede yumuşak ve suluydu. Koca sepetle getirttik, istediğimiz kadar yedik. Şunlardan bir tane de Nâzım'a apartamadığımı düşündükçe boğazıma ahlat gibi tıkandılar.

Karnım iyice doydu oh! Ne var ki, manen doyamadım. Çünkü dünyayı düzeltme konusunda tartışamadık Nazmi beyle. Yemekten sonra likörlerimizi içerken böyle bir çekişme olmasını, Nâzım'ın da katılmasını çok isterdim.

Peki ama, Nazmi Topçuoğlu benimle niçin buluşmak istedi? Anlayamadım. Görücüye çıkmış bir halim vardı.

Türkiye Elçisi Muhtar bey de hem babamın İttihat ve Terakki'den tanıdığı, hem Galatasaray'da tercüme hocası olduğundan, beni aile sofrasında yine yemeğe davet etti. Bir ara Ahmet Cevat'ın işlerinden sözettim «— Ah, o! Ah, o!» diye başını salladı. Vaad anlamına gelip gelmediği şüpheli şekilde : «— Siz kançılaryaya müracaat edersiniz,» dedi.

Müracaat ettim «— Öyle bir mektup hazırlanmadı,» dediler.

Galatasaray'lı mektep arkadaşım Tatar asıllı Murtaza, elçilikte hâlâ memurdu. Biraz üzgün, biraz utanmış etrafımda dolaşıyordu «— Seni hanımefendiler yemeğe davet ediyorlar.» dedi. Yine Muhtar beyin evine gittim. Bu sefer elçi yoktu. O gün de ikramlar dehşet... Bana bir aile hayatı yaşattılar, şefkat gösterdiler. Ama istediğim mektup hazırlanmadığı ve Muhtar bey görünmez hale geldiği için atlatıldığımı anladım. Sonra Taninci Muhiddin'in oteline gittim. Taninci Muhiddin'in Memduh Şevket'e elden teslim edilmek üzere kırmızı mürekkeple sayfa sayfa yazıp verdiği ve zarfını kapattığı koca mektubu cebime yerleştirdim. Bu mektupta Enver paşaya ve öbür İttihatçılara ilişkin ne bilgiler varmış meğer. Sonradan Abit Alimof'tan bir rastlantıyla öğrendim.

KOMİK İSTANBUL'LU

Trene binerek Tiflis'ten Bakû'ya yollandım. Arkamda bıraktığım Tiflis'le Batum yemyeşil, şipşirindi. Hele Tiflis, Avrupa şehirleri arasında parlayacak bir uygarlıktaydı. Bakû'yu da doğal güzellikler ortasında bulacağımı sanıyordum. Gelgelelim Türk ırkının nasibi mi? Petrolun kavuruşu mu? Azerbaycan'da ağaçsızlık başladı. Şimdi gözlerimi kapatıyor, hatıralarımı canlandırıyordum. Gerçi Bakû'da da parkçıklar yok değil, gerçi Nâzım'ın o kadar güzel tasvir ettiği Hazer denizi de deniz. Gerçi muntazam sokaklarının kenarlarında kaya gibi binalar da var. Ama, eski Müslüman mahallesi pek Şarkvariydi.

Bakû'nun dili Türkçeydi. Ama petrol anlamına «neft» e «nööt» diyen ve kadın berberlerinin vitrinine «arvat başı gırhan iv» diye yazan Azerîler o devirde hayalet peşinden koşan ben İstanbul'lu şairi pek sarmadı. Çok Osmanlıydım. Nâzım,

kültür anlayışı bakımından «pan-Türk» olabiliyor. «Balam» lı şiirler yazabiliyor. Her insan topluluğunu, her Türk topluluğunu kendi özellikleri içinde sevimli bulabiliyordu. Ne var ki, bizim Batı Türkçesine ve usullerine ben çokca bağlıyım. Onlara aykırı deyimler ve davranışlar —ekseri yurttaşlarımızda olduğu gibi— bende de bir haksız istihza tepreştiriyordu.

Karşılığını da aldım istihzanın hemen o gece...

Ahmet Cevat'ın direktifi gereğince —içinde ne yazıldığını bilmediğim kâğıdı göstererek— «Evvelminci Savyet İvi» ne inmiştim (Birinci Sovyet evi). Burası devlete ait bir konuk eviydi. Ahmet Cevat beni otelde değil de, böyle bir genel yatakhanede barındıracak evrakı nasıl hazırlatmış bilemiyorum. Zaten zihnimin köşeciği bile bunlarla meşgul değildi. Yatılı okullarda yetiştiğimden yatakhaneyi normal sayıyordum.

Küçük çantamı, hemen boş koğuşta, gelişi güzel bir demir karyolanın altına sürdüm. Sokağa fırladım. İlânlarını gördüğüm Türkçe bir tiyatroya bilet aldım ve gittim.

Müzikli operetimsi bir oyundu bu... Şimdiki sınıflandırmaya göre epik. Koroları filan var. Dekoru, rejisi bakımından pek güzel tertiplenmiş, ama oyunun adını unuttum. İşte, biz Osmanlıların azınlıklara —Arnavutlara, Kürtlere, Lâzlara, Acemlere, Araplara v.b... — ortaoyunlarında, Karagöz perdelerinde yaptığımız muzipliklerin öcü burada alınıyordu İstanbul'lu taklidi yapılıyordu.

Azerbaycan, ben burnu havada muhallebi çocuğundan(1) öcünü ilk gecede almış, beni sayı ile kendime getirmişti.

Sahneye, şilik fesli, püsküllü yanda bir İstanbul züppesi yerden telâşlı, kandilli temennalar çakarak müzikle giriyor. Toplulukta bir alkış. Sanki Meşhedi Cafer görünmüş Saraçhanebaşı şanosunda...

Ve konuşma... Azerbaycanlıyı temsil eden yerli kılıktan aktör, ona

— Efendi, hava nicedir? diye soruyor.

---

(1) Bundan 40-50 yıl önce İstanbul'lu olmayan Türkler, İstanbul'lulara «muhallebi çocuğu» derlerdi. Naz ve varlık içinde büyütüldüğümüzü farzederek.

İstanbullu pencereden bakıyor

— Yağmır yağır.

Yani, sanki «Yağmur yağıyor» demiş oluyor. Oysa Azeriler bu yerde «yağış yağıptır» derler. Seyirciler basıyorlar kahkahaları... Azerbaycanlı İstanbulluya sormakta devam ediyor :

— Efendi! Yağır mı, yağmır mı?

— Yağmır yağır.

Kahkahalar...

— Efendi! Hem yağmır dirseen, hem yağır dirsen. Hangisidir? Yağmır mı, yağır mı?

— Yağmır yağır.

Ha bre kahkahalar... Bu anlaşmazlık kahkahalar arasında sürüp gidiyor. Ulu Türkçenin minimini ayrıntılarını parmağa dolayıp halklar arasında da ayrıntılar yapmamak gerektiğini ben o zaman, o tiyatro dersinde öğrendim. Mizahı mizah, eleştiriyi eleştiri çerçevesinde bırakmalı. Ama, Nâzım bunların hepsi üzerine birleştirici bir yazı Türkçesiyle çıkmış oluyordu.

Tiyatro bitince, «Evvelminci Savyet İvi» ne döndüm, aydınlık, güzel, temiz sokaklardan... Ve savaşlar, devrimler geçirmekle beraber hiç de eski püskü ve pısırık olmayan bir dadaşlar kalabalığından...

Bu «dadaş» deyimi bizim Doğu illerinde olduğu gibi burada da geçer akçaydı.

Hay dadaş atma daş men yaralıyem
Bakû'nun, Şirvan'ın men maralıyem (1)

gibi şarkı ve deyimler her yerde işitiliyordu. Sokaklarda yüzde seksen hâkim dil Türkçeydi.

(Evvelminci Savyet İvi), bir apartman dairesiydi. Bir ev kadını nezaret ediyordu. Böceklere, mikroplara karşı kükürt yakılmış, her taraf kimyasal temizlik kokuyordu. Tozun zerresi yoktu. Yataklar, yerler bakımlıydı. Ancak iki üç odadaki yatakların yalnız üçü beşi tutulmuştu. Güler yüzlü hazayka (2)

---

(1) Maralıyem, ceylanıyım, demektir.

(2) Hazayka, hostesin Rusçası.

yer beğenmemi söyledi. Kimsenin yatmadığı bir koğuş odada köşe yatağını seçtim. Daha önce gelişi güzel bir karyolanın altına sürdüğüm bavulumu da aldım buraya getirdim. Yerleştim, çamaşır değiştirdim. Hazayka, dolaşıyor, iş yapıyor.

Sofadaki muşamba kaplı tahta masanın başında kim bilir, Sibirya'ların, Beyaz Rusya'ların, Kırgızistan'ların, Mogolistan'ların nerelerinden gelme türlü ırklarda insanlar yavaş sesle terbiyeli konuşuyorlar, çay içiyorlardı. Kişmişle kıtlama... Yani bir kuru üzüm tanesini ağzına alarak şekersiz çay... Açık renk, gayet açık renk çay. Rusyanın her yerinde olduğu gibi...

Bana da ikram ettiler. Garip garip Türkçelerle benim İstanbul lehçeme karşılık veriyorlardı. Bir Yahudi, jargon konuştu, ben Almanca cevap verdim. Onunla da anlaştık. Rusya'nın her yanında ikinci dil Türkçe, üçüncü dil Almancaydı.

Soğuk iklim insanı olan Ruslar, devlet kurdukları her yerde semaver âdetini yaymışlardı. İstasyonlarda bile bedava kaynar su veren beylik ocaklar vardı. Nâzım'ın Sovyet ülkelerinden ilk ayrıldığı sırada yazdığı bir şiirden :

Hâlâ mataralarımızın dibinde
kaynar suyu var
karlı istasyonlarının!

Burada da bir semaver fokurduyordu akşamdan sabaha, sabahtan akşama kadar.

Konukevindekiler odalarına çekildikten sonra, muşambalı masanın başında yalnız kaldım. Tepede bir çıplak ampul yanıyordu. Uykum gelinceye kadar okuyacaktım. Derken oracıkta, pencerenin içinde iki üç renk mürekkep şişeleri, bu arada kırmızı bir mürekkep şişesiyle demir kalem ve bir zamk kutusu dikkatimi çekti. Şeytan dürttü :

GARİP BİR BAŞ AĞRISI

«— İşte raslantılar seni zorluyor.» diyordu Şeytan... «Merak ettiğin mektubu aç, oku! Okumak terbiyesizliktir ama, bunu okumamak bönlüktür. Senin eski şartların ortasında terbiye yürürlükteydi. Şimdi akıntıya kapılmış vura çarpa sürüklenirken annenden öğrendiğin nanemolla terbiye söker

mi? Sen mutlaka terbiyesizliği de becermelisin. Bu hoyrat hayat ortasında... Aç oku!... Aç oku!...»

Nâzım'la şakalaşırdık, Anadolu'ya geçtiğim günden beri... Terbiyesizliği de tıpkı terbiye gibi öğrenip gerektiği zaman kullanmak lâzım, derdik.

Gerekti işte Aç oku!

Etrafı dinledim. Dolaşan kimse yoktu. Çantamdan, Taninci Muhiddin'in, Sefir Memduh Şevket'e yazdığı mektubu çıkardım. Bende birkaç çeşit zarf vardı. Muhiddin'inkini ölçtüm. Aynı tip bazıları...

Mektubu semaverin buğusuna tutsam mı? Yazı ya da zarf bozulurdu, bendeki zarflardan birini ve kırmızı mürekkebi kullansam mı?

Gelgelelim eski terbiye ağır bastı. Zaten uyku da ağır basıyordu. Gözkapaklarım kurşun gibiydi. Maceradan vazgeçip derin bir uykuya daldım. Ne kadar da deliksiz uyumuşum! Beynim uğulduyor.

Sabahleyin geç vakit uyandığım zaman, dört beş yataklı odamda Tatar yüzlü köse bir adamın karyolasına bağdaş kurup Rusça gazete okuduğunu gördüm.

Göz hafızam zayıf olmakla beraber, gözüm ısırdı yine... Galiba dün gece sofada çay içenlerin arasında bir görünmüş kaybolmuştu bu... Ya da sokakta rastlamıştım. Besbelli Hazayka, ben uykudayken onu buraya getirmiş. Uyanmamıştım. Oysa uykum da hafiftir.

— Merhaba, delikanlım!

— Merhaba, efendim.

Oooo... Bizim Türkçeyi de konuşuyor. Yarı Azerî kırması, yarı Tatar şivesiyle...

Osmanlıcanın o kadarını «örgeşmişti». (öğrenmişti.)

İkinci söz

— Nicesen? (Nasılsın?)

Azerî'ye kulağım alışmıştı. Cevap verdim

— Yahşiyem, dedim. Özün nicesin? (Sen nasılsın?)

Birdenbire toparlandım. Sakın pot kırmayayım? Bakû'da bu soru herkese sorulmaz diye Nâzım'la Batum'da dostluk ettiğimiz hâlâ Kadıköy'de dostum olan tüccar Mustafa İmamver-

di kulağımı bükmüştü. Bakû'da, «koçi» ler (kabadayılar) varmış.

— Aliguli nicesen? (Alikulu nasılsın?) diye kendilerine hal hatır sorana fena halde kızabilirlermiş. Pala bıyıklarını titrete titrete :

— Nişööön? (Niçin?) diye insanın üzerine yürüyebilirlermiş meselâ...

Yani : «— Ben ki, koçiyim, benim gibi bir babayiğidin ahvali yahşi olabileceğinden şüphe etmek aklının köşesinden nasıl geçiyor bre adam senin de, kalkmışsın, bana nasılsın diye soruyorsun?» anlamına bir «nişööön».

Kuşak sarkıtmanın bu derecesine hangi şehirde rastlanır?

Ama karşımdaki kösede palabıyık ne arar? Tatlı bakışlıydı. Halinden iyi niyetli olduğu hemen anlaşılıyordu. Gözle kaş arasında ahbap olduk. Şirvan'lı komünist imiş. Yetkili dairelerde iş takibi için Bakû'ya gelmiş. O da benim ne maksatla geldiğimi anlamak istedi. Sefir süferadan, İttihatçılardan, Taninci Muhiddin'den boş yere söz açmayarak İstanbul'dan beri seyahatimizi, Batum'daki hayatımızı, Ahmet Cevat'ın kitaplarını satmak için buraya onun tarafından gönderildiğimi filan hikâye ettim, ben de yatağımda bağdaş kurarak... Halılardan da sözettim.

Dün gece okumaya niyetlendiğim kitabı başucuma bırakmıştım. Bu sosyolojiye dir Fransızca bir eserdi. Köse, yazarına baktı. Burjuva bir yazarın eseri olduğunu söyledi. Yüz buruşturdu.

Sovyet devrimine merak sardığımı öğrenmesi üzerine, aceleyle «paltar» larını (elbisesini) giydi, biraz dışarı çıkıp döndü. Bana Azerî dilinde bir kucak kitap getirip hediye etti. Bunlara, «propaganda neşriyatı» denebilirdi. Ama ben muşamba masanın başına gidip dikkatle okumaya, kenarlarına not almaya başladım. Bu arada iş saatları gelince, sokağa çıkıyor, Ahmet Cevat'ın direktifi gereğince daireleri dolaşıyordum. Git gel oluyordu. Halılar için ise mutlaka Memduh Şevket'in araya girmesi gerekecekti.

Onu da bir iki kere sorup yerinde bulamadım. Vakit öldürmek için elimde kitap şarkvarî kahvelere gidiyordum. Benim Türk olduğumu anlıyorlardı. Gönlümü almak için

Şalon gelir başbaşa(1)
İçinde Nuri paşa
Paşaların paşası
Yaşasın Enver paşa

diye şarkılar söylüyorlardı. Siyasetten, edebiyattan konuşuyorduk. Fuzulî'den söz ediyor, sizin şairiniz, bizim şairimiz diye çekişiyorduk.

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL'LA DOSTLUĞUM

Mümessilliğimize tekrar uğradım. Sefir beyefendiyi görmek istemem üzerine, memurlar kim olduğumu sordular. Adımı öğrenince gözlerinde büyük bir ilgi belirdi. İçeri seğirttiler, dışarı seğirttiler. Bir süre bekletildim. Sonra buyurtuldum.

Memduh Şevket, beni yazı masasmın arkasmda, ayakta kabul etti. Masanın üzerinde koca bir tabanca duruyordu. Duvar köşesinde dayalı bir de tüfek vardı. Benim girdiğim kapının karşısındaki başka bir kapı aralıktı. Orada da bir gölge kımıldıyordu. Bizi kim bilir, nasıl birer anarşist diye raporlamışlar ki, Rus tarihindeki Nihilist'leri de çok iyi bilen ve bana sonra tatlı tatlı anlatan bu hayali çok geniş meşhur hikâyeci Memduh Şevket (Esendal), ziyaretimin sebebini kötü nedenlerle yorumlamış olacaktı.

Kilom kilosunun yarısı, sıska halimle, İstanbul aile çocuğu tavrımla, bir de o zamanki âdetimiz gereği efendice temennamla içeri girince, betinde benzinde normalleşme oldu.

Taninci Muhiddin'in kırmızı mürekkepli mektubunu kendisine sundum. Beni masasının önündeki geniş koltuklardan birine oturttu. Kendi de bürosunun arkasındaki yerini aldı.

Zile bastı.

Giren hademeye

— Kaldırın şunları, diyerek silâhları işaret etti.

Silâhları kaldırdılar. Beş dakika sonra mı diyeyim, on dakika sonra mı diyeyim, can ciğer ahbap oluverdik. Bolu'daki

(1) Şalon, marşandiz.

ulûm-u diniye muallimi Ziya efendiden ona bilgiler verdim. Kayınpederiydi. Meğer İstanbul'daki karısı ile annem de ahbapmışlar. Bu da meydana çıktı. Nitekim 1927'lerde, Kalamış'taki evimizde bayan Esendal ile sık sık görüşürdük. Birbirimize hatıralarımızı anlattık.

Memduh Şevket, billûr bardaklarda nefis çay içmek meraklısıydı. İkram etti durdu ama, manevî ikramları daha aşkın taşkındı. Bakû'da bulunduğum günler, ne zaman istersem kendisini ziyaret edebileceğimi söyledi. Gittim geldim. Divan edebiyatından fazla halk şiirlerine merakı vardı. Hafızası da genişti.

Bir gün beni yoklamış olacak Odada yalnız bırakıp çıktı. Masasının üzerinde bir takım kâğıtlar ve zarflar açık ve yayılmış duruyordu. Gizli oldukları «çifte ay» larından, «üçlü ay» larından belli evrak... Yan gözle şöyle bir baktım. Benim de aklıma bir halk türküsü geldi :

Üçten beşten senden geride kalan değilem!

Eski İttihatçılardan ve Kemalistlerden bazıları hamiyeti, namusu ve yurtseverliği kendilerine has sanılırlar, bre hohoy!

Odada tek başıma edepli, terbiyeli aile çocuğu tavrıyle oturdum. Nâmahreme göz kaydırmayarak...

Memduh Şevket, Rus tarihini ve edebiyatını iyi biliyordu. Hele, Lev Tolstoy'un âşığıydı. Ben de ona, —kendi manzumelerime cesaret edemiyordum ama— Nâzım'ın eski ve yeni şiirlerini, Nâzım edasıyle okuyordum. Büyük bir ilgiyle dinliyordu.

Kafkasya'ya geliş sebebimizi anlatmıştım. Samimiyetimize inanmıştı. Bizi yolumuzdan çevirmek için en ufak bir telkinde bulunmadı. Yalnız kendi görüşlerini anlatıyordu. Sonradan C.H.P.'nin Genel Sekreterliğini yapan bu zatın, büyük sanayie değil, küçük sanatlara dayanan bir Türk ekonomisi kurmak öğütleri ilgililerce bilinir. Bana o günlerde de hep bunları anlattı.

Birlikte sokaklara çıktık. Yürüyüşler yaptık. Ahmet Cevat'ın halıları meselesini ara sıra çıtlatıyordum. Onun da, bu konuya karşı davranışı Tiflis'teki meslektaşınınkinden başka türlü değildi.

Fakat bir gün :

— Sırf sizin hatırınız için teşebbüs ettim. Bir hafta on güne kadar müspet netice alırız belki, dedi.

Okul kitapları işi de sürüncemeye girmişti. Bundan ötürü Bakû'da epey daha kalacaktım. Altınlardan henüz birini eritmiştim, öbürlerini yeni bozdurmuştum(1).

Boyuna siyah havyar yiyordum. «Ne lüks!» demeyiniz! Bir Türk işçisi, mütareke Türkiye'sindeki güç hayatını, Azerbaycan'lıya anlatmak için : «— Sabah kahvaltısında, öğle yemeğinde, akşam yemeğinde hep zeytin, hep zeytin,» demiş. Bakû'lunun gözleri dışarı uğramış : «— Demek, size o kadar çok para veriyorlar?» demiş. Çünkü o iklim zeytin bölgesinden uzaktır. Zeytin ve zeytinyağı fantezinin son kertesidir.

Bakû, havyar yeridir. Havyar peynirden ucuz diye onunla yetiniyorum. Şuram buram da kaşınmadı değil.

ŞAİR «DELEGAT»

Kaşına düşüne, bir akşam üzeri, elimde havyar paketi (Evvelminci Savyet İvi)'ne geldim ki, bizim köse hop oturuyor, hop kalkıyor :

— Özün neylemişsen, neylemişsen... Ey pedersuhte! dedi.

«Pedersuhte» Farsça hafif bir küfürdür. Azerîler «atası yanık» diye de bunu tercüme ederler. Merakım, küfüre küfürle karşılık vermemi önledi.

— Özüm neylemişem, men ölüm? dedim.

«Men ölüm», «rica ederim» demektir.

Meğer bu köse, benim sırrıma ermek isteyen yerli teşkilâtçı memur konulmuş odama... Uslu uslu kitap okumama, kendisiyle tatlı tatlı konuşmama kapılıp raporları lehimde vermiş köse... Gelgelelim onun değerlendirişi kim bilir kimlerin raporlarıyle çelişmiş, çatışmış. Onlar : «— Sefirlerle görüşüyor. Sonra sefaretlerden çıkıp Sovyet resmî dairelerini dolaşıyor. Padişahçı kitapları sosyalist mekteplere sürmek istiyor. Kahvelerde Fuzulî'yi bahane ederek yerli halka uluorta Pan - Türkist

(1) Altını gizlice ne şekilde bozduracağımı da Ahmet Cevat öğretmişti. Altın alım satımı elbette yasaktı.

propagandası yapıyor. Enver paşa şarkısı söyletiyor.» gibisine beni tepetaklak edecek ve dış manzaraya göre gerçekmiş etkisini uyandıracak raporlar vermişler.

Köse omuzumu okşadı

— Men seni bilirem. Sende yamanlık yohti. (Sende kötülük yoktur) dedi.

Merak ettim

— Pes harden bilirsen?(1) (Peki nereden bilirsin?)

— Men hemmisini bilirem. Gulag as ede (Dinle bakalım.)

Beni hemen ertesi sabah otomobile bindirip bir «zavod» a (fabrikaya) götürecekmiş. Meğer şehirde uluslararası bir kongre varmış. Dünyanın her yanından renk renk, ırk ırk delegeler gelmiş. Ben delege değilmişim ama, Türkiye'den gelme şair olarak yine de konuşabilirmişim kürsüden... Görsünlermiş aleyhime rapor veren keratalar...

Çocukluğumda ve ilk gençliğimde epey kekemeydim. Köse'ye bu özrümü anlattım, ama dinletemedim. Beni ertesi gün tanımadığım adamlarla açık bir otomobile koydular. İsmini rüzgârdan alan Bakû'nun (Bad-ı kûbe) dışına çıkardılar. Bir yaman esiyor rüzgâr, bir dehşet kesiyor. «— Yaman esiyor be kara yel yaman!» Hayatımda bu kadar üşüdüğümü bilmiyorum. «Şu otomobilden atlasam da, parçalansam, kurtulsam» diye aklımdan geçti. İlkbahar sonu olmakla beraber belki tesadüfen o gün bu kadar soğuktu.

Vara vara bir «nööööt» çıkarma merkezine vardık. Servi ormanına benzeyen petrol kuruluşları... Bazılarından fışkırmalar görülüyor, doğal olarak... Bunlara «fontan» diyorlar. Kuruluşlarda binlerce işçi çalışırmış. Tiyatroya benzer koca bir hangarda toplandık. Yetmiş iki buçuk milletten konuşmacılar sırayla öttüler. Kendi dilleriyle konuşup çok alkışlandılar ama, benim «Osmanlı» diye tanıtılmam üzerine alkış sesinden az daha hangar havalanıp uçacaktı.

---

(1) İleride bahsedeceğim aziz dostum, Alimof'un yıllar sonra anlattığına göre, Köse ilk gece beni çayın içine konulan bir ilâçla uyutmuş. Tevekkeli o baş ağrıları! Taninci Muhiddin'in Memduh Şevket'e yazdığı mektup dahil, evrakımı bir güzel açıp okumuş, kapatmış. Kendi defterimdeki yazılara dayanıp saflığıma, samimiliğime inanmış.

Öyle bir cesaret geldi ki, ne çekingenliğim, ne kekemeliğim kaldı. Sesim de ne gürmüş maaşallah!

Bir Azerî şarkıcı kendini şöyle anlatırmış «— Sesimi salıram, salıram. Gulah asıram. Yahşi gelir.»

Mene de yahşi gelüptü özümün sesim. İlk defa binlerce insana hitabediyordum.

Kendilerine Türkiye'den selâm tapşırdım. (Şiddetli alkışlar). Millî mücadelemiz var, dedim. (Şiddetli alkışlar.) Mustafa Kemal'le Lenin dosttur, dedim. (Şiddetli alkışlar.) Savaşımızda Sovyetler'in yardımını görüyoruz, dedim. (Şiddetli alkışlar.) Emperyalizmin kölesi olamayız, dedim. (Şiddetli alkışlar.) Hür yaşayacağız, dedim. (Şiddetli, çok şiddetli alkışlar.)

Kelimeleri Azerî kırması kullanmıyordum. Düpedüz Osmanlı Türkçesi konuştuğumdan, etkim daha büyük oluyordu. Bazı cümlelerimi anlamadıkları kesindi. Buna rağmen şiddetle alkışlıyorlardı.

Sözüm bitince ve alkışların arkası kesilince, köse memnun yanıma yaklaştı

— Poh yemiş özüne yaman kişi diyen çöppeğin oğulları, dedi. Sen lap yahşi danışırsan... Seni Prizidyum fahrî delegat eylemiştir. Sabah olanda Tiflis'e giderek. Camadanını hazır eylesen bu gice... Al kartuşkaları... Bûler yataklı vagon için, bûler Orient Oteldeki komnata için...

Tercümesi «Halt etmiş sana fena adam diyen köpoğlular. Sen çok iyi sözler söylüyorsun. Başkanlık, seni fahrî delege yaptı. Yarın Tiflis'e gidiyoruz. Bavulunu gece hazırla. Al kartlarını... Bunlar yataklı vagon için. Bunlar Orient oteldeki oda için.»

Elime bir sürü evrak tutuşturdu. Aman zaman, yahu, benim Bakû'da işim var.

İtirazlarıma önem vermiyor. Canım, Tiflis'teki toplantı üç beş gün sürermiş kemalı... Özel trenle gider, yine özel trenle dönermişim, Bakû'ya... Kitaplar mı satacakmışım, halılar mı alacakmışım, işimi sonra görürmüşüm.

Eh, zaten Memduh Şevket'e göre de, Maarif Komiserliği Müsteşarına göre de işlerim bir hafta on gün sürüncemede... Sabah akşam havyar yemekten kurtulurum. Tiflis'e gidersem.

Kafileye katıldım. Orijinalliği olmayan bir durum. Başka memleketlerde de kongrelere delege olmuşumdur. Aradaki fark

şu ki, Türk asıllı bazı kimseler benim hangardaki nutkumu dinlemişler, kompartımanıma misafir geldiler. Bana hoş görünmek için «Kâtibim» şarkısını söylediler.

Rusya'nın her tarafından bu «Kâtibim» bir tür yarı resmî Osmanlı marşı gibiydi. Ama, güftesinde az çok değişiklik olmuştu. Nitekim «nööööt» hangarında da folklor gösterileri yapılmıştı dün gece, orada da aynı şarkıyı söylemişlerdi bana. Ve ileriki tarihlerde Kazakistan'lara kadar gittim. Osmanlı olduğumu öğrenir öğrenmez hemen «Kâtibim...» güftesi bizimki gibi başlıyor, alt yanı değiştiriliyor.

Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur,
Kâtibimin setresi uzun, eteği çamur.
Aman aman amman, aman aman amman, aman aman amman dur!
Millet-i İslâmiyanın hali yamandur...

Bu son mısra üzerine gözler sulanıyordu. Kirpikler parmak, yahut başörtü ucuyle hafifçe siliniyordu. Müslüman halkların geri kalışı dünyanın her yerinde olduğu gibi, Çar Rusya'sında da üzücü bir olaydı. İlerici yazarlar Azerbaycan'da ve başka taraflarda dindaşları uyarmak, uyandırmak için çok savaşmışlardı. Bu üslûpta bir duygusallık 1921 ve 1922'lerde hâlâ o çırpınışın devamıydı. İşte böyle Müslüman delegatlar da «Millet-i İslâmiyan»ın hali yamanlıktan yahşiliğe dönsün istiyorlardı. Tevfik Fikret'in : «— Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden» mısraındaki duyguyu belirtmiş oluyorlardı.

Geceleyin kompartımanda yalnız kalınca yatağıma yattım. Batum'da bıraktığım arkadaşları düşündüm. Ahmet Cevat beni burada bilse, kekâ halimi görse, işlerini yüzüstü bıraktığımı sanıp sosyal aileye ihanet ettiğime hükmedecek. Nâzım, (Evvelminci Savyet İv'indeki) adresimi bildiği için şu koskoca dünya yuvarlağında yerimi tespit etmiş, içi rahat uyuyordur. Halbuki ben, ah ne ettim! Şu delegatlara takılıp güz yaprağı misali, bu sefer de Doğu'dan Batı'ya uçmakla yanlış bir iş yapıyorum galiba?

Uykum kaçtı. Vicdan azabı çektim. Artık derlenmeli, toplanmalı diye karar verdim. Düzenli bir yaşanım çizgisi izlemeli. Zikzaklamak elverir. Hele bir Bakû'ya döneyim, hele

bir oradaki işleri düzene sokayım, sonra Batum'da Nâzım'ı bulayım, onu karşıma alacağım :

— Dinle arkadaş, diyeceğim. Sosyal aile filan diyerekten padişahçı sayfaları koparılmış kitapların ticareti bizim neyimize? Müsadereli halıların sefir süfera iltimasıyle kurtarılması bizim neyimize? Biz gayemizi kaybetmeyelim. Aklımızı başımıza toplayalım. Yahu, biz bu diyara niçin geldik? Halbuki kaç aydır, Kafkasya'da siftinip duruyoruz. Hani tahsil nerede kaldı? Mevsim ilerledi. Bir çaresini bulup Moskova'yı boylayalım.

Bu gece delegatlar trende konuşuyorlardı: Rusya ortalarında, Kafkasya ile Moskova'nın arada ve bu hattın Doğusunda açlığın pek berbat geliştiğini milyonlarla insanın köyleri, kasabaları terkettiklerini anlatıyorlardı. Neyse yine bu Kafkasya bollukmuş. Ama Nâzım'la benim Kafkasya'da işimiz ne?

Arkadaşıma diyecektim ki

— O kadar kilometrelik açlık bölgesi üzerinden yaya gidemeyiz ama, bir «Maksim Gorki yolculuğunu» tertipleyemez miyiz?

Bu, bir terimdi.

Rus yazarı Maksim Gorki, çocukluğunda trenlerin altlarına saklanarak eyaletlerden eyaletlere serserice bedava gidermiş. Vagon altındaki kaçak yolculuklara o hatıradan ötürü bu ad veriliyordu.

Zihnimde türlü planlar geliştiriyordum. İstasyonlarda durdukça platformlara iniyor, vagon altlarını iyice gözden geçiriyordum. Yolcu biniş ve inişlerindeki kontrolü, kontrol ediyordum. Hay Allah müstahakkını versin! Ara yerde şu açlık bölgesi olmasa...

Özel trenin rahat kompartımanında Tiflis'i buldum.

BÜYÜK SÜRPRİZ

Otomobiller hazır. Dörder beşer ayrılırken köse ile aynı arabaya düştük. Yine kürsüye çıkıp çıkmayacağımı sordum. Delegat değil miyim, elbet çıkacakmışım. Peki ne söyleyeceğim?

— Zattan zuttan danışırsan, dedi.

Yani, şundan bundan konuşursun.

Güzel erkeklerle güzel kadınlarla kaynaşan Gürcistan başşehrinin cennet örneği dekoru ortasından geçip gene o hatıralar kumkuması Orient Otelinin kapısına dayandık. «— Nâzım beni burada hayal etse ne şaşar!» dememe kalmadı.

O hayal etse derken ben mi hayal görüyorum? Bir de baktım, otelin kapısından Nâzım'ın koca kalpağı çıktı. Altında da kendi...

— Nâzım! diye haykırdım.

— Vâlâ, diye seğirtti. Nereden duydun? Nasıl geldin buraya? dedi.

— Asıl sen söyle Ne arıyorsun burada? demedim.

Demedim. Çünkü aklımdan geçiverdi ki, ben Batum'da değilim diye canı sıkılmış sosyal aile ortasında bizimkinin, patates soymaktan illâllah! Bir bahane yaratmış olacak. Trene atladığı gibi Nüzhet'i görmek için Tiflis'in Orient Oteline dayanmış olacak.

Nâzım boynuma sarıldı. İki yanağımdan öptü

— Şükür geldiğine! dedi. Şükür duyduğuna!

Neyi duymuşum? Sormama kalmadı. Elli metre kadar ötelerde, caddenin geniş kaldırımlarında bizim sosyal ailenin öbür üyeleri de fıstıkî makam göründüler. Vitrinlere bakarcasına sallana salına yürüyorlardı. Onlar beni henüz farketmemişlerdi. Ama ben görüyorum. Gözlerimle görüyorum. İşte Ahmet Cevat! İşte Aydemir diye andığımız Şevket Süreyya! İşte yeni evlendiği Leman!... İşte Ahmet Cevat'ın sarsak Yahudi kâtibi Şimon... Daldı mı ağzı açılır, salyaları akardı. Şimon'un böyle elden düşmesi görülmemiştir.

Nâzım

— Şükür geldiğine, diye tekrarladı. Ben de seni koskoca Bakû'da nasıl bulacağız diye düşünüyordum. Ya bulamazsak da tren tarifesi aksarsa diye ödüm kopuyordu.

— Peki siz böyle cumbur cemaat Bakû'ya mı?

— Bakû'da işimiz ne? Moskova'ya yahu, Moskova'ya... Tahsile gidiyoruz, tahsile... Bilmiyor muydun? Bilmiyorsan burada işin ne?

Pat pat omuzuma vuruyor, beni tekrar tekrar kucaklıyordu. İstanbul'da püskülsüz fesini heyecanla yere çaldığı gibi,

Mahmut Şevket paşa külâhını havaya hop diye fırlatıyor, yakalıyor, başına giyiyordu.

Sıtma görmemiş sesiyle kalabalıklar üzerinden sosyal ailemize haykırdı :

— Heeey, buraya bakın, buraya!

Onlar da beni otel kapısından delegat kalabalığının ortasında seçince koşuştular. Elime koluma boynuma sarıldılar. Allah mı, şeytan mı, tesadüf mü, felek mi, kim yardım etti de bizi burada buluşturduysa, ona bin kere teşekkür borçluydum. Zira meselâ şu kongre Tiflis'te değil, başka şehirde toplansaydı, ben de uyup Bakû'dan onlara takılsaydım ve sosyal aile ben Bakû'dayım sanısıyle yola çıksaydı, ayıkla pirincin taşını!

Nâzım, kaşlarını çatıyordu

— O takdirde onlar gider, ben seni Bakû'da (Evvelminci Sovyet İv) inde beklerdim, diyordu.

Yeni durumumuzu anlattılar : Moskova'daki Şarkıyat Enstitüsü (Vostokovedenye), Kafkas dağlarının güneyinde Sovyetler'in en yüksek kişiliği olan Orjenikitze'den Türkçe profesör istemiş. Osmanlıcayı yarım yamalak bilen bir Azerî yerine, Türkiye maarifine okul kitapları yazmış Ahmet Cevat'ın atanması uygun görülmüş. O da, sosyal ailesinde tahsile muhtaç gençler bulunduğunu ileri sürmüş. Babacan bir zat olan Orjenikitze, Gürcülere has bir hoş görürlükle «— Olur olur, hay hay, katso,» deyivermiş(1). Bir kâğıt koparıp iki üç kelime karalamış üzerine... Sunmuş Ahmet Cevat'a... Kâtipler muameleyi yürütürken, bir Yahudi'nin öbür Yahudi'ye iltiması olmuş galiba, Şimon'un da adını araya karıştırıvermişler. Biletler ona da çıkmış. Şimon yarı yolda inecek, ailesinin bulunduğu Kiyef'e gidecek. Bundan dolayı mutlu ama, etekleri nin asıl zil çalışı, dünya gözüyle Orjenikitze'yi görmüş olmasındandı. Bütün ünlü kişilerin âşığıydı Şimon... Lenin'i görmüş, Troçki'yi görmüş, Stalin'i, Kameniyef'i, Zinovyef'i görmek için saatlarca kuyruğa girmiş kongre kapılarında... Şimdi anafordan Orjenikitze'yi görmüş bulunuyor, Ahmet Cevat sayesinde. Nasıl mutlu olmasın? Hem onunla konuşmuş. Evrakı imzala-

(1) Katso, Gürcüce : Yahu, be adam, demektir.

tırken elini sıkmış. O Yahudi jargonuyle bunu bana anlatıyor, ben de Almanca tebrik ediyordum.

Köseyi bulup durumu söyledim. Son derece şaşırdı. İtiraza kalktı. Delegatlık ödevimi yerine getirmeden nasıl olur?

— Orjenikitze'den prikaz gelgen, dedim. (Yani, emir geldi.)

Akar sular durdu.

AÇLIK BÖLGESİNDEN GEÇİŞ

Gerçi delegat trenindeki gibi rahat gitmeyecektik. Halka ayrılmış trende bize yolculuk sağlanmış. Ahmet Cevat'ın grubu olarak... Moskova okullarından bir uygununa, tahsil seviyemize göre yerleştirilmemiz ve buyrultuya yakınlaşma sağlamış! Orjenikitze, Stalin'in arkadaşıymış. Bir dediği iki edilmezdi. Güven altındaydık.

Böylece sosyal ailemiz sevinçten sıçrıyordu. Çifte sevinçten... Bana da kavuştuklarından. Ahmet Cevat neden sonra sordu

— Kitap işi?

— Sürüncemede kaldı, hoca.

— Aldırma artık. Ne olursa olsun kitaplar... Ya, peki halılar?

— Memduh Şevket'in gönlünü ettim. Bir hafta on gün içinde sonuca bağlayacağını umuyordu.

Hoca biraz bocaladı

— Halılar için de programımızı bozamayız. Biz burada trene biner, Bakû'da inmeksizin yola devam ederiz. Benim Bakû'da başka dostlarım var. Tren orada altı saat bekleyecek. Şimon'la haber gönderirim kendilerine. Onlar vasıtasıyle takibederim halı işini...

Artırdığım üç altından sonuncusunu Ahmet Cevat'a verdim. O başka altınlarının da üstüne katıp sermayeleştirdi, karaborsada bozdurarak... Tüccar kafalıydı. Moskova'da el altından sürüleceğini öğrendiği bazı mallar aldı. Bu arada bir sandık portakal örneğin. Kafkasya'da bir tanesi kaç paraysa, Moskova'da yirmi misliymiş. Başkent'e varınca, bunları satmak istedi. Portakal değil, turunç oldukları anlaşıldı. Hoca'nın tüc-

carlığı da bu kadar. Ama talih pırıl pırıl... Meğer turunç piyasası portakalınkinden yüksekmiş.

Meşhur halılarından birkaçını kurtarabilmiş, yanında gezdirirdi. Birine turunç sandığını sardı. Bir ambalaj dolusu da kesme şeker almıştı. Onu da yine elkonmaktan kurtarılmış bir halısına sardı ama, iyice denk edemedi. Hah küçük ip kısa geldi.

Böylece bazı eşyalarımızı Moskova'da teslim alınmak üzere furgona verdi Şimon... İyice aklımdadır. Vagona almak üzere altı bavulumuz kaldı. Yolcunun beraberinde götürmesi için o kadar kiloya izin varmış. Bu altı bavul, özellikle Şevket Süreyya ile eşi Leman'a aitti. Yeni gelin Leman kardeşimizin göz nuru ve can yongası çeyizleri bu bavulların en yenisinde, en güzelindeydi. Katiyen gözden ırağ etmiyordu.

Tiflis'ten böylece ayrıldık. Taninci Muhiddin'i, Nâzım'ın sevgilisi ve müstakbel karısı Nüzhet'i ardımızda bırakmıştık. Hazin vedalaşmalardan sonra...

Şimon, ağzı açık sağa sola seğirtmiş, bütün muameleleri bitirip bizi henüz yolcu girmemiş boş vagona yerleştirmişti. Kanapeler tahta ama, eh fena değil. Üç kişi yanyana oturacak şekilde numaralı. Gece olunca sırt dayanan yerden bir ranza açılacak, en tepedeki raftan eşyalar yere alınacak. Yolcuların hepsi yatabileceklerdi. Çünkü bu trenler uzak mesafeler için yapılmıştı. Vagonların işleme alanı Sibiryaya kadar.

Rusya'nın trenleri başka noktalarda da her memleketinkine benzemez. Aykırılık raylarda da vardır. Eğer Almanlar ülkeyi istilâya kalkarlarsa, kendi araçlarını kullanmasınlar diye Çarlık, ray aralarını beynelmilel standarttan geniş tutmuş. (Hoş sonra Almanlar, kendi trenlerini bu raylara sokmak için tekerleklerini daralır, genişler biçimde yapmışlar.)

Hoca, bize bu bilgileri verdiği sırada, giriş kapıları açıldı ki, medet Allah! Trene hürya... Oturduğumuz üç kişilik yerlerde bizi sıkıştırdılar. Bu da yetmedi. Üst ranzaya tırmandılar. Tepelerden ayaklar sallandı. Oturup ayak sallandıranların arkasına, yeni yolcular balıklama dalıp uzandı. Halkın ardı arkası kesilmiyordu. Daha sonraki dalga, kavga döğüş, sırtımızı dayadığımız orta ranzayı da bize açtırdı. Yalnız bizimkinde değil tabiî... Bütün kompartımanlarda aynı durum. Bu ranzalardan da iskarpinler, postallar, çizmeler burnumuza doğru

sallandı. Ve bu ranzanın da arkasına balıklama girip uzandılar.

Kalabalık nüfuslu memleket... Dış savaşlar, iç savaşlar genel hizmetleri alt üst etmiş, neylersin.

Yeni bir dalga belirdi. Bu gelenler de koridorları ıskarça doldurduktan başka, oturmaya özgü sıraların arasına, ikinci mevki tramvaylardaki gibi doluştular. Biletçi olsa destur deyip geçemeyecekti. Öyle ki, karşımda oturan arkadaşların yüzünü göremiyordum. Leman, ayılmalar bayılmalar geçiriyordu. Ahmet Cevat, filozofça sakalını sıvazlıyordu.

— Batum'daki otelimizde, rahata alış hoca, diye öğüt verirdiniz bana. Ya alışsaydım rahata?

Tren, henüz ilk istasyondayken böyle alabildiğine dolmuştu. Ara istasyonlardan binenler caba... Maxim Gorki usulü yolculuk edenler de cabanın cabası...

Bir aralık Nâzım, başını pencereden uzattı

— Vagonların damlarına da çıkıyorlar. Biz de oraya mı gitsek? dedi.

Şevket Süreyya ile Hoca'nın coğrafyaları kuvvetli. Düz araziye varmadan sakın ha! Çıkmamalıymışız. Rusya'nın düzlüğüne ulaşınca bir denermişiz bakalım.

Birbirimizin omuzuna dayanıp uyuklayarak yol alıyorduk. Bu yolculuk böylece on bir gün sürecekti.

Bakû'ya vardığımızda, burada altı saat kalacağımızı iyice araştırdıktan sonra, Şimon, hocanın kendisine verdiği mektubu alıp seğirtti.

Ahmet Cevat'ın Bakû'da bulunan Amerikalılar arasında dostları varmış. Bu mektubu onlara yazmış. Halıların kurtarılması için, meğer, hoca, bizden habersiz Amerikalıların aracılığını istemiş simgeli imlemeli mektuplaşmalar sonradan da aralarında devam edip, ileride şüphe uyandırmış. Hele Ahmet Cevat Komintern'de görevlendirilince, Çeka'nın dikkati iyice bu konuya çekilmiş. Ahmet Cevat yaman iftiralara uğradığından, az daha felâkete sürükleniyordu halıları yüzünden... Kendisini bu kitapta sözünü ettiğim kıymetli dostumuz Abit Alimof kurtarmıştır. Nice badirelerden bizi de sıyırdığı gibi Abit Alimof...

Sıcak bastırdıkça bastırıyor, vagonların içinde soluk alınmıyor. Ama yolcular artık birbirini tanıdı. Herkes yol arka-

daşının yerini iyice belledi. Biri ihtiyacı için istasyona inince, kimse metazori onun boş yerine sahip çıkamıyor, biraz otursa bile asıl sahibi gelince terbiyeli terbiyeli kalkıp çekiliyordu.

Ben de Nâzım'la bir iki indim. Ayakta çocuklu kadınlar, gebe kadınlar vardı. Yerlerimizi onlara emanet ettik. Pencereden hocaya seslenip

— Biz tepedeyiz, merak etme, dedik.

Tırmandık vagonun üstüne... Orası da dopdolu. Kendimize yer açtık güçlükle... Tekniği var vagon üstünde yolculuğun. Başın lokomotife yönelgin yatmayacaksın. Olur ki uyursun, olur ki salıntıya kapılırsın, yuvarlanırsın. Onun için enlilemesine yatacaksın.

Herkes öyle yapıyordu. Biz de bu kurala uyduk. Bir iki istasyon arası deneme yaptıktan sonra, burada iyice yerleşmeye karar verdik. Battaniyelerimizi de aldık, yerleştik.

Kömür olmadığı için lokomotifler ağır çalışıyordu. Yolcuları ormanlık bölgelerde vagon vagon indirip balta ve hizar dağıtarak nöbetleşe ağaç kestiriyorlar, böylece yakıt sağlayıp bir müddet daha gidiliyor, diye duymuştuk. Odun bitti mi yeni bir duraklama... Rusya'nın Kuzey kısmı tamamen orman olduğu için bu rejim oralarda uygulanıyormuş. Ancak, biz henüz, Hazer'in kıyısını izlemiş, Timurhanşura'yı geçmiş, Rostov'a doğru ilerliyorduk.

Rostov'da tren değiştirilecek. Medet Allah, ne güç iş... Şimon bizimle vedalaştı. Ama son dakikada bir dostluk daha yapıp halkla beraber gar dışına çıkmamamızı, plâtformda beklememizi sağladı. Aktarma olacağımız boş trene, Tiflis'teki gibi yine biz ilk yerleşecektik.

Şimon, kulağımızı büktü

— Dikkat edin ha! Bu şehir dünyanın üç meşhur hırsız şehrinden biridir. Napoli, Pire, ama Rostov daha önce gelir. Gözünüzü açın. Ceplerinizi kollayın. Eşyanızın etrafında da kordon çevirin.

Altı bavulu, plâtforma asfaltın üzerine yığdık. Ahmet Cevat, Şevket Süreyya, Nâzım, Leman, ben başında nöbetçiyiz. Sayıp duruyoruz kıymetli eşyamızı

— Bir, iki, üç, dört, beş, altı, tamam...

Ve yüksek kuramlara dalıyoruz. Toplumun doruğu ile

tabanı arasındaki karşılıklı ilişkilerde liderlerin rolü, v.b... Başlıca konularımızdan biriydi bu... Bavyera proletaryasının sonunda Alman devrimini çıkaracağı, v.b...

Yine sayıyoruz bavulları, tamam...

Ama Lenin demiş ki, v.b... Bak, dinle daha ne demiş, v.b...

Haydi be, Lenin mi söylemiş onu? Karl Marx'ın lafı, v.b...

Yok canım, Engels söylemiş, v.b...

Sayıyoruz bavulları

— Bir, iki, üç, dört, beş, altı, tamam...

Türkiye'nin kaderinde bundan sonra İttihatçıların nasıl rolü olabilir ki, v.b...

— Bir, iki, üç, dört, beş...

Tekrar sayıyoruz, yine beş...

Hep bir ağızdan haykırıştık

— Beş kalmış... Beş... Biri yok... Biri...

Leman kardeşimiz, haklı bir heyecanla feryadı bastı

— Hem de benim çeyiz bavulum... Çeyiz bavulum yok. Yok, gerçekten... Sarı bavul yok...

Hepimiz bakışlarımızla araştırıyoruz, yok işte, yok. Sarı bavul hiç bir yerde görünmüyor. Geçip giden yolcuların elinde renk renk bavullar var. Ama bizim sarı bavul yok. Bu arada bazı küçük trenler gelip kalkmıştı. Yolcuları yanımızda grup grup durarak tekrar yürümüşlerdi. Bizse, kendi bavullarımızı ortamızdan ayırmamıştık. Çepeçevre kuşatmıştık, korumuştuk mallarımızı... Şimdi dört yöne projektör yöneltmiş gibi plâtformda gelip gidenleri tarıyorduk. Leman'ın bavulunu kapmış götüren biri yoktu. Kaçan yoktu. Yolcular normal yürüyüşlerle tanımadığımız bavullarla gidip geliyorlardı, gidiyorlardı.

Rostov'lu hırsızların bu işi nasıl becerebildiğine yıllarca aklımız ermedi. Sonunda hırsızlık tekniğinin ipucunu son yıllarda, bir polis romanı okurken yakaladım. Kapkaççı, altı açık olan katı bir kılıfla yanaşırmış. Dış yönden bakınca sanki bavul. Bu kılıfı, çalmak istediği bavulun üstüne kaşla göz arasında geçiriverirmiş. Hüneri işte bu sihir ve keramette. Sonra apayrı renkteki kılıflı bavulu sakin sakin gözünüzün önünde alıp gidermiş, piposunu tüttürerekten... Siz varın sarı renk bavulunuzu araya durun...

Leman kardeşin derdini avutmaya çabalayarak yeni tre-

nimize yerleştik. Rusya'nın içlerine doğru ilerliyorduk. Amerika ile Türkiye'nin, ya da Avrupa ile Afrika'nın arasında nasıl bir hayat seviyesi farkı varsa, 1922 ortalarında, Kafkasya ile Rusya içlerinin arasında da öyle muazzam hayat seviyesi farkı vardı. Sebebi yalnız iç savaşların, dış savaşların evleri, köyleri yakıp yıkmış olması değildi. Delegatların anlattığı doğruymuş; iş büyütülmemiş, küçültülmüş, Rus iklimini devre devre kasıp kavuran bir kuraklık, devrimi baltalamak ister gibi, o yıl ortalığı kaplamıştı. Toprak dört parmak genişliğinde çatlaklar halindeydi. Bütün dünyayı ilgilendiren bir konuydu bu... Rusya'da 30 milyon insanın aç kalıp ağaç kabuklarını kemirmesi, kökleri, köpekleri, kedileri yemesi, derileri, köseleleri gevelemesi yakın tarihin fecî olaylarından birini oluşturuyordu. Ve açlar, evlerini, köylerini bırakmış, 10 binlik, 100 binlik sürüler halinde şehirlere doğru yaya akıyorlardı. Şehirlerin durumu da berbattı ya... Hiç birinde genel hizmet yok. Ne elektrik, ne su, ne taşıt, ne çarşı, ne pazar... Asfaltlar ve binalar obüs delikleriyle çökmüş, yıkılmıştı. İnsanlar sarı benizli, perişan kılıklı; ot yok, ocak yok...

En şaştığım şeylerden biri, Sovyetlerin, o acıklı durumdan bir nesil içinde kurtularak XX. yüzyıl uygarlığında başa güreşen bir dev devlet olabilişidir. Ne perişanlıktı o...

Trenimiz istasyonlardan birinde durmuştu. Oluk oluk akıp gelen açlar, insanlıktan çıkmış manzaralarıyle, şişmiş karınları, yuvalarından uğramış gözleri, soluk benizleriyle, pıllım pıllım kılık kıyafetleriyle parmaklıklara dayanmış bizi seyrediyorlardı. Sayıları trendekilerden üç beş misli fazlaydı. Kafkasya'dan getirilmiş karpuzlarını yiyenler kabuklarını plâtforma fırlattıkça açlar sürü halinde koşuşuyor, aralarında savaşıp kabuğu kapmak, yemek istiyorlardı. Onlar birbirlerini tanımıyorlardı. Tabiî bizleri de tanımıyorlardı. Fakat, aç olanları ayrı bir millet, kendi seviyelerinde insanlar sayıyorlardı. Açlık, zihniyetlerini öyle hırpalamış, öyle yoğurmuştu. Birbirlerinin lokmasını kapmak hakkını kendilerinde buluyorlardı. Ama biz trene binmiş, yemek çıkınlarıyle, sepetleriyle bezenmiş toklar, nazarlarında bambaşka bir sınıftık. Bize saldırmak hakkını kendilerinde bulmuyorlardı. Oysa tren yürümüyor, duruyor. İçeri bir hürya etseler, Ahmet Cevat'ın ambalajında bir tek şeker kalmaz. Heybeler, torbalar gözle kaş arasında yok olur.

Ömür boyu gördüğüm manzaraların en korkuncuydu belki de bu... Korkunçluğu, açlık, sefalet yüzünden bir sınıf zihniyetinin doğuverişiydi zavallı insanlar arasında...

Bu manzara Nâzım'ı da dehşete salmıştı. Meşhur Açlar şiiri, sonradan bu etki ile yazılmıştı.

HARKOV'DA KAYBOLDUM

Rusya'da mevsimler ikiye ayrılmıştır. Kar yağar soğuk olur. Kar kalkar sıcak basar. Şimdi sıcak devrede olduğumuz için hep trenin üstünde gidebiliyorduk. Böylece bir gece yarısı Harkov'a vardık. Burada da tren değiştirecektik. Ne zaman hareket edeceğimizi sorduk. Daha ertesi günmüş. Öyleyse bir yerde yatmak üzere tertibat almalı. Eşyalarımızı Nâzım'la Aydemir ailesi istasyonda bekledi. Ben Ahmet Cevat'la otel aramaya çıktım.

Hoca, dedi ki

— Geçtiğimiz yollara dikkat et. Ben otelde kalacağım, sen geri dönüp istasyondan arkadaşları getireceksin.

Gökte bir yarım ay parlıyor, kenti yalnız o aydınlatıyordu. Sokaklarda hiç bir tekerlek dönmüyor, tek tük yayalar geçiyordu. Belki de bu, saatın çok ilerlemiş oluşundandı. Köşe başlarını sapınca, kulelere, kiliselere kendimce nişan koyuyordum. Zihnim bu şehre dair dinlediğim hikâyelerle doluydu.

Meselâ, köylüler namına anarşistçe devrimler serisi tertiplemiş burada Mahno isimli lider. Yeşil ordu diye bir ordu kurmuş. Şehri birçok kez, Kızılordudan geri almış. Bir seferinde, muhteşem bir geçit resmi yaptırmış meydanda. Ele geçirdiği tek Ford otomobili bozuk olduğundan, otomobile dört at koşturmuş. Törende içine Neron gibi kurulmuş. Sonra da Mahno, devrimin dalgaları içinde erimiş gitmiş.

Ben de bu dalgalar arasında yuvarlanıyordum. Hocanın yanı sıra, asfalttaki çamurlu çukurlara bata çıka ta nerelerde külüstür bir otele vardık. Ahmet Cevat yer peyledi. Çok yorgundu. Bir koltuğa yığıldı. Arkadaşları gidip getirmek önceden de anlaştığımız gibi bana düştü.

Bütün dikkatimi toplayıp gerisin geri yürümeye başladım. Hah işte, şu çan kulesinin yanından geçmiştim. Buradan sağa

sapılacak. Küçük köprüyü buldum. Geçtim köprüyü... Kocaman bir duvarın yanma vardım. Sanki kale duvarı... Keskin bir düdük sesi... O da ne?

Devrin karikatürlerinde görüldüğü gibi sivri külahlı bir Bolşevik askeri. Süngüsü de var. Elini kolunu sallıyor, öte tarafa yürümemi bana haykırıyor. Peki ama biz buradan geçmemiştik. Geri dönüyorum. Karanlık şehirde dolaşıyorum, dolaşıyorum tek başıma, hayalet gibi... İşte yine köprü, yine çan kulesi... Yönümü şavulluyorum, dönüp dolaşıyorum, canına yandığımın yine o yüksek duvar. Yine düdük sesi... Yine külahlı tavarişin haykırışı...

Sendeliyorum, cop, yarı belime kadar bir çukura düşüyorum asfaltta. Bir obüs deliğine... Ya da ona benzer bir harp yarasının içine... Yine gerisin geri... Yine kule, yine köprü, yine duvar, yine düdük... Kâbusta gibi bir hal...

Artık bilmem; bir saat mı, iki saat mı, deli gibi dolaştım. Tam anlamıyla paniğe uğradım. Bu devrimler harabesi, bu kıtlık diyarı, bu dil bilmezlik... Sonra bu karanlık, bu yarım ay, bu yalnızlık, bu yorgunluk...

Sesimin bütün gücüyle bağırıyorum anlamsızca

— Nâzıuım! Nâzınım!

Anlamsızca elbette... Çünkü otelden de, istasyondan da herhalde çok uzaktaydım.

Sonunda, gecenin sessizliği ortasında ta uzaklardan ismimin haykırıldığını duydum. Ben dönmeyince Ahmet Cevat merak edip istasyona gitmiş arkadaşları ve eşyaları getirmiş. Otele yerleşmişler ve avcı hattına yayılmışlar. Paniğe uğrayıp bağırmam sayesinde, bu ıssız kentte sesimi duyup imdadıma koşmuşlar.

Yolculuğumuz Kiyev üzerinden devam etti. Bu kiliseler kentinde de bir lâmelif çevirdikten sonra yine aktarma trenine bindik. Moskova'ya vardık. Yolculuğumuzun yalnız tren kısmı tam onbir gün sürmüştü. Eşyalarımızı bir hamalın el arabasına koyduk. Hamalın peşine düştük.

— Adres?

— Lux Oteli.

Ne lüks... Ne lüks bizimkisi.

MOSKOVA'NIN MERKEZİNDE

Kızıl Meydan'ın bulunduğu yönden Puşkin'in heykeline doğru yokuş yukarı çıkan Tverskaya caddesi, eski Moskova'nın Beyoğlu İstiklâl caddesine benzer bir ticaret merkeziymiş ama, şimdi ticaret «hiç aramayın» dedirtecek kadar sönüktü. Mağazalar, az çeşit mal satan kooperatifler haline sokulmuştu. (Bir istisnasını gördüm. İslenmiş, tuzlanmış mezelik balıkları satan bir kuruluş. Benzerine Batı Avrupa'nın bile hiç bir yerinde rastlamadım. Çünkü Rusya'nın balıkları eşsizdir. Ancak bu kuruluş biz gittikten bir süre sonra açılmıştı.)

Eski mağazalardan kimi de, propaganda afişleri sergileyen kurullar olmuş. Koca vitrinin bir kısmı terkedilmiş duruyor. İçlerine sadece Lenin ve Troçki'nin resimleri karşılıklı oturtulmuş. Tepelerinde bir yelpaze sakallı ile bir uzun sakallı. Kim oldukları malum Marx ve Engels. Ekonomik hareketin canlanacağı tarihlere epey yıllar gerekiyordu. Gerçi biz birkaç ay geçmeden de oldukça depreşme gördük.

Pek geniş olmayan Tverskaya caddesi kalabalık yoğunluğu bakımından başkentte şampiyon.

Bizim indiğimiz Lux Otel, Tverskaya caddesinde... Sahipleri tarafından terkedilmiş bankalar da bunun üzerinde... Bizim gireceğimiz üniversitenin iki binası yine bu caddede. Öbür binalarımız da Tverskaya'nın çevresinde... Puşkin heykelini merkez alırsanız, Moskova'daki ömrümüzün büyük kısmı, bu semtin çeşitli binalarında geçmiştir. Puşkin heykeli karşısındaki ve rahibelere ait olan Strastnoy Manastırı dahil...

Tverskaya'ya kıyasla on misli geniş bulvarlar vardı gerçi her tarafta... Bulvarların iki yanları cadde... Ortalarında parmaklık içinde uzunlamasına parklar. Bunlardan tekerlek geçmez. Parklarda ancak yayalar için ve atlılar için yollar vardır. Satış kulübeleri, çocuk bahçeleri, ulu ağaçlar, gazinolar... Bulvarların yanlarındaki caddeler tek yönlü. Birinden seslenseniz öbüründen duyulmaz. Ve birinden öbürü seçilmez. Öylesine genişlik... Moskova hep bu tip bulvarlarla örtülüydü. Şimdi, filmlerde, dergilerde gök tırmalayan çok katlı yapılar görüyoruz. Bizim öğrencilik devrimizde, binalar daha çok yayvan ve bahçeler ortasmdaydı.

Ve soğan biçimli, altın yaldızlı kubbelerle, çeşit çeşit inceli kalınlı ses çıkaran çanlarıyle kiliseler, kiliseler... Köşe başlarında Meryem tasvirleri... İşte Moskova...

Lux Otelle üniversitemizin tüm yapıları, bizim o tarihte yorulmadan bir solukta koşacağımız yakınlıktaydı. Sinemalar, kulübümüz, artist kulüpleri hep burada, hep...

Ama şimdilik üniversite binalarından haberimiz yok. Lux Otelde üç oda işgal ediyor bizim sosyal aile, Orjenikitze'nin gönderdiği profesör Ahmet Cevat sayesinde...

Ne becerikliymiş Cevat hoca! Hacıyatmaz gibi hep ayakta kaldı. Tiflis'te baş köşe, Batum'da baş köşe, Moskova'da baş köşe... Türkiye'ye dönünce de, Ankara'da baş köşe... Atatürk'ün iltifatlarına nail olup, onun listesinde milletvekili seçilip, kurultaylarda onun tarafından görevlendirilip...

Lux Otel, Tifliste tarif ettiğim, Orient Otelin ağa babası sayılabilirdi. Buraya Sovyet Dışişlerinin, Sovyet bayındırlığının filan değil, sırf rejimin sosyalist konukları buyurtuluyordu. Mahkûm olup şuradan buradan iltica etmiş, gözünü budaktan esirgemez siyasîler örneğin... Ama her eğilimdekiler değil, sırf devrimci siyasîler. Ve örneğin, kominterne delege gönderilmiş yabancı komünist liderler ve başka...

Onun için kapıdan girip çıkarken sıkı tedbir. Kongrelerdeki gibi fotoğraflı kimlik kartı veriliyor. Gösterip gösterip girilecek, çıkılacak.

Hoş yalnız bu siyasîler otelinde değil, Sovyet ülkelerindeki bütün öteki yapılarda bir kapıcı kontrolü vardı. Kapıcı bulunmayan yerlerde bile bir «Ev Kumandanı» kontrolü... İsterseniz askerlikteki onbaşılığa benzetin. Ya da, hukuk işlerindeki yed-i emine... Binanın maddiyat ve maneviyatı bu «ev kumandanı» na havale edilmiş. Bunun böyle olduğunu sonradan hep gördük. Meğer Bolşeviklikten önceki devirlerin yadigârıymış bu usulün tomurcuğu... Çarlık, ortalığı zaptırapta almak için gelip gidenleri kayda kuyuda tabi tutarmış. «Ev Kumandan» lığı bizim muhtarlıklara benzetebileceğimiz sokak, mahalle, semt şefliklerine doğru aşama aşama sorumluydu. Komünist rejimi, disiplini korumak için bu geleneksel örgütü iyice sağlamlaştırmıştı. Oturma yerleri bakımından da... Ev Kumandanları, kurul yapılarının kumandanları onarımdan

başlayın, hastalananlara, doğanlara, ölenlere, işe gidenlere, gidemeyenlere, hırsızlara, uğursuzlara bakıp durur... Gerekenlerin kulağını burar, durur.

Ahmet Cevat bizi, bu sıkı örgütün içinde meşrulaştırmış bulunuyordu. Yolda bıraktığımız dişlek Yahudi Şimon'un da yardımıyla... Ve tabiî asıl yardım, Vostokovedenye'nin Türkçe profesör aramasıyle ve Tiflis'teki Gürcü başkanın, babacan davranıp dört talebeyi profesöre katmasıyle ilgili...

Lux Otele gelişimiz, bu devrim ülkesinde bizi raylar üzerine oturtmuş oluyordu. Lux Otel'de kimlerle karşılaşmadık? Soru soruyorum, çünkü bilemiyorum. Oda komşularımızdan, lokantadaki sofra komşularımızdan pek çoğu takma adlarla yaşıyorlardı. Öyle ya, bir kulpunu bulup gizli gelmiş dünyanın dört bucağından bu ihtilâlciler, bu devrimciler... Aman resimleri çıkmasın! Aman isimleri yayılmasın, yoksa döndükleri zaman işleri duman olur.

Ancak, Fransız Komünist Partisi liderlerinden olup ahbaplık ettiğimiz Souzarine ile sonradan Faşist olan (adının imlâsını bilmiyorum) Doryo, Fransa'da Komünist Partisi serbest çalıştığından, gerçek adlarıyle yaşıyorlardı. İlk günden başlayıp sofrada çene yarıştırmaya koyulduk.

Nâzım'la bana ayrılan ve Avrupa'daki büyük otel odalarının standardında olan banyolu odamıza girince, ilk iş, sırtımızdaki çamaşırları temizleriyle değiştirmiştik. Yollarda bit içinde kalmıştık çünkü... Anadolu'dan beri, Kafkasya'dan beri, şu son tren yolculuğumuzdan beri yüz günümüzün elli bir gününde bitten kurtulamamıştık. Burada tertemiz yaşayacağız, oh!

Tiflis'teki otelde, elma yanaklı teyzenin söyledikleri aklıma geldiğinden bitli çamaşırları olduğu gibi yıkanmaya vermekten çekinmedim «Öyle ya, zaman anormal!... Büyük olaylar cereyan ediyor.» mazereti vardı. Ve elbette akla yakın mazeretti bu... Bitleri biz üretmiyoruz ya? Bize de transit geliyorlar. Otel etüvü son durakları olsun.

Banyomuzda tertemiz yıkandım, kekâ! Tertemiz çamaşırlarımı giydim, misk... Gıcır gıcır ütülenmiş keten çarşaflı yatağıma girdim. On bir günlük yol yorgunluğunu çıkaracaktım. Delegat yolculuğunu da katın, daha fazla.

— Haydi Allah rahatlık versin, Nâzım.

— Uyuyordum, uyandırdın. Konuşma be!

Ne çabuk uyumuş bu... Başını yastığa henüz koymuştu.

Ben de önce iyice bir dalmışım. Bacağımdan kör kuyuya sarkıtılmış gibi. Uyku arasında ne oluyor peki bana? Hırt hırt kaşınıyorum. Sanki temizlenmemişim. Tik denen illete mi yakalanmışım?

Hâlâ uyku sersemi başımı kaldırdım. Yastığıma bir baktım ki, irili ufaklı dolaşıyor mendeburlar. Yahu, nereden peydahlandılar? Yatak dolusu?... Çamaşırlarımda da kaynaşıyor vıcır vıcır... Tenimden türemiş olamazlar ya? Hamama da girdim. Mutlak otelde vardı.

Zile bastım, hizmetçiyi çağırdım. Meseleyi anlattım. Şaşırıp kaldı. Nâzım da uyanmıştı. Onun da yatağını araştırdık yok! Demek ki benim yatak bitli... Mahcup düştüler. Hemen çarşafı, şilteyi, yastığı, yorganı değiştirdiler. Ben sırtımdaki çamaşırları da verdim. Tekrar banyo...

Ve, tekrar :

— Allah rahatlık versin, Nâzım. İnşallah bu sefer rahat uyurum.

— Elbette uyuyacaksın. Bit üretme çiftliği değilsin ya?

Epey daldım. Yine hırt hırt boynum, göğsüm. Tek gözümü aralayarak baktım, eyvah! Tertemiz yastığımda piyasa ediyorlar. Gözlerim faltaşı gibi açılıp doğruldum. Çarşafta da geziniyorlar.

Yine zile bastım. Yine Nâzım'ı uyandırdım. Onun yatağında bir şey yoktu. Mutlaka benim derimin altına işlemişler. Hizmetçiler, el ağızda hayret içinde, bakakaldılar. Sıkı fıkı kontrol...

Anlaşıldı ki, meğer, Nâzım, çıkardığı yol çamaşırlarını —bir tekme!— benim karyolamın altına, ta dibe kuytuluğa atmış. Oradan çarşafa tırmanır gelirlermiş yatağıma meretler...

Sonunda zorunlu olarak odamızı değiştirdiler. Bir genel dezenfeksiyon gerekirmiş. Yeni odamızda artık tertemizdik. On iki saat deliksiz bir uykudan sonra Lux Otelin lokantasında Fransız ve başka tipleri incelemeye başladık.

Hostes ve tercüman görevi yapan ve bütün büyük dilleri ana dili gibi konuşan Lola ve Şura isimli ve kökenleri soylu iki

güzel kız vardı. Nâzım, Şura ile ya da Şura Nâzım'la son derece ilgilendi. İnisyatif hangisindendi bilemiyorum.

İlerki devirlerde de, otelden ayrıldıktan sonra dostluklarımız süre gitti. Bu kız kardeşler, eski Osmanlı deyimiyle, «erbab-ı seyf ve kalemden» idiler. Yani hem silahşör, hem edebiyatçı. Vrangel ordularında çarpışan babalarına ve ağabeylerine karşı, Kızılorduda gönüllü askerlik edip silâh atmışlar. Aile erkeklerini sınır dışı püskürtmüşler. Romanlardan fırlamış iki kız. Şimdi muharebe olmadığı için güzel sanatlarla uğraşıyorlardı. Lux Oteldeki odaları birçok şairin toplanma yeriydi. Kulüp gibiydi.

Buraya ilk gelişimizde kara sakallı, şişman bir beyle tanıştık. «Avangard» şairlerdenmiş. İlkel şekilleri arama peşindeymiş.

Bulduğu da şu : Hani eski çağlarda hem müzik, hem şiir, hem dans aynı sanatçı tarafından sunuluyor ya? O da bu yolu tutmuş. Koca sakalı ile, iri göbeğiyle kalkıp ceketinin eteklerini, bir balerinin tül etekleri gibi savururcasına açıp şarkı söyleye döne zıplaya şiirini okudu. Bir tanesinin adı «Bebek»!... «Lâhavle» der gibi dinliyordu Nâzım, alay ediyordu.

Dazlak olan bu adama :

— Sakalınız başınızda bitse, yakışıklı bir delikanlı haline gelebilirsiniz, dedi.

Bu odada ilk defa, Mayakofski, Yesenin, Aleksandr Blok gibi o zamanın modası Rus şairlerinin isimlerini işittik. Nâzım, neden sonra Mayakofski'yi şahsen görüp dinlemiş, onunla da dost olmuş. Ama kız kardeşlerin odasındaki ilk toplantılar sırasında, Lola bize Mayakofski'nin şu anlamdaki birkaç mısraını okudu :

Susunuz hatipler!
Söz sizindir mavzer arkadaş.

Yani, «Artık demagoji bitsin. Silâhlı çatışma başlasın» diyor Bolşeviklerin döğüşken şairi ihtilâl patlak verme sıralarındayken... Ve şiir erkek sesle sert okunuyor. Mayakofski'nin bu nitelikteki öbür şiirleri gibi...

Başka bir örnek... Bu da Rus ordularında mangasını denet-

lerken bir binbaşının çıkardığı askerce seslerle okunuyor

Kimmiş orada sağ adımını atan
Sol! Sol! Sol!

Ve bu, toplumdaki akımın sollaşması için bir dürtüklemesiydi Mayakofski'nin...

Nâzım, yalnız yalnız bunları dinlemişti. Rusça kelimeler pek basit olduğu için mısraları aklında tutmuştu.

«Mayakofski Nâzım'ın hocasıdır» derler ya, hocalığı bu tempoyu verişinden ibaretti. Nâzım, Türkiye'den getirdiği «Sarı Zeybek» sesiyle ve kendi yapısından çıkan erkek sesini kullanarak şiirlerini yazmıştı.

HECE VEZNİNDEN AYRILIŞ

Lux Otelde fazla kalamadık. Çünkü artık ilgimiz sadece üniversiteyle idi. Hazırlık kısmına girdiğimiz KUTV üniversitesi hakkında sırası gelince uzun uzadıya bilgi vereceğim. Kutv hesabına el konulan Stratsnoy Manastırının karşısında, yine kurul hesabına el konulan bir Hollanda Bankası vardı. Yaz tatiline girildiğinden üniversitenin hemen bütün odaları boştu. Boşluktan faydalandık. Bize bankanın idare meclisi odası düştü. Daha azı kurtarmaz Lux Otelden birdenbire tepetaklak olmamalı... Tavanlar som yaldız. Ama aşağılara doğru göz atınca, bizi bekleyen mütevazi sonuç belli oluyor. Odada eşya hak getire... Yalnız ortada kocaman, koskocaman bir masa duruyordu. Nâzım'ın hece vezniyle son yazdığı mısra bu masaya dairdir :

Bir hayvan iskeleti gibi karşımda masam

Gerçi kafiyeye pek uygun bir mısra.

Ama Nâzım, fena halde ofladı, pofladı. Kendinden hoşnutsuz, sokağa fırladı. Yokuşun altında, ülke olaylarını yansıtan fotoğraflar vardı camekânlar içinde...

Trende gelirken seyrettiğimiz felâketi açlığı Moskova hal-

kına bütün çıplaklığı ile belirtiyordu resimler, afişler. Toprağı dört parmak yarıkların kapladığı, insanların evlerini köylerini bıraktığı, ağaç kabuklarını kemirdiği, kedileri, köpekleri yediği bütün bunlar kamu oyundan gizlenmiyordu. Ve sonra kırılan nüfustan arta kalıp, dağlarda, kırlarda, şehirlerde yabanileşmiş bacak kadar çocukların kendi aralarında çeteler kurarak toplum dışı, yasa dışı yaşadığı hep gözüküyordu bu fotoğraflarda...

Ölümünden sonra, Nâzım, yaşadığı devrin bütün büyük olaylarını şiirlerinde dile getirdi diye değerlendirilmiştir. Hollanda Bankasındaki odamıza döndüğü zaman, «Hayvan iskeleti gibi masa» nın üzerine muzaffer bir eda ile bir tomar kâğıt fırlatmıştı :

— Eski usul vezinle kafiyeye paydos! diye haykırmıştı.

Bu kâğıtlarda Türk edebiyatının ilk serbest mısraları vardı. Ve bunlar, XX. yüzyılın Dünya Savaşı bir yana bırakılırsa, belki de en büyük felâketini tasvir ediyordu.

Nâzım, yazdıklarını, odada bulunan Şevket Süreyya ile bana heyecanla okudu. Ve bu yeni şiir şeklini onaylattı. Denektaşına vurdu kendini.

Şiir ilkönce Rusya'da basılmıştır. (835 satır) isimli kitabında varsa da altındaki tarih, 1932 olarak yanlış atılmıştır, 1922'dir.

AÇLARIN GÖZ BEBEKLERİ

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!
Onlar
bizim!
Biz
Onların!
Dalgalar
Denizin!

Deniz
dalgaların!
Değil birkaç
değil beş on
30.000.000
30.000.000
Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
açlar dizilmiş açlar!
Bunlar!
yürüyen parçaları
o kurak
toprakların!
Kimi
kemik
dizlerine vurarak
yuvarlak
bir karın
taşıyor!
Kimi
deri.. deri!
Yalnız
yaşıyor .
Gözleri!
Uzaktan
simsiyah sivriliği
nokta nokta uzayıp damara batan
kocaman başlı bir nalın çivisi gibi
deli gözbebekleri
gözbebekleri!
Hele bunlar
Hele bunlar
hele bunlarda öyle bir ağrı var ki,
bunlar
öyle bakarlar ki!...

Ağrımız büyük
Büyük!
Büyük!
Fakat
artık imanımıza inemez tokat!
Demirleşti bağrımız,
çünkü ağrımız
30.000.000
deli gözbebekleri!
Gözbebekleri!
Ey
beni
ağzı açık
dinleyen adam!
Belki arkamdan bana
bu kalbini
haykırana
«kaçık»
diyen, adam!
Sen de eğer
ötekiler
gibi kızarsan
bir mânâ
koyamazsan
sözlerime
bak bari gözlerime!
Bunlar :
Deli gözbebekleri
gözbebekleri!

Tren yolculuğunun ve yokuş altındaki fotoğrafların etkisi... Ve o gün aruza, heceye ve herhangi bir vezne sırt çeviren Nâzım'ı, bütün şair kuşakları izledi.

Bu şiiri yazıp bize okuduğu gündü. Hepimiz hâlâ masanın başındaydık. Üniversite binasının müdürü durumundaki kadın, odamızın kapısını nezaketle vurdu. İçeri girdi. Bize Fransızca olarak bir karar bildirdi : Derslerin başlamasına daha çok zaman varmış. Öğrenciler memleketlerindeymiş. Memleketlerine gitmemiş olanlar ise, üniversitenin emrindeki köylerde

oturuyorlarmış. Yemek oradaymış, içmek oradaymış. Eğer biz bu binada kalırsak bütün imkânlardan uzak yaşarmışız. Onun için üniversite usullerine uyup köylerden birine gitmeli imişiz.

Nâzım yüksekten attı

— Biz buraya köyde oturmak için gelmedik. Hayat Moskova'dadır. Geçinmenin bir yolunu kendimiz buluruz.

Müdire yine dolambaçlı yollardan itiraz etti. Bu kararımızı değiştireceğimizden umutlu olduğunu söyledi. Yine de burada kaldığımız kadar vesikayla ekmek ve bazı erzak alabilirmişiz. Onların kuponlarını idareden istemeli imişiz.

Çekildi, gitti.

Şevket'le ben, Nâzım'ı köye, talebe çevresine gitmek için kandırmaya çabalarken çaresiz bir süre daha tavanı yaldızlı odayla Ahmet Cevat'ın oteli arasında Tverskaya'da bocaladık.

Bu sırada geçen bazı şaşırtıcı olayları anlatmadan önce, konuya giriş türünden, eski bir hatıramı yazacağım.

İSTANBUL'DAN BİR HATIRA

Hayattan alınmış şu tabloları, Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sembollerinden biri olarak da göstermek mümkündür.

Moskova'dayken yeni bıraktığımız İstanbul'u elbette sık sık hatırladık. Hele ben, maddî manevî bir takım tuhaflıkları anlatır, arkadaşlarımı güldürürdüm. Bu arada Nâzım'ın hatıralarını tazelerdim. Hikâye ederdim ki Göztepe'de, koruluk içinde, o semtin en muhteşem binası olan Servet paşanın köşkünde Yahya Kemal misafir kalırdı. Buranın eski bir İnşaat Nazırına ait olduğunu öğrenmişti. Belki de 40 odalı olan köşk, tamtakırdı, eşyasızdı.

Üstad, içini çekti bir gün

— Keşke bu İnşaat Nazırı, birkaç sene de Mefruşat Nazırlığı etseymiş, dedi.

Aynı ailenin Şehzadebaşı'nda da bir lâübali konakları vardı. Direklerarasında tiyatro seyretmeye uzak semtlerden gelenler, evlerine dönmezler

— «Biz bu gece Servet paşalarda yatalım» diye çoluk çocuk konağın kapısını bulurlardı. Çalmaya gerek yok. Nasıl açacaklarını biliyorlar kapıyı. Kanadı omuzlayınca menteşeler yu-

karı oynuyor, kilit gevşiyordu. Böylece girerlerdi elektriksiz yapıya. Kibrit yakarak trabzana yollanırlardı; oraya konak halkı tarafından ihtiyaten bırakılmış yarım mumu yakarlardı. Boş odalarına girerler Mefruşat Nazırlığı edememiş paşanın... Yüklerden şilteleri çıkarıp, yere, tahtaların üstüne sererler. Sabahı bulurlardı mışıl mışıl...

Başka odalarda da bu tip misafirlerin nasıl olsa yattığını bilen komşu kahvedeki çırak, gün doğunca aynı usulle menteşeleri oynatır, kapıyı açar, binaya dalardı. Zuhurat misafirleri birer birer yoklayarak yer yatağındaki ailelere kapı aralığından sorardı — «Çay, kahve, simiit?»

Bağdaş kurulup yataklarda kahvaltı edilir. Sonra yataklar dürülür, bükülür, yüklere yerleştirilir. Ev sahiplerine «merhaba» denilmediği gibi veda da edilmezdi. Kim kime, tum tuma?

Eski neslin tanınmış romancısı Sermet Muhtar, bu ailenin dekorlarını ve durumlarını pek iyi anlatır. Ve bu ailenin kapısını, Nâzım Hikmet dahil, hemen bütün şairler zaman zaman çalardık.

Servet paşanın mütarekede sağ olan damadı Muhtar paşa, Sermet Muhtar'ın babası «sağlam ahlâk» vaizi idi. Biz genç şairleri çevresinde toplar, babacan tavrıyle orijinal öğütlerde bulunurdu; sofraya oturmadan önce, yahut yemekten sonra... Ev sahibi hatırı, çaresiz dinlerdik.

Ağzı tıkabasa pilâvla doluymuş etkisini yapıp bağıra püsküre konuşan şişman, iri yarı, fok bıyıklı, al yanaklı bir zattı rahmetli... Bu paşadan birlikte işittiklerimizin taklidini yapar, geçmiş günlerin zevkini çıkarırdık.

— Evlâtlarım! Benden size amca öğüdü! derdi, Muhtar paşa, ayyaş olun, zarar yok. Tövbe eder kusurunuzu düzeltirsiniz. Kumarbaz olun, zarar yok. Tövbe eder kusurunuzu düzeltebilirsiniz. Kadınsanız orospu olun, erkekseniz cinsî sapık olun, zarar yok. Tövbe eder, kusurunuzu düzeltirsiniz. Hırsız olun, zarar yok. Tövbe eder, kusurunuzu düzeltebilirsiniz. Lâkin evlâtlarım olmaya ki...

Öğüdünü yüreklerimizin derinlerine sindirmek için, durur gözlerimizin içine bakardı paşa...

Allah Allah, ne kaldı? Daha ne diyecek bu zat-ı muhterem?... «Olmaya ki» nin arkası ne gelecek?

Muhtar paşa, vaazını İslâm felsefesine bağlardı :

— Olmaya ki, yüreklerinizden Allah korkusu silinsin. İşte o zaman ıslah kabul etmezsiniz. Ziraaa... (Duvarda asılı duran Arapça levhayı upuzun parmaklarıyla gösterirdi. Sesini büsbütün yükselterek, büsbütün plâv saçarak) Re'sül hikmetü mahafetullah!

Başka dinlerde hikmetin özü, «sevgi» yahut «nefis jimnastiği» iken İslâmda «korku» dur.

Peki; dünya görüşü dinî olmayan ve diyalektik materyalizme dayanan Moskova'daki yeni dünyamızın hikmet özü neydi? İnsan mizacındaki azgın şahlanışları dizginlemeye yarayacak manevî kantarma neydi? Mahafetullahın, mahabetullahın, Yogiliğin v.b. yerine ne konulmuştu?

Savaş ve ihtilâl sona erdirilmiş, yeni bir toplum kurma çabaları başlamıştı. Bu çabalar hızla sürüp gidiyor. Sınıflandırmada çarlık, Avrupa'nın sonuncusu iken, şimdi Sovyetler, Amerika ile başa güreşiyor. Bunun nedenini bulmak için, sırf maddî potansiyeli, sırf sanayii, sırf eğitimi incelemek yetmez. Muammanın bir de manevî köşesinden iplik ucunu yakalamalı.

Konumuz Nâzım Hikmet'tir. O manevî formunu materyalist bir kalıpta aldı. Karakteri bu kalıbın eseridir. Beğenilsin, beğenilmesin, 13 yıl hapisteyken ve daha önceleri, daha sonraları karakter diretimi göstermiştir. Acaba onunkisi körükörüne bir inat mıydı? Bir bağnazlık mıydı da tuttuğu yolda Nuh deyip peygamber demedi ölünceye kadar?

Diyelim, o, olağanüstü bir insandı... Ama meselâ, öbür arkadaşımız Şevket Süreyya Aydemir, «Suyu Arayan Adam» kitabını bana hediye ederken şu ithafiyeyi yazmış :

Vâ Nû'lara : «Suyun bulunuşu galiba yolun kayboluşu bahasına oldu. Hoş görün.»

Arkadaşımın bu cümlelerini nefs denetlemesinin yüksek bir örneği sayıyorum. Bunu incelemeden önce kendi nefs denetlememi yapmalıyım.

SUÇLARINI KABULLENME CESARETİ

Jean - Jacques Rousseau'nun itiraflarına pek şaşmam. Çünkü Hıristiyan terbiyesinde papaza günah çıkartmak vardır.

Bizde bir yazar bir itirafname yayınlamıştı vaktiyle... Asıl onun medenî cesaretini takdir etmiştim. Zira İslâm dünyasında kullara karşı günah çıkartmak yoktur. Ben de günah çıkarmayı gelenekleri içine katmamış bir toplumdan olmama rağmen, üç hırsızlığımı buraya apaçık yazacağım. Bu tür itiraflarda bulunmayı Moskova Üniversitesinde öğrendim. Faydasını da gördüm.

Çocuklukta kavanozdan reçel çalmak, bir arkadaştan çikolata kartı aşırmak, komşu bahçesinden yemiş koparmak gibi hırsızlıklarım bir tarafa, Rusya'da üç hırsızlık yaptım. Üçü de Moskova'dadır. Hattâ biri Nâzım'la beraber...

Ahmet Cevat'ın Tiflis'te bazı altınlarını bozdurup küçük bir sandık kesme şeker aldığından bahsetmiştim. Bunu Moskova'daki Lux Otelin banyo antresine koyduk. Nâzım çok geçmeden kaş göz etti. Beni usulca çağırıp gösterdi. Zayıf tarafından ambalajın bir tahtasını oynatmış. Ama yalnız başına boğazından geçmemiş. Çömeldi, parmağını soktu. Bir şeker bana uzattı, bir de kendi aldı. «Şerefe!» dedi; rakı içer gibi... Tokuşturup gümlettik.

Bu hal böyle günlerce sürdü. Ambalajın köşesinde bir karış kare boşluk belirdi. Sonunda hoca farkedip daima olduğu gibi hoşgörürlükle güldü : «— İki ayaklı fareler dadanmış buraya, hmmm!» diyerek şeker sandığını dolaba kilitledi.

Şöyle bir yüksekten atışı vardır Nâzım'ın

Ben ne halkın cebinden beş para çalmışım,
ne de bir şairin cebinden bir satır!

Ama bu halkın cebi değil. Sosyal ailenin sandığı... İç muamele... Evdeki yaramazların şirinlikleri türünden. Hoca böyle saydı.

Ben de Galip Dede'nin meşhur mısraını okuyup usta hırsızlık etmek istedim :

Çaldım, veli, miri malı çaldım.

Şevket Süreyya, profesyonel pedagog olarak bize yüz vermedi. Fazla bir şey demedi, ama hoş görmediğini anlattı.

İkinci hırsızlık olayımda Nâzım'ın ne beraberliği ne yatakhığı vardır. Yalnız bilmeyerek gözcülük ederdi.

Çok sözünü ettiğim ünlü Lux Otel'in müşterek koca mutfağında geçerdi olay... Bizler, üniversiteye ait Hollanda Bankasından el konulmuş binada oturuyorduk ama, karnımızı doyurmak için yine Ahmet Cevat'ın odasında tıpkı Batum'daki gibi ortak tencereye yamaşıyorduk çoğu zaman... Otelin adamları, koca demir sobalara taş kömürlerini tıkabasa doldurmuşlar, harıl harıl yakmışlar, Kamu hesabına... Odaları işgal etmiş, türlü milletlerden siyaset adamlarının karıları, kızları kendi hazırladıkları ilâve yemek tencelerini yavaş yavaş pişsin diye bu sobaların üzerine bırakırlardı. Biz de kendi tencereciğimizi gösterişsizce bir köşeye koyardık. Batum'daki gibi, pek yavan malzemeli, berbat şeylerdi bizimkiler. Üniversite binasından çiğ aldığımız erzak dahil... Ama ansızın lezzetli oldular günün birinde. Aşırı lezzet! Üstün lezzet...

«Sosyal aile» şaşa kaldı

— Yahu ne oldu bu yemeğimize, dediler. Nereden arız oldu bu nefaset?

İlk gün dedim ki

— Lola ile Şura diye iki kız kardeş var ya, hani? Almanya'dan gelen biri onlara bir kutu hazır et suyu hediye etmiş. Lola ile flört ediyorum, bana bir paketçik verdi. Attım tencereye. Ondan bu lezzet.

— Yarın da, kuzum!

— Bir taneydi bitti.

Ancak, ertesi gün bizim yemek daha nefisti. Yine hazır bir et suyu bulup bulmadığımı sordular. Bıyık altından güldüm.

— Yok, dedim. Başında bekliyorum. Karıştıra karıştıra meyanesini getiriyorum da ondan.

Hepsi pohpohladı. Aferinler aldım. «Şu ağız tadı kaybolmasın,» dediler.

— Siz o ciheti merak etmeyin, diye vaadde bulunduğumu hatırlıyorum. Ama bir şartım var, dedim. Mutfakta yalnız canım sıkılıyor. Nâzım nasıl olsa şiirlerini koridorların birinde geze dolaşa yazar, bari mutfağın önündeki koridorda çalışsın da ara sıra laf da atarız. Canım sıkılmaz.

Pazarlıkta uyuştuk. Ben genel mutfakta uğraşırken, Nâ-

zım'ın uzaktan uzağa mırıltısını duyuyor, işimi görüyordum, kadınlar odalarına çekilmişken...

Yaptığım iş, tencerelerin iyice techizatlı olanlarından yağları, salçaları, Hind'den gelmiş kari'leri, İran'dan gelmiş safranları, İtalyan hardallarını, Amerikan sosu gibi maddeleri, bizim tencereye kaşıkla, kimseye zarar vermeyecek elverişli ve sosyal adaletli miktarlarda aktarmaktı. Yemeklerimizin o devir ölçülerine göre enfesünnefais olması bundan ileri geliyordu. Belki de yeni bir pişirim tipi keşfetmiştim de haberim yok. Feleğin lütfuna uğramış bolluk diyarlarından, feleğin sillesini yemiş bu kıtlık diyarına yeni buyurmuşların perhiz etmelerini de sağlamış bulunuyordum. Muzur maddelerle fazla gıdalanmakta devam ederek kalp ve damar hastalıklarına uğramalarını önlemiş oluyordum kuşkusuz!

Bu teselli ile kıs kıs avunuyordum. Oda komşularımızın yemeklerini yedikçe yüz buruşturdukları ve kocaların, karılarının suratlarına sitemle baktıkları «— Hanım, senin de elinde lezzet kalmadı» dedikleri aklıma geliyordu.

Kendi kendime gülüyor ve koridoru dinliyordum. Nâzım'ın mırıltısı ve ayak sesleri devam ediyordu.

Açlık bir tencere kazır gibi kazıdı karnımızı

Mırıltısı dinince uğraşımı kesiyordum. Zira biliyordum ki, söylene bağıra şiir yazdığını herkese göstermek istemezdi. Hele mutfak koridoruna doğru yürüyenler kadınlardı. Çoğu da dışarı yerlerden yeni gelmiş şık şık kadınlar olduğundan hele onlara hiç göstermek istemezdi.

O mırıltıyı kesince, içlerinden birinin mutfağa geldiğini anlıyordum. Âlemin tenceresiyle oyun oynamaya aralık veriyor, kendimizinkiyle uslu uslu meşgul görünüyordum. Dip karıştırıyor, meyane getiriyordum.

Bu sırrım sosyal aile ölçüsünde ortaya serildi. Çünkü bizim yavan çorbada «vecettü»... Moskova'da bile bulunması olanaksız konserve kuşkonmaz uçları çıktı. Meyaneyle yaratılamaz a bunlar? Nâzım'la Şevket üstüme yürüdüler. Ben de düzledim. Ahmet Cevat, ilmî bir dalgınlığa vurdu, duymazlıktan geldi. Bir iş bahane ederek çıktı gitti.

Pedagog Şevket Sürayya, Bakû'da yaşadığı sıra, yeni reji-

min fikir ve davranışlarına kendini epey uygulamıştı. Beni bir arkadaş mahkemesine çekti özel şekilde.

Bu tip muhakemenin hem ne munis, hem ne müthiş şey olduğunu, yeni toplumun maneviyatında nasıl temel teşkil ettiğini biraz sonra anlatacağım. Nâzım da ben de Şevket Süreyya'yı çok sayıyorduk. İyi düşünür, iyi konuşurdu. Bazı çevrelerde şıklık ve sosyete adâbı; bazı çevrelerde babanın zengin oluşu v.b. insanları değerlendirişte ölçüdür. Burada ise, ölçü, iyi düşünmek, iyi konuşmak olduğu için hem pedagog hem de (demagog demeyeyim) iyi hatip Şevket Süreyya'nın, herkes gibi bizim de üzerimizde otoritesi vardı. Ahmet Cevat'ı bize hakkı geçmiş bir nevi fahrî başkan gibi görüyor, Şevket'i grubumuzun fiilî başkanı sayıyorduk. Türkiye'nin kaderinde onun politik lider sıfatıyle rolü olacağım umuyorduk. Buna fırsat düşmeyince de, C.H.P. devrinde Şevket'in hayli zaman, devletçiliğin sihirli eli gibi çalıştığı sır değildir; bunu erbabı bilir. Lehindeki, aleyhindeki ilgi bu yüzdendir.

Şevket Süreyya, arkadaş mahkemesinde beni, sosyal ailenin hak ve hukukundan, konu komşu hak ve hukukuna yönelgin kötü bir saldırıcı gelişme ile suçlandırdı. Bu gidişatımın topluma zarar vermemesi için kendimi vaktiyle toplamamı ihtar etti. O günlük üzerime fazla yürümedi.

Derken hayatımdaki üçüncü ve (Elhamdülillâh sonuncu) hırsızlık. Bunda canımı dişime taktım, tehlikeyi göze aldım.

Şevket'in hakkı varmış : Aile ölçüsünden, bina içi ölçüsünden, başkent ölçüsüne azıtmış oluyordu suç işleyişim.

HALK DEPOSUNDA BALIK HIRSIZLIĞI

Ahmet Cevat, Lux Otel'den çıkmış, uzak bir semte pansiyoner gitmişti. Bizse önce anlattığım Hollanda Bankasının idare meclisi salonundaydık hâlâ... Bir gece, Rusça öğrenmek için kendimi fazla törpülediğimden yorgun düşmüştüm. Ertesi gün öğleden sonra yatağıma şöyle bir yattım. Derin uykuya dalmıştım. Gürültüyle uyandım ve yaman kâbuslara yakalandığımı sandım.

Ve kâbustan kâbusa sürüklendim sanki...

Koridor tarafından sesler geliyordu : «A,o,i,u... A,o,i,u...

A,o,i,u...» diye sesler. Nedir bu böyle? Birçok ağızdan birden? Yüz ağızdan çıkan sesler... Sanki Hollanda Bankasını ünlü hamam hikâyesindeki gibi cinler basmıştı. Nerede barınıyor bu kalabalık? Biz biliyoruz : Önceden yokladık; boyuna önlerinden geçiyoruz; bütün odalar eşyasız. Mevsim hazırlığı için badanaları, boyaları yapıldı, mobilya ısmarlanmış, daha gelmedi. Peki ne zaman yerleştiler bu ervahiler de kıyameti koparıyorlar?

Yatağımda doğrulup seslendim

— Nâzım!... Şevket!... Leman!...

Hiç birinde cevap yok. Demek onlar da bir yerlere dağılmışlar?

Üstümü başımı düzelttim. Gömleğime, pantolonuma çeki düzen verdim. Ayakkabılarımı giyiyordum ki, tıkır tıkır büyük salonumuzun bir tarafından kiremitli dama açılan bir vitray pencere vardı; ona gölgeler yansımış. Normal şartlarda kimsenin bulunmaması gereken bu damda dolaşanlar kimler? Pencereyi açınca beni hayret ve dehşet kapladı. II. Dünya Savaşı çok daha ileriki tarihlerde olduğu ve Daşav kamplarına dair resimlerini henüz görmediğim için insan denen yaratığın bu hale gelebileceğini hayalimden geçirmemiştim. Damda canlı iskelet halinde Tatarlar vardı. Hatıralarından af dilerim. Fakat teşbihte hata olmaz, kan emmemiş tahtakurularını andırıyorlardı. O derece şeffaftılar. Hele yelken kulaklarının bir tarafından baksan, arka tarafı görünecekti. Ne o ana kadar, ne de sonraları bu türlü kulak görmedim. Selâm verdim. Kim olduklarını, ne aradıklarını sordum. Kıtlık bölgesinden yakayı sıyırmış, buraya beslenmeye gelmiş zavallılarmış. Yolda istasyonlarda gördüklerimizden beterdiler. Şimdi karınları doymuş, açık havada bol bol nefes alıp sağlıklarına kavuşmak için bu dama çıkmışlar. Rusya'da güneşlenmek çok önemli tedavi sayılır ama, aksi gibi güneş de yok o gün... Hava serince... Kaputlarını omuzlamışlar.

— A.a.o.i,u...

Duyduğumuz sesin ne olduğunu Tatarlara Türkçe sordum. Onlar da bana Tatarca anlattılar.

Tiyatro öğrencisi bu boş binada diksiyon dersi alıyormuş. Dillerini doğru telâffuza alıştırıyorlarmış. Harfleri tam yerle-

rinden çıkartarak... Belki açık pencereden soğuk hava estiği için, belki de kadavra Tatarlardan irkilerek bir ürperme duydum. Sarı paltomu giydim «Gidip şu tiyatro talebesine bakayım,» diye düşünerek pencereyi kapattım, koridora çıktım. Biraz yürüdüm, diksiyon dersinin duyulduğu yöne doğru.

Karşıdan, nalçalarıyle çinileri çınlata çınlata, uzun kılıçlı iki asker yürüyor. Belinde tabancası olan bir onbaşı da başlarında... «Bana ne? Gelir a» dememe kalmadı, yanımda durdular. Anlamadığım bir şeyler söylediler Rusça... Bildiğim dillerde cevap vermeye uğraştım, kâr etmedi. Onbaşı yüzüme bağırdı. Ben de onun yüzüne bağırdım. Adam kızdı. Neferlerine emir verdi. Askerler, kılıçlarını kınından çekip yalın kılıçlarını omuzlarına koydular. Alesta beklediler gözlerini bana dikerek... Ne oluyoruz? Onbaşı da tabancasını kılıfından çekip bana yöneltti. Rusya'da tutuklu insan kelepçeli değil, böyle götürülür sokaklarda. Tam kâbus! Neferler arkama geçti, beni dürttüler. Yürüdük. Herhalde bir iftiraya filan uğramışım. Onbaşı tabancayı böğrüme dayamış, yarım adım geriden geliyordu.

Arkama doğru başımı çevirmeksizin birkaç kere arkadaşlarıma seslendimse de cevap yok. Zaten, «A, o, i, u..» lar haykırışımı boğuyor.

Binadan çıkıp öyle rezalet halinde yürüdük. Beni belki suçüstü yakalanmış katil, belki Bolşevizmi batırmaya niyetli yobaz sanmışlardır ama, halk ilgilenmedi. Şimdi biliyorum ki, meğer ben sadece, genel hizmet görmemekte diretmişim. Suçumun bundan ibaret olduğunu neden sonra anladım.

Kocaman beylik bir binanın zafer takma benzeyen kapısından orta avlusuna girdik. Çarlıktan kalma bu tip binalar Moskova'da çoktur. (Küçük bir benzeri de Beyoğlu'nda Tünel dolayındaki Narmanlı Hanı'dır.) Avlunun dört yanında, dört beş katlı kışlavari yüksek bir bina... Avlu, hem ışık almak için, hem kışlık odunları dağlar gibi yığmak için kullanılıyor. Buraya eski devirlerde atları, arabaları, kızakları da çekerlermiş belli. Zemin taş kaplıydı ve ağaçsızdı avlu...

Girdiğimiz yerde şimdi ne odun ne at, ne araba var. Ortada, bir koca vapuru ferah ferah dolduracak çoklukta kuru ringa balığı yığılmış duruyor. Rusçası «Selyotka» olan bu balık cinsi, bizim Karadeniz'deki tirsilerin benzeridir. Tarih boyun-

ca ve halen ringa balığı Kuzey milletlerinin protein verici temel gıdalarından başlıcası sayılır. Gezegen cinstendirler.

Şimdi şu karşımda duran yığın kentin bilmem kaç haftalık erzakıydı. Dört başında Kızılordu silâhlı ve tüfekli dört sivil bekliyordu.

Onbaşı tabancasını kılıfına soktu. Emir vermesi üzerine askerler de kılıçlarını kınlarına geçirdiler. Sonra, onbaşı, nöbetçilerden birinin başındaki külâhı benim başıma oturttu. Onun elindeki süngülü tüfeği de bana verdi. İtiraza kalkıyordum. Parmağını burnuma doğru sallayarak birşeyler haykırdı. Şakaya gelmeyecek belli.

Gözle kaş arasında ringa nöbetçilerinden biri halini alıverdim. Nöbeti bana devreden adam, külâhından ve silâhından kurtulur kurtulmaz, tuzaktan boşanmış tavşan gibi seğirtti kaçtı.

Onbaşı saatine baktı. Bana iki saat sonrayı gösterdi. Tekrar parmağını tehditle salladı. Sonra kılıçlı askerleri ardında, nalçalarıyle taşları gırç gırç öttürerek rap rap gittiler, koca kapıdan caddeye doğru...

Bugün cumartesidir, diye düşündüm. Kulağıma çalınmıştı ki, Bolşevikliğin ilk yıllarında haftada bir gün -cumartesileri- herkes genel hizmetler için angaryaya koşulurmuş. Buna «subotnik» diyorlardı. Âdet kalkmış artık ama, son kalıntısı işte bana rastlıyor. Demek onbaşıya ille nöbetçi lâzım olmuş. Üniversiteden git al, demişler. O da boş binada «A,o,i,u» cuları dersle meşgul bulmuş. Tatarlarda can yok, kan yok. İnsafsızlık olur öylelerine ilişmek. Koridorda ben toramanı yakalamış. Mesele bu kadar basit.

Elde süngü, başta külâh bir süre ağırbaşlı durdum. Ama sonra için için kahkahalar attım bu kadere... Kâbus komikleşmişti. Derken üç yandaki nöbetçi arkadaşlarım dikkatimi çekti. Silâh omuzda gidip geliyorlardı. Ama çeneleri ha bre oynuyor. Nedir bu yedikleri? Vay açıkgözler! Ringa balıklarını kümeden yakalıyorlar. Bu islenmiş nefis balığın, -adam başına kent halkına haftada ancak bir tane dağıtılan bu kıymetli nesneyi- gömleğini çıkararak şıpsak soyuyorlar. Sırtında balık yumurtasına benzer filetosu vardır ringanın... Nöbetçiler o kısmı ekmeksiz mideye indiriyorlar. Geri kalan kısmı yığınlar arasına fırlatıyorlar.

Hırsızlama mı yapıyorlar bu işi? Ben bakarsam yemezler mi, diye gözlerimi diktim. Aldırmıyorlar. Beylik malı pervasızca yutuyorlar.

Türkçe? Almanca? Fransızca?...

Yine sevgili Türkçemiz imdada yetişti. Üç kişiden biri çatra patra Azerî bilirmiş. Yeni bir balığı kümeden aldı. Pencereden bakanlara aldırmaksızın bir güzel soydu. Sonra ağzına attı. Şapırdatarak :

— Yemeğlüdür, dedi.

Bu, Azerî'de, «lezzetlidir, yemeğe değer» anlamına gelir. Adam nasılsa öğrenmiş. Fazla Türkçe bilmezmiş, ama yine de anlattı. Burada istediği kadar balık yemek, karnını doyurmak nöbetçilere verilmiş bir hakmış :

— Gorhma, yi, yi! dedi.

Aldım, soydum, yedim. Leziz, elez...

— Bir daha yiyeyim mi?

— Yi, yi... Üç kez, beş, kez, on kez, min kez daha yi...

Üçte dama dedim. İliğimin kemiğimin çok aç olmasına rağmen...

İliğim kemiğim gerçekten açtı. Bana hiç doymayacakmışım gibi gelirdi.

Balıklara bakarak düşünüyordum. Aklıma çocukluğum geliyordu. Yarı aç, yarı tok çocukluğum. Şimdi işte karşımda bir tepecik halinde balık yığını... Ringa balığı... Nefis filetosu...

Bir balık daha soyuyordum. Midemi zorluyordum.

GEÇMİŞTEKİ SIKINTILI HAYATIM?

I. Dünya Savaşında «kolumun kırığı yenimin içinde saklı kalsın» diye düşünen ortahalli, onurlu bir ailenin çektiği sıkıntıyı, İstanbul'da yaşamamış olanlar bilemezler.

Babam emeklilik süresini doldurmadan genç yaşta ölmüş, küçük kız kardeşim, babamın ölümünden az önce dünyaya gelmişti. Annem dört çocukla dul kalmıştı. Bize pek az maaş bağlamışlardı. Ben onbirini sürüyordum. Savaşların sıkıntısı gittikçe bastırıyordu. Bu arada büyükbabamın ömür boyu biriktirdiği bir kese altın ve benim sünnetimden kalan altınlar eri-

yip gitmişti. Ailede çalışabilen kimse yoktu. Büyükbabamın furunlar önüne üşüşmüş kalabalık ortasında, akıntıda bir tahta parçası gibi çalkandığını hiç unutmam. O ihtiyar halinde... Ve Göztepe'den yaz sıcağında ıhlaya pıhlaya Kadıköy'lere kadar yürümek zorunda kalışını...

Balık tepeciğine bakıyordum. Karnım doyuyordu. Gözüm doyuyordu. Bolluk! Bolluk!... Kıtlık şehrinde bolluk...

Almanya'nın erzastları da bize son kertesinde sirayet etmişti. 1915'lerden sonra evimizde yemek pişmez olmuştu. Külüstür genel mutfaklardan yedi, sekiz nüfusa iki porsiyon yemek alırdık. Bir gün ailemin ihtiyarlarından birinin, sofrada ahçı dükkânından gelen imambayıldıyı, sapmdan tutup ibret diye sofranın ortasında sallayışı gözlerimin önünden gitmez. Örneğin karga büyüklüğünde olması gereken imambayıldı, serçe büyüklüğündeydi. Kupkuruydu. Suyu seli yoktu ki, bir damlası bile sofra örtüsüne damlamamıştı.

Ekmeklerse tavada, süpürge çöpü tohumundan yapılmaktaydı. Bunu almak için bile halk birbirine giriyordu.

Yedi yıl sürekli olarak tıka basa hiç doymamıştım. Viyana'da, tahsilim sırasında da yarı açtım. Dönüşte, bankada memurken yine yarı aç... Aldığım maaşla öğle yemeklerinde ancak aşure ekmek yiyebiliyordum. Ve ancak ayakkabılarıma bir pençe vurdurabiliyordum. (Açlık korkusu bende bir fobi halini almış. II. Dünya Savaşında, Konya'da askerliğimi yaptığım sırada, harp bize de sıçrar, açlık başlarsa düşüncesiyle, eve, iki kişilik bir ailenin ömür boyu yiyemeyeceği kadar nohut ve bulgur kabilinden erzak doldurmuştum. Çifter çifter su geçmez ayakkabılar almıştım.)

Midem sanki deve hörgücüydü. Şimdi bu avluda besin stoku yapıyordum. Ringalarla uzun süre beslenecektim. Yiyordum balıkları... Oh, canıma değsin. İyice yiyordum.

Köşede, oymalı bir tulumba vardı. Derleme nöbetçiler gidip koluna yapışıyorlar, su çekerek avuçlarıyla içiyorlardı. Tuzlu balık içimi yaktıkça ben de çeşmeye koşuyordum.

Yedim, su içtim; yedim, su içtim, üfürülmüş kurban örneği gerildim. 50 kiloluk sıskacık gövdemin neresine sindi bu balıklar? İstanbul'dan beri sırtımda taşıdığım sarı paltomun içine sığamayacakmışım gibi bir duyguya kapıldım. O kadar pro-

tein, o kadar su... Yanaklarımdan kan damlayıvermesin! Ben ki süzük benizliydim!

Bir ara onbaşı ile iki kılıçlı gelip, yeni bir sivil zibidi getirdiler. Azerî konuşanın külah ve silâhını da ona devrettiler. Bir çeyrek, yarım saat arayla öbür nöbetçileri de «subotnik» ten kurtardılar. En eski ben kaldım. Beni de azadederler nerdeyse...

Yeni gelen üç arkadaş Rusça'dan başka dil bilmiyorlardı ama, «selyotka» yeme usulünü biliyorlardı. Soyup soyup lup yutuyorlar balık sırtlarını...

Tavariş'lere işaretle anlatmaya çalıştım : Şu balıklardan birkaç tane de cebime sokuştursam mı?»

İçlerinden biri vetoladı

— Niet! Niet! diye bağırdı. Ve tüfeğiyle tarif edip böyle bir işe kalktığım takdirde sonucumun ne olacağını anlattı.

— Trr, bom!

Yani kurşuna dizilirsin demek istiyor galiba... Vaay!

Beni bir düşüncedir almıştı 1922 ortalarında gittikçe bastıran kıtlık sırasında, sosyal ailemin açlığı ile çelişme halinde benim tıka basa tokluğum... Bu gerçek çok fenama gidiyordu. Arkadaş canlılığı ile tehlikenin çekiciliği el ele verdi; beni maceraya sürükledi. Balık dağının elverişli bir açısında, öbür nöbetçilerin gözlerinden saklı kaldığım bir anda kümeden sekiz tane iri balık aldım. Camiden pabuç çalmış kayyum çocuğu heyecanıyle balıkları sarı paltomun iç ceplerine iyice yerleştirdim. Sonra düğmelerimi sımsıkı ilikledim. Proleter sınıfını emperyalizme karşı savunan bir serdengeçti kahramanlığıyle rap rap dolaşmaya koyuldum, silâh omuzda...

Onbaşı ile iki nefer, az sonra, yeni bir sivil nöbetçi adayı ile belirince, beni öyle ödevsever bir ciddiyet içinde buldular.

Onbaşı :

— Malodetz! (Aferin!) diye omuzumu okşamaktan kendini alamadı.

Silâhımı ve külâhımı yeni gelene devretti. Ben de selefimi taklidederek prr...

Köşe başını koşarak dönerken arkama göz attım. Peşimden gelen yok. Soluk soluğa Hollanda Bankası binasına vardım.

Diksiyon dersi bitmiş. O koronun sesleri yerine Nâzım'ın sesi koridorları çın çın öttürüyor. Beni çağırarak dolaşıyor. Ortadan kaybolmamı çok merak etmişler.

Şevket Süreyya ile Leman kardeş de idare meclisi odasında heyecan içindeydiler. Hangi çukura düştüm gibisine... Harkov'dakine benzer bir iş başıma gelmesin gibisine...

Beni görünce sevindiler. Haftalık erzak dağıtılıyormuş. Nöbette durmuş almışlar benim payımı da... Değirmen taşı gibi büyük bir kara ekmeğin dörtte biri... O mevsimde de lahana nereden çıkmış? Yarım lahana birkaç havuç. Kesekâğıtlarında da öteberi... Kâğıttakiler aklımda kalmadı, ama saydıklarım hâlâ gözümün önündedir. Koskoca masanın üstüne serilmiş duruyorlardı.

Beni bulmak sevinci azıcık yatışınca, Şevket, kaşlarını çatarak sitemli baktı

— Erzakı almak için nöbette durmaktan kurtuldun, Vâlâ, dedi.

Elimi sarı paltomun iç cebine daldırdım

— Ama ona karşılık, diye ganimetleri masanın üzerinde birbiri ardından fırlattım.

Çok şaşırdılar. Bağırıştılar. Kimi boynuma sarılıyor, kimi ensemi okşuyordu. Balıkları nereden bulduğumu bana soruyorlardı. Bense dayanıyordum. Ağız kalabalığı edip atlatıyordum. Lux Otel'deki lezzetli yemek meselesi karşısında Şevket'in tepkisini hatırlıyordum.

O kadar zorladılar ki, İstanbul karakolunda sıkıştırılmış bir yankesici örneği gerçekleri olduğu gibi anlattım.

Nâzım'la Leman eğlenceli bir hikâye dinlercesine keyifleniyorlar, fakat pedagog Şevket hiç de eğlenmedi. Bendeki bu suiistimalci eğilim! Bu Osmanlılıktan kalma kötü huy...

— Arkadaş mahkemesini bu sefer kendi aramızda kurmak kâfi gelmez, diyordu. Balıkları mutlaka götürüp iade et. Cezaya çarpılırsan da kaderine razı ol. Bizleri doyuracağım diye aç şehri mi soyacaksın? (Hâlâ, hemen her buluşmamızda bu hatırayı tazeleriz.)

Bana yaman çıkışıyordu. Bu türlü davranışlarımın yeni ve mutlu bir dünya kurmak misyonuna sahip proletaryanın ahlâkı ile bağdaşamayacağını, bu yeni topluluğun benim gibileri kat'iyyen hazmedemeyeceğini söylüyordu.

Ama olup bitti karşısında, bu kadar fanatizm, karısının ve Nâzım'ın hoşuna gitmediğinden onlar havayı değiştirip bizi barıştırmak yolunu tuttular.

Bir anlaşmaya vardık :

Birbirimizin hareketlerini kabahatlerini daima böyle insafsızca yüzüne karşı tenkit edeceğiz. Darılmaca yok. Üniversite içinde, üniversite dışında ve yeni toplumun mekanizması ortasında hep bu usul yürürlükte zaten... Biz de genel kurala uyacağız... Ancak bu sefer alman alınmış, olan olmuş.

Şevket aramızda Rusçayı az buçuk kıvırandı. Beraberce çıktık. Sirke yerine suni sirke (uksus) aldık. Zeytinyağı yerine ayçiçeği yağı ki, bunu yanlış telâffuz ediyordu, Şevket : (Smıçka) diyordu. (Kaynaşma) anlamına. Kooperatifçiler anlayamıyorlardı. «— Yok!» diye savuşturuyorlardı. Sonunda gözleriyle gördü stokları; parmağıyle gösterdi: «— Smeemoçka!.. Şöyle söylesene!» diyerek şişeyi doldurdular.

Hollanda Bankasmda kuru balıkları da bir güzel soyup doğruyarak, Leman kardeş bize lahana salatası hazırladı. Ben yalnız lahanalardan yedim. Balıklara el sürmedim. Şevket, hâlâ küskün oluşuma, ya da harama el sürmeyişime hamletmiş olacaktı.

«KASTİOR» BAŞI SOHBETLERİ

Moskova'ya vardıktan bir ay kadar sonra, Nâzım'ın : «Merkezde kalacağım. Devrimi yakından göreceğim!» diye diretmesine rağmen demiryollarından biri üzerindeki «Udelnaya» isimli yazlığa gitmiştik.

Küçük istasyona inince iki yan ormandı. Ve bu ormanlar il'den il'e sürüp gidiyordu. Başka ülkelerdeki ormanlar havuzsa, bunlar deniz.

Sola saparak, bir çeyrek yürüyünce, bazı ailelerin kiraladıkları özel malikânelere varılıyordu. Bunlar, Rus köylüsünün normal evlerine benzetilerek üslûplaştırılmıştı. Yuvarlak kütükler üst üste geçirilip bağlanmış, iç duvarları da o tertip... Ahşap terasları olan şipşirin köşklerdi. İçlerinde salon, odalar ve sıhhî tesisler vardı. Odalardan birinin duvarına inşaatla birlikte örülmüş soba, bitişikteki iki, üç odanın daha ısıtılmasını sağlıyordu. Köylüler, çok soğuk havalarda bu yerli sobaların

tepesine yataklarını serer, uyurlar. Odun bol, yak yakabildiğin kadar. İktisat kitaplarında köylünün çalışmaya başlaması, ormanın bir kısmını tahribederek kökleri çıkarmasıyla, kendine tarla açmasıyle tarif edilir.

Ağaçlıklar arasında gölcükler kenarına şuraya buraya serpiştirilmiş evler ve köycüklerden sonra yine ormanlar arasında yapılar topluluğuna varılıyordu. Buranın da bütün evleri tarif ettiğim şekildeydi. Eskiden zenginlerin sayfiyesi imişler. Şimdi üniversitemize bırakılmış, kırk elli parça yapı. Müşterek mutfağı vardı. Mutfağın çevresindeki alan, sabit tahta sıralarıyle hem yemek yemeğe, hem ders çalışmaya, hem hocaları, konferansçıları dinlemeye yarıyordu. Yağmurlu havalarda bazı evlerin salonları da aynı amaçla kullanılıyordu.

Şehirde kalan Ahmet Cevat hoca hariç, bizim dört kişilik sosyal aile Udelnaya'ya yerleşti. Belirli günlerde ahçı çıraklığı, garsonluk yapıyor, hizarla ve baltayla odun kesiyor, kestiğimiz ağaçları «komün»e getiriyor; «besprizorni» denen ailesiz çocuklara bakıyorduk. Kısacası öğrenci, bu sayfiye yerinde kendi işini kendi görüyordu. Yalnız, uzman aşçılar vardı. Onlar da malzeme kıtlığı çekiyorlardı.

Bütün gücümüzle Rusçaya çalışmaya başlamıştık. Herkes kendince bir öğrenim sistemi seçmişti. Ben, konusunu merak ettiğim bir sosyal kitabın Fransızcasını ve Rusçasını edinmiştim. İlk günler yarımşar sahife, sonraları birer ikişer sahife öğrenerek ve sahife sayılarını artırarak devam ediyordum. Üç ay içinde, Vaks isimli ünlü bir hatibin «sosyal şekillerin gelişmesi tarihi» derslerini can kulağıyle dinlersem, kabataslağını kavrayacak hal aldım. Hevesim arttı.

Bir gün mutfakta Kurban isimli bir Müslüman Hintli ile nöbet tutuyordum. Üniversite çevresinde ayrı din, kalibra ve meşreblerde başka Hintlilerle de tanıştım. Bu hepsinin pratik zekâlısı, kurnazıydı. Öbürlerindeki mistik yahut felsefî derinlik, feragatler, idealistlik bunda pek yoktu. Bizimle birlikte KUTV'da yaşayanlar Kurban'ı mutlaka bu özelliklerinden hatırlayacaklardır. Besprizornilerin hizmetinde iş görürken, birdenbire dışarı çıkıp hemen yine mutfağa girince, Kurban'la gözgöze geldik. Eğer kendi foyasını ortaya vurmasaydı, farkına varmayacaktım. Çünkü normal bir iş yapıyordu. Bir bardak süt içiyordu.

Tüccar veya memur olmak için yaratılmış bu Hintli arkadaş, özür diler gibi bana baktı

— Bayılırım şu süte, dedi. Görünce dayanamadım. Sana da bir bardak vereyim.

Kocaman tencerede besprizornilerin sütü kaynıyordu. Çocuk oldukları için bu süt onlara ayrılmıştı. Biz büyükler çay içerdik kahvaltılarda.

— Ben süt sevmem! diye reddettim.

Gerçekten de hazmedemezdim. Kurban bundan alındı. Mensup bulunduğu dinin Allah korkusu mu, mensup bulunduğu ırkın mistisizmi mi, mensup bulunduğu ideolojinin disiplini mi onu etkisinde bıraktı?

— Çok fena bir şey yaptığımı biliyorum. Parti temizliğinde bu zaafı ortaya koyacağım. Kimse beni suçlamadan kendim çıkıp kendimi suçlayayım mı diye düşünüyordum. Senin, beni görmen iyi oldu. Şimdi kararımı verdim. Bu damla bardağı taşırdı. Ne zayıf karakterde olduğumu anlatacağım arkadaşlara, dedi.

KARAKTERİSTİKANIN ETKİSİ

Bu ciddî sözleri fazla dramatik etki yapmasın diye sonra ton değiştirdiğini hatırlıyorum. Normal havasına giriverdi.

Muhtar paşanın bahsettiği Allah korkusunun layik çeşidiydi bu. Hıristiyanlıktaki günah çıkarmaların da layik çeşidiydi bu.

İçine girdiğimiz yeni dünyanın maneviyatı bu layik vicdan ekseninde dönüyordu. Bu vicdan hem kişisel, hem toplumsaldı. Yani kişi, kendinden de, çevresinden de çekiniyordu.

Parti temizliklerinde, arkadaş mahkemelerinde, herkes birer birer iğne deliğinden geçiyordu. Zaman zaman bu türlü Sırat Köprüleri kurulmaktaydı. Teşkilâta ve kurula girmiş her birey bir karakteristika testine tabi tutuluyordu. Bu devre devre sicilin yenilenmesiydi.

Şayet kişi, yüksek mevkide ise, ondan korkacaklar bulunacaksa, arkadaş topluluğunun dışına çıkarılıyordu. Onun lehinde, aleyhinde konuşmak isteyenler dinleniyordu. Yukarda da bahsettiğim gibi, imzalı, imzasız mektuplar okunuyor, cevaplandırılıyordu. Sonra adam içeri alınıyordu.

— Kendi kendini anlat... Sen şu şekilde suistimal yapmışsın. Şu şu şekilde falancanın hakkını yemişsin. Sen şu şu türlü kötü hareketlerde bulunmuşsun, deniyordu.

Adam, hakkında söylenenleri bilmediği için itiraf edip samimiyet göstermek kaygusuyle belki yeni ipuçları veriyordu... Aleyhindeki havayı yoğunlaştırıyordu eğer saklarsa suçlarını.

— Sen karma, kızına şunları edermişsin. İş sahiplerini böyle horlamışsın. Ve bir gün halkın kuru balıklarından aşırıp sarı paltonun cebine koymuş, arkadaşlarına getirmişsin.. Bir gün de besprizornilerin sütünü içmişsin, deniyordu.

Ve böylece, suçlandırılmalardan kaçınmak için ister istemez bir layik vicdan kurulmuş oluyordu insanlarda. Kendi kendini kontrol özelliği doğuyordu. Ve arkadaşlarını, kontrol, uyarma... Suç işlemeyip toplum kontrolüne sebep olmama kaygusu...

Bu sistem böylece yüksek mevkilerdekileri de düşürebiliyordu. Ama bu sistem sonradan trajedilere yol açıyor, deniyor. Stalin devrinde... İdam edilmeden önce itirafnamelere ve başka şeylere... Yine de Hıristiyanlıkta günah çıkarma nasıl maneviyatın temelini teşkil ettiyse, benim gördüğüm devirde üniversite çevresinde, karakteristikalarda temize çıkmak kaygusu öyle önemli bir rol oynamıştı... Toplumda layık bir vicdan doğabilmişti.

Ankara'da bir maarif müsteşarı Şevket Süreyya'ya sormuş

— Batıya gönderdiğimiz öğrenciler çok fire veriyor. Sizin tahsil arkadaşlarınızın kendi alanlarında fire vermemelerini ve birer şahsiyet olabilmelerini neyle yorumlamalı?

Bence, «öğrenişler» in üstünde karakter veren «karakteristika» larla yorumlamak mümkündür.

Büyükleri taklit ederek çocukların misafircilik oynaması türünden bizim Udelnaya'da epey büyüyen sosyal ailemiz de arkadaş mahkemeleri tertiplerdi. Yerli âdetlere uyarak geceleyin, çalı çırpılardan orman meydancıklarında koca ateşler yakar, şiirler okur, şarkılar söyler, güreşir, dünya politikasından, derslerden, günün olaylarından, tarihten, Türkiye'den herşeyden sözeder; çok hoş zaman geçirirdik. Beni en fazla ilgilendiren bu karakteristikalar olurdu. O büyük ateşlerde tüt-

sülenir, ruhsal bakımdan temizlenirdik sanki... Herkesin kusurları ortaya vurulurdu. Nâzım, coşkunluğu dolayısıyle «aşkın taşkın» (nievıderjennig) diye damgalanıyordu. Bir türlü, «vıderjennost» yani «durmuş oturmuşluk» aşamasına yükselemiyordu. Beni de, başıma buyruklukla suçluyorlardı. Boyuna burnumun doğrusuna gidermişim ve davranırmışım. «Partinin doğru çizgisi» var. İşte onu gözönünde tutmuyormuşum. Kazanlı Tatar Mollazâde arkadaşımız Abit Alimof, bu «doğru çizgi» nin bağ tapu sahibi gibiydi. Yani, Nâzım'la aramızdaki dostluğu ve başkalarını da kattığımız sosyal aileyi ben birinci gömlek sayarmışım. Nâzım da öyle... Bu bir zaafmış. «Karakteristikamız» böyle kötü çıkardı. Burada tekrar itiraf edeyim mahcubiyetle Kadınlara karşı zayıf davranmakla da suçlandırılırdık. Özellikle üniversite dışındaki «burjuva» kadınlarıyle ilgimiz, meçhul arkadaşlar (belki kız arkadaşlar) tarafından gıyabımızda rapor edilmiş ki, eh pek de haksız bir ihbar değildi. Kısacası çok kırık not alıyor, boyuna sınıfta kalan yeteneksiz öğrencilere dönüyorduk «karakteristika»larda. Hırslanıyor, kendimizi düzeltme jimnastiği yapıyorduk.

Nâzım, Bursa Cezaevinden bir itirafname yazıyor ki, o günlerin etkisiyledir diyebilirim

«...Vâlâ her nedense beni velilere, peygamberlere filan benzetiyor. Halbuki ben kendimde hiç de böyle bir mahiyet görmüyorum. -Tevazu değil- Bakın iş nerede. O mubarek zatlar, meslekleri icabı, egoisttirler. Kendilerinde hiç bir kusur, kabahat, zaaf -ekseriyetle- görmezler. Kendileri her türlü hatadan münezzehtirler de baştan aşağı zaaflarla, kusurlarla malul insanları ıslah işini omuzlarına yüklendiklerine kanidirler. Halbuki bendeniz bütün kusurları ve kabahatleri, zaaflarıyle bir XX. asır insanıyım. Kusurlu olduğumu gayet iyi müdrikim. Kusurlarımı ve zaaflarımı yenmek için kendi kendimle mücadele halindeyim. Bundan dolayı diğer insanların kusurlarını ve zaaflarını anlarım. Hoşgörürüm. Bu kusur ve zaaflar, insanın şahsına kötülük ettiği müddetçe zararsız şeylerdir. Ancak bunlar şu veya bu suretle hayatın akışı üzerinde müessir olmaya başlarlarsa, bazen sahiplerini yok ettirmeyi dahi gerçekleştirir. Yani, kısacası, kardeşiniz Nâzım Hikmet de günah-

kâr bir kuldur. Günahlarını müdriktir. Bu yüzden, başka günahkâr kullara karşı müşfiktir. Çünkü onlara karşı müşfik olmak, kendine karşı da müşfik olmak demektir. Yani yine basit bir insan egoistliği...

Şaka bir tarafa ama, birkaç kusurum var ki, cidden dehşetli içerliyorum onlara... Meselâ hâlâ çabuk heyecanlanıyor, sinirleniyor, bağıra bağıra konuşuyor, karşımdakinin sözünü kesiyorum. Bu yine nispeten ufak günah. Ama büyükleri de var. Ama siz papaz olmadığınıza göre, ben günah çıkarmak niyetinde olmadığıma ve Jan Jak Ruso'nun itirafatı çeşidinden yazıları ve insanı böyle itirafta bulunduran amilleri yakınca bildiğime göre bu bahsi burada keselim.»

«Karakteristika» lar, arkadaş mahkemeleri, temizlik hareketleri insan şahsiyetini elbette ki yoğuruyordu. Eğer Nâzım, Abit Alimof'un ideal saydığı bir yolda, düz bir yolda ölümüne kadar yürüdüyse, eğer Şevket Süreyya Aydemir, ormandaki ateşler etrafında itirafta bulunurcasma, «Suyu Arayan Adam» ın bana hediye ettiği nüshasının başına «Suyun bulunuşu, galiba yolun kaybedilişi pahasına oldu. Hoş görün!» diye yazdıysa ve buna rağmen su başındaki safasını yadırgayıp sosyal hareketlerin meşakkatli bayırına yine sardıysa; eğer ben, anlatılması 40 yıl sonra bile güç o üç hırsızlık olayını «alâmeleinnas» açıklamak cüretini kendimde bulduysam, bütün bunların sebebi, kendi medeniyetimizde mevcut değerlerin üzerine, kuzey komşumuzda doğmuş bambaşka bir medeniyetin manevî değerlerini de oradaki tahsilimiz sırasında katmış bulunmaklığımızdır.

Hayalimde Udelnaya'da büyük ateş yanıyor. Çevresinde o günkü halleriyle genç arkadaşlarım oturmuşlar. «Karakteristika» testleri sırasında bana mutlaka soracaklardır, bu kimi sağ kimi ölü kişiler :

— Sen bunca yıl türlü gazetelerde çala kalem yazdıklarında yüzün ak, alnın pak ortaya çıkabilir misin?

— Çok kusurlarım oldu, diyeceğim onlara... Ama, hiç bir zaman zalim taraflısı olmamakla, daima mazlum taraflısı olmakla yüzüm kızarmaksızın karşınıza çıkabilirim. Yani asla

ezenden yana olmadım, ezilenden yana kalabildim! diye onların gözlerine gözlerimi dikebileceğim.

Ve şöyle devam edebilirim arkadaş mahkemesinde

«... Kırk küsur yıllık yazarlığım sırasında, zaman oldu eski zalimlerin zulüm görmelerini de yerdim. Bu, Fransız yazarı Henri Barbus'ün yüksek ruhundan ilham aldığım içindir. Barbus, kitabındaki bütün hikâyelerinde, sömürülüşü yerip en sonunda bir maden katırına, toprak altında çektirilen azabı hazin hazin anlatır.

İtiraz ederler

— Peki ama, sen ki sosyalistsin, insanların sömürülüşünden sözetmem gerekir. Hedefi şaşırdın, üstad! Hayvandan bahsediyorsun, derler özetle...

O da şu anlamda cevap verir

— Ben katırların bile zulüm görmesine karşıyım.

Bu prensipte, bütün medeniyetlerin toplumsal vicdanlarıyle bir koalisyon kurmak belki de mümkündür.

Vagonum rayda ya rahmetli dostum Abit Alimof?»

1965 yılında, bir Batı dergisi şu özette bir yazı yazdı.

«Büyük devletlerden herbirinin elinde ayrı ayrı kozlar var. Birleşik Amerika'nınki teknik üstünlük. Çin'inki nüfus çokluğu, Sovyetlerinki örgüt başarısı.»

Ben, Sovyet ülkelerinin kuruluş devresinde bulunduktan başka, ora ahvalini merak edip hem sonra tekrar giderek, hem okuyarak dikkatten kaçırmamaya çalıştım.

Nâzım, Sovyetlere hitabeder.

Ey yalın ayak koşarak Mersedes motörlerini geçen memleket

Kuzey komşumuzu sevenler de, sevmeyenler de, onu birinci ve ikinci dünya savaşlarının korkunç yıkıntısı altından kalkarak dev devlet finalinde başa güreştiğini kabul eylemek zorunluğundadır. Bana sorulsa «— Bu nasıl oldu?» Bir püf nokta gösterebilirim! İnsanlar o ülkede hem kendilerine, hem çevrelerine karşı bir sorumluluk bilinciyle yetiştiriliyor. Yukarıdan beri uzun uzun anlattığım «Karakteristika - Arkadaş Mahkemesi - Ev kumandanı - Müessese müdürünün daimî

kontrolü» gibi Batılılarca, «cendere» olarak nitelenen manevî ve maddî yenilikler o diyarda Eski Yunan'daki Ispartalıların çetinliğinde kişiler yaratıyor. Bu kişilerden kurulmuş kadrolara dayanarak planlı bir ekonomi işletilir olmuştu.

Gerek kendi, gerek çevresi, bir bardak haram süt içti diye Kurban'ı kurban ediyor.

Meselâ... Meselâ yüksek bir idarî makamda tökezleyen bir amir «istihsale» gönderiliyor. O da, müdürlük odasından tezgâh başına inmeyi kabulleniyor...

Başka püf noktoları da var ama, bence en önemlisi budur.

ÜNİVERSİTEMİZ NE NİTELİKTEYDİ

Bütün Sovyet eğitim sistemini burada anlatmaya ne gerek, ne olanak vardır. Yalnız rejimden rejime geçiş devri sırasında tipik bir bölümü belirteyim.

Moskova'nın klasik üniversiteleri eskisi gibi durup duruyordu. Bunlara Sverdlof, Krasni Profesur ve teknik alandakiler türünden eğitim kurulları eklenmişti. Bir de, «Rabfak» denen işçi fakülteleri açılmıştı bol bol... Bunlar devrin koşullarına göre doğmuşlardı. Kadrolarına tahsili yarı kalmış yetenekli proleterler alınırdı. Seçilen uzmanlık için, lisede öğrenilmesi grekli dersler arasında neler lâzımsa onlar özet halinde ve bir bakıma vülgarizasyon yoluyle, bir bakıma hamle ile veriliyordu. Ve iyi sonuçlar alınıyordu. Bu satırları okuyup bıyık altından gülenlere, bizde de I. Dünya Savaşında lise dokuzdan Tıbbiyeye ve Mühendis Okuluna, v.b. aynı ivedilik ve şişirme sistemle talebe derlendiğini, fakat bu lise bitirmemişlerin şimdi bile, ordinaryüs profesör, dekan, pek ünlü hekim, dünyaca ünlü hukukçu ve en büyük köprüleri yapan mühendisler olduklarını hatırlatırım. Öyle ki, yılan masalı liselerin fazla külfet olduğu sanısı bile doğacaktır.

Moskova'daki bizim üniversite «Rabfak» tipi değildi. KUTV'dü. Adına göre doğulular içindi ama, her yöndeki Sovyet Cumhuriyetlerinin tahsilleri aksamış yüksek mevkilerdeki şahsiyetleri burada kurs görmeye ya da uzun devre okumaya

geliyorlardı. Örgüt elastikiydi. İhtiyaçlara göre değişiyordu (1).

Asıl bizi ilgilendiren ecnebi gruplarıydı. Burada İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça, Çince, Japonca, v.b. bölümler vardı. Sonraları bir öğretim ve çevirmen kadrosu içinde bizler de yetişince, Türkçe dersler verdik. Şevket Sürayya Aydemir, çok mükemmel bir pedagog olarak sivrildi ve sevildi.

Ben Nâzım'la evvelâ Fransızca bölümüne girdim. Fizik, kimya, biyoloji v.b. bile okuyoruz. Kimya kısmında lâborantlık ettim. Komünist aleyhtarı dağıtılmış bir partiye mensup genç, hoş, zarif, bıçkın -ama menküp- bir kadın profesörün lâborantı olarak... Nâzım'sa, özellikle üniversite kulübünün temsillerini oluşturmakla, dekorasyon yapmakla uğraşıyordu boş zamanlarında... Yine de, haftada bir mecburi hizmet var üniversite arkadaşlarımıza... Mutfakta, yemekhanede, odun kesme ve taşıma... Yazın olduğu gibi kışın da çalışıyorduk.

Seminerlerimiz vardı. Bunlarda özellikle parlayan İsmail Hüsrev Tökin oldu. Büyük bir ekonomist yazarı olan profesörümüz, hazırladığı eserine ilhamlar bulmak için, seminerlerin birinde bizi, kâğıt para kuramının henüz keşfedilmemiş denizine daldırdı örneğin... Altı ay süre ile hep kâğıt parayı didikledik biz meteliksizler. İllâllah! Sonunda biz, konuşulanları izlemekten usandık. Başka şeylere daldırdık.

İsmail Hüsrev, inat etti profesörle beraber... Yanında bir de Hintli Safter. İsmail Hüsrev Türkiye'ye dönünce iktisat eleştiricisi, tanınmış bankacı, İstanbul Ticaret Odası Umumî Kâtibi ve... Şaşılası bir durum, (Yogi) oldu. Uzak Şark usulünce derviş yani... Kütüphanesinin en zengin bölümü, mistik zenaatlere dairdir. 180 derece çarkeden İsmail Hüsrev, -biz ikimiz hariç- geçmişini kendisine uzaktan, yakından hatırlatan arkadaşlarıyle selâmı sabahı kesmiş bulunuyor. Oysa Marksistken papaz olan birini işitmişti, Moskova'da... En fazla şaşan o olmuştu. Kader!

Başka bir kader. Bu kitabın ikinci baskısını hazırlarken akciğer kanserinden hasta yatıyordum. İsmail Hüsrev Tökin

(1) Öğrendiğime göre KUTV sonradan Yüksek Ziraat Üniversitesi olmuş.

sık sık ziyaretime gelip eli ile omuzumu sıvazlayarak okuyor, ıstıraplarımı sahiden hafifletiyor. Bu eski marksistin insanları telkin altında bulundurarak uyuttuğunu (ve saire) evvelce de görmüştüm.

Nâzım, üniversite kulübünde kurduğu gruplar ortasında çok parladı. Başka üniversitelere de davet olunuyorduk. Nâzım, başta... Sahneye o çıktı mı, tavan alkışlarla inlerdi. Türkçe şiirler alkışlanırdı. Ve hep birlikte geleneksel öğrenci şarkıları söylenirdi :

Galile beyhûde uğraşıp durdu
Dünyanın döndüğünü isbat için
A akılsız, ne demeğe sarhoş olmazsın
O zaman isbata hâcet kalmazdı.

Başka bir kuple :

Newton beyhûde uğraşıp durdu
Yer çekimini isbat için
A akılsız ne demeğe âşık olmazsın
O zaman isbata hâcet kalmazdı.

Ben de bu arada, aslı Fransızca olan ve Sovyet Devriminca benimsenen meşhur Enternasyonal marşını Türkçeye çevirdim. Halen sosyalist memleketlerinin Türkleri arasında söylenen ve ara sıra radyolarda da duyulan bu tercüme benimdir. (İtirafımdandır!)

GEÇİM KAYNAĞIMIZ

Ahmet Cevat, Şarkiyat Enstitüsünde hoca olunca bir pansiyona geçti. Benim bildiğim kadarı hem çevirmenlik yapıyor, hem Türk gazetelerini tarayıp içlerinden haberler derlemek ve Fransızca yahut Rusça özetlemek gibi işlerle uğraşıyordu. Ücretli olan bu sonuncu işte ben, kendisine bir yıl sonra halef oldum. Kitaplar çevirip ders verip hayatımızı kazanmaya devam ettik. Üniversite içinde de paralı hizmetler çoktu. Onlardan da yüklendik. Öğrencilerin pek muhtaçları için bedava, genellikle çok ucuz lokantalar vardı. Koğuşlarda yatmak iste-

meyenler, küçük kiralarla bir kişilik, iki kişilik, dört kişilik odalar tutabiliyordu. Bizler de tuttuk. Evlenenler karılarıyle, hatta çocuklarıyle üniversite bölümlerinde oturabiliyorlardı. Kreşler, çocuk yuvaları ihtiyacı tamamen karşılayacak şekildeydi.

Nâzım'la sevişen, uzaktan uzağa mektuplaşan bayan Nüzhet Moskova'ya çıkagelip de bütün rakiplerini atlatıp şairle evlenince, üniversite geleneği içinde o da kaynaşıp gitti. Başka evli Türk karı kocaları da vardı. Ama toplum hayatında şuraya buraya dağıldıklarından üzerlerinde fazla durmuyorum. Yalnız şu kadarını söyleyeyim: Örneğin, büyük bir müteahhit, örneğin bir maden ocağı sahibi, örneğin bir plaj işleticisi, örneğin büyük bir imalâthanenin başlıca teknisyeni, örneğin bir değirmen sahibi... Hepsi de birbirine hiç benzemeyen şahsiyetler halinde, aynı kurulda yetiştiler. O devirde Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkisi dostça olduğu için, başka kurullara da resmen talebe gönderilirdi. Nicelerine sonradan devlet dairelerinde bile rastladım.

Kimse kimsenin kalıbına girmedi. Herkes kendi kişiliğini korudu.

ÜNİVERSİTEMİZDEKİ ÜNLÜ YABANCILAR

Sovyet Cumhuriyetlerinden birine, sonradan Cumhurbaşkanı seçilen İran şairi Lâhûtî, KUTV'da bizim grupta okudu. Daha önce İstanbul'da yetişmiş olduğundan, bizler kadar Türkçe bilirdi. İran'da ihtilâl çıkarmış, bir şehir zaptetmişti. Sonra yenilgiye uğrayıp mülteci sıfatıyle Sovyetlere yerleşmişti. Nâzım'ın çok iyi arkadaşıydı. Farsça onun tipinde de şiirler yazmak istedi. Birkaç denemeden sonra dedi ki

— Farsça'nın klasiği kuvvetli. Modernlik kaldırmıyor, vazgeçtim.

Çok değerli ve zarif İran kadın şairi ünlü Parvin de arkadaşlarımız arasındaydı. Onunla da pek çok dost olduk. Lâhûtî ile aynı denemeyi yaptı ve aynı sonuca vardı.

KUTV'da okumuşların sonradan Rusya'da önemli yerler tuttuklarını zaman zaman öğrendim.

Yabancılar grubunda durmuş oturmuş, Amerikalı teknisyenler de vardı. İçlerinde, babacan tavırlı, iyi yürekli Denison'u

hatırlıyorum. Herkese güven sağlardı. Öğrenci işlerinde hep temsilci seçilirdi.

Fransız üniversitelerinde okumuş Cezayirliler de grubumuzdaydı. Yıllar sonra bir Türk gazeteci grubuyla Cezayir'i ziyarete gittiğimiz zaman, ora milliyetçilerinin sözlerini röportajlarımızda ve fıkra sütunlarımızda yayınladık «— Biz, komünistlerden öğrendiğimiz mücadele metotlarını kullanarak sömürgecilerle çarpışıyoruz.» demişlerdi.

Mısırlılar da vardı. Zenciler de vardı ama, az idiler. Şimdi Moskova'da sayılarının pek çok olduğunu okuyoruz. Sarı ırktan olanlar en çoktu. Hele Çinliler... Boyuna istilâlara uğrayan memleketlerinin koşulları gerektirdiği için Udelnaya'da sahici mermi atılan alanlar kurmuş, silâh talimleri yapıyorlardı. Şevket Süreyya ile ara sıra Çin liderlerinin resimlerine bakarız. Bazılarının KUTV'dan yetiştiklerini hatırlarız.

Fransız grubundaki Çinliler arasında Siyau'yu en başta anmalıyım. Bu isim, Nâzım'ın «Jokond ile Siyau» kitabında bir kahraman olarak geçmiştir. Siyau, Çin savaşı sırasında, şehir meydanında kafası kılıçla kesilerek idam edilmiş, diye sonradan haber aldık. KUTV'dan evvel Paris'te, Sorbonne üniversitesinde okumuştu. Fransız aydını kadar Fransızca bilirdi. Şekilce ve ruhça gayet şıktı. Çin medeniyeti ile Avrupa sosyetesi elbirliği edip terbiyeli, nazik, mükemmel bir insan tipi yoğurmaya çabalasalar işte bu Siyau meydana gelirdi. O, uzun boylu, alev saçlı, derin yeşil gözlü bir Rus kadınını severdi. O kadın da Nâzım'ı severdi. Nâzım, kadını pek beğenmekle beraber, içli arkadaşı Siyau'ya kalsın diye, bütün çabasını kullanarak yüreğine taş bastı. Çin inceliğine karşı Türk çelebiliği gösterdi.

KUTV'da yetmiş iki buçuk milletten insan vardı desem yanlış olmaz, ama ben burada hepsinin üzerinde teker teker durmayacağım. Yalnız şu kadarını haber vereyim: Bir gün büyük bir şölende 84 millet temsilcilerinin toplandığı anlaşıldı. Hepsi bir ağızdan «İnternational» marşını söylediler, kendi dillerinde... Güftedeki «international» kelimesi geldiği zaman tam uygulanış oluyordu. Bu kelime her dildeki metinde bestenin aynı yerine rastlıyordu. -Afrika'da yeni kurulan cumhuriyetler yüzünden dünya milletlerinin sayısı yetmiş iki buçukları, seksen dörtleri elbette çok aştı.-

Siyau'dan sonra Benerci'ye geçeyim. Bu da, «Benerci Kendini niçin öldürdü?» isimli kitabın kahramanı... Ama Benerci o Benerci değil. İngiltere'nin büyük bir üniversitesinde tahsillerini tamamlayan iki Hintli, tıpkı bizim gibi, bir inceleme merakına kapılmış olacaklar. Şark geleneğindeki gezginci dervişler örneği, Moskova'ya düştüler. Biri koyu Müslüman Zafer Hasan ki, İngilizlerle mücadelesi yüzünden Hindistan'da en ağır cezaya çarptırılmış. Kendi ifadesine göre idama mahkûm olmuş. Türk okuyucuları halen onun inceleme makalelerine gazetelerimizin sütunlarında rastlamaktadırlar. Derinlemesine bir kişiydi. Pek sofuydu. Moskova üniversitesinde beş vakit namaz kılıyordu (kendi odasında). Nihayet Türkiye'ye göçmek arzusunu gösterdi. Yıllardır İstanbul'a yerleşmiş, eskiden hiç bilmediği Türkçeyi mükemmel öğrenip Türk bir hanımla evlenmiş. Ordumuzda subaylık etmiş. Yüksek okullarda hocalık yapmıştır.

Arkadaşı Benerci, ona hiç benzemiyordu. Evvelâ Müslüman değildi. Hint dinlerinden birine mensuptu. Çok yakışıklı bir adamdı. Çok centilmendi. O da kulaç kulaç derinlemesineydi. İngiliz ve Rus ilimleriyle yetinmeyip boş zamanlarında boyuna Sanskritçe tasavvuf kitapları okurdu. Polis romanı okur gibi bir merakla. Bir gün zorladım:

— Nedir Allahaşkına şunun konusu?

Terbiyeli bir yarım gülümseme ile geçiştirmek istedi.

Ben direttim. Mecbur kalıp dört parmak kalınlığındaki tasavvuf kitabını birkaç kelimeyle özetledi

— Ruhun nerede olduğunu araştırıyor. Gözlerimiz öne ve yanlara baktığı halde ensemize doğru bakmıyor ya? Demek ki ruh ense kökümüzde. İşte kitapta bu açıklanıyor.

Şuphane men tahayyere!

Hiç unutamayacağım arkadaşlarımızdan biri de, Mısırlı büyük bir kuyumcu olan Rosenthal'ın altın saçlı kızı Charlotte'dur.

Sonradan bir seyahatim sırasında İskenderiye'de bu Rosenthal'in mağazasına gittim. Moskova'daki söylenti boşuna değilmiş. Charlotte'un babası, büyük bir caddede köşe başını tutmuş, tam kapitalist... Ama kendini Marksizme amatörce kaptırmış. Damadını da o zihniyette seçmiş. Anasının babasının bir tanecik yavrusu Charlotte, naz ve varlık içindeki çevresin-

den bu çifte etkiyle fırlıyor, hoop kocasıyle bizim aramıza... Seminerlerde bize profesör, falanca konuya dair Almanca şu kitaptan bu sahifeler, İngilizcede şunlar, Fransızcada şunlar vardır derdi. Rusçadakileri, İtalyancadakileri bildirirdi. Biz seminerde, Charlotte'u kürsüye çıkarırdık. Almanca yahut İngilizce kitabı alır, rahat bir Fransızca ile okurdu. Derken Rusçayı söktü. Onu da aynı şekilde başka dile, yüzünden okuyarak çevirme durumuna geldi.

Profesöre sorduk

— Peki İtalyancaları nideceğiz?

Omuz silkti

— Ben, size ille her dilin ilmini yutun diye bir zorunluluk yüklemiyorum. Nerede neyin bulunduğunu haber veriyorum. (Sonra alay etti.) İsterseniz aranızda para toplarsınız. Charlotte'u İtalya'da bir turistik seyahate gönderirsiniz. Birkaç ay sonra müşkülünüzü halleder.

BİR DE HOŞ MACERA

İlk yıl bütün üniversitenin gençlerini sabahleyin İsveç usulü jimnastik için kaldırıyorlardı (Sonra bu işin zorunlu oluşundan vazgeçildi). İran asıllı Kahramanî isimli bir arkadaşımızı da jimnastik için uyandırdık.

— Özüm tekmillemişem! dedi ve bir taraftan bir tarafa döndü.

Meğer İsveç usulü jimnastik hareketlerini bir kez öğrenilen ve bu kadarı da yeterli olan bir ders sanırmış... Tahran'dayken yapmış ya, tekmillemiş.

MOSKOVA SOKAKLARINDA YALIN AYAK...

İnebolu'dan aldığımız çapulaları gerçi Moskova'ya vardıktan az sonra çıkarmıştık. Gelgelelim elden çıkaramıyorduk bir türlü... Biz onları bırakmasak onlar bizi bırakacaklardı ama, sadakatla, vefa ile konçlarına sımsıkı yapışıyorduk. Nâzım, kendininkini kurusun diye bir sobanın yanına yerleştirdiğinden kavurmuştu. Buram buram kokuyle uyanmıştık, geceyarısına doğru. Tam görünecek yeri sapsarı kesilmiş, çatlamış, dökülmüş delik açılmıştı.

O, bir tekme vurup kendininkileri karyolanın altına fırlattı. Ben de kendiminkileri müzeye kıymetli eşya kaldırırcasına sildim, üfledim, yanyana kardeş kardeş koydum karşıma...

Oturup karar verdik

— Bu bize gaipten bir ihtardır. İhtiyaten giymeyelim şunları!

1965 yılında bir tüccar arkadaşım Avrupa'da dolaştıktan sonra Moskova'ya bir alış - verişçi grubuyle gitti geldi «— Viyana halkının, İsviçre halkının kılık kıyafet seviyesiyle Rusya'nınkinin farkı yok.» dedi. Halbuki 1922 yazında çok, ama çok fark vardı, dünya standartı ile Bolşevik standartı arasında... Daha doğrusu, standart, moda, üslûp filan aramamalıydı Bolşevik âleminde... Çar I. ve II. Nikola, Aleksandr filan devirleri ne kelime! Belki de I. Petro'dan kalma kılıklarla sokakta gezilse yadırgayan olmazdı. Örneğin arabacılar, mutlaka -bizim yeniçeri kılıklarına paralel- başlıklarla, üstlükler, ayakkabılar kullanıyorlardı. Sivil halkın kıyafeti, bizim Kuva-i Milliye Türkiye'sinde kalpak, papyon kravat, mintan, jaketatay, süvari külotu, içi boş altın kemerli, rugan ayakkabı, Galatasaray futbol çorabı ve yaylı gözlük karmasıyle kuşanıp resmî daireye görevine giden memur tipininkinden beterdi. Bunlara Özbek takkesinden, Mogol kılığına, Azerî papağına, karnından yarılmış tüylü bir koyuna ve heyyulalara benzeyen başlıkları ilâve edin. Ve üstlüklerden pabuçlara kadar tam bir etnografik kıyafet sergisi... Yalnız kalburüstü görevliler aşağı yukarı bir üslûp içinde giyinmekteydiler. Meşin kasket, meşin jaket, meşin evrak çantası... Bu tip yarı resmiyet niteliğindeydi.

Almanya'da devrim ha patlak verdi, ha patlak veriyor diye heyecan geçirilen günlerde Nâzım, bir şiir yazmıştı. Aklımda bazı parçacıkları kalmış

Ey meşin jaketli komünist!
Koltuğundaki cüzdanı
sırtına asker çantası yap.
Sakla yarısını yediğin ekmeğin
Berlin amelesine.

Tarihî vesikadır.

Bu meşin jaketlilerin dışında halkı bir moda sıralamasına sokmak mümkün değildi. Tarih ve coğrafya namına kargaşa...

Şimdi bir de pabuç yokluğu belâsı çıkmıştı. Önümüzdeki kış, halk ayağına ne giyecek? Ve biz ne giyeceğiz? Onun için çapulaları atmak olmaz. Karyola altı deposunda özenle saklamalı. Konçları kesilir alta yama olur. Hele Nâzım'ın topuğu yenik iskarpini ile benim kat kat tabanlı pabuç yabanlık kalsın.

Sıfırın altında 30'ları aşan Moskova ikliminde bunlar da olmazmış ya... Ama bunlarsız hiç olmaz... İdareli davranmalı.

Şehrin merkezinde gördüğüm bir tablo zihnimde iyice yer etmiştir. Gözlerimi yumuyorum hâlâ karşımda o çıplak ayaklı adam! Bir Bolşevik, bir milletvekili, hiç değilse bir umum müdür olabilirdi. Başında gri rölöve bir fötr vardı. Altın gözlüklüydü. Sarı bıyıkları özenle kıvrılmıştı. Kolalı yakası ve ipek kıravatı dikkati çekiyordu. Elbisesi lâcivert... Yeleğinin gömleğe bakan kenarları pike zırhlıydı. (1918 erkek modalarında bu tram devam ederdi.) Pantolonu da keskin ütülü... Ama gelgelelim ayakları çıplak... Çıplak, bembeyaz, tertemiz ayaklarıyle şehrin ortasında, asfaltta, sanki ayakkabıları varmış gibi sanki o kılıkta böyle çıplak ayakla gezmek normalmiş gibi tıpış tıpış yürüyordu. Gazetesini açmıştı. Okuyordu aynı zamanda... Dudaklarının kenarına lüks cinsinden uzun zivanalı bir sigara sıkıştırmıştı. Bir kaş aşağıda, bir kaş yukarıda.. Kafası, müessesesine ilâve sermaye ayıran bir iş adamınınki kadar meşgul görünüyordu. Bu kez kışlık pabuç ihtiyatlılığı gerekiyordu. Belli ki gailesi o... Kalabalığın akıntısında gidiyor. Ve kalabalık da tırhallı hep bir hallı... Dönüp bakmıyorlar. Aslan gibi delikanlılar, tüy gibi genç kızlar, bir tür sporcu ruhuyle cefayı sefa eylemek neşesi içindeler... Ama orta yaşlılarla ihtiyarların alınlarında bir düşünce, bir şüphe, bir güvensizlik kırışığı...

Rölöve şapkalının cazibesine kapılıp bir süre peşi sıra gittim... Yahu! Bu ne okuyor, daldırmış böyle? İzvestia'nın birinci sahifesinde?

Serlevhaları sökecek kadar Rusça öğrenmiştim Stalin'in nutkunu okuyor.

Omuz silktim, yürüdüm.

Odamıza dönüp, Nâzım'ı buldum :

— Patriyot Hilmi ile Külhanbey Celâl Paris'te tulumba kaldırmışlar yalın ayak, başı kabak... (Gri rölöve şapkalıyı anlattım.) Biz ondan aşağı mı kalacağız? Bak ben çifte pençelimi ambara kaldırıyorum. Sen de çıkar topuğu yenikleri, koy çapulaların yanına... Kardeş kardeş bekçilik etsinler kara kışın kara günlerine.

İnce külotlarımızı golf biçimi büktük. Olduk birer baldırı çıplak. Halının üstünde çorapla bile yürümekten huylanırdım. Hâlâ da öyleyim ya... Delikanlılık gayretiyle verdik kendimizi asfalta... Mini mini kum olsa tabanıma batıyor. Eşiklere, kaldırım kenarlarına parmaklarımı çarpıyorum.

İlk önce Alimof'un odasını boyladık. Çıplak ayaklarımızla boy göstermek için... Hayret nidalarıyle karşılayacak sanıyorduk. Oysa halk gibi o da fark bile etmedi.

Masasının üstünde kitaplar yığılıydı. Kimi açık, kimi kapalı... Defter defter notların üstüne de İzvestia'yı açmıştı. Dalgın dalgın Stalin'in nutkunu okuyordu.

— Şuraya çökün, çocuklar, diye eliyle bir işaret yaptı.

Ve sonuna kadar okudu, bitirdi nutku. Derken bize döndü

— Eee, ne var, ne yok? dedi.

— Sağlık... Sizde?

Kılı kırk yaran kuramcıydı. Konuşmaları dünya siyaseti ile metafizik kritikleri arasında bocalar dururdu. Yüksek uçuşlardan kanatları yorulan kocakuş gibi, basit konuşmalara da inerdi arada bir... Ama bir kere inince, yoğun didişiminden yorgun... Amerikan iş adamının barlarda çocukça şakalar yapması türünden eğlenirdi.

Rahmetli dostumuz Âbit Alimof, Kazan Tatarı bir İslâm mollanın oğluydu. Bizden iki üç yaş büyüktü. Esmer güzeli, zarif endamlıydı. Kadınların pek beğeneceği bir Hollywood artisti olabilirdi. Ana dili Tatarcayken, o tarihlerde henüz Türkiye'ye ayak basmadığı halde, Türkçeyi bizler kadar öğrenmişti. Ülkemizin tarih, coğrafya ve durumunu mükemmel bilirdi. KUTV'da parlak bir öğrenim yaparken, ayrıca Almancayı ilerletip Krasni Profesurda bilgin yetişmişti. Nâzım'ın eserlerini Rusçaya ilk çevirip Rus şairlerine işlettiren ve basın-

da tanıtan odur. İsmet İnönü, sonraki tarihlerde beni heyetiyle İstanbul'dan Sovyet memleketine götürdüğü zaman, Leningrad'da Âbit Alimof'u, paşaya tanıtmıştım. Uzun uzun konuştular. Kolkola resim çektirdiler. Alimof, çar ordularına karşı silâhla çarpışmış dramatik bir şahsiyet olmaklà beraber, şakacıydı, oyun severdi. KUTV'daki arkadaşlarmı bir akşam ziyarete gitmiş. Birkaç kadeh votka içmişler. O keyfle Âbit Alimof, eskiden hep yaptığımız gibi, ta üst katlarda trabzana binip kaymak istemiş. Dengesini yitirip merdiven boşluğuna düşmüş, ölmüş. Değerli etüdlerini uygun bir devirde bulmalı, yayınlamalı. Türkiye'nin bazı gerçeklerini aydınlatmaya yarar sanırım. Biz şahsen ondan her türlü ağabeyliği gördük.

Şanoların iki yanındaki biri dram öbürü komedi iki meşhur perde gibi, iki ayrı ifadesi vardı Alimof'un.

Dramı bırakıp komediyi takındı birdenbire. Halimizi farketmiş olacaktı.

Güzel Türkçesiyle

— Hayırola? dedi. Hmmm, anladım! Gerekmeyecek, ama yalınayak dolaşmak sağlığa yine de iyidir.

— Neden gerekmeyecek? diye rölöve şapkalı, yalınayak adamın ihtiyatlı davranışını anlattım.

— İzvestiya'yı okuyormuş ya?... Şimdi evine gidip son pabuçlarını giymiştir bile... Çünkü Stalin nutkunda vaadediyor : Eylüle kadar Moskova'da herkese birer pabuç yetiştirilecekmiş. Plan ona göre ayarlanmış.

Doğrusu ben Âbit Alimof'a da, İzvestiya'nın haberine de pabuç bırakmadım. Çünkü ömrübillâh, bu nutukları, konferansları, siyasî vaadları dinlemişim. Kös dinlemişim. O devirde şu argo yaygın değildi ama, «boş ver!» ciliğe alışkındım.

1908 devriminde babamla beraber Selânik'te, Beyaz Kule bahçesinde İttihat ve Terakki'nin ünlü hatibi maliyeci Cavit beyin, hesapsız kitapsız vaadlarını dinlemişim örneğin... Onun parlak sözlerine karşı halk, avuçlarla konfetiler atmıştı da, Cavit bey, bu manzaradan coşarak

— Donanmamızı konfeti gibi denizlere saçacağız, diye haykırmıştı.

Eh, bu kadarına can dayanmaz. Yer gök oynamıştı. Allah bilir Beyaz Kule sarsılmıştı. Halk, takdir gösterilerinden birbirine girmişti. Ve günlerce, Osmanlılar, bu vecizeyi tekrarla-

mış durmuşlardı. «— Tam konfeti atıldığı sırada, ne bikr-i mazmun! Cenab-ı Hak zekâsını bağışlasın, mîrim efendim.», «— Elhak Vallahi!»

Kimse düşünmüyordu ki «— Ham maddesi yok. Sanayii yok. Kadrosu yok. Teknik bileni yok. Yeni model yapanı yok... Bütün bunları saymaya bile ne hacet? Barut, yani para yok... Bir karikatüristin çizdiği gibi, maliye nazırı olduğun sırada kasada yalnız senin dilin var, Cavit bey? Şu halka sen nasıl bol keseden konfeti gibi donanma vaadedermişsin?»

Âbit Alimof'a bu meşrutiyet hatıramı anlattım. Türkiye'ye dair hazırladığı eser dosyasına, bir sarı deftere üç beş kelime not düştü. Sonra omuzumu okşadı

— Eh, bekleyelim eylülü, dedi.

Eylül çatmadan, benim başında nöbetçilik ettiğim yığınlarla ringa balığı gibi, aynı model ayakkabı kümelerini gözlerimle gördüm. Üniversite listesinde ismimizin karşılığını imzalayarak ben 42, Nâzım 43 birer (Çörçil pabucuna benzeyen) ayakkabı aldık kooperatif hesabımızdan..

Ve o kış Moskova'da yalınayak insan kalmadı demeye lüzum görmüyorum. Çünkü eksi 20 - 30'lara Çörçil tipi pabuç da el vermez. «Velenki» denilen dövme aba çizmeler de dağıtıldı.

Âbit Alimof'un aklına «— Gördünüz müüü?» demek o yıl gelmedi ama, çok daha ilerde geldi.

CEMAL PAŞA : «— SENİ ASARDIM!»

Moskova'da Cemal Paşayla arasında bir olay geçti Nâzım Hikmet'in.

Kafkasya'dan Rusya'ya gittiğimiz zaman, evvelce de belirttiğim gibi, Reşit Kaplan'ın evinde İttihatçıların meşhur doktor Nâzım'ıyle de dostluk kurduk. (Atatürk'e suikast teşebbüsüyle muhakeme ve idam edilen zat.) Bana o günlerde hatıralarını dikte etti.

İttihatçıların sakallı Cemal Paşası, babalarımızın ahbabıydı. O da Moskova'da, Sovyetler'in kendisine ayırdığı koca kâşânede oturuyordu. Bizi akşam yemeğine çağırdı. Hâlâ çapulalarımız ayaklarımızda salonlarına girdik. Havyarından şampanyasına kadar donanmış muhteşem bir sofra başında

yine Nâzım'ın ütopist teorileri... Ve bu teoriler gittikçe boyutunu yükseltiyordu. Şairin tavanları zorlayan sıtma görmemiş sesiyle...

Biran geldi ki, Cemal Paşa

— Nâzım, şayet eski vaziyetim olsaydı, dedi, ben seni şimdi astırır, darağacının altında ağlardım.

Buyurun cevabı

— Aramızda fark şu ki paşa, ben seni astırır, ama altında ağlamazdım.

Nâzım, iktidardan düşmüşlere saldırmayı huy etmişlerden değildi. İktidardakilere de çok sert, çok tepeden inme karşılıklar vermişti zaman zaman. Bundan ötürü başı belâlara girmişti.

STALİN İLE TROÇKİ'NİN MÜCADELESİ

Komünist idaresinin doğurduğu yaman bir çatlak olmuştu. Stalin grubu ile Troçki grubu karşı karşıya düşmanca tavır takınmışlardı. Ben ve Nâzım, Rusya'ya geldiğimiz gündenberi en gözde lider olarak Troçki'yi buluyorduk. Zira epey efsanesi vardı ve yaman konuşmacıydı.

Söylentiler vardı ki, Kızıl Ordu bozulmuş, beyazlar ilerliyormuş. Troçki, bir lokomotifin önüne bir vagon koşturmuş, vagonu sürdürmüş, bozulan askerlere doğru. Kendi, vagonun damında... İki elinde bir tabanca... Öyle konuşmuş ki gür sesiyle maneviyat yükselmiş. Perişan Kızıl Ordu toparlanmış, muharebe de yeniden kazanılmış.

Ve söylentiler vardı ki, bizim Osmanlıların da galip devletler arasına katıldığı Brest Litovsk konferansında «Rusya'dan şu parçaları da alalım» diyenler de bulunmuş Almanlar içinde... Troçki, sivri sakalıyla başını kaldırmış «— Rusya'nın neresini isterseniz size verelim. Neticede bütün dünyayı proletarya alacak olduktan sonra...» demiş. Breh breh! Ne meydan okuyuş! Fransız devriminde Mirabeau'nun «— Gidin söyleyin efendinize! Biz buraya halkın iradesiyle geldik. Buradan ancak süngü kuvvetiyle çıkarız» demesini nasıl hayranlıkla karşılıyorsak, bu çıkışları da öyle karşılıyorduk.

Umumî yerlere asılan lider resimlerinin sırası, Sovyetlerde

iktidardaki rütbeler silsilesini gösterir oldu sonraları... O devirlerde rütbeler bile yoktu da, Lenin'le Troçki aynı hizaya, Marx ve Engels'le asılırdı. Stalin henüz gölgedeydi.

Troçki'nin sesi yamandı. Shakespeare'i sahnede yolu yordamınca okuyan bir aktör gibi jestlerle konuşuyordu. Beş, altı satırlık cümleleri irticalen eşsiz bir konuşma ustalığıyla söylüyordu. Rusça, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak... Jean Jaures'le birlikte XX. yüzyılın en büyük hatibidir diye tanınıyordu.

Vakta ki, -hayatımda rastladığım en soğuk bir günde- Lenin öldü... Vakta ki, Nâzım, manzum biyografisinde belirttiği gibi, bizim üniversite öğrencileri arasında, Lenin'in cenazesi başında saygı duruşunda bulundu; iki akımı temsil eden iki lider, iktidar çekişmesini artık o günden ortaya vurdular.

Ben, anlattığım sebeplerle Troçki'yi tutuyordum. Biraz da sportif ilgiyle İki boksörden birine taraftar kesilir gibi... Stalin'in özel toplantılarında bulunanlar, onun çok neşeli, nükteli, derin bir kişi olduğunu söyler dururlar. Eserlerinde de bellidir zaten... Onu bir gün kötülemek istemişlerdi «— Tahsili nedir ki? Papaz mektebinde okumuş, sonra Marksizmi öğrenmiş» dediler. Verilen cevap gerçekten susturucuydu : «— Stalin 30 yıldır iktidarda bulunuyor. Her öğrendiği bir tarafa... Ama karşısında ayakta durup raporlarını özetleyen genel müdürlerin dediklerini dinlemiş olsa, kaç üniversite tahsili eder.»

Her şeye rağmen iki rakipten Troçki taraflısıydım. Önceleri Nâzım da öyleydi. Sovyet ülkelerine veda ederken bir şiir yazmıştır

Senin bir Mayıslarını gördük
Uğultularla duyduk
Kocaman bir çan gibi haykıran Troçki'yi

O sıralarda oparlör olmadığından ses kuvveti çok önemliydi. Hiç bir hançere ile sonuna varılamayan Kızıl Meydan'da, Troçki'nin sesi taşıyor, duvarları aşıyordu. Nâzım'la müşterek odamıza da Troçki'nin aslan vücutlu, yaman bakışlı bir resmini çivilemiştik. Dostumuz Âbit Alimof ise, Rus Komünist Partisi'nde olduğundan o örgütün çekimindeydi. Stalin'ciydi. Bizim üniversitedeki idarecilerin hepsi Stalin'ciydi. Hattâ rektörümüz Broydo hakkında «Stalin'in sağ elidir» deniyordu.

KUTV'u sonradan Stalin'e izafe ettirmişti. Ve «halklar dava»sını halletmiş bir kuramcı olarak ün salan Stalin, birçok uluslardan insanların kaynaştığı KUTV'a birçok defa gelmiş, büyük bir sahneden uzun nutuklar söylemişti. Kaç ünlü Sovyet lideri varsa, Moskova'yı hangi önemli kişi ziyaret ederse, kulübümüzde kendini gösterip fikirlerini ortaya sermekten geri kalmazdı.

Ben «— Herhalde Stalin'in de yüce bir meziyeti olacak ki, Troçki ile boy ölçüşüyor» diyordum. Ne var ki bu meziyetin, örgüte kendi adamlarını yerleştirmekle hayli sınırlı olduğunu sanıyordum. Çünkü gitgide anlar olduğum Rusçayla ne zaman Stalin'i dinlesem, bu lider alkış kıyamet sahneye çıkar. Hazır ol vaziyetinde dururdu. Yarı askerî ve malum elbisesi içinde... Sağ elinin baş parmağını ilikli jaketinin iki düğmesi arasına sokardı. Sol eline bir deste kâğıt alırdı. Rusçası Gürcü şivesine çalar, ilk olarak'lara, ikinci... üçüncü... dördüncü olarak'lara ayrılmış üçer, beşer satırlık cümlelerini okurdu. Kıyametler kopar, alkışlarla tavanlar inlerdi «Yaşşşaa!»

Neden? Nedir bu rağbet? Bu zatın yönetmenliğe, içtüzüğe benzeyen kuru sözleri, o ateş saçıcı Troçki'nin, kalbi burgulaya heyecanlandıra konuşuşu ile ölçülür mü?... Troçki, gençliğe dayanıyor! Troçki, dünya proletaryasını yerinden oynatacak sözler söylüyor! Troçki, Avrupa'da milyonları derhal ayaklandırmayı hedef tutan kelâmlar ediyor.

Nâzım da bu havada

Avrupa'nın çatlayacak göbeği...
Çatla...
Diyelim, 150 milyon ağız birden :
çatladı!

Nâzım, önceleri Troçki'nin dümen suyundaydı. Dünya ihtilâli çıksın diye o da sabırsızlanıyordu. Ve Troçki'nin yıldızı biz üniversiteliler çevresinde söndürülmek istenirken birdenbire parladı. Stalin'in silâhı tersine tepmişti.

Bazı olaylar anlatıp örnekler vereyim

Diyelim ki, bizim Siyasal Bilgiler!... Moskova'da buna benzer bir üniversite vardı. Sverdlov üniversitesi... O devirde ülkenin genç siyasî beynini teşkil ediyordu. Eski idarî kad-

roları, «koltuklarına ısınmışlıkla ve artık devrimcilik niteliğini kaybetmiş bulunmakla» yeren Troçki, Sürgit Devrim (Permanat Revolüsyon) nazariyesiyle bu üniversiteliler başta, yeni nesli fethetmişti. Bizim üniversiteye komşu Sverdlov'luların yüzde doksan, doksan beş oranında Troçkist olduklarını duyuyorduk. Bizim idare kadrosu ise, aksine bir cereyan uyandırmaya çabalıyordu. Hattâ bunu uyandırdığına emindi. Bütün öğrencinin Stalinci kesildiği kanısındaydı.

Ve aynı günler içinde propagandalar...

Sayısı çok devrim türkülerinden biri (Rusçası aynen)

Dazdrastvuyet Lenin
Vojd revolutzii
Dazdrasvuyet Trotzski
Vojd Krasnoy Armii

Yani (Yaşasın Lenin — Devrimin lideri — Yaşasın Troçki — Kızıl Ordunun lideri).

Rusçada «vojd» lider, «voj» da bit, demektir. Stalin'ciler kötülemek gayretiyle «vojd» u «voj» a çevirmişlerdi. Troçki'ye, «Kızıl Ordunun biti» diyorlardı. Ben, bunu ilk kez Âbit Alimof'un ağzından işiterek hem ciddiyetine, hem ahlak temizliğine yakıştıramamıştım. İyice somurtmuştum. Kitaplarını okuduğum Troçki'nin cümle kuruluşlarını bütün öteki aydınlarınkinden üstün buluyordum. Bir hamlede dağ gibi eserler yayınlıyordu Troçki...

Diyorlardı ki Bir iki steno oturturmuş karşısına, o nutuk çeker stenolar yazarlarmış. Büro dolusu sekreter harflere çevirirmiş. Aktüel bir mesele çıkar çıkmaz, bir iki gün içinde sıcağı sıcağına eser yayınlaması böyle açıklanıyordu. Onu başka insanlar gibi topraktan değil, şeytan gibi ateşten yaratılmış sayıyordum. Şekilce Mefisto ile bir benzerliği vardı. Böyle ayırcalı bir yaratığa sen gel de, «vojd» deme «voj» de... Yakışır mı, Âbit Alimof?

Ne var ki bu, iktidar uğruna bir savaş idi. İnsaf, merhamet, nezaket, ahlak temizliği tanımıyordu. Nitekim Troçki de, sonra kendi ölçüleri içinde acımacız davrandı. Rusya dışına çıkıp İstanbul'a geldiği gün, karşılayıcı Türk gazetecileri arasında

ben de vardım. Beyoğlu'nda, Tokatlıyan otelinin bir odasında kendisine sordum :

— Kızıl Orduda taraftarlarınız var mı?

Gözleri yine burgu burgu baktı

— Elbette var, dedi.

(Bu sorum ve karşılığı dünya basınında yansıdı.)

Vatandaş muharebesi bile çıkartabilse çıkartacaktı belli...

Gençler arasında iktidar kampanyasına girişen Troçki, bizim üniversitede de nutuk söylemeye gelecek diye duyuldu. Siyasî denge öyleydi ki, buna engel olunamaz. Rektör Broydo ve yardımcıları önleyemiyordu. Gelir mi gelir. İlle de ille sahneye çıkar konuşur. Bu kadarı kendi elinde.

Talebe arkadaşlar iyice şişirildi. Troçki ıslıklanacak, yuhalanacaktı. Hazırlık tamamdı. Tarafını tuttuğumuz pehlivanın yenilgisine sporcu bir ruhla razı olmalı. Çevredeki havaya bakıyor, kazaya rıza gösteriyorduk.

Konferans salonunda herkes yerini almıştı. Pozunu da almış. Yüzünün düşmanca ifadesini de takınmış. Yüreğinin zembereğini de kurmuş. Sesinin perdesini de yuhalara göre ayarlamış. Bekliyoruz.

Derken -aslan bedenli resmine rağmen- kısa boyuyla, sivri sakallı, kalın cam gözlükleriyle, Troçki içeri girdi. Arkasında, taraftarı mı desem, muhafızı mı desem, dört arkadaşıyla gelmişti.

Pek etkileyici bir tavrı vardı. Bolşevik propagandası isim ve resim tekrarlarıyle, lejantlarıyle ona bir dokunulmazlık sağlamıştı. Sonunda Bolşeviklik, kendi de dokunamadı ona... Türkiye'ye sürdü. Heybeliada'da uzun zaman yaşadı Troçki.. İri iri balıklar avladı.

Daha iri balık avlamak istedi. En iri balığı avlamak istedi. Balık bir semboldür. Rüya tabirlerinde eski yüzyıllardan beri nimetlerin en büyüğü olarak yorumlanır. Dünya egemenliğini ihtilâller yoluyle ele geçirmek istiyordu. Heybeliada'ya sığamadı. Değişik ülkelerde taraftarları vardı. Gelgelelim o ülkelerin rejimleri, irkildiler Troçki'den... Bir tek adamdan... Kendilerini korumak istediler, bir tek adamın kafasından... Onu hiç bir ülkenin kabullenmemesi ve sonunda Meksika'da başına bir çekiç vurularak öldürülmesi devrimizin dramlarından biri sayılır.

Üniversite salonunda aleyhinde gösteriler yapılsın diye idarecilerin kaş göz işaretleri kâr etmemişti. Troçki konuşmaya başladı. Sonra nice nice ilüziyonistler gördüm. Troçki'nin büyüleme kudreti hiç birinde yoktu. Gözleriyle, sözleriyle oturduğu yerde büyülüyordu insanı... Lokomotifin önüne koşulu vagonun tepesinden de, askerleri bir sihir kuvvetiyle tersyüz etmiş olacaktı. Bana bir çeyrek konuştu gibi geldi ama, meğer iki saat bir çeyrek konuşmuş. O devirdeki İngiliz başbakanı olan Mac Donald aleyhindeki bu nutku dünya basınına geçti. «Mac Donald'ın kafatasında tarihin bütün süprüntüleri birikmiştir» diyordu. Sosyalistliğin, Labour Party sosyalistliği tipini alışına hücum ediyordu. Kısa aralıklarla uzun uzun alkışlanıyordu. Yan gözle baktım, üniversite yöneticileri de kendilerini şaşırmışlar, akıntıya kapılmışlardı. Onların da avuçları patlıyor, gırtlakları çatlıyordu. Gözlerim Âbit Alimof'u aradı. Hayret : Bir o put! «Partinin doğru çizgisi» nden ayrılmıyor. Stalin'e sadık... Mıh gibi...

Troçki, nutkunu bitirince, her yüz kişinin doksan dokuzu kürsüye hürya etti. Yuhalanması kararlaştırılmış lider, muzaffer Roma kumandanı gibi, omuzlar üzerinde uğurlandı otomobiline... Ve otomobili tahtıravan örneği yukarı kaldırıldı.

Gelgelelim, o gittikten sonra : «— Eyvah, biz neyledik?» endişesidir başladı. Stalin, evirdi çevirdi, biçimine soktu yöneticileri... Çok sevdiğim rektörümüz Broydo bile, -herhalde bu olayla ilgili olarak- aktif işinden alınıp devlet matbaası başında pasifleştirildi.

İclâm dünyasında cemaatten biri mollaya yanaşır :
«— Hocam bir müşkülüm var.» diye zekâtları, niyetleri, âyetleri, hadîsleri sorar. Mutlaka Kazan şehrinde babası Tatar mollasına aynı şekilde sokulurlardı Âbit Alimof'un... Ben de Bolşevik dünyasının bir müşkülünü kendi kendime halledememiştim. Troçki'nin onca üstünlükleri varken, Stalin'in gitgide niçin parti düşünce ortamını ve kamuoyunu sardığını Âbit Alimof'a sordum. Alimof

— Blöf yapmaz da ondan, dedi. Blöf yapmaması en büyük blöfüdür. Düşmanları onun teşebbüslerini daima blöf sanacaklar ve aldanacaklar. Halbuki 1922 yazında, herkes, yalınayakken eylüle kadar birer pabuç dağıtılacağını söylemişti

ya? Ahali bunun denizlere konfeti gibi donanma saçmak türünden boş vaad olmadığını biliyordu. Stalin ve grubu ülke içinde yenileştirme ve düzeltmelerle rejimi yerleştirme taraflısı... Halk, savaşlardan, ihtilâllerden yorulmuşken, Troçki ve taraftarları Rusya'yı yeni maceralara sürüklemek istiyorlar. Stalin, Sovyet halkının nabzını elinden bırakmayarak ihtiyaçları sağlayarak sulh içinde birlikte yaşamak prensibini devre devre genişleterek muvaffak oluyor. Oysa Troçki, Rusya'nın bütün gücünü dünya devrimine harcamak niyetinde... Bu prensip ayrılığıyla senin ateşten yaratılmış gözden, benim topraktan yaratılmış gözdeme yenilecektir.

Âbit Alimof'un dediği gibi de oldu. Gerçi Sovyetler sonradan Stalin'in kişisel politikası aleyhine döndüler, onu ölümünden sonra alaşağı ettiler. Ama, «İnsan komşusunu kendi seçmez. Komşuya katlanmalı» siyasetinin -bugünkü geçerli siyasetin- ilk mimarı Stalin'dir. Dünyayı ayağa kaldırmak isteyen Troçki'ye karşı...

Ben siyasî alanda henüz kararsızken bir de baktım, yanım sıra Nazım, gözdesini değiştirmiş. Belki Âbit Alimof'un «Doğru Parti Çizgisi» ni izleye izleye... Belki karakteristikalarda döne döne başı dönmek yüzünden. Troçki taraftarlığını gözle kaş arasında terkederek Stalin'ci oluverdi. Daha doğrusu, bütün hareketlerini Âbit Alimof'unki gibi baştaki lidere ve genel gidişe uydurdu. Hep böyle ayarlandı. Şiirinde o derece bağımsız, kendi kafasından yaratıcı olan Nâzım, politik alanda disiplinci kesildi. Vaktiyle o kadar bayıldığı Troçki'yi alkışlayanlardan olmadı. Kendini tutup Âbit Alimof örneği put gibi durmak suretiyle karakteristika testlerinde rütbeler atladı. Ve bu özellik ömrünün sonuna kadar ona egemen oldu. Yaradılışından gelen başı buyrukluğa rağmen... Nefsine böyle bir kantarma vuruşu, az başarı değildi. Başıboşluktan disiplinciliğe ulaşmıştı.

İKİ TÜRLÜ HÜRRİYET ANLAYIŞI

Oysa önceleri Nâzım'ın ve benim bu devrim ülkesinde aradığımız bambaşka bir şeydi.

Nâzım'la ben, Fransız devrimi yoluyle bizim meşrutiyete tesir eder «hürriyet» prensibinin etkisi altındaydık. Kapita-

list ülkelerde özgürlük iyi uygulanmıyor da, komünistliğin amacı, özgürlüğü kayıtsız şartsız uygulamaktır sanıyorduk. Moskova'ya hazır gelmişken, kendi anladığımız manadaki özgürlüğü iyice tatmak için, işlek bulvarların birinde, Puşkin heykeline yakın bir yerde, paltolarımızla değiştirdiğimiz kaba kumaştan kaputlarımızı kaldırıma serdik, yan geldik. Ayaklarımızı herkese küstahça uzattık. Gelip geçenler de bizi küçümseyerek, baktılar.

Halk böyle şeyler istememekle ve rejim böyle manitaları pek çekememekle beraber, Rusya'da da bazı sivri akıllılar, -Batıdaki çıplaklar birliğini andıran- «Kahrolsun Ayıp!» derneğini kurmuşlardı. Adem ile Havva kılığında yollarda geziyorlardı. Göğüslerine derneklerinin adını yazmış, toplu olarak tramvaylara biniyorlardı. Halk onları görünce, nefretle tramvaydan iniyordu. Ortodoksçası her ne ise, için için «lâhavle» çekerek sarırım.

Bazı üniversiteli kızlar yatakhanelerdeki karyolalarının başına (yaşasın serbest aşk) yazmışlardı.

Bu gibi zıpırlıklar rejimle ilgisizdi. Monokini türünden aşırı moda icatlarıydı. Ama kendilerine göre bir görüşleri de vardı «Saklanmaktan ahlâksızlık doğar. Her şey âşikâr olmalı» gibisine... Genellikle gençler, «ille yenilik» taraflısı olur, malum. Biz de yapılanları makul, makbul ve özgürlük gereği sayıyorduk. «Herkes dilediğini söylesin, yapsın» diyorduk.

Bir sefer büyük bir toplantı tertiplenmiş, ünlü Marksist kuramcılardan biriyle, ünlü büyük bir papaz, din konusunu tartışmışlardı. Hah, tamam... Böyle olmalı! Bir yortu gecesi, büyük kiliselerden birine gittik. İçeride Ortodoks âyini, kıvamında... Kapının dışındaki meydanda ise, «Allahsızlar Derneği» din aleyhinde muhteşem bir gösteri tertiplemişler. Zındıklar kilisenin içine saldırmıyorlardı. Kiliseden çıkan mü'minler de, papazları küçümseyici «Sergey Pop» türküsünü hep bir ağızdan söyleyenleri azarlamıyorlar, döğüşe kalkışmıyorlardı.

Kızıl Meydan'ın giriş yerinde küçük bir levha üzerine «Din Halk İçin Afyondur» yazılıydı. Fakat kilise önlerinden geçen sofular diz çöküp haç çıkarıyordu. Kiliseler gelenekleri gereği çan çalıyorlardı. Gerçi çarlık zamanında çok gürültülü çalarlarmış, şimdi ılımlı davranıyorlardı. Uyuyanları, çalışan-

ları rahatsız etmiyorlardı. Biz «Bravo!» ları yükselttikçe, 1917 devrimini hürriyet ve hürriyetsizlik açısından yokladıkça, Âbit Alimof ünlü tenkitçi ıslığını çalıyor, bir gözünü kısıp parmağını bize doğru sallıyordu

— Amma da anlayamıyorsunuz sosyalistliği! Fransız İnkılâbının umdesi olan burjuva hürriyeti bambaşka şeydir. Öylesi tüccara genellikle kapitaliste lâzımdır. İşçi sınıfına birinci derecede lâzım olansa teşkilâtlı, muntazam bir hayat yaşamaktır. İşçiye ezilmemek, sömürülmemek hürriyeti gerektir. Anladınız mı?

— Anladık!

Marko Paşa'ya dair bir hikâye söylerler Paşa evrak üzerine muamele yürütürken, huzuruna elpençe çıkanlar dertlerini yanarlarmış. Marko Paşa hep «Ağnadim... Ağnadim!» diye güya dinlermiş. Şikâyetçi, isteği ileri sürdükten sonra sesini kesince, Marko Paşa evraktan başını kaldırırmış «Ağnadim ama ne?» dermiş.

1789 Fransız Devriminin çekiminde olanlar da tıpkı böyledirler. 1917 Devrimini anladıklarını sanırlar. İş uygulamaya dayanınca hiç bir şey anlamadıkları ortaya çıkar.

Her işi kişisel ölçüden ele alan bizler için, yeni rejimin toplumsalcılığı şaşırtıcı oluyordu. Biz öküz altında buzağı arar gibiydik. Emekçilerin yararına örgüt kurmaya uğraşan bir rejimde, burjuva özgürlüğü arıyorduk.

Yine «Ağnadim ama ne?» hesabı... Örneğin, bir arkadaş bir yeni sevgilisiyle parkta cennet hayatı yaşamaya kalkışmıştı. Londra'daki gibi, Paris'teki gibi Moskova'da da, böyle şeyler o güne kadar olağandı. Ancak, o özgürlüğü «Novaya Etika» yani (Yeni Ahlâk) kısıtlamış. Süs bitkileri üzerinden atlayıp bekçiler, âşıkla sevgilisini yakalamışlar. Karakola götürerek para cezasına bağlamışlar. Yakayı kurtarmak için arkadaşımız Ahmet Cevat'tan borç aldı. Taksitle ödedi. Biz bunu özgürlüğü kısıtlayan mürtecilik saydık. Fena içerledik: «Moskova Paristen, Londra'dan geri kalıyor.» dedik.

Ve Âbit Alimof, yine ıslığı bastı «— Anlayışına maşallah!» dedi.

GÜLMEYİ UNUTMAK

Nâzım, bir şiirinde, «Gülmeyi unutan memleketim» diye bir deyim kullanır.

Güler yüzlülük elbette -(Kanser olduğunu haber aldığı gün, hastahaneden çıkarken 32 takma dişini objektife gösteren Amerika'nın eski dışişleri bakanlarından Dulles'ınki gibi)- sahte ve dramatik bir «happy end» gösterisi olmamalı. Gülen kişi yürekten gülmeli. Gülmenin aksi olan ciddiyet de, à la B. B. bir at gerisi somurtkan dudak olmamalı... Normallik her iki şıkta da en iyidir.

Gelelim biz yine, «gülmeyi unutan memleketim» vecizesine ki, şairin görüşü tam yerinde... Buna dair 1949 - 1950 yıllarındaki bir hatıramı anlatıp oradan 1922 Moskova hayatımıza döneceğim. Çünkü, aynı «gülmeyi unutmak» felâketi benim de başıma gelmiştir :

Bir küçük matbaada Osman isimli bir köylü delikanlıyı hademe tutmuştuk. Öğle paydoslarında, yazarlar, makinistler, mürettipler yarenlik edip kahkahaları basıyorlar. Osman, lök!... Kaskatı kesilmiş yüzünün kasları...

— A be Osman, konuşulanları anlamadın mı?

— Anladım, beeey...

— Ne konuştuk?

Tekrarlıyor, anlamış.

— Peki, herkes güldü, sen neye gülmezsin Osman? Yoksa gülmek bilmiyor musun?... Dur öğretelim Dudaklarını kulaklarına doğru şu biçim yay... Yanaklarını şakaklarına doğru şu biçim toparla. Gözlerini hafifçe kıs...

Talim ettire ettire onu da alıştırdık gülmeye...

Köydeki bazlama ile bulamadan kurtulması, İstanbul'da kâh işkembe, kâh nohutlu et yemeğe başlaması da protein yardımıyla suratını devimsel kılmıştı kuşkusuz.

Derken bu Osman bir gün yanaştı :

— Beeey!

— Ne var?

— Ben melmekete gidoyon bir yıllığına...

— E, ne olacak bizim işler?

O da bunu diyecekmiş. Kardeşi Ahmet kalsın yerine diyecekmiş. İleride kendi dönünce vazifesine devam eder. Ahmet tıpkı onun gibiymiş, tıpkı...

Gerçekten tıpkısı... Ama, Osman'ın bize geldiği zamanın tıpkısı... İki damla suyun birbirine benzeyişi gibi bu iki kardeş birbirine benziyor.

Öğle tatillerinde yine matbaa halkı yarenlik edip kahkahaları basıyor. Ahmet lök! Hâzâ geçen yılların Osman'ı...

«Anladın mı konuşulanları a be Ahmet?» Anlamış.

«E, gülsene ya âlem gibi... Dur sana nasıl gülüneceğini tarif edeyim», v b...

Türkler zeki olur. Kısa zamanda öğrendi gülmeyi Ahmet'cik... Ve aylarca aramızda attı - ve yerli yerinde attı - kahkahaları...

Derken yıl doldu. Osman köyden döndü. Ahmet köye gitti.

— Ne o, Osman? Herkes gülüyor, sen neye lök gibi duruyorsun?

— Unuttum köyde gülmeyi, beeey...

ÜZÜCÜ DURGUNLUK

Biz de 1922'de Moskova üniversitesi gençleri arasına katıldığımız zaman, köyden gelen Osman ve Ahmet kardeşler durumundaydık enikonu... Eh, Anadolu'da su birikintilerine secde edip elinin tersiyle yosunları, kurbağa yavrularını ite ite su içmek... Eh, bir gün patates kabuğuyle balık başlarım kaynatıp gününü gün etmek... Fazlasını söyletmeyin...

Coşkun mizaçlı olmakla beraber, Nâzım da az gülerdi. Anadolu'dan getirdiği ve kıtlık bölgelerde sürüklediği o trajik ruhunu, büyük yaşama gücü nedeniyle hemen altetti. Ve gençler çevresinin yaşama keyfine uydu.

Ben o çevikliği gösteremedim.

Toplantılar olurdu üniversitenin kulübünde... Kulübün pek güzel bir güdümcüsü genç kız vardı. Taptazeydi. Yanakları hohlanmışa, parlatılmışa benziyordu. Her ulusun folklorundan, yeni sanatından danslar, şarkılar, numaralar düzenliyordu. Bu arada Çinlilerin muzipliğini unutmam : Haftalarca bir «gece» hazırlığına giriştiler gizlice... Kapıları kilitleyerek... Bizde bir merak... Derken perde açıldı. Bir ağacın altında

oturmuş iki Çinli ha bre konuştu konuştu. Sonunda perde indi. «E, ne olmuş?» işte bu kadarmış. «Peki, neydi o öyle haftalarca hazırlandığımız?» Çinliler, nazik ve mütevazi gülümsediler «Yaklaşın da sahnenin içindeki ağaca bakın.» Kâğıt yapraklar, teker teker, damar damar işlenmiş. Üzerlerine yapma böcekler oturtulmuş.

Herkes, kahkahalar attı. Ben, buna bile gülmedim.

Nâzım, Türkler hesabına gümbür gümbür şiirleri gümbürdetiyordu. Kaşlarım çatık, dinliyorum. Danslar ve şarkılar... Kaşlarım çatık, seyrediyor ve dinliyorum. Hele Kafkas oyunları oynanırken, âlem avuç vurarak tempo tutuyor. Ben, kaşlarım çatık bakıyorum.

Hani köylerdeki oturak âlemlerinde, kasabalardaki düğünlerde, kentlerdeki barlarda bizimkiler mâtemdeymiş gibi otururlar. Bende de sanırım yüz öyle... Hiç kuşkusuz, o etkiyi bırakmışım.

Bir gece kulüp pek kalabalıktı. İskemle bulamamış, usulla yere çökmüş, başımı duvara dayamış, asık suratla bakıyordum. Belki de donuk donuk. Camgöz... O şirin, o çıtır pıtır, o makbul-ü cihan, mahbub-u zaman kulüp başkanı kız, yanı başıma sokulup oturmasın mı?

Saçlarımı okşadı milletin içinde... Ve kimseye aldırış etmeksizin... Çünkü gayet dostça, arkadaşça, akrabaca yapıyordu bu işi...

— Nen var senin, Vâlâ? dedi. Neden herkesin neşesine katılmıyorsun? Haydi arkadaşım, sen de bizim gibi çırp avuçlarını şu Gürcü dansı yapılırken... Haydi, haydi... Benim gibi... Bizim gibi... Haydi aferin, hah şöyle!

Ve ödüllendirmek istercesine şakağımdan öptü, perişan etti beni.

Ama bu, bu kadarla kaldı işte... Şimdiki dünyamız sinema ve magazinlerle, kız ve erkek arkadaşlıklarıyle bambaşka bir zihniyete kavuştuğu için, anlattığım acaip bile sayılmaz. Ancak ben, biz, bizler bu davranışın anlamını o gün kavrayamamıştık. Bir kızla bir delikanlı arasında böyle bir ilişkiyi nasıl yorumlayacağımı şaşırmıştım. Gerçekte ise bu, bizim matbaada Osman'la Ahmet'e gülmeyi meşkettirmemizden farksızdı.

Başka yurttaşlarım da başka ulusların mensuplarından apayrı karakterdeydi. Örneğin, Kafkasyalılar çok oyuncu, Japonlar çok gürültücü, Çinliler çok çalışkan ve sessiz, Türkler çok ağır...

Daha sonraları, Rusya'nın ötesinde berisinde dolaşırken de «Neniz var? Hasta mısınız? Dertli misiniz?» gibi gönül alıcı ilgilerle çok karşılaştım.

KİYEFLİ VE KEYİFLİ BİR AİLE

Bu arada, sözünü ettiğim ormanlık sayfiye Udelnaya'da, istasyonla bizim talebe bölgesi arasında serpiştirilmiş özel köşklerin birinde, bir «Nepman» ailesi yaşıyordu.

Önce, «Nepman» deyimi üzerinde durmalıyım.

1917 Devriminin ilk günlerinde, Leningrad'da -Sadık Ahi'nin bize İnebolu'da tasvir ettiği tipte- tam komünizm uygulanmış. Yani sözün gelişi... Örneğin, bir iki gün para geçmemiş, tramvaya biletsiz binilmiş. Sonra da «Savaş Komünizmi» denen metazori bir evre yürürlükte kalmış... Arkasından, Lenin, ünlü «İki adım ileri, bir adım geri» parolasını hatırlatarak şimdilik uygulamada gerilemeyi, ilerisi için hız almayı salık vermiş. Çünkü ülke, savaş ve ihtilâller bir yana, hele kuraklıktan doğma kıtlığın bindirmesiyle, iktisatça kargaşalıktaydı.

«Nepman» demek, «Nep Adamı» demek. «Nep» de, Rusçası (Yeni İktisadî Politika — Novaya Ekonomiçeskaya Politika) olan ibarenin baş harfleri... Bu politika sırasında uzmanlara fazla para vermek, onları Rusya'da alıkoymak, dışardan her türlü elemanlar sağlamak, içerde devletin yapamadığı küçük ve ince işleri yaptırmak da geliyordu. İşte böylece, Lenin'in politikası yüzünden, kendilerine üstün refah seviyesi sağlayan Nepmanlar belirmişti. Bunlar hoş görülmüyordu, ama zorunlu sayılıyordu.

Anlatacağım ailenin reisi de Kiyef'li girişken bir kimya mühendisiydi. Galiba bir dansözü ya da şantözü sevmiş. Karısı Sofya İsk'i, iki çocuğuyle bir kenara bırakmış. Ama acaip bir bırakış. Haftada, on günde bir uğruyor, karısının misafirlerini başıyle selâmlayıp öbür salona çekiliyor. Çocuklarını görüyor. Gereken bütün yardımı -çarlık zamanının hayat stan-

dardı gereğince- yapıyor. Aile, devrim geçirmemiş bir ülkedeymiş gibi refaha boğulmuş.

Yahut da -diyorum, akıbetlerine bakıp- epey gizli altınları, mücevherleri vardı hovarda mizaç Sofya İsk'in. «İnsan bir kere doğar,» der dururdu zaten. Vurdu patlattı, çaldı oynattı. Gün bugün, saat bu saat... Hele Nâzım gibi bir kuyruklu yıldızı ele geçirmişken... Kocası bu durumu biliyordu. Fakat âşık özel sektörcü, kocalıktan istifa etmişti. Yeter ki sevgilisiyle rahat kalsın, karışmıyordu eski daçasında geçenlere...

Kiyef'li aile, sanat meraklısı bir sürü kızlardan, kadınlardan kuruluydu. Hiç erkek yoktu aralarında... Kuzinler, ard kuzinler toplanmışlardı. Bahçede sofralar kuruluyordu. Yok, yok!

Bize ormanda yalınayak, başı kabak, elde çomak rastlamışlardı. Onlar şık mı şık... Damlarla kavalyeler tam çelişkide... Tarzanlarla, «Hello baby» ciler...

Orhan Seyfi'nin dediği gibi

Uzaktan gülersin, gülümserim ben
Bakışıp geçeriz bir şey demeden

Ama bakışıp bir şey dedik. Daha doğrusu kızlardan biri : «— Parlez vous Français?» dedi Paris aksanıyle bize... Tahsili o şehirde imiş. Evlenmiş, ayrılmış.

«— Oui, Madame.» «— Eh, bien Monsieur.»

Komşu olarak hoş gelmişiz... Oooo, demek Türk'müşüz... Onların da kulağına bu üniversiteye yabancı ırk ve milletlerden gençler geldi diye çalınmış da, hem çevrede dolaşmaya, hem bizi uzaktan görmeye gelmişler... İstersek ziyaretlerine buyuralımmış... Madem ki Rusçamız henüz zayıf ve Fransızca konuşuyoruz... Kitapları da varmış... Hay hay, görebilirmişiz... Kılığın sözü mü olur?... Mesele insanda... Hattâ hemen şimdi o yana yürüyelim de evlerini göstersinler... Bahçede de bir çay içeriz.

Pek acaip bir kafile halinde bahçelerine girdik... Nâzım'ın şekli, tavrı, konuşmasındaki coşkunluk dikkati topluyor, yarı çıplaklığımızı örtüyordu. O şiir okudu. Sofya İsk'in sesi güzeldi, Rusçada pek zengin olan santimantal şarkılardan söyledi. Hani şu, 30 - 40 yıl önce dünya barlarında bol bol bu şar-

kılar söylenirdi... Sarışın, esmer, ötekiler gitar, balalayka çaldılar. Semaver kaynıyordu. Eski Rus âdeti : Bir yakıldı mı ha bre kaynar gün ve gece... Sofra da bir kuruldu mu üstündekiler ha bre sessizce yenilenir, kaldırılmaz gün ve gece... Sofraya buyrun yoktur. Yeni gelen, bir kadeh votkayla, bir fincan çayla, bir tabak mezeyle eskilere katılır. Kanıksayan aralık verir. Bir süre sonra «Bir votka daha?» «Hayır, ben bir açık çay içeyim.» Bu sözler sürer gider.

NÂDİR TUZ

Havyar bile vardı demiyeyim, balık yumurtası bile vardı demiyeyim, her şey vardı sofralarında... Kuru balık çeşitleri Rusya'da insanı şaşırtacak derecede çoktur. Bir yerde okumuştum Dünyanın en çeşitli balıkları o memleketteymiş... Ve Sofya İsk'ın sofrası, balıklarıyle, tavuklarıyle, etleriyle, salamlarıyle, salatalarıyle rekordu.

Ben pek merak ettiğim bir salatadan aldım. Her şeyi iyi, ama tuzu yok. Unutulmuş. Duraladım.

Nâzım sordu. Yiyemeyişimin sebebini söyledim. Sofrada tuzluk görünmüyor. Tuz istesek mi? Ayıp olur belki... Mahcup bırakırız. Çünkü...

Bir roman okumuştuk Sibirya'nın bilmem neresinde tuz çok az olduğu için sürgünlere vermemişler. Onların da şuraları buraları şişmiş. Ne hayat tecrübesizliği, tasavvur edilsin... Sanki kaç aydır her yerde tuzsuz yiyormuşuz, sanki bunca kuru balık tuzsuz yapılmış... Sanki bu koskoca devamlı ziyafet sofrasını kuranlar bir serpimlik tuzu altın pahasına da olsa elde edemezlermiş.

Sofya İsk de, akrabası da yanıma sokulmuştu. Onlar da tıpkı kulüp reisi kız gibi saçımı okşuyorlar, şakağımı öpüyorlardı

— Niçin böyle mahzunsunuz siz? Niçin dertli haliniz var? Neden herkes gibi gülüp konuşmuyorsunuz?

Sonra birden farkettiler :

— Tabağınızdakini de yememişsiniz. Beğenmediniz mi yoksa?

Nâzım, açıklayıverdi

— Tuz meselesi... Sibirya'daki sürgünler meselesi... Belki tuzunuz yoktur da ayıp olmasın! diye...

Hepsi birden kasıklarını bastıra bastıra gülmeye koyuldular. «— Affadersiniz!» diyorlar, kahkahalarını tutamıyorlardı. Ben put!... Ben hâzâ hademe Osman... Hâzâ hademe Ahmet... Öyle duruşuma büsbütün gülüyorlar, tekrar tekrar af dileyip gülüyorlardı. Ben büsbütün kasılıyordum. Böyle şeyleri onur meselesi yapmak vardır ya... (Herhalde eskiden vardı, bizim az gelişmiş gençlik çevrelerimizde...) Ben de öyle...

Biraz bir şeyler yer gibi yaptım. Gitmeye davrandık. Sofya İsk gayet psikologdu. Havayı değiştirmek imkânını buldular ustalıkla... Birçok cazip imkânlar daha yarattı. Piknikler, orman gezintileri... Bir ucu başka illere ulaşan ormanlarda... Yabanî çilek ve mantar toplarken yönümüzü kaybetmek fasılları... Kısacası, Nâzım'ı kendisiyle ilgilendirdi aylarca süre...

Nüzhet Moskova'ya gelinceye kadar...

Edebiyat ve tiyatro meraklısı olan, artistleri sofrasına davet eden bu Kiyefli kadın, kendi evini aynı zamanda Türk Kulübü haline getirdi. Ben de, Nâzım'da istediğimizi davet eder, ağırlar olduk orada... Örneğin, bir ara Prof. Sadreddin Celâl'i Sakallı Celâl'i, v.b... Moskova'ya bir kongreye delege geldilerdi. Hepsini bu özel kulübümüzde ağırladığımızı hatırlıyorum.

Nüzhet, Moskova'da belirip de Nâzım, Sofya İsk'e uğramaz olunca, bu kadınla saygın dostluğum sürdü gitti. Paris'te tahsil yapmış ve halen artist olan küçük kardeşi, yeni deyimle «kız arkadaşım»dı. Şimdi şu şaşırtıcı sonuca varıyorum. Şahsıma karşı gösterdikleri cıvanvert hareketlerle ömür boyu gönlümü fethetmiş sekiz on kişiden biri bu Sofya İsk ise, öbürü Abit Alimof'dur. Ve diğerleri yine aynı devreye rastlamış, ilişkilerim bulunan ve hayalleri taptaze gözlerimin önünde duran iki kişidir. Bunların hepsi de «Sen niçin mahzunsun? Niçin gülmezsin, Vâlâ?» sorusuyle ilgilidir.

Şimdi onlara geleceğim.

«VER SÜPÜRGEYİ NÂZIM'A»!

Üniversitemizin kent dışı yazlıklarından o yıl —tasvir ettiğim ve Sofya İsk'in bulunduğu Udelnaya'ya değil— apayrı bir yöndeki Vaskin'e gitmiştik. Vaskin, bir eski derebeyinin

kendi köyleri ortasındaki fevkalâde konforlu malikânesiydi. Hem malikâneye, hem civardaki sayfiye evlerine rejim tarafından el konulmuş, bunlar üniversitemize verilmişti. Kiliseli köyler, balık dolu göl, şirin köprüsü olan deli bir dere, cıvıl cıvıl orman, bereketli tarlalar, yemiş bahçeleri... İstanbul'daki Polonez köy evlerinin bahçe parmaklıklarına benzer parmaklıklara oturup armonik çalan köy delikanlılarına, keskin seslerini uydurarak bağıra bağıra türkü yırlayan köy kızları, hele aralarında papazın meşhur güzel kızı da vardı.

Gelgelelim benim süngüm büsbütün düşük... Bir ağacın altında oturup kitap okumaya çalışıyorum. Gücüm yok. Oysa genel hizmetler arasında, örneğin binaları, bahçeleri süpürmek bana düşüyor nöbetim gelince... Nâzım dahil, herkes bu angaryaları güle oynaya şakalaşa sevine yapıyor, bana herhangi biri ağır geliyor.

Öğrenci işlerinin idaresi seçimle bir arkadaşa verilirdi. Türlü uluslardan öğrenci bizim Şevket Süreyya'yı o mevsim başkanlığa getirmişti Vaskin'de... Hastalığımı görerek beni azadetmek elindeyken «Türk Türke iltimas etti. Bunlar zaten yakın arkadaş!» derler diye çekiniyor. Ben de bunu sezdiğimden kendimi genel hizmetlere koşuyordum... Ama... Aması var...

Zaten geçen yıl, Moskova'da, himayemiz altında olan yetim çocukların (eski besprizornilerin) odunlarını naklederken bayılmıştım. Biz o günkü nöbetçiler, tek nizama sıra olmuştuk. Tek çift, tek çift saymıştık. Tekler yüzlerini öne, çiftler arkaya çevirmişlerdi. Aralarını açmışlardı. Derken başladı odun istifi... İnsan gayreti sayesinde sokaktan itibaren kucaktan kucağa atılıyor kütükler. Avlunun içinde düzenleniyor. Ne var ki zincirin Vâlâ halkası kopuverdi. Hınklaya zınklaya kalbim ne olmuş ki yere yığılmışım. Kendimi hastahanede buldum. Beni, üniversite arkadaşları o yıl, kış ortasında Vaskin'de on beş gün dinlenmeye gönderdi. Soğuk sıfırın altında 20 - 25... Abit Alimof da gelmişti. Kayak sporları yapıyordu. Beni de heveslendirip sürüklemeye çabalıyordu. Zorla güldürmeye uğraşıyordu, hoş hikâyeler anlatarak...

— Sen neden kederlisin, Vâlâ... Seni bu yaz bir sanatoryoma yollamalı.

«Hımmm... Hımmm...» dedim, sözde kalır sandım.

Halbuki, ertesi yaz Vaskin'de Şevket Süreyya'nın başkanlığında çalışırken aynı halsizliği farkeden Abit Alimof, benim gıyabımda öğrenci bürosundan işlerimi, raporlarımı filan çıkarttırmış. Ben, çalı süpürgesi elimde bir çama dayanmış dururken :

— Ver o süpürgeyi Nâzım'a... Yürü bakalım, dedi.

Azat buzat... Ta Ural dağlarının Güneyine düşen Kazakistan'ın bir bozkırındaki vahanın yanında kurulmuş «kımız» sanatoryumunda beni gözet!

CEBİMDE BİR SÜRPRİZ

Nâzım'la türlü yerlere öğrenci gezileri yapmıştık. Ama bu kez yalnız gidecektim. O da Kafkasya'ya niyetliydi, ben Moskova'da yokken... Tren bileti iyi... Bir, bir buçuk ay sanatoryomda kalmak evrakı da mükemmel... Fakat cep harçlığı?... İşte onu tüketmiştim. Daha doğrusu ders vermekle, çeviri yapmakla daha önceleri, daha sonraları bir öğrenci için yeteri kadar para kazanabilirken, o boynu bükük halimle kazanamaz olmuştum. Nâzım, Şevket, Alimof birer çimçik rublecikler verdiler. Küçücük bozukluk çantama koydum. Babamın evrak çantasına da çamaşır, kitap öteberi, Vaskin'den trene ve Moskova'ya... Üniversitenin yatakhanesinde geceleyebilirdim. Ama orada kimseler yok yaz dolayısıyle... Sofya İsk'in kardeşi olan kız arkadaşım Kırım'da yazlamaya gitti gidecekti, biliyorum. Gitti mi diye yoklayayım dedim. Tam TAS ajansının karşısındaki apartman dairelerinde kapıyı Sofya İsk açtı. Dostça boynuma sarıldı. Beni buyurttu. Nâzım'dan ve tanıştığı Nüzhet ile diğer müşterek ahbaplardan haber sordu. Bu arada benim durumumu öğrendi. Yola, ize, Kazakistan'a ve sanatoryoma dair bildiği kadar bana bilgi verdi.

Bu arada da biletlerime baktı, tamam... Öbür evrakıma baktı, tamam!

— Eee, kaç paran var? Aç cüzdanını bakalım.

— Var, yeteri kadar param var.

— Aç göster cüzdanını...

Bozukluk çantamı çıkarmaksızın pantolonumun cebine pat pat vurdum

— Arkadaşlar beni desteklediler.

Sofya İsk, beni o gece üniversite yatakhanesine koyuvermedi. Sevdiğim yemekleri pişirtti hizmetçisine... Ve bana kız kardeşinin odasını hazırlattı.

Sabahleyin vedalaştık, çıktım. Üniversitelilerin giydikleri kışlık kaputumu —bunca yolculuk tecrübelerim olduğu için— yanıma almıştım. Kadınların el çantası gibi kullanıyordum «Mendilim, defterim, kâğıdım, kitabım kaputumun ceplerinde» demiştim, bu dost kadına...

Beni gara götürecek tramvaya bindim. Bir şey lâzım oldu. Elimi kaputumun cebine attım. Parmaklarımın ucuna yabancı bir şey takıldı: Çengel iğne ile iliştirilmiş bir kadın mendili! Hayretle çıkarıp baktım. İçinde bir kâğıt. Kâğıda sarılı iki çervonetz. (Yani o tarihte yeni para çıkmış, değeri birer İngiliz lirası). Ve kâğıtta şu manada bir yazı var:

«Vâlâ! Sana bu parayı ödünç veriyorum. İstemezsen kullanma. Dönüşte iade edersin. Ama mutlaka lâzım olacağını sanıyorum. Eline verseydim, inat edip almayacaktın. Bu küçük hileye baş vurdum, kusura bakma. İyi yolculuklar. Kilo aldığını göreyim.»

Boyum 1,78, kilom 52 idi. Kımız sanatoryumundan bir buçuk ay sonra gerçekten kilo almış olarak döndüm. 54'e çıkmıştım. İki kilo bir şey değil ama, benim için bir köşe başı oldu. Gerçi 1964'te sağ ciğerimin üst iki kısmını ameliyatla çıkardılar. Ve o devirden kalma bir arızanın devamıdır diyenler oldu. Ne var ki, kımız tedavisi beni, hemen şimdi ölsem, kırk küsur yıl yaşatmış sayılır.

VOLGA NEHRİNİN DOĞUSUNA DOĞRU

Ben kımız tedavisindeyken Nâzım. Nüzhet'in peşinden Tiflis'e gitmiş. Ancak, bu ilk karısıyle şairin serüvenini anlatmadan önce bir nebze şu bozkır sanatoryumundan ve oradaki kısa süreli iki büyük dostumdan sözetmeliyim ki tablom tamamlansın.

Daha trene binmemiştim. Garda üniversitelilere paso bileti veren gişenin önüne sülün gibi, sağlıklı bir genç Rus kızı ile ardarda nöbete durduk. O da sanatoryuma gidiyormuş. İşte şu

yanındaki üç delikanlı da... Sverdlov üniversitesinden imişler. Hiç biri hasta değil, ama yorulmuşlar. Yıllık haklarını kullanıyorlarmış. Zaten bu sanatoryum ille veremlilere ayrılmış değilmiş.

Çene çalıp tuhaflıklar yapıyorlar. Gençlik neşesi içinde, kaplarına sığamıyorlar. Ben sadece dinliyorum. Genç kız soruyor

— Anlayamadınız galiba hikâyemizin manasını?

— Anladım.

— Peki bizim gibi niçin gülmüyorsunuz? Niçin öyle mahzunsunuz? Gizli bir derdiniz mi var sizin?

Yer değiştirip yanıma oturuyor. Vagonda koluma giriyor, platformda benimle geziyor... Yanındaki üç genç aslan gibi... Flörte de niyetliler. Hırızmam çıkmış halime bakıp beni rakipsemiyorlar. Oysa benim halim galiba, ince kadınların bir şefkat teline dokunuyor. Nadya'nın tek yakın arkadaşı ben oluverişime öbürleri şaşırıyor: «Egzotik bir alâka! Türk olduğu için!» diye şakalaşıyorlar. Nitekim, Mısırlı bir kuyumcunun kızı, bahsettiğim arkadaşımız Charlotte da, Sofya İsk'ın Paris'te tahsil etmiş aktrist kız kardeşiyle benim yakınlığımı kendince yorumlayamamıştı.

— Gizli caziben nedir? diye şakalaşırdı.

— Hüzün buluyorlar bende, Charlotte! diye alaya alırdım. Bizden önceki edebiyatçı nesilde bir veremlilik çekiciliği vardı. Yakalarına sarı gül takarlardı. Nâzım bile yazmıştır.

Sonbahar! sonbahar! geldin mi yine
Hastalar beklerken son günlerini?
Sarı bir gül alıp bir kız eline,
ilh...

Trende Nadya «Çok ızdırap çekiyorsan başını omuzuma daya,» diyordu. Ve bazen «Ben koridor penceresinden manzara seyrederim, sen, benim yerime uzan. Rahat et.» diyordu.

Böylece Rus istasyonlarının tek düzeliği ortasında doğuya doğru ilerleyip gelecekteki İkinci Dünya Savaşının alanlarını aştık. Volga'yı geçtik. Orenburg'a yakın küçük bir istas-

yonda inip at arabalarıyle iki üç saat bozkırda ilerledik. Tren yolculuğu da hatırımda kaldığına göre iki üç gün sürmüştü.

Koyun sürüleri gibi: At sürüleri... Kısrak sürüleri... Tay sürüleri... Bozkırı tozutarak ufuklardan ufuklara geçiyorlardı kementli çobanlarıyle... Başlarında börkler, Cengiz devrinin kılıklarıyle Türk asıllı çobanlar... Kadınları, kısrak sütünden kımız yapmak uzmanıydı.

Bu halk bizim Türkçemize çok yakın bir dille konuşuyordu.

Sonunda bir vaha göründü. Vaha yalnız çölde değil, bozkırda da olurmuş. Ulu ağaçlarıyle, gölüyle... Âdeta bir park... Yahut Okyanus'ta bir ada desem daha yerinde bir benzetiş olur.

Vahanın epeyce uzağına sanatoryumu kurmuşlardı. En ortada (kurzâl = kür salonu) denen bir koca ambar bina ki hem tıbbî kurum, hem kulüp, hem yemekhane, hem idare görevi yapıyor. Kurzâlin çevresinde köşkçükler, daire şeklinde sıralanmış. Her köşkçükte bir oda, bir tuvalet ve bir balkon var. Böylece bağımsız yaşanabiliyor. Rejim sıkı... Her şey program ve ölçü içinde... Ve bir Rus profesörün tedavisine dayanılarak, kımız içmek suretiyle sağlığa kavuşuluyor.

Kımız, Türklerin kısrak sütünden yaptıkları yarı ayran, yarı madensuyu lezzetinde çok gazlı olduğu için sıkı kapaklı şişede saklanan bir içkidir. Fazla mayalanırsa sarhoş bile edermiş. Günde bir şişeden başlanarak altı şişeye kadar bize tazesi veriliyordu. Şişe kapağını göze doğru açmak büyük tehlike... Çünkü şampanyadan fazla patlıyor. Biri kör oluyordu az daha...

Bu sanatoryum daha çok gençlerle doluydu. Gülüyor, eğleniyorlardı. Arabalarla karpuz geliyordu. Karpuzun böylesine başka yerde rastlamadım... Bol bol alıyor, yiyorlardı. Şayet Sofya İsk'ın iki çervonetzi olmasaydı mahrum kalacakmışım. O kadar seve seve yedim. Doya doya yedim. Kalabalığa karıştım. Nadya ile elele, kol kola vahaya giderdik; bazen herkes ikindi uykusundayken... Çalılar arasında, balkabağı biçiminde bembeyaz, koskocaman bir dev mantar keşfettik. Ambalaj edip Moskova'ya gönderdiler acaibattan mantar diye... O sıralarda muazzam bir ziraat sergisi açılıyordu oraya.

Bir de ismini unuttuğum başka bir geçer ayak dost buldum sanatoryumda. Hareketleri pek ölçülü bir İngiliz lordu

sanki... Musset'nin küçük kardeşi sanki... Öyle bir şairane tavırlı... Irkına mensup bulunduğu Dizraeli gibi akıllıydı ve siyaset meraklısıydı. Fikrî spekülâsyonlar yaparak, pliyan koltuklara uzanmış çene çalarken, birdenbire özürler diledi. Bir özelliğimi kurcalamak merakına düştüğü için mahçuptu:

— Sizin bir derdiniz var? diye sordu. Niçin mahzunsunuz? Hiç gülmüyorsunuz.

— Bunu bana hep sorar oldular, diyerek atlattım.

Yemiş dolu bir araba gelmişti. Almak için herkes koşuştu. Benim arkadaş da davrandı:

— Gitmiyor muyuz biz de?

— Son paramı dönüşüme saklıyorum, dedim.

Bol yemiş aldı, yanıma döndü. Birkaç gün sonra veda ederken, cebindeki bütün paranın yarısını can ve gönülden ve iade etmemek şartıyle teklif etti.

— Ben, başka bir dünyanın adamıyım, dedim. Böyle bir bağışı kabul etmek âdetlerimiz arasında onur kırıcıdır.

Şaştı. Şu duygumu daha etraflı açıklamamı rica etti. Merakla dinledi. Fakat bizim değer ölçülerimize göre dediklerimi hiç anlamlandıramadı. Örneğin, kırıklığı olan bir dosta aspirin vermeye kalkmışsınız da, dost bunu onur meselesi yapıp reddetmiş gibi geliyordu ona...

Sosyalist dünyası dışmdaki nice kişiler de sanatoryumdaki gencin zihniyetini pek kavrayamazlar.

Ne iskonto, ne komisyon, ne vade isteyen bir dost eli sıcak bir kuş gibi gelip konmamış ki avuçlarının içine

der Nâzım...

DRAM ÇEŞNİSİNE KATILAN ŞAKA

Yanlış anlatmış olmayayım. Ben aslında somurtuk değildim. Hoş sohbet bir zat olan büyük dayım Hacı Zühtü bey, güzel hikâyeler anlatırken, yerlere yatıp kırıla kırıla gülerdim çocukken... Ama bunca maddî ve manevî enerji harcadıktan sonra, bobinleri boşaltmışa dönmüştüm. Nitekim, yeni bir insan olarak dudaklarımda tebessümle sanatoryumdan döndüm.

Ve o yeni ruhla bir gün, üniversitenin kulübünde Anna Mikailovna'nın yanına oturdum. Üniversitemizin gözbebeği bir amatör solist dansöz öğrenciydi. İran'da da bulunmuş. Yakası açılmadık Şark dansları da biliyordu. Ayaklı kütüphane diye bir deyim vardır, ayaklı folklordu.

Dudaklarımda bir gülümseyişle:

— Bir şey konuşmak istiyorum, dedim.

Maksadımı sezinledi: «— Buyurun» diye iri siyah gözleriyle baktı.

Dışarı çıktık. Puşkin heykelinin önünden geçtik. Strasnoy manastırının arkasındaki öbür parka doğru sessizce yürüdük... Garip bir kadere doğru yürüdük. Çünkü bu öğrenci arkadaşım, ilk karım olacakmış meğer... Tek kızım Süreyya'nın annesi... Ve hâlen Bakû'da yaşayan torunlarımın anneannesi... (Bir torunum Nâzım'ın vefatı günü doğduğundan kızım Süreyya ona Nâzım adını vermiş.)

Nâzım da o yıl, yaz tatiline gittiği Kafkasya'dan, bendeki gülümsemeye benzer yepyeni bir havayla döndü.

O devre kadar eserlerinde mizahı andıran bir çeşni yoktu. Nâzım, yıllar sonra, Charles Chaplin'i örnek alınmaya değer bir üstad saymıştı. Trajedi ile mizahın hoş bir karışımını yapabilmeye büyük değer veriyordu.

«Ey, ruhu Lordlar Kamarası kadın» gibi yarı acı, yarı tatlı mısralar, yeni estetiğine onun o yıl ilk sıçrayışıydı. Sonraları da, şaka unsuru ve gizli açık gülümsemeler şairin çoğu eserlerinde dramatik ruhunu süsledi, durdu.

Aynı günlerde Nâzım'ın başka bir yeteneği daha meydana çıktı: Maddî kuvveti...

NÂZIM'IN FİZİK KUVVETİ

Nâzım'la Galatasaray'da ve Göztepe'de güreşirdik. Herkes bu tombalak oğlanı yenerdi. Ben de yenerdim. Bolu'da, bir gün, köylüklerdeki yazlık evimize giderken çiçekli, ağaçlı dekor beni keyiflendirdi. «Gel, güreşelim,» dedim. On dokuz yirmi yaşının canlılığı ile... Kaçındı. Zorladım, yine kaçındı. Yakalayınca yere çalacağımı umdum. Oysa beni tutar tutmaz

tepetaklak etti. Sonra, gücünün böyle artmış olmasına kendi de şaştı, gururlandı.

İkinci bir gururlanışı da Moskova'dadır.

Anlattığım Udelnaya daçasında milletlerarası şampiyonluk düzenlendi. Biz de bir eleme yaptık. Dayısı Tevfik Fikret olan Şadan isimli bir arkadaşımız finale kaldı. Sırım gibiydi. Ama Ankara köylüsü Tatar asıllı Şevki, —hani şu Batum'a vardığımız gün bize hamallık teklifinde bulunan— finalde onu yendi. Türkleri temsil etti üniversite ölçüsünde.

Ne yaman şeymiş hamal Şevki! Gürcü demiyor, Rus demiyor, Cezayirli demiyor, Çinli, Japon, Hintli demiyor. Hepsinin finale kalmışlarını alıyor alıyor, yere çalıyor. Üniversite şampiyonluğunu kazanacağız derkeeeen...

Derken karşısına Mogol finalist çıktı.

Bu final ulu bir ağacın altında oluyordu. Çepeçevre dizilmiş, heyecan içinde seyrediyorduk. Tutuşmalarından itibaren, Mogol'un üstünlüğü meydana çıktı. Ayaklarına bakıyordum. Ayakları gözümün önünden gitmez. Ayakları çınarın kökleri gibi toprağa yapışmış... Toprağın üstünden altına geçmiş sanki... Hayalimde koca tarih canlandı. «Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu» türküsünden çok önce işte şu önümüzde kuvvet yarışmasına girişen iki ırk dünyaya hakimdi. Mogolların mertebesi çok yüksekti.

Kavradı koca Mogol kıvrım kıvrım adaleleriyle bizim hamal Şevki'yi, «Pes» demedi iman kuvvetiyle Şevki arkadaşımız ama, santim santim, santim santim döndü, sırtı yere geldi.

«Tüfek icad edilmeseydi tarihin gidişi acep ne olacaktı?» diye aklımızdan geçmedi değil.

Türk ekipte, finale kaldığını söylediğim Şadan, hamal Şevki'ye çok dayanabildiğinden herkese meydan okuyordu. Nâzım'la tutuştular. Nâzım, ya onun sırtını yere getirdi, ya sayı hesabıyle galip sayıldı. Geçmiş gün, hatırlayamıyorum.

Fakat, Nâzım'ın Şadan'ı yenişi, üniversite halkına da Nâzım'ın kendisine de sürpriz oldu. Çok sevindi, Nazım.

RUSYA İÇİNDE KÜÇÜK HATIRALAR

Tatillerde de üniversite öğrencilerine verilen pasolar var-

dı. Kimi bedava, kimi çok tenzilâtlı... Bunlardan edinir, uzak, yakın yerleri gezmeye, görmeye giderdik.

Rusya'ya ilk geldiğimiz devirdeydi. Bir geziye çıkmıştık. Vagonun penceresine dayanmışız, manzara seyrediyoruz. Tren, son derece güzel bir şehre girmiş.

— Ah, şurada yaşayabilseydik, diye içimi çekiyorum.

Nâzım, boncuk mavisi gözlerini bana çeviriyor:

— Beğendinse inelim. Bir müddet de burada yaşarız.

Şöyle bir düşünüyorum:

— Peki ama, dilini bile daha pek öğrenemedik. Yolunu, izini hiç bilmeyiz. Kimseyi tanımayız. Üstelik de... (Elini pantolonumun cebine daldırıyorum. Bir avuç bozukluk çıkarıyorum.) Son sermayemiz şu kaldı, Nâzım.

Nâzım, cevap veriyor:

— Sen o cihetlere aldırma... Bu milyonluk şehirde de, her şehirde olduğu gibi, halkın yarısında zekâ mutlaka ortadan aşağıdır. Geri kalan yüzde kırk beş, eh, şöyle böyle akıllıdır. Haydi biz sana kanmayalım, «dâhiyiz» demeyelim tevazu ile, ama hiç değilse yüzde beş zekiler arasındayız. Onun için yapışalım bavulların sapına... Madem beğendin sen, inelim şuraya. Nasıl olsa bir çaresini bulur, yaşarız.

Şiirdeki baş döndürücü sıçramalarını görüp ona «Sen dâhisin!» derdim. Güler, geçerdi. Zamanla haklı çıktım. Şimdi bütün dünya Nâzım Hikmet'e, gelmiş geçmiş dâhi şairler arasında yer veriyor.

Başka bir sefer, daha ileriki yıllarda, galiba 1924'te yalnız başıma Moskova'dan trene binmiş, Kafkasya'ya gidiyordum. Timurhan Şura istasyonuna varacaktık birkaç saat sonra... Demiryolu işleri düzenlendiğinden, vagonlar eskisi gibi tıklım tıklım değildi. Oturacak boş yerler bile vardı. Bacaklarımın uyuşmasını önlemek için vagondan vogana şöyle bir dolaşmak hevesine kapıldım. Bir de baktım Çerkeskalı (Çerkez elbiseli) sekiz on adam aynı kompartmanda oturuyor. İçlerinden ikisi seccade sermiş, namaz kılıyor. Aralarında konuştukları dil yumuşak damaktan telâffuz ediliyor. Bir torba kabuklu cevizin hışırtısını andırıyor.

Yanlarına oturdum. Namazları bitince

— Esselâmün aleyküm! dedim.

— Esselâmün aleyküm, diye cevap verdiler.

Rusçam ilerlemişti. Bu dili onlar da biliyorlardı. Konuştuk :

— Esselâmün aleykümün cevabı ve aleyküm selâmdır.

— Müslümanların arasında böyledir. Karşı taraftaki Müslüman değilse esselâmün aleyküm diye cevap verilir. (Ve aleyküm İlâm) bile denir. Yani, (üzerinize İslâm yürüsün) anlamına... Biz yine sana insaflı davrandık.

— Ama ben Müslümanım ya!

— Başında kasket var senin. Müslüman değilsin.

— Sen yürekteki imana bak... Şahadet getireyim mi? (Getirdim.) Fatiha okuyayım mı? (Okudum.) Namazda otururken Ettehiyyatü okunur. Okuyayım mı? (Okudum.) Şimdi inandınız mı? Ben Türkiyeli Müslüman Türk'üm.

Hepsi birden elime sarıldı. Ancak İnebolu'daki katırcı kadar tarih ve siyaset biliyorlardı. Mustafa Kemal'i, Enver paşayı birbirine karıştırıyorlardı. Abdülhamit'in, Sultan Mahmut'un sağlık haberlerini sordular. Anlattıklarımla son derece ilgileniyorlardı. Tren Timurhan Şuraya yaklaşıyor, diye çok esefleniyorlardı.

Bunlar dağlı Çerkezlermiş. Köylerine gidiyorlarmış. Benim nereye niyetlendiğimi sordular

— Bakû'da karım var. Hamiledir. Onun yanına gidiyorum, dedim.

— Vazgeç... Sana karı mı bulunmaz... Çerkez kızı veririz. Tarla, at, ev, para veririz sana... Bizimle gel.

— Karım var, dedim ya... Nikâhlıyım.

— Başka bir kızla, bakire bir kızla imam nikâhı kıyarız... Köyümüzde misafir kalırsın istediğin kadar. Sonra boşar gidersin. Bol bol çene çalarız. Anlattıklarını dinleyince bak sana nasıl itibar edecektir herkes...

Şaka söylüyorlar sandım. Israrları doğruydu.

Bir ara konuyu değiştirmek için içlerinden birinin çerkeskasına işaret ettim :

— Çok beğendim sizin kıyafetinizi.

Hemen sırtından çıkardı :

— Çerkezlerde âdettir. Beğenilen mutlaka verilir. Almazsan gönlüm kırılır, diye tutturdu.

Akşam gazetesinde yazarken bu macerayı hikâye olarak

yazmıştım. Sonunu da hayalî şekilde bitirmiştim. Güya Çerkeskayı mecburen alıyorum. Ama hemen arkasından, Çerkez, bana : «Jaketin pek güzel,» diyor. Ben de ona jaketimi verip her ikimiz altı kaval üstü şeşhane birbirimizden ayrılıyoruz.

Gerçekte ise benim diretmem üzerine bu trampa olmadı. Dostça ayrıldık. Yalnız bana bir kama hediye ettiler. Ben de onlara mürekkepli kalemimi verdim.

Bir iki kez de, yine Nâzım'la Leningrad'a gittik. Bu gezilerin ilki, 1922 1923 kışındaydı. Köprülerin korkuluklarına dayanıp Neva nehrinin çatır çatır çatladığını ve buz parçalarının yapı taşları gibi birbiri üstüne kümelendiğini seyrettik. Ömrümüzde gördüğümüz başlıca acaipliklerdendir.

Turist rehberi bize müzeleri ve kiliseleri gezdirirken, Türklüğe karşı son derece insafsız davranan ve Osmanlılığı perişanlığa sürükleyen ünlü çarların mezarları başında sesini saygıyla alçaltıyordu. Ne kadar Bolşevik olsa, turist rehberi, meselâ Yavuz Sultan Selim'in, Fatih Sultan Mehmet'in türbesini ziyaret eden bir Türkün ruhsal durumu içindeydi. Bizse bu dekorda çok somurtuk, küçültücü, âdeta öç alıcı tavırlar takındık. Nâzım, kollarını geçirmeden kaputunu sırtına aldı. Kasketini giyip yana yıktı. Ve dudakları arasına bir sigara sıkıştırdı. «Burada sigara içilmez!» uyarısına karşı: «Yakmıyorum ki...» dedi. Rehber ve bekçiler homurdandı ama, Nâzım sigarayı dudaklarından geri almadı. Pazusuna ve bana güvenip...

Bu Rus ulusuna hakaret değildi onca... Çarlığın siyasetini safça protestoydu.

Büyük Petro, Leningrad'daki ünlü heykelinde, atının ard ayağı ile (güya) Osmanlı devletini temsil eden bir yılana basıyordu. Eliyle de, hedefi olan memleketimizin yönünü gösteriyordu. Sosyal ailemiz bu heykele küskün ve aşalayıcı gözlerle baktı.

.....

Moskova'da, Leningrad'dakinden şiddetli kışlar gördük. Sıfırın altında 30 - 36'lar... İki büyük istilânın önlenmesinde imdada gelen (General Winter) Lenin'in cenaze töreninde de hazır bulunmuştu. O gün, rastladığım soğukların en müthişiydi.

Kışın binalar iyi ısıtıldığından üşümüyorduk. Ama sokağa çıkarken iyice tedbir almak gerekiyordu... Hele ayakların korunması... Çıplak ayaklarımıza ilkönce bez sarıyorduk. Özellikle parmaklara... Bezin ilstüne iplik çorap. Daha üstüne iki yün çorap. Sonra Rus köylülerinin kullandıkları cinsten döğülmüş keçe çizmeleri giyiyorduk. «Vâlenki» denilen bu çizmelerin tabanları da keçeydi. Ayakların kışa dayanabilmesi için, içi kürklü çizmeler filan giyilebilir ama, öylesi bizde yoktu.

«Rusya'da iki mevsim hükmeder Biri kış, biri yaz!» dense yanlış sayılmaz. Karlar çözüldü mü, çamur deryası ve ondan sonra, örneğin orta Anadolu'daki gibi bir yaz... Ama mevsim ilerleyip kış basınca, artık kar kalkmaz. Kapkara bulutlarla gök çoğu zaman kaplıdır. Boyuna kar yağar, bulutlar açılınca da don olur. Sokağa çıkıldığı zaman, insan, akciğeri ne şekildedir; tekmil bronşlarıyle hisseder. Sıfır altı 15 - 20 bana hoş geliyordu. Bina sıcak olmak şartıyle öyle bir iklimde yaşamayı yeğ bulurum. Ancak daha eksisine yarım saatten fazla pek dayanılmaz, azap olur.

Üç atlı kızaklara taksi niyetine biniyorduk. Üç kişi iseniz en genç kadın, bir butuyle sizin, öbür butuyle yanınızdakinin kucağına oturuyor. Kızağın püskürttüğü kar, iki yanda gökkuşağı renkleri yaratarak bir sefalı gidiliyor ki, değmeyin keyfine... Kızakta dört kişi iseniz, kadınlar iyice kucakta... Beldenin âdeti böyle.

Meydanlarda trafik polisinin beklediği noktalarda ateş yakılıyordu. Trafikçi, döne döne her yanını donmaktan koruyor. Halk arasında isteyenler azıcık ısınıyor, yollarına devam ediyorlar. Burunda ve kulaklarda donma belirtisi olunca, polis dikkati çekiyormuş. Ama bu daha Kuzeydeki şehirlerde...

Söylemeden geçmeyeyim En garibi, soğuk derecesinin idrardan anlaşılması. Düşük derecelerde çok kimse idrarını tutamıyor. Kar üzerine işerken, idrar yarıyolda donuyor. Yerden bir karış yüksekliğinde kehribara benzeyen bir çubuk belirirse ve alt yandaki tabak, şayet fincan tabağından küçükse, anlamalı ki ısı, sıfır altı otuz. Çubuğun kısa, tabağın büyük oluşu, derecenin fazla düşük olmadığını gösteriyor. Örneğin dört parmak çubuk, eksi yirmi derecedir.

Köylü kadınlar da, pazar yerlerinde, eteklerini kaldırıp

ayakta ve herkesin gözü içine baka baka, bu hava tahmin raporunu hazırlıyorlar.

Sakal ve bıyık donunca, sakın ha elle dokunmamalı! Kıllar kırılır. Bırakmalı kendiliğinden şıkır şıkır erisin.

Rusya'da önceleri içki yasağı vardı. Bir kış günü yasak resmen kalktı. Âbit Alimof'a üç beş şişe hediye şarap gelmiş. Bize cömertçe ikramda bulunduktan sonra dedi ki «Tatar tiyatrosunda Shakespeare oynanıyor. Kardeşim davet etti. O da sahneye çıkacak. Gidelim.»

Razı olduk.

Dışarı çıkmamız üzerine, o soğukta şarabın etkisini az bulduk. Bir meyhaneye dalıp ikişer, üçer bardak bira çektik. Kar topu oynaya oynaya, birbirimizi yere yıka devire Tatar tiyatrosunu boyladık. İçeri girdik ki cehennem...

Sıcak başıma vurdu. Alimof'un bizi soktuğu kulis arkasında tenha ve kuytu bir köşeye kıvrıldım. «Kim seyredecek şimdi, gelgen, gitgen diye Tatarca Shakespeare'i?»

Önümde eski tip mahmuzlu garip çizmeler dolaşıyordu. Mütevazi valenkiler de dolaşıyor ama, beni rahatsız eden yok. «Aldırma» derken valenkiler kaçıştı. Mahmuzlu garip çizmeler ortada kaldı. Ve birdenbire karanlık iki yana sıyrıldı, aydınlık oldu.

Karşımda birçok kafalar gördüm. Elmacık kemikleri çıkık çıkık. Gözleri çekik çekik. Saçları dik dik. Benizleri uçuk uçuk... Bu kafaların çekik gözleri alabildiğine açıldı. Bana baka baka kahkahaları kopardılar. Sonra iki yandan yine deminki karanlık... Işıklar söndü.

Ben sarhoş, meğer sahnedeki masanın altına kıvrılmışım. Valenkiler koşuştu. Beni yakalayıp masanın altından aldılar. Arkama yumuşak bir tekme, karların üstüne fırlattılar.

Bereket bu olay beni tanımayan bir çevrede geçti. Yoksa sarhoşluğun böyle kepazeliğini başkasında bile işitmişliğim yoktur.

Nâzım da kendinden hayli geçmiş... Bereket Âbit Alimof bizi kurtardı. Arabaya bindirip odamıza götürdü.

Âbit Alimof, Nâzım'la bana, kayakçılığı öğretmişti. Tvers-

kaya'nın en sonundaki seyrek ormanlığa gider, saatlarca spor yapardık. Epey ustalaşmıştık. Daçalarda da kayak yapardık.

Bir de korkunç kaza atlattık: Vaskin malikânemizde, yazın eğlene eğlene daima indiğimiz yokuştan aşağı konuşaraktan yürüyorduk, karlar, buzlar içinde... Birden «Heeeeyt» e benzer bir ses... Başımı arkaya çeviremedim, hayır! Yanımdakilerin iki yana savrulduklarını farkettim. Bir şey de görmüş değilim. Akıllıca da hareket etmiş değilim, ona da hayır! Sadece sıçradım. Bacaklarımın olanca kuvvetiyle bu «Heeeyt»e doğru. Ne nefis savunmasıymış bu! Ne yaman içgüdüsü imiş!... Sekiz kişinin bindiği bir kızak, bu yokuş aşağı kayak yolunda meğer bacaklarımı kırmak ve beni ezmek üzere torpil süratiyle geliyormuş. Ben sıçrayınca kızaktakilerin kafasına gümmeden inmişim. Hepimiz yumuşak karlara saçıldık.

Ne düşünerek sıçradığımı, bu kazadan nasıl kurtulabildiğimi sordu Nâzım, cevap vermedim. Onun şiir yazması gibi bir şey...

Münasebetsiz tarafından açtım da, bari tamam olsun: Batum'daki plajda, nasıl Âdem'le Havva kılığı yürürlükte ise, Rusya'nın sıcak hamamlarında da Âdem'ler Havva'lardan ayrı kısımlarda olmak şartıyle peştemalsız yıkanılıyordu. Örtünmek, bulaşıcı hastalıklar bakımından kuşku uyandırıyordu.

Kışla ve okul gibi yerlerde, genel apteshaneler loca loca değildi. Ara yerlerde duvar, tahtaperde filan yok. Alışmamışlar pek yadırgıyor, mutlaka loca arıyordu.

Ama bunlar hep çarlık devrinden kalma usuller. Rejimle ilgili değil.

Bir de sahipsiz Tatarın cenazesi hikâyesi var. Anlatmadan edemeyeceğim.

Batum'da Şevket Süreyya'nın yaman meydan konuşmacılığına tanık olduk. Komşumuz bir Tatar ölmüştü. (Galiba intihar etmiş bir sinir krizi sonunda.) Başımıza kaldı cenazesi... Cemaat yok. Dört kişi yüklendik tabutunu, bir pazar yerine götürdük. Cami oralarda.

Şevket, Bakû'da öğretmenliği sırasında, Azerbaycanlıların karşısında konuşa konuşa, Kafkasya Türkçesine ve ora

konuşmacılarının tavır ve davranışlarına iyice alışmıştı.

Tabutu bir musalla taşının üstüne bıraktık. İmam nerede? Mezar nerede? Kim gömecek? Habersisiz. Ne ideceğiz bu Tatarı?

Şevket, boşalmış ambalajların üzerine çıktı. Pazarın gürültüsü ortasında «zattan zuttan» (öteden beriden) öyle bir danışmaya başladı ki, ne bağıran kaldı, ne çağıran! Bütün pazar halkı dinlemeye koyuldu.

«Bu Tatar... İşte bu Tatar...» Eğer bu Tatar olmasaymış.. Eğer bu saygıdeğer ölü anasından doğmasaymış...

Konuşuyordu. Mersiyenin sonu gelmiyordu. Ne olurmuş bu Tatar dünyaya ayak basmasaymış? Fıkara-ı kâsibe esirlikten kurtulamazmış. Lenin hareketi başarılı olamazmış. Doğu memleketleri emperyalizmin boyunduruğu altında kalırmış. Ah, bu Tatar, vah bu Tatar...

Öyle bir coştu, ama daha çok coşturdu ki, pazarda biraz evvel ticaret için bağırışanlar şimdi hüngür hüngür ağlamaya koyuldular. Demek böyle bir Tatar yatıyor bu tabutun içinde?

Yüklendiler cenazeyi götürdüler. Kim bilir nereye? Biz de elimizi kolumuzu sallayarak rahatça yerimize döndük. Son ödevimizi yerine getirmiştik Tatara karşı.

Sık sık tiyatrolara gidiyor ve müzeleri seyrediyorduk. Modern tiyatrolar bizi çok ilgilendiriyordu. Ben Hudojetsvenni ve Kamerni gibileri tutuyordum. Nâzım, Meyerhold'un taraflısıydı. Mayerhold, kostümü, makiyazı, dekoru, alışılmışın tamamıyle dışına çıkartmıştı. Halkı yadırgatıyordu. Aleyhine büyük akımlar vardı. Nâzım'ın ona dair yazdığı bir savunma şiiri, Rus sanat dergilerinde çıktı ve Meyerhold'un eserleri derecesinde garip sayıldı.

Bolşoy Teatr'ın binası
mükemmel arpa ambarı olur.
Elbise dolaplarını
hediye edin Gum'a

(Gum) bir nevi bonmarşeydi.

Rusya'da, «sanat gaye içindir» prensibi yürürlükte olduğundan, genellikle sanat ile siyaset içiçe gelişiyordu. Ve sanat, komünist rejime hizmet etsin amacı vardı bunda... Gerçi klasik piyesler repertuvarlardaydı. Ama ekseri yeni piyesler ideolojikti. Ya da sadece, işçi ve köylü hayatını sergiliyordu. Devrim yararına konular seçiliyordu.

Gelgelelim bazen de tersine durumlar oluyor.

Örneğin Monte Kristo parodisi bir piyes seyrettim. Konu, belli. İf adasındaki hücresinde, mahkûm kaçmak için uzun süre bir yeri kazıyor. Dışarı çıkacağım derken, meğer ters kazmış. Başka bir mahkûmun hücresine varır. Piyesteki aktör, saç sakal birbirine karışmış, yirmi yıllık emeğinin boşa gittiğinden hayal kırıklığına uğramış gerçeğin acılığını anlamıştır. Ama, planlamayı ters yaptığı iddia edilen siyasîlerin nutuklarındaki edayı ve sedayı taklit ederek trampeta ve boruyla haykırır

— Yirmi yıl bu duvarı kazdım. Emeğim boşa gitti. Zarar yok. Yirmi yıl da şu duvarı kazarım. Yine yanlışsa zararı yok. Yirmi yıl da üçüncü duvarı kazarım. Yine yanlışsa zararı yok. Ümidim asla kırılmayacaktır. Yirmi yıl da dördüncü duvarı kazarım. İşte o zaman... Trr... Bum... Özgürlük!

Trampetalar, borular, davullar...

Ve tabiî halkın kahkahaları...

Rejimin bu derece yaman kritiği Moskova sahnelerinde olabiliyordu.

«Krokodil» dergisinin tenkitleri de yenir yutulur zehir, zembereklerden değildi.

Muhsin Ertuğrul'un Rusya'ya gelip tiyatro ve sinemacılıkta çalışması için bize sempatisi olanlar üzerinde nüfuzumuzu kullandık Nâzım'la... Muhsin gelince, kendisiyle modern tiyatroları seyrettik. Ve ünlü rejisörümüzün iyi şartlarla angaje edilmesi için Nâzım çırpındı.

Bolşevik liderlerini yalnız üniversitede değil, Bolşoy Teart'da ve başka büyük salonlarda dinledik, gördük. Kamenyef'leri, Rikof'ları, Zinovyef, Radek ve Buharin'leri, v.b...

Ben kitaplarından dolayı Buharin'e bayılıyordum. Rusça-

yı da onun eserlerinden öğrendim. Her kelimesini ayrı ayrı ezberleyerek...

Kremlin'in törenli toplantılarında da bulunduk. Ve kongrelerde liderleri dinledik. Milletlerarası ünlü sosyalistler arasında...

Kızıl Meydan'a bitişik olan surlar ortasındaki Kremlin'e, kontrol süzgeçlerinden geçip giriliyordu. İç avluya pek çok kilise ile kimi kışlaya, kimi saraya benzeyen binalar serpiştirilmişti. Ana binanın tören merdivenleri ile avizeleri ve dehlizleri, dünyadaki benzerleri arasında belli başlı şaheserler sayılıyordu.

Kızıl Meydan'da Kremlin'in hemen yanında Vasili Blajenski kilisesi hakkında, efsane anlatılıyordu Çar Korkunç İvan, bunu yapan mimara sormuş «Daha iyisini yapabilir misin?» Mimar cevap vermiş «Ferman buyurursanız, yapabilirim, haşmetmeap!» Bu cevap üzerine zalim hükümdar «Mil çekin şunun gözlerine de, başka bir yere gidip daha iyisini yapamasın!» emrini vermiş.

İşte anlattığım ülke, böyle bir geçmişten bugünlere geliyordu.

TÜRKİYE'YE DÖNMEK KARARINI ANSIZIN VERDİ

Bir Hintli arkadaş Nâzım'ın hayatını etkiledi. Sonradan Hint Komünist Partisinde yüksek mevki aldığını öğrendiğimiz Safter'di bu... Durmadan kitap okur, ama öğrendiklerini kendine helâl etmez, bir tür oburluk sayardı. Başkalarının nasibini yutuyormuş, fazla şişmanlıyormuş gibisine... Nâzım'a dert yanarak

— Biz burada manevî tüketiciler durumundayız, derdi. Memleketlerimize gidip manevî üretici olmanın yoluna bakmalı.

Nasılmış yani?

Tahsil yetermiş. Politikaya atılmalı. Haksızlıkları yenmeli. Dünyanın nizamını bir an evvel düzeltmeliymiş.

Nâzım, birdenbire toparlandı

— Ben gidiyorum, dedi.

— Nereye?

— Türkiye'ye dönüyorum.

Nüzhet Türkiye'ye dönmüştü ailesiyle...

Ahmet Cevat ve Şevket Süreyya zaten yurda dönmüşlerdi. Bense, son aşama olan lektör grubunu ille de bitirmek istiyordum. Yarım bırakmak istemiyordum. Öğretmenler kadrosundaydım. Üstelik yeni evlenmiştim. Kızım Süreyya doğmak üzereydi. Onları da Türkiye'ye getirmek kararındaydım. (Buna çok, pek çok uğraştım, başaramadım.)

Nâzım'la garda vedalaştık. O da Sovyet ülkeleriyle bir şiirinde vedalaştı. Meşrutiyet Jön-Türkleri, nasıl 1789 Fransız İhtilâlini milletlerarası yönüyle benimsemişlerse, Nâzım 1917 İhtilâlini milletlerarası yönüyle öylece benimsemişti.

Bu ruhsal durumunu yansıtan mısralarını büyük bir poeminden naklediyorum

Sesimizde bıyık burdu İnkılâbın en delikanlı çağı
Sibirya rüzgârlarıyla haykırdık
Kursun çarmıhına sanki biz çakmışız gibi Kolçağı

(Kolçak) İhtilâle karşı yürüyen Beyaz Rus ordusunun yenilmiş kumandanıdır.

Nâzım, seneyi doldurmadan, bir gün, Udelnaya'daki ormanda karımla ve beyaz tavşanımla beraber oturduğum yontulmamış odunlardan yapılma evime, ağaçlar arasından çıkageldi.

Üretici olmaya çabalarken Türkiye'de gıyaben 10 yıla mahkûm edilmiş.

Kafası hiç de bununla meşgul değildi. Yolda gelirken yazdığı meşhur, «Güneşi İçenlerin Türküsü» nü sıcağı sıcağına bana onaylatmaya çabalıyordu.

Şiir alanında ölümüne kadar sürüp giden kişiliğini bulduğu bu devirde, dünya çeşitli mücadelelerle kaynıyordu. O da, yine ölümüne kadar bu heyecan rüzgârları içinde yaşadı.

GÜNEŞİ İÇENLERİN TÜRKÜSÜ

Bu bir türkü
toprak çanaklarda
güneşi içenlerin türküsü!
Bu bir örgü

alev bir saç örgüsü
kıvranıyor;
kanlı, kızıl bir meş'ale gibi yanıyor.
Esmer alınlarında
bakır ayakları çıplak kahramanların!
Ben de gördüm o kahramanları,
ben de sardım o örgüyü
ben de onlarla
güneşe giden
köprüden
geçtim!
Ben de içtim toprak çanaklarda güneşi!
Ben de söyledim o türküyü!
Yüreğimiz topraktan aldı hızını;
altın yeleli aslanların ağzını
yırtarak
gerindik!
Sıçradık;
şimşekli rüzgâra bindik!
Kayalardan
kayalara kopan kartallar
çarpıyor ışıkta yaldızlanan kanatlarını.
Alev bilekli süvariler kamçılıyor
şaha kalkan atlarını!

AKIN VAR
GÜNEŞE AKIN!
GÜNEŞİ ZAPTEDECEĞİZ
GÜNEŞİN ZAPTI YAKIN!

Düşmesin bizimle yoïa
evinde ağlayanların
göz yaşlarını
boynunda ağır bir
zincir
gibi taşıyanlar!
Bıraksın peşimizi!
Kendi yüreğinin kabuğunda yaşayanlar!
İşte :

şu güneşten
düşen
ateşte
milyonlarca yürek yanıyor!
Sen de çıkar
göğsünün kafesinden yüreğini;
şu güneşten
düşen
ateşe fırlat;
Yüreğini yüreklerimizin yanına at!

AKIN VAR
GÜNEŞE AKIN!
GÜNEŞİ ZAPTEDECEĞİZ
GÜNEŞİN ZAPTI YAKIN!

Biz topraktan, ateşten, sudan, demirden doğduk!
Güneşi emziriyor çocuklarımıza karımız,
toprak kokuyor bakır sakallarımız!
Neşemiz sıcak!
Kan kadar sıcak,
Delikanlıların rüyalarında yanan
o «an»
kadar sıcak!
Merdivenlerimizin çengellerini yıldızlara asarak,
ölülerimizin başlarına basarak
yükseliyoruz
güneşe doğru!
Ölenler
döğüşerek öldüler;
güneşe gömüldüler.
Vaktimiz yok onların matemini tutmaya!

AKIN VAR
GÜNEŞE AKIN!
GÜNEŞİ ZAPTEDECEĞİZ
GÜNEŞİN ZAPTI YAKIN!

Üzümleri kan damlalı ateşli bağlar tütüyor!

Kalın tuğla bacalar
kıvranarak
ötüyor!
Haykırdı en önde giden,
emreden!
Bu ses!
Bu sesin kuvveti
bu kuvvet
yaralı aç kurtların gözlerine perde
vuran,
onları oldukları yerde
durduran
kuvvet!
Emret ki ölelim
emret!
Güneşi içiyoruz sesinde!
Coşuyoruz,
coşuyor!
Yangınlı ufukların dumanlı perdesinde
mızrakları göğü yırtan atlılar koşuyor!

AKIN VAR
GÜNEŞE AKIN!
GÜNEŞİ ZAPTEDECEĞİZ
GÜNEŞİN ZAPTI YAKIN!

Toprak bakır
gök bakır
haykır güneşi içenlerin türküsünü,
hay-kır
haykıralım!

ZEHİRLİ MANTARLAR

İçinde bulunduğumuz Udelnaya ormanlarında nefis mantarlar yetişirdi. Hele yağmurlardan sonra pıtrak gibi bollaşırlardı. Nâzım'ın çıkagelmesinden bir gece önce, gür yağmur yağdığından her tarafta mantar üremişti. Kollarımıza sepetlerimizi takmış, beyaz tavşanımız yanımızda zıplaya hoplaya,

Anna ile mantar toplamıştık. O, orman memleketlerinin kızı olduğundan, cinsleri bilirdi ama, her zaman yaptığımız gibi, sepetlerimizi ihtiyaten kampımızın uzman aşçısına gösterdik. Yanında yılda on iki ay mantar yiyen köylü kadmlar da vardı. Mutfağın önündeki tahta masalara topladıklarımızı yayıp birer birer kontrol ettiler. Beş on şüpheliyi ayırıp geri kalanların zehirsiz olduklarını onayladılar.

Böbrek, domates, soğanla bir alâ pişirip Nâzım'a ziyafet olsun, dedik.

Ağzımıza birer lokma koyduk ki kinin ne kelime? En acı ne vardır acaba bu dünyada? İşte o kadar acı.

Meğer bir mantar uzmanı profesör, mantar zehirlenmesinden ölmüş. Bizim uzman aşçıyla köylü kadmlar da, zehirlide, zehirsizde yanılmışlar. Bereket bizim zehirli mantar acı cinstenmiş. Kendini belli etti. Yoksa acı olmayan cins zehirlilerden olsaydı, Nâzım bunca yıl o şaheserlerini veremeyecekti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'DAN DÖNÜŞÜNDEN ÖLÜMÜNE KADAR

Aftan yararlanarak Türkiye'ye dönen şaire Kelepçe vurulması protestolara yol açıyor. — Resimli Ay dergisinde «Putları Kırmak» ın uyandırdığı tepki. — Nâzım'ın 20 küsur yıllık son mahkûmiyeti. — Hapishane hayatına dair kendi mektupları. — Af çıkmayınca açlık grevi. — Hapisten kurtulan şairin normal hayata kendini alıştırma çabaları. — Öldürüleceği kanısına varıp ülkeden ayrılışı. — Çocuğunun ve eşi Münevver Andaç'ın dramatik hayatı. — Nâzım'ın kadınları. — Dış ülkelerdeki başarıları ve ölümü...

RASLANTILAR DA MUTLU AZINLIĞIN YARARINADIR

Rusya'dan dönünce bir müddet annemle ve kardeşlerimle oturdum. Kendime iş aramaya koyuldum. O zamanki parayla bana ayda 70 lira gerekiyordu. Vakit gazetesinde bir ay çalıştım. Elime 30 lira vermeleri üzerine hayal kırıklığına uğradım. Çok dil bilen bir Selânikli arkadaşla Galata'da tercüme bürosu açtık. Tüccar, noter ve başkalarının evrakını çevirip durduk. O arada Ticaret Odasında Umumî Kâtip olan İnebolu arkadaşı Vehbi Sarıdal ile Galatasaray'dan Galip Bahtiyar'ı yoklamıştım. Bana Rus gümrük tarifesinin tercümesini yüklediler. Sınırdan ne geçebilirse hepsinin ismini (cümle kurmaksızın ve karine yardımına imkân bırakmaksızın) kuru kuru sıralayan koca bir cilt. Sinamekiden türlü vidalara kadar çeşit çeşit maddeler ki, Rusçadan Türkçeye doğru dürüst sözlük

olmadığı için başka dillerden dolambaçlı arıyorum kelime kelime.

Hani «Anam ağladı» diye bir söz vardır; gece yarılarına kadar didindiğimi gören annem

«Hayatını ne güç kazanıyorsun!» diye gerçekten ağladı. İki hafta geceyi gündüze katarak bitirdim ama, ben de bittim. Pazarlığını önceden yapmamıştık. Müsveddeleri Ticaret Odasına teslim etmem üzerine, çalışmamın bedeli olacak kâğıdı imzalayıp elime verdiler. Muhasebeciye götürmemi söylediler.

Göz ucuyle baktım 25 lira...

Üzüntüden bayılacak gibi oldum. Hele annem öğrenince tekrar ağlayacak diye...

Odacıya sordum «Muhasebeci nerede?» oturduğu kokuşuk koridorda, yerinden kımıldamaksızın tembel tembel çenesiyle işaret etti «Te, ha şu gapuda...»

İki odanın kapısı yanyanaydı. Tokmakları da yanyana... Ben birine yapıştım. Tembel kapıcı payladı : «Yoh yoh... Orada gomisyon doplantısı var.»

Muhasebecinin kapısından girmek için iki karış ötedeki öbür tokmağı tutup döndürmeliymişim. Tesadüfen ben ters tokmağı çevirmişim.

Mithat Cemal'in bir manzumesi vardır. Kuplerinin sonu «tesadüfen tesadüfen..» Hayatta her şey sanki tesadüfen... Bir yazar da bir piyes yazmıştı. Nâzım konusunu sormuştu :

— Tesadüflerin mukadderimizde başlıca rolü olduğunu gösteriyor, dedik. Gülmüştü. Ve

— Asıl hüner, tesadüflerin mukadderimizde başlıca rolü oynamadığını ispat etmek olurdu. Öyle bir mevzu ele alsaydı, demişti.

Tevfik Fikret de, raslantıyı yerer :

Lâkin tesadüf, ah, o kaviler münadimi
Mazlûmların, zavallıların hasm-ı daimi (ilh...)

Raslantı elbette mutlu azınlığın hizmetinde: İçinde bulunduğumuz toplumda, havadan gelme kazançtan, mirastan, piyangodan, banka ikramiyesinden, Spor Toto'dan başlayın (çünkü parası olan çok kolon doldurabilir!) asıl mutluluk kaynakları şansla açıklanır. Ta ki, mutsuz çoğunluk kaderine boyun

eğip bir gün talih kuşunun kendi başına da konmasını ömür boyu beklesin.

Reklâmlar, propagandalar hep o yöne işler durur. Neylersiniz ki, ben de tesadüfün rolü olmadığını ispat edebilecek değilim.

Ömrümde pek seyrek bir olgu olarak mutlu azınlığın dostu raslantı, bana gülümsedi.

O kapının değil, beriki kapının tokmağını çevirip kanadı üç beş santim açtım ve hademenin uyarısı üzerine kapamama vakit kalmadı; içeriden ismimi seslendiler. Meğer babası babamın arkadaşı, annesi annemin arkadaşı, kendi de «İtibar-ı Millî» bankasında şef yardımcımız olan Raufî Manyas'a, o günlerde bir gezici serginin düzeni havale edilmiş.

— Gel bakalım, Vâlâ... Sen bir yerlerdeydin galiba? Görünmüyordun senelerdir... Ha, sahi, Rusya'ya gitmişsin duydum... Ne garip! Biz de şu anda Seyyar Sergi için bir Rusça tercüman arıyorduk. Oh, oh, aferin... Rusça öğrendin demek?... Kadromuzda her dildekiler var, Rusça bilen yok... Sen Fransızca, Almanca filan bildiğine göre tam ihtiyacımıza uyarsın... Kabul et şu işi de, iki üç ay Avrupa'nın etrafını liman liman bir güzel dolaşalım. Ta, Leningrad'a kadar... Var mısın, Vâlâ?

Vâlâ'nın istediği bir göz, Allah vermiş iki göz.

Hemen Vakit matbaasına gittim. Seyyar Sergide muhabirlik aldım. Sergide, gazeteciyim diye de itibarım arttı. Böylece Rusya'dan döndüğümden birkaç ay sonra, Kuzey Afrika'dan başlayıp bütün Avrupa limanlarını gezdik.

Bir kart atmıştım Nâzım'a, ta nerelerden kalktı, Leningrad'a sırf beni görmeye geldi.

«HERAKLİT» VE «HER AKALLİYET»

Ona Avrupa'da keşfettiğim imkânlardan söz ettim. Okyanuslar aşıp uzun geziler yapabilirdik. Hayat tecrübelerimize yeni bir boyut katabilirdik. Ama, o, kendini yeter derecede hazırlanmış sayıyordu. Üniversitedeki Hintli arkadaşımız Safter gibi, bir an önce «Üretgen» olmak istiyordu. Zaten daha 1923'lerde iken bir şiirinde şöyle demekteydi

RODOS HEYKELİ

Ayağına 45 numara Amerikan kundurası geçirmiş
bir Rodos heykeli gibiyim!
Sigorta şirketleri
sigortalıyor beni 101 seneye
Herkes
gözlerimin bebeğine sığmayan vücudumu
yekpare mermer sanıyor.
Halbuki ben
dev gövdemin
kof bir alçı kalıp olduğunu biliyorum.
Biliyorum,
hesabettim :
Sayısı 10'lar evini doldurmayan senelerden sonra
geniş göğsüm
çatlayacak!
Kafamda bunun yalnız bir ağrısı var,
o da şu :
Buradan
oraya
gitmek için
asma köprü kuranlara,
Daha ben
cüsseme yaraşan putrelleri götürmedim!
Zaman az!
Geniş göğsüm
çatlayacak!
45 numara Amerikan kunduralarımla
dekametrelik adımlar atsam kâfi değil.
Koşmak lâzım,
Olimpiyat yarışlarında gibi koşmak,
KOOOOŞ - MAK!

Leningrad'da konuşurken de hep tekrarladığı konu buydu : Kendinde, derhal başlanması gereken bir misyon görüyordu. Mahkûm olduğu Türkiye'ye dönememekten üzülüyordu. Bense, ona : «Çapına göre mücadele!» diyordum.

Her ne halse... Az sonra, bir af çıkar çıkmaz Kafkas sınırlarından kendini Türkiye'ye dar atmış. Yakalayıp bileklerine kelepçeyi vurmuşlar. Katilleri sevkettikleri şekilde, tüfekli iki jandarma ortasında İstanbul'a yollamışlar onu.

Matbaada, arkadaşlar : «Nâzım Hikmet getirildi,» der demez, hemen görmeye gittim.

Kendisini resmî bir binanın lenduha, pis ve havasızlık kokan dehlizinde, muhafızları ortasında bir tahta sıraya oturmuş gördüm. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş, üstü lekeli, ayakları çamurluydu.

Beni kucaklayamadı. Bileklerinde kelepçe vardı. Ben de kucaklayamadım. Özgürlüğünün üstünlüğünü göstermemek için omuzunu okşamakla yetindim.

Derhal konuya girdi : Yolda gelirken yazdıklarını, daha doğrusu söyleyip aklında tuttuklarını hafızasından okudu.

Bir de, biyografisine geçecek yüzük taşı macerasını anlattı

Ünlü Yunan filozofuna dair «Heraklit'i düşünürken» başlıklı bir şiiri varmış. «Benerci Kendini Niçin Öldürdü?» kitabına alınmıştır bu şiir. Cep defterindeymiş... Üzerini arayıp yeni bir suç diye tespit etmişler. O devirde latin harfleri yok. «Heraklit'i Düşünürken» aynı zamanda «Her akalliyeti düşünürken» diye okunabiliyor.

— Ya? Demek sen ekalliyetleri fitillemeye geldin?

— Efendim, Heraklit Yunan filozofu.

— Üstelik Yunan ha?... Hesabını mahkemede verirsin.

FAŞİZMİN HENÜZ GELİŞMEDİĞİ DEVİR

Pek çok aydın Nâzım'a kelepçe vuruluşuna isyan etti. Protesto makaleleri yazıldığını hatırlıyorum.

«Heraklit'i Düşünmek» ten filan bir kötü sonuç alınmadı. Normal adliyemizde sağduyu kendini gösterdiğinden, Nâzım, tahliye edildi. Kadıköy'de, Bahariye'de, babasının yeni hanımıyle oturduğu evin bir odasına yerleşti. «Resimli Ay» isimli dergiyi çıkaran M. Zekeriya ve Sabiha Zekeriya (Sertel) lerle dostluk kurdu. Bu karı-koca, Amerika'da tahsil etmiş, fikir

özgürlüğüne inanmış kimselerdi. Nâzım'ın da şiirlerinde fikirlerini söylemesini normal sayıyorlardı.

Bu noktada bir manevî rejim özgürlüğüne parmağımı değdireceğim

Avrupa'nın hatta dünyanın tümü gibi Türkiye de henüz klasik demokrasi koşullarının etkisi altındaydı. Faşizmin zihniyeti ve yasaları, Nâzi Almanyasında ağdalanarak toplumları kapsamamıştı. Fikrî disiplinemento zorunlu değildi. Herkes istediğini düşünmekte serbesttir gibisine, bir siyasî mantık yürürlükteydi. «Zehir saçan olursa panzehiri bulunur» deniyordu. «İlle bizim dümen suyumuzdan fikir yürüteceksin. İzimizden geleceksin» komutlarını veren yoktu. Beyinler basmakalıplarda cenderelenmemişti.

Daha insaflı olmalıyım Elbet yine kalıplar vardı. Din kalıpları, felsefe kalıpları, gelenek, görenek kalıpları, orijinal liderlerin paradoksal kalıpları... Hulâsa, mezheplerden mezhep beğen. İmamlardan kimi seçersen onun cemaatine karış.

Kendi toplumumuzdan itiraz kabul etmez örnekler vereyim

İşte İttihatçıların nazariyecisi Ziya Gökalp, işte adem-i merkeziyetçi Prens Sabahaddin, işte Amerikan mandası taraftarı vatanseverler arasında Halide Edip, Ahmet Emin (Yalman), işte dinci Sebilürreşat'çılar arasında Mehmet Akif, işte gelenekçi Mehmet Akif'in karşısında Batı taraflısı ve ilerici Tevfik Fikret. İşte Türk şairi Mehmet Emin, işte layiklikten de aşırı bir yol tutturmuş Abdullah Cevdet, işte Abdullah Cevdet'i hicveden Osmanlıcı Süleyman Nâzif, işte Aydınlık dergisinde komünist şefi Şefik Hüsnü, işte Pantürkist Hamdullah Suphi, işte halifeci Lûtfi Fikri, işte sınır dışı Türklükten bizlere seslenen Ahmet Ağaoğulları ve Yusuf Akçora'lar ve işte henüz tam şeklini almamış, bütün devrimlerini yapmamış Mustafa Kemal'ciler grubu...

Ve bunlar ancak kalemleriyle döğüşüyorlardı. Tevfik Fikret, Mehmet Akif'e «Molla Sırat» diye ad takıyor. Akif, Fikret'e Amerikalılara yanaştığından ötürü :

Herifte bandıralar çifte tek de olsa direk

diye saldırıyor. Süleyman Nazif, Osmanlı geleneğine aykırı olduğundan ve çopurluğundan kinaya Abdullah Cevdet'i yeriyor :

O suretten hayayı dest-i Hak tırnakla yolmuştur

Bu kendi çaplarında aydın kişiler, kavgayı kendi alanları dışına taşırmıyorlar.

Osmanlı devletinin yıkılışıyle, T.C.'nin kuruluşu arasındaki 1913 - 1923 yılları içinde 10 yıl gibi kısa bir zamanda, bütün bu şahsiyet ve akımlar toplumumuzda barınabilmişti. Fizyolojik hayatlarını devam ettirebilenler, siyasî mezheplerini de sürdürüp gidiyorlardı. Faşizmin Orta Avrupa'da sağlamlaşmasına kadar klasik demokrasilere özgü bu toplum karakterinin bizde de yürürlükte olduğunu evlâtlarımıza anlatmak belki zordur.

Yalnız kıyaslamaya hizmet için şu kadarcığını akla getireyim ki, örneğin, 1960'dan sonra, Türkiye yine bir fikrî köşebaşı döndü. Manevî iklim değişti. Rüzgâr yön değiştirdi. Sosyalizmden söz edilmezken, öyle bir solcu yani ilerici yayın ortalığı kapladı ki, Nâzım özel toplantılarda ya da yazılarında bunlara değininice, suç işledi sayılıyordu.

Çünkü, Nazilerin susturma, sindirme, kahretme usulleri bütün dünyada uygulanmaya başlamıştı.

NÂZIM YÜZÜNDEN YAHYA KEMAL'LE BOZUŞTUM

Bir gezimde aylarca Paris'te kalmıştım. Yahya Kemal İspanya'da sefirdi. Mektup yazıp beni bir aylığına Madrit'e davet etti. Elçilik imkânlarıyle ülkenin her yanını gezdirdi. Anlattı, öğretti, kendisine teşekkür borçluyum. Ama...

Aması var.

Bu amayı anlatmadan önce Madrit'teki bir maceramı hikâye etmem gerekiyor. «Avrupa üzerinde dolaşan heyûlâ» nın ne garip nitelikler aldığını belirteyim.

Madrit'e geldiğim gün kendi kendime demiştim ki «Bu Yahya Kemal üstad hemen bütün zamanımı kendisine verme-

mi isteyecek. Arzu ettiğim yerleri keyfimce gezemeyeceğim. Onun için bir gar oteline ineyim. Hem gazeteye bol yazılar hazırlarım, hem de gezilerde lâmelifler çeviririm.»

O sırada «Akşam» gazetesinin her nüshasına fıkra, hikâye, roman, birinci sayfaya «Dikkatler» i yazmaktaydım. Gezilerde bile işim başımdan aşkındı. Bundan ötürü kâh bir kahvede, kâh otelin salonunda boyuna yazı yazıyordum. Sonra da yorulunca gelişi güzel bir tramvaya, bir otobüse binerek son durağa gidiyor, geliyor, şehrin genel manzarasına bakıyor, nefes alıyor, yine yazılarıma sarılıyordum.

Bir akşam odama çekilip yatağıma uzanmıştım ki, pat pat kapının vurulmasıyle kanadın pattadak arkaya dayanması bir oldu. Siyah şapkalı adamlar ellerinde tabancalarla sinemalardaki gangster baskınlarını andırır şekilde odama daldılar.

En öndeki «Polisiz. Eşyanızı arayacağız!» dedi.

Ne kadar evrakım varsa, (yani gazetede çıkacak yazılarım) yüklendiler, gittiler. Bre aman!... Tabiî benim programım bozuldu. Hemen Yahya Kemal'e telefon. O araya girdi. İçişleri bakanına kefil olup beni de, kâğıtlarımı da kurtardı.

Meğer ihtilâllerden korkan İspanyol polisi, Moskova'da tahsil yapmış olduğumu, elindeki listeden öğrendiği ben Türkün, böyle acayip şekilde tramvaylara binişinden, ha bre yazılar yazışımdan manalar çıkarmış!

Burada bir ilâve yapmadan geçmeyeceğim: Madrit'de Yahya Kemal'i bir sinir hastalığına yakalanmış buldum. Varşova'dan beri sefirliğini yaptığı Mustafa Kemal'i kendisini takip ettiriyor, Türkiye'ye getirtip mahvedecek kanısındaydı. Bu korku yüzünden Varşova'dan Madrit'e tayin edilirken Türkiye'ye uğramamıştı. Oysa elçilik geleneğinde, yer değiştirilirken merkeze bir merhaba olsun demek âdetti. Şairliğine bağışlayıp onu mazur görmüşlerdi. Madrit'de bana, durmadan :

«Ne diyorlar hakkımda? Ne yapacaklar Türkiye'ye dönmezsem? Düşmanlarım filanca ve falancanın aleyhimdeki düşünceleri nedir?» gibisine anlamsız sualler soruyordu. Bense onu teselli ediyordum.

Teselli etmekle de kalmayıp lehine «Akşam» gazetesinde yazılar yazdım. O kendisini gözden düşmüş saydığı için bu yazılarıma çok önem verdi. Âdeta kahramanlık yaptığımı sandı. 1918-1919'larda da Yahya Kemal yakalanıp Malta'ya sürü-

leceği korkusu içindeydi. Kuruntularını benim evimde gizlenerek oyaladı. Bu duygularla komplimanda ifrata vardı. Bana büyük bir iltimas olarak hediye ettiği fotoğrafının altında şu yazı vardır «Vâlâ Nureddin'e Halis insan asaletine, yüksek irfanına ve emsalsiz zevkine karşı beslediğim hayranlığımla.»

Reddederim. Meziyetlerin bu derecesi bende yoktur. Bu kadar tafsilâtı verişimin sebebi var :

Yahya Kemal'le bütün bu iyi ilişkilerimize rağmen darıldık. Çünkü Nâzım'ın affı için dolaştırılan ve üniversitemizde olsun, Babıâli'de olsun pek çok aydınların imzaladıkları dilekçeye imzasını koymadı. Hayrettir : Faşizmin bulutu onun da yüreğine çökmüştü. Nâzım'ın affolmasını istemediği için değil, faşist havaya uyduğu için imzasını esirgedi. Oysa o günlerde Yahya Kemal'in imzasının çok önemi vardı.

Kendisine haber gönderdim : «Ne o benim cenazeme gelsin, ne ben onunkine giderim,» dedim.

Madrit'teki ilişkilerimiz ve daha önce, daha sonra uzun yıllar devam eden dostluğumuz bana bu hakkı vermişti.

Nitekim, gitmedim cenazesine...

Bir kere de, başka bir ülkede, bir arkadaşın otomobiliyle geziye çıkmıştık. İş adamıydı arkadaş. Kendisine tercümanlık da yapıyordum. Paris'te kendi parasıyle lüks otelde oturur, ben kendi paramla mütevazi bir otelde otururdum.

Ziyaretine gittiğim bir gün kapıcı usulla dedi ki :

— Arkadaşınıza soruyorum, dil bilmiyor, anlatamadım. Onun otomobili ile buraya mösyö (Nuressen) diye biri gelmiş. Takip edilmesi için Türkiye'den haber vermişler. Polis bu adamın izini bulamıyor.

Hemen anladım ki, benim ismimdeki iki «t t» kısa boylu yazılıp «s s» halini almış. Ve isim Fransızca telâffuzuna göre okunduğundan «Nuressen» kılığına girmiş.

— Ha o mu? dedim. Öyle biri vardı, gruptan ayrıldı, başka yere gitti. Polise o şekilde bildirin!

Kapıcı not etti.

İşte, Faşizmin, Nazizmin rüzgârları bütün Avrupa'yı bu hale sokmuştu. Ve bu rüzgârlar bizim ülkemizi de etkisi altına almasın, mümkün mü? Mümkün değildi elbette.

ŞAİRE KARŞI SEFERBERLİK

Nâzım'ın kişiliği, siyasî inançları ile sanatkârlığının karışımından yoğrulmuştu. Bu sebeple daima diyecek bir şeyi vardı. Onun, solcu fikirleri yüzünden ek şöhret kazandığını gören bazı edebiyatçılar, meselâ Peyami Safa ve Necip Fazıl ilkönce peşine takıldılar. İrili ufaklı çömezleri pıtraklaştı. Hattâ bir gün köprüde, kodamanlardan ikisi üçü, burada tekrarlanması suç olacak, devri küçültücü sözlerle haykırıştılar. Dönüp dönüp bakanlar oldu.

Kaderin cilvesi! Nâzım'la ben, bu zorakî solcuların coşkunluklarını dindirmek için uğraştık. Onları yatıştırdık. Üstelik, bu kulaktan dolma kişiler solculuğu da ters anladıklarından parolaları hepten yanlıştı. Nâzım'ın susturuculuğu bu bakımdan da canla başlaydı.

Evet kaderin cilvesi! Çünkü Nâzım'a yârenlikle yeteri derecede ün sağlayamıyacaklarını anlayan bu yazarlar, başka akımların başbuğu olmayı daha kârlı saydılar. Biri Türkiye'nin Mac Carthy'den evvelki Mac Carthy'si kesildi. Öbürü, Camiülezher'in fitilli softalarına parmak ısırtan fermansız vâizi...

İrili ufaklı böyle «anti»ler çoğaldıkça çoğaldı. Hattâ bir gün büyükçe bir kalabalık, kışkırtılıp Resimli Ay'ı basmış. Nâzım göğüs vermiş. Haliyle, tavrıyle, sözleriyle karşıtlarını yatıştırmış, kendine taraftar bile yapmış.

Öğünmedi. Öğünmek huyu değildi. Yüzüne karşı övülmekten de hoşlanmazdı. Sıkılırdı. Sözü değiştirirdi. Son derece alçakgönüllüydü.

Resimli Ay'ın basıldığı gün, ikindi üzeri Nâzım, matbaama geldi. Birlikte Babıâli yokuşundan indik. O saatlerde Kadıköy'e yandan çarklı vapurlar işlerdi. Orta kamaraya girdiğimizde eski Maarif Vekili ve Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi beyin, yirmi kadar saygılı dinleyicisiyle orta sıralarda oturduğunu gördük. Vapurun kalkmasına epey zaman olduğu için hemen hemen başka yolcu yoktu. Selâm verip uzak bir köşeye çekilecektik. Gelgelelim Hamdullah bey ahenkli sesiyle ve bir el hareketiyle davet ettiğinden yanlarına gittik. Meğer o gün Resimli Ay'da basılan şiirin olumsuz etkisi altın-

daymışlar. Aralarında o konuyu konuşurlarmış. Bizi kötü bir raslantı oraya sürüklemiş.

Hamdullah Suphi; arkasından söylediğini Nâzım'ın yüzüne de açıkladı. Özetle dedi ki

— Seri halindeki neşriyatınızı esefle takip ediyorum. Siz «Putları Yıkalım» diyerek bu milletin manevî dayanaklarını kasten baltalıyorsunuz (1).

Hamdullah Suphi, elindeki dergiden mısralar okuyarak gizli manalar aradı

— Meselâ, «tel kelepçe...» tel kelepçe diyorsunuz. Bundan kastınız nedir?

Nâzım'ın cevap vermesine vakit kalmadan, dinleyiciler arasındaki ateşli biri, kendince izah etti

— «Tel kelepçe» demekle müeyyideleri hor görüyor. Hafif, zayıf buluyor. Tel gibi ince, parçalanması kolay demek istiyor.

Nâzım, gülümseyerek cevap verdi

— Kelepçeler türlü türlüdür, beyim. İçlerinde bir tanesinin teknik adı, «tel kelepçe» dir. İstanbul'a sevkedildiğim sırada bana öylesi takılmıştı.

— «İlmikleri sabunlu iplere bakın» filan?

— İdamım da istendi. Ben, başıma gelenleri yazıyorum.

Hamdullah Suphi, tatmin edilmiş olmadı. Bu sefer de, «altın bilezik» deyimi üzerinde durdu

— Siz kendinizi yedi belâdan arta kalmış kabadayı sayıyorsunuz. Meydan okuyorsunuz. Fakat haddinizi bildirenler bulunacaktır.

---

(1) Devre devre her kuşakta, yaşlılarla gençler arasında kavgalar olur. Bu geleneğe uyarak Nâzım da Abdülhak Hâmid'in ve başka üstadların şöhretlerini yeriyordu. Gün görmüş Hâmit vaktiyle kendi de nesil kavgalarına katıldığı için, anlayışlı davranmış, büyüklük etmiştir. Nâzım'ı evine çağırmış ve ona iltifatta bulunmuştur. Bana da Nâzım'ın «en değerli Türk şairi» olduğunu bizzat söyledi. Onun etkisinde kalarak Mithal Cemal de aynı değerlendirmeyi halen hayatta bulunan nice şairlere tekrarlamıştır. Anlattığım devirlerde Akşam gazetesinde bir edebiyat anketi açılmıştı. Aydınlarımız Nâzım'ı Türk şairlerinin en başında yarıştırıyorlardı.

Nâzım, yayına basılmış sustalı çakı gibi ayağa fırlayınca, hemen koluna yapıştım. Orta kamaradan çıkarıp güverteye sürükledim. Grupta başka tanıdıklar da vardı. Onlar da bana yardım ettiler.

Bu iş bu kadarla kapanmadı. Ertesi günler Ali Naci Karacan'ın çıkardığı İkdam gazetesinin birinci sayfası başmakalesinden manşetlerine kadar Nâzım'ın ve benim aleyhime, imzalı ve imzasız yazılarla donandı. İftiraları demeyeyim, akılda yanlış kalmış noktaları, meselâ bizim Kars'a gitmek üzere kendimizi tayin ettirip harcırah aldığımızı gazetemde yalanlamaya hazırlandım.

Nâzım, anlaşılması güç bir ısrarla :

— Buna tenezzül edersen ben de senin yalanlamanı yalanlarım, Vâlâ, dedi.

Şuracıkta şu noktayı belirteyim : Nâzım, elbette Pantürkist değildi; değildi ama, yazı Fransızcası nasıl Fransa'da, Belçika'da, İsviçre'de, Kanada'da ve bazı eski sömürgelerde ortak dil ise, Türkiye içindeki ve Türkiye dışındaki Türkler arasında manevî köprü kuracak olan ortak Türkçeyi (Pan Türkçeyi) Nâzım yazdı.

Buna karşılık Hamdullah Suphi'nin bahsettiği harcırahı alsaydı bile helâl sayılır. Hapishanede bedava somun yediyse o da helâldir.

Bu çatışmalar sırasında, Nâzım yeni bir edebiyat çeşidi icadetti. Şarkvarî galiz hicivlerin, Fransız usulü nanemolla nüktelerin çok üstüne yükseldi. Bir kalem oynatışla tip çizen karikatüristler gibi, ünlü kişileri canlandırıvermeyi başardı :

Sen bu kavgada
bir nokta bile değil,
Bir küçük eğri virgül
bir zavallı vesilesin

«Eski dost düşman olmaz!» atasözünü yalanlayan Peyami Safa'mn portresini uzun bir şiirinde böyle çizmişti. «Küçük bir eğri virgül» olarak...

YILDIZLARA VEDA

Bir delikanlının, «kız arkadaşım» diye; bir kızın da «er-

kek arkadaşım» diye ahbaplık ilgileri kurabildiği şimdiki çağın çok gerisindeydik. Ama dolaşıp geldiğimiz memleketlerin usullerini, kendimiz de farketmeksizin, buraya getirmiştik. Anlayış ve seviyemize uygun karma gruplar kuruyorduk. Kırda, denizde, güneş batımında, mehtapta dolaşıyorduk. Evlerde toplanıyorduk. Hayli de gürültü çıkarıyormuşuz ki, Kalamış'ta bahçeler ortasında, kışın camları ve panjurları kapalı uyuyan komşularımızı tedirgin etmişiz. Yıllar sonra utanarak öğrendim.

Bir gec sabaha karşı, Moda burnunda kızlı erkekli arkadaşlar otlara uzanmıştık. Çene çalıyorduk. Nâzım'ın hiç sesi çıkmıyordu. Bir ara omuzuma dokundu. O andaki ilhamı, şu mısralarıydı

Delikanlım!
iyi bak yıldızlara,
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin.
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel, korkunç, kudretli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kâinatın en mükemmel iki şeyidir.

O geceki şekil, «kâinatın en mükemmel iki şeyidir» iken, sonra Nâzım, yıldızlarla insan kafasını felsefî bir birleşim haline sokmuş, mısradaki «iki» yi atmış. Yıldızlara vedaın tel kelepçe psikozu içinde bulunduğuna yordum. Herhalde polisin, netameli saydığı kimseler peşini bırakmıyordu. Şiir ve sanatla ya da meslek ve komşulukla ilgisi olmayan bazı siyaset tiryakileri, usulle aralayıp kapısından içeri bakıyorlardı. Fiskos konuşmak için kendisini dışarı çağırıyorlardı. Bunu görüyor ve üzülüyordum.

Diyordum ki :

— Bir insan komitacı olmak için bile, kellesini ortaya koy-

sa bazen yeridir, Nâzım. Fakat sen? Sen önce şeklin, sonra şöhretin, sonra yeteneğinle o tip değilsin. Sen şiirin dışında saf politika ile uğraşsan, şöhretinle, yeteneğinle oranlı olmalı bu... Bu toplum vaktiyle şair Nefi'nin başını kesmiş. Şair Nesimî'nin derisini yüzmüş. Pîr Sultan'ı dâra asmış. Ama; çağlar ilerleyince, Tevfik Fikret Âşiyanında yaşayabilmiş. Nice hizmetlerden sonra, rahat döşeğinde ölebilmiş. Sultan Hamit'in nefs-î nefsine «Bomba» şiiriyle ve mukaddesatına «Tarih-i Kadim» ile en ağır darbeleri indirdiği halde Mutlakıyet devrinde yine de selâmetle yaşayabilmiş. Hal böyle olduğuna göre, Cumhuriyet rejiminde sen, «asî şair» olarak haydi haydi yaşatılırsın. Ancak üslûbu uymayan kimselerin sana sokulmasına meydan vermemelisin ki vehimler uyanmasın. Şiir dışında siyasetle uğraşsan bile çapına göre...

Çünkü vehimlerden de aşırı endişeler yaratıyordu Nâzım. Devrin çok yetkili bir şahsiyeti olan Şükrü Kaya, iş işten geçtikten sonra, bana

— Asî şair damgasını vurup Nâzım'ı serbest bırakamazdık. Kalabalıklar üzerinde müessir oluyordu, dedi.

AKTÖR SAFFET BABA

Ara sıra «Faşist kanunları almışız» diye kendi kendimizi eleştiririz. Nazi usulleri de veba veya kolera örneği, hiç değilse grip salgını örneği, sınır tanımayıp ülkemize sızmıştı. Aile dostumuz Mısırlı bir hanımefendi, beni bir gün Boğaziçi'ndeki yalısına davet etti. Öğleye imiş. Şaşırıp akşama gittim. O zamanlar taşıt kıt. Taksiyi kapıda beklettim. Ünlü Refet Bele paşa, akşam yemeğine davetli imiş. O da geldi. Onunla da ailece tanışırdık. Bu yanlışlığa gülüşüp yemeklerimizi yedikten ve gece yarısına doğru ev sahibine veda ettikten sonra birlikte çıktık. Onun da taksisi bekliyordu. Benim peşimdeki polisler de, Refet paşanınkiler de rüzgâr altında ve yağmurdan ıslanarak ifildiyorlardı. Refet paşa, halden anladı. Benim otomobilime bindi. Her ikimizin sivil polislerimize kendi taksisini bıraktı. Sanki takip etmiş oldular bizi...

Genel durum böyle iken, Nâzım'ın özel durumu tasavvur edilsin.

Yokuşun başındaki Bahariye hamamının odun yığınları

arasında birkaç gözcü geceli gündüzlü alestaydı. O da, onunla konuşanlar da daima kontrol altındaydı. Bu kadarla kalmıyordu. Ahbap, komşu, meslekdaş, sanatçı niteliğindeki kimseler, yolunu bulup çevreye sokuluyorlardı. Bu hafiyelere «aile doktoru» adını vermiştik. Tespit eder, yüzlemezdik ki yerlerine tanımadıklarımız gelmesin. Ayrıca uzman profesörler, ayrıca konsültasyona gelen ordinaryüsler... Nâzım'ın çevresinde bir endüstri kurulmuştu. Suç sayılacak bir söz söylesin, bir harekette bulunsun diye tetikte bekliyorlardı. Hattâ alınan maaş ya da rapor başına ücret hakedilsin türünden, Nâzım'm sürçmesi isteniyordu.

Meslek hayatımın pek garip hatırası olduğundan evvelce de yazmıştım. Babıâli caddesinde bir Meserret kıraathanesi vardı. Romancı Mahmut Yesarî yazılarını burada yazar, çok ihtiyarlamış, perişanlaşmış alkolik aktör Saffet baba ile matbaalara gönderirdi. Nâzım içici değildi. Ama, arkadaş toplantılarında olursa birkaç kadeh rakıyı reddetmezdi.

Yokuştan inişimizde Mahmut Yesarî cama vurur, bizi masasına çağırır. Saffet baba hep yanında... Yesarî ısrar edip de erfaneyle meyhaneye gidersek, Saffet Baba hep iki adım gerimizde. Meyhanede oturunca Saffet Baba, mermer masadan ayrık nizam sandalyesi ile bir metre ötede... Tabiî «Buyurun, Baba!» Masraf Yesarî'den...

Mahmut Yesarî illâllah deyip polis âmirliğine yükselmiş eski bir okul arkadaşına geçer ayak der ki «Bak, sana ömrümde ilk defa bir ricada bulunacağım. Saffet Babayı bir işe koy... Allahaşkına beni kurtar.»

Kesin söz alıp müjdeyi vermesine rağmen, Saffet Baba yine gölge... Hep el pençe divan. Hep kahvehanede, hep meyhanede...

Yesarî bir gün polis arkadaşına rastlar

— Aşkolsun Reşit! Hani söz vermiştin? Hani Saffet Babayı bir baltaya sap edecektin?

Arkadaşı güler :

— Bir baltaya sap ettim onu. Aleyhinizde yazdığı jurnallar naaah... Şöyle tomar haline geldi.

Yüzüne vurunca, Saffet Baba

— Ne yapayım? Sizinkinden başka hoşlandığım muhit

yok. Lafınız lafa benziyor, der. Ne konuşursanız yazıp yazıp götürüyorum.

İtalyan Faşist kanunlarının alındığı ve Nazilikten yöntem ve düzen aktarıldığı devirde işte böyle bir örgüt içine düşülmüştü.

KARAKOLA BUYURUN

Ben, birinci el olarak edebiyat tarihine vesikalar bırakmak arzusuyle ancak gözlerimle gördüklerimi, kulaklarımla işittiklerimi gerçeklere sadık kalarak yazıyorum. Nâzım'm kişiliğinde evvelce de belirttiğim gibi hem siyaset, hem şairlik vardır. Bunlar birbirlerinden pek ayrılmazsa da, bu kitapta elbette ki şairlik niteliğini özellikle belirtip siyaset yeteneğini gölgede bıraktım. İncelemeyi şairlik açısından yürüttüm. Nâzım'ın siyasî kişiliğini, o alandaki faaliyetlerini ayrı bir kitap halinde, Türkiye'de sosyalist hareketlerini incelerken ele almalı. Benim bu kitabımda ise, yaşadığım devirdeki gizli ve açık, sosyalist ve komünist faaliyetleri konu dışı bırakılmıştır. Ya da Nâzım'ın şair kişiliğini belirtmek için gerektiği kadarı ele alınmıştır.

Avrupa'dan sızan o boğucu hava içinde Nâzım'ın felâketine başlıca sebep çevresinde kurulan örgüttü. Polis dosyalarında hafiyelerin raporları vardır. Ben hafiyelerin aleyhinde rapor verecek değilim. Kendisine Tevfik Fikret üslûbunu tavsiye ettiğim için, —kıratıyle uygulu politikacılık tavsiye ettiğim için— örgütteki gayretkeşler «Seni eğlence âlemleriyle soysuzlaştıracak. Seni idealistlikten ayıracak,» diye aramıza girdiler.

Kendisini bekâr arkadaşlar çevrelerinden esirgeyen sayın eşinin de belki bu telkinler hem aklına, hem hissine, hem sevgisine yakın düştü. O da inandı. O da terazinin bana zıt kefesine ağırlığını bastırdı. Çevremden bir süre uzaklaştırıldı kısacası Nâzım

Nâzım beni bir burjuva gazetesinden ayda 300 papel maaş aldığım için suçluyordu. Sonradan hapishanede defalarca bana sarıldı

— Kahpe felek ne oyun etti bana, dedi. Ben aynı gazetede senin halefin oldum. 300 papel yerine aynı işi 60 papele yaptım. Orhan Selim takma adı ile... Yüzde seksen iskontolu

ücret, elbette sosyalistliğin gereği değildi. Aksini becerebilmek usta sosyalistlik olurdu.

Bu şakasına çok gülmüştük.

Nâzım'ın tutuklanmasına geleyim : Bir gece halasının oğlu Celâlettin Ezine'nin evindeyken terbiyeli terbiyeli kapı çalınıyor. Azıcık karakola kadar teşrif etmesi, şairden rica ediliyor.

Tekrar tel kelepçe faslı... Ve bu sefer 13 yıl hapishaneden hapishaneye.

Fransa'daki yayınlarda üzerinde durulan KEREM GİBİ şiiri, Nâzım'ın mahkûmiyeti nasıl karşıladığını göstermektedir. Bu şiir, Avrupa'da Faşizmin henüz son kertesini bulmadığı sıralarda ve Atatürk Türkiye'sinde yayımlanıp serbest satılan «Sesini Kaybeden Şehir» kitabındadır.

KEREM GİBİ

Hava kurşun gibi ağır!
bağır
bağır
bağır
bağırıyorum.
Koşun,
kurşun
erit-
meye
çağırıyorum...
O diyor ki bana :
— Sen kendi sesinle kül olursun ey!
Kerem
gibi
yana
yana...
«Deeeert
çok,
hemdert
yok»
Yürek-
-lerin

kulak-
-ları
sağır...
Hava kurşun gibi ağır...
Ben diyorum ki ona :
— Kül olayım
Kerem
gibi
yana
yana.
Ben yanmasam
Sen yanmasan
biz yanmasak,
nasıl
çıkar
karan-
-lıklar
aydın-
-lığa...
Hava toprak gibi gebe.
Hava kurşun gibi ağır.
Bağır
bağır
bağır
bağırıyorum.
Koşun
kurşun
erit-
-meye
çağırıyorum...

TAN TUN!

2 mayıs 1965 tarihli «Dünya» gazetesinde Falih Rıfkı Atay, Nâzım Hikmet'e dair yazdığı makalede diyor ki

«Bir gün kulaklarımla Meclis koridorunda Kâzım Özalp'-ten duydum :

«Vesika yokmuş ha?... Delil bulunamazmış ha... Biz onu Divan-ı Harbe mahkûm ettirelim de gününü görsün.

Nâzım Hikmet hapisteyken onu her düşünüşte bu sözü hatırlayarak yok yere çile çekmesini içime yediremiyordum.»

1950 yılında, Ahmet Emin Yalman'ın da «Vatan» gazetesinde Nâzım Hikmet'e yazdığı bir açık mektupta şu satırlar vardır

«13 senedir, ordu ve donanmayı isyana teşvik diye işlemediğimiz ve işlemeyi hatırdan geçirmediğimiz bir suçtan dolayı zındanlarda yatmanın, eza çekmenin,» v.b

Görülüyor ki, nüfuzlu mebuslar ve başyazarlar bile, Nâzım Hikmet'in haksız mahkûmiyetini biliyorlar ve tek parti koşullarında ses çıkarmamışlardı. Bu da, özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra, Avrupa'daki Faşizm kâbusunun ülkemizi nasıl etkilediğini ve baskının gitgide arttığını, gösterir.

BİR HAPİSHANE ARKADAŞININ ANLATTIKLARI

Romancı Kemal Tahir'le 30 yıl kadar önce aynı İstanbul gazetesinde çalışmıştık. Bu edebiyatçı, hapishanelerde Nâzım Hikmet'le mukadderat arkadaşlığı etti. Ama tahliye edildikten sonra, efendice tevazuu ile köşede kalmasını bildi.

Sualli cevaplı, onunla şöylece konuştuk

— Nâzım'la nasıl tanıştın?

— Edebiyatçılara Gülhane Parkı'nda meşhur Alay köşkü tahsis edilmişti. Burada bir şiir toplantısı tertiplendi. Peyami Safa, Nâzım Hikmet'i dinleyicilere «ünlü Türk şairi» diye tanıttı. Nâzım birtakım şiirler okudu. Bunlardan biri «Güneşi İçenlerin Türküsü» idi. Şiiri bilirsin

...Merdivenlerimizin çengelini yıldızlara takarak
ölülerimizin başlarına basarak
yükseliyoruz güneşe doğru.
ölenler döğüşerek öldüler,
Güneşe gömüldüler.
Vaktimiz yok onların matemini tutmaya!
Akın var, güneşe akın.
Güneşi zaptedeceğiz, güneşin zaptı yakın.

Biz de o zaman şiir yazıyorduk. Genellikle yerlilerden Haşim'in, Yahya Kemal'in, yabancılardan Baudelaire'in, Verlaine'in etkisindeydik. Nâzım'ın gümbür gümbür şiirini duymamızla kan başımıza sıçradı. Ne kadar sersemlediğimizi anla ki dostum, şair Nâzım Kemal ile beraber (ki şimdi Fransızca öğretmenidir) dışarı çıktık. Aklımızda kalan mısraları birbirine ekleyerek şiirleri restore etmeye çalışırken az kalsın tramvaya çiğneniyorduk. Doğru Ahmet Halit Kitabevine gittik. (855 Satır) dan birer tane aldık. Nedense benden şu anı hiç silinmedi Para vermeye davrandım. Çıkardığım bozukluklar beş kuruş eksik geldi. Ötesini ararken Galatasaray'da hocamız olan Ahmet Halit «kalsın» dedi. Bu bana —galiba şiire vereceğim parayı hoca çoğumsuyormuş gibi geldi—, öfkelendim.

«Yok, yok,» diye âdeta çıkıştım.

Nâzım'la gerçek tanışmamız budur. Bir şairle sanırım en iyi böyle tanışılır. İleride yüzyüze konuşmamız elbette olagandı.

— Aynı davada nasıl mahkûm oldunuz?

— İlk tanışmamızdan 10 yıl sonraydı. Yani 1938. Artık müşterek ahbaplarımız vardı. Onlardan bir kısmının tevkif edilmesi üzerine, bizi de davaya karıştırdılar. Nâzım, altı ay önce başka bir davadan Harp Okulu askerî mahkemesince 15 yıla mahkûm edilmişti. Cezası kesinleşti. Cezaevinden alınıp eski bir şilep olan ERKİN denizaltı ana gemisine, Donanma Askerî Mahkemesine getirildi. Orada da 20 yıla mahkûm oldu. Türk Ceza Kanununun 77 ve 69'uncu maddesi gereğince iki ceza birleştirildi. Tutarı olan 35 yıl böylece 28 yıl 4 aya indirildi.

— Nâzım'ın donanmada muhakemesi sırasında hayat şartları nasıldı?

— O zamana kadar kanunda komünistliği cezalandıracak madde yoktu. Bu suçta yakalananlar 46'ncı madde delâletiyle, Türk Ceza Kanununun 171'inci maddesi gereğince en çok 4 buçuk yıl ağır cezaya çarpılırdı. Her ne kadar daha önceleri İstiklâl Mahkemeleri tarafından komünistlere 15'er sene ceza verilmiş idiyse de, bunlar fevkalâde mahkemelerdi. Ve fevkalâde ahval geçer geçmez bu cezalar sonra kaldırılarak mahkûm-

lar salıverilmişti. Yıllardan sonra ilk defa Nâzım için, yine komünizmle direkt ilgisi bulunmayan Askerî Ceza Kanununun 94'üncü maddesi tatbik edilmiş ve kendisine 15 sene ceza verilmişti. Bu cezanın kanunu zorlayarak verildiği dört beş ay içinde tamamıyle meydana çıkmış olduğundan, Nâzım'ı, ayrıca bizim davamıza katabilecekleri, bundan fayda umacakları aklımdan geçmiyordu. O sıra, ikisi kadın otuza yakın idik. Erkin gemisinde ayrı ayrı kamaralarda bulunduğumuz için kimlerin bizimle beraber sorguya çekildiğini bilmiyorduk. Söylediğim gibi, Nâzım'ın da gemide bulunacağı aklımın köşesinden geçmiyordu. Bir gün muhafaza altında apteshaneye giderken kapısı açık duran bir kamarada, Nâzım'ın paltosuyle şapkasını asılı gördüm. (Temmuz başlangıcıydı. Gemi Erdek'te demirli bulunuyordu. Hava bunaltıcı sıcaktı. Buna rağmen Nâzım hapishaneden getirilirken paltosunu, hem yatak hem yorgan yerine ihtiyaten beraber almıştı.) Dönüşte kapıyı yine açık buldum. Oralarda da benden başka kimse yoktu. Böylece Nâzım'ın sorguya götürüldüğünü anladım. Bir saat sonra yeniden oraya gitmek istedim. Bu bahane ile çıktım. Bu sefer kapı kapalıydı. Yanımdaki nöbetçi ile konuşur gibi yaparak bizimle beraber tevkif edilenlerin adlarını bağırmak suretiyle Nâzım'a duyurmak, iyi kötü küçük bir yardımda bulunmak istedim. İhtilâftan memnuiyet hali, sorgu bitene kadar 25 - 30 gün sürdü. Sonra görüşebildik.

— Donanmada ne kadar kaldınız?

— Evvelâ Yavuz kruvazörüne götürülmüştük. Orada Almanların domuzları besiye kapadıkları sintine bölümlerine konulduk.

— Nasıl yerlerdi buraları?

— Güverteden 101 basamakla iniliyordu. Deniz seviyesinin çok altındaydı. Motorla hava verilen bir yerdi. Sinekler havasızlıktan düşüp ölüyordu.

— Ne yer, ne içerdiniz?

— Parası olan subay tabldotundan yerdi. Parası olmayanlar asker karavanasından bedava yiyordu. Yavuz'da sorguya çekildik. Sayımız çoğalıp burada barındırılmamız imkânsız görüldüğünden bir hafta sonra Erkin gemisine nakledildik.

— Hangi tarihte mahkûm edildiniz?

— 14 haziran 1938'de tevkif edilmiştik. 29 ağustos öğle-

den sonrası, tatile rağmen, muhakeme devam etti. Mahkûmiyet kararı okundu. İki kadın ve 16 erkek çeşitli cezalara çarptırıldı. Merkez Kumandanlığı hapishanesine gönderildi.

— Şen ve Nâzım, nereye gittiniz?

— O gün tatil olmak dolayısıyle biz sivilleri bayramın sonuna kadar askerî tevkifhanede tuttular. 1 eylül 1938'de Nâzım, ben, doktor Hikmet Kıvılcım ve iki kadın —(Fatma Nudiye ve Emine Alev)— İstanbul tevkifhanesine gönderildi. Türkiye'nin en kritik günleriydi. 2 ay 10 gün sonra Atatürk vefat etti. Kararı temyiz etmiştik. Haksızlığa uğradığımıza katiyetle inanıyorduk.

— Sizleri neyle suçladılar?

— Komünizm yoluyle askeri isyana teşvik.

— Yani siz ne yapmışsınız?

— Ben şahsen gedikli başçavuş olan kardeşim Nuri Tahir'in kendisine ve arkadaşlarına, Sabahaddin Âli'nin hikâye kitaplarını vermişim. Muhakeme sonuna kadar yapılan biricik suçlama, o gün bile serbestçe satılan kitapları kardeşime vermekti. Ve sadece (Okuyun ve çalışın) demekten ibaretti. İftira olarak dahi başka hiç bir şey ileri sürülmemişti. Savcının da iddiası bu kadardı. Kaldı ki, muhakeme sırasında kardeşim, (Bu kitapları bana ağabeyim vermedi. Ben dükkândan satın aldım. Piyasada hâlâ satılıyor.) dediği gibi, öbür iki arkadaşı da kendilerine (Okuyun ve çalışın) demediğimi söylediler.

— Demek böylece?

— 15 yıla mahkûm oldum. 13 yıl hapiste yattım.

— Nerelerde?

— İstanbul tevkifhanesinde 1940'a kadar. Çankırı'da, 1941 ortalarına kadar. Malatya'da, 1945'e kadar. Çorum'da 1949'a kadar. Nevşehir'de, 1950'ye kadar.

— En kötü şartlar neredeydi?

— Nevşehir'de ilk birkaç ay... Bunun şaşılacak tarafı da, Nevşehir'in bir kaza merkezi olması, cezaevinin siyasî mahkûmlar için, Batı usulüne ve demokrasiye uygun «rejim politik» tatbik edilmesi düşünülerek özel bir itina ile hazırlanmış bulunmasıdır.

— Meselâ?

— Cezaevi eski bir kiliseydi. Siyasî mahkûmlar, zemin ka-

tında kubbeli, altı üstü taş, pencereleri insan boyundan yüksekte, tıpkı Kapalıçarşı'nın dar sokaklarından birine benzeyen bir yerde yatıyorlardı. Mevsim şubattı. Nevşehir soğuk olur. Uzun bir koridora benzeyen koğuşta, küçücük bir saç soba vardı. Bunda kayısı ağaçları yakılıyordu. Ben vardığım zaman buraya kapatılmış siyasî mahkûmlar, iki şene sonranın odun tayınlarını yakmış, tüketmiş bulunuyorlardı. Koğuşun apteshanesi yoktu. Geceleri içeri bırakılan bir gaz tenekesi kullanılıyordu. Demokrasimizin «rejim politiği» gerçekten parlaktı.

— Yemek, içmek?

— 1943'e kadar siyasî mahkûmlara da, diğer mahkûmlara olduğu gibi birer tayın verilirdi. 1943'ten sonra, günde bir kap çeşitli yemek verilmeye başlandı. Nevşehir'de bu devam ediyordu.

— Nâzım'ın kaldığı hapishaneler?

— İkili mahkûmiyeti münasebetiyle Nâzım, Ankara'da, Sarıkışla'da, Ankara cezaevinde, İstanbul cezaevinde, Erkin gemisinde, İstanbul Merkez Komutanlığında, İstanbul Tevkifhanesinde, Çankırı cezaevinde, Bursa cezaevinde, en sonra Üsküdar cezaevinde kalmıştır. Bu arada dolaştığı şehirlerin hastahanelerinde de çeşitli zamanlarda, jandarma nezaretinde tutuklu olarak bulunmuştur.

— Hangi hapishanelerde beraberdiniz?

— İstanbul tevkifhanesinde iki seneye yakın. Çankırı'da 16 ay. İstanbul tevkifhanesinde aynı odada ikimiz. Çankırı'da, doktor Hikmet Kıvılcım'la beraber üçümüz.

— Bu müddet içinde neyle meşgul oldunuz?

— Elimize geçen Türkçe ve Fransızca bütün kitapları okurduk. Hiç bir zaman yeteri kadar kitap bulamazdık. Burada ben kendi hesabıma Çorum'u, kitapsızlık rejiminden ayrı tutuyorum. Başsavcı Tahsin beyin yardımıyle Çorum'un epey zengin olan millî kütüphanesinden bilhassa tarihî eserler bakımından çok yararlandım. Okumanın dışında Nâzım aralıksız şiir yazardı. Satranç ve briç oynardık.

— Nerede buluyordunuz kâğıtları ve dördüncüyü

— Mahpushanede iskambil kâğıtları bildiğimiz kartonlardan ve renkli mürekkeplerle yapılır. Dominolar tahtadandır. Satranç taşları genellikle, yine hapishane mamulâtı olan ek-

mek içindendir. Briçte dördüncüler, Ali Çetinkaya'nın himmetiyle geldiler. Bunlar umum müdürden itibaren Denizbank erkânıydı. Başlarında Yusuf Ziya Öniş vardı.

— Sen hapishanede kaç kitap yazdın?

— Hapishanede Sağır Dere, Kör Duman, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu ve Kelleci Mehmed romanlarını yazdım. Bunlardan Esir Şehrin İnsanları ile Sağır Dere, aynen kitap haline gelmiştir. Ötekileri dışarda yeniden ve esasından değiştirdim. Bunların dışında halen sıra bekleyen ve bu çeşitli vilâyet topraklarına ait 4000 sahifeye yakın henüz ele alınmamış roman parçaları ve notlar vardır.

— Nâzım neler yazdı?

— Nâzım, Anadolu Destanı'na İstanbul Tevkifhanesinde başladı. Bunu Çankırı'da bitirdi. Bu arada Destanla ilgili olmayan küçüklü büyüklü müstakil birçok şiir yazmıştır. Çankırı'da Destanı bitirdikten sonra, Meşhur Adamlar Ansiklopedisi diye bir küçük şiir kitabına başladı. Bu kitap sonradan memleketimden İnsan Manzaraları adıyle elden ele dolaşmış ve halen de maalesef Türkiye'de Türkçesi basılmamıştır. Nâzım'ın bu Memleketimden İnsan Manzaraları eserini aşağı yukarı 200 bin mısra olarak düşündüğünü biliyorum. Bu arada Nâzım Anadolu Destanı'nı, eski ve yeni bir sürü müstakil şiirleriyle beraber, bu muazzam esere serpiştirmeyi de denedi. Bu hususta aramızda uzun tartışmalar ve hapishaneden hapishaneye yazışmalar oldu. Nâzım ayrıca basılmış eski kitaplarından, Destan türüne girenleri de içine alacak bir «Tarih Boyu Bütün İnsanların Destanı» planıyle Memleketimden İnsan Manzaraları kadar dehşetli büyüklükte bir eser tasarlamıştı.

— Sence hangi tip şiirleri ve hapishanedeki hangi devresi daha çok verimlidir?

— Bence Nâzım, en iyi şiirlerini 1943 ile 1950 arasında Bursa Cezaevinde yazmıştır. En verimsiz devresi de maalesef Türk topraklarından ve Türk dilinden uzakta, gurbette bulunduğu devredir (1).

— Nasıl yazardı?

— Buna ben, hem çok kolay, hem çok zor yazardı diye karşılık vereceğim. Nâzım, yaradılıştan dünyanın en büyük şiir

(1) Ben ve yakınlarım bu görüşe katılmayız. V. N.

gücü taşıyan mutlu şairlerinden biridir. Şiirlerinin gücünü en iyi biz Türkler anlarız. Anlayabilmeliyiz. Nâzım, bu yaradılıştan büyük şairliğini, şiirlerinde gereğince değerlendirdi denemez. Büyük şiir gücü onu, zaman zaman bilhassa uzun şiirlerinde bir yerden sonra kolaya götürmüştür. Buna karşılık şiirin havasına girerken —buna şiiri yaratmaya başlarken de diyebiliriz— çok gayret sarfederdi. İnsanüstü bir usanmazlık gösterirdi. Nâzım, şiiri ayakta, konuşarak ve yüksek sesle yazdığı için, bu efor, seyredenlere kat kat ağır gelirdi. Yazılışı şöyleydi. Bir sarı defter alır, ilk sahifesine şiirin adını, daha sonra ilk mısraını yazardı. Yeri gelmişken söyleyeyim ki, yüzde doksan dokuz yeni harfleri kullanırdı. Yine yeri gelmişken söyleyeyim ki, (sen de bunları benden daha iyi bilirsin) ikinci mısraı bulduğu zaman ilk sahifeyi kopartır, yeniden şiirin adını, ilk mısraını, altına da ikinci mısraını yazardı. Bu böylece sahife dolana kadar, yirmi otuz kere üşenmeden sürüp giderdi (1). Bir tek virgül değiştirmek için bile, yeni bir sahifeye, bütün bir sahifeye baştan başlayıp yazdığını çok gördüm. Burada söz konusu olan, şiirin hazırlanışıdır. Bir kere havasını kendine yeter görecek şekilde tutturdu mu, ondan sonra artık tashih edilmiş sayfalardan sinirlenmez olur, şiiri bazen notalara çevirecek kadar çizip karalayarak yazar giderdi.

— Şiirleriyle münasebeti neydi?

— Nâzım, tıpkı çalışması gibi, şiirlerine hem önem verirdi, hem vermezdi. Bana öyle gelir ki, en çok, gerçekten iyi olduğuna inandığı şiirleri için insafsızdı. Emin olmadıklarını şiddetle savunur, sonra bu savunmasına kendi de gülerek onları ya bir köşeye —kırpıntı bohçasına— atar, ya da oturur, beğeneceği hale getirene kadar uğraşırdı. Bilhassa yeni biçimler, sesler aradığı sıralarda denemelerde bunu yapardı. Şiirlerini ne kadar zaman ezberinde taşıdığını şimdi hatırlayamam. Bu, aklımda saklanamazdı anlamına gelir mi bilmem. Yine benim kadar, benden daha iyi bilirsin ki, tıpkı yazdığı gibi, kendisine özgü gümbür gümbür okurdu. Bazılarının hagaragort bulduğu şiirler, onun gövde kesimi, sesi bilhassa hayatiyle yanyana gelince, gerçekten büyük şiir oluverirdi. Bizim her okuyuşta sesini taklidetmeye özenmemiz de bundandı. Şiirlerini

(1) Nâzım bu tip çalışmayı gençliğinde tatbik etmezdi.

başka şairlerinki gibi okuyanlara rastlayınca yüzümüzü buruşturmamız yine bundandır. Dünyada pek az şair, «ilmikleri sabunlu iplere bakıp — kıllı kalın ensemi kaşımışım» lafını etmeye hak kazanmıştır çünkü...

— Hapishanede iyimserliği, kötümserliği? Kendi hakkında ve dünya hakkında?

— Çok çetin zamanlarda beraberdik. Dünyanın geleceği hakkında inançlarının dalgınlıkla bile olsa biran kötümserliğe düştüğünü görmedim. Fakat kişiliğini ilgilendiren, bilhassa şiddetle istediği şeyler üzerinde, söz gelimi, yirmi sekiz yıl, dört aya, mahkûmluğu konusunda hep tereddütlüydü. Maphushaneden çıkmayı elbette şiddetle istiyor, fakat bu alanda iyimser hayallere kapılmıyordu. Af haberlerinin hepsi derhal Nâzım'a gelirdi. Bunları duyunca «Ben yüzde on ya da yüzde otuz, ya da bu sefer yüzde elli inanıyorum.» diye habere değer biçerdi. Hesapsız iyimserlerden olduğum için bu yüzdeleri beni gerçekten kızdırırdı. Ben 13 yılı hep bir ayağım dışarıda gibi yatmışımdır. Nâzım da belki böyleydi ama, ne çare ki bunu yüzdesiz söylemiyordu. Bence sonuna kadar böyle davranması «Aman serde şairlik var. Hayalperest demesinler.» diye kendisini, daha doğrusu sınırsız iyimserliğini frenlemesindendi sanırım.

— Çocukluğunda geçmiş olaylardan söz eder miydi?

— Maphushanede bunu yapmamak mümkün değildir. Nâzım da başından geçenleri bütün mahpuslar gibi, bir kere, beş kere, on kere anlatırdı ama, yine ne çare ki, hafızası son derece zayıftı. Bütün çocukluk anıları belli başlı birkaç olaydan ibaretti. Bunları da sen yazdın.

— Sendeki mektupları yayınlamayı düşünmüyor musun?

— Düşünüyorum ama, biçimini arıyorum. Mektupları 245 tanedir. Oldukları gibi mi yayınlayayım? Yoksa bilhassa edebiyatı ilgilendirecek parçaları mı? Karar veremedim daha.

— Anılarını?

— Ben bunları roman biçiminde yazdığımı sanıyorum. İçlerinde Nâzım bulunmamakla beraber birlikte nerede nasıl yaşadığımızı anlatırım. Meselâ İstanbul Tevkifhanesini, «Esir Şehrin Mahpusu», Çankırı'yı «Kelleci Mehmed» romanlarımda anlatırım.

— En çok sevdiği kadın kimdi?

— Ben Bursa'da beraber bulunmadığım için, benim beraber bulunduğum sıralarda sevdiği kadın Piraye hanımdı.

— Bir anekdot?

— Anadolu destanını bitirmesi üzerine, annesi Celile hanım bir kopyasını, dayısı Ali Fuad paşaya göndermiş. Her halde Anadolu Savaşı kahramanlarından olduğunu düşünerek... Ali Fuad Cebesoy da bunu, ya olduğu gibi, ya da kopyasını çıkararak o zamanın Cumhurbaşkanı Millî Şef İsmet İnönü'ye ulaştırmış. Duydu ki, İsmet Paşa, Destan için «Anadolu Savaşını Nâzım bu Destanla bir daha kazandı,» demiş. Nâzım'a sordum «Ne dersin, yahu?» Biraz düşündü. Gözlerinden gerçek bir ışıltı geçti «İsmet paşa dua etsin ki, vaktiyle kazanmış savaşı. Yoksa şimdi burada beraber olacaktık, allalem!» dedi.

— Yayınlanmamış yani hemen hemen hiç duyulmamış bir şiiri? Ya da bir şiir parçası?

— İlâhi, Vâlâ! Onun bir şiiri olur da hiç duyulmaz mı? Bende öyle şey yok.

— Ya sana dair?

— Yok.

— Var, Kemal Tahir. Malatya'ya sana mektup olarak yazdığı şiir. «Malatya deyince kara gözlerin gelir aklıma» filan... Hani kafeste kuşa benzetemezmiş seni de, kafeste aslana benzetirmiş filan...

Kendini devrimci serüvenleriyle övmek ve övdürmek istemeyen Kemal Tahir usulca kaytardı.

ORHAN KEMAL'İN HATIRALARINDAN

«Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl» isimli kitabında romancı Orhan Kemal arkadaşımız da Nâzım'a dair şu hapishane hatırasını anlatıyor :

941 - 942 yılları içinde kasvetli boğucu günler bilhassa geceler geçirdik. Almanlar, «yıldırım harpleri» yapıyorlardı. Bulgaristan'a ordular yığmışlar, bizden yol istemeleri gün, hattâ saat meselesi haline gelmiş diye işitiyorduk. Bilhassa 1942 yılı, hapishanede Alman taraftarlığının şahlandığı sıralardı. Düşmanın bize saldıracağı kati bir riyazî keyfiyet halinde ileri sürülüyordu. Bu arada bir şayia : Cezası 5 seneye kadar olan

mahpusların listesi istenmiş, hattâ bir tecavüz halinde hapishanenin boşaltılıp, mahkûmların orta Anadolu'ya sevkedilmeleri kararlaştırılmış. Hattâ hattâ, kimlerin nerelere sevkolunacaklarına varana kadar tespit edilmiş, buna dair talimat da gelmiş.

Nâzım

— Bu şahlanan irtica muvaffak olursa, diyordu, insanlık ve insanlığın bugüne kadar kazandığı terakkiler, en az bin sene geriye gidebilir.

Ve ilâve ediyordu :

— Fakat Almanlar yenilecekler... Çünkü bu tarihî bir zarurettir.

Zaman zaman işitiyorduk Belgrad'a giren Almanlar genç kızları kerhanelere takım takım sevketmişler.

Yahut Zaferin neşesiyle sarhoş olan Alman subayları, bilmem nere hapishanesinde mahpusları, hapishanenin içine tellerle asmışlar, veya gestapo mensupları tabancayla atış talimleri yapıyorlarmış. Hedef Mahpuslar!

Ne Nâzım, ne de ben böyle şeylerden bahsetmediğimiz halde, ikimizin de aynı korkunç şeyleri düşündüğümüz muhakkaktı.

Bir Hitler zaferinden faydalanabileceklerini uman kimseler vardı hapishanede, v.b...

ŞAİRİN HAPİSHANEDEN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLAR

Nâzım, bana ve karım Müzehher'e hapishaneden mektuplar yazmıştır. Bunlar, Bursa Cezaevindeki maddî ve manevî hayatını anlatmaya yarayacakları için, bazı cümlelerini belge diye alıyorum

★ «... Bilemediğin gibi konuşmak ihtiyacındayım. Meselâ bugün, merak edip hesabettim, topu topu 22 cümle konuşmuşum. O da, «yemek hazır mı? — Bu ilâcı mı içeceğim? — Teşekkür ederim» filan gibi şeyler. Biliyor musun, ne yapıyorum? Masrafa kıydım. Portakal reçeli yapacağım. İki portakalım vardı. Kabuklarını dilim dilim kestim. İçleri çürükmüş yiyeme-

dim. Kabuklarını dilim dilim ve büyük bir hendesî dikkatle kestikten sonra yine aynı itina ile ipe dizdim. Karşıma duvara hevenge astım. Duruyorlar. Siz gelene kadar reçel de hazır olur. Ve inşallah size ikram ederim. Saat gecenin ikisi. Memom kafeste uykuda. Ben kafeste uykusuzum. Belki bir masal daha tercüme ederim. Şimdi bu saat siz mışıl mışıl uyumuşsunuzdur. Güzel rüyalar. Rüya görmeye pek meraklıyım. Aksi gibi de gayet az görürüm. İnsanın her istediğini rüyada görebilmesi için bir çare biliyorsan bana yaz. Bak buna pek muhtacım.»

★ «... Acaip bir yalnızlık içindeyim. Mutlak ve tam bir yalnızlık değil. Mutlak ve tam yalnızlık elbette ki çok daha korkunç bir şey olacak. Mutlak ve tam esirlik gibi bir şey. Yahut, mutlak ve tam körlük ayarında bir nesne... Ben yarım bir yalnızlık içindeyim. Bir tarafım, böceklerinden yıldızlarına kadar kâinatın kalabalığını ve dünyanın dört bucağında kaynaşan insanları burnumun dibinde hissediyor, onlarla beraberim. Onların içinde... Bir tarafım ise yapayalnız. Öylesine yalnız ki, bunu, bu hissi ömrümde ilk defa duyuyorum. Kederden boğuluyorum bazen. Bir tarafım boğuluyor. Bir tarafım, ama boğuluyor. Bunu, bu yalnızlık duygusunu, bu kahrolası kederi yenmem lâzım. Bunun için de tek bir çare var. Bundan böyle şahsî hayatımın olmayacağını —zaten şimdiye kadar kendim için ne kadar az yaşadım, şikâyet etmiyorum, ters anlama!— Evet, kendime ait bir hayatım olamayacağını, şimdiye kadarki ölçüde olsun olamayacağını kabul etmek. Bunu gerçekleştirmek.»

KEDER

Olamadığım yerlerde olabilmenin hasreti midir
bende bu keder
bu güneşli kış günlerinde :
Meselâ İstanbul'umda köprünün üzerinde.
Meselâ, Adana'da arasında ırgatların

Meselâ, Yunan dağlarında, meselâ Çin'de,
Meselâ, beni artık sevmeyenin
baş ucunda.
Yoksa, bir oyun mu bu
karaciğerim
yoksa, bir rüya mı düşürdü bu hale beni,
yoksa yalnızlık yine çullandı da üstüme,
yoksa, elliye dayadık da merdiveni
ondan mı?
Bende bu keder,
bende bu kederin ikinci faslı
ayaklarının ucuna basıp
geldiği gibi gider.
Yeter ki bitireyim bu yazıyı,
yeter ki bir mektup gelsin,
yahut radyoda bir haber...

CEZAEVİNDEKİ GENEL DURUMU

★ «... Benim oda buz dolabı. Mangal yakamam. Hattâ mangal yanmış odaya giremem, derhal çarpar. Vaktiyle kömür çarpmasından az daha ölüyordum. Onun tesiri hâlâ devam ediyor. Odamda paltoyla oturuyorum. Tabiî nezleyim de... Bir yandan burnumu çekiyorum, bir yandan kanaryam kafeste cıvıl cıvıl ötüyor. Bir yandan sana bu mektubu yazıyorum.

★ «... Üç türlü yaşamak var Birincisi, yaşadığının farkında olmazsın. Yani yaşadığını, yaşamak denen hadiseyi bütün azametiyle idrak etmeden yaşarsın. Yani, insanların büyük bir çoğunluğu gibi... İkincisi, nerede olursan ol, hangi şartlar içinde bulunursan bulun, yaşamak bir saadettir senin için. Düşünmek, okumak, sevmek, döğüşmek, görmek, işitmek, çalışmak, işkence etmek, nefret etmek, hasılı bütün bu maddî ve manevî şeyler bir saadettir senin için. Yani bizatihi yaşamak denen şey ne güzeldir. Bunu her an ve her şart içinde idrak edersin. Üçüncüsü, yaşamak sadece bir vazifedir senin için. Bazen ölmek nasıl bir vazife olursa, yaşamak öyle bir vazife-

dir. Verilmiş bir sözü yerine getirmektir. Benim için yaşamak denen hadise, ister hapiste olayım, ister dışarda, ister sevgilinin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapishanedeki odamın tavanında yürüyen tahtakurusunu, yaşamak bir saadetti. Hattâ sanırım, bizim Türk edebiyatında, «yaşamak ne güzel şey» diyen ilk şair kulunuzdur. Şimdi iş değişti. Yaşamak benim için sadece bir vazife oldu. İşte bundan dolayı da korkunç, kahrolası bir kuvvete ulaştım. Taşın, demirin, kuru tahtanın kuvveti... Hani cüzamlıların bedenleri hassasiyetini kaybedermiş ya, onların burunlarını yaksan hissetmezlermiş. İşte benim de ruhum, yani şuurum, yani beynim ve cümle-i asabiyyem o hale geldi. Artık ıstırap çekmeme imkân yok, fakat şahsen saadet duymama da imkân yok. Hayatımdan bu iki nesneyi attım. Tek kelime ile söylemek icabederse, fert olarak mevcut değilim. Sevgi, şefkat, merhamet, güzelin karşısında hayranlık falan filan gibi şeyler benden uzak. Gayet kuvvetliyim. İnsafsız, haşin, acı bir kuvvet de değil. Çünkü, bunlar da bir çeşit cümle-i asabiye işidir, hassasiyet meselesidir. Sadece kör bir kuvvet, tabiat kuvveti gibi bir şey. Niye bu hale geldim? Zayıf bir insanken, sadece insanken, ne kadar bahtiyardım? Niçin bu bahtiyarlığı kaybettim? Niçin böyle kuvvetli bir insan oldum? Bunun sebebi bir değil, yığınla... Yazmaya değmez...

Yaşamak vazife haline gelince elden geldiği kadar da uzun yaşamak icabediyor. Onun için sıhhatıma da elden geldiği kadar bakıyorum.»

★ «... Memleketi Evliya Çelebi gibi karış karış dolaşmanız imkânı ne büyük bir saadettir. Bunu ancak bütün azametiyle benim gibi on yıl hapiste yatan ve memleketinin taşını, toprağını, denizini, havasını ve insanlarını, hele insanlarını oldukları gibi ve olacakları gibi yazmak isteyen bir insan bilir. Memleketime ve insanlarıma ve dünyama her gün bir kat daha âşık olmaktayım. Hani bir halk türküsü vardır : "Bu dert beni öyle böyle yer gider" İşte bu sevda böyle.»

★ «... Hapiste insan, insan kıymetini biliyor. İnsan denilen mahlûk yeryüzünün en ilgi verici şeyi. Bunun bir kitap cümlesi, bir lakırdı değil de, bir gerçek olduğunu insan ancak,

insansız kalınca yahut çok az insanla bir muhitte uzun yıllar zoru zoruna yaşatılınca anlıyor.»

★ «... Size bir adet fotoğrafımı göndereceğim. Fakat aksiliğe bak, saçlarımızı yeni gelen müdürümüz sıfır numara ile traş ettirdi.»

★ «... 13'üncü yılımı tebrik edebilirsin. Bu sefer hapishaneye düşeli, tam 13 yıl 9 gün oluyor.»

HASTALIĞINI KENDİ ANLATIYOR

«Vâlâ kardeşim,

İşte sana mektubun sonunda gözlüğün cinsini ve numarasını yazıyorum. Asıl bugün seninle başka bir iş konuşmak istiyorum. Hikâyeyi bilirsin Arnavut dehşetli kıskançmış. Karısı hastalanmca, hatunun bileğine bir ip bağlamış. İpin öteki ucunu yandaki odada duran doktorun eline vermiş : "İşte, kadının nabzını dinle ve ilâcım ver," demiş. Benim iş de ona benzeyecek. Ben sana ârâzı olduğu gibi yazacağım, sen orada ahbabın doktorlara bunu söyleyip derdime deva arayacaksın, başka çare yok. Şimdi dinle :

I — Karaciğer nahiyesinde zaman zaman hafif gayet hafif sancılar var. Dedim ya, gayet hafif ve nadiren.

II — Bundan iki sene kadar önce, o nahiyeyi muayene eden doktorlar, karaciğerin dört parmak kadar büyümüş olduğunu söylediler. Sonra beş altı ay önce muayenemde küçüldüğünü, eski halini bulduğunu iddia ettiler.

III — Alnımda, burnumda, ellerimde kırmızılıklar, esmerleşen lekeler, sertleşen pütürükler var. Ellerimdeki en serti... Bugünlerde ellerimin derisi pul pul kabarmaya, beyazlaşmaya başladı. Burnumdaki ve alnımdaki kızıltılar aynı zamanda kaşınıyor. Bazen çoğalıyor, bazen azalıyor. Bazen bazıları kayboluyor, sonra aynı yerde tekrar beliriyor. Hiç kaybolmayanları da var. Ve umumiyetle saha ve miktar bakımından çoğalmaktalar.

IV — Safra kesemin röngenini aldırdım hiç bir şey göstermedi. Yani röntgene göre safra kesesinde bir şey yokmuş.

V — Zaman zaman kalp nahiyemde sancılar var. Bu sancılar bazen boynumun iki yanındaki kalın damarlara, sol kolum ve hattâ neredeyse sırtıma vuruyor. Sancılar devamlıdır. Son zamanlarda büsbütün, birkaç gün dindiği oluyor. Sonra tekrar devamlı olarak başlıyor.

VI — Kardiyografimi aldılar. Anjin dö puatrin sanmışlardı (angina pektoris) fakat kardiyografide bir şey belli olmadı. Yani anjin arazı göstermedi.

VIII — Bir aralık balon gibi gazla doluydum. Midemde süper asidite vardı. Şimdi gaz da eksildi, midem de düzeldi. Hulâsa edersek, (A) gayet hafif ve nadiren gelen, karaciğerden olduğunu tahmin ettiğim sancılar. (B) Kalp nahiyesinde, boynumda devamlı ve bazen artan sancılar. (C) Yüzümde ve ellerimde lekeler ve pürtükler. Yüzümdekiler kaşıntılı. Ve beni en çok taciz eden şimdilik bu lekelerle göğüs sancılarım. Bütün bunların hapishane şartlarıyle, asabiyet ve seksüel imkânsızlıkla ilgisi olabilir. Fakat herhalde, ayrıca bir de tamamen fiziyolojik bir bozukluğun neticesidir de.

İşte canım kardeşim, sen istersen bu yazdıklarımı uzaktan, hastayı görmeden ilâç verebilecek kadar mahir bir doktor ahbabına oku, belki yardımı olur. Şunu da söyleyeyim ki, senelerdir tam bir perhiz yapıyorum. Yani kızartmalar filan yemiyorum. Tabiî alkol kullanmak istesem de imkânı yok. Zaten dışardayken de bilirsin alkolik değildim. Yüzümdeki lekelere (akne) dediler, makne dediler, ilâç verdiler, fayda etmedi. Bak şimdi bir kaşınıyor ki, çıldırmak işten değil. Halbuki, yine şimdi göğüs sancılarım yok. Karaciğerim de sancımıyor. İşte bu bahis böyle.

Demek ki, sizi ancak bir ay sonra görebileceğim. Ne yapalım sabredelim. Cam aldırdım, size kahve tepsisi yapıyorum elimle. Geldiğiniz zaman veririm.»

★ (24. Mart. 1949.)

«Müzehher Kardeşim,

«... Bunu yalnız sana yazıyorum, Vâlâ duymasm. Ben pek hastayım. Pek hastayım derken âdeta ayıp bir şey, şımarık bir

şey söylemiş gibi oluyorum. Amma ve lâkin neyleyeyim ki, hakikaten pek hastayım. Yani demem şu demek ki, siz gelirken bu işlerden Karaciğer, safra kesesi, mide, kalp hastalıklarından anlayan bir doktoru günübirliğine getirseniz, beni bir iyice muayeneden geçirse, adamcağızın yol parasını ve ücretini şu alacağım tercilme paralarından ödesem olmaz mı? Çünkü hakikaten pek hastayım.»

★ «... Başım sersem ve boyuna terliyorum. Grip, kusura bakmayın, nerdeyse sayıklayacağım. Yarın bir şeyim kalmaz. Bir kere sıtma olmuştum, Vâlâ beni sırtında taşımıştı. Bol bol ayran içmiştim. Ve ertesi sabah yine yola koyulmuştuk. Yanımda sırtına yüklenecek Vâlâ yok. Lâkin yine bol bol ayran içeceğim. Ve sabah sabah erkenden yine yola düşeceğim.»

HASTAHANE
HAPİSHANEDEN BETER

Dayısı general Cebesoy, kendisini hastahaneye kaldırtmak istemiş.

★ «... Gelelim hastahane bahsine Yerimden gayetle memnunum. Sadece buradan evime yardım etmek imkânına sahip olduğum için değil, çünkü iki aydır bu imkân, tezgâh işletmek bakımından kalmadı. İki ay var ki tek mekik atmıyoruz. İşler durdu. Fakat rahatlık bakımından. Hastahanede asabım dehşetli bozulur. Bu, tecrübeyle sabit. Hastahanelerin mahkûm koğuşları —çeşitlilerinde yattım bilirim— bizim Âdem baba koğuşlarından beterdir. Halbuki doktorların söylediklerine göre, bana gereken şey, asap rahatlığı imiş. Cumhuriyet Bayramında af filan olursa ve dediğim gibi içine bizi de katarlarsa, inşallah çıkarız. O zamana kadar bana bir iyilik yapmak dayımın elindeyse, kanun çerçevesi içinde, siyasî bir mahkûma yapılması gereken insanî muameleyi yaptırsın. Daha doğrusu bu insanî muameleyi yaptıkları için söz getirtmesin yeter. Ben buradaki odamda herhangi bir hastahaneden çok daha iyi kendime bakar, ölmemeye elimden geldiği kadar çalışırım. 10 senedir kanunsuz, haksız yere yatarım. İstediğim şey

(adalet tecelli) edene kadar olsun, bu haksız yatan vatandaşa insanca muamele edilmesi için emir verilmesidir. İltimas istemiyorum. Beni haksız yere yatırmakta âlet edilen kanunun, hiç olmazsa hapiste yattığım müddetçe kanunluğunu göstermesini istiyorum.

Bizim dayı, hastahane deyince galiba Alman yahut Fransız hastahanesinde bana hususî koğuş açacaklarını sanıyor.»

★ «... Filhakika benim sıhhî durumum öyle ki, hapishane şartları hayatım için tehlike teşkil etmektedir. Fakat bunu kabul edecek babayiğit doktor, heyet-i sıhhiye memleketimizde —işin ucunda ben olduğum için— mevcut değildir. Ben ancak oluk oluk kan kusmalıyım ki, bana rapor versinler. Yine o bile şüpheli. Binaenaleyh bu yola baş vurmakta hiç mana yoktur. Ha, eğer heyet-i sıhhiyeye, doktor beylerimize «siz sanatınızı gerektiği gibi yapınız, bundan size söz gelmez. Başınız belâya girmez» denilebilse, yani bunu onlara bir makam temin etse, belki bir rapor alınır. Ki bu da kabil değil. Hangi makam bunu söyleyecek? Neyse bu bahis böyle. Anlaşılan dayı paşadan gelen bütün haberler gibi, bu son haber de fos. Benim için yazdığın güzel şeylere teşekkür ederim. Sen üzülme, ben yaşamasını, sevmesini bildiğim gibi, aynı cesaretle ölmesini de bilirim. Şu ardı arası kesilmeyen hastalıklarımla beni sevenleri telâşa düşürdüğüm için garip bir mahcubiyet de duyuyorum. Bundan böyle yaşayabildiğim kadar yaşayacağım. Hattâ daha da fazla. Fakat bir daha hasta olursam bahsetmeyeceğim.»

EKMEK PARASI UĞRUNA DİDİŞMELER

★ «Müzehher, kardeşim,

Sana ve Vâlâ'ya bir ricam var. Meseleyi baştan anlatayım. Biz geçen sonbahar borç harç ettik, yün aldık. Yünlü kadın kumaşı dokuduk. Fakat havaların güzel gitmesi malı çıkartmakta onbeş gün kadar da geç kalışımız, dokuduğumuz kumaşları sipariş veren tüccar efendinin elinde vesile oldu,

malları almadı. Bizim kumaşlar çeşit çeşit renktedir. Örneklerini de işte zarfın içine koyuyorum. Enleri çift endir. Yani 138 santimdir. Bize maliyeti 7 liradır. Fakat zararın neresinden dönülürse kârdır diyerek biz bunları altı buçuk liradan toptan vermeye de razıyız. Yeter ki borçlarımızı ödeyelim. Bunların daha kötü kalitesi, hem tek enlileri yani 80 santimlikleri toptan dört buçuk, perakende beş buçuk liraya satılıyor. Vâlâ'nın belki tanıdık tüccar ahbapları filan vardır. Mevsim geçmek üzere olduğu halde belki bu kelepiri kaçırmak istemezler. Şöyle bir soruşturun bir kere.»

★ «... Kitapçı Ahmet Halit'ten bir teklif aldım. Lâfonten'den manzum tercümeler yaptırmak istiyor. Orhan Veli yapmış. Fakat argolu filan olduğu için, çocuk diline pek uymuyormuş. Beş altı formalık bir şey olacakmış. Ve bütün hukuku kendilerine ait. Bana bunu, yani manzum tercümeleri kaç paraya yapabileceğimi soruyor. Bugünkü piyasa hakkında hele böyle manzum tercümeler için hiç bir fikrim yoktur. Bana hemen bir akıl verin. Kaç para isteyeyim?»

★ «... Kitapçı Halit'le anlaştık. 70 parçaya 400 lira veriyor. Ben 50 daha olsun dedim. Ve ne yaparsın hemen işe başladık. 400 yahut 450 liraya Lâfonten'den 70 parça şiir tercüme etmek, insan ancak benim gibi hapis olursa razı olabileceği bir iştir. Maamafih bir tarafı hoşuma gidiyor. Tercümeleri hece veznine stilize edilmiş serbest vezinle yapıyorum. Yani okunduğu zaman hece vezniyle yazılmış intibaını bırakacak. Daha zor oluyor ama hiç olmazsa bir deneme mahiyeti de var.»

★ «... Buradaki gündelik hayatıma gelince: Hâlâ devam eden korkunç tembelliğim —bu bir yeni hamle başlangıcıdır inşallah diyelim, her vakit böyle olur. Yalnız bu sefer uzadı biraz— bir yana bırakılacak olursa, sabahtan akşama kadar günüm dokuma atölyesinde tezgâhta geçiyor. Uğraşa didine, borç harç —hâlâ borçluyum— kopya ede ede bir şeye benzettim biraz, yani artık hani Avrupa ayarında tül perde çıkarabiliyorum. Şaka değil. Bu iş bana bir yıl emeğe maloldu. Za-

ten şu geçen 1946 yılında «ne yaptın?» deseler, «Tül perde yaptım. Ve bugün bu tül perdeleri bütün Türkiye'de fabrikalar dahil benim tezgâhtan başka yapan değil, (yapabilen yok) derdim.»

★ «...Oyuncak bir kotra yapıyorum. Sonra sırt üstü yatıyorum. Dündenberi de bir küçücük fakat kulakları gayet büyük ve sivri bir kedi yavrusunu evlât edindim. İşte yatağımda yatıyor, cin gibi bakıyor bana...»

★ «...İşi tepsiciliğe döktüm. Tepsi camları boyuyorum. Nefis oluyor. Neler de icadettim. Vallahi bir yaldızlı akıtma tepsi camları yapıyorum, bayılırsın. Dur bir tane de yapıp size yollayayım...»

★ «...Abajur işi olmadı. Yani tam ben piyasaya abajur çıkardım, bilmem hangi fabrika da tam o sırada ortaya abajur sürdü. Fabrika mamulü karşısında el işi sökmedi. O işi 25 lira açıkla kapattım.»

«SUÇSUZUM»

★ «...Ah kardeşim, kanuna göre yüzde bir suçum olsaydı mesele yoktu. Neylersin ki o da yok. Bundan dolayı da bu safhaya ulaşmış olduk. Uzun lafın kısası: Vatan millet sağ olsun.»

★ «...Bak bir taraftan ben yazıyorum, bir taraftan kafeste Memo şakır şakır şakıyor. İnsan 11 senedir hapiste bile olsa, dışarda kar, odada sırtında palto ve karaciğerde sancılar bile olsa, yaşamak mükemmel şey. Dünya güzel ve her şeye rağmen insanlar sevilmeğe değer.»

★ «...Vâlâ, hiç ölmeyecekmişim gibi dünyayı düşünüyorum. Yani daha bir hayli zaman hapishanede kalabileceğimi

kabul ederek işlerimi, buradaki yaşama şartlarımı ve imkânlarımı ona göre ayarlıyorum.»

★ «...Sıcaklar devam ediyor. Ve anlaşılan ben soğuk iklim hayvanı olduğum için bir türlü çalışamıyorum. Tuhaf değil mi, yazın bedenen çalışmak geliyor içimden... Bundan dolayı da tezgâhta çalışıyorum. Kafa işini ancak havalar serinlemeye başlayınca becerebiliyorum. Şimdi dört gözle havaların serinlemesini beklemekteyim. Bu sonbaharda Destan'ı bitireceğimi sanıyorum. Kışın yeni bir kitaba başlarım.»

★ (4 Ekim 949)

«...Kalan ömrümün geri kısmını da dışarda geçirmeyi, meselâ tramvaya, vapura binebilmeyi, sevdiğim insanlarla iki çift lakırdı edebilmeyi canım pek çekiyor. Kaç gündür yine kupkuru bir ağaç gibiydim. Bak senden mektup geldi, hemen yeşerdim. Dışarıda insanlara, şehre, tabiata kavuşursam gerçekten de Türk diline lâyık şeyler yazabileceğime inanıyorum. Hani beni el birliğiyle hapisten çıkarabilirseniz çok sevineceğim.»

★ (22 Eylül 1949)

«...Kurban bayramına 12 gün filan kaldı. Ben Kurban bayramını Şeker bayramından çok severim. Eti şekerden çok sevdiğim için belki. Hayır, Kurban Bayramı daha vakur bir bayram gibi gelir bana. Kan aktığı için belki. Belki de kökü insanlık tarihinin çok derinlerine kadar uzandığı için. Yahut da Şeker Bayramında geldiniz mazi oldu. Kurban Bayramında da geleceksiniz. İstikbal yani. Yani geleceği geçmişten çok sevdiğim için belki... Bak lafı dönüp dolaştırıp nereye getirdim. Bir de Vâlâ benim kurnaz olmadığımı iddia eder.»

★ «...Ali Naci'nin, benim hakkımda Avrupa'dan getirdiği haberlere, sen bana karşı muhabbetinden bir şeyler katmadınsa, yahut Acem Naci, Acem mübalâgası yapmadıysa

— görüyorsun ne kadar realistim — sevindim doğrusu.

Dünyanın en iyi insanlarından olan Türk halkını ve dünyanın en güzel dillerinden biri ve belki de en başta gelenlerinden olan Türk dilinin diyarı küfürde tanınmasına vesile olabilmek ömrümün en büyük sevinci ve şerefi olur. Bir köylü toprağını ve öküzünü, bir marangoz tahtasını ve rendesini nasıl severse ben de Türk dilini öyle seviyorum.»

★ «... Halide Edip hanımla Adnan beyin benim için uğraşmaları pek makbulüme geçti. Kendilerine çok teşekkür ederim...»

«BEN BÖYLE SÖZLER SÖYLEMEDİM»

Ahmet Emin Yalman, Behçet Kemal Çağlar ve bilmiyorum daha başka kimler, Bursa Cezaevinde Nâzım'ı ziyaret etmiş. Kendisiyle af konusunu görüşmüşler. Ahmet Emin'in çıkardığı «Vatan» gazetesinde yazılar yazan Avukat Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın dosyalarını inceleyerek lehinde bir seri makale neşretmişti. Aynı zamanda affı için Meclis'e teşebbüste bulunulmuştu.

Cezaevini ziyaretinden sonra, Ahmet Emin bey, Nâzım'la aralarındaki görüşmeyi bir röportaj halinde yayınladı. Birçok seferler, Ahmet Emin bana rastladıkça «Nâzım bey, bana dediklerini hayatta uygulamadı» demiştir. Herhalde buluştukları gün aralarında tam bir anlaşmazlık olmuş.

Nâzım'ın mektuplarından aldığım aşağıdaki parçalar, onun da Yalman beyin yazılarını ne denli karşıladığını gösterir:

«...Mektubunu aldım. Yalman beyin yazdığı makaleyi de okudum. Sana bir şey söyleyeyim mi? Bu makale yüzünden öfkeli —halbuki değmez— ve bir hayli mahzun bir ruh hali içindeyim... Ahmet Emin Yalman bey, bana, benim kendisine söylemediğim bazı şeyler söyletmiş Bunu niçin yapmış? Bilmiyorum...»

«...Ahmet Emin beye hiç bir şey vaadetmiş değilim. Kan yine tepeme çıktı. Fakat susuyorum. Azimle, kararla susuyorum. Susmaya, beklemeye ahdettim. Kararlıyım. Verdiğim

karara güvenerek ve sığınarak susuyorum. Benim, yapmadığı bir röportajda aklımdan dahi geçirmeyi kepazelik addettiğim sözleri bana söylettiği halde susuyorum. Bekliyorum. Kararlı olmanın rahatlığı içindeyim.»

Bu konuyla ilgisi olmamakla beraber Nâzım'ın şu mısraları :

Susuyoruz
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa.
Haykırsın sıkıysa sükûtumuzdan hızlı
Gök kubbenin altında
böyle bir sevda varsa.

ŞAİRİN AFFA BAĞLADIĞI ÜMİT

«...Bugün cumartesi. 1950 mubarek yılının martının aynı derecede mubarek 18'inci cumartesi günü. Anlaşılan önümüzdeki pazartesi, bilemedin salı, bilemedin çarşamba günü dananın kuyruğu inceldiği yerden kopacak. Sakalımız ak mı kara mı önümüze düşecek. Ben ne fazla bedbinim sakalın rengi hakkında, ne de fazla nikbin. Maamafih çıkacağımı düşünüp ona göre hareket edelim. Dinleyin beni Her gece saat 10'da —gazetelerde radyo programlarında yazılı olsun olmasın— her Allahın gecesi tam saat 10'da, Ankara radyosu, Meclis Saati diye bir yayın yapıyor. Bu yayında o gün Mecliste yapılan görüşmeleri, kabul edilen kanunları okuyor. Siz bu mektubu alır almaz, geceleri tam saat 10'da Ankara Radyosunu açıp bu Meclis Saati yayınlarını lütfen takip buyurun. Kanunun kabul edildiğini bu suretle kabulünden 4 saat sonra öğrenmiş olursunuz. Kanunun kabul edildiğini öğrenince de, en kestirme vasıtayla, yani buraya en tez getirebilecek vasıtayla, artık gününe göre ve vapur tarifelerine göre, o günü, Yalova'dan mı olur, Mudanya'dan mı olur, buradan hareket edin ve doğruca hapishaneye şeref verin. Siz gelene kadar da bizim formaliteler ikmal olunur. Yahut bir gün geç kalır. O zaman Bursa'da bir gece kalırsınız ve ertesi sabah, hep birlikte İstanbul'u-

ma doğru yola çıkarız. Yok eğer formaliteler, kanunun kabulünün ertesi günü ikmal edilirse o gece yola çıkarız. İşte böyle, efendim.»

Oysa on gün önce daha soğukkanlıydı. 8.3.950 tarihli mektubunda diyordu ki:

«...Beni alıp götürmek için buraya kadar gelmenize lüzum yok. Ben size telgraf da çekmem. Ansızın gelip kapınızı çalarım. Ve damınızın altında bir müddet için bana da yer ayırmanızı rica ederim. Vâlâ, sen hiç üzülme. Gürültüsüz patırtısız, tıpış tıpış ve kem gözlere batmadan İstanbul'a gelebileceğimden emin ol.»

Nâzım'ın 18 mart tarihli mektubunu alır almaz karım Müzehher'le birlikte Bursa'ya gittik. Affın çıkmasını orada bekleriz, dedik. Epey soğuk kıştı. Halk Partisinin 1950 seçimlerinden önce güya çıkaracağı aftı bu... Uzun zamandır kanun Meclis'e geldi, gelecek diye gazeteler yazıp duruyordu. Mahkûmlar korkunç bir sinir gerginliğiyle bekliyorlardı. Bursa Cezaevindeki hava çok elektriklenmişti. Buna rağmen Nâzım kayıtsız görünmeye çabalıyordu. Soğukkanlı rolü oynuyordu. Mektubunda yazdığı kadar bile, yani yüzde elli dahi ümitli değildi sözde... O bizi avutuyordu.

Her an af kanunu çıkacak sanısı... Geceleri soğuktan titreşerek gazete idarehanelerinde, sekreterlik odalarında, radyo başında Meclis haberlerini dinliyorduk.

Nihayet son celsenin son dakikaları... Patlama balon gibi ümitler söndü. Af kanunu çıkmadan Meclis seçim tatiline girdi. Bu da mahkûmlar bakımından işkencelerin en müthişi oldu.

Derler ki, işkencelerin en müthişi, ümide düşürüp o ümidi kırmakmış. Bir de hikâyesi vardır: Engizisyondaki mahkûm, hücre kapısını açık bulur. Hayret, nöbetçi uyumaktadır. Hayret, kimse onu görmez. Hayret, koşumlu bir at orada hazır. Hayret, ardına kadar dayanmış kale kapısından elâ gözlü hürriyetin alabildiğine ufukları görünüyor. Tam ata binip kaça-

cağı sırada, omuzuna bir el dokunur. Engizisyon Mahkemesinin mürai suratlı başpapazı «Sana işkencenin bu katmerlisini de tatbik ettim, sevgili oğlum,» der..

Nâzım, onca ümitli bekleyişlerden sonra, Millî Şeflikten demokrasiye devredilen rejimin kapısında böyle bir işkenceye de uğratıldı.

Onu hapise koydurtan Mareşal Fevzi Çakmak'tır ve bıraktırmayan da gene odur diye bir söylenti klasikleştirilmiştir. Gerçekte ise, epey zamandır Mareşal işte emekliye ayrılmış. Millî Şefin emir ve iradesi uzun devre tek emir ve irade olarak yürürlükteydi. Bir işaretine bakardı, o kadar. Bence Nâzım'ın çektiği ezalardan Millî Şeflik sorumludur. Faşizm modeline göre biçilmiş çünkü...

AÇLIK GREVİ :

Aftan ümidini kesen şair açlık grevine karar vermiş ve Bursa Hapishanesinde greve başlamıştır

5 nisan 1950 tarihinde Nâzım, bize şöyle yazıyordu

★ «...Ayın sekizinde yatacak olduğum açlık grevine ümitle yatıyorum. Yeisle kederle değil. Bu uğurda ölürsem dahi son nefesime kadar ümitle yaşayacağım. Polisiye romanları dört gözle bekliyorum. Senden ve Müzehher'den bazı ricalarım var: Annemi ve Samiye'yi (kızkardeşi) size telefon ettikleri zaman teselli edin. Münevver (müstakbel tek çocuğunun annesi) yapyalnızdır, kızı destekleyin. Ona kuvvet verin. Hele bugünlerde ara sıra evinize çağırıp oyalayın. Ve siz de her şeye rağmen ümitli olun. Hele sen Vâlâ'cığım, sinirlenme, kahrolma. Düşün ki ben gayet ümitliyim. Hak aramanın keyifli sevinci içindeyim. Ve bu kakkın ben ölsem bile nasıl olsa günün birinde tecelli edeceğini düşünmek, buna inanmak, bundan emin olmak gibi bir bahtiyarlığım var. Unutma, intihar etmiyorum. Hiç kimseye şantaj yapmıyorum. 13 yıldır sürüp giden adlî bir hatanın düzeltilmesi için hayatımı ortaya koymaktan başka imkânım kalmadığından bu son çareye başvuruyorum. Haydi kardeşlerim, ikinizi de hasretle kucaklar, her şeye rağmen yakın zamanda kavuşacağımızdan emin olduğumu,

çünkü memleketimin vicdanına güvendiğimi bir kere daha tekrar ederim.»

Haber yayılınca, gazeteciler kendisini rahatsız etmeye başlıyorlar. Çok şikâyetçidir gazetecilerden:

★ «...Şu bizim gazeteci milleti, ne diyeyim, haydi şöyle diyeyim bir acaip millet. Ne olmuş? Ben büyük bir üzüntü içinde imişim de, manen çökmüşüm de —Bak bunu benim avukat da söylemiş. Eh, ne de olsa gazetecilik ona da bulaşmış sayılır— ne halt edeceğimi bilmez bir hale düşmüşüm de, yok yataklarımı denk etmişim de, yok, karım hapishane kapısında iki göz iki çeşme çıkacağım diye beni bekliyormuş da, filan da fişmekân da... İşte bu yüzden bu işe karar vermişim. Yahu insaf edin bre, burada sizi ben teselli etmedim mi? «Zaten bunun böyle olacağını biliyorum. Hiç de hayal kırıklığına uğramadım» demedim mi? Yahu ben paçavra mıyım bre? Dert anlatmak kabil değil mi kimseye? Bu işi yapacaksam, bu işi yapıyorsam, yeis neticesi, yılgınlık, çöküntü neticesi değil, hakkımın, adaletin, hakikatın ortaya çıkması için, yapılacak başka şey kalmadığı için, kanun yolları açılsın, gerekli makamları harekete getirmeye yardımı olsun diye hayatımı orta yere koyuyorum. Ölümü göze alıp bir nebzecik de benim bu işe yardımım olsun diye yapıyorum. Çok şükür aklım başımda. Ne yaptığımı bilen bir adamım. Fakat dedim ya, bu derdimizi anlaşılan benim avukata bile anlatamamışım. Adaletin hakkın, hakikatin tecellisi için bir Türk vatandaşının icabında hayatını ortaya atacağı, atabileceği, bu uğurda ölebileceği neden kabul edilmiyor? Anlayamadım gitti. Yahu bu Türk milleti hak ve hakikat uğrunda ölmesini bilen nice nice insan yetiştirmiş ve yetiştirecek.

Siz sakın öyle üzüleyim filan demeyin. Hak yerini bulur da çıkarsam, önümüzde yaşanacak güzel günler var. Yok, emrihak işbu açlık greviyle tecelli ederse, o kadar güzel hatıralarımız var ki, siz onları anarsınız, yine berabermişiz gibi olursunuz. Güzel günler göreceğiz çocuklar, güneşli günler göreceğiz. Yalnız ne yalan söyleyeyim, eğer ayın sekizinden önce Istanbul'a gelemezsem ki, gelebileceğimi sanmıyorum, ayın onun-

da, onbirinde filan siz buraya gelin de iki çift lakırdı edelim. Haydi hoşça kalın...»

RESMÎ MAKAMLARDAKİ TEPKİLER

Durumu öğrenince Adalet Bakanına telgraf çekiyorum. Önce Hususî Kalem Müdürü Bülent Ertem imzasıyle şöyle bir mektup alıyorum: «Mektubunuzu bakan okudular. Nâzım Hikmet'in Istanbul'a sevk emri verilmiştir.» — 10.4.950, özel 229.

Müracaatlarımın arkasını bırakmadım. 10.5.1950 tarihiyle Adalet Bakanı Fuat Sirmen, bana bir mektup gönderdi:

«Bay Vâlâ Nureddin,

9.5.1950 tarihli mektubunuzu aldım.

Selâhiyetli doktorlardan oluşmuş Cerrahpaşa hastahanesi sıhhat kurulunun ve Adlî Tıb meclisinin verdiği raporlarda Nâzım Hikmet Ran'ın tespit edilen sıhhat durumuna göre, şimdilik üç ay müddetle Cerrahpaşa Hastahanesi gibi, içlerinde asabiye mütehassısı ve servisi de bulunan tam teşkilâtlı bir hastahanede tedavisine lüzum gösterildiği ve mezkûr hastahanede tedavi altına alınmasına teşebbüs edildiği ve orada yatmamak hususundaki ısrar ve mukavemeti yüzünden buna imkân bulunmadığı anlaşılmış ise de; hastahaneye yatırılması hususunun sağlanması tekrar tebliğ edilmiştir.

Yetkili sıhhat kurullarının mevzuubahis raporlarında numaileyh hakkındaki cezanın infazının hayatı için kati bir tehlike teşkil edeceğine dair bir kayıt bulunmadığından, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununun 399'uncu maddesine tevfikan tahliyesine imkân görülememiştir. Bununla beraber, vasisinin, mumaileyhin asabiye mütehassıslarından mürekkep bir heyete tekrar muayenesi hususunda ahiren yaptığı müracaat kabul edilerek yeniden muayenesine tevessül edilmiştir.

Binaenaleyh, Büyük Millet Meclisi açılıp hakkında hususî veya umumî mahiyette bir af kanunu çıkmadıkça veya yetkili sıhhat kurullarından sıhhî durumunun, cezasının infazı halinde hayatı için kati bir tehlike teşkil edeceğine dair bir rapor istihsal edilmedikçe idareten yapılabilecek bir muamele mevcut değildir.

Kendisinin açlık grevine devam etmemesi ve icapsız bir inatla hayatına kıymaması hususunda gereken telkinlerde bulunmak ve kendisini ikna etmek resmî mercilerden ziyade ailesine ve sizin gibi yakın arkadaşlarına düşen bir vazifedir. Saygılar.

Fuat Sirmen»

★ Cumhurbaşkanı İnönü'ye gösterilmek ricasıyle Umumî Kâtipliğine uzun bir telgraf çektim. Cemal Yeşil imzasıyle 5.5.950 tarihli şu telgrafı aldım:

«Telgrafınız Cumhurbaşkanına arzedilmiş ve emirleriyle sayın Başbakana tellenmiştir. Saygılar.»

★ Başbakan Şemsettin Günaltay'dan da 8.5.1950 tarihli şu telgrafı aldım:

«Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtipliğince Başbakanlığa havale edilen telgrafınızın tetkiki için Adalet Bakanlığına tevdi olunduğu, kanunî imkân bulunduğu takdirde müracaatınızın tecvizine hükümetin taraftar olduğunu 6 mayıs tarihli telgrafınıza cevaben bildirir, muhabbetlerimi sunarım.

Başbakan
Şemsettin Günaltay»

AÇLIK GREVİNİN TEPKİLERİ

Bu arada aleyhimde neşriyat oluyordu. Örneğin Nâzım Hikmet'in bana gönderdiği bir mektubu Amerika'da komünist gazetesine yolladığım ileri sürülerek Kudret Gazetesi benim Halk Partisi muharriri olduğumu yazıyordu her nedense... Her ne mantıkla ise...

«Süphane men tahayyere fî sun'ikil - ukul!»

Bir açıklayıcı yazı yolladım gazeteye... Bu arada dedim ki «Ben hiç bir partiye bu arada da Halk Partisine girmiş değilim. Bahsi geçen yazı 9 nisan 1950 tarihli Akşam gazetesinde mutad fıkralarım arasında çıkmıştır. Bu yazıyı yahut kupürünü Amerika'ya ben göndermedim. Türk matbuatında çıkmış bir yazıyı herhangi bir ecnebi gazetesinin alması tabiîdir.»

Dünyanın her tarafında Nâzım Hikmet'in tahliyesi lehine büyük hareketler oluyordu. Elçiliklerimizin önlerinde gösteriler yapılıyor, bütün gazete sayfalarını kaplayan uzun haberler çıkıyor, tebliğler yayınlanıyordu. Ünlü şairler şiirler yazıyorlardı. Ve bu neşriyat bana gönderiliyordu. Dünyanın her tarafından mektuplar yağıyordu ki, bir kısmı kaybolmamıştır. Saklamışım. Fakat dünyaca zaten bilinen bu konu üzerinde fazla durmayacağım.

Ankara'daki yakınları bir yandan, biz İstanbul'dan bir yandan türlü müracaatlarla, mektuplar, telgraflarla uğraşıp dururken, Nâzım açlık grevine devam ediyordu. Tıbbî kontrol altındaydı. Nefesi de artık aseton kokmaya başlamıştı ki fena alâmet... Yalnız su ve sigara içiyordu.

Üç şair, Orhan Veli, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet, Nâzım'ı takviye için Ankara'da 3 günlük açlık grevine yattılar. İlerici bayanlar, kapı kapı dolaşıp tanınmış aydınlardan imzalar topluyorlardı. Şaşılası kimseler medenî cesaret gösteriyor imza veriyor, şaşılası kimseler de imza vermekten korkuyordu.

Nâzım'ın annesi Celile hanım, tek başına bir kampanya açmıştı. İyi görmeyen gözleri yüzünden bir elinde baston, düşmemek için önünü yoklayarak; öbür elinde oğlunun kurtarılması için bir pankart, imza topluyor. Kâh köprü üzerinde trafiği durduruyor, kâh hastahane kapılarında kavga gürültü yaratıyordu. Tutuklanıp götürülüyor; ama onu fazla tutmak vicdanlı adamların elini yakıyordu. Çaresiz bırakıyorlardı. O ertesi gün faaliyetine yine başlıyordu. Dramatik fotoğrafları bütün dünya gazetelerine yayılmıştır. Bende de o gazeteler saklıdır.

Grev 17 nci gününü bulmuştu ki, Nâzım'ı şu tezimizle ikna edebildik.

— Seçim dolayısıyle Meclis yok. Şu anda senin durumun için hiç bir şey yapılamıyor. Seninkisi boşuna bir intihar olur.

Şairin üzerine bu tazyik, her taraftan, başka şehirlerden de telgraflarla, telefonlarla, mektuplarla yapıldı. Biz etrafındakiler de aynı tazyike katıldık. Yeni hükümet kurulunca mahpusluk hayatı devam ettirilirse yine açlık grevine yatacağını bildirerek Nâzım Hikmet, 18'inci gün grevine doktorların tavsiye ettikleri şekilde son verdi.

Ve yeni meclis kurulunca, türlü engeller atlanıp Nâzım Hikmet hürriyetine kavuştu.

Kavuştu ise de ne türlü...

KURTULUŞTAN SONRA 24 SAATI

Nâzım, aşağıdaki üç mısraı ile dünyaya veda etmişti ama, ölmemişti.

Ayrılık yaklaşıyor her gün biraz daha
Güzelim dünya elveda
ve merhaba kâinat

Üsküdar'daydık...

Sokak fenerleri yanmıyordu. Gece zifirî karanlıktı. Ben ve karım, Ayazma camiinin önünden yokuş aşağı, denize doğru iniyorduk. Yol gösteriyorduk. Nâzım Hikmet'le müstakbel çocuğunun anası Münevver Andaç, arkamızdan geliyorlardı. Belki de şurada burada meraklı kulaklar kiriştedir. Cinleri irkiltmemek için konuşmuyorduk. Sessiz adımlarla yürüyorduk.

Gravürlerdeki Kızkulesi'nin durumuna göre, Osmanlıların Anadolu yakasında kullandıkları başlıca iskele buralardaymış. O noktaya varınca, kara ile denizin buluştuğu —o zamanki rıhtımsız— kıyıya, çakıllar üzerine, koca tomrukların arasına çöktük.

Şair Nâzım Hikmet, amacına ulaşacaktı. Eğildi, elini denize daldırdı ve rahatladı. Sonra sırt üstü yere uzandı. Yıldızlara baktı. Denizin çırpıntısını dinledi.

Hapishanelerden hastahanelere, hastahanelerden hapishanelere dolaştığı sırada hep sorardık:

— Hürriyetine kavuşunca en fazla istediğin nelerdir? El birliğiyle sana hazırlayalım.

Elini denize sokmak, tavansız bir yerde geceleyin yatıp göğü seyretmek ve dalgaları dinlemekmiş en çok istediği...

Nâzım'ı o gün, öğle yemeği sırasında, avukat Mehmet Alî Sebük ve Münevver Andaç, Salacak çevresindeki evime getirmişlerdi. Elbette bayram etmiştik.

Fakat evi kuşatan sivil polislerden Nâzım rahatsız oldu. Arzusu üzerine telefon açıp valiye şöyle dedim:

— Nâzım Hikmet, eşiyle birlikte şimdi benim evimdedir. Bir ay kadar misafir kalacaktır. Sivil polisler, maalesef dikkati çekecek şekilde evi göz hapsinde tutuyorlar. Maksat muhafaza ise, endişe buyurmayın, tedbirini önceden almıştık. Pencereler demirli, kapı sağlamdır. Kaldı ki, mahallenin ruhî haleti de Faşistçe bir saldırıya elverişli değil. Bu sebeple, memurların bir kuşatma manzarası uyandırıp ilgiyi üzerimize çekmemelerini rica ederim. Şimdi yanımda olan Nâzım bu sözleri size söylememi istedi.

Vali, anlayışlı davrandı.

Aynı gün öğleden sonra, Nâzım bizde saklı kendi eserlerini görmek arzusunu gösterdi. Şiirlerini yazı masamın üzerine yaydı. Büyük bir merakla okudu. Ertesi gün gene okudu. Sanki bunlarla ilk defa karşılaşıyordu.

— Hepsini ben yazmışım demek, hayrettir, diye gülüyordu.

Nâzım, hafızasının zayıflığından daima şikâyetçiydi. Hapishaneden yazdığı mektuplarda tekrarlardı : «Eski şiirlerimden aklıma mısralar geldikçe yaz gönder. En büyük hediye yerine geçer.»

İnsanlar, gelişi güzel konuştuklarını zaman geçince nasıl genellikle hatırlayamazlarsa, yazarların çoğu da —bu arada ben— bir zaman önce yadıklarını pek hatırlayamazlar. Ama bir şairin, şiirlerini tamamıyle unutması, ancak Nâzım gibi çok yaratıcı olmasına, bir de 13 yıl hapiste kendi eserlerinden uzak bırakılmasına, bir de o şairin geçmişe değil, geleceğe yönelmesine özgü, az rastlanır bir olaydır diye düşünürüm.

Özgürlüğe kavuşmasını olağan saymıştı sanki. Ne pek fazla yadırgamış, ne pek fazla sevinmişti. Belki de bunda sağlığının bozuk oluşu rol oynuyordu. Bir sefer, kardeşi Samiye Yaltırım'ın misafir gelişi sırasında, Nâzım'ın birdenbire hastalandığı aklıma geliyor. Göğsü sıkışmıştı. İri iri terler dökmüştü. Sedire uzanmış, titremeye başlamıştı. Üzerine kat kat örtüler

örtmüştük. Doktor çağırmak telâşındaydık. İyileştiğini söyledi. Telefon etmemize engel oldu.

Gerçekten hastaydı. Buna rağmen çalışma çabası içindeydi. İlk iş, «Memleketimden İnsan Manzaraları» nın son kısmını tamamlamaya koyuldu. Bir sinema kurulundan sipariş aldığı için bu arada bir de senaryo yazıyordu. Dayısının kızı ve eşi Münevver Andaç yardımcısıydı (1). Yoğun çalışmaları daha ilk günlerden başlamıştı. Nâzım ara sıra nefes almak istedikçe mutfağa giriyor, şarkı söyleyerek yemek pişiriyordu. Obur değildi. Hattâ yemek seçmezdi. İştahsızdı da... Yemek pişirmesi hapishanede edinilmiş bir amatörlüktü. Ancak hiç parası yoktu. Değil Avrupa'ya gitmek, İstanbul'da yaşamak için bile... Geceyi gündüze katıyordu.

Dikkati en fazla çeken özelliği başına gelen felâketlerden dolayı kimseyi yermemesiydi. Bunca yıl sanki insanlarla değil, tabiatla savaşmıştı. Sanki, yorucu bir dağ bayır yolculuğundan gelmişti de, ağzı var dili yok çalılara, dikenlere, kayalara, çakıllara lânetler yağdırmıyordu. Her zaman olduğu gibi, geçmişle değil, gelecekle meşguldü. Hapishane hayatını belki de düşünmüyordu. Herhalde hatıralarını anlatmıyordu. Kısa bir Avrupa seyahatine çıkmayı, hele Fransa'da şöyle bir dolaşıp yurda dönmeyi pek özlüyordu.

KARAKTERİNE İLAVE ETTİĞİ TEL

Eski haşinliği kalmamıştı. Belki yaşı, belki hapishane tecrübeleri zekâsının dehasının yanma bir de minimini kurnazlık katmıştı. İşte bu tel vaktiyle karakterinin sazında hiç yoktu. Hoşgörürlükle hafiften alay etmesini de öğrenmişti. Gönül alıcı, hattâ politikacı olmuştu. Hapishane arkadaşları anlattılar. Herkesi bir sanat koluyle uğraşmaya teşvik eder, insanlar üzerinde lâboratuvar denemelerine kalkışırmış. Baş gardiyana

(1) Münevver Andaç, lise tahsilini Fransa'da yapmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesinden mezundur. Fransızcadan başka diller de bilir. Nâzım'ın eserlerini Fransızcaya çevirmiştir.

da resim tekniğini öğretmiş. Boyalar, fırçalar vermiş eline. (Tevekkeli değil: Hapishaneden boyuna, boya, fırça tuval isterdi mektuplarında.)

— Peki şimdi bu başgardiyan ressam mı olacak? Ne emek verirsin böyle adamlara? demişler.

Turfanda kurnazlık edeneği ile gülümsemiş:

— Ressam olacağı filan yok elbette. Tek oyalansın, resme sarsın da başımızdan ırağ olsun, diye cevap vermiş.

Aynı edeneğin etkisiyle, kanaatlerine zıt konuşanları da, sabırla, hoşgörürlükle dinlemek aşamasına erişmişti, vaktiyle diktatörleri tersleyen Nâzım. Bol bol sırt okşuyor. «Aslanım, kaplanım, caanım efendim, üstadım» gibi yuvarlak komplimanlarla adam savuşturuyordu.

Onu yeni tanıyanlar

— Ne kadar da munis insanmış! diyorlardı.

YAŞANTI DİDİŞİMİ (1)

Serbest kalır kalmaz, çalışmasına engel olanlar hakkında, «Oh atlattık!» diye gıybette bulunmaksızın, kimse hakkında kötü söz söylemeksizin yine işine sarılıyordu. Her saatı, şu şiirinde anlattığına benzer şekilde doluydu:

MEŞGALE

Öküzlerimin boynuzlarında aydınlanırken ortalık
toprağı sürüyorum sabırlı bir kibirle
çıplak ayaklarımda toprak nemli ve ılık.

Demir dövüyorum öğleye kadar
kırmızıya boyanıyor karanlık.

Yapraklarında yeşilin en güzeli,
zeytin devşiriyorum ikindi sıcağında
üstüm başım, yüzüm gözüm ışık.

---

(1) Hayat mücadelesinin Ataççası!

Her akşam mutlaka misafirim var,
kapım bütün şarkılara
alabildiğine açık.

Geceleyin suya dizboyu girip
çekiyorum denizden ağları:
yıldızlarla balıklar karmakarışık.

Benden sorulur oldu
dünyanın hali artık:
İnsan ve toprak, karanlık ve aydınlık.

Anladın ya işim başımdan aşkın,
beni lafa tutma, gülüm,
ben sana âşık olmakla meşgulüm.

Şiirinde belirttiği tempoyla çalışıyordu sabahtan akşama kadar...

Bize yakın oturmak niyetinde olduğu için, Üsküdar'da ev aramaya başladık. Bu arada şairi heyecanlandıran bir olayı anlatayım: Çarşı semtinde, Uncular denen yerden geçiyorduk. Bu sokağa dükkânlar, atölyeler sıralanmıştır. Ansızın birinden, işçi tulumuyle sarı saçlı bir delikanlı yolun ortasına fırladı. Karşı dükkânda demir eğeleyen arkadaşına Nâzım'ın iki mısraını, tiyatrovarî bir ses ve hareketle okudu:

Güzel günler göreceğiz çocuklar
Güneşli günler göreceğiz

Yine tezgâhının başına döndü. Nâzım'ı tanımış olmasına, numara yapmasına imkân yoktu. Nitekim sonra orada durduk. Dükkânla ilgilendik. Yüzümüze bakmadı bile... Delikanlı kafasının içindeki dünyada yaşıyordu.

Kiralar pahalı geldi. Açlık grevi sırasında onca fedakârlıklara katlanmış anacığının Cevizlik'teki ahşap evinin bir katına taşınmak kararını aldılar Nâzım'la Münevver

Münevver zevkli kadındır; basit eşyalarla, çevrelerle, tablolarla, kilimlerle o harap odaları sevimli hale getiriverdi. Ev işlerini birlikte görüyorlardı. Münevver hamile olduğundan

ezilmeye gelemezdi. Güç iş ne varsa Nâzım yükleniyordu. Münevver de daktilo başında ona yardım ediyordu. Ziyaretlerine gittikçe kendilerini fazla lafa tutmamak zorunda kalıyorduk. Bir kenarda kitap, dergi karıştırıyorduk.

Bir gün bizler yine bu hava içindeyken kapı çalındı. Münevver gitti baktı. Bozguna uğramış, yanımıza döndü. Fakat sesini son derece tatlılaştırarak:

— Bir polis seninle konuşmak istiyor, Nâzım'cığım, dedi.

ASKERE ÇAĞRILIYOR

Yüreğimiz burkulup kapıya gittik. Üniformalı, terbiyeli, biraz da mahcup genç bir memur. Koltuğundaki cüzdandan çıkarılmış bir kâğıdı gösterdi:

— Siz askerliğinizi yapmamışsınız, Nâzım bey. Birlikte şubeye gideceğiz. Belki de derhal sevkederler. Onun için tedarikli çıkmanızı «kardeşane» tavsiye ederim.

Hanımlar arkadan sokulmuş, merdivende konuşulanları dinlemişlerdi. Memuru bekletmediler. Münevver aceleyle bir paket hazırladı, verdi. Nâzım da ona 100 lira bıraktı. Sarılıp vedalaştılar. Hesapta bir daha buluşmamak da vardı.

Ben yolda polise rica ettim:

— Siz karşı kaldırımdan ve epey arkadan gelseniz de dikkati çekmesek, münasip mi?..

Memur direnmedi. Kadıköy Askerlik Şubesinin yolunu tutturduk.

— Cebinde kaç paran var, Nâzım? dedim.

— Yüz yedi buçuk lira vardı.

— Peki, şimdi? dedim.

— Yedi buçuk bana yeter, dedi.

Bendeki parayı devrettim.

— Evde bir sırt çantam durup duruyor. İçine lüzumlu öteberiyi koyar, arkandan yetiştiririm.

Bana işler havale ediyor.

— Peki Nâzım. Yarın stüdyoya uğrarım, Nâzım. Yazılarını götürürüm, Nâzım. Telgrafları da çekerim, Nâzım.

— Siz tabiî Münevver'i... diyor.

Münevver'le ve doğacak çocuğuyle ilgileneceğimizi söylü-

yorum. Bari bu yönden aklı arkada kalmasın, diye uğraşıyorum.

Sonra, bu tepeden inme askere çağırılış konusunu aramızda inceliyoruz.

— Sen 1918'de, Heybeliada Bahriye Mektebini bitirdin. Askerliğini yaptın yani. Heybeliada mezunu mektep arkadaşlarından, senin durumunda beş altı ünlü kişi tanıyoruz ki, hiç biri er olarak askerlik yapmaya çağrılmadı (1).

Kadıköy Askerlik Şubesindeki yüzbaşı da anlayışlı davrandı. Polisi savdı. Öyle ya: Madem ki Bahriyeyi bitirmiş... Bir istida yazıp bunları anlatmasını söyleyerek Nâzım'ı serbest bıraktı.

Geri dönerken muhakeme yürüttük; şu sonuca vardık

— Gaipten bir ihtar bu yani. Şayet siyasî bir faaliyette bulunursan yeni bir mahkûmiyet bile gerekmeyecek. Sevkediverecekler vesselâm... Gözdağı yani... Aksi takdirde uyur bu iş.

Netekim uyudu iş aylarca. Nâzım, piyasada hayli tutunan filimler yaptı imzasız (2). Paralar kazandı. Parasını peşin verip mütevazi fakat modern bir zemin katı tuttu, Kadıköy'de Sular İdaresinin karşısında. Doğacak çocuk için hazırlıklarını tamamladılar.

Nihayet bir gün Memo (Mehmet) özel bir klinikte doğdu. Nâzım'ın kopyası, mavi gözlü, sarı saçlı, gürbüz bir oğlandı.

Ana baba, arabaya koyup çocuklarını gururla gezdiriyorlardı. Mühürdar kıyılarında, parklarda, sokaklarda... Ve Nâzım, ilerki taksitleri peşin peşin vererek türlü ev araçları satın alıyordu: Düdüklü tencere, buzdolabı, çamaşır makinesi türünden... Gelecek kışı düşünerek şimdiden soba kaygısına düştüğünü bizim çevremizde herkes hatırlamaktadır.

— Gaz sobası alalım ki gece de yakabilelim. Çocuk üşümesin. Hem bunaltmaz. Ben de odanın bir köşesinde dilediğim kadar çalışırım.

---

(1) Bunlardan biri CHP.'nin, öbürü DP.'nin milletvekili olmuştur.

(2) Nâzım, İpekçi'lere birçok filimler yapmıştır.

Görülüyor ki, Türkiye'den çıkıp gitmesi kat'iyen söz konusu değildi.

ASLANIN AĞZINA İKİNCİ GİRİŞ

Bir öğle üzeriydi. Nâzım evime telefon etmiş.

Ben yine askere çağırıldım. Gidiyorum. Acele gelin.

Haberi alıp da evine gittiğimiz zaman, askerlik muayenesinden dönmüştü. Karamsar bir haldeydi. Üzüntüyle konuşuyordu. Heyetteki dahiliyeci doktor, şairin kalıbına kıyafetine şöyle bir bakmış. Muayenesini yapmadan «Sağlam» raporu vermiş. Oysa, şimdi hatırlayabildiğime göre, Adlî Tıpta da, Cerrahpaşa hastahanesinde de kalbinden ve karaciğerinden sakatlanmış olduğu tespit edilmişti. Askere alınması caiz olsa bile, sakat diye görevini altı ay yapması gerekirdi. Sağlam raporu üzerine iki yıl askerlik yapacaktı. Zara'ya göndereceklermiş. Selimiye Kışlasında öğrendiği bunlardı. Bir haftalık izin koparabilmişti. Ve kulağına, doğru yanlış birçok şeyler fısıldamışlardı.

Kısacası tedirgindi. Ve bu muamelenin de ne şekil alacağını, nasıl biteceğini, kendisi hakkında ne karar verileceğini bilmiyordu. Sıhhatinden de endişeliydi

— İki yıl askerliğe bünyem dayanmaz, haydi diyelim ki, altı ay katlanabileyim. Ve gözlerini yaman kısıp dalıyordu.

* * *

Türkiye'den ayrılması üzerine evime bir başkomiser gönderildi. Bu zat, bildiklerimizi, düşündüklerimizi sordu. Durumu aynen anlattım.

— Kaçmak hususunda asla bir hazırlığı yoktu, dedim. Önümüzdeki mevsimler için hazırladığı programları biliyorum. Anî bir duruma göre anî alınmış bir karar sonucudur kayboluşu... Anî durum şu ki, tam normal hayata adapte ol-

duğu ve gelecek günler için türlü hayaller kurduğu bir devirde, hayatını altüst edecek bir olayla karşılaştı. Çok hasta olmasına rağmen muayene bile etmediler 49 yaşındaki şairi... Nâzım, aslanın ağzına iki defa girdi çıktı. İkincisinde ölüme gideceği kanısıyla çıktı. Bir sigara buyurmaz mısınız başkomiser bey?... Ben mi?... Gideceğini elbette bilmiyordum. Vatan gazetesinden gece yarısı telefon ettiler. Onlardan öğrendim. Hayır katiyen, Münevver Hanım da bilmiyordu. Ankara'ya gidiyorum diye evinden ayrılıp iki gün sonra Romanya'dan sesi yükseldiğine göre, tahmin ederim, kara sularımız dışına bir motorla çıkmıştır. Oradan Romanya'ya giden herhangi bir vapuru durdurmak imkânını yaratmıştır. Zira başka türlüsü teknik bakımdan akla yatmaz... Kahveniz soğumasın başkomiser bey...

KONSOLOS OPERASINA BİR NAZİRE

Gelelim Münevver Andaç'la Nâzım'ın oğlu Memo'nun dramına Konsolos operasına benzeyen dramına...

Yıllarca gece ve gündüz bir jeep, bir şoför ve iki sivil polisle adım adım takibedildiler ana oğul... Bu hikâye çok uzundur. Ben özetçiğini alıyorum. Dostun düşmanın hayretler dolu gözleri önünde, zaman zaman trajik, zaman zaman komik tablolar... Bu acaip takip devlete muhakkak ki birkaç yüz bin liraya maloldu. (İşte kalem işte kâğıt Otomobil masrafı, 24 saatte üç nöbet değiştirenlerin dokuz porsiyon maaşları hesap edilsin.) Biz hesaplar hesaplar, şaşılacak rakamlar bulurduk. İlgililere rastladıkça da —vergi veren vatandaşlar sıfatını da takınarak— bu manasızlığa dikkati çekmeye çabalardık. Herkes «lâhavle» çeker, kimse işi benimsemez, ervahileri sorumlu tutarlardı.

İnsanlar birbirleriyle temas ederek karşılıklı munisleşiyorlar. Polisler, arsada oynayan Memo'ya göz kulak oluyorlar, onu

takıldığı ağaçtan kurtarıyorlar, indiriyorlar, otomobillerine alıp direksiyon öğretiyorlardı.

Memo da : «Polis ağabeylerim», «Bizim polislerimiz» diye bu memurları isimleriyle tanıyor, seviyordu. Evden çıkınca onlara doğru koşuyordu. Çocuk bu dramın farkında değildi.

Münevver'i öğle yemeğine alıkoyduğumuz zaman, polisler sokağımızda kendi nevalelerini yerlerdi. Soğuk su verirdik sıcak günlerde... Münevver'i kış geceleri yemeğe alıkoyunca da poliscikler, perdeleri tiril tiril oynayan jeeplerde titreşirlerdi, saat bilmem kaçlara kadar. Birbirlerine sokulurlar, uyuyakalırlardı. Münevver evden ayrılınca, biz acır uyandırırdık kendilerini... «Gittiler mi? Ne tarafa?» diye heyecanlanırlar nereye gittiklerini söylememiz üzerine teşekkür ederlerdi. (Çünkü Münevver bazen de Kuzguncuk'a akrabalarına giderdi.)

Bazen, ana oğulu yolda kaybederlerdi. Mahcup kapımızı çalarlardı

— Sizdeler mi?

— Hayır?

— Peki, neredeler diye tahmin edersiniz?

— Herhalde Kuzguncuk'ta akrabalarının birindedir.

— Aman teşekkür ederiz.

Yağmurlu, rüzgârlı havalarda Münevver vasıta beklerken, üzgün ve müteredditi yaklaşırlarmış

— Her sefer reddedersiniz ama, hava çok soğuk bugün. İsterseniz sizi taksi durağına kadar kimse görmeden götürelim abla.

Münevver çok ciddî ve vakurdu. Gönül kırmaksızın reddetmesini bilirdi.

Her ne halse...

Kısacası şu ki, yıllar sonra Memo'cuk, sınıflarını pekiyi dereceyle aşıp dururken takip hâlâ devam ediyordu. Sonunda, Münevver, oğlunu ve başka bir evlilikten olma kızını yanına katıp bütün örgütleri, engelleri aşmak çaresini buldu. Bir roman macerası kadar dolambaçlı yollar izleyerek İtalya'ya kapağı attı. Sonra Varşova'ya geçtiler. Münevver Andaç şimdi iki çocuğuyle beraber Polonya'dadır. Öğretmenlik, mütercimlik yapar, evlâtlarına bakar. Geçimi pek iyi imiş. Mektup yolluyor. Gönlü aramızdadır.

Burada ise, —belirtmek zorundayım ki— kendisine iş verilmiyordu. Her kapı duvar kesilmişti. Hem böyle peşinde jeep dolusu polisle dolaşan bir kadını hangi liberal babayiğit işe alır?

ÖLÜM TESLİM ALABİLDİ

Nâzım Hikmet'in Türkiye dışındaki hayatı, benim birinci elden verdiğim bu vesikaların sınırı dışındadır. Nâzım gerçi dünyayı dolaştı. Romanya'dan Moskova'ya, Moskova'dan Çin'e, Çin'den Kafkasya'ya, Kafkasya'dan Polonya'ya, Polonya'dan Arap memleketlerine, Arap memleketlerinden Avrupa'nın türlü büyük şehirlerine, oradan Kûba'ya... Kûba'dan tekrar Rusya'ya... Memleket hasretini taşıdı durdu. Hasret dolu eserleri hemen her dile çevrildi.

Varna'da yazdığı bir şiirini alıyorum

DİKİLİ TAŞLAR

Düştük Varna'dan, bre dilber aman, Sofya yoluna.
Yol boyu ceviz.
Kokusu kına, kokusu yeşil.
Yol ceviz değil, bre dilber aman, biz Cevizdeyiz.
Yolda rastladık Ölen Kayalar Mezarlığına;
vardık yanına.
Yüce mezarlık
taşlar dağılmış, cesetler yatar.
Taşlar dikilmiş, durur ayakta
çürür ayakta.
yüreklerini yel oyar gider.
Bir böyle keder, bre şahin aman, ben bilirim ben.
Bu nasıl kader!
Kımıldamadan taş toprak olmak...
Bir acı firak, bir kara duman, bre şahin aman.
Bu nasıl kader!
Bir böyle keder,
böylesi gülüm,
bir bana malum.

(6 Haziran 1957 Varna)

Memleket dışında ölüp gömülmenin peşin peşin duyulmuş acısı...

Kitapları, piyesleri Nâzım'ı Doğuda da, Batıda da zengin etti... Ama mahpusluk yıllarından kalma hastalık şairi için için kemiriyordu. İlk büyük krize Çin'de yakalandı. Uzaktaki dostlar yazıyorlardı «İçinden koflaşmış çınar gibi bir gün devriliverecek diye korkuyoruz,» diyorlardı. Kendi de bana haberler gönderiyordu. Ona verilen perhizleri benim de tatbik etmemi tavsiye ediyordu. Kızımı sık sık gördüğünü, gençlik halime pek benzediğini bildiriyordu.

Er geç bir gün buluşacağımızı sanıyordum.

Ama bir gün...

Bir gün, Cağaloğlu'nda, Anadolu Ajansında bir arkadaşımı ziyarete gitmiştim. Ayrılıp gazete idarehanesine yöneldim. Biri ardımdan taptaze bir bültenle koştu.

— Nâzım Hikmet bugün ölmüş, dedi.

Şöyle bir duraladım. Bu haberi alırsam dünya başıma yıkılacak sanırdım. İçimde tam tersine bir duygu belirdi. Nâzım Hikmet... Nâzım Hikmet'in ismi geçtiğine göre, bir şeye daha muvaffak olmuş bu... Çocukluğundan beri alıştığım başarılar silsilesine bir başarı daha katmış olacak. Ne olmuş bu sefer? Neye muvaffak olmuş? Ayakta dimdik ölmeye... Merdivenin başına gelmiş. Şöyle bir bakmış yukarı doğru(1). Yere düştüğü zaman ayakta ölmüş olduğunu doktorlar tespit etmiş diye bazı Batı gazetelerinde okudum.

Şöyle bir şiiri vardır :

Bu işte insafsız olmalı, birazcık da kibirli
ne kahır, ne keder, ne zulüm,
seni ancak ölüm,
teslim alabilmeli.

Ölüm, onu, ayakta dimdik teslim almış...

---

(1) Bir habere göre de, kapının sürgüsünü açmış; kilidini çekmekteyken ölmüş... Bu şekil de pek sembolik, öbürü derecesinde...

SON BÖLÜM

KADINLARI VE ESTETİĞİ

Sevip evlendiği kadınlar. — Aşk anlayışı. — Türkçenin şairi ve sanat anlayışı. — Tarihin yetiştirdiği en büyük şairlerden olarak dünyaca kabul edilen Nâzım Hikmet.

İLK BÜYÜK AŞKI

Nâzım'ın ilk aşklarını kitabımın baş taraflarında anlattım. İlk aşk şiirlerini de —birkaçı tamam, birkaçı çarpıcı mısralarıyle— naklettim. Ancak o devirdeki kadınlara «Nâzım'ın kadını olmuşturlar» denemez.

Opera artisti Semiha Berksoy, «Akis» dergisinde Nâzım'a dair aşk hatıralarını neşretti ise de benim bu ilişkisi hakkında fazla bilgim yoktur.

Birçok meziyetli başka kadınlar da şaire büyük alâka gösterdiler. Ben kendi ölçülerime göre onlara «Nâzım'ın kadını idiler» diyemeyeceğim.

Nâzım'ın ilk karısı baş sayfalarda da yer yer bahsettiğim Nüzhet'dir. İttihatçı ailenin kızı... Moskova'ya kadar şairi takip eden... Sonra Türkiye'de Fransızca öğretmeni olan... Ve başka bir izdivaç yapan Nüzhet...

Onu anlatabilmek için Bolu'daki hayatımıza döneyim :

Nüzhet Kastamonu'dan geçip Tiflis'e gittiği zaman, şair bu sevdiği kızı gizli antenleriyle sanki o mesafelerden izledi durdu, böcek ve kuş nevinde harika yaratıklar gibi... Nüzhet de aynı durumdaydı ki, Kaf dağlarını aşarak gezegen kuş ve balıklar örneği Moskova üniversitesinde kendini Nâzım'ın kollarına attı.

O gelmeden Nâzım'ın Moskova kadınları arasında epey ilişkileri vardı. Özellikle o sözünü ettiğim güzel sesli, cömert ruhlu Sofya İsk ile bir yakınlık kurmuştu. Nüzhet gelir gelmez, kız-erkek arkadaşlarla hazırlanmış ahenkli soframızda Nâzım yerini boş bırakıverdi, bir daha oraya dönmedi.

Gün görmüş Sofya İsk, aylardır süren mutluluğunun böyle ansızın yokoluvermesi karşısında isyan etmemek vakarını gösterdi.

— Büyük şairin ebedî olarak bana kalması zaten imkânsızdı. Hep düşünürdüm. Bu kadarı bile talihin hediyesidir, dedi.

Gerçek büyük aşkı Nüzhet'deydi Nâzım'ın. Genç kızın yakın akrabası olan İttihatçı, Nâzım'ın çok aleyhindeydi. Kıyılan nikâha rağmen, yeni gelini etkiden kurtarıp aile evine döndürmek için defterleri dolduracak mektuplar yağdırıyordu Moskova'ya:

«Her sözüyle, her hareketiyle, her şeye isyan etmiş, hatta saçları bile berberin tarağına isyan etmiş bu adamla senin gibi munis ve uysal bir kız geçinemezsiniz. Hevesin daha sürecekse bile, yaz tatilini geçirmek üzere Kafkasya'ya gel. Annenin, ablanın çok göresimiz geldi seni. Hasretimizi dindirelim, yine kocanın yanına dönersin.» Manasında mektuplar yolluyordu. (Berber tarağına isyan deyimi kelimesi kelimesine aklımda kalmıştır.)

Tiflis'e birlikte gittiler. İşte orada bir çatışma oldu. Çünkü, Nüzhet telkin altında kalıp ne dese zavallıcık?

— Bizim de herkes gibi bir yuvamız olsun, Nâzım, demiş. Ve nasıl cici, bici bir ev istediğini anlatacak olmuş.

Minimini minnacıktı kadın
Rahata acıktı kadın

İşte karısının bu masumane arzusu, —kendi anlattığına göre— Nâzım'ı çileden çıkartmış. Vay, demek küçük burjuvalık! Vay, demek yuva! Belki de kafes! İdeallerine veda ettirecek küçücük kadın koca şairi...

Sazına yeni bir —yarı şaka— hiciv teli ilâve ettiren meşhur şiiri bu olay üzerinedir

Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak
beyaz
bir kurt gibi girdin.
Kemirdin!
Ben barsaklarında solucan Makdonald'ı besleyen
İngiliz amelesi gibi taşıyorum
seni içimde
Biliyorum
kabahat kimde!
Ey ruhu Lordlar Kamarası kadın!
Ey uzun entarili tüysüz Puankare! v.b

Ve ayrıldılar... Nüzhet Türkiye'ye dönüp bir profesörle evlendi. Muntazam, rabıtalı bir hayat kurdu. Evlât sahibi oldu. Gönlünce yuvası da vardır, mesleği de vardır. Meydan Dergisinde kendine ait satırları okuyup çok duygulandığını bana uzun ve gönül alıcı bir mektupla bildirdi

«Vâlâ'cığım,» diyor. «Yazıların beni ne kadar heyecanlandırıyor tasavvur edemezsin. Nâzım'ı hakikî veçhesiyle anlatabilecek yegâne selâhiyetli insan ancak ve ancak sensin... v.b...

Bana gelince bu ummanın içinde bir damla olarak bulunmak dahi, benim için ne mazhariyet... v.b.»

Gezilerimiz sırasında Nâzım'ın akılda —hattâ kendi aklında— kalmayacak kadar «rabıtaları» dememeli; daha hafif bir deyim kullanmalı, «ilişkileri» oldu. Hayatına karışmış pek harikulâde bir kadın da, Kuzey Kafkasyalı bir beyin demokrat ruhlu, asil tavırlı, pek zarif silüetli, sağlam karakterli kızı tıp talebesi Zeynep'ti. 1930'da hastalanarak öldüğünü o tarihten iki yıl sonra gazeteci olarak Rusya'yı ziyaretim sırasında öğrendim.

TEDİRGİNLİK SONUCU

Sovyet ülkelerinde I. Dünya Savaşının, ihtilâllerin birbirini izleyen darbeleri gelenek ve göreneklerde bir kargaşa yaratmıştı. Siyasî liderler ve basın sonradan YENİ AHLÂK (No-

vaya Etika) diye ortaya bir slogan attılar, bahsetmiştim. Şu cümleyi bir başmakaleden hatırlıyorum «Biz ki bir Kuzey ırkıyız; bize bu Afrikaî ihtiras nereden gelmiş olabilir?»

Manevî bir derlenme, toplanma propagandası yapılıyordu. Yeni toplumun sağlam ailesi üzerinde titizlik başladı. Daha önceleri ise, evlenmek iki tarafın arzusuyle, boşanmak sadece bir tarafın ismini defterden sildirmesiyle mümkün olabiliyordu. Üzerinde uzun uzun durmadı ama, Nâzım, galiba, Nüzhet'den sonra bir Yugoslavyalı kadınla, benim arkamdan geçer ayak evlenip boşanıvermiş.

Türkiye'ye döndükten sonra, yukarıdan beri anlattığım uslûbu sürüp gitti. Daha insaflı olmalı Kadınlar tarafından sürdürülüp götürüldü. O da centilmen bir erkek sıfatıyle hanımların gönlünü kırmadı.

ŞAİRİN AŞK ANLAYIŞI

Nâzım, Bursa Cezaevinden bu konudaki düşüncelerini şöyle anlatıyor mektuplarında

«... Ben şöyle dört başı mamur âşık olsam, fakat dedim ya, bana bağlı, bana bağlı olmayan şartlarıyle, hüsranı, hicranı, firakı, ümidi, imkânı, imkânsızlığı, benim enfüsî durumum ve afakî hayat şartlarıyle, yani takım taklavatıyle dört başı mamur âşık olsam, —böyle aşk dostlar başına— visalin, hattâ maşûkamla senelerce aynı çatı altında burun buruna yaşamanın aşkımı azaltacağına değil, bilâkis çoğaltacağına eminim. Çünkü maşûkaya —böyle bir aşkın maşûkasına— hiç bir zaman yüzde yüz ulaşamayacağımı sanıyorum. Daha doğrusu bundan eminim. Amma da metafizik laflar ettik...»

«... Meselâ ben 45 yaşımı bitirdim. Ama her gün biraz daha âşık oluyorum. Karımdan, sanattan, tabiattan, insanlardan, idealimden tut da kanaryama kadar her şeye dolu dizgin âşık oluyorum. Ve çok şükür âşığım. Bu aşk mistik manada filan değil. Platonik aşk değil. Her birine ayrı ayrı pratik tezahürleriyle faal bir aşk... Bana öyle geliyor ki, bir tek insana, yüz milyonlarla insana, bir tek ağaca, bütün ormana, tek bir dü-

şünceye, fikre, birçok düşünceye ve fikre âşık olmadan yaşamak yaşamak değildir.»

EN UZUN EVLİLİĞİ

Şiirlerine kök salmış sürekli izdivacı, hepimizin hürmet borçlu bulunduğumuz Piraye hanımefendi iledir. İsmini şiirlerinde andığı için ben de burada anmakta bir sakınca görmüyorum.

22 eylül 1945'te yazdığı bir şiir

«Kitap okurum — içinde sen varsın, — Şarkı dinlerim : — İçinde sen varsın. — Oturdum ekmeğimi yerim : — Karşımda sen otursun, — Çalışırım : — Karşımda sen. — Sen ki, her yerde «Hazıru nâzır» ımsın, — konuşamayız seninle, — duyamayız sesini birbirimizin : — Sen benim sekiz yıllık dul karımsın.»

6 ekim 1945'te yazdığı başka bir şiiri

Bulutlar geçiyor : Haberler yüklü, ağır.
Buruşuyor hâlâ gelmeyen mektup avucumda.
Yürek kirpiklerin ucunda
uzayıp giden toprak uğurlanır.
Benim bağırasım gelir : — «PİRAYE.
PİRAYE!...» diye.

Meşhur şiirlerinden birinde, «Çamlıca'da bir köşkte» oturduğundan bahsettiği yine karısı Piraye hanımdır. Altunîzade semtine ismini veren aileye mensuptur. İlk kocası, sanat âleminde tanınmış Vedat Ürfi'ydi. Eleştirmeci Mehmed Fuad, böylelikle Nâzım'ın çok sevdiği üvey oğlu olmuştur. Müşterek bir evlâtları doğmadı. Sınıf arkadaşımız borsacı Selânikli rahmetli Vedat Başar bacanağı idi. Kötü günlerinde Nâzım'a büyük dostluk göstermiştir.

Yukarıdan beri anlattığım sebeplerle, Nâzım, 1950'de Piraye hanımdan ayrıldı. Bu evlilik aşağı yukarı 20 yıl sürmüştü ama, Nâzım, bu sürenin 13 yılını hapishanelerde geçirmişti.

TEK ÇOCUĞUNUN ANNESİ

Gençliğinden sevdiği ve dayısının kızı çok kıymetli dostumuz, ismi gibi münevver olan Münevver Andaç, şair hapishanedeyken onunla çok ilgilendi. Büyük şefkat gösterdi. Gönül tahtını da böylece işgal etti.

Araya yıllar, mesafeler ve başka kadınlar girmesine rağmen, yüksek ruhlu Münevver Andaç, şairin ardından çocuğunu götürdü. Arkadaşlıkları öylesine devam etti ki, ayrılmalarından sonra da, Fransızcaya, kitaplarının tercümesi Münevver Andaç tarafından yapılmıştır.

Nâzım, Münevver'e dair de pek çok şiirler yazmıştır.

Hapishanedeyken yazıp gönderdiği bir şiirden bir parçacık

Sende ben, Kutba giden bir geminin sergüzeştini,
sende ben kumarbaz macerasını keşiflerin,
sende uzaklığı
sende ben imkânsızlığı seviyorum.
v.b

Nâzım, kendisine Münevver Andaç'ın gönderdiği bir mektubu şu şekle sokmuştur :

İSTANBUL'DAN MEKTUP

Canım,
Uzandığım yerden yazıyorum,
yorgunum pek,
Havalar soğuk, yaz gelmeyecek,
Haftada otuz liralık odun lâzım,
başa çıkılır gibi değil.
Demin sofada iş görürken
battaniyemi aldım sırtıma.
Camlar, çerçeveler kırık,
kapılar kapanmıyor,
burada barınmamız imkânsız artık,
taşınmalı,

ev yıkılacak üstümüze. Kiralarsa dehşetli pahalı
Sana bunları ne diye anlatırım?
Üzüleceksin,
derdimi kime dökeyim?
Kusura bakma.
Isınsa, iyice ısınsa ortalık ama,
hele geceler.
Bıktım usandım düşünmekten.
Ruyalarımda Afrika'ya gidiyorum.
Cezayir'deydim bir sefer.
Sıcaktı.
Alnımı bir kurşun deldi.
Bütün kanım aktı,
ama ölmedim...
Bana bir hal geldi,
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
— Halbuki biliyorsun
henüz kırkına basmadım —,
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
söylüyorum da,
söyleyince de kızıyorlar,
Her neyse bu bahsi kapat...
Filme alınmış Çehof'un Ağustos Böceği.
O zavallı hoppa kadında mı bütün kabahat?
Ben doktoru hem severim
hem de afetmem eşeği.
Eninde sonunda kim daha bedbaht?
Kim kimin yüzünden?
Paraguvay halk türkülerini çaldı radyo.
Bunlar, dikenli bir yaprağın üzerine
aşkla, güneşle, insan teriyle yazılmış,
acı da, umutlu da.
Bayılırım Paraguvay türkülerine.
Adviye'den mektup aldım
beni çok göresi gelmiş,
beni hiç unutamıyormuş.
Şaştım da kaldım.
Yıllardır,
sen memleketten kaçıp gideli

ne kapımı çaldı,
ne bir haber yolladı hatta,
hatta sokakta karşılaştık,
bir bayram sabahı,
başını çevirip geçti.
En yakın arkadaştık.
Ama, arkadaşlık ağaca benzer
kurudu mu
yeşeremez artık.
Ben cevap yazmadım,
niye yarar?
Evime bile gelse şimdi
söyleyecek lakırdım yok
Düşmanlığım da yok elbet.
Otursun güle güle.
Zengin bir koca bulmuş,
hastalıklı bir şeymiş adam,
manyağın biri,
Halbuki Adviye ne canlı kadındı...
Bir kara haber verdi bu akşam radyo,
İren Jolio Küri ölmüş.
Daha gençti.
Yıllar var
bir kitap okudumdu
ölenin anası üstüne yazılmış,
Bir yerinde iki kız çocuğundan bahseder,
—satırlar gözümün önüne geldi—
sıska bir ihtiyar.
Ona da acıdım.
Belki büyük annemize benzediğinden,
belki de yalnızlığına
Acıdım,
ama aynı acıma değil elbet,
acıyorsun İren Küri'ye,
çocuklarını düşünüyorsun, kocasını,
ama daha çok dünyaya acıyorsun
büyük bir insan öldü diye.
Sana bir müjdem var,

okumayı öğreniyor tembel oğlun,
epeyi söktü kerata;
tut, koş, kitap, kalem, çanta...
Mükemmel değil mi?
Her harfi bir şeye benzetiyor;
A bir evmiş.
B göbekli bir adam,
T bir keser.
Ödüm kopuyor tembel olacak diye.
Hep ona iş yaptırmak istiyorum.
Kız olsaydı kolaydı.
Ama beş yaşında bir oğlan
ne iş becerebilir?
Ah bir ısınsa havalar.
Isınacak!
Uzadıkça uzadı mektubum,
Kendine iyi bak,
bana hemen cevap ver,
beni unutma
Bana hemen cevap ver.
Akıllıdır Münevver,
nasıl olsa ne yapıp eder,
falan filan diye kendini avutma.
Sensiz perişanım.
Beni unutma.
Kendine iyi bak.
Gözlerinden öperim canım.
Güzel geceler.
Kendine iyi bak.
Bana hemen cevap ver.
Dertlerimi aklında tutma,
unut.
beni unutma...

* * *

Memleketten ayrıldıktan sonra, Türkiye'yi, çocuğunu ve kadınını acı bir hasret karışımı haline getirerek birçok şiirler yazmıştır.

Yağdı bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak.
Bir şehir, bir sokak, bir ev var,
Ahşap bir ev, uzak mı uzak.

Yatıyor minderde bir çocuk
benim oğlan, sarışın, tombul.
Misafir yoktu, misafirler yok.
Pencerede fakir İstanbul.
Öttü acı acı düdükler.
Hapislik gibi yalnızlık.
Kapadı kitabı Münevver,
Ağlayıverdi yumuşacık.

Nâzım, Türkiye'den ayrıldıktan uzun yıllar sonra «Vera» isimli ve pek güzel bir genç kadınla evlenmiştir. Bu kadın bir tiyatro mensubu imiş. Birlikte birçok ülkeleri dolaşmışlardır. 1965 yılında Meydan Dergisinde «Çocukluk ve Gençlik Arkadaşım Nâzım Hikmet» başlıklı yazılarımın basılması üzerine Vera bana gönül alıcı ithafiyeli bir kitap gönderdi.

Nâzım son karısını şöyle tarif ediyor :

«Saçları saman rengi kirpikleri mavi - uzun boynu yuvarlak.»

TÜRKÇENİN ŞAİRİ

«Millî şair», «Türk şairi», «Din şairi», «Divan şairi», «Tasavvuf şairi» gibi ünvanları sahiplerine dağıtmalı. Nâzım da «Türkçenin şairi» ünvanını hakkeder kanaatindeyim. Çünkü Türkiye'nin içinde ve dışındaki bütün Türkler tarafından lâyıkıyle okunabilir bir Türkçenin yaratıcısı olmuştur.

Türkçenin kendi ritmini, kendi estetiğini bulmuştur. Yahya Kemal, İran ve Fransa şiirinin etkisinde bir «ritim» peşindeydi. İmalel ritim. Nâzım, Türkçenin (bol bol 'K' harfleriyle ve ancak "g' uzatmalarıyle özüne öz bir ritmi olduğunu meydana çıkardı. Türkçenin gerçek ritmini buldu.

Tiflis'teki Şeytan Pazarı'nda geçirdiğimiz macerayı yukarıda anlatmıştım. «Pes Türki danışıram» diyen adam onda bir uyarma vazifesi gördü.

Nâzım Türkçeye âşıktı. Ömrü Türkçeye hizmetle geçti. Türkçenin perişanlığı onu perişan ediyordu.

Dünya haritasına —Çin içlerinden Adriyatik kıyılarına kadar— kâh çiselenmiş, kâh kümelenmiş — Türk azınlıklarının yahut topluluklarının kültür seviyesi gerçekten ne derekelere düşmüştü. Kafkasya'da dolaştığımız sırada, işittiklerimiz, gördüklerimiz bizi irkiltiyordu.

Türklük, merkeziyetçi büyük imparatorluklar kurmuştu. Ama merkeziyetçi büyük bir dil kurabilmiş miydi? Bir birlik doğabilmiş miydi Türkçede? Doğabilmişse, sonradan siyasî sebeplerle, kaderin elinden düşerek parçalanmış, darmadağın hale gelmişti? Yoksa, tarihten önce ve tarih boyunca, hep bu «Tavaif-i mülûk» Türkçede süregidiyor muydu? Varsın bilginler, Çağataycadan başlayıp Dil Kurultaylarına kadar tezlerini yürütsünler. Bizim, Nâzım'la Kafkasları, sonra Rusya içlerini — (Ben ta Ural eteklerine kadar Türk illerinde seyahat ettim.) — dolaşırken rastladığımız hep bu hazin Türkçeydi. Türkçe, büyük balıkların karınlarındaki küçük balıklar misali hazmediliyordu. Farsça tarafından, Arapça tarafından, Fransızca tarafından, Rusça tarafından — (Şimdi de Amerikanca tarafından) —

Pek ünlü bir Tatar türküsü

Sabranya'dan prikaz gelgen
Kızlar yalnız yatmaz digen

Yani kızı kandırıyor : Millet Meclisinden emir gelmiş. Prikaz, Rusça emir.

Ve Türkçeleri bizimkine en yakın topluluklar, günlük hayatlarında sayısız Rusça kelime harcıyorlardı.

Meselâ : «Pridlajid eyeldim, atkaz eyledi.» — demek geçer akça sözler arasındaydı. Nâzım, bunu ilk duyunca fena öfkelenmişti (1).

— O nasıl söz öyle? Türkçesini söylesene.

— Özüm Türkisini bilmirem. Özünüz ne diirsüüüz?

---

(1) Nitekim, son gezilerinde, birine soyadını sormuş. «Memedof» diye cevap alınca, adamı azarlamış : «Sen Slav mısın? Sen Mehmedoğlu'sun. Kendini öyle tanıt.»

— Biz (teklif ettim, reddetti) deriz.

Uyardığımız ırkdaş, koçi (Külhanbey) edasıyla papağını ensesinden dürtüp meydan okurcasına iki kaşının üstüne itmişti.

— Ede (Be adam!) Teklif Türkçedüüür?... Red Türkçedüüür?... Özümüz Rusîceden «Pridlajid, atkaz» almuşuuuz, özünüüüz Araptan «teklif» ile «red» almuşuuuz.

Çok bozulmuştuk. Kemküm ederken uzak tarihin yanlışlarını, yakın tarihin yanlışlarından ehvenmiş gibi göstermeye kalkışmıştık. Nazariye yürütürken ara yerde çok lûgat paralamış olacağız ki, bizi dinleyen ırkdaşlar :

— Atan dili danış! diye alay ettiler.

Türkçe konuşmayana ya da anlaşılmaz Türkçe konuşana (bizdeki, «Vatandaş Türkçe konuş» nevinden) böyle sataşmak yaygın bir âdetti Azerbeycan'da.

Nâzım zaten, Osmanlı edebiyatı, — Divan şiirini, Edebiyat-ı Cedideyi, Fecr-i âtiyi, ha'lı hı'lı imlâyı — iyi bilmezdi. Sonraları hapishanede Türkçe eserleri mükemmel inceledi, öğrendi. Osmanlı şiirini şu Dadaist mısra ile alaya almıştır :

Severim pek raks-ı rakarek-i raksını...

Nâzım'ın hem Türkiye içinde, hem Türkiye dışında anlaşılır bir dille yazmasının baş sebebini Kafkasya Türkleri arasında, sonra Sovyet haritasına serpişmiş Türk azınlıkları arasında yaşamasıyle ilgili saymalı. Nâzım, bütün Türkler için ortak bir «yüksek dil, yüksek yazı dili» yaratmak yolundaydı. Ömrünü asıl buna harcadı. Türk dilinin eriyip gitmesinden çok üzgündü. Çare aradı, Türkçeyi birleştirmek için çare buldu. Bütün Türklerin anlayabileceği bir Türkçe meydana getirdi.

Ve bu Ataçça değildi.

FUZULÎ'LER, FİKRET'LER VE ÖBÜRLERİ

İstanbul'dayken Celâl Sahir, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halit Fahri, Faruk Nafiz, bir de ben, altı hececi şair ortak olmuş, edebiyat tarihimize geçen (Birinci Kitap, İkinci Kitap, Üçüncü Kitap v.b...) isimli dergileri çıkarmıştık, dedim baş tarafta.

Nâzım da şiirlerini bunlarda neşretmişti. Malta'da bulunan Ziya Gökalp'ten ilk sayı için bir eser istemiştik. «Sürülerim dağıldı, çoban nerede?» manasına gelen yanık bir manzume yollamıştı. Saygıyla baş tarafa koymuş, ibretle üstünde düşünmüştük. Sonra bu şiir, uzun yıllar, okullarda ezberletildi. Mustafa Kemal'in Türkiye içinde lider olması, yeni devleti kurması, dağılan sürüleri toplayan bir çoban rolü oynamasına benzetileceği için, Misak-ı Millî gerçekleşince, Ziya Gökalp'ın ünlü şiiri önemini kaybetti. Hafızalardan da silindi.

Peki yalnız Türk vatanı mı? Türk dili mi dağılmış sürü halindeydi.

1920 küsur yıllarındaki gezilerimiz sırasında ise, Ziya Gökalp'ın şiirini, Türkçenin darmadağınıklığını tasvir edişi bakımından ele alıyordum. Mısraları daima aklıma geliyordu. Türkçenin de çobanı yoktu.

Bir gün, çoğunluğu Türk olan bir kahveye girdim Bakû'da... Elimde Fuzulî divanı vardı. İçerdekiler Türkiyeli olduğumu anlayıp çevremi sardılar. Heyecanla soruyorlardı : Demek onların şairleri Fuzulî'yi öğrenmek istermişim? Yüzünden okumasını da bilir miymişim acep? Azerî şairi Fuzulî'nin adını biz Osmanlı Türkleri arasında başka bilenler de var mıymış? Ünü İstanbul'lara ulaşmış mı?

Ezber söyledim

Menem ki kafile sâlâr-ı kârvân-ı gamem
Misâfir-i reh-i sahrây-ı mihnet-ü elemem
Hakir bakma banâ kimseden sağınma kemem
Fakir-i padişah âsâ gedâ-yı muhteşemem, v.b...

Eminim anlamadan dinlediler. Anlaşılmayan dualara âmin diyen bir zavallı toplumun insanları oldukları için hallerini yadırgamıyorlardı. Bir Osmanlının, Azerî şairi Fuzulî'yi ezber okuyuşu onları gururlandırdı. Ağlaşarak boynuma sarıldılar.

Nâzım, bu maceram üzerinde uzun uzun düşünmüş, duygulanmıştı. Ama, Fuzulî de, başkaları da, Türkiye içi ve Türkiye dışı Türklerini manen bağlayacak, toparlayacak edebî çoban olabilir miydi? Meselâ, şimdiki kuşaklarda terkib-i bendleri, terci-i bendleri okuyacak, zevk duyacak kaçta kaç lise, gimnaz, kolej mezunu vardır? Tarihî devir geçmiş : 1921'lerde

de modernlik aranıyordu. Azerilerin çarlık zamanında ün alan Batılılaşma taraflısı şairleri Sâbir'in şu beyti çok manalı

Cin görürem, can görürem korkmuram
Harda müselman görürem korkıram

(Harda) nerede demek.

Sâbir Müslümanlık aleyhinde değildi, katiyen... Bu tenkid, toplumun korkunç bir karanlıkta bulunmasına yönelmişti.

Çok sayıda Azerî aydınla görüştük. Türkiye Türkleriyle bir kültür bağı kurmak heveslisi olduklarından, modern zihniyetle —yani moda tabirle «ilerici»— şairlerimizi arıyorlardı. Bula bula, 1915'de ölen Tevfik Fikret'i, en iyi, en modern, en ileri diye bulup çıkarıyorlardı. Hececi şairler, seçtikleri konular bakımından Türkiye dışı Türk aydınlarını ilgilendirmiyordu. Mücadeleci ruhu ve yüksek duygular, yeni fikirler üzerinde duruşu sebebiyle Fikret'i en ilginç buluyorlardı. Meselâ Tarih-i Kadîm dikkatlerini çekiyordu. Sis'in manasını anlamaya çalışıyorlardı. Ama demir leblebi gibi mısralar...

Ey dahme-i mersus-u havatır, ulu mabed!
Ey gurre sütunlar ki birer div-i mukayyet

Fikret de zorakî bir bağdı aramızda. Kütleler onu kavrayabilecek kudrette değildi. İşte Nâzım bu devirde, 1921'lerde Meşin Kaplı Kitap'ı yazdı. Tarih-i Kadîm'in karşısına dikti

Yaldızlı meşin kabı
parçalanmış kitabı
Ay altında dün gece
Deli bir derviş gibi
Mumu sönmüş rahlesi yere devrilmiş gibi
okudum saatlerce,
Yaldızlı meşin kabın
parçalanmış koynunda uyuklayan kitabın
çevirdikçe küf kokan her sarı yaprağını
Sandım ki eşiyorum bir mezar toprağını
İnce el yazıları canlandı birer birer,
Masallarda çizilen yüzleri gösterdiler,

İblis bir yılan oldu, Âdem Havva'ya kandı.
Kardeşini öldüren lânetli ruhu gördüm.
Koca tahta bir gemi ummanlarda çalkalandı.
Ufuklardan güvercin bekleyen Nuh'u gördüm
İsmail'in, topuğu kumdan çıkardı zemzem
Tur-u Sinâ'da Musa kaldırdı kollarını
Asâsını vurunca yarıldı bahr-ı Kulzem
Buldu Beni İsrail Kudüs'ün yollarını
Zekeriya zikrini bir sonsuz aha verdi
Doğdu İsa, bikrini Meryem Allah'a verdi
Kureyşi Muhammed'e kucak açtı Medine
Bir âteş mezar oldu Kerbelâ Hüseyin'e
Sahifeler döndükçe
Bunlar hep birer...
v.b...

Nâzım, Kafkas altından, Kafkas üstünden şiirlerini kime okuduysa herkes manasını anladı. İlgiyle dinledi. O devrin akımlarına ve düşüncesine uygun buldu. Aynı manzume Atatürk devrinde de, Türkiye'de 1 + 1 isimli kitapta basılmış, uzun zaman vitrinlerde kalmadan kitap tükenmiştir.

TÜRKİYE'DEN KÜLTÜR İHRACATIMIZ

«Akşam» başyazarı ve sonraki dışişleri bakanı Necmettin Sadak'la birlikte, kitapçı İbrahim Hilmi'nin 80'inci yaş gününü kutlamak için İstanbul'da tertiplediği ziyafete çağırılmıştım. Hilmi bey bize laf arasında demişti ki

— I. Dünya Savaşından evel bastığım kitapların bazen dörtte, bazen üçte birini Çar Rusya'sına sevkederdim. Orada satılırlardı. Bilhassa dinî eserlerimizin sürümü çoktu. Şimdi o ticaret kapısı kapandı.

Gel gelelim, ticaret ne ticaretmiş!...

Batum'daki otelimizde nasıl bir hayat yaşadığımızı anlatmıştım. Bir gün, Nâzım; Ahmet Cevat'ın pişirdiği yemekleri övemiyeceğini yüzüne karşı dobra dobra açıklamıştı «Yemesine katlanıyorum ama, bari methettirme şu zıkkımı,

hoca» demişti. Ve Ahmet Cevat'ın Türkiye'den ithal ettiği kitaplarda «Padişahıma kulum» manzumesini hoca okuyup fikir sorunca da «dinlenmesine katlanıyorum ama, methettirme şu herzeleri, hoca!» demişti.

Ticaret böyle bir ticaretmiş...

İşte dış ülkelere kültür ihracatımız bunlardı. «Dahme-i mersus-u havatır» lar, «Padişahıma kulum» lar. Ve müşterek kültür «Menem ki kafile sâlâr» lar.

Bu arada Nâzım beliriyor. Ve daha o devirde Türkiye dışı Türklerinin anlayabileceği, benimseyebileceği şiirleri, Türkiye Türkçesiyle yazıyor. Bir müşterek yazı Türkçesi bulmuştur. Irkdaşlar can kulağıyle bunu dinliyorlar. Moskova'da üniversitelerin kültür toplantılarında, edebiyat kulüplerinde, Nâzım, Türkçeyi bilmeyenler tarafından bile, kısa zamanda tanınıyor. Çünkü eserleri dergilerde tercüme ediliyor. Şiir okuma şekli Türkçeyi anlamayanlar tarafından da çılgınca alkışlanıyor. Hele Türkçeyi bilenler, biraz olsun manayı kavrayanlar, hele ırkdaşlar ona çıldırıyorlar. Mehdi gelmiş gibi onun eline, boynuna sarılıyorlar. İhtiyar Mevlevilerin coşmasını anlatmıştım. O manzara.

Nâzım Hikmet'in şiirlerini İtalyancaya tercüme edip koca bir kitap halinde basmışlar. Karşılıklı sayfaların birinde, Türkçesi var. Öbüründe İtalyanca. Mukayeseli okunsun, inceliğine varılsın diye. Bu usul her yerde uygulanır. Türkiye dışında Türkçeyi «danışıram», «daldan kabaktan», «Evvelminci«, «Nimesçe, Angliçanca» ve kadın berberi yerine «arvat başı gırhan» diye konuşanların, öyle çift metinli olarak Nâzım'ı okudukları, onun yüksek Türkçeli şiirlerini, piyeslerini anlamaya çalışarak Türklük ölçüsünde birleştirici bir kültür Türkçesine tırmanmakta oldukları muhakkaktır.

HAZER DENİZİ

Nâzım Hikmet'in bu şiiri 1928'de yazılmış «835 Satır» isimli kitabına alınmıştır. Şair, bunu, Türkiye'de kendi sesiyle plağa da okumuştur. Hazer'le ilgili olduğu için eser, Sovyetler'deki Türkler arasında da çok yayılmıştır.

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgârların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş, —çort vazmi!—
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başıboş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!...
Düşman gezer!
Dalga bir dağdır
Kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
Kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
İniyor kayık,
Devrilen
bir atın
sırtından inip,
Şahlanan
bir ata
biniyor kayık!
Ve Türkmen kayıkçı
Dümenin yanında bağdaş kurup oturmuş.
Başında kocaman kara bir papak;
bu papak değil :
tüylü bir koyunu karnından yarıp
geçirmiş başına!
Koyunun tüyleri düşmüş kaşına!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık
Ve kayıkçı
«Türkmenistanlı bir Buda heykeli» gibi
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş,
fakat sanma ki Hazerin karşısında elpençe
divan durmuş
O bir Buda heykelinin
taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş

Bakmıyor
kayığa
sarılan
sulara!
Bakmıyor
çatlayıp
yarılan
sulara!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık
devrilen
bir atın
sırtından inip
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!
—Yaman esiyor be karayel yaman!
Sakın özünü Hazerin hilesinden aman!
Aman oyun oynamasın sana rüzgâr!
—Aldırma anam ne çıkar,
ne çıkar
kudurtsun
karayel
suları,
Hazerde doğanın
Hazerdir mezarı
Çıkıyor kayık
iniyor kayık
çık...
in.
çık.

Nâzım Hikmet 1957 yılında Hazer denizi hakkında bir şiir daha yazdı.

Bunu da Sovyet ülkelerindeki Türklerin aynı ilgiyle belleklerine şüphe yok. Bizse bu ikinci Hazer'i, Nâzım'ın memleket hasretine dair yazdığı şiirlerden biri sayarız.

Yeşili hare hare mavisi yumuşacık
geçtim Hazer denizini ipekli bir gününde.
Kanatsız bir kapı gibi apaçık
duruyordu gemimizin önünde.
Dokundu yüreğime bu yapmacıklı hali,
hangi deniz onun gibi denizlere kapalı
hangi deniz onun gibi denizlerden habersiz,
hangi deniz onun gibi yapyalnız.

BAŞKA ŞAİRLERE DAİR DÜŞÜNCELERİ

Ben de, Nâzım da bizi yetiştiren okullardaki hocalardan fazla İstanbul'da epey zaman çevresinde bulunduğumuz Yahya Kemal'in etkisi altındaydık. Meselâ şiirde, muhakkak ki öyle. Yahya Kemal, ritim unsurunu birinci planda sayardı. Biz de öyle sayıyorduk o devirde «Yahya Kemal der ki...» Bu söz ağzımızdan düşmezdi.

Bu yazdıklarımı Nâzım'a da onaylatmış olmak için Bursa hapishanesinden gönderdiği iki ayrı mektuptan parçacıklar alıyorum

★ «... **Yahya Kemal'in ölüm derecesinde hasta oluşuna üzüldüm. Ondan şahsen —mısra düzme hünerinin teknik bahislerinde— çok faydalanmış bir insanım.» v.b...**

★ «... **Bugünkü Türk şiirini ana ve esaslı çizgisiyle çok seviyorum zaten. Bunda belki bir anne şefkatinin de payı var. Lâkin herşeye rağmen büyükannenin Yahya Kemal ve büyük teyzenin Hâşim olduğu da muhakkak. Bak, tuhaf bir şey gibi gelecek ama, ben bu günlerde Mehmet Emin'i inkâr olunan taraflarıyle keşfettim. Şüphesiz ki, millî Türk şairi filân değil, ama iyi şair. Adamcağızın bu esaslı tarafını kulaktan dolma bir telkinle inkâr eder dururmuşuz.»**

Ne gariptir ki, kişiliğini oluşturan elemanlar, Yahya Kemal'inkilere hiç benzemediği halde Nâzım, ana pınarları inkâr etmiyor. Oysa, nice şair kişiler, tekmil elemanları Nâzım'ın eserlerinde daha mükemmel numunelerle pırıl pırıl durduğu

halde, Nâzım'ın veledi olduklarını inkâr ederler. İçlerinde onu hiç okumamış olduğunu belirterek övünmek garabeti gösterenler de vardır. Bunlardan biri «Nâzım'ın Türk şiirine getirdiği yenilik nedir ki?» diye meydan bile okumuştu bir toplantıda yüzüme karşı... Aynı şair kendinin örnek aldığı şiirlerin basıldığı Fransız gazetelerinde Nâzım'ın yükseltildiğini görürse, onun Türk şiirine değil, dünya şiirine getirdiği yenilikleri öğrenecektir.

İlâhi su kuşları! Tatlı su kuşları! Tatlı su şairleri!

Nâzım, hiç bir şairi kıskanmazdı. Onları olduklarından fazla değerlendirirdi. Yüzlerine karşı da, arkalarından da överdi sanatçıları... İsterdi ki, kendi tattığı bu sanat vermek zevkinden, bu ziyafetten başkaları da faydalansın, pay alsınlar.

Bu kitaba çalıştığım sırada, Polonya'ya, Nâzım'ın çocuğunun anası olan çok sevdiğim dostum Münever Andaç'a bir mektup yazmıştım. Nâzım'a dair bazı hatıralarını göndermesini istemiştim. Bana uzun bir mektupla bu konuda düşüncelerini bildirdi.

Yukarıki iddialarımın doğruluğunu ispata yarayacaktır diye bazı cümleler alıyorum mektuptan

★ **«... Asıl bizde yazılacak ne yazılacaksa... Senden ricam da bu : Nâzım'ın şair kişiliğini iyice incelemen lâzım. Yalnız sen değil, Türk edebiyatçıları, eleştirmecileri... Bazı yazılar okudum. Meydana kıskançlıklar çıkıyor. Çıksın zarar yok. Burada (Oktay Rifat) ın yazısını okuyanlar şaşırdılar. Yani buradaki Türkologlar : «Oktay'ın, Nâzım üzerindeki tesirinden habersizdik.» diyorlar. «Biz tam aksini biliyorduk. Ama bunlar olur, zarar yok!» diyorlar. Edebiyatçılarda, hele küçük çapta olanlarda görülen şeyler Halbuki, Nâzım, hem Oktay, hem Melih Cevdet'in, hele Orhan Veli'nin zararsız şairler olduklarını hep söylerdi. Onları bütün sosyalist ülkelerde tanıttı. Eserlerini tercüme ettirdi. Methetti. Nâzım'ın o tarafı çok güzeldi... Kıskançlık nedir bilmezdi.»**

Solcu geçinen, fakat pır pır edip bir türlü parlayamayan bazı şairciklerin Nâzım'daki idealist karakteri yücelterek —sade o yönü yücelterek— şairlik niteliğini hiçe saymaları sokaktaki köpekleri güldürür...

İşte bu bahis de bu kadar.

Şimdi Nâzım'ın dil, sanat anlayışını kendi mektuplarındaki parçalardan okuyalım

ŞAİR TÜRKÇEYİ NASIL GÖRÜYOR?

«... Seninle evvelâ şu dil meselesini konuşalım. Halkın diline girmiş en koyu Acemce ve Arapça kelimeleri halkın dilindeki şekliyle kullanacağız Meselâ, meselâ ve mamafi, mümkünü yok filan gibi. Bunları atmak manasız. Hattâ bunları atlamaya kimsenin hakkı yok. Hattâ bunları aydınlarımız atsa bile halkın dilinde yaşayacağına göre atılmış sayılmazlar. Yine halkın dilinde olan, yazı dilinde olmayan Türkçe kelimeleri de alacağız. Dilin zenginleşmesi bu yönden olacak. Yani hem taraf, hem yön sözlerini kullanacağız. Çünkü halk ikisini de kullanır. Gerekirseyi de kullanacağız, icabederseyi de. Çünkü halk ikisini de kullanır. Fakat büyük bir ehemmiyeti haizdir, demeyeceğiz. Büyük bir ehemmiyeti vardır, diyeceğiz. Gerekirse uydurma olmakla beraber —çünkü ben pekâlâ uydurma, iyi uydurma sözlerin yaşayacağına kaniim—. Büyük bir önemi vardır da diyeceğiz. Şiirin ayrı dili, nesrin ayrı dili vardır diye bir şey kabul etmiyorum. Bundan dolayı şiirde yapılan denemeleri, hikâye dilinde, roman dilinde de yapabiliriz. Bütün iş dilin tazeliğindedir. Taze gıcır gıcır bir dil kullanacağız. Bunun için de bir yandan taze, canlı sözler, bir yandan da taze cümle kuruluşları bulacağız. Kısaca söylemek lâzım gelirse, sözlerle cümle kuruluşlarıyla münasebetimiz pasif değil, aktif bir münasebet olacak. Yalnız konuştuğumuz dili yazmayacağız. Konuşmamızı esas olarak alacağız, fakat bu temelin üstünde biz yeniden bir dil yaratacağız. Nasıl, sanat eseri, tabiatın, cemiyetteki hadiselerin, insanın sadece bir kopyası değilse, dilde de öyle. Sadece bir kopya olmayacak. Ağzımıza geleni yazmayacağız. Yazılması en uygun şekilde yazacağız. İşte, kısacası söylemek istediklerim. Elbetteki bu bahis dallı budaklıdır. Çok su götürür. Fakat dediğim gibi, bence esas mesele, üslubumuzdaki yaratıcılığımızdır...»

.....

★ «... Ne tuhaf şey, kafamın içi seslerle, renklerle, hattâ

karanlıklar, aydınlıklar, hattâ ve hattâ en nefisinden kokularla dolu. Kafamın içindekileri bir boşaltabilirsem, iyice şeyler döktürebileceğim. Halbuki tek satır yazmak istemiyor canım. Daha doğrusu kafamın içindekiler satırlaşınca, asıllarının çok kötü kopyaları olacak diye ürküyorum. Hisler de şaraba benziyor, içilecek hale gelmeleri için eskimeleri lâzım. Aklıma seninle yaptığımız bir konuşma, daha doğrusu senin son romanındaki son mektupta ifade edilen ruh hali geldi (1). Ulaşılan şey, ulaşıldığı andan itibaren tesir kuvvetini kaybediyor, mahiyetini değiştiriyor mu? Bu bir bakıma böyle olsa gerek. Fakat bir başka yönden, aksini de iddia etmek mümkün. Ulaşılan şeye tam ulaşmak mümkün mü? Ben, kendi payıma bunun mümkün olmadığı kanaatindeyim. Bundan dolayı da ulaşmak için yapılan ceht ve gayret tükenmez gibime geliyor. Mamafi bu da ulaşanla ulaşılanın, ta ilk hareket anındaki hamlelerine bağlı. Visal aynı zamanda son mudur? Bu biraz da visal telakkisine bağlı. Meselâ ben şiir yazarım. Her yazdığım şiir bitince bir visalin gerçekleştiğini kabul edersek bir bakıma artık şiir yazmamam, yahut boyuna kendimi tekrarlamam icabeder. Halbuki yazdığım ve temmet deyip bitirdiğim şiirlerin hiç birini tam visal saymadığım, yani beğenmediğim bunun daha iyisini, daha iyisini yazmalıyım, bu olmadı, tam değil dediğim için geberene kadar şiir yazmakta devam edeceğim. Ve galiba kendi kendimi tekrarlamayacağım.»

★ «... Şu genç şairler ve senin şiir telâkkin üzerinde dertleşelim. Sen, genç şairlerimizin çoğundan şikâyetçisin. Artık pek de genç sayılmayacak olan şairlerimizin bir kısmı, kellim kellim lââyenfa, benim oğlum bina okur, döner döner yine okur, durumuna düştüler. Mamafi başka türlü de olamazdı. Sosyal şartları ve şahsî cehaletleri bunu icabettiriyor. Gerçek şair dediğin, bizim Mevlâna'dan, Yunus Emre'den, Fuzulî'den, Nedim'den, Tevfik Fikret'ten, Yahya Kemal'den, Ahmet Haşim'den tut da, Şekspir'e, Göte'ye, Hügo'ya, Bodler'e, Puşkin'e,

(1) Bu mektup karım Müzehher Vâ-Nû'ya yazılmıştır. Müzehher (Nihal Karamağaralı) takma adı ile roman, piyes, hikâye ve saire yazan muharrirdir.

Mayakofski'ye, Yesenin'e, Aragon'a filan kadar, hepsinde, hepsinin kuvvetle belirli felsefe sistemleri bir sosyoloji görüşleri, hiç olmazsa sezişleri vardır. Yeni şuera ise —hele bizimkiler— bundan tamamen mahrum. Böyle bir şeye sahip olduklarını sananlar ise, sahip oldukları sistemin, daha doğrusu metodun ancak kulaktan dolma bir müridi halindeler. Şiir de, bütün öteki güzel sanat şubeleri gibi bilgi, ilim ister. Bu böyle. Senin şiir telakkine gelince : Elbette ki, şiirde hayal kuvveti, şiirde muhayyile kudreti olmalı. Doğru. Elbette ki şiirin içinde resim, müzik, mimarlık, heykeltraşlık unsurları olmalı. Fakat bütün bunlar eninde sonunda şekle ait meselelerdir. Ve şekil bakımından şiiri tahdit etmek, şiir yalnız musikidir, şiir de resim olmamalı, falan gibi müspet veya menfi mutlak kaideler koymak, bence ne kadar yanlışsa, şiirin, muhteva bakımından sahasını tahdit etmek de o kadar yanlıştır. Bundan dolayı şiir nedir sualine verilecek karşılık —şekil bakımından şudur Vezinli - en geniş manasıyle vezin. Kafiyeli - en geniş manasıyle, kafiyesizliği de içine alan manada— sözdür. Tarif gayet klasik ve beylik ama, birçok beylik tarifler gibi —bence— doğru. Bu tarife yapılan itiraz malumdur. Her kafiyeli, vezinli söz şiir midir? Hayır. Değildir. Ama bunun böyle olmaması, tarifin yanlışlığına delâlet etmez. Çünkü her tarifin böyle bir tarafı vardır. Mesele kötü şiir, orta şiir, olağanüstü şiir, diye de bölünürse, yukardaki tarifin doğruluğu bir kat daha meydana çıkar. Vezinli ve kafiyeli —tekrar ediyorum vezni ve kafiyeyi en geniş manaları ve imkânlarıyle anlamak şartıyle— evet, vezinsiz ve kafiyesiz söz şiir değildir. Bir nesirde şiir unsuru olabilir. Şimdi, biraz karışık oluyor ama, sen leb demeden leblebiyi anlarsın— şiirle, roman, hikâye, tiyatro, mansure filan arasındaki fark ve bunların her birinin ötekinden farkı, muhteva bakımından sahaları itibarıyle değildir. Yani, şiir filan olayları alır, falancaları almaz. Roman filanca sahada çalışır, diye aralarında fark yoktur. Bir romanın ele aldığı bir olayı, şiir de ele alabilir. İkisinin arasındaki fark, tekniklerinin hususiyetinden ve icaplarından ve bu teknik ve icap dolayısıyle, o olayı verirken, veriş ebadlarından, o olayın üzerine bastıkları taraflardan, o olayın hangi taraflarını ön plana alışlarından filan gelir. Bilmem derdimi anlatabiliyor muyum? Bu birkaç makale mevzuudur. Bu hususta bir hayli gevezelik edi-

lebilir, ama en iyisi oturup tarif yapılacak yerde, şiir, roman ve hikâye yazmaktır...» (1).

★ «... Yine şiir bahsiyle sözümü bitireyim. Islık çalmak için de, şarkı söylemek için de, mırıl mırıl mırıldanmak için de, haykırmak için de soluk lâzımdır. Bizim genç şueranın çoğunun soluğu yok. Neden yok? Niçin olsun? Olabilir mi? Soluklu şairler, tıpkı uzun ömürlü ağaçlar gibi, uygun şartlar, uygun güneş ve toprak isterler. Düşün ki bizde, Yahya Kemal gibi usta bir şair bile soluksuzdur. Ve dikkat edin, soluklu şairler ekseriya müjdecilerdir Şekspir, Göte, Puşkin, Fikret, Hügo, Dante, Mayakofski falan filan... Haydi Allahaısmarladık. Hoşça kalın.»

★ «... Şiirlerimin tercüme edilip basılması ve Paris radyosunda okunması eğer doğruysa beni pek minnettar etti. Acı olan şey kendi memleketimde kitaplarım toplanmışken ve şiirlerimin okunması yahut bir insanın üstünde bulunması okuyan ve onları üstünde taşıyan için bir suç delili bilinirken, onların başka dillere çevrilmesini bile günah-ı kebairden sayanların Türk münevverleri sanılmalarıdır. Hernedense... Memleketimin başka illerde tanınmasına bu kadarcık bir hizmetim dokunduğu için müftehirim. Ve yeryüzünde namuslu insanların bulunuşu en büyük tesellimdir.»

★ «... Orhan Veli ile benim teyzezade Oktay Rıfat da iyi şair olarak işe başladılar. Ve şimdilik duraladılar. Şiir —haydi hagaragort konuşalım— bir büyük sergüzeşte atılmak demektir. Bir büyük ve mesuliyetli sergüzeşt... Böyle bir işi ancak geniş soluklu, yüzde yüz inanmış, hudutsuz seven, dövüşen, aklı başında, karınca gibi çalışkan ve görüş sahası karta-

(1) Ben Nâzım'ın röportaj yahut roman gibi konulara şiirlerinde iltifat etmesini salık vermiştim. «Çağımızda her şey ihtısas ayırımlarına giderken sen aksi yol tutturdun. Ve işte şiir şemailindeki eserlerin ağır basıyor. Ötekilerde dava var» demiştim. Bu mektubu ona cevaptır.

linki kadar geniş insanlar başarıyla sona erdirebilir. XIX. asırda Fransa'da şair olmak kolaymış. Ama rönesans devrinde İtalya'da şair olmak çok zor şeymiş. Bugün de bir rönesans devri yaşıyor hem dünya, hem memleketimiz. Bundan dolayı şairlik şimdi kolay iş değil.»

★ «... Sait Faik'in hikâyelerinin bazıları hoşuma gitti. O hâlâ atmosfer vermekle meşgul. İnsanları tam canlanırken, yaşamaya başlarken ölüveriyorlar. Mamafih usta bir sanatkâr. Refik Halit'in Anahtar romanı, eğer hazret biraz daha derine inebilseymiş hakikaten nefis bir psikoloji romanı olurmuş. Fakat biraz daha derine inmek, hem de insanları biraz daha reel yapmak şartıyle...»

★

Nâzım, bizim edebiyatçılar hakkında böyle diyor. Şimdi de bakalım dünya edebiyatçıları Nâzım hakkında ne diyorlar?

Önce bir hikâye...

ASLINDAN OKU!

Rivayet ederler ki, bir Fransız kralı, asilzadelerden birine sormuş

— Ekselans! Ispanyolca biliyor musunuz?

— Ne yazık ki hayır, Haşmetmeap.

— Vah vah, çok üzüldüm. Keşke bilseydiniz Ekselâns!

Asilzade kendini yemeğe başlıyor. «Eğer bilseydim, Madrit'e büyükelçi gönderecekti. Ne fırsat kaçırdım, ne fırsat!»

Geceyi gündüze katarak Ispanyolcayı mükemmel öğreniyor. Başarısını krala heyecanla haber verince, ne cevap alsın?

— Pek memnun oldum. Don Quichotte'u aslından okuyunuz. Daha çok zevk alacaksınız Ekselâns.

TÜRKÇEYE İLGİ

Yalnız Türkiye dışında yaşayan Türkler değil, başka milletler de Nâzım Hikmet'i tercümelerinden okumakla yetin-

meyip, onun Türkiye Türkçesiyle yazılmış metinleri üzerine eğiliyorlar. Böylelikle Türkçe, öğrenilmeye değer kültür dilleri arasına girmiş bulunuyor.

İtalyancadan aktarma milletlerarası olmuş bir tekerleme vardır : «Mütercim eserin katili» imiş. Bugün dünya Nâzım'ı çevirilerde okuyor. Peki şiirlerini katledilmiş olarak mı okuyor? Hayır, katledilmesine Nâzım'm eserlerindeki bünye engel. Ama mutlaka değerlerinden kaybedilmiş olarak okuyorlar. Buna rağmen gelmiş geçmiş en büyük şairler arasında ona yer ayırıyorlar. Hakikî ilim ve sanat adamları Nâzım'ı incelerken, Fransa kralının tavsiyesine uygun olarak Türkçe metinleri de birlikte inceliyorlar. Meselâ Nâzım'ın İtalyanca basılmış kalın bir şiir kitabını gördüm. Pek kıymetli kâğıt kullanılmıştı. Güzel bir kapak içindeydi. Kitabın bir sayfasında Türkçesi, karşı sayfasında İtalyanca çeviri...

Nâzım yüzünden komisyon komisyon, dernek dernek uzmanlar, ellerinde pertavsız, sevgili Türkçemize dikkatle bakmaktadırlar.

Çevirilerde kıymetin ne derece kaybolduğunu anlatmak için bir örnek vereceğim.

FRANSIZCA YOLUYLA TÜRKÇEDEN TÜRKÇEYE

Naziler, 39 yaşındaki değerli Fransız yazarı Gabriel Péri'yi, yeraltı çalışmalarına yurtseverce katıldığı gerekçesiyle 15 aralık 1941'de kurşuna dizmişlerdi. Bu olay, Nazizm karşısındaki dünyada, tepki uyandırmıştı. Nâzım, bu Fransız aydınına dair Bursa hapishanesinde uzun bir şiir yazdı.

Paris'te çıkan Les Lettres Française dergisinin 10-16 aralık 1964 tarih ve 1058 numaralı sayısında, ikinci sayfada René Lacôte'un Nâzım Hikmet başlıklı ve beş sütun üzerine bir inceleme yazısı var. Evvelki sayıdan devamdır. Makalenin ortasında Nâzım'ın Fransızca'ya çevrilmiş bazı şiirleri dikkate çarpıyor.

Gabriel Péri'ye dair yazdığının Türkçe aslını bilmiyordum. Dilimizden Fransızcaya çevrilmiş şiir; tekrar dilimize çevirmek, şu sonucu verdi :

Dört gündür
Moskova tehlikede değil.
Sen bunu henüz bilmiyorsun, Gabriel Péri.
Paris bunu henüz bilmiyor.
Nalçalarıyla
Paris kaldırımlarını çınlatanlar
Moskova kapılarında yenildiler.
Işıklar şehri, inkılâplar şehri Paris,
Paris satıldı, Paris zindanda.
Gabriel Péri zindanda.

Halbuki sonradan evde, Nâzım'm Bursa hapishanesinden gönderdiği eserleri arasında şiirin Türkçe aslını bulduk. Şöyleydi

Gabriel Péri,
Moskova tehlikede değil artık dört günden beri.
Gabriel Péri, senin bundan haberin yok,
yok Paris'in haberi.
Paris sokaklarında topuklarını bilhassa çarparak yere
nalçalı çizmeleriyle gezenler
Moskova kapılarında yenildiler.
Paris,
Paris ışık şehri, ihtilâl şehri,
Paris satıldı, Paris esir
ve hapiste Gabriel Péri.

İşte tercüme ile asıl arasında böyle fark. Tavşanın suyunun suyu.

GERÇEKÇİLİK ŞİİRİ BOZMUYOR

Aynı Fransız dergisinin aynı sayısında, birinci sayfada, başlığın üzerinde muazzam reklâm var. Sartre'ın, Simonov'un ve Aragon'un bu sayıda yazıları bulunduğu müjdeleniyor. Yazılar Nâzım Hikmet'e dairdir. Normal gazete biçimindeki ve büyüklüğündeki derginin iki sayfadan fazla yerini kaplıyor, Türkçenin şairi hakkındaki makaleler. Saydığımız ünlü imza-

ların kılı kırk yaran incelemelerini buraya aynen geçirmede yarar görmüyorum. Sadece ana fikirleri özetliyeyim :

★ Nâzım Hikmet, devrimizdeki manasız şiir yazmak modasına rağmen, gerçekçi şiirler yazıyor, ama demode bir iş yapmış olmuyor. Gerçekçilikten dolayı şiiriyete zarar gelmiyor.

★ Nâzım Hikmet, tarihî olayları doğru anlatıyor. Nitekim biz Fransızlara dair yazdıkları ne varsa gerçeklerimize tıpatıp uyuyor. Bununla beraber yavan bir tad vereceği sanılan realistlik şiiriyeti bozmamaktadır. —Nâzım'ı çevirilerinde okuyanların fikirleri bu.—

★ Nâzım Hikmet, yaşamakta olduğumuz yüzyılın tiplerini doğru veriyor.

★ Nâzım Hikmet yaşadığı yıllardaki önemli olayları gerçeklere uygun olarak aksettirmiş tek dünya şairidir.

Büyük otoriteler tarafından Nâzım Hikmet işte böyle değerlendiriliyor. Yukarıda adı geçen yazarlar ve başkaları, işte bu açıdan Nâzım'ı övüyorlar.

«ÇEVİRİ NASIL YAPILMALI?»

Sovyetlerin pek tanınmış bir sanat adamı olan Konstantin Simonov'un inceleme yazısını ilgiyle okudum (1). Nâzım Hikmet, 1951'de uçakla Romanya'dan Moskova'ya gittiği zaman, Sovyet fikir ve sanat adamlarının baş temsilcisi olarak Simonov, Nâzım'ı uçak alanında karşılamış. Ve Nâzım, daha otomobilde giderlerken balıklama konuya girivermiş

«Dinle birader» demiş. «Sen benim şiirlerimi Rusçaya, Rusların pek beğendiği bir sanat değeriyle çeviren adamsın.

---

(1) Constantin Simonov'un eserleri, röportajları birçok dillere çevrilmiştir. II. Dünya Savaşının ××. yıldönümü dolayısıyle başlıca mareşaller ve siyaset adamlarının arasında dünya matbuatı onun da hatıralarını bastı. Çünkü Simonov, Doğu Cephesi harekâtını Kızılorduyla birlikte ta Berlin'e girinceye kadar izlemiştir.

Ama ben senin bu çevirilerinden hiç memnun değilim. Çünkü, şiiriyet ararken meselâ kafiyeler buluyor, kafiyelerin fantezisine kapılıyorsun. Gerçi güzel oluyor ama, sırf benim eserim olmuyor. Senin de hissen karışıyor. Ben bu türlü çeviriden hoşlanmıyorum. Şiirlerim isterse nesir haline gelsin, isterse şiiriyeti yok olsun, ama benim dediklerim aynen çevirilsin.»

Nâzım, Bursa hapishanesinden bize yazdığı bir mektupta da tercüme hakkındaki fikirlerini şöyle anlatıyor

«...Tolstoy'un Harp ve Sulh adındaki romanını Ankaralı bir zat ile birlikte Maarif Vekâletine tercüme etmekteyiz. Ben muhakkak çok kötü bir mütercimim. Daha doğrusu sayın ihtiyara karşı öyle bir hayranlığım var ki, tek kelimesini bozacağım diye ödüm kopuyor. Sonra tuhaf bir şey söyleyeyim mi size? —Tuhaf ve belki yanlış bir şey— ben tercüme denince tercüme kokusu kaybolmasın istiyorum. Yani, meselâ Rus dilinden çevrilen bir eser, hangi devirde hangi Rus muharririnden çevrilmişse, o devrin, o muharririn üslûp hususiyeti ve kokusu tercümede kaybolmasın istiyorum. Ve meselâ öyle istiyorum ki, Rusçadan çevrilen bir eser, Fransızcadan çevrilen bir eser, üslûplarını kaybetmemiş olsunlar. Ama böyle olursa yüzde yüz Türkçeleşmezmiş, ibaresi. Selika bozulurmuş. Varsın bozulsun. Bu çeşit tercümeler, tercüme yapılan dile çok şey kazandırır sanıyorum. Eskiden, herhalde —bilerek değil acemilik yüzünden— tercümeler böyle yapılırmış. Bundan dolayı dilimiz, bilhassa Fransızcadan birçok turnürler kazanmış, tabirlerle filan zenginleşmiştir. Ama dedim ya, bütün bu düşünceler bir tuhaf, belki de doğru değildir. Belki de benim kötü mütercimliğim ve tercüme işinden nefret edişim, bana bu türlü ukalâlık yaptırıyor, kim bilir?»

İşte, Nâzım Hikmet, tercümeyi böyle anlıyor. Ve 1960'ta kendi yazdığına göre, 30-40 dile eserlerini böyle titizlikle çevirtme yoluna düşmüş. Ama yine de sonuç, benim Gabriel Péri'ye dair şiirde örneğini verdiğim gibi olmuş.

İşin garip yönü bizler, dünya şairinin Türkçe yazdığı bir çok eserleri ancak tercümelerinden Rumcalarından, Rusçalarından, Fransızcalarından, v.b., öğreniyoruz. Yabancı memleketlerde, yabancı dillerde cilt cilt basılan eserlerini, şurada burada yine yabancı ulusların kitapçı vitrinlerinde görüyoruz

da Türkçelerini bulamıyoruz. Asıllarından okuyamıyoruz. Ve Türkçenin şairine, ecnebi malıymış gibi uzaktan kaçamak bakabiliyoruz. Dünyanın sekizinci acaip nesnesi!

Fransız kralının tavsiyesini tersine kullanıp, kendi şairimizin eserlerini okumak için ecnebi dil mi öğrenmeli?

ÇAĞIN İNSANLARI

Nâzım Hikmet'e uluslararası büyük sanatkâr denilmesinin bir sebebi de üzerlerinde durulması gereken yerli, yabancı tiplere; bazen merhametle, bazen hoşgörürlükle, bazen hayranlıkla, bazen ince bir alayla, fakat daima gerçeğe tam uygun olarak eserlerinde yer vermesidir.

Meselâ, Kurtuluş Savaşı Destanında, Atatürk'ü dikkatli bir portre ressamı gibi anlatıyor

birdenbire beş adım sağında onu gördü.
Paşalar O'nun arkasındaydılar.
O saati sordu.
Paşalar «Üç» dediler.
Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar.
Eğilip durdu.
Bıraksalar
İnce uzun bacakları üstünde yaylanarak
ve karanlıkta akan bir yıldız gibi akarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.

Ve Memleketimden İnsan Manzaraları'nda tek tek, kişi kişi birçok örnekleriyle Türk halkını anlatıyor.

Dünyanın mukadderatında rol oynamış yabancı devlet adamlarını anlatıyor. Meselâ, Stalin'i anlatıyor, Troçki'yi anlatıyor, Mussolini'yi anlatıyor.

Mussolini çok konuşuyor TARANTU BABU!
Tek başına
yapayalnız
karanlıklara

bırakılmış bir çocuk gibi
bağıra bağıra
kendi sesiyle uyanarak,
korkuyla tutuşup
korkuyla yanarak
durup dinlenmeden koşuyor,
Mussolini çok konuşuyor TARANTU BABU!
Çok korktuğu için
çok konuşuyor!

Bu arada dünyaya ün salmış savaşçıların, fikir adamlarının, sanatçıların da portrelerini çiziyor. Meselâ, Amerikalı zenci bariton Robeson'a gericiler saldırmışlar, türkü söylemesini önlemişlerdi.

Bize türkülerimizi söyletmiyorlar Robeson
kartal kanatlı kanaryam
inci dişli zenci kardeşim
Türkülerimizi söyletmiyor bize
korkuyorlar Robeson

Tohumdan ve topraktan korkuyorlar
Akan sudan ve hatırlamaktan korkuyorlar.
Ne ıskonto, ne komisyon ne vade isteyen bir dost eli
sıcak bir kuş gibi gelip konmamış ki avuçlarının içine
Ümitten korkuyorlar, Robeson
Ümitten korkuyorlar, Robeson, ümitten korkuyorlar
ümitten
Korkuyorlar, kartal kanatlı kanaryam
Türkümüzden korkuyorlar.

Onun eserlerinde, çeşitli ırklardan ve uluslardan insanlar, kendi kişilerini, kendi duygularını, kendi dertlerini bulmaktadır. Ta 1923'lerde, ince bir alayla bir salon sosyalisti tipi çizivermiştir ki, bu, şimdiki devirde bile uluslararası bir tiptir. Moskova'da talebeliğimiz sırasındaydı. Şevket Sürayya Aydemir'in odasında toplanmıştık. Nâzım bize bir deftere yazılmış upuzun bir eser okudu. Sonraki kitaplarının öncüsüydü bu. Biz dinleyiciler, şiirin bu yeni şeklini yadırgayıp insafsızca tartaklamıştık.

Nâzım, «aman zaman» dememize meydan vermeden koca defteri yırtıp gözümüzün önünde ateşe fırlatmıştı. Poem'den ancak bazı parçalar aklımızda kaldı. Benim de hafızamdakileri sonradan tarayarak kendisi bu parçacıkları başka eserlerine serpiştirmişti. Salon Sosyalisti böyle bir kalıntıdır.

SALON SOSYALİSTİ

Evet... böyle hamfendi
iztirap beni yendi.
beni yendi iztirap
Beşere rahmetmiyor rab
Ah, o rabbı göklerinden kımıldatsam
itsem
«Dil-i viranımı yapsam da yakılsam gitsem»
Yüreğim bir bombadır, damarlarım fitil
İnkılâpçıyım!

«BEN BENİ BİR DAHA ELE GEÇİRİRSEM»

Nâzım'ın idealist hüviyetiyle bitişik kardeşe benzeyen şairliği hakkındaki bu kitaba kendimle ilgili kıymetli bir şiirini de yazmadan geçemeyeceğim.

Bu, son müşterek şiirimizdir ve bu şiirin basit bir hikâyesi vardır

Bir yaz günü, dalgın, köprünün üzerinden Eminönü'ne doğru yürürken eski şairliğim depreşmiş, aklıma bir mısra gelivermişti

Ben beni bir daha ele geçirirsem

Sonra hece vezninde şu uydurma mısraı ekleyiverdim

Demiyorum ab-ı hayat içersem

Karım Müzehher, Nâzım'a yazdığı bir mektupta benim mısraları da araya sıkıştırmış. Nâzım'ın cevabı şu

«... Vâlâ'nın iki mısraı pek hoşuma gitti. Onları herhalde devam ettireceğim. Bak, Vâlâ'nın hâlâ beni beğenmesi, şiirle-

rimi sevmesi, ehemmiyet verdiğim, çok değer verdiğim bir meseledir.»

Başka bir mektubunda da benim mısralarımı şiir halinde tamamlamış, gönderiyor. Ve şimdi bana, sanki hayat ötesinden sesleniyor, bu şiirle kendi kendini anlatmaya çabalıyor gibi geliyor.

Ben beni bir daha ele geçirsem,
Ab-ı hayat içersem demiyorum.
Kapılar açılsa bir daha,
ben bu haneye bir daha girsem...
yaşardım yine böyle kan revan içinde,
yine böyle aşk ile sersem,
ben beni bir daha ele geçirsem

47 YIL ŞAİRLİK

Bu kitaptaki —değil toplumsal— lirik şiirler bile birbiri peşi sıra okununca, Nâzım'm hececiler akımından başlayarak mevcut ekolleri nasıl ard arda aştığı, Türk şiirindeki boşlukları doldurmak için nasıl uğraştığı, şiirde yenilikler yaratmak çabası içinde ömür boyu nasıl çırpındığı minyatür bir tablo halinde belirmektedir. Lâkin, bu da elbet Nâzım'ın lâboratuvar denemelerinden pek azını pek şematik yansıtır.

1916 ile 1963 arasında 47 yıllık bir şair, bir yorulmaz arayıcıydı Nâzım.

İnandığı fikirler uğruna hayatını cesaretle ortaya koyabilen iri kalibre namuskâr bir mücadele adamıydı Nâzım. Hem dretnot bölümünde kendini ölüme atan, hem de Blanqui gibi yıllarca hapiste çile çeken bir militan seciyesindeydi Nâzım...

Ecnebi dergilerin birinde, bir seri yazı vardır. Ünlü kimseler «Ömür boyu rastladığım en olağanüstü insan falancadır» diye hatıralarını anlatırlar.

Ben de ömrümde rastladığım en olağanüstü insanı bu kitapta belirtmiş oldum. Yanımda büyüyüp Türkiye içi Türkçesini, Türkiye dışı Türklerin arasına yayan ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük şairlerinden biri diye kendini dosta düşmana kabul ettiren Nâzım Hikmet, tekrarlıyorum, ömür boyu rastladığım en olağanüstü insandır.

BİTİŞ

İstanbul, Moda — 1965

Nâzım Hikmet, kendi çağının dramını, fikirlerini, olaylarını, değer yargılarını, kısacası, topyekûn oluşunu en iyi ifade eden sanatçılar arasındadır. Yani, bir çağın sonunu ve yeni bir çağın doğum ağrılarını şaşılacak bir kapsayış ve bir sezi ile aksettirmiştir. Asırlar sonra onu okuyacak olanlar, Nâzım'ın yaşadığı seneleri onun eserlerinden, bütün renkleri ve problemleriyle izleyebileceklerdir. Hattâ bu bakımdan Nâzım Hikmet bence, devrinin şairleri içinde bir anıt gibi yükselecektir. Öyle bir anıt ki, onda yalnız Nâzım'ın hatırası değil, çevresinin hikâyesi yontulmuştur. Yaşadığı devrin bütün macerasını eserlerinde buluruz. Devrinin davaları, insanları, çatışmaları ve oluşları onun sanatında yer almıştır. Meselâ Türk Kurtuluş Savaşımızdan başlayarak Asya ve Afrika'daki çeşitli kavgalara, İspanya savaşına, Habeşistan dramına, Rus İhtilâline, Hint'e, Çin'e, İngiliz adalarına, Dünya Savaşlarına, kısacası dünyanın yedi iklim dört bucağındaki bütün gelişmelere onun antenleri daima açıktır. Bugün uluslararası sanat çevrelerinde ona dünya şairi denilmesi bunun içindir ve boşuna değildir.

Biz bu başarıyı yalnız Nâzım'ın şahsına maletmemeliyiz. Çünkü, bizden çıkan, bizim olan bugün, şu veya bu yana itilse bile yarın yarattığı ve temsil ettiği değerler bakımından bütünüyle benimseyeceğimiz bir sanatkârdır Nâzım... Bunu düşünmek insana gurur verir. Öyle bir Türk şairi ki, Türk dilini yalnız bizim Türkiye'mizin sınırları içinde hapsetmemiştir. Hattâ bizim onu inkâr etmemize rağmen, o, Türkçeye sınırlarımızı aşırtmıştır. Dilimizi, Doğuda —sözde bizden saydığımız, ama bugüne kadar sesimizi bile duyuramadığımız—

Türk illerine, hem de bizim lehçemizle, bizim zevkimizle ulaştırmıştır. Bununla da kalmamıştır; Türkiye sınırları dışında ve Türk edebiyatı hakkında ancak kapalı üniversite arşivlerinde pek az bir şey bilinen bir zamanda, dünyanın sanat adamlarını kendisi üzerine yöneltmiştir. Bizim dilimizle, bizim sesimizle, bizim ahengimizle onlara seslenmesini bilmiştir. Bugün bütün asırların en büyük 20-25 şairi içinde, hem de başkaları tarafından Nâzım Hikmet adının sayılması basit bir olay değildir. Bu, Türk sanat ve edebiyatı adına, dünya çevresi içinde bir şeref doruğudur. Bunun değerini öyle sanıyorum ki bizden sonra gelenler, bizden daha iyi anlayacaklardır. Yani onlar, bizden çıkan ve çağının ölçüsünde büyük sikluslar çizdikten sonra gözlerini bizim topraklarımıza çevirerek memlekete hasret duyarak ölen bu şaire, kendilerini bizden daha yakın sayacaklardır. Onu, şu veya bu hareketiyle değil, bütünüyle kavrayacaklardır. Ve biz bunu yapmadığımız, onu inkâr ettiğimiz ve değerlendiremediğimiz için hakkımızda belki bazı hazin hükümlere de varacaklardır.

Bu Dünyadan Nâzım Geçti. Ve bu Nâzım zaman zaman bizim mahrekimizi aşan ölçü ve arayışlarıyla beraber daima bizim kaldı.

Büyük insanları kendi kesitleri ve kendi maceraları içinde değerlendirmek gerekir.

Eski filozofların, şairlerin, idealistlerin niceleri, zamanlarında vatanlarını terketmiş veya yurtlarından sürülmüşlerdir. Sokrat, kendi kentdaşları tarafından ölüme mahkûm edilmiştir. Ateşlerde yakılan, derileri yüzülen, mezarlarından kemikleri çıkarılarak çiğnenen, kısacası kendi çağlarında, kendi insanlarıyle bağdaşamayan asî inanç, fikir ve felsefe öncüleri vardır. Ama bütün bu menfur sayılanlar, henüz bir nesil geçmeden, yalnız vatanlarının değil, dünyanın malı olarak kutlanabilmişlerdir. Çünkü gelecek zamanlar, yaşanılan zamandan daima daha insaflıdır. Kendi devrimizde biz, zamanımızın ölçüleri, yahut ölçüsüzlükleriyle kayıtlıyız. Oysa geleceğin insanları geçmiştekileri daha geniş ölçülere göre değerlendirirler. Eğer bu böyle olmasaydı, devirlerinde inkâr edilen sanatkârlar, filozoflar, nebiler bir devir sonra tekmil insanların malı olarak benimsenmezlerdi. Gelecek zamanlar geçmiş zamanları değersiz unsurlarından süzer, temizler. Bu sebeptendir ki,

tarihe malolan şahsiyetler ancak tarihin benimseyeceği değerleri getiren ve temsil eden insanlardır.

Arkadaşım Nâzım Hikmet'in hikâyesinde, konuyu bazen şu veya bu yönde, ama isteyerek, biraz dağıtmış olmam, onun hakkında bugün yaşayanlara ve bizden sonra geleceklere yine de bazı şeyleri —dekorlarıyle— anlatmak içindir.

Nâzım'a dair hatıralarımı hele bizden sonrakilere naklet-mek vazifemdi. Daha hikâyeme başlarken değindiğim gibi, bu birçok vesikaları edebiyat tarihine ancak ben bırakabilirdim. Çünkü çocukluk ve gençlik yıllarında çile, ıstırap veya zafer yıllarında ben daima onun arkadaşıydım. Onu daima anlayan ve ona yakın kalandım.

Şimdi yazdıklarımı bir daha hayalimden geçirirken öyle sanıyorum ki, bu vazifem az çok yapılmıştır. Gerçi ilerde, bizde ve başka memleketlerde, onun için meselâ sanat açısından, meselâ fikir açısından, yahut da değindiği olaylar veya değerler açısından, incelemeler yapılacaktır, eserler meydana getirilecektir. Ama onun hakkında benim bu kitapta ve bir bakışta şöylece sıralanmış gibi görünen hikâyelerim o eserlerin yapısı ve sentezleri için de bir kaynak teşkil edecektir. Nâzım'a, hatırasına ve tarihe karşı yüklendiğim vazife de budur.

SON

Nâzım Hikmet sanat alanında özellikle şiir, tiyatro eserleri ile ün alır. Senaryolar ve roman olarak çeşitli kollarda eserler de vermiştir. Bunların ayrı ayrı toplanması ve değerlendirilmesi bu kitabın konusu dışındadır.

Ancak ilk yazdığı bazı şiirleri ve daha sonraları yazdığı, özellikle kendisinin beğenip işaretlediği şiirlerden gelişigüzel bazılarını buraya eklemekle yetineceğiz.

İLK ŞİİRLERİ

HERKES GİBİ

Gönlümle baş başa düşündüm demin :
Artık bir sihirbaz nefes gibisin.
Şimdi ta içinde bomboş kalbimin
akisleri sönen bir ses gibisin.

Maziye karışıp sevda yeminim,
bir anda unuttum seni, eminim.
Kalbimde kalbine yok bile kinim :
Bence artık sen de herkes gibisin.

1326 (Altıncı Kitap)

YOLCU YOLUN ŞARKSA

Yolcu, yolun Şarksa, ansızın çöken,
her taşı mukaddes harabeyi sor!
Orada son damla kanını döken
yaralı yiğitler döğüş ediyor...

Yolcu, yolun Şarksa, bahçelerinde
güllerin üstüne silâh çatılan,
baharı kan olan illere in de
o yeri özleyen gönülleri an!..

Yolcu, yolun Şarka uğrarsa yarın,
elinde zaferden kopan çiçekle,
göklere dayanan karlı dağların
ardından yükselen güneşi bekle!..

1326 (Yedinci Kitap)

YARALI HAYALET

Bir gece bir odada dört arkadaş toplandık;
bir uzak rüya olan geçmiş günleri andık.
Gözlerimiz yaşlıydı, gönüllerimiz mahzun,
hepimiz memleketten konuştuk uzun uzun.
Dördümüzden ikisi Aydın uşaklarından,
efelerin kanıydı damarlarındaki kan :
Onlardı en ziyade ağlayan için için...
Bu hali nihayete erdirebilmek için
bir sedefli tanbura vererek küçüğüne
dedim ki : «Kımıldanın. Bu küskün haliniz ne?
Bir çal da dinleyelim, haydi, "Sarı Zeybek'i; ;
canlansın gözümüzde yalçın dağların beyi...»
Çaldı, tanburasından tarihin sesi geldi,
dağlara yaslanarak Sarı Zeybek yükseldi.
Çaldı, her nağmesinde haykırarak şanını,
şu dağlarda bir olan zeybeğin destanını...
Kardeşi adım adım oynuyordu ortada;
gölgeler kırılıyor, sarsılıyordu oda,
diz çökerek vurdukça sağa sola dizini.
Başına çıkan kanı kızartmıştı benzini...
Parlayan bakışları ilâhileşiyordu...
Her sarsıntı gönlümde bir külü eşiyordu!
Gözlerim yavaş yavaş dumanlandı, karardı,
sandım ki odamızı bir mavi duman sardı.
git gide hayal oldu orta yerde oynayan.
Sonra, birden, o hayal parçaladı bu sisi,
artık şimdi oynayan değildi deminkisi...
Daldım karanlığına en derin hayretlerin;
her adımı beynimde uğuldayan bu erin
endamı ince uzun, omuzları enliydi,

sarı burma bıyıklı, sırma mor çepkenliydi.
Kaç kereler görmüştüm bu yüzü rüyada ben!
Yer gök yarılır gibi haykırıyor oynarken,
gönülden aşinayım erliğine bu sesin.
Sen misin Sarı Zeybek? Sarı Zeybek, sen misin?
Zeybek, sendeliyorsun! O ne? Soluyor benzin!
Yere, eskisi gibi hızlı vurmuyor dizin...
Gözlerin kapanıyor... Sana ne oldu, aman?
O ne? Mor çepkeninden neden akıyor al kan?..
Bir kâfirin iymansız kurşununa yandın mı?
Ah ey Sarı Zeybeğim, sen de yaralandın mı?

Teşrinievvel 1326 (Sekizinci Kitap)

ÖTEKİ ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

TARANTA BABU'DAN

Kör olmak ne iyi şeydir,
ne güzeldir sevmek karanlığı.
Ne yalın bir kılıç gibi bir ışık
ne renklerin ağırlığı
ne şekillerin kalabalığı..
Ne güzeldir sevmek karanlığı..

Kör olmak ne iyi şeydir.
Kapalı gözleriniz
çevrili içinize,
kıyısında oturup bakarsınız
içinizde dalgalanan denize,
Kapalı gözleriniz çevrili içinize..
Kör olmak ne iyi şeydir.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle başbaşa kalırlar.
Ne kimseye kendi gözlerinden verirler
ne kimsenin gözlerinden alırlar.
Körlerdir ki yalnız
kendi yürekleriyle başbaşa kalırlar.
Ne güzeldir sevmek karanlığı.
Karanlık Allah gibidir ve tek başınadır.
Karanlık ölüm gibidir
rengi yok
âhengi yok
dengi yoktur karanlığın.
Dağıtın yanınızdan sopalarınızla
karanlığın peygamberleri körler,
kalabalığı..
Kör olmak ne iyi şeydir
ve ne güzeldir sevmek karanlığı..

AĞLAMAK MESELESİ

Nasıl etmeli de ağlayabilmeli
farkına bile varmadan?
Nasıl etmeli de ağlayabilmeli,
ayıpsız
aşikâre,
yağmur misali?
Neylersin alışkanlık,
için kan ağlarken yüzün güler,
dikili taş gibi dinelirsin yine.
Yavrum, erişmek ne müşkülmüş meğer
anneler gibi ağlamanın yiğitliğine?

1942

BÜYÜK ÖFKEMİZİN İÇİNDE

Damardan boşanan kan gibi ılık ve uğultulu
son lodoslar esmeye başladı.
Havayı dinliyorum :
Nâbız yavaşladı...
Uludağ'da, zirvede kar.
Ve Kirazlıyayla'da şahane ve şipşirin yatmış uykudadır
kırmızı yaprakların üstünde ayılar.
Ovada kavaklar soyunuyor.
İpekböceği tohumları kışlaklarına gitti gidecek,
sonbahar bitti bitecek,
nerdeyse girecek gebe uykularına toprak...
Ve biz yine bir kış daha geçireceğiz :
Büyük öfkemizin içinde
ve mukaddes ümidimizin ateşinde ısınarak...

12. 11. 1945

BİZE YAZILMIŞ BİR MANZUM MEKTUP

Kardeşim,
sonu tatlıya bağlanan kitaplar yollayın bana
uçak sağ salim inebilsin meydana.
Doktor gülerek çıksın ameliyattan,
kör çocuğun açılsın gözleri.
Delikanlı kurtarılsın kurşuna dizilirken
Birbirine kavuşsun yavuklular,
düğün dernek yapılsın hem de.
Susuzluk da suya kavuşsun
ekmek de hürriyete.
Kardeşim,
sonu tatlıya bağlanan kitaplar yollayın bana
onların dedikleri çıkacak,
eninde de sonunda da...

17. 3. 1946

BÜYÜK HASRET

Bir kömür şilebiyle yapılıyor yolculuk,
rıhtımlarında döğüşülmedik liman mı
türküsü söylenmedik keder mi kaldı?
her sabah karşıda görünen ufuk
her akşam bırakılmadı mı arkada?
Denizlere sürünerek yıldızlar mı gelip geçmedi?
Ve her seher vakti
akan suyun üstünden
şevki vurmuyor mu büyük hasretin?
Gidilmiyor mu?
Gidilmiyor mu?

ULUDAĞ'A DAİR

Yedi yıldır Uludağla göz göze bakışır dururuz.
Ne o kımıldanır yerinden,
Ne de ben,
Lâkin birbirimizi yakından tanırız.
Gerçekten yaşayan herşey gibi gülmesini ve kızmasını bilir.
Bazen,
hele kışın, hele geceleri,
hele rüzgâr kıbleden estiği zaman,
karlı sanavberlikleri, yaylaları, donmuş gölleriyle
uykusunun içinde şöyle bir kıpırdanır,
ve orda en yukarda, en tepede oturan keşiş,
uzun sakalı darmadağın
ve etekleri savrularak,
rüzgârın önünde haykıra haykıra iner ovaya.
Sonra, bazen,
hele Mayısta, şafak vakitleri,
masmavi, uçsuz bucaksız, koskocaman
hür ve bahtiyar
yepyeni bir dünya gibi yükselir.
Sonra, bazen, gün olur,
gazoz şişelerindeki resimlerine benzer.
Ve ben anlarım ki, görmediğim otelinde
kayakçı bayanlar kanyak içerek
kayakçı baylarla dalga geçmekteler.
Ve gün olur,
şalvarı sarı pırpıt bezinden, kara kaşlı dağlılarından biri
mukaddes mülkiyetin mihrabında kesip komşusunu
misafir gelir bize,
71 inci koğuşta on beş sene yatmaya.

1947

DON KİŞOT

Ölümsüz gençliğin şövalyesi
ellisinde uydu yüreğinde çarpan aklına,
bir temmuz sabahı fethine çıktı
güzelin, doğrunun ve haklının;
önünde şirret, aptal devleriyle dünya,
altında mahzun, fakat kahraman Rosinantı.
Bilirim.
hele bir de düşmeye gör hasretin halisine,
hele bir de tam okka dört yüz dirhemse yürek,
yolu yok Don Kişot'um benim, yolu yok,
yeldeğirmenleriyle döğüşülecek.
Haklısın,
elbette senin Dülsinyandır en güzel kadını yeryüzünün,
sen, elbette, bezirgânların suratına haykıracaksın bunu,
al aşağı edecekler seni,
bir temiz pataklayacaklar.
Fakat sen, yenilmez şövalyesi susuzluğumuzun,
sen bir alev gibi yanmakta devam edeceksin :
ağır, demir kabuğunun içinde
ve Dülsinya bir kat daha güzelleşecek...

1947

SONBAHAR

Saksılarda hâlâ tek tük karanfil bulunursa da
ovada güz nadasları yapıldı çoktan,
tohum saçılıyor
ve zeytin devşirilmekte.
Bir yandan kışa girilmekte
bir yandan bahar fidelerine yer açılıyor.
Ben ise hasretinle dolu
ve büyük yolculukların sabırsızlıklarıyle yüklü
yatıyorum demirli bir şilep gibi Bursa'da...

DÜNYANIN EN TUHAF MAHLÛKU

Akrep gibisin kardeşim,
Korkak bir karanlık içindesin akrep gibi.
Serçe gibisin kardeşim,
serçenin telâşı içindesin.
Midye gibisin kardeşim,
midye gibi kapalı, rahat.
Ve sönmüş bir yanardağ ağzı gibi korkunçsun kardeşim.
Bir değil
beş değil
yüz milyonlarsın maalesef.
Koyun gibisin kardeşim,
gocuklu celep kaldırınca sopasını
sürüye katılıverirsin hemen
ve âdeta mağrur koşarsın salhaneye.
Dünyanın en tuhaf mahlûkusun yani,
hani şu derya içre olup
deryayı bilmeyen balıktan da tuhaf.
Ve bu dünyada bu zulüm
senin sayende.
Ve açsak, yorgunsak, al kan içindeysek eğer
ve hâlâ şarabımızı vermek için üzüm gibi eziliyorsak
kabahat senin
—demeye de dilim varmıyor ama—
kabahatin çoğu senin canım kardeşim.

1947

Bir Üsküdar balkonundan guruba karşı demlenir gibi
bu akşam üstü Berlin'de, tramvay durağında
tadını çıkara çıkara, yudum yudum
kederleniyorum.

22 Haziran 1958

AÇLIK GREVİNİN BEŞİNCİ GÜNÜNDE

Kardeşlerim,
demek istediklerimi doğru dürüst diyemiyorsam
kusura bakmayın kardeşlerim,
azıcık sarhoş gibiyim, bir azcık dönüyor kafam,
Rakıdan değil
açlıktan hafif tertip.

Kardeşlerim,
Avrupa'dakiler, Asya'dakiler, Amerika'dakiler,
ben, hapiste açlık grevinde değil de
bir kırda yatıyor gibiyim bu mayıs ayında geceleyin.
Ve gözleriniz ışıl ışıl yıldızlar gibi baş ucumda;
ve elleriniz tek bir el
anamın eli gibi
yarimin eli gibi
Mehmed'in eli gibi
hayatın eli gibi avucumda.

Kardeşlerim,
zaten beni hiç bir zaman bir başıma bırakmadınız,
hem sade beni değil
memleketimi ve halkımı da.
Sizinkileri benim sevdiğim kadar
siz de benimkileri seviyorsunuz diye
sağ olun kardeşlerim, teşekkür ederim.

Kardeşlerim,
ölmeye niyetim yok.
Kardeşlerim,
biliyorum,
yine de yaşamakta devam edeceğim yanı başınızda :
Aragon'un mısraında olacağım
— gelecek güzel günleri anlatan her mısraında—
ve beyaz güvercininde Picasso'nun

ve Robeson'un türkülerinde
ve asıl
ve en güzeli:
Marsilya dok işçilerinden yoldaşımın muzaffer gülüşünde
olacağım.
Kardeşlerim,
dolu dizgin bahtiyarım doğrusu.

DENİZ

İşte geldik gidiyoruz
hoşça kal kardeşim deniz.
Biraz çakılından aldık,
biraz da masmavi tuzundan.
Sonsuzluğundan da biraz
Işığından da birazcık
Birazcık da kederinden.
Bir şeyler anlattın bize,
denizliğin kaderinden.
Biraz daha umutluyuz,
biraz daha adam olduk.
İşte geldik gidiyoruz,
Hoşça kal kardeşim deniz.

ALIŞIYORUM

Bu yıl güz başlarında, Güneyde
denize, kuma, güneşe bulanıyorum.
bala bulanır gibi elmalara.
Geceleri gökyüzü ekin gibi kokuyor.
Tozlu, sıcak yola iniyor gökyüzü geceleri.
Yıldızlara bulanıyorum.
Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum, gülüm,
iyice alışıyorum.

☆

★

Toprak doyurası gözleri doymuyor,
çok çok para kazanmak istiyorlar.
Öldürmeniz, ölmeniz lâzım geliyor
çok çok para kazanmaları için,
Elbette aşikâre söylemiyorlar bunu.

Renk renk fenerler asmışlar kuru dallara,
yalan salmışlar yollara,
hepsinin de kuyruğu telli pullu.
Davullar dövülüyor pazar yerinde,
çadırlarda
kaplan adam,
deniz kızı,
kesik baş.
pembe donlu cambazlar iplerin üzerinde

hepsinin de yüzü gözü boyalı.
Aldanıp aldanmamak işte mesele!

Aldanmazsanız
varsınız,
aldanırsanız
YOK.

CEVİZ AĞACI

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane parkında.
Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl,
yapraklarım ipek mendil tiril tiril,
koparıver gülüm, gözlerinin yaşını sil.
Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a..
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım.
Yüz bin gözle seyrederim seni, İstanbul'u.
yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.
Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane parkında,
ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler,
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.
Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup
yani bir altın leğende kardeş kanıyle aptest alarak
Çelebi Sultan Mehmet tahta çıkmış hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi amma
Âli Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz
su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.
Yolcu, yollarda topraksız insanın
ve insansız toprağın feryadını duyar idi.
Ve yolların sonu kale kapısında kılıçlar şakırdar
köpüklü atlar kişner iken
çarşıda her lonca kesmiş pirinden ümidi
tarumar idi.
Velhasıl hünkâr idi, timar idi, rüzgâr idi
ahüzar idi.

BU MEMLEKET BİZİM

Dört nala gelip uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan
bu memleket bizim.
Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak
ve ipek bir halıya benzeyen toprak;
bu cehennem, bu cennet bizim.
Kapansın el kapıları bir daha açılmasın,
yok edin insanın insana kulluğunu
bu dâvet bizim.
Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine :
bu hasret bizim.

NÂZIM HİKMET

İÇİNDEKİLER

BAŞLARKEN

ŞAİRİN RUH YAPISI 12

Nâzım Hikmet'in yaratılışındaki özellik — Hafızasının zayıflığı karşısında hayalinin enginliği — Çocukluk ve gençlik hatıraları — Muhteşem dalgınlık — Eski arkadaşlar arasında bir hafta — Bülûğdan sonraki yeni şahsiyet.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA VE ANADOLU'DA 24

İlk şiirlerinde tasavvuf ve aşk — Ailesi — Koyu milliyetçiliği — Sağdan sola — İnebolu'daki Spartakistler — Mustafa Kemal'le karşılaşış — Bolu'da öğretmenlik — Sovyet memleketlerine gitme kararı — Bolu'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Batum'a.

İKİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'DA VE RUSYA İÇLERİNDE 185

Bolşevik memleketlerinin ilk etkisi — Tiflis'te aradığımızı bulamıyoruz, sürprizlerle karşılaşıyoruz — Bir «Sosyal aile» kuruyoruz — Yarı tüccar, yarı sosyalist, fakat daima samimî — Açlar arasında 11 günlük tren seyahati — Moskova üniversitelerinin birinde tahsil — Türk ve Rus meşhurlarıyle karşılaşmalar — Ormanda ahlâk tashihi — Kazakistan'da Kımız sanatoryumu — Nâzım'ın ve benim evlenişimiz — Türkiye'de gıyaben 10 yıla mahkûm olan Nâzım sayfiyedeki evime çıkageliyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'DAN DÖNÜŞÜNDEN ÖLÜMÜNE KADAR 335

Aftan faydalanarak dönen şaire kelepçe vurulması protestolara yol açıyor — Resimli Ay dergisinde «Putları Kırmak»ın uyandırdığı tepki — Nâzım'ın 20 küsur yıllık son mahkûmiyeti — Hapishane hayatına dair kendi mektupları, bizim gördüklerimiz ve arkadaşlarının anlattıkları — Af çıkmayınca açlık grevi — Hapisten kurtulan şairin, normal hayata kendini uygulamak çabaları — Öldürüleceği kanısına varıp memleketten ayrılışı — Çocuğunun ve eşi Münever Andaç'ın dramatik hayatı — Nâzım'ın kadınları — Dış memleketlerdeki başarıları ve ölümü — Türkçenin şairi — Dünya şairi.

SON BÖLÜM

KADINLAR VE ESTETİĞİ 393

Sevip evlendiği kadınlar — Aşk anlayışı — Tarihin yetiştirdiği en büyük şairlerden olarak dünyaca kabul edilen Nâzım Hikmet.

Bitiş 426

Nâzım Hikmet'ten şiir örnekleri 429

Nâzım Hikmet'in çocukluk resmi.

Nâzım Hikmet'in gençlik resmi.

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin Bolu'da (1921)

Nâzım'la Vâ-Nû'nun Bolu'dan Ankara'ya giderlerken Kastamonu'da çekilmiş fotoğrafları

Cezaevinden çıktıktan sonra (1950),
Nâzım Vâ-Nû'larda
Mum ışığında şiirlerini okurken.

Nâzım, Münevver Hanım'la (1950).

Nâzım'ın Türkiye'den ayrıldıktan sonra
Paris'te çekilmiş bir fotoğrafı

Nâzım Hikmet Bursa Cezaevinde

1950'de cezaevinden çıktıktan sonra Mühürdar'da bir gazinoda (Soldan sağa) Münevver Hanım, Müzehher Vâ-Nû, Nâzım, Zekeriya Sertel ve Münevver Hanımın kızı.

Nâzım Hikmet'in aynı gazinoda çekilmiş bir resmi.

Fotoğraf: Lütfü Özkök

«Dünyanın en iyi insanlarından olan Türk halkının ve dünyanın en güzel dillerinden biri ve belki de en başta gelenlerinden olan Türk dilinin yabancı diyarlarda tanınmasına vesile olabilmek, ömrümün en büyük sevinci ve şerefi olur. Bir köylü toprağını ve öküzünü, bir marangoz tahtasını ve rendesini nasıl severse ben de Türk dilini öyle seviyorum».

Nâzım Hikmet

Kapak resmi: Guner Ener

30 lira